

ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย
ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ – ๒๕๔๔: การศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

นายวิสันต์ สุขวิสิทธิ์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๕๔

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE AND IDEOLOGIES
IN THE THAI LANGUAGE TEXTBOOKS FOR THE ELEMENTARY SCHOOL
CURRICULUM B.E.2503 – 2544: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS

Mr. Wison Sukwisith

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai
Department of Thai
Faculty of Arts
Chulalongkorn University
Academic Year 2011
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียน รายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ – ๒๕๔๔: การศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์
โดย	นายวิสันต์ สุขวิสิทธิ์
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร พานโพธิ์ทอง
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	อาจารย์ ดร.ศิริพร ภัคดีผาสุข

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุศุภบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัสววิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.เทพี จรัสจรุงเกียรติ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร พานโพธิ์ทอง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(อาจารย์ ดร.ศิริพร ภัคดีผาสุข)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ธีรนุช ไชคสุวรรณิช)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.วิภาส โพธิ์แพทย์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปราณี กุลละวณิชย์)

วิสันต์ สุขวิสิทธิ์: ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ – ๒๕๔๔: การศึกษาตามแนวทฤษฎีวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์. (THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE AND IDEOLOGIES IN THE THAI LANGUAGE TEXTBOOKS FOR THE ELEMENTARY SCHOOL CURRICULUM B.E.2503-2544: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ.ดร.ฉัฐพร พานโพธิ์ทอง, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: อ.ดร.ศิริพร กักดีผาสุข, ๔๒๐ หน้า.

หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่มีผลต่อสังคมในวงกว้าง เนื่องจากเป็นวาทกรรมที่ทุกคนที่เข้าศึกษาในระบบการศึกษาของรัฐ จำเป็นต้องใช้ งานวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาอุดมการณ์ที่ประกอบสร้างและสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับ ประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๓ – ๒๕๔๔ จำนวน ๔ หลักสูตร ตามแนวกวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ โดยอาศัยกรอบมิติทั้งสามของ วาทกรรมของแฟร์คลอฟ (Fairclough, 1995) และศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรดังกล่าว

ผลการศึกษาดัวยทบทปกวิถีทางภาษาที่หนังสือเรียนใช้สื่ออุดมการณ์ต่างๆ ทั้งสิ้น ๑๕ กลวิธี กลวิธีทางภาษาที่ด้วยทบทปก วิจัยใช้เป็นหลักเพื่อสื่ออุดมการณ์ ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วย โครงสร้างประโยค การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน และการใช้เสียงที่หลากหลาย กลวิธีทางภาษาเหล่านี้สื่ออุดมการณ์ต่างๆ ไปสู่ผู้อ่านทั้งสิ้น ๑๐ ชุดความคิด อุดมการณ์เด่นซึ่งพบในหนังสือเรียนทุกเล่มคือ อุดมการณ์เด็กและอุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรพบว่า ความคิดย่อยของอุดมการณ์บางชุดเป็น ความคิดอุดมการณ์ที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร เช่น ความคิดที่สื่อว่า เด็กคือสมาชิกที่ดีของสังคมและ พลเมืองดีของชาติ และประเทศไทย คือ ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและสงบร่มเย็น และความคิดย่อยของอุดมการณ์บางชุด เป็นความคิดที่ปรากฏในหนังสือเรียนบางหลักสูตร เช่น ความคิดที่สื่อว่า เด็กคือผู้ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ซึ่งปรากฏในหนังสือเรียน หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ และเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นผู้ที่ เป็นมิตรกับประชาชน ซึ่งปรากฏในหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ และ พ.ศ.๒๕๔๔

ผลการศึกษาวិถีปฏิบัติทางวาทกรรมพบว่า หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้น โดยการควบคุมของหน่วยงานด้านการศึกษา ของรัฐ เพื่อใช้ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งประชาชนทุกคนต้องเข้ารับการศึกษา และมีครูซึ่งเป็นบุคคลที่สังคมไทยให้ความเคารพเป็น ผู้ถ่ายทอดแก่นักเรียน หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่มีสถาบันรับรอง ได้รับการตีความในฐานะของความรู้ที่เชื่อว่าถูกต้อง เหมาะสม ทั้งยังสามารถเข้าถึงประชาชนทุกระดับในสังคม อุดมการณ์ที่อยู่ในหนังสือเรียนจึงสามารถส่งผลกระทบต่อสังคมได้ในวงกว้าง

ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่า อุดมการณ์ต่างๆ ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับความคิด และค่านิยมในสังคมหลายประการ ได้แก่ ความคิดเรื่องความอาวุโส ความคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ ความคิดทางพระพุทธศาสนา ความคิด เรื่องชายเป็นใหญ่ รวมถึงแนวคิดและนโยบายของรัฐที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละสมัย ขณะเดียวกันอุดมการณ์ต่างๆ ที่สื่อผ่านหนังสือเรียน นั้นก็อาจส่งผลกระทบต่อระบบความคิด ความเชื่อของผู้อ่านรวมถึงสังคมในด้านต่างๆ ด้วยเช่นกัน ได้แก่ การนิยามความหมายของสมาชิกที่พึง ประสงค์ของสังคมไทย การนำเสนอภาพอุดมคติของบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ในสังคม และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคม

งานวิจัยนี้จึงแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ของรัฐและผู้มีอำนาจในสังคมเพื่อเตรียมเด็กให้ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมตามที่รัฐและผู้มีอำนาจในสังคมเห็นว่าเหมาะสม แต่บางครั้งอุดมการณ์เหล่านั้นอาจสื่อภาพที่ไม่เป็นกลางของ บุคคลและสิ่งต่างๆ ในสังคมไปสู่ผู้อ่าน จนอาจสร้างความไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคลในสังคมได้ในที่สุด

ภาควิชา.....ภาษาไทย..... ลายมือชื่อนิติ.....
 สาขาวิชา.....ภาษาไทย..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
 ปีการศึกษา.....๒๕๕๔..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

5080514822 : MAJOR THAI

KEYWORDS : TEXT BOOK / LINGUISTIC DEVICES / IDEOLOGY / CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS

WISON SUKWISITH : THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE AND IDEOLOGIES IN THE THAI LANGUAGE TEXTBOOKS FOR THE ELEMENTARY SCHOOL CURRICULUM B.E.2503-2544: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS.
ADVISOR : ASST. PROF. NATTHAPORN PANPOTHONG, Ph.D., CO-ADVISOR : SIRIPORN PHAKDEEPHASOOK, Ph.D., 420 pp.

Textbooks are regarded as a type of discourse which extensively influences the society; as they are obligatory reading for all students during their formal education. This research primarily aims at studying the ideologies constructed and represented by linguistic strategies in the Thai Language textbooks for the elementary school curriculum B.E. 2503-2544. The framework adopted is Fairclough's Critical Discourse Analysis known as "the three dimensional framework."

The findings show that 15 linguistic strategies are adopted in the textbooks to construct and represent various ideologies. The crucial strategies include lexical selection, reasoning, using a certain sentence structure to indicate interpersonal relation, presupposition, and multi-voicedness. The ideologies repeatedly found in all textbooks are ideologies related to children and gender ideologies.

Some sets of idea that are repeatedly presented in all textbooks are 1) a good child is a desirable member of the society; and 2) Thailand is fertile, civilized and peaceful country. Some sets of idea that appear in some textbooks are 1) a good child is a person who follows that concept of sufficiency economy, as found in the B.E. 2544 textbooks; and 2) governmental officials are friendly to people, as found in both the B.E. 2521 and the B.E. 2544 textbooks.

As for the analysis of discourse practice, textbooks are discourses which were controlled by the governmental education agencies. The users of the textbooks are teachers who are licensed to transfer knowledge to pupils. Therefore, textbooks are a type of discourse which is supported by the governmental agency, and it is interpreted as the correct and appropriate knowledge which is accessible by all levels of population in the society. Consequently, the ideologies presented in the textbooks somewhat influence the society.

For the analysis of socio-cultural practice, the ideologies conveyed through textbooks are influenced many social notions and values such as the notion of seniority, the notion of patronage system, the notion of Buddhism, the notion of patriarchy, as well as the state's policies. On the other hand, these ideologies may have certain influence upon Thai people's ways of thinking regarding the definition of desirable citizens, the representation of ideal people and conditions, and the construction of interpersonal relationship in the society.

In conclusion, this study indicates that the textbooks reproduce ideologies of the dominant group in order to prepare the children to be good members of the society. Meanwhile, these bias discourses may bring about inequality in Thai society.

Department : ..... Thai ..... Student's Signature .....

Field of Study : ..... Thai ..... Advisor's Signature .....

Academic Year : ..... 2011 ..... Co-advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร พานโพธิ์ทอง ครูผู้กรุณาได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ให้แก่ผู้วิจัยทั้งในระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต รวมถึงทุ่มเทเอาใจใส่ และปรารถนาดีต่อศิษย์ผู้นี้อย่างมิเสื่อมคลาย สิ่งที่คุณเมตตาตามอบให้ตลอดการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษามีได้เป็นเพียงความรู้และแนวคิดทางวิชาการที่ลึกซึ้งและชัดเจนเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตทั้งในโลกแห่งวิชาการและโลกแห่งชีวิตจริง ครูจึงเป็นผู้ชี้ทางสว่างให้แก่ศิษย์ผู้นี้เสมอมา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.ศิริพร ภักดีผาสุข อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ผู้เป็นครูท่านแรกที่นำศิษย์ก้าวเข้าสู่โลกวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่น่าตื่นเต้น และจุดประกายความคิดจนเกิดเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ นอกจากนี้ ยังได้กรุณาให้แนวคิด คำแนะนำ คำปลุกปลอบ ตลอดจนสละเวลา ทุ่มเทตรวจทานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยความเอาใจใส่ยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปราณี กุลละวณิชย์ อาจารย์ ดร.เทพี จรัสจรวงเกียรติ อาจารย์ ดร.ธีรนุช โชคสุวณิช และอาจารย์ ดร.วิภาส โพธิ์แพทย์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ยิ่งแก่ผู้วิจัย ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ทุกระดับที่กรุณาสั่งสอน อบรมและขัดเกลาศิษย์ผู้นี้มาโดยตลอด

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาและมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงที่ให้มอบทุนพัฒนาอาจารย์สาขาขาดแคลน ประจำปี ๒๕๕๐ รวมถึงโครงการกลุ่มนวัตกรรมวิชาการเชิงบูรณาการเรื่อง “ภาษากับความมั่นคงของคนในชาติ” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศาสตราจารย์ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ ประธานโครงการ ที่กรุณามอบทุนสนับสนุนการวิจัยนี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณพ่อวิฑูรย์ สุขวิสิทธิ์ คุณแม่อรุณี สุขวิสิทธิ์ คุณปู่ประสพ สุขวิสิทธิ์ คุณย่าอรรวรรณ สุขวิสิทธิ์ ตลอดจนครอบครัวสุขวิสิทธิ์และครอบครัวกฤษพีชร์ทุกคนที่ดูแล ห่วงใยและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา อีกทั้งขอขอบคุณคณาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย แม่ฟ้าหลวง ที่กรุณารับภาระการสอนแทนผู้วิจัยตลอดระยะเวลาที่ลาศึกษาต่อ ทำให้ผู้วิจัยสามารถศึกษาและทำงานวิจัยนี้ได้เต็มที่จนประสบความสำเร็จ

ผู้วิจัยขอขอบคุณคุณชัชวาล อิน เพื่อนและผู้ร่วมทุกข์ ร่วมสุขตลอดระยะเวลาการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต รวมถึงกัลยาณมิตรทุกคนซึ่งมีอาใจเอ่ยนามได้หมด ณ ที่นี้ที่พร้อมให้ความช่วยเหลือ คำแนะนำ กำลังใจ รอยยิ้มและ เสียงหัวเราะในยามที่ผู้วิจัยต้องการ ทำให้สามารถทำวิจัยจนลุล่วงลงได้เป็นอย่างดี

ความปรารถนาดีทุกประการที่ได้รับจะตรึงอยู่ในความทรงจำของผู้วิจัยและทุกคนของวิทยานิพนธ์นี้ตลอดไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญแผนภาพ.....	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์.....	๖
๑.๓ สมมติฐาน.....	๖
๑.๔ ขอบเขตของการศึกษา.....	๖
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๑
๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๑๑
๑.๘ ข้อตกลงเบื้องต้น.....	๑๒
บทที่ ๒ ทบทวนวรรณกรรม.....	๑๔
๒.๑ แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis).....	๑๔
๒.๑.๑ แนวคิดสำคัญของแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์.....	๑๕
๒.๑.๒ แนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์.....	๒๕

๒.๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน.....	๒๘
๒.๒.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนตามแนวทฤษฎีการวิเคราะห์ เชิงวิพากษ์.....	๒๘
๒.๒.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนในแนวทางการศึกษาอื่น.....	๓๕
๒.๓ งานวิจัยเกี่ยวกับวาทกรรมประเภทอื่นที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน.....	๖๕
บทที่ ๓ กลวิธีทางภาษากับอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนอย่างต่อเนื่อง.....	๗๒
๓.๑ อุดมการณ์เด็ก.....	๗๓
๓.๑.๑ อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี.....	๗๓
๓.๑.๑.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี.....	๗๓
๓.๑.๑.๒ อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๑๒๖
๓.๑.๒ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่.....	๑๒๕
๓.๑.๒.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่าง เด็กกับผู้ใหญ่.....	๑๒๕
๓.๑.๒.๒ อุดมการณ์เด็กและผู้ใหญ่ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๑๗๑
๓.๒ อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย.....	๑๗๔
๓.๒.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็น ชาย.....	๑๗๔
๓.๒.๒ อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชายที่สื่อผ่านกลวิธี ทางภาษา.....	๑๕๓
บทที่ ๔ กลวิธีทางภาษากับอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนบางเล่ม.....	๑๕๘
๔.๑ อุดมการณ์ประเทศไทย.....	๑๕๘
๔.๑.๑ กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ประเทศไทย.....	๑๕๕
๔.๑.๒ อุดมการณ์ประเทศไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๒๑๑

๔.๒	อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์.....	๒๑๔
๔.๒.๑	กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์.....	๒๑๕
๔.๒.๒	อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๒๓๓
๔.๓	อุดมการณ์รัฐกับประชาชน.....	๒๓๖
๔.๓.๑	กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์รัฐกับประชาชน.....	๒๓๖
๔.๓.๒	อุดมการณ์รัฐกับประชาชนที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๒๔๘
๔.๔	อุดมการณ์เมืองและชนบท.....	๒๕๐
๔.๔.๑	กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์เมืองและชนบท.....	๒๕๐
๔.๔.๒	อุดมการณ์เมืองและชนบทที่สื่อผ่านกลวิธีการใช้ภาษา.....	๒๖๕
๔.๕	อุดมการณ์ครู.....	๒๖๓
๔.๕.๑	กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์ครู.....	๒๖๓
๔.๕.๒	อุดมการณ์ครูที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๒๘๐
๔.๖	อุดมการณ์คนชายขอบในสังคมไทย.....	๒๘๑
๔.๖.๑	อุดมการณ์ผู้ชรา.....	๒๘๒
๔.๖.๑.๑	กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์ผู้ชรา.....	๒๘๒
๔.๖.๑.๒	อุดมการณ์ผู้ชราที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๒๙๑
๔.๖.๒	อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษ.....	๒๙๓
๔.๖.๒.๑	กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษ.....	๒๙๔
๔.๖.๒.๒	อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๓๐๔
๔.๖.๓	อุดมการณ์คนจน.....	๓๐๖
๔.๖.๓.๑	กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์คนจน.....	๓๐๗
๔.๖.๓.๒	อุดมการณ์คนจนที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา.....	๓๑๑
๔.๖.๔	อุดมการณ์ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย.....	๓๑๒

๔.๗	อุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน.....	๓๑๔
๔.๗.๑	ชาติพันธุ์ขอม.....	๓๑๔
๔.๗.๒	ชาติพันธุ์พม่า.....	๓๑๖
๔.๗.๓	ชาติพันธุ์มอญ.....	๓๑๖
๔.๘	อุดมการณ์ประชาธิปไตย.....	๓๑๘

บทที่ ๕	เปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร ต่างๆ วิธีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมของ วาทกรรมหนังสือเรียน.....	๓๒๑
๕.๑	เปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียน หลักสูตรต่างๆ.....	๓๒๑
๕.๑.๑	อุดมการณ์ที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร.....	๓๒๕
๕.๑.๒	อุดมการณ์ที่ปรากฏแตกต่างกันในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร.....	๓๒๕
๕.๒	วิธีปฏิบัติทางวาทกรรมของวาทกรรมหนังสือเรียน.....	๓๓๑
๕.๒.๑	ฉาก (Setting/Scene).....	๓๓๒
๕.๒.๒	ผู้ร่วมเหตุการณ์ (Participant).....	๓๓๓
๕.๒.๓	จุดมุ่งหมาย (End).....	๓๔๖
๕.๒.๔	การลำดับวัจนกรรม (Acts sequence).....	๓๔๓
๕.๒.๕	น้ำเสียง (Key).....	๓๕๑
๕.๒.๖	เครื่องมือ (Instrumentality).....	๓๕๖
๕.๒.๗	บรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์และการตีความ (Norm of interaction and interpretation).....	๓๕๓
๕.๒.๘	ประเภทของการสื่อสาร (Genre).....	๓๖๐

๕.๓	วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมของวาทกรรมหนังสือเรียน.....	๓๖๓
๕.๓.๑	อิทธิพลของปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่มีต่อการสื่ออุดมการณ์ใน หนังสือเรียน.....	๓๖๓
๕.๓.๒	ผลของการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนที่อาจมีต่อสังคม.....	๓๗๗
บทที่ ๖	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๓๕๐
๖.๑	สรุปผลการวิจัย.....	๓๕๐
๖.๑.๑	กลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์.....	๓๕๑
๖.๑.๒	อุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียน.....	๓๕๓
๖.๑.๓	ความสัมพันธ์ของอุดมการณ์ วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิถีปฏิบัติ ทางสังคมและวัฒนธรรม.....	๔๐๐
๖.๒	อภิปรายผลการศึกษา.....	๔๐๒
๖.๓	ข้อเสนอแนะ.....	๔๐๘
	รายการอ้างอิง.....	๔๑๐
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๔๒๐

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ ๓.๑ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏร่วมกับคำที่สื่อถึงเด็กในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร.....	๓๕
ตารางที่ ๓.๒ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏร่วมกับคำที่สื่อถึงเด็กที่ปรากฏหนังสือเรียนบางหลักสูตร...	๓๕
ตารางที่ ๓.๓ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏร่วมเฉพาะกับบุคคลและตัวละครที่เป็นเด็กในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร.....	๑๓๐
ตารางที่ ๓.๔ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร.....	๑๓๓
ตารางที่ ๓.๕ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร.....	๑๓๖
ตารางที่ ๓.๖ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครผู้ชายในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร....	๑๓๘
ตารางที่ ๓.๗ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงและผู้ชายที่พบในหนังสือเรียนบางหลักสูตร.....	๑๘๑
ตารางที่ ๔.๑ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้เพื่อสื่อภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย	๑๘๔
ตารางที่ ๔.๒ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์.....	๑๙๕
ตารางที่ ๔.๓ กลุ่มคำศัพท์ที่มีความหมายถึงการปฏิบัติตนของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์.....	๒๐๒
ตารางที่ ๔.๔ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ.....	๒๑๕
ตารางที่ ๔.๕ กลุ่มคำศัพท์ที่สื่อถึงลักษณะของเมืองและผู้ที่อาศัยอยู่ในเมือง.....	๒๓๒
ตารางที่ ๔.๖ กลุ่มคำศัพท์ที่สื่อถึงลักษณะของชนบทและผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท.....	๒๓๕
ตารางที่ ๔.๗ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับครู.....	๒๕๔
ตารางที่ ๔.๘ กลุ่มคำศัพท์ที่กล่าวถึงความคิดและสิ่งที่ศิษย์ปฏิบัติต่อครู.....	๒๕๕
ตารางที่ ๔.๘ กลุ่มคำศัพท์ที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับผู้ชรา.....	๒๖๒
ตารางที่ ๔.๙ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับตัวละครผู้พิการ.....	๒๗๓

ตารางที่ ๕.๑	สรุปการปรากฏของความคิดย่อยของอุดมการณ์ในตัวบทหนังสือเรียน หลักสูตรต่างๆ.....	๒๕๕
ตารางที่ ๖.๑	สรุปผลการศึกษากลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์ในตัวบทหนังสือเรียน.....	๓๖๘
ตารางที่ ๖.๒	สรุปผลการศึกษาอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียน.....	๓๗๐

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ ๒.๑ มิติของวาทกรรม.....	๑๗
แผนภาพที่ ๒.๒ แนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมของแฟร์คลาฟ.....	๒๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อกล่าวถึงหนังสือเรียน โดยทั่วไปมักจะนึกถึงแต่เพียงการเป็นเอกสารทางวิชาการที่มุ่งถ่ายทอดความรู้ตามสาขาวิชาต่างๆ เท่านั้น โดยไม่ได้นึกถึงการเป็นวาทกรรมที่สื่ออุดมการณ์ บางประการสู่สังคม ทั้งที่จริงแล้วอาจกล่าวได้ว่าหนังสือเรียนเป็นวาทกรรมประเภทหนึ่งที่มีศักยภาพมากในการสื่ออุดมการณ์สู่สังคม ดังที่แอปเปิลและคริสเตียน-สมิธ (Apple and Christian-Smith, 1991) กล่าวว่า หนังสือเรียนนั้นเป็นรูปแบบของสารทางอุดมการณ์ที่มุ่งถ่ายทอดค่านิยมและความเชื่อต่างๆ ของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าไปสู่ผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าในสังคม

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า หนังสือเรียนไทยมีลักษณะที่น่าสนใจหลายประการที่เอื้อต่อการเป็น “สารทางอุดมการณ์” ที่มีอิทธิพลยิ่งในสังคมไทย

ลักษณะประการแรก คือ หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่ได้รับการยอมรับและความเชื่อถือในสังคม เนื่องจากผลิตขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้นๆ และผ่านกระบวนการสร้างความน่าเชื่อถือจากหน่วยงานภาครัฐผู้รับผิดชอบการศึกษาของประเทศ เช่น กรมวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวคือ หากเป็นหนังสือเรียนที่หน่วยงานภาครัฐจัดทำขึ้น จะมีการประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลกระบวนการผลิต ตั้งแต่การร่าง การพิจารณาตรวจสอบและการตีพิมพ์เผยแพร่ หรือหากเป็นหนังสือเรียนที่ผลิตขึ้นโดยสำนักพิมพ์เอกชนจะต้องผ่านการตรวจสอบและได้รับอนุญาตให้หนังสือเรียนฉบับนั้นสามารถใช้เป็นหนังสือเรียนตามหลักสูตรการศึกษาในสถานศึกษาต่างๆ ได้ และส่วนใหญ่หนังสือเรียนเหล่านี้ก็มักนำเอกสารรับรองและใบอนุญาตมาตีพิมพ์ไว้เป็นส่วนหนึ่งของตัวเล่มหนังสือเรียนเพื่อแสดงความน่าเชื่อถือดังกล่าวแก่ผู้อ่าน เหตุนี้หนังสือเรียนจึงกลายเป็นวาทกรรมที่ได้รับการยอมรับให้มีบทบาทยิ่งในสังคม

ลักษณะต่อมาที่ทำให้หนังสือเรียนทำหน้าที่สื่ออุดมการณ์ไปสู่สังคมได้เป็นอย่างมากก็คือ หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่ “จำเป็น” ต้องบริโภคนั่นคือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นต้นมา รัฐได้มีนโยบายการจัดการศึกษาขั้นต้นเพื่อให้ประชาชนทุกคน ได้รับการศึกษาตามระบบที่ รัฐกำหนดหรือดูแล (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๕) เขาชนจึงต้องเข้าสู่ระบบการศึกษาดังกล่าว และต้องใช้หนังสือเรียนเป็นสิ่งสำคัญในการเรียนการสอน นอกจากนี้หนังสือเรียนส่วนใหญ่ยังมักผลิตขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐหรือสำนักพิมพ์เอกชนที่มีศักยภาพที่จะตีพิมพ์เผยแพร่หนังสือเรียน ฉบับต่างๆ ได้จำนวนมากตามความต้องการของนักเรียนผู้เป็นผู้บริโภค ดังนั้นหนังสือเรียนจึงเป็น วาทกรรมที่สามารถเข้าถึงผู้อ่าน ได้เป็นจำนวนมากและอาจกล่าวได้ว่าเข้าถึงประชากรทุกส่วนของ ประเทศ

ลักษณะอีกประการหนึ่ง คือ ผู้ผลิตและผู้บริโภคหนังสือเรียนนั้นต่างมีบรรทัดฐานของการ ปฏิสัมพันธ์และการตีความที่ทำให้หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ได้รับการยอมรับและเอื้อต่อ การถ่ายทอดอุดมการณ์ กล่าวคือ หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่ถ่ายทอดไปสู่นักเรียนซึ่งเป็น ผู้อ่านผ่านครูซึ่งเป็นบุคคลที่สังคมไทยให้ความเคารพและเชื่อถือ ประกอบกับในสังคมไทยหนังสือ เรียนจะได้รับการตีความในฐานะที่เป็น “ตำรา” ซึ่งเป็นแหล่งรวมของความรู้ที่ถูกต้องและเหมาะสม นักเรียนและสังคมไทยจึงเชื่อว่า สิ่งที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนทั้งความรู้และความคิดต่างๆ นั้นเป็น สิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสมสำหรับนักเรียน อุดมการณ์ ค่านิยม ตลอดจนความคิดความเชื่อ บางประการที่ดำรงอยู่ในสังคมและปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนจึงสามารถถ่ายทอดไปสู่ นักเรียน ผู้บริโภคหนังสือเรียนเหล่านี้ได้โดยง่าย

จากลักษณะทั้ง ๓ ประการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในสังคมไทยนั้น หนังสือเรียนเป็น วาทกรรมที่สามารถสื่ออุดมการณ์ไปสู่สังคมได้อย่างน่าเชื่อถือ กว้างขวางและแนบเนียนจนผู้ใช้ หนังสือเรียนอาจไม่ทันตระหนักถึงอุดมการณ์ที่แฝงมาพร้อมกับเนื้อหาวิชาการที่ตนมุ่งศึกษาและ ยังอาจทำให้อุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนนั้นมีผลต่อความคิด ความเชื่อและการกระทำของ สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมได้ เหตุนี้หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่น่าสนใจศึกษาว่าได้สื่อ อุดมการณ์ใดบ้างสู่สังคม อย่างไรก็ดี จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาอุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ เรียนทั้งในประเทศและต่างประเทศกลับพบว่า งานวิจัยด้านนี้ส่วนใหญ่เป็นงานทางด้านครุศาสตร์ ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยาและรัฐศาสตร์ โดยมีงานวิจัยที่ศึกษาในเชิงวาทกรรมวิเคราะห์เชิง

วิพากษ์เพียง ๕ เรื่อง ได้แก่ เค ลอส เฮอร์อส (De Los Heros, 2009) หลิว (Lui, 2005) โอทีซา (Oteiza, 2003) โอทีซาและปิ่นโต (Oteiza and Pinto, 2008) และปิ่นโต (Pinto, 2004) ซึ่งล้วนแต่เป็นงานวิจัยในต่างประเทศทั้งสิ้น อีกทั้งประเด็นที่ศึกษานั้นก็มักสนใจศึกษาอุดมการณ์ใด อุดมการณ์หนึ่งโดยเฉพาะ ได้แก่ ความคิดทางการเมืองที่ผู้นำประเทศในสมัยนั้นต้องการถ่ายทอดสู่ประชาชน ความเหลื่อมล้ำทางเพศ และคุณธรรมจริยธรรมที่ต้องการให้เยาวชนมีหรือเป็น

เมื่อพิจารณาหนังสือเรียนที่ใช้ในระบบการศึกษาของไทยซึ่งเป็นข้อมูลที่ยังไม่มีการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและอุดมการณ์ ผู้วิจัยเห็นว่า หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับ ประถมศึกษานั้นเป็นข้อมูลที่น่าสนใจ กล่าวคือ หลักสูตรระดับประถมศึกษาฉบับต่างๆ ได้ระบุ วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของรายวิชาภาษาไทยไว้ใกล้เคียงกัน คือ ต้องการส่งเสริมพัฒนาการ ทางภาษาของผู้เรียนให้มีความรู้และทักษะทั้งด้านการฟัง พูด อ่านและเขียนและปลูกฝังทัศนคติที่ดี ต่อภาษาไทยในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๐๓; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๑; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๔; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕) ด้วย เหตุนี้หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยในระดับดังกล่าวจึงน่าจะผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ ของหลักสูตรดังกล่าว แต่จากการศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาตาม หลักสูตรต่างๆ ของไทยในเบื้องต้นกลับพบว่า นอกจากเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะการใช้ ภาษาไทยของผู้เรียนและการปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อภาษาไทยแล้ว หนังสือเรียนเหล่านี้ยังได้สื่อ อุดมการณ์หลายประการไปยังผู้อ่าน และอุดมการณ์บางประการก็ยังไม่มีการวิจัยใดกล่าวถึง เช่น การสื่อภาพของชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้านหรืออคติระหว่างคนในสังคม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) ครั้งหนึ่งทัพพม่ามาตี	กรุงศรีอยุธยาแตกพ่าย
พม่าเผาเมืองวอดวาย	ทำลายวัดวาอาราม
พระปรารภปราสาทหักพัง	ราชวังเจดีย์ถูกพายุ
โบสถ์เคยสวยสดหมดงาม	เหมือนความเป็นไทยไม่มี

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๘๘)

- (๒) เวลาใครพูดถึงไก่แจ้ว่าเป็นเด็กบ้านนอก ไก่แจ้จะยอมรับและไม่โกรธเลย

(ป.๓ ก. ๒๕๔๔: ๑๒๑)

จากตัวอย่างที่ (๑) จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้คำและวลีที่แสดงถึงการกระทำของ “พม่า” ต่อกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ “ตี” “เผาเมืองวอควาย” และ “ทำลาย” ซึ่งล้วนแต่มีความหมายเกี่ยวกับการทำลายล้างทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีการใช้คำที่แสดงถึงลักษณะของสถานที่ต่างๆ ในกรุงศรีอยุธยาภายหลังการกระทำของพม่า ได้แก่ “หักพัง” “หยาม” และ “หมดงาม” ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับสันสภาพเดิมที่เคยดี เคยมีเกียรติ และเคยงดงาม การเลือกใช้คำและวลีดังกล่าวกับชาติพันธุ์ “พม่า” จึงเป็นการเลือกสื่อภาพของ “พม่า” ให้ผู้อ่านเห็นว่าเป็นผู้ทำลาย “ไทย” โดยมีได้กล่าวถึงชาติพันธุ์ “พม่า” ในแง่มุมอื่น เช่น การเป็นชาติพันธุ์ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรม หรือการเป็นผู้เคร่งครัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นภาพของ “พม่า” ที่อาจปรากฏในวาทกรรมประเภทอื่น เช่น สารคดีท่องเที่ยว การสื่อภาพของชาติพันธุ์ของประเทศเพื่อนบ้านด้วยมุมมองที่จำกัดเช่นนี้จึงอาจส่งผลกระทบต่อทัศนคติของผู้เรียนเกี่ยวกับชาติพันธุ์เหล่านั้นได้

ส่วนตัวอย่างที่ (๒) นั้นถึงแม้หนังสือเรียนจะพยายามสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้ที่ถูกเรียกว่าเป็น “เด็กบ้านนอก” เช่นตัวละคร “ไก่อแจ้” แต่ในระดับความหมายที่แฝงอยู่ การใช้คำว่า “เด็กบ้านนอก” กลับแสดงให้เห็นว่าในสังคมไทยมีคนกลุ่มหนึ่งถูกจัดให้เป็น “เด็กบ้านนอก” ซึ่งแสดงว่าสังคมไทยยังมี การแบ่งแยกคนในสังคมออกเป็นกลุ่มตามถิ่นที่อยู่ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาคำว่า “ยอมรับ” และ “โกรธ” ที่ใช้ร่วมกับคำว่า “เด็กบ้านนอก” ยังแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยได้ประเมินค่าของ “เด็กบ้านนอก” ว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์นักหรือด้อยกว่าในสังคม ดังนั้นการใช้คำดังกล่าวจึงสื่อและตอกย้ำความคิดเกี่ยวกับ “คนบ้านนอก” ของคนในสังคมไทย

นอกจากนี้ เมื่อศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยในหลักสูตรที่ต่างกันยังพบอีกว่ามีอุดมการณ์บางประการที่ปรากฏเฉพาะบางหลักสูตร เช่น ความคิดที่จัดจำแนกเด็กพิเศษให้เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งในสังคม มิได้เป็นคนกลุ่มเดียวกับคนทั่วไป ซึ่งพบในหนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๓) ป๊อกเป็นเด็กพิเศษที่เรียกว่า ออทิสติก ป๊อกไม่ค่อยสบตาคนเวลาพูด ชอบอยู่คนเดียว บางครั้งก็หัวเราะ โดยไม่มีสาเหตุ เราต้องพูดประโยคสั้นๆ ถ้าพูดยาวเขาจะไม่เข้าใจ

ตัวอย่างที่ (๑) นี้เป็นข้อความที่ “เม่น” ซึ่งเป็นตัวละครเด็กปกติเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับ “ป๊อก” ซึ่งเป็นตัวละครเด็กพิเศษและเป็นเพื่อนร่วมชั้นเรียนกับตนเองให้ผู้อ่านได้รับรู้ว่า “ป๊อก” มีลักษณะเช่นไร จะเห็นว่า ข้อความที่ตัวละคร “เม่น” กล่าวนี้ มีการใช้คำสรรพนาม “เขา” แทน “ป๊อก” ซึ่งตัวละครเด็กพิเศษ ในขณะที่ผู้พูดซึ่งเป็นเด็กปกติใช้คำสรรพนามแทนตนเองและผู้อ่านว่า “เรา” การใช้คำสรรพนามที่ตรงข้ามกันดังกล่าวจึงเสมือนเป็นการย้าให้ผู้อ่านเห็นว่า “ป๊อก” ซึ่งเป็นเด็กพิเศษนั้นเป็นบุคคลกลุ่มอีกหนึ่ง แม้จะเป็นเพื่อนร่วมชั้นเรียนกันก็ตาม

การที่หนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรเลือกสื่ออุดมการณ์บางประการที่แตกต่างกันดังเช่นตัวอย่าง ที่ (๑) ข้างต้นนี้ อาจมีสาเหตุมาจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของหลักสูตรต่างๆ ที่แตกต่างกันก็เป็นได้

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการหรือหน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อกร่าง เรียบเรียงและพิจารณาตรวจสอบก่อนที่จะอนุญาตให้ใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนในระบบการศึกษาของรัฐ ด้วยเห็นว่า หนังสือเรียนเหล่านี้เป็นที่ยอมรับและสามารถเข้าถึงผู้อ่านจำนวนมากของประเทศ อุดมการณ์ที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนเหล่านี้จึงสามารถกระจายไปสู่สังคมได้มากยิ่งขึ้นด้วย การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) โดยใช้กรอบมิติทั้งสามของวาทกรรมของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) เนื่องจากเป็นกรอบการศึกษาที่สามารถอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาในตัวของวาทกรรมกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่อยู่รายล้อมตัวบทได้ ข้อมูลที่ศึกษามาจากหนังสือเรียนภาษาไทยตามหลักสูตรต่างๆ ๔ หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑.๒.๑ ศึกษาอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย ระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) และหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔ ตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

๑.๒.๒ ศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับ ประถมศึกษาของแต่ละหลักสูตรดังกล่าว

๑.๓ สมมติฐาน

๑.๓.๑ อุดมการณ์บางชุดในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาเป็น อุดมการณ์ที่ผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร เช่น ความรักชาติ ความเคารพผู้ อาวุโส และการให้ความสำคัญแก่เพศชาย แต่อุดมการณ์บางชุดปรากฏเฉพาะบางหลักสูตรเท่านั้น เช่น ความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ

๑.๓.๒ กลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์ดังกล่าวมีหลายกลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้รูปประโยคบางชนิด การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน การใช้อุปลักษณ์ การใช้สัทพจน์ และการลำดับเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง

๑.๔ ขอบเขตของการศึกษา

๑.๔.๑ การศึกษานี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ข้อมูลจากหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับชั้น ประถมศึกษาทุกเล่มที่ประกาศใช้ในหลักสูตร ๔ หลักสูตร รวมทั้งสิ้น ๕๑ เล่ม ดังนี้

- ๑) หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ รวมทั้งสิ้น ๑๗ เล่ม ได้แก่
  - หนังสือแบบสอนอ่านมาตรฐาน จำนวน ๒ เล่ม
  - หนังสือแบบเรียนชุดบันไดก้าวหน้า จำนวน ๔ เล่ม
  - แบบเรียนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ - ๗ ชั้นละ ๑ เล่ม รวม ๕ เล่ม

- หนังสือชุดนิทานร้อยบรรทัด จำนวน ๖ เล่ม

๒) หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ รวมทั้งสิ้น ๑๒ เล่ม ได้แก่

- หนังสือเรียนภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ ชั้นละ ๒ เล่ม รวม ๑๒ เล่ม

๓) หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) รวมทั้งสิ้น ๑๒ เล่ม
ได้แก่

- หนังสือเรียนภาษาไทยชุดพื้นฐานภาษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ ชั้นละ ๒ เล่ม
รวม ๑๒ เล่ม

๔) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔ รวมทั้งสิ้น ๑๒ เล่ม ได้แก่

- หนังสือเรียนภาษาไทยชุดพื้นฐานภาษา (ฉบับปรับปรุงตามหลักสูตรการศึกษาขั้น
พื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔) ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ และปีที่ ๔ ชั้นละ ๒ เล่ม รวม ๔ เล่ม

- หนังสือเรียนภาษาไทยชุดภาษาเพื่อชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ปีที่ ๓ ปีที่ ๕ และปีที่ ๖
ชั้นละ ๒ เล่ม ได้แก่ ภาษาพาทีและวรรณคดีลำนํ้า รวม ๘ เล่ม

๑.๔.๒ งานวิจัยนี้ศึกษาเฉพาะกลวิธีทางวจนภาษา โดยไม่ศึกษากลวิธีทางอวจนภาษา เช่น
ภาพประกอบ ลักษณะตัวอักษร หรือการจัดวางรูปแบบของหนังสือเรียน

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวิธีดำเนินการวิจัยเป็นไปตามขั้นตอนต่อไปนี้

๑.๕.๑ ทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) การศึกษาหนังสือเรียนในประเด็นเกี่ยวกับสังคมทั้งที่ศึกษาตามแนว
วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และแนวทางการศึกษาอื่น ตลอดจนการศึกษาคุณการณในวาทกรรม
ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เพื่อกำหนดกรอบและแนวทางใน
การวิจัย

๑.๕.๒ กำหนดกลุ่มข้อมูล

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติการศึกษาของไทยและความเป็นมาของหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย พบว่า ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติซึ่งเป็นแผนที่กำหนดให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๕) จึงอาจกล่าวได้ว่า ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการวางนโยบายทางการศึกษาให้ควบคู่ไปกับการวางนโยบายทางการพัฒนาประเทศอย่างชัดเจน เหตุนี้เนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการศึกษาตั้งแต่ช่วง พ.ศ.๒๕๐๓ เป็นต้นมานั้นจึงน่าจะกำหนดให้สอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนาประเทศของรัฐและอาจส่งผลกระทบต่อการผลิตหนังสือเรียนซึ่งเป็นการเรียนการสอน

ส่วนด้านตัวบทของหนังสือเรียนนั้นพบว่า หนังสือเรียนตั้งแต่หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ จนถึงหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นหนังสือเรียนแบบสอนเป็นคำเป็นประโยค ที่มีการผูกเป็นเรื่องราวมีเนื้อหาใกล้ตัวและทันสมัย สอดแทรกความรู้ในการดำรงชีวิตและค่านิยมต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากหนังสือเรียนในหลักสูตรก่อนหน้าที่เป็นหนังสือเรียนแบบสอนอ่านประสมสระ พยัญชนะและวรรณยุกต์ (สุณีย์ อดิศาสตร์, ๒๕๒๖) รูปแบบของหนังสือเรียนแบบสอนเป็นคำเป็นประโยคซึ่งเริ่มต้นในหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ จึงอาจถือว่าการนำเสนออุดมการณ์ไปสู่ผู้เรียน เนื่องจากทำให้ผู้เรียนเพลิดเพลินและซึมซับอุดมการณ์เหล่านั้นไปโดยไม่รู้ตัว

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ใช้หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับชั้นประถมศึกษาทุกหลักสูตรที่ใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๓ เป็นต้นมาเป็นข้อมูลในการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยหนังสือเรียนทั้งสิ้น ๔ หลักสูตรได้แก่ หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔ ตามที่ระบุไว้ในหัวข้อ ๑.๔ ขอบเขตของการศึกษา

๑.๕.๓ เก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลหนังสือเรียนที่รวบรวมไว้ในห้องสมุดต่างๆ ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดสำนักมาตรฐานและคุณภาพการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการและห้องสมุดคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ตามที่กำหนดไว้

๑.๕.๔ วิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับดังนี้

๑.๕.๔.๑ ศึกษาภาพรวมของหลักสูตร ได้แก่ แนวคิดและวัตถุประสงค์ของแต่ละหลักสูตร ตลอดจนนโยบายทางการศึกษาที่มีผลต่อการกำหนดหลักสูตรดังกล่าว

๑.๕.๔.๒ วิเคราะห์วาทกรรมหนังสือเรียน โดยใช้กรอบมิติทั้งสามของวาทกรรมของแฟร์คลอฟ (Fairclough, 1995) ได้แก่

ขั้นที่ ๑ วิเคราะห์ตัวบทของหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยทั้ง ๔ หลักสูตรโดยศึกษาทั้งในระดับวาทสัมพันธ์ อรรถศาสตร์ วัจนปฏิบัติศาสตร์และปริเฉทวิเคราะห์

ทั้งนี้งานวิจัยตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก เพราะการนับความถี่จะใช้ได้ในระดับคำ ผู้วิจัยจึงไม่นับความถี่ของการปรากฏใช้รูปภาษานอกจากนี้ ความถี่ของการปรากฏใช้รูปภาษานั้นบอกได้เพียงว่า อุดมการณ์ใดสื่อผ่านตัวบทมากน้อยกว่ากัน ในขณะที่รูปภาษาบางรูปถึงแม้จะปรากฏในตัวบทไม่มากนัก แต่อาจปรากฏในตำแหน่งที่สำคัญ

ขั้นที่ ๒ วิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยทั้ง ๔ หลักสูตรตามแนวคิดชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อสารของไฮม์ส์ (Hymes, 1972) ตามคำแนะนำของฟาน ไคค์ (van Dijk, 2006) ด้วยเห็นว่า กรอบการวิเคราะห์ตามแนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายภาพรวมของการผลิตสร้างและการบริโภคตัวบทหนังสือเรียนเพื่อเป็นพื้นฐาน

สำหรับการวิเคราะห์อุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในหนังสือเรียนดังกล่าว ได้ดียิ่งขึ้น โดยจะวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการสื่อสาร ๘ ประการ ได้แก่

- ๑) ฉาก (Setting)
- ๒) ผู้ร่วมเหตุการณ์ (Participant)
- ๓) จุดมุ่งหมาย (End)
- ๔) การลำดับวัจนกรรม (Acts sequence)
- ๕) น้ำเสียง (Key)
- ๖) เครื่องมือ (Instrumentality)
- ๗) บรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์และการตีความ (Norm of interaction and interpretation)
- ๘) ประเภทการสื่อสาร (Genre)

ขั้นที่ ๓ พิจารณาวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างมิติทั้งสาม การวิเคราะห์ในขั้นนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาตามแนวคิดของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) ที่เห็นว่า สังคมและวัฒนธรรมนั้นมีผลอย่างยิ่งต่อการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ในวาทกรรม และขณะเดียวกันอุดมการณ์ต่างๆ ในวาทกรรมยังส่งผลต่อสังคมด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้พิจารณา ๒ ประเด็น ได้แก่ ๑) อิทธิพลของปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียน และ ๒) ผลของการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนที่อาจมีผลต่อสังคม

๑.๕.๕ เรียบเรียงและรายงานผลการวิจัย

๑.๕.๖ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และเสนอแนะ

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบอุดมการณ์ที่แฝงอยู่และเข้าใจบทบาทของหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย ในด้านการสื่ออุดมการณ์สู่สมาชิกในสังคม

๑.๖.๒ เป็นแนวทางในการศึกษาวาทกรรมประเภทอื่นตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

๑.๖.๓ เป็นแนวทางในการผลิตหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยในหลักสูตรต่างๆ ต่อไป

๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะ

กลวิธีทางภาษา

ในงานวิจัยนี้หมายถึง รูปภาษาที่ถูกเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ในหนังสือเรียน ทั้งนี้ ผู้ผลิตหนังสือเรียนอาจใช้รูปภาษานั้นเพื่อสื่ออุดมการณ์อย่างจงใจหรืออาจสื่ออุดมการณ์ผ่านรูปภาษานั้นๆ โคนตนเองไม่ทันรู้ตัวก็ได้

บริบท ในงานวิจัยนี้หมายถึง

๑) ภาษาที่ปรากฏแวดล้อมหน่วยทางภาษาและช่วยในการตีความหน่วยทางภาษานั้น

๒) องค์ประกอบต่างๆ ของการสื่อสารที่มีผลต่อการผลิตและการทำความเข้าใจด้วยท ซึ่งได้แก่ ฉาก (Setting) ผู้ร่วมเหตุการณ์ (Participant) จุดมุ่งหมาย (End) การลำดับวัจนกรรม (Acts sequence) น้ำเสียง (Key) เครื่องมือ (Instrumentality) บรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์และการตีความ (Norm of interaction and interpretation) และประเภทของการสื่อสาร (Genre)

วาทกรรม

ในงานวิจัยนี้หมายถึง การสื่อสารที่ประกอบด้วยตัวบท (text) ซึ่งหมายถึง ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร วิธีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) ซึ่งหมายถึง กระบวนการผลิตและกระบวนการตีความตัวบทที่เกิดขึ้น และวิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural practice) ซึ่งหมายถึง ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ (Fairclough, 1995) การสื่อสารในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นระบบและกระบวนการในการสร้าง/ผลิต (constitute) เอกลักษณ์ (identity) และความหมาย (significance) แก่สรรพสิ่งต่างๆ ในสังคมรอบตัวเรา ทั้งความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง และทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคม จนกลายเป็น ‘วาทกรรมหลัก’ (dominant discourse) หรือที่ฟูโกต์เรียกว่า ‘episteme’ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, ๒๕๔๓)

อุดมการณ์

ระบบความคิด ความเชื่อที่สมาชิกในของกลุ่มในสังคมมีอยู่ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับทัศนคติและผลประโยชน์ของกลุ่มนั้นๆ (van Dijk, 1998) อุดมการณ์นี้เป็นสิ่งสำคัญที่ใช้ในการครอบงำ (manipulation) ซึ่งเป็นการชักจูงผู้อื่นให้เข้าไปในทางที่เอื้อประโยชน์แก่ใครบางคนในสังคม การสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ผ่านวาทกรรมนั้นบางครั้งอาจเป็นสิ่งที่ผู้พูดจงใจกระทำเพื่อประโยชน์บางประการแต่บางครั้งอุดมการณ์ต่างๆ ก็สื่อผ่านวาทกรรมที่ผู้พูดกล่าวโดยมิได้ตั้งใจ

๑.๘ ข้อตกลงเบื้องต้น

การอ้างอิงตัวบทหนังสือเรียนที่ใช้เป็นข้อมูลในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีระบบการอ้างอิงดังนี้

(ระดับชั้น เล่มที่. ปี พ.ศ.ของหลักสูตร: เลขหน้า)

ตัวอย่างเช่น (ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๕๕) หมายถึง เป็นข้อมูลจากหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เล่มที่ ๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ หน้าที่ ๕๕ เป็นต้น

อนึ่ง เนื่องจากหนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ มิได้ระบุระดับชั้นของหนังสือเรียนฉบับนั้น และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ชุดภาษาเพื่อชีวิตมิได้ระบุเล่มที่ของหนังสือเรียนฉบับนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดการระบุรายละเอียดดังกล่าวในการอ้างอิง ดังนี้

๑) หนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓

ผู้วิจัยระบุชื่อของหนังสือเรียนฉบับนั้นแทนการระบุระดับชั้น โดยกำหนดคำย่อของหนังสือเรียนฉบับต่างๆ ดังนี้

มาตรฐาน	หมายถึง	หนังสือแบบสอนอ่านมาตรฐาน
บันไดก้าวหน้า	หมายถึง	หนังสือแบบเรียนชุดบันไดก้าวหน้า
ร้อยบรรทัด	หมายถึง	หนังสือชุดนิทานร้อยบรรทัด
แบบเรียน	หมายถึง	แบบเรียนภาษาไทยชั้นประถมศึกษา

๒) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔

ผู้วิจัยระบุชื่อของหนังสือเรียนชุดภาษาเพื่อชีวิตฉบับนั้นแทนการระบุเล่มที่ โดยกำหนดอักษรย่อของหนังสือเรียนฉบับต่างๆ ดังนี้

ภ	หมายถึง	หนังสือภาษาพาที
ว	หมายถึง	หนังสือวรรณคดีตำนาน

บทที่ ๒

ทบทวนวรรณกรรม

บทนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ตลอดจนงานวิจัยและบทความที่ศึกษาในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป การทบทวนวรรณกรรมในบทนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงใน ๓ ประเด็น ได้แก่

๒.๑ แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis)

๒.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียน

๒.๓ งานวิจัยเกี่ยวกับวาทกรรมประเภทอื่นที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis)

แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1989) กล่าวถึงการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์^๑ว่าเป็นการศึกษาที่บูรณาการขึ้นจากศาสตร์แขนงต่างๆ ทั้งภาษาศาสตร์ ภาษาศาสตร์เชิงสังคม วัจนปฏิบัติศาสตร์ ปริธานศาสตร์และปัญญาประดิษฐ์ สนทนาวิเคราะห์และปริจเฉทวิเคราะห์ และสังคมศาสตร์ โดยนำองค์ความรู้จากศาสตร์ต่างๆ เหล่านี้ที่อาจมีจุดเน้นหรือมุมมองที่จำกัดเฉพาะบางประเด็นมาขยายให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมบางประการที่สอดแทรกอยู่ในการใช้ภาษาซึ่งเป็นมิติที่กว้างขึ้น

ดังนั้นการจะทำความเข้าใจแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จึงจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจแนวคิดทั้งที่มาจากการศึกษาทางภาษาศาสตร์และแนวคิดที่มาจากการศึกษาทางสังคมศาสตร์เพื่อเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจแนวคิดนี้ จากนั้นจึงจะนำความคิดเหล่านี้มา

---

^๑ แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1989) เรียกการศึกษาในแนวทางนี้ว่า “การศึกษารหัสเชิงวิพากษ์” (critical language study - CLS) ซึ่งภายหลังได้พัฒนาเป็นการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เช่นในปัจจุบัน

บูรณาการร่วมกันเพื่อช่วยในการศึกษาปรากฏการณ์ทั้งทางภาษาและทางสังคมที่ส่งผลซึ่งกันและกันต่อไป

ด้วยเหตุนี้ในการศึกษาครั้งนี้จึงจะกล่าวถึงแนวคิดต่างๆ ทางภาษาและทางสังคมก่อนเป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงจะกล่าวถึงแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่บูรณาการแนวคิดต่างๆ เหล่านี้ไว้ด้วยกันเป็นลำดับต่อไป

๒.๑.๑ แนวคิดสำคัญของแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงแนวคิดทางภาษาและทางสังคม อันประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรม แนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ แนวคิดเกี่ยวกับการครองความเป็นเจ้า และแนวคิดเกี่ยวกับการครอบงำ เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรม (Discourse)

วาทกรรมเป็นคำที่สาขาสังคมศาสตร์ใช้แทนคำว่า Discourse ในภาษาอังกฤษ แต่เดิมคำว่า Discourse นี้ในทางภาษาศาสตร์มักใช้คำว่า ปริจเฉท ซึ่งหมายถึง “หน่วยทางภาษาในระดับที่ใหญ่กว่าประโยคและเป็นรูปภาษาที่มีเอกภาพและความสมบูรณ์ในตัวเอง” (เพ็ชรศิริ วงศ์วิภาณนท์, ๒๕๓๑) ต่อมาเมื่อแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ซึ่งได้นำแนวคิดของฟูโกต์ และนักสังคมศาสตร์ท่านอื่นๆ มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ภาษาได้แพร่หลายในประเทศไทยมากขึ้น คำว่า Discourse ในการศึกษาภาษาตามแนวทางนี้จึงมักใช้คำว่า วาทกรรม เช่นเดียวกับการศึกษาทางสังคมศาสตร์และนิเทศศาสตร์ โดยใช้ในความหมายที่เน้นการศึกษาเชิงสังคมต่างจากคำว่าปริจเฉทที่เน้นการศึกษาเชิงภาษา

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (๒๕๔๓: ๓-๔) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “วาทกรรม” จากการประมวลแนวคิดของฟูโกต์ว่า

หมายถึงระบบและกระบวนการในการสร้าง/ผลิต (*constitute*) เอกลักษณ์ (*identity*) และความหมาย (*significance*) ให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง นอกจากนี้วาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง (*valorize*) กลายสภาพเป็นสิ่งที่ผู้เขียนเรียกในงานศึกษานี้ว่า “วาทกรรมหลัก” (*dominant discourse*) หรือที่ฟูโกต์เรียกว่า “*episteme*”

จากแนวคิดของฟูโกต์ดังกล่าว แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1989) ได้นำมาขยายความและอธิบายให้เห็นว่า ภาษานั้นเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างหรือผลิตเอกลักษณ์และความหมายให้แก่ สรรพสิ่งได้นั้น เนื่องจากวาทกรรมเป็นวิถีปฏิบัติทางสังคม (*social practice*) รูปแบบหนึ่ง โดยได้ให้เหตุผลสนับสนุนความคิดดังกล่าวนี้ไว้ ๓ ประการ ดังนี้

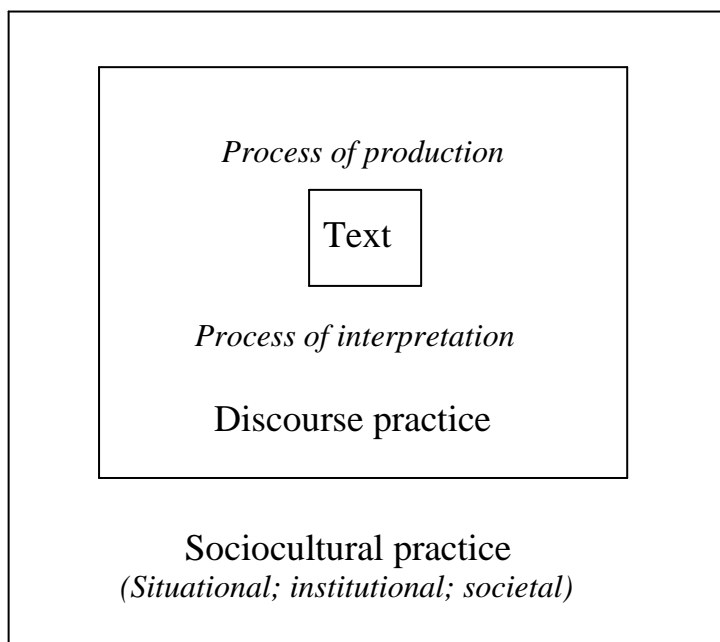
๑) วาทกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม แฟร์คลาฟเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสังคมนั้นไม่ใช่ความสัมพันธ์เพียงภายนอกแต่เป็นความสัมพันธ์ภายในและเป็นเหตุเป็นผลกัน จนอาจกล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์ทางภาษาก็คือปรากฏการณ์ทางสังคม กล่าวคือ เมื่อเราใช้ภาษา เราก็ต้องใช้ตามวิถีทางที่สังคมกำหนดและมีผลต่อการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม ภาษาจึงไม่ใช่เป็นเพียงผลที่เกิดจากกระบวนการหรือวิถีปฏิบัติทางสังคม แต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการหรือวิถีปฏิบัติทางสังคม

๒) วาทกรรมเป็นกระบวนการทางสังคม (*social process*) เหตุผลประการนี้เองที่ทำให้วาทกรรมต่างจากตัวบท (*text*) ทั้งนี้เพราะตัวบทนั้นเป็นเพียงผลผลิตมากกว่าเป็นกระบวนการ ในขณะที่วาทกรรมเป็นกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (*social interaction*) ของตัวบท ซึ่งประกอบไปด้วยกระบวนการผลิต (*process of production*) ที่มีตัวบทเป็นผลผลิตและกระบวนการตีความ (*process of interpretation*) ที่มีตัวบทเป็นแหล่งข้อมูล

๓) วาทกรรมเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยเงื่อนไขต่างๆ ทางสังคม (*socially conditioned process*) เงื่อนไขดังกล่าวนี้เป็นเงื่อนไขที่เกิดขึ้นมาจากระบบคิดบางประการที่สังคม

สร้างขึ้นเกี่ยวกับการผลิตและการตีความวาทกรรมเหล่านั้น ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน
ขึ้นในสังคม

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) จึงได้เสนอแผนภาพเพื่ออธิบายวาทกรรมโดยเชื่อมโยงการใช้ภาษาเข้ากับกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขทางสังคมดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ มิติของวาทกรรม (Fairclough, 1995: 98)

จากแผนภาพนี้แสดงให้เห็นว่า วาทกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยมิติต่างๆ ๓ มิติ ได้แก่ ตัวบท (Text) ซึ่งหมายถึง ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารต่างๆ วิธีปฏิบัติทางวาทกรรม (Discourse practice) ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการผลิตและกระจายตัวบทและกระบวนการบริโภคและตีความตัวบทที่เกิดขึ้น และวิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (Sociocultural practice) ซึ่งหมายถึง ปัจจัยหรือบริบททางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ที่มีผลต่อกระบวนการผลิตและกระบวนการตีความตัวบทและส่งผลต่อไปยังตัวบทหรือภาษาที่ใช้สื่อสาร ดังนั้นวาทกรรมตามแนวคิดนี้จึงมิใช่เป็นเพียงภาษาหรือตัวบทเท่านั้นแต่ได้รวมบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมการใช้ภาษานั้นเอาไว้ด้วย

เมื่อพิจารณาตามแนวคิดดังกล่าว หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมประเภทหนึ่ง ที่สร้างหรือให้ความหมายแก่สิ่งต่างๆ ในสังคมและถ่ายทอดไปสู่นักเรียน หนังสือเรียนในฐานะวาทกรรมสามารถพิจารณาได้เป็น ๓ มิติ คือ ตัวบทซึ่งหมายถึงภาษาที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียน วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมซึ่งหมายถึงกระบวนการผลิตและกระบวนการตีความที่ผู้ผลิตและผู้ใช้มีต่อหนังสือเรียน และวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งหมายถึงปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการผลิตและการทำความเข้าใจหนังสือเรียนนั้น

๒.๑.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ (ideology)

อุดมการณ์ (Ideology) นั้นเป็นแนวคิดที่สำคัญแนวคิดหนึ่งของการศึกษา วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ซีรีพร ภักดีผาสุข (๒๕๕๓) ได้กล่าวถึงพัฒนาการของแนวคิดเรื่อง Ideology ว่า คำนี้เป็นศัพท์ที่สร้างขึ้นโดยนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสชื่อ Destutt de Tracy ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ หมายถึง “the science of ideas” หรือศาสตร์ว่าด้วยความคิด อุดมการณ์ตามความหมายนี้จึงหมายถึงสาขาวิชาที่จะทำให้คนตระหนักถึงอคติหรือความลำเอียงต่างๆ ที่มีในสังคม ทั้งนี้ความตระหนักดังกล่าวจะช่วยนำสังคมไปสู่ความยุติธรรมและความก้าวหน้า ต่อมาคำนี้ได้มีผู้นำไปใช้ในความหมายที่ขยายออกไปเป็น ๒ ความหมาย คือ หากเป็นความหมายที่เป็นกลาง อุดมการณ์ คือ ชุดความคิดที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ แต่หากเป็นความหมายในเชิงวิพากษ์ อุดมการณ์ คือ ชุดความคิดของซึ่งคนในสังคมหนึ่งๆ ยึดถือปฏิบัติ และเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อคนบางกลุ่ม

สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นิยามคำว่า อุดมการณ์ตามแนวคิดของฟาน ไคค์ (van Dijk, 1995: 243) ซึ่งได้ให้คำจำกัดความของอุดมการณ์ว่า หมายถึง ระบบความคิด ความเชื่อ ที่มีอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งมีผลต่อทัศนคติและการแสดงออกทางสังคมของสมาชิกในสังคมนั้น นอกจากนี้ฟาน ไคค์ ยังได้สรุปแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับอุดมการณ์เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ไว้ ดังนี้

๑) อุดมการณ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบปริชาน (cognitive)

ฟาน ไคท์ กล่าวว่า เท่าที่ผ่านมา อุดมการณ์นั้นมักถูกมองว่าเป็นระบบของความเชื่อ (belief system) อันประกอบไปด้วยความคิด ความเชื่อ การตัดสินใจ และค่านิยมซึ่งเกี่ยวข้องกับ สังคม การเมืองและโครงสร้างต่างๆ ทางสังคม อุดมการณ์มักถูกมองว่าเป็นจิตสำนึกที่ผิดพลาด (false consciousness) ซึ่งฟาน ไคท์เห็นว่าเป็นนิยามที่ยังไม่ครอบคลุมเพียงพอที่จะอธิบายถึง อุดมการณ์ได้ ดังนั้นฟาน ไคท์จึงเสนอให้พิจารณาอุดมการณ์ด้วยมุมมองทางปริชานศาสตร์ที่เห็นว่า อุดมการณ์นั้นเป็นนามธรรมและประกอบไปด้วยระบบความเชื่อที่สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วม ดังนั้น อุดมการณ์จึงไม่ได้เป็นปริชานของปัจเจกบุคคลที่แต่ละบุคคลมีอยู่แตกต่างกันแต่กลับเป็นสิ่งที่ สังคมแสดงออกร่วมกัน

๒) อุดมการณ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสังคม

ตามความคิดของมาร์กซ์และเอนเงิลส์ (Marx and Engels) อุดมการณ์นั้น ถูกนิยามโดยสัมพันธ์ไปกับกลุ่ม การวางตัวของกลุ่ม ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างชนชั้น เพศ หรือ ชาติพันธุ์ ซึ่งมักจะเป็นเรื่องของการแข่งขันกันเพื่อให้เป็นผู้ที่เหนือกว่า ดังนั้นอุดมการณ์จึงมักถูก มองว่าเป็นสิ่งที่ ผู้ครอบงำเท่านั้นที่จะมีได้ แต่แท้ที่จริงแล้วอุดมการณ์นั้นมีได้จำกัดอยู่เฉพาะบุคคล ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ทั้งผู้ครอบงำ (dominant groups) และผู้ที่ถูกครอบงำ (dominated groups) ต่างก็ล้วนแล้วแต่มีอุดมการณ์เป็นสิ่งที่ควบคุมอัตลักษณ์ เป้าหมาย และปฏิบัติการของตนที่ แสดงออกมาทั้งสิ้น

๓) อุดมการณ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบปริชานทางสังคม (sociocognitive)

เนื่องจากอุดมการณ์เป็นทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบปริชานและเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ สังคมดังได้กล่าวข้างต้น อุดมการณ์จึงเป็นกรอบในการตีความที่สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมและเป็นสิ่ง ที่กำหนดสร้างความเข้าใจและความรับรู้ของสมาชิกว่าสิ่งใดเป็นจริงในสังคม รวมไปถึงวิถีปฏิบัติ ในชีวิตประจำวันและการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกกับกลุ่มอื่น

๔) อุดมการณ์ไม่มีถูกหรือผิด

ตามความเห็นของฟาน ไค้ เราไม่สามารถบอกได้ว่าอุดมการณ์ใดถูกหรืออุดมการณ์ใดผิด ทั้งนี้เพราะอุดมการณ์ล้วนแต่สนับสนุน “ความจริง” ของกลุ่มทางสังคมที่บุคคลเหล่านั้นสังกัดอยู่และเป็นกรอบความคิดที่มีประสิทธิภาพไม่มากนักน้อยในการตีความหรือการแสดงปฏิกิริยาของสมาชิกในกลุ่ม

๕) อุดมการณ์นั้นมีความซับซ้อนในหลายระดับ

ฟาน ไค้ กล่าวว่า อุดมการณ์นั้นมีทั้งที่เรียบง่ายมากๆ ไปจนถึงที่มีความซับซ้อนมากๆ และมีทั้งที่ประกอบด้วยความคิดพื้นฐานเพียงเล็กน้อยหรืออาจประกอบด้วยกรอบแนวคิดขนาดใหญ่อย่างเช่น อุดมการณ์ประชาธิปไตยหรืออุดมการณ์สังคมนิยม ดังนั้นอุดมการณ์จึงไม่ใช่กรอบความคิดที่ถูกต้อง เทียบตรงหรือประกอบกันขึ้นมาอย่างเป็นระบบ แต่กลับมีลักษณะที่คลุมเครือ สับสนและไม่เป็นระบบ ความหลากหลายของอุดมการณ์นี้มีส่วนสัมพันธ์กับระดับชั้นหรือบทบาททางสังคมของผู้สร้างอุดมการณ์ด้วย

๖) อุดมการณ์จะแปรเปลี่ยนไปตามบริบท

ตามความเห็นของฟาน ไค้ อุดมการณ์จะถูกเผยแพร่ออกมาในลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับบริบท ซึ่งหมายรวมถึงปัจจัยต่างๆ ทางสังคม ระบบบริหารทางสังคมและตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่อุดมการณ์นั้น ด้วยเหตุนี้ อุดมการณ์จึงเป็นสิ่งที่ยึดโยงกับสถานการณ์ และเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท

๗) อุดมการณ์มีอยู่โดยทั่วไปและเป็นนามธรรม

ฟาน ไค้ เห็นว่า อุดมการณ์นั้นเป็นนามธรรมที่แทรกตัวอยู่ทั่วไปในสังคมจนบางครั้งเราอาจไม่รู้ตัวว่ามีอุดมการณ์เหล่านั้นแทรกตัวในวิถีปฏิบัติของสังคม ทั้งนี้เนื่องจาก

อุดมการณ์นั้นอาจเป็นความคิดที่ฝังลึกจนเรารู้สึกว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาหรือเป็นธรรมชาติอยู่เช่นนั้นเอง โดยไม่ทันได้ลุ่มลึกคิดว่ามีอุดมการณ์เหล่านั้นแพร่หลายอยู่ในสังคม

นอกจากนี้ ฟาน ไดก์ (van Dijk, 2004) ยังเห็นว่า อุดมการณ์เป็นสิ่งที่กำหนดว่าบุคคลใดเป็นสมาชิกของกลุ่ม และควบคุมวิธีการในการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ตลอดจนการแสดงออกของสมาชิกในสังคมที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน ส่วนแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1992) เห็นว่าอุดมการณ์เป็นสิ่งที่สร้างและให้ความหมายแก่สิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นกายภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ กล่าวคือในกระบวนการสร้างและตีความวาทกรรมนั้น อุดมการณ์มีส่วนสำคัญที่จะทำให้ผู้บริโภควาทกรรมเข้าใจ รับรู้และตีความวาทกรรมเหล่านั้นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งเหตุนี้อุดมการณ์จึงมีผลกระทบอย่างยิ่งต่อการรับรู้ เข้าใจและตีความสิ่งต่างๆ รอบกายของบุคคลนั้น

๒.๑.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ (power)

ฟูโกต์ (Foucault, 1980 อ้างถึงใน ศิริพร ภักดีผาสุข, ๒๕๕๓) กล่าวว่า แต่เดิมนั้นอำนาจมักถูกมองว่าเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่หรือผู้ปกครองบ้านเมือง แต่ในมุมมองของฟูโกต์ อำนาจเป็นสิ่งมีอยู่ทั่วไปในทุกบริบททางสังคม นอกจากนี้ ยังได้อธิบายว่า อำนาจมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ แต่จะเกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งทีเรียกว่า คู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relation) ซึ่งเป็นคู่ความสัมพันธ์ที่ฝ่ายหนึ่งสามารถควบคุมให้อีกฝ่ายหนึ่งกระทำตามฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าปรารถนา

ฟาน ไดก์ (van Dijk, 1996) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจไว้ทั้งสิ้น ๗ ประการ ดังนี้

๑) อำนาจทางสังคม เป็นสมบัติของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทางสังคม สถาบัน หรือองค์กร

๒) อำนาจทางสังคมนั้นเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือองค์กรใช้ควบคุมการกระทำและสภาวะจิตใจของสมาชิกของกลุ่มอื่น

๓) อำนาจของกลุ่มหรือสถาบันทางสังคมต่างๆ นั้นจะส่งผลต่อสังคมในด้านที่ต่างกัน เช่น สถาบันทางการเมืองจะมีอำนาจต่อสังคมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ส่วนสถาบันทางการศึกษาก็จะมีอำนาจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการศึกษา เป็นต้น

๔) กลุ่มผู้ครอบงำ (Dominance) คือรูปแบบหนึ่งของการใช้อำนาจทางสังคมเพื่อควบคุมผู้อื่น ซึ่งมักนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม

๕) อำนาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเข้าถึงทรัพยากรทางสังคมอันมีค่าของผู้มีอภิสิทธิ์ เช่น ความร่ำรวย หน้าที่การงาน สถานภาพ หรือก็คืออภิสิทธิ์ในการเข้าถึงวาทกรรมและการสื่อสารที่เป็นสาธารณะนั่นเอง

๖) อำนาจทางสังคมมักถูกทำให้สามารถควบคุมผู้อื่นให้ได้มากขึ้นและทำให้เกิดการผลิตซ้ำของอำนาจอย่างเป็นกิจวัตร

๗) อำนาจทางสังคมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่หรือถาวรนัก มักถูกท้าทายหรือต่อต้านอยู่เสมอ

๒.๑.๑.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการครองความเป็นเจ้า (hegemony)

คำว่า “hegemony” นั้นมีผู้บัญญัติเป็นภาษาไทยไว้หลายคำ เช่น “การครองความเป็นเจ้า” “การครองความเป็นใหญ่” และ “อำนาจนำ” (เอเชีย สแตนคาร์ด ไทม์, ๒๕๕๐: ออนไลน์) แต่อย่างไรก็ตามคำที่บัญญัติขึ้นต่างๆ เหล่านี้ก็ล้วนใช้หมายถึงแนวคิดสำคัญแนวคิดหนึ่งที่กรมซึ่งได้พัฒนาขึ้น โดยหมายถึง

การที่คนบางกลุ่มหรือบางชนชั้นสามารถสร้างและรักษาสถานภาพการครอบงำเหนือกลุ่มอื่นๆ ได้ เนื่องจากสามารถแสดงตัวว่าเป็นกลุ่มที่มีความสามารถสูงที่สุดในการตอบสนองผลประโยชน์และความต้องการของชนชั้นหรือกลุ่มทางสังคมอื่นๆ นอกจากนี้การสถาปนาอำนาจนำยังเป็นเงื่อนไขของกระบวนการที่ชนชั้นครอบงำไม่ได้ควบคุมแต่ชี้นำมวลชนผ่านผู้นำทางจริยธรรมและภูมิปัญญา

(Storey, 1993: 199 อ้างถึงในชนิตา ชิตบัณฑิตย์, ๒๕๕๐: ๑๗)

เกียร เตชะพีระ (เอเชีย สแตนคาร์ด โทมส์, ๒๕๕๐: ออนไลน์) ได้อธิบายแนวคิดเรื่องการครองความเป็นเจ้าในประเด็นต่างๆ ไว้อย่างน่าสนใจ โดยกล่าวว่า หากมองผ่านความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตาม ผู้นำจะมองว่าการครองความเป็นเจ้าเป็นความสามารถในการชักนำโดยความยินยอมพร้อมใจของผู้ตาม (leadership by consent) ในขณะที่ผู้ตามจะมองการครองความเป็นเจ้าว่าเป็นการยอมปฏิบัติตามผู้นำโดยไม่ต้องบังคับ (non-coercive compliance) และยินยอมพร้อมใจที่จะทำตามอย่างกระตือรือร้น นอกจากนี้ ยังได้อธิบายว่าการครองความเป็นเจ้านั้นเป็นการผนวกความหมายของอุดมการณ์และวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน กล่าวคือ การครองความเป็นเจ้านั้นจัดเป็นอุดมการณ์ที่ซึมซาบ หยั่งรากลึกเหมือนวัฒนธรรม และในขณะเดียวกันก็เป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะครอบงำ ชักนำและรับใช้อำนาจหรือผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มเหมือนกับอุดมการณ์ ด้วยเหตุนี้ การครองความเป็นเจ้าจึงมีนัยยะบ่งบอกถึงสำนึกที่ยึดมั่นในความจริงบางอย่างว่าเป็นของที่แท้จริงโดยไม่ต้องตั้งคำถาม เพราะเราเชื่อและปฏิบัติความจริงเหล่านั้นอยู่เสมอจนไม่อาจหลุดพ้นจากความจริงที่สร้างขึ้นเหล่านี้ได้ การครองความเป็นเจ้าจะมีผลได้ก็ต่อเมื่อความคิดนั้นได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนของเรา ผ่องแผ้วกับความคิดของเราอย่างแนบแน่นและแสดงออกมาอย่างอัตโนมัติโดยเราไม่ทันคิดหรือไม่ได้นึกถึง นอกจากนี้ การครองความเป็นเจ้ายังเป็น สิ่งที่สร้างยาก แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็หรือเปลี่ยนแปลงได้ยากเช่นกัน ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงจะต้องเกิดจากการต่อสู้กับความคิด ความเชื่อต่างๆ ที่สั่งสมหยั่งรากลึกอยู่ในจิตใจ

๒.๑.๑.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการครอบงำ (manipulation)

ฟาน ไดก์ (van Dijk, 2006) กล่าวว่า การครอบงำนั้นมิได้ประกอบขึ้นจากอำนาจเพียงอย่างเดียวแต่ประกอบขึ้นจากการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งแก่ใครบางคน หรืออาจกล่าวได้ว่าการครอบงำนั้นเป็นการชักจูงผู้อื่นไปในทางที่เอื้อประโยชน์แก่ใครบางคน โดยอาศัยวาทกรรมต่างๆ ที่สื่อสารกันในปัจจุบันเป็นเครื่องมือ ผู้ที่เป็นผู้ครอบงำจะสร้างความเชื่อหรือกระทำใ้ผู้อื่นคล้อยตามตน และในขณะเดียวกันก็พยายามต่อต้านความคิดเห็นอื่นที่ค้านความคิดเห็นของตน

การครอบงำนั้นจริงๆแล้วก็คือการโน้มน้าว (persuasion) รูปแบบหนึ่งแต่ต่างกันตรงที่การโน้มนำนั้นเป็นการให้อิสระแก่ผู้ฟังที่จะเลือกเชื่อหรือกระทำในสิ่งที่ต้องการ ตามแต่ที่ตนจะยอมรับจากการโน้มนำนั้น ในกรณีการครอบงำ ผู้ฟังจะถูกจัดให้อยู่ในสถานะของผู้ถูกกระทำหรือเป็นเหยื่อของการครอบงำนั้น การครอบงำให้ผลในทางลบแก่ผู้ถูกครอบงำ ผู้ถูกครอบงำไม่ทราบจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของผู้ครอบงำ อันเป็นผลมาจากการที่ผู้ฟังขาดความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ นั่นเอง ถึงแม้การครอบงำกับการโน้มน้าวใจจะแตกต่างกัน แต่เส้นแบ่งของทั้งสองสิ่งนี้ก็กลับคลุมเครือไม่ชัดเจน ผู้ฟังบางคนอาจถูกครอบงำโดยวาทกรรมที่ไม่สามารถครอบงำผู้อื่นได้ หรือแม้แต่ผู้ฟังคนเดียวก็อาจถูกครอบงำในระดับที่ต่างกันเมื่ออยู่ในสภาพการณ์หรือสภาวะจิตใจที่ต่างกันวาทกรรมบางประเภทที่เป็นการโน้มน้าวใจเพื่อสร้างความชอบธรรม เช่น วาทกรรมทางศาสนา เศรษฐกิจ และการเมืองก็อาจถูกนักวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จัดให้เป็นการครอบงำได้ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ ฟาน ไดก์ (van Dijk, 2006) ยังได้กล่าวอีกว่า เราสามารถพิจารณาการครอบงำ ด้วยมุมมองที่หลากหลายแตกต่างกันได้ โดยหากมองการครอบงำตามกรอบแนวคิดทางสังคม การครอบงำจะจัดเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมนรูปแบบหนึ่ง ทั้งนี้เพราะการครอบงำนั้นมีความสัมพันธ์กับทั้งปฏิสัมพันธ์และการใช้อำนาจระหว่างกลุ่มกับผู้เป็นสมาชิกในกลุ่มเพื่อเอื้อประโยชน์แก่ใครคนใดคนหนึ่ง แต่หากพิจารณาในมุมมองของปรีชาน การครอบงำก็จัดเป็นปรากฏการณ์ทางปรีชานรูปแบบหนึ่ง เนื่องจากการครอบงำนั้นเป็นการครอบงำความคิดของผู้ร่วมสื่อสาร และหากพิจารณาในมุมมองของวาทกรรม การครอบงำก็จัดเป็นปรากฏการณ์ทางสัญวิทยาเชิงวาทกรรม (discursive-semiotics phenomenon) อันเนื่องมาจาก การครอบงำนั้นปรากฏอยู่ตลอดในตัวบท บทสนทนา หรือแม้แต่ทัศนสาร (visual messages)

แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ การครองความเป็นเจ้าและการครอบงำดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะได้นำมาใช้ในการอธิบายวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural practice) เพื่อแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ต่างๆ ที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านนั้นสามารถสร้างอำนาจหรือเอื้อประโยชน์แก่คนบางกลุ่มในสังคมได้อย่างไร ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงผลของการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนที่มีต่อสังคมต่อไป

๒.๑.๒ แนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์

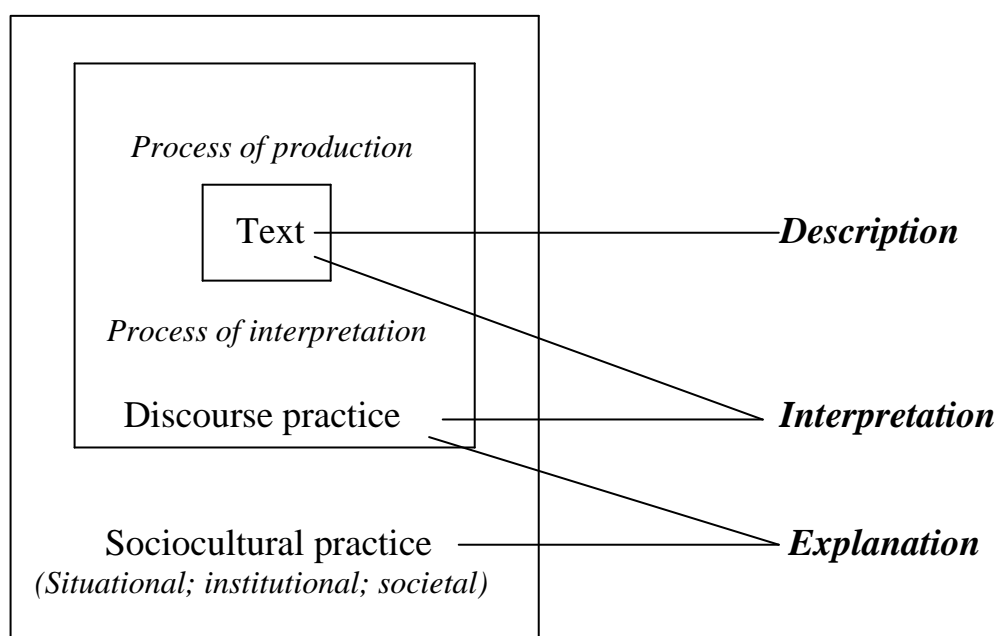
พาน ไค้ (van Dijk, 2001) ได้นิยามการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ไว้ว่า

Critical discourse analysis (CDA) is a type of discourse analytical research that primarily studies the way social power abuse, dominance, and inequality are enacted, reproduced, and resisted by text and talk in the social and political context. With such dissident research, critical discourse analysts take explicit position, and thus want to understand, expose, and ultimately resist social inequality.

จากนิยามข้างต้นอาจสรุปได้ว่า วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์นั้นเป็นการศึกษาวาทกรรมวิธีการหนึ่งที่ต้องการศึกษาวิถีของการใช้อำนาจเพื่อเอื้อประโยชน์แก่ใครบางคน การครอบงำและความไม่เท่าเทียมกันที่ตัวบทสร้างหรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมหรือการเมือง สอดคล้องกับที่แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) ได้กล่าวว่า กรอบแนวคิดนี้เป็นการศึกษาภาษาที่สัมพันธ์กับอำนาจและอุดมการณ์ ในหนังสือ language and power (1989) แฟร์คลาฟได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์สำคัญของหนังสือเล่มนี้ประการหนึ่งซึ่งอาจอนุมานได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ นั่นก็คือ เพื่อเพิ่มความตระหนักรู้ว่าภาษานั้นสามารถใช้เพื่อครอบงำใครบางคนได้อย่างไร ซึ่งนับเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่การปลดปล่อย (emancipation) ออกจากอำนาจเหล่านั้น

จากนิยามข้างต้นจะเห็นว่า แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เป็นการศึกษาที่ผนวกแนวคิดทางภาษาและแนวคิดทางสังคมต่างๆไว้ด้วยกัน โดยเห็นว่าวาทกรรมมีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์และอำนาจ ซึ่งมีอิทธิพลในการครอบงำความคิดและควบคุมการกระทำของคนในสังคม กล่าวคือ อุดมการณ์ที่ถ่ายทอดผ่านวาทกรรมนั้นสามารถสร้างเป็นระบบความรู้ ความเชื่อต่างๆ ขึ้นภายในระบบบริหารของผู้บริโภควาทกรรม และสามารถกำหนดหรือกำกับให้ผู้บริโภควาทกรรมมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งต่อผู้อื่นได้ อีกทั้งวาทกรรมยังสามารถสร้างอำนาจหรือความไม่เท่าเทียมกันเพื่อควบคุมผู้บริโภควาทกรรม และหากวาทกรรมที่ครอบงำความคิดผู้บริโภควาทกรรมนั้นมีอำนาจเพียงพอที่จะทำให้อุดมการณ์ที่ถ่ายทอดมานั้นเป็นที่ยอมรับและฝังรากลึกจนกลายเป็นปกติวิสัย ก็จะทำให้เกิดการครอบงำความเป็นเจ้าทางคิดในเรื่องนั้นๆ ขึ้นในสังคม

การศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์นี้เป็นเพียงแนวคิดในการวิเคราะห์วาทกรรมแต่ไม่ได้กำหนดระเบียบวิธีในการศึกษาไว้ตายตัว กล่าวคือ งานวิจัยที่ศึกษาตามแนวคิดนี้จะเป็นงานที่ศึกษาอุดมการณ์ผ่านกลวิธีหรือรูปภาพที่ปรากฏอยู่ในตัวบท แต่จะใช้วิธีการใดในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์นั้นขึ้นอยู่กับผู้วิจัยจะเห็นว่าเหมาะสมกับงานวิจัยนั้น แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1989; 1995) ได้เสนอระเบียบวิธีศึกษาไว้แนวทางหนึ่งคือ ให้พิจารณา วาทกรรมออกเป็น ๓ มิติ คือ ตัวบท วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมตามแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ แนวทางการวิเคราะห์ของวาทกรรมของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995: 98)

จากแผนภาพที่ ๒.๒ นี้ แฟร์คลาฟได้อธิบายวิธีการวิเคราะห์ในแต่ละระดับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การบรรยาย

การวิเคราะห์ในระดับนี้เป็นการพิจารณาองค์ประกอบของตัวบททั้งในแง่ของคำศัพท์ รูปประโยคและโครงสร้างของตัวบทที่เลือกใช้ว่าสามารถสร้างคุณค่าต่างๆ ให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดวาทกรรมนั้นๆ ได้อย่างไร เช่น คำศัพท์ที่เลือกใช้นั้นอาจสร้างหรือแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ทางสังคม

บางประการของผู้ใช้คำศัพท์นั้นได้ หรือรูปประโยคบางชนิดก็สามารถสร้างการรับรู้ที่แตกต่างกันให้แก่ผู้รับสารได้ เป็นต้น

๒) การตีความ

การวิเคราะห์วาทกรรมในระดับนี้เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม โดยพิจารณาตัวบททั้งในแง่ที่เป็นผลผลิตของกระบวนการผลิตและเป็นแหล่งข้อมูลของกระบวนการตีความ นอกจากนี้ผู้วิเคราะห์ในระดับนี้ยังสามารถพิจารณาสหบท (intertextuality) ซึ่งหมายถึงตัวบทที่เคยเกิดขึ้นมาก่อนและได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตัวบทที่วิเคราะห์ หรือพิจารณาวัจนกรรมซึ่งอาจสามารถแสดงตำแหน่งแห่งที่หรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลร่วมด้วยก็ได้

๓) การอธิบาย

การวิเคราะห์ระดับนี้เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมกับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม โดยพิจารณาการกำกับของสังคมที่มีผลต่อกระบวนการผลิตและกระบวนการตีความตลอดจนผลกระทบที่มีต่อสังคม วัตถุประสงค์สำคัญของการวิเคราะห์ในระดับนี้คือการแสดงให้เห็นว่าวาทกรรมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมและเป็นวิถีปฏิบัติทางสังคม โดยอธิบายว่าวาทกรรมนั้นถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคมได้อย่างไรและขณะเดียวกันการผลิตซ้ำของวาทกรรมนั้นมีผลต่อการธำรงรักษาหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมได้อย่างไร

จากแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ดังที่ได้กล่าวถึงในรายละเอียดข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษาภาษาที่ใช้จริงอยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยมุ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษา อุดมการณ์ และบริบททางสังคมและ

วัฒนธรรม ผู้วิจัยสนใจนำกรอบมิติทั้งสามของวาทกรรมดังกล่าวมาศึกษาข้อมูลหนังสือเรียนภาษาไทยระดับประถมศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนเหล่านี้นอกจากจะสอนทักษะและความรู้ทางภาษาไทยแก่ผู้เรียนแล้ว ยังสื่ออุดมการณ์ใดบ้างผ่านภาษาที่เป็นตัวบทของหนังสือเรียนเหล่านี้

๒.๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของหนังสือเรียน

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัย บทความตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหนังสือเรียนทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เพื่อให้เห็นภาพรวมของงานวิจัยที่สัมพันธ์กับการศึกษาครั้งนี้ได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามแนวทางการศึกษา ได้แก่ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และงานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนในแนวทางอื่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนพบงานวิจัยที่ศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ทั้งสิ้น ๕ เรื่อง ซึ่งมีความหลากหลายทั้งในด้านของประเด็นที่ศึกษาและแนวทางการศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เด ลอส เฮอร์อส (De Los Heros, 2009) ได้ศึกษาอุดมการณ์เกี่ยวกับภาษา (language ideology) ในหนังสือเรียนเกี่ยวกับการใช้ภาษาและการสื่อสารชื่อ Talento หนังสือเรียนนี้ผลิตขึ้นโดยส่วนราชการของประเทศเปรูเพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายชั้น ปีที่ ๑ ตามกฎหมายทางการศึกษาที่ตราขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจและเคารพภาษาที่แตกต่างกันหลากหลายในสังคมเปรู แต่ผู้วิจัยคิดว่าอุดมการณ์เกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางภาษาที่มีอยู่ในสังคมเปรูนั้นยังคงมีอยู่ในหนังสือเรียนฉบับดังกล่าว เหตุนี้ผู้วิจัยจึงศึกษาอุดมการณ์ดังกล่าวที่สื่อ

ผ่านหนังสือเรียนนี้ตามแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์โดยใช้แนวการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีไวยากรณ์หน้าที่และระบบ (Systemic Functional Grammar)

งานวิจัยนี้พบว่า หนังสือเรียนฉบับดังกล่าวได้แฝงความคิดที่ยกย่องภาษาสเปนซึ่งเป็นภาษาราชการของเปรูให้เป็นภาษามาตรฐานของประเทศ และขณะเดียวกันก็กีดกันภาษาย่อยอื่นๆ ในสังคมเปรูให้เป็นภาษาที่ไร้ศักดิ์ศรี กลวิธีทางภาษาที่สื่อความคิดดังกล่าวมีหลายกลวิธี เช่น การใช้ประโยคกรรมวาจก (passive voice) การใช้รูปประโยคที่ไม่ได้กล่าวถึงบุคคล (impersonal form) การใช้คำสรรพนามบุรุษที่ ๓ และการแปลงให้เป็นหน่วยนาม (nominalization) เพื่อกล่าวถึงเหตุการณ์โดยไม่ได้อธิบายว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร การเลือกใช้ศัพท์และคำแสดงทัศนภาวะที่สะท้อนทัศนคติและการตัดสินใจของผู้เขียน รวมถึงการใช้สหบทประเภทต่างๆ เช่น การอ้างถึง อุปลักษณ์ หรือวลีสำคัญ (key phrases) สอดแทรกอยู่ในตัวบท

ในด้านอุดมการณ์เกี่ยวกับความหลากหลายของภาษาในเปรู หนังสือเรียนฉบับนี้ให้ตัวอย่างของรูปแปร (linguistic variations) ที่ปรากฏในภาษาพูดของเปรูเพียง ๖ ตัวอย่างซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน้อยมาก นอกจากนี้ยังไม่มีกรกล่าวถึงการแปรและความหลากหลายของภาษาในสังคมเปรูตามแนวคิดภาษาศาสตร์สังคมเลย เมื่อกล่าวถึงภาษาสเปนก็มักใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงความเหนือกว่าหรือดีกว่า เช่น golden หรือ magic กลวิธีทางภาษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนฉบับนี้ไม่ได้ให้ความจริงเกี่ยวกับความแตกต่างและความหลากหลายของภาษาในสังคมเปรู แต่กลับให้คุณค่าแก่ภาษาสเปนและเหยียดภาษาย่อยอื่นๆ ไปในขณะเดียวกันด้วย

อุดมการณ์เกี่ยวกับภาษาอีกลักษณะหนึ่งที่พบในหนังสือเรียนฉบับนี้คือ อุดมการณ์เกี่ยวกับการแปรของภาษามาตรฐาน หนังสือเรียนฉบับนี้มีหัวข้อหนึ่งชื่อว่า Barbarisms ในหัวข้อนี้มีการใช้คำที่ระบุอย่างชัดเจนว่ารูปภาษากลุ่มใดเป็นมาตรฐานและกลุ่มใดไม่เป็นมาตรฐาน เมื่อประกอบกับชื่อหัวข้อจึงยังเป็นการย้ำว่ารูปภาษาที่เป็นรูปแปรนั้นเป็นรูปภาษาที่ไม่ได้รับการยอมรับ ไร้คุณค่า ไร้ศักดิ์ศรีในสังคม นอกจากนี้เมื่อกล่าวถึงภาษาที่ปนกันระหว่างภาษาสเปนกับภาษาอังกฤษ หรือที่เรียกว่า Spanglish ก็มักจะใช้คำที่แฝงการประเมินค่าทางลบอยู่ด้วยเสมอ

จากผลการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ชี้ให้เห็นว่า หนังสือเรียนฉบับนี้ถึงแม้จะผลิตขึ้นตามแนวคิดที่ต้องการสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างภาษาต่างๆ ในสังคมเปรู แต่ก็ยังคงแฝง

อุดมการณ์ที่ยกย่องภาษาสเปนให้เป็นภาษาที่เหนือกว่าภาษาอื่น ๆ ในสังคม ความคิดดังกล่าวจึงถือเป็นหลักสูตรแฝงเร้น (hidden curriculum) ที่แฝงมากับหนังสือเรียนฉบับนี้

หลิว (Liu, 2005) ได้ศึกษาการประกอบสร้างของค่านิยมและความเชื่อทางวัฒนธรรมในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาจีน การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากบทอ่าน จำนวน ๓๐๘ เรื่อง ที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาจีนระดับประถมศึกษาที่ใช้แพร่หลายในประเทศจีนขณะกำลังวิจัย ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาจีนนั้นสามารถนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมและความเชื่อทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐบาลหรือผู้นำทางวัฒนธรรมไปสู่ผู้อ่านที่เป็นเด็กได้อย่างไร

การศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ไวยากรณ์ของเรื่องเล่า (story grammar analysis) เป็นกรอบในการศึกษาด้วยทฤษฎีแนวคิดนี้เป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญภายในเรื่องเล่าที่ประกอบกันขึ้นเป็นลำดับของเหตุการณ์ต่างๆ ภายในเรื่อง ทั้งการวิเคราะห์ฉาก (setting) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์รายละเอียดเกี่ยวกับตัวละคร สถานที่ เวลา และเรื่อง (topic) และการวิเคราะห์ตอนของเรื่อง (episode) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์พัฒนาการและการเชื่อมโยงกันของแก่นเรื่อง การวิเคราะห์ดังกล่าวทำให้เห็นการลำดับเหตุการณ์ การตอบสนองอารมณ์หรือความรู้สึกของตัวละครที่มีต่อเหตุการณ์ ความพยายามที่จะนำไปสู่เป้าหมายของตัวละคร ผลที่เกิดจากความพยายามนั้นของตัวละคร ปฏิกริยาตอบสนองต่อผล ที่เกิดขึ้น รวมทั้งผลสรุปหรือผลลัพธ์ของเหตุการณ์เหล่านั้น ผู้วิจัยเชื่อว่าองค์ประกอบในเรื่องเล่าเหล่านี้เป็นกลวิธีในการประกอบสร้างค่านิยมและความเชื่อทางวัฒนธรรมไปสู่ผู้อ่านที่เป็นเด็ก

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า บทอ่านทั้ง ๓๐๘ เรื่องนั้น มี ๘๕ เรื่องที่มีการประกอบสร้างค่านิยมและความเชื่อทางวัฒนธรรมให้แก่ผู้อ่านที่เป็นเด็ก ซึ่งมีทั้งสิ้น ๕ ประการ ได้แก่ ๑) ความอดุสาหะและขยันหมั่นเพียร พบในบทอ่านจำนวน ๒๕ เรื่อง ๒) ความเคารพต่อผู้มีอำนาจในสังคม พบในบทอ่านจำนวน ๑๒ เรื่อง ๓) ความอ่อนน้อมและการเปิดใจยอมรับผู้อื่น พบในบทอ่านจำนวน ๑๘ เรื่อง ๔) การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม พบในบทอ่านจำนวน ๒๓ เรื่อง และ ๕) ความซื่อสัตย์ พบในบทอ่านจำนวน ๑๑ เรื่อง

ค่านิยมประการแรกคือความอดสาหัสและขยันหมั่นเพียรนั้น ผู้วิจัยพบว่า บทอ่านในหนังสือเรียนนี้มีการใช้โครงเรื่องที่แสดงถึงพยายามของตัวละครหลัก เช่น เรื่อง A little monkey ที่มีโครงเรื่องเริ่มต้นจากเหตุการณ์นำเรื่อง การตอบสนองต่อเหตุการณ์นั้น ความพยายามของตัวละครเอก และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากความพยายามนั้น บทอ่านเรื่องดังกล่าวได้ใช้โครงสร้างเรื่องเช่นนี้ซ้ำกันถึง ๔ ครั้ง แต่มีการเปลี่ยนคำกริยาที่แสดงถึงความพยายามและศัพท์ที่แสดงถึงผลลัพธ์ของความพยายามในแต่ละครั้งให้ต่างกัน การวางโครงสร้างเรื่องในลักษณะเช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการประกอบสร้างความคิดเกี่ยวกับความมุ่งมั่นและขยันหมั่นเพียรไปสู่ผู้อ่าน เพื่อให้ผู้อ่านรู้สึกว่าการประกอบสร้างความคิดเกี่ยวกับความมุ่งมั่นและขยันหมั่นเพียร ไปสู่ผู้อ่าน เพื่อให้ผู้อ่านรู้สึกว่าการต้องการสิ่งใดก็ต้องทำสิ่งนั้นด้วยความมุ่งมั่น ไม่ใช่เพียงแค่อุบายใจชั่วครู่ตามวิสัยหรือธรรมชาติของเด็ก ซึ่งเป็นการขัดเกลาสภาวะเดิมอันดิบเถื่อนที่มีมาแต่กำเนิดของเด็ก ไปสู่การมีลักษณะตามที่สังคมต้องการ

ส่วนค่านิยมเกี่ยวกับการเคารพต่อผู้มีอำนาจในสังคมนั้น ผู้วิจัยพบว่า ผู้มีอำนาจในสังคมที่หนังสือเรียนกล่าวถึงนั้นคือ ผู้นำรัฐบาลและผู้อาวุโส โดยบทอ่านเหล่านี้จะมีแก่นเรื่องหรือทิศทางของการดำเนินเรื่องที่เน้นถึงอำนาจของผู้นำรัฐบาลหรือผู้อาวุโส เช่น เรื่อง Never Forget the Well-Digger ที่มีตัวละครเอกของเรื่องคือประธานเหมา (Chairman Mao) บุคลิกภาพของประธานเหมาที่ถูกเสนอในเรื่องนี้เป็นผู้สุขุม รอบคอบ โอบอ้อมอารีและเป็นผู้แก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้าน ส่วนชาวบ้านก็ถูกสร้างให้มีความสัมพันธ์อันดีกับประธานเหมาผู้นี้ การสร้างตัวละครเอกของเรื่องในลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่ต้องการสร้างภาพลักษณ์ของผู้นำรัฐบาลให้มีความห่วงใย เอาใจใส่ประชาชนและภาพของประชาชนที่ต้องมีความรู้สึกดีต่อผู้นำรัฐบาลด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังทำให้เห็นว่าผู้นำนั้นมีความชาญฉลาดเหนือกว่าประชาชนทั่วไปซึ่งเป็นคุณสมบัติที่นำไปสู่อำนาจอันชอบธรรมที่ผู้นำควรได้รับและยังเป็นเหตุผลที่ทำให้ประชาชนจำต้องมีความเคารพต่อผู้นำและผู้อาวุโสเหล่านี้อีกด้วย

ค่านิยมทางวัฒนธรรมอีกประการหนึ่งคือ ความอ่อนน้อมและการเปิดใจยอมรับผู้อื่น จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า แก่นเรื่องและทิศทางของการดำเนินเรื่องของบทอ่านเหล่านี้มีการดำเนินความหยิ่งโสและในขณะเดียวกันก็ยกย่องความอดกลั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการเปิดใจยอมรับผู้อื่นที่ถูกประกอบสร้างขึ้นนี้ต่างจากการเปิดใจยอมรับผู้อื่นที่ส่งเสริมในระบบการศึกษาทางตะวันตก กล่าวคือ การเปิดใจยอมรับผู้อื่นในตะวันตกนั้นคือการเปิดรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม

แต่การเปิดใจยอมรับผู้อื่นในหนังสือเรียนนี้คือ การพร้อมที่จะให้อภัยต่อการกระทำที่ไม่ถูกต้องที่มีต่อตนเพื่อรักษาความกลมเกลียวเอาไว้ ซึ่งเป็นค่านิยมและความเชื่อที่สำคัญประการหนึ่งในลัทธิขงจื๊อ ดังเช่นบทอ่านเรื่อง A Ceramic Jar and an Iron Jar ที่ให้ตัวละครที่เป็นเหยือกเหล็กเป็นผู้เริ่มเหตุการณ์ในขณะที่ตัวละครเหยือกเคลือบดินเผาเป็นเหยื่อผู้รับผลของการกระทำของตัวละครเหยือกเหล็กและให้อภัยการกระทำเหล่านั้นโดยตลอด นอกจากนี้ถ้อยคำที่กล่าวถึงตัวละครเหยือกเหล็กจะมีความหมายในแง่ลบซึ่งต่างจากถ้อยคำที่กล่าวถึงตัวละครเหยือกเคลือบดินเผาที่มีความหมายในแง่บวก เมื่อมาถึงตอนท้ายเรื่องตัวละครเหยือกเหล็กถูกมนุษย์คิดจะทำลายทิ้งแต่ตัวละครเหยือกเคลือบดินเผากลับได้รับคำชื่นชม ยกย่องจากมนุษย์และได้ช่วยเหลือตัวละครเหยือกเหล็กไม่ให้ถูกทำลาย ผู้วิจัยเห็นว่า โครจเรื่องดังกล่าวนี้เป็นการแสดงว่าหากต้องการอยู่รอดในสังคมจำเป็นจะต้องมีความอ่อนน้อมและการเปิดใจยอมรับผู้อื่น พร้อมให้อภัยแก่ผู้อื่นเสมอ

สำนึกเพื่อส่วนรวมเป็นค่านิยมอีกประการหนึ่งที่หนังสือเรียนเหล่านี้ต้องการนำเสนอแก่ผู้อ่าน ผู้วิจัยเห็นว่าสำนึกเพื่อส่วนรวมที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนเหล่านี้ไม่ใช่เป็นเพียงการช่วยเหลือผู้อื่นในลักษณะของการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มแต่เป็นการยอมเสียสละตนเองเพื่อผู้อื่น ดังเช่นบทอ่านเรื่อง She Is My Friend ตัวละครเอกของเรื่องนี้ยินดีบริจาคเลือดให้ผู้อื่นที่ตนไม่รู้จักถึงแม้ตนเองจะต้องเสียชีวิตก็ตาม ค่านิยมประการนี้เป็นค่านิยมสำคัญที่รัฐบาลจีนเน้นย้ำและพยายามปลูกฝังแก่ประชาชน

ค่านิยมประการสุดท้ายคือความซื่อสัตย์ ผู้วิจัยพบว่าบทอ่านในหนังสือเรียนมีโครงเรื่องที่นำเสนอค่านิยมดังกล่าว เช่น เรื่อง A Story of the Axe โครงเรื่องของเรื่องนี้มีลักษณะเป็นโครงเรื่องซ้ำ โดยเริ่มจากเหตุการณ์นำเรื่อง การตอบสนองต่อเหตุการณ์นั้น ความพยายามของตัวละครเอกและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากความพยายาม การซ้ำโครงเรื่องเช่นนี้เป็นการนำเสนอค่านิยมเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ ไม่ปรารถนาในสิ่งที่ไม่ใช่ของตน อีกทั้งตอนท้ายเรื่อง ผู้เต่าที่มอบขวานให้นั้นยึดต่อการกระทำของเด็กชายซึ่งเป็นการยืนยันว่าการกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกต้อง

จากการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ค่านิยมและความเชื่อที่คัดเลือกลำเสนอต่อผู้อ่านจากหนังสือเรียนรายวิชาภาษาจีนเหล่านี้ ล้วนเป็นค่านิยมและความเชื่อที่ผู้นำรัฐบาลและผู้นำทางวัฒนธรรมต้องการปลูกฝังแก่เยาวชนซึ่งเป็นผลมาจากแรงผลักดันของอุดมการณ์ทางการเมือง

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าวาทกรรมชุดดังกล่าวถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมในการควบคุมทางสังคมมากกว่าที่จะสร้างให้สอดคล้องกับความสนใจของเยาวชนผู้อ่าน

โอทีซา (Oteiza, 2003) ได้ศึกษาการถ่ายทอดประวัติศาสตร์ร่วมสมัยที่นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและอุดมการณ์แก่ผู้อ่านในหนังสือเรียนรายวิชาประวัติศาสตร์ระดับประถมศึกษาของประเทศชิลี การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากหนังสือเรียน ๒ ฉบับ คือ หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของนักเรียนระดับ ๘ ฉบับปี ค.ศ. ๑๙๕๘ ซึ่งเป็นหลักสูตรประวัติศาสตร์เดิม และ ระดับ ๖ ฉบับปี ค.ศ. ๒๐๐๑ ซึ่งเป็นหลักสูตรประวัติศาสตร์ใหม่ของประเทศชิลี ผู้วิจัยเน้นศึกษาเฉพาะส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ในสมัยรัฐบาลสังคมนิยมของซัลวาดอร์ อลันเด (Salvador Allende) ระหว่าง ปี ค.ศ. ๑๙๗๐ - ๑๙๗๓ และเหตุการณ์ในสมัยรัฐบาลทหารระหว่าง ปี ค.ศ. ๑๙๗๓ - ๑๙๘๐

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ผสานแนวทางการศึกษาจากทฤษฎีไวยากรณ์หน้าที่และระบบ (Systemic Functional Grammar) ของฮัลลiday (Halliday, 1985; 1994) กับแนวคิดการวิเคราะห์การประเมินค่า (evaluation analysis) ของฮันส์ตันและทอมป์สัน (Hunston and Thompson, 2000) และมาร์ติน (Martin, 1997; 2000) เข้าด้วยกันเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ทั้ง ๒ ฉบับข้างต้นมีกลวิธีการถ่ายทอดประวัติศาสตร์ช่วงดังกล่าว ๓ กลวิธี ได้แก่ การเลี่ยงการอธิบาย การจัดวางตำแหน่งของผู้มีบทบาทในสังคม และการประเมินค่าบุคคลหรือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์

กลวิธีแรก คือ การเลี่ยงการอธิบายนั้นผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ทั้งสองฉบับ มักใช้รูปประโยคความเดียวและเป็นย่อหน้าขนาดสั้น มักไม่ปรากฏการเชื่อมโยงประโยคหรือย่อหน้า และการเชื่อมโยงทางความหมายที่เป็นเหตุเป็นผลกันภายในตัวบท กลวิธีดังกล่าวเป็นการเรียบเรียงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์โดยเลี่ยงการอธิบายเพื่อทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าการกระทำเหล่านี้เป็นเพียงแค่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดาและทำให้เกิดความคลุมเครือ ผู้อ่านที่เป็นเด็กจึงทำความเข้าใจเหตุการณ์นั้นได้ยาก

กลวิธีต่อมา คือ การจัดวางตำแหน่งของผู้มีบทบาทในสังคมนั้นผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนทั้งสองฉบับ โดยเฉพาะฉบับของระดับ ๖ มีการใช้คำเชื่อมนำเสนอความคิดหรือการกระทำต่างๆ ที่สามารถกำหนดหรือจัดวางผู้มีบทบาทสังคมให้อยู่ในภาวะของผู้มีอำนาจและภาวะของผู้ไร้อำนาจได้ด้วย

กลวิธีสุดท้าย คือ การประเมินค่าบุคคลหรือเหตุการณ์ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนทั้งสองฉบับนี้มักใช้คำนาม คำกริยา คำคุณศัพท์ และส่วนเสริมแสดงตัวอย่าง เพื่อแสดงการประเมินค่าว่าบุคคลหรือเหตุการณ์นั้นดีหรือไม่ดี มีอำนาจหรือไร้อำนาจ และเป็นปกติธรรมดาหรือผิดจากปกติธรรมดาไปสู่ผู้อ่าน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่าหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ทั้งสองฉบับมักมีการใช้การแปลงเป็นหน่วยนาม (nominalization) และค่อนข้างมีความเป็นนามธรรมสูง ตลอดจนการใช้เครื่องหมายทวิภาคเพื่อแสดงตัวอย่างเป็นส่วนๆ ไม่เชื่อมโยงกัน ทำให้หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ฉบับดังกล่าวสามารถสร้างการครอบงำทางอุดมการณ์ไปสู่ผู้อ่านเพื่อให้ผู้อ่านรู้สึกว่าการณ์เหล่านี้เป็นเพียงเหตุการณ์ปกติธรรมดาที่เกิดขึ้นเท่านั้น

โอทีซาและปินโต (Ote ́za and Pinto, 2008) ได้ร่วมกันศึกษาหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ปัจจุบันระดับมัธยมศึกษาของประเทศชิลีและประเทศสเปน ประเทศละ ๒ เล่ม เพื่อศึกษาว่าเมื่อประเทศทั้งสองผ่านพ้นการปกครองแบบเผด็จการมาสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยอีกครั้งหนึ่งนั้นจะมีผลต่อการนำเสนอประวัติศาสตร์ช่วงที่ยังคงเป็นการปกครองแบบเผด็จการในหนังสือเรียนของทั้ง ๒ ประเทศอย่างไร การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะบทเรียนที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ในช่วงการปกครองแบบเผด็จการเท่านั้นและใช้ทฤษฎีไวยากรณ์หน้าที่และระบบ (Systemic Functional Grammar) ของฮัลลiday (Halliday, 1994) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ตัวบท

จากการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ของประเทศชิลีนั้นกล่าวถึงเหตุการณ์รัฐประหารในปี ค.ศ.๑๙๗๓ ว่าเป็นการทำให้เกิดความแตกแยกและเป็นวิกฤตการณ์ในสังคมชิลี

ดังเห็น ได้จากการตั้งชื่อหัวข้อที่กล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวโดยใช้คำที่มีหมายถึงการทำให้
 ประชาธิปไตยแตกแยกกลาง เช่น ‘Democratic Rupture’ มีเพียงชื่อเดียวที่มีความเป็นกลาง
 นอกจากนี้ยังมีการใช้คำสรรพนามและคำแสดงทัศนภาวะต่างๆ เพื่อสร้างเสียงที่หลากหลาย
 ในการประเมินว่าเหตุการณ์นี้ไม่ดี ไม่เป็นที่น่าพอใจ เมื่อกล่าวถึงการเรียกร้องประชาธิปไตยของ
 ประชาชนชาวชิลีก็มักใช้คำว่า ‘civilians’ แทนคำที่หมายถึงชาวชิลีหรือสังคมชิลี เพื่อแสดงให้เห็น
 ว่าประชาชนต้องการประชาธิปไตย ไม่ต้องการเผด็จการ เป็นต้น ส่วนการกล่าวถึงการละเมิดสิทธิ
 มนุษยชนที่เกิดขึ้นในสมัยการปกครองแบบเผด็จการของประธานาธิบดีปีโนเชต์ (Pinochet) นั้นก็
 มักจะใช้ถ้อยคำที่แสดงทัศนคติทางลบอยู่เสมอ เช่น การใช้รูปภาษาที่แสดงว่าการละเมิดสิทธิ
 มนุษยชนที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความขัดแย้งที่ไม่อาจแก้ไขได้ในสังคมชิลีช่วงนั้น หรือการแปลงเป็น
 หน่วยนาม (nominalization) และประโยคกรรมวาจก (passive voice) เพื่อเน้นถึงเหตุการณ์ที่
 ประชาชนตกเป็นเหยื่อของการละเมิดสิทธิมนุษยชน เมื่อหนังสือเรียนกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลง
 จากการปกครองแบบเผด็จการมาสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยอีกครั้งหนึ่งก็มักใช้หัวข้อเรื่อง
 ที่หมายถึงการกลับมาอีกครั้งของประชาธิปไตย เช่น ‘The Recovery of Democracy’
 เพื่อประเมินระบอบประชาธิปไตยในแง่บวก และขณะเดียวกันก็ประเมินการปกครองแบบเผด็จการ
 ในแง่ลบไปพร้อมกัน นอกจากนี้ยังมีการใช้ถ้อยคำที่แสดงถึงความรู้สึกในเชิงบวกที่สิทธิมนุษยชน
 ได้กลับมาอีกครั้งในสังคมชิลีด้วย

ส่วนการศึกษาหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของประเทศสเปนนั้นค่อนข้างแตกต่างจาก
 ผลการศึกษาหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของชิลี กล่าวคือ การกล่าวถึงประธานาธิบดีฟรังโก
 (Franco) และรัฐบาลเผด็จการนั้นมักใช้ถ้อยคำที่แสดงน้ำเสียงในเชิงบวก ถึงแม้จะมีการวิจารณ์ใน
 เชิงลบแต่ก็เป็นการอ้างอิงเสียงจากแหล่งอื่นเพื่อเลี่ยงการวิจารณ์โดยตรงไปตรงมา ทั้งนี้อาจเป็น
 เพราะการปกครองของประธานาธิบดีฟรังโกนั้นมีระยะเวลานานและค่อนข้างมีความเป็นกลาง
 เมื่อกล่าวถึงการถึงแก่อสัญกรรมของประธานาธิบดีฟรังโกก็ใช้ถ้อยคำที่แสดงถึงความรู้สึกเชิงลบที่
 ต้องสูญเสียผู้นำ แต่ก็ปนด้วยการใช้ถ้อยคำที่แสดงความรู้สึกเชิงบวกที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทาง
 การเมืองไว้พร้อมกัน นอกจากนี้เมื่อกล่าวถึงกลุ่มหัวรุนแรงหรือกลุ่มผู้ต่อต้านประธานาธิบดีฟรังโก
 ก็มักไม่ให้รายละเอียดมากนัก ข้อมูลส่วนหนึ่งกล่าวถึงกลุ่มผู้ต่อต้านในแง่บวกว่าเป็นกลุ่มความคิด
 ใหม่ที่จะล้มล้างความคิดเดิมๆ ออกไป ส่วนการเปลี่ยนแปลงไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตย

นั้น หนังสือเรียนมักกล่าวถึงในลักษณะของการมองโลกในแง่ดีว่าเป็นการปรับเปลี่ยนไปสู่สิ่งใหม่เป็นต้น

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ทั้งประเทศชิลีและประเทศสเปนจะมีประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่คล้ายคลึงกัน คือมีการรัฐประหารนำไปสู่การปกครองแบบเผด็จการระยะเวลาหนึ่งแล้วก็ได้เปลี่ยนกลับไปเป็นประชาธิปไตยอีกครั้งเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจึงทำให้การนำเสนอเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงดังกล่าวแตกต่างกันได้

ปินโต (Pinto, 2004) ได้ศึกษาหนังสือเรียนเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองของประเทศสเปนกับการปลูกฝังความคิด ความเชื่อให้แก่เยาวชนในช่วงหลังสงครามกลางเมือง ผู้วิจัยศึกษาจากหนังสือเรียนชื่อ *Así quiero ser* ซึ่งเป็นหนังสือเรียนที่เรียบเรียงขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์สงครามกลางเมืองในประเทศสเปน แตกต่างจากหนังสือเรียนในช่วงเดียวกันที่มักจะเป็นหนังสือเรียนที่เผยแพร่มาก่อนเกิดเหตุการณ์สงครามกลางเมืองแต่ได้ปรับปรุงเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวในภายหลัง นอกจากนี้หนังสือเรียนฉบับนี้ยังได้ผ่านการตรวจสอบจากกระทรวงศึกษาธิการของประเทศสเปนให้ใช้เป็นหนังสือเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาและได้ตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๔๐ – ๑๙๔๔ เป็นจำนวน ๓ ครั้ง ผู้วิจัยใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ ปี ค.ศ. ๑๙๔๔ เป็นข้อมูลในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาว่ากลวิธีทางภาษาต่างๆ ที่ปรากฏในหนังสือเรียนฉบับดังกล่าวนั้นสามารถเป็นกลวิธีในการควบคุม ครอบงำ หรือสร้างมายาคติแก่ผู้อ่านได้อย่างไร โดยใช้แนวคิดเรื่องวาทกรรมของผู้มีอำนาจ (authoritative discourse) ของบากติน (Bakhtin) เป็นแนวคิดสำคัญในการศึกษา

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าหนังสือเรียนฉบับดังกล่าวมีวิธีการชักจูงผู้อ่านทั้งสิ้น ๓ ลักษณะ คือ ๑) การสร้างภาพลวงตาจากเสียงที่หลากหลาย ๒) การสร้างการควบคุม การโน้มน้าว และการครอบงำ และ ๓) การสร้างมายาคติ

วิธีการชักจูงผู้อ่านลักษณะแรก คือ การสร้างภาพลวงตาจากเสียงที่หลากหลายนั้น ผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนฉบับดังกล่าวมีการใช้ประโยคคำถามประเภท “How?” และ “Why?” แทน

เสียงของเด็กที่มีความอยากรู้อยากเห็นแทรกปนอยู่ในเนื้อหาของหนังสือเรียนเพื่อแสดงความคิดเกี่ยวกับระบอบการปกครองของฟรังโก (Franco) นอกจากนี้ยังมีการใช้คำสรรพนามพหูพจน์บุรุษที่ ๑ “we” เพื่อแสดงความรู้สึกหรือความคิดของเด็กที่ต้องทำตามระบบระเบียบต่างๆ ของสังคมปะปนกับเสียงของปัจเจกชนที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐใหม่ (New State) และเสียงของปัจเจกชนที่เป็นส่วนหนึ่งในสังคมชาวสเปนและอาศัยอยู่บนแผ่นดินแม่คือประเทศสเปน ส่วนการใช้สรรพนามเอกพจน์บุรุษที่ ๑ นั้นมักมีลักษณะเหมือนการเลียนเสียงของบุคคลบางคน เช่น ผู้นำทางการเมือง การสร้างเสียงที่หลากหลายเหล่านี้เป็นการเข้าถึงลำดับที่ลดหลั่นกันของบุคคลต่างๆ ในสังคมสเปน โดยมีพระเจ้าและเอล กูดีโล ผู้นำทางการเมืองในเหตุการณ์สงครามกลางเมืองในครั้งนั้นอยู่ด้านบนสุด รองลงมาเป็นนายกรัฐมนตรี สมาชิกสภานิติบัญญัติ นายกเทศมนตรี ประชาชนและปัจเจกชน ตามลำดับ

ลักษณะที่สอง การสร้างการควบคุม การ โน้มน้าว และการครอบงำนั้นผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนฉบับนี้มีการใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงหน้าที่ที่พึงกระทำ และการใช้คำสรรพนามบุรุษที่ ๑ ทั้งเอกพจน์และพหูพจน์ เพื่อให้เด็กผู้อ่านหนังสือเรียนฉบับนี้จำต้องยอมรับหน้าที่ต่างๆ แม้จะไม่ใช้ความต้องการของเด็กเองก็ตาม นอกจากนี้ยังมีการใช้ความเปรียบ ซึ่งเป็นการสร้างมโนทัศน์เชื่อมโยงระหว่างสิ่งสองสิ่งเพื่อให้ผู้อ่านคล้อยตาม การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition) เพื่อแสดงถึงความคิดบางประการที่ผู้พูดเชื่อว่าเป็นจริงไปคู่ผู้ฟัง และการใช้คำขวัญที่นอกจากจะทำให้ผู้อ่านจดจำได้ง่ายแล้ว ยังสามารถสร้างช่องทางความคิดและเป็นจุดรวมของความคิดของมวลชน อีกทั้งลักษณะทางไวยากรณ์ของคำขวัญที่มักละส่วนของผู้กระทำและใช้การแปลงเป็นหน่วยนาม (nominalization) ยังสามารถครอบงำความคิดของผู้อ่านได้ด้วยเช่นกัน

ลักษณะสุดท้ายคือการสร้างมายาคตินั้น ผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนฉบับนี้ได้สร้างอรรถลักษณะ [+ มนุษย์] ให้แก่ประเทศสเปนเพื่อให้ผู้อ่านรู้สึกว่ประเทศสเปนมีความรู้สึกนึกคิดเช่นเดียวกับมนุษย์ มีการใช้ศัพท์ที่แสดงให้เห็นว่า กูดีโลเป็นผู้นำในอุดมคติที่พระเจ้าส่งลงมาเพื่อช่วยเหลือศาสนิกของพระองค์ นอกจากนี้ยังมีการสร้างมายาคติเกี่ยวกับดินแดนในอุดมคติ (Utopia) โดยใช้คำคุณศัพท์เกี่ยวกับศาสนาเพื่ออ้างถึงอำนาจและความอยู่ดีมีสุขของประเทศสเปนอีกด้วย

จากงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้นมีได้มีหน้าที่เพียงเพื่อ “ปลูกสำนึกเกี่ยวกับบรรทัดฐานของประเพณีวัฒนธรรม” ไปสู่ผู้อ่านตามที่ปรากฏในบทนำของหนังสือเรียนฉบับดังกล่าวเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการชักจูงและครอบงำความคิดทางการเมืองของผู้อ่านที่เป็นเด็กอีกด้วย

งานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ทั้ง ๕ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนนั้น นอกจากจะนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับรายวิชานั้นตามที่หลักสูตรกำหนดแล้ว ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำเสนออุดมการณ์บางประการไปสู่ผู้อ่านที่เป็นเด็ก ผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ เพื่อให้อุดมการณ์ที่ถ่ายทอดไปนั้นแทรกซึมไปสู่ผู้อ่านได้อย่างไม่รู้ตัว จากการสำรวจและศึกษาข้อมูลหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาของไทยในปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่าหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาของไทยก็น่าจะนำเสนออุดมการณ์บางประการสู่นักเรียนเช่นกัน

นอกจากนี้ การศึกษางานวิจัยในกลุ่มนี้ยังแสดงให้เห็นว่า งานวิจัยเหล่านี้ที่มีความหลากหลายทั้งในแง่ของอุดมการณ์ที่ศึกษา และแนวทางที่ศึกษา ซึ่งทำให้เห็นแนวทางการศึกษาที่เป็นประโยชน์แก่การวิจัยครั้งนี้

หากพิจารณาในแง่ของอุดมการณ์ที่ศึกษา งานวิจัยทั้ง ๕ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้นสามารถสื่ออุดมการณ์ที่หลากหลายไปสู่ผู้เรียน ทั้งอุดมการณ์เกี่ยวกับภาษาดังเช่นงานวิจัยของเด ลอส เฮอร์อส (De Los Heros, 2009) และอุดมการณ์ทางการเมือง ดังเช่นงานวิจัยของ หลิว (Liu, 2005) โอทีซา (Ote iza, 2003) โอทีซาและปิ่นโต (Ote iza and Pinto, 2008) และ ปิ่นโต (Pinto, 2004) แต่ผู้วิจัยเห็นว่า หนังสือเรียนยังอาจสื่ออุดมการณ์อื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคมไปสู่ผู้เรียนอีก เช่น ความเหลื่อมล้ำทางเพศหรือชาติพันธุ์ ผู้วิจัยจึงสนใจว่าหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษานั้นสื่ออุดมการณ์ใดบ้างสู่ผู้เรียน

ด้านแนวทางในการศึกษาจะเห็นว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ใช้ทฤษฎีไวยากรณ์หน้าที่และระบบ (Systemic Functional Grammar) เป็นแนวทางในการศึกษา ได้แก่ งานวิจัยของ เด ลอส เฮอร์อส (De Los Heros, 2009) โอทีซา (Ote iza, 2003) โอทีซาและปิ่นโต (Ote iza and Pinto, 2008) และ ปิ่นโต (Pinto, 2004) มีเพียงงานวิจัยของ หลิว (Liu, 2005) เท่านั้นที่ใช้ไวยากรณ์ของเรื่อง

เล่า (story grammar analysis) เป็นแนวทางในการศึกษา การใช้แนวทางการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่ต่างกัันดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า กลวิธีทางภาษาที่ใช้ถ่ายทอดอุดมการณ์นั้นมีความหลากหลายทุกระดับ ทั้งการเลือกใช้คำ การเลือกใช้โครงสร้างประโยค การเรียบเรียงและลำดับข้อความ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากลวิธีทางภาษาที่ใช้ถ่ายทอดอุดมการณ์ทั้งในด้านคำศัพท์ ไวยากรณ์ และปริเฉท เพื่อให้เห็นอุดมการณ์อย่างครบถ้วน

งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่ผ่านมาเป็นงานที่ศึกษาอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนเล่มเด่นๆ เพียงเล่มเดียวหรือใช้อยู่ในระยะเวลาที่มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นเพียงช่วงเวลาเดียวซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ที่หนังสือเรียนสื่อมานั้นมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงนั้นเป็นอย่างมาก แต่การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษาจากหนังสือเรียนในหลักสูตรที่ต่างกัันต่อเนื่องเป็นเวลาประมาณ ๔๐ ปี จึงอาจทำให้เห็นความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของอุดมการณ์ด้านต่างๆ ในสังคมไทยที่สื่อผ่านหนังสือเรียนซึ่งเป็นอีกมุมมองหนึ่งที่น่าสนใจศึกษา

๒.๒.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนในแนวทางการศึกษาอื่น

เนื่องจากการศึกษาหนังสือเรียนตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่ได้กล่าวถึงในหัวข้อ ๒.๑ นั้นมีจำนวนไม่มากนัก ผู้วิจัยจึงได้ศึกษางานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนในแนวทางการศึกษาอื่นเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ภาพรวมของการวิจัยข้อมูลหนังสือเรียนที่ครบถ้วนมากยิ่งขึ้น แต่เนื่องจากหนังสือเรียนเป็นประเด็นที่มีผู้สนใจศึกษาในหลายสาขาวิชา ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาเฉพาะงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นที่ใกล้เคียงกับความสนใจของการศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา

การทบทวนวรรณกรรมในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกงานวิจัยออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ใช้ในต่างประเทศและงานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ใช้ในประเทศไทย เพื่อให้เห็นภาพรวมของการศึกษาจากข้อมูลที่ต่างกลุ่มกันอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๒.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ใช้ในต่างประเทศ

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ใช้ในต่างประเทศนอกเหนือจากงานวิจัยที่ศึกษาตามแนวทฤษฎีการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ พบงานวิจัยที่น่าสนใจและอาจเป็นประโยชน์แก่การศึกษาครั้งนี้จำนวน ๓ เรื่อง ดังนี้

บรินเดิลและอาร์น็อต (Brindle and Arnot, 1999) ได้ศึกษาการเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับเพศหญิงในหนังสือเรียนด้านสังคมศาสตร์ เหตุการณ์ปัจจุบัน สิทธิและหน้าที่พลเมืองของประเทศอังกฤษที่ผลิตและใช้ใน ช่วง ๒๐ ปีหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๔๐-๑๙๖๖ จำนวนทั้งสิ้น ๒๒ ชื่อเรื่อง พบว่า หนังสือเรียนเหล่านี้กล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ของเพศหญิงใน ๓ ลักษณะได้แก่ ลักษณะแรกเป็นการกล่าวถึงเพศหญิงโดยแบ่งแยกหน้าที่ของเพศหญิงให้มีบทบาทเฉพาะในพื้นที่เฉพาะบุคคลซึ่งเป็นลักษณะที่พบมากที่สุด เช่น มีหน้าที่ในการลงคะแนนเลือกตั้ง ในขณะที่เพศชายจะมีบทบาทหน้าที่ในพื้นที่สาธารณะ มีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองต่างๆ ลักษณะที่สองเป็นการกล่าวถึงบทบาทของเพศหญิงว่าเป็นพลเมืองที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองต่างๆ ได้ เพศหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกับชายทั้งในสถานที่ทำงานและการใช้ชีวิตในสังคมทั่วไป ตลอดจนการกล่าวถึงความพยายามเรียกร้องความเท่าเทียมในสังคมของเพศหญิงและลักษณะสุดท้าย เป็นการกล่าวถึงเพศหญิงโดยการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่และบทบาทของเพศหญิงในสังคมอนาคต เช่น ชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงจำนวนมากสามารถอยู่เป็นโสดได้ ส่วนสามีจำนวนมากก็ไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวของตนเองได้ด้วยรายได้ที่มาจากสามีเพียงคนเดียว ผู้หญิงก็มีส่วนในการหารายได้มาเพื่อจุนเจือครอบครัวเช่นกัน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงกฎหมายใหม่ที่ตราขึ้นเพื่อปกป้องสิทธิของผู้หญิงในอนาคตอีกด้วย

ลิซอฟสกายา และ คาปอฟ (Lisovskaya and Karpov, 1999) ได้ศึกษาอุดมการณ์ในสังคมรัสเซียที่ปรากฏในเนื้อหาของหนังสือเรียนระดับมัธยมศึกษา ๓ รายวิชา ได้แก่ ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวรรณคดีรัสเซีย ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาจากหนังสือเรียนที่ผลิตและ

ใช้ในช่วงเวลาที่ประเทศรัสเซียยังคงปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์และช่วงสิ้นสุดการปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ เพื่อศึกษาว่าหนังสือเรียนที่ผลิตและใช้ในช่วงเวลาที่มิสภาพการเมืองการปกครองแตกต่างกันดังกล่าวได้ถ่ายทอดอุดมการณ์ที่แตกต่างกันอย่างไร

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนที่ผลิตและใช้ในช่วงหลังการปกครองตามระบอบคอมมิวนิสต์นั้น ถ่ายทอดอุดมการณ์หลายประการแตกต่างจากหนังสือเรียนในช่วงที่ยังคงปกครองตามระบอบคอมมิวนิสต์ ได้แก่ การตีความและเสนอมุมมองเกี่ยวกับระบอบคอมมิวนิสต์ในลักษณะใหม่ เช่น การวิพากษ์วิจารณ์การจัดการระบบเศรษฐกิจที่ล่าช้า เข้มงวด ไม่มียืดหยุ่น ระบบการปกครองที่มีลักษณะเผด็จการ และนโยบายต่างประเทศที่แข็งกร้าว ไม่จริงใจ สัญลักษณ์เกี่ยวกับระบอบคอมมิวนิสต์ที่เคยปรากฏในหนังสือเรียนช่วงที่ยังปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์อยู่นั้นก็ถูกแทนที่ด้วยสัญลักษณ์ของชาติและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม คำว่า “รัสเซีย” ที่เคยปรากฏใช้เฉพาะในด้านภาษาและวิถีชีวิตถูกนำมาใช้ในความหมายเชิงบวกเพื่อหมายถึงชาติและลักษณะความเป็นชาติ ซึ่งเป็นการเสนออุดมการณ์เกี่ยวกับเอกลักษณ์ของรัสเซียทั้งในด้านวิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมทางการเมือง นอกจากนี้ยังพบว่ามุดมการณ์ที่แสดงถึงการปรับเปลี่ยนสังคมรัสเซียให้เป็นสังคมแบบตะวันตกทั้งอุดมการณ์ทุนนิยม เช่น ตลาดการค้าเสรี ระบบบริโภคนิยม และอุดมการณ์ประชาธิปไตย เช่น เสรีภาพทางการเมืองและสิทธิของปัจเจกชน รวมถึงการปรับเปลี่ยนท่าทีต่อสหรัฐอเมริกาจากเดิมที่เคยถูกมองว่าเป็นศัตรูกลับกลายมาเป็นมิตรประเทศมากขึ้นด้วย

รีฟกิน (Rifkin, 1998) ได้ศึกษาการนำเสนอภาพของเพศชายและหญิงที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษารัสเซียระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจำนวน ๑๒ เล่ม หนังสือเรียนเหล่านี้เป็นหนังสือเรียนวิชาภาษาต่างประเทศที่ได้รับความนิยมในประเทศสหรัฐอเมริกา การศึกษานี้ผู้วิจัยศึกษาทั้งส่วนที่เป็นภาพประกอบและส่วนที่เป็นข้อความ โดยศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

การศึกษาเชิงปริมาณนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การพิจารณาความเหลื่อมล้ำทางเพศออกเป็นประเด็นต่างๆ ๑๘ ประเด็นและให้ค่าข้อมูลที่ให้ความสำคัญแก่เพศชายที่ ๑ คะแนน ข้อมูลที่ให้ความสำคัญแก่เพศหญิงที่ ๐ คะแนน และข้อมูลที่ไม่มีความเหลื่อมล้ำทางเพศที่ ๐.๕ คะแนน จากนั้นจึงหาค่าเฉลี่ยจากข้อมูลที่ได้ในประเด็นต่างๆ ของหนังสือเรียนแต่ละเล่ม

หากค่าเฉลี่ยมีมากกว่า ๐.๕ จะถือว่ามีความสำคัญแก่เพศชาย หากค่าเฉลี่ยมีน้อยกว่า ๐.๕ จะถือว่ามีความสำคัญแก่เพศหญิง และหากค่าเฉลี่ยใกล้เคียงที่ ๐.๕ จะถือว่าให้ความสำคัญแก่ทั้ง ๒ เพศใกล้เคียงกัน จากนั้นจึงหาร้อยละของข้อมูลของการนำเสนอความเหลื่อมล้ำทางเพศทั้ง ๓ ลักษณะ จากการศึกษาพบว่า ข้อมูลส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ ๖๐ แสดงการให้ความสำคัญแก่เพศชาย รองลงมาประมาณร้อยละ ๒๖ แสดงการให้ความสำคัญแก่เพศหญิง และร้อยละ ๑๔ ให้ความสำคัญแก่ทั้ง ๒ เพศใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ยังพบว่าหนังสือเรียนที่ตีพิมพ์หลัง ปี ค.ศ.๑๙๙๖ มีปริมาณของข้อมูลที่ให้ความสำคัญแก่ทั้ง ๒ เพศใกล้เคียงกันมากกว่าหนังสือเรียนที่ตีพิมพ์ก่อนหน้านั้นที่มักให้ความสำคัญแก่เพศใดเพศหนึ่งเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับหนังสือเรียนที่ตีพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ จะให้ความสำคัญแก่ทั้ง ๒ เพศใกล้เคียงกันมากกว่าหนังสือเรียนที่ตีพิมพ์เป็นครั้งแรก

ส่วนการศึกษาในเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาการปรากฏของเพศชายและหญิงในภาพประกอบและคำศัพท์ทั้งคำกริยา คำวิเศษณ์และคำคุณศัพท์ที่ใช้กับเพศชายและหญิงในข้อความ พบว่า ข้อมูลที่เป็นภาพประกอบนั้นมักจะนำเสนอภาพของเพศชายมากกว่าเพศหญิงและกิจกรรมที่เพศชายปรากฏมากกว่าเพศหญิงคือกิจกรรมเกี่ยวกับกีฬา ส่วนข้อมูลที่เป็นข้อความนั้นมีการใช้ถ้อยคำที่หลากหลายกับเพศชายในขณะที่เพศหญิงมีการใช้ถ้อยคำที่จำกัดกว่าซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางเพศที่ปรากฏในหนังสือเรียนเหล่านี้

จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนที่ใช้ในต่างประเทศข้างต้นแสดงให้เห็นประเด็นที่น่าสนใจ ๒ ประการที่งานวิจัยหนังสือเรียนตามแนวทฤษฎีการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ยังไม่มีการศึกษา ได้แก่ ประการแรก งานวิจัยทั้ง ๓ เรื่องนี้แสดงให้เห็นอุดมการณ์ที่เป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาในหนังสือเรียนคือ อุดมการณ์เกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางเพศ ดังเช่นที่งานวิจัยของบรินเดิลและอาร์น็อต (Brindle and Arnot, 1999) และ รีฟคิน (Rifkin, 1998) ได้แสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนมีส่วนถ่ายทอดอุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญแก่เพศชายและกีดกันเพศหญิงไปสู่ผู้อ่านและอุดมการณ์ทางการเมืองเกี่ยวกับรัฐ ชาติ และพลเมืองที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนดังเช่นงานวิจัยของ ลิซอฟสกายา และ คาโปฟ (Lisovskaya and Karpov, 1999) อุดมการณ์ทั้ง ๒ ประการนี้

เป็นประเด็นหนึ่งที่มีผู้สนใจศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ แต่ยังไม่มีการวิจัยใดศึกษาโดยใช้ข้อมูลหนังสือเรียน ดังปรากฏในส่วนของการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ดังกล่าวข้างต้น

ประการที่สอง งานวิจัยของลิซอฟสกายา และ คาปอฟ (Lisovskaya and Karpov, 1999) ได้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนที่ผลิตและใช้ในเวลาที่ต่างกันซึ่งมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของหนังสือเรียนแตกต่างกันไปด้วยนั้นมีผลต่อการเสนอและถ่ายทอดอุดมการณ์ของหนังสือเรียน แต่จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์พบว่า ยังไม่มีการวิจัยใดที่ศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนที่ผลิตขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกันซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจศึกษา

๒.๒.๒.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ใช้ในประเทศไทย

การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัย บทความและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหนังสือเรียนที่ใช้ตามหลักสูตรต่างๆ ในประเทศไทย โดยเลือกศึกษาเฉพาะงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นที่เป็นที่สนใจของการศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

จำเริญ วงษ์ชัย (๒๕๔๒) ได้ศึกษาบทบาทของตัวละครเด็กในวรรณคดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยระดับชั้นประถมศึกษาและระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน ๖ ตัวละคร ได้แก่ พระนารายณ์ธิเบศร์ พระสังข์ สินสมุทร สุนทรสูต สุนทรสูต พลายแก้วและพลาญงาม รวมถึงอิทธิพลของตัวละครที่มีต่อผู้อ่านในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ การศึกษานี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์บทบาทของตัวละครตามแนวคิดทางวรรณคดีวิจารณ์ ประกอบกับการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามเกี่ยวกับอิทธิพลของตัวละครเหล่านั้นตามทัศนคติของครูผู้สอนและนักเรียนที่เรียนวรรณคดีเรื่องนั้นๆ พบว่า ตัวละครส่วนใหญ่มีลักษณะนิสัยคล้ายคลึงกันทั้งด้านบวก เช่น มีความกตัญญู ชอบผจญภัย ฉลาด กล้าหาญ

และด้านลบ เช่น อ่อนแอ ขาดการยั้งคิด ตัวละครแต่ละตัวมีทั้งลักษณะที่ครูและนักเรียนชอบและไม่ชอบแตกต่างกัน ทั้งด้านรูปลักษณ์ภายนอก พฤติกรรมและคุณธรรม

นิตยา มณีศรี (๒๕๓๑) ได้ศึกษาคุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เล่มที่ ๑ และ ๒ ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ผู้วิจัยศึกษาโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและบันทึกความถี่ของคุณธรรมที่ปรากฏตามแบบวิเคราะห์คุณธรรมที่ได้พัฒนาขึ้น จากนั้นจึงนำผลที่ได้ไปจัดลำดับคุณธรรมที่ปรากฏ พบว่า คุณธรรมที่ปรากฏสูงสุด ๕ อันดับแรก ได้แก่ ๑) มีมารยาท ๒) หลักธรรมในการอยู่ร่วมกัน เช่น สามัคคี เอื้อเฟื้อ เห็นอกเห็นใจ ๓) เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ๔) เป็นผู้มีวัฒนธรรมและประพฤติตามประเพณี และ ๕) เมตตากรุณา คุณธรรมที่ปรากฏน้อยที่สุด ๕ อันดับแรก ได้แก่ ๑) การไม่พูดปด ๒) ความไม่เห็นแก่ตัว ๓) ไม่ประทุษร้ายผู้อื่น ๔) มีสติยับยั้งชั่งใจ และ ๕) รู้จักความพอดี ส่วนคุณธรรมที่ไม่ปรากฏ ได้แก่ ไม่โลภ ไม่ละเมิดของรักผู้อื่น ความละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว

นิตี เอียวศรีวงศ์ (๒๕๓๘) ได้ศึกษาความคิดเกี่ยวกับชาติไทยและเมืองไทยที่ปรากฏในหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาที่ออกโดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ เน้นศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยและรายวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ประกอบกับหนังสือเรียนรายวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัยอีกบางส่วน พบว่า หนังสือเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ ล้วนแต่ “เลือก” ที่จะเสนอจินตภาพของชาติผ่านภาพของหมู่บ้านตามอุดมคติที่มีความสัมพันธ์ที่ราบรื่น มีแต่ความสามัคคี ไม่มีความขัดแย้ง แม้จะมีความหลากหลายแต่ก็เป็นความหลากหลายที่กลมกลืน และมีความสงบราบคาบด้วยการนำของราชการที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังมีการปลูกสำนึกความรักชาติด้วยการมองโลกจากชาติที่เป็น “พวกเรา” ซึ่งกำลังต่อสู้กับศัตรูที่เป็น “พวกเขา” ปรากฏอยู่ด้วย

การนำเสนอจินตภาพของชาติผ่านหมู่บ้านในอุดมคตินั้น หนังสือเรียนระดับประถมศึกษาได้เลือกนำเสนอโดยใช้ภาพของหมู่บ้านในอดีตสมัยการผลิตเพื่อยังชีพที่ไม่อาจพบได้

ในสังคมไทยปัจจุบัน ภาพอุดมคตินี้ทำให้คิดว่า ชาตคือนมูบ้านและ/หรือครอบครัว ด้วยเหตุนี้ชาติ จึงมีความสงบสุขได้ตราบเท่าที่ทุกคนยังปฏิบัติตามกติกากองนมูบ้าน ซึ่งตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ที่ ถึงตัวโดยตรงและมีความร่วมมือกันในการผลิต

จากการนำเสนอดินทภาพของชาติผ่านนมูบ้านในอุดมคติดังกล่าวทำให้ การกล่าวถึงปัญหาของชาติหลายประเด็นเลื่อนหายไป เช่น ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาเรื่อง ข้าวราคาตกต่ำ ปัญหาบริโภคนิยม หรือปัญหาหมอเถื่อนซึ่งเป็นปัญหาที่มีที่มาซับซ้อนทั้งจากปัจจัย ทางวัฒนธรรม สังคมและการเมือง ปัญหาเหล่านี้กลับถูกเสนอว่ามีที่มาจากเรื่องของศีลธรรมซึ่งก็คือ ความเห็นแก่ตัวของคนบางคนเท่านั้น จึงทำให้ปัญหาดังกล่าวไม่นำไปสู่ความขัดแย้งใดๆ ในสังคม แต่กระนั้นการนำเสนอปัญหาในลักษณะดังกล่าวก็ไม่ได้ให้ทางออกหรือตีแผ่ปัญหาอย่างเป็น รูปธรรมเท่าที่ควร

ในด้านอนาคตของชาติ หนังสือเรียนระดับประถมศึกษาเน้นถึงการทำให้ ความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาติแต่ก็ไม่ได้อธิบายว่า ความเจริญรุ่งเรืองดังกล่าวนี้เป็นอย่างไร ส่วนอดีตหรือประวัติศาสตร์ของชาตินั้นจะมีลักษณะที่ไม่มีพัฒนาการ กล่าวคือ ประวัติศาสตร์ทุก สมัยจะมีแกนเรื่องที่ทำให้เห็นว่าชาติไทยดำรงอยู่ได้ด้วยการทำสงครามรักษาเอกราชโดยมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำเช่นเดียวกัน

ส่วนการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์นั้น หนังสือเรียนมักกล่าวถึงในแง่ของบุคคล มากกว่าในแง่ของสถาบัน แต่เมื่อกกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในแง่สถาบันก็มักจะกล่าวถึงในเรื่องของ ความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันหรือบทบาทหน้าที่ตามโบราณราชประเพณี ส่วนด้านศาสนาที่ปรากฏใน หนังสือเรียนมักเป็นศาสนาพุทธที่เน้นไปในเรื่องของพิธีกรรมมากกว่าการกล่าวถึงคุณธรรมใน ระดับโลกุตระ นอกจากนี้ยังมักจะกล่าวถึงคุณค่าของศาสนาที่มีต่อสังคมและชาติบ้านเมืองเป็น สำคัญอีกด้วย

ในด้านของรัฐ เมืองไทยในหนังสือเรียนเป็นรัฐที่มีข้าราชการเป็นใหญ่ ความสงบ เรียบร้อยตลอดจนการพัฒนาต่างๆ ล้วนถูกกำกับและนำโดยราชการทั้งสิ้น หน้าที่ของพลเมืองจึง เป็นหน้าที่ที่อำนวยความสะดวกแก่การปกครองของราชการเป็นหลัก ความคิดดังกล่าวนำไปสู่ ความคิดเรื่องชาติที่เป็นสิ่งสำคัญในชีวิตของคนและเป็นเครื่องล่อให้คนทำความดี ทุกคนยอมเลื้อก

ทางเดินที่นำไปสู่ประโยชน์ของชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้เกิดจิตสำนึกชาตินิยมแบบทหารนิยม (militarism) ที่มองโลกว่าเป็น “พวกเรา” และศัตรูเป็น “พวกเขา”

ด้านประชาธิปไตย ถึงแม้หนังสือเรียนจะไม่ได้ปฏิเสธประชาธิปไตยในปัจจุบัน แต่ก็มักกล่าวว่ามีกำเนิดที่ผิดมาตั้งแต่ต้นเพราะกำเนิดมาในช่วงที่สังคมไทยยังไม่มีความพร้อม นอกจากนี้ยังพยายามปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยไปสู่นักเรียนแต่ก็มักจะเน้นไปที่รูปแบบมากกว่าเนื้อหาที่แท้จริง เช่น เรื่องของสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามระบอบประชาธิปไตย

นอกจากนี้ หนังสือเรียนยังมีลักษณะของการครอบงำทางวัฒนธรรมอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อชาติถูกนำเสนอผ่านหมู่บ้านในอุดมคติจึงทำให้ชาติมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม ซึ่งมีอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมของชนชั้นกลางในภาคกลาง จึงทำให้เกิดการครอบงำทางวัฒนธรรมไปโดยปริยาย

นิตยา ชูโต และคณะ (๒๕๓๘) ได้ศึกษาหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนเชิงถ่ายทอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทชายหญิง โดยศึกษาจากหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบระดับประถมศึกษาที่ใช้ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ จำนวน ๔ รายวิชา ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ผู้วิจัยศึกษาโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และศึกษาจากทั้งส่วนที่เป็นข้อความและภาพประกอบ พบว่า ความถี่ของการปรากฏตัวของเพศชายในทุกรายวิชาสูงกว่าเพศหญิงประมาณ ๒ เท่า ซึ่งเป็นความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ จึงอาจกล่าวได้ว่า หนังสือเรียนและหนังสือประกอบการเรียนในระดับประถมศึกษาเหล่านี้เสนอบทบาทของเพศชายมากกว่าเพศหญิง และให้ความสำคัญแก่เพศชายมากกว่าเพศหญิง นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดค่านิยมว่า เพศชายมีบทบาทเป็นผู้นำและทำงานเลี้ยงครอบครัวรวมถึงสังคม ส่วนหญิงมีบทบาทเป็นแม่บ้าน ทำอาหารและอบรมเลี้ยงดูบุตร

นุชจรี ใจเก่ง (๒๕๕๑) ได้ศึกษาประเด็นเกี่ยวกับชาติที่ปรากฏในหนังสือเรียนของไทย ผู้เขียนศึกษาโดยใช้หนังสือเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๔-๒๕๓๑ และได้แบ่งหนังสือเรียนเป็นยุคต่างๆ ๕ ยุคตามการเปลี่ยนแปลงของความคิดที่เกี่ยวข้องกับชาติ ได้แก่

ยุคแรก หนังสือเรียนยุครวมชาติ (พ.ศ.๒๔๑๔-๒๔๖๑) เป็นยุคแห่งการวางระบบการศึกษาสมัยใหม่ มีการคัดกรองเนื้อหาและรูปแบบในการจัดทำหนังสือเรียนให้เป็นมาตรฐาน ดังนั้นจึงมีความระมัดระวังไม่ให้เนื้อหาและการใช้ภาษาแบบชาวบ้านมาปรากฏในหนังสือเรียน การศึกษาในช่วงนี้มุ่งเน้นให้กลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นและผู้มีฐานะหันมาใช้ภาษาไทยมาตรฐาน เพื่อให้ คนเหล่านี้เป็นตัวแทนของศูนย์อำนาจในการควบคุมท้องถิ่น สะท้อนภาพความต้องการของชนชั้นนำที่ต้องการเร่งกระบวนการ “รวมชาติ” “กลืนท้องถิ่น” ผ่านการเรียนภาษาจากหนังสือเรียน

ยุคต่อมาคือหนังสือเรียนยุคชาติผู้ดี (พ.ศ.๒๔๖๔-๒๔๗๔) หนังสือเรียนยุคนี้เป็นหนังสือเรียนที่ต้องการอบรมและสั่งสอนพลเมืองของชาติให้กลายเป็น “ผู้ดี” ซึ่งเป็นลักษณะของพลเมืองดีที่ชาติต้องการ ลักษณะของ “ผู้ดี” ที่หนังสือเรียนในช่วงนี้กล่าวถึงมักเป็นลักษณะของคนที่อาศัยอยู่ในเมืองและมีการศึกษา จึงมีผลทำให้คนบ้านนอกถูกมองว่าไม่ใช่ “ผู้ดี” และด้อยการศึกษาจนกลายเป็นพลเมืองที่ไม่ดีของชาติไปด้วย ความคิดดังกล่าวอาจเป็นต้นเหตุให้เกิดการรังเกียจผู้ที่อยู่ห่างไกลกว่าเป็นผู้ไม่รู้หนังสือ โง่และชั่วร้าย ซึ่งเป็นความคิดที่สร้างปัญหามาจนปัจจุบัน

ยุคที่ ๓ คือหนังสือเรียนยุคชาติประชาธิปไตย (พ.ศ.๒๔๗๕-๒๕๐๒) ผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้หนังสือเรียนในยุคนี้ชี้ให้เห็นว่า ชาติไทยคือศูนย์กลางของความจงรักภักดีของคนไทย ต่างจากหนังสือเรียนในหลักสูตรปี พ.ศ.๒๔๖๔ ที่เน้นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางของความจงรักภักดีและศูนย์กลางของชาติ มีการปลุกฝังให้คนในชาติยอมรับการใช้อำนาจของรัฐเพื่อเป็นพื้นฐานของการควบคุมและปกครอง โดยรัฐต่อไปในอนาคต นอกจากนี้ ช่วงการปกครองของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามยังได้มีการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองแบบใหม่อย่างเข้มข้น โดยพยายามปลุกฝังลัทธิชาตินิยม-ทหารตามแนวรัฐนิยมที่เน้นหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อรัฐ การให้สิทธิเสรีภาพตามสมควรแก่ประชาชนและลดบทบาทของ

สถาบันพระมหากษัตริย์ลงอย่างชัดเจนซึ่งเป็นลักษณะของรัฐที่มีประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบเท่านั้น

ยุคที่ ๔ คือหนังสือเรียนยุคชาติสถาบัน (พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๒๑) เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ทรนรงค์เข้ามามีอำนาจ รัฐบาลได้หันมาให้ความสำคัญแก่สถาบันกษัตริย์อีกครั้ง รัฐที่หนังสือเรียน ในยุคนี้ปลูกฝังจึงเป็นรัฐชาติที่มีประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบ มีสิทธิเสรีภาพตามสมควรและที่สำคัญคือมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติ

ยุคสุดท้ายคือ หนังสือเรียนยุคชาติคือหมู่บ้านในอุดมคติ (พ.ศ.๒๕๒๒-๒๕๔๔) เป็นการนำเสนอจินตภาพของชาติผ่านภาพของหมู่บ้านในอุดมคติที่มีความสงบสุข หากเกิดความขัดแย้งก็มีการแก้ปัญหาอย่างช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งต่างไปจากชนบทในความเป็นจริง

ปวีณา วังมี (๒๕๔๓) ได้ศึกษาการกล่อมเกลாதองการเมืองที่เกี่ยวข้องกับรัฐไทย ผ่านหนังสือเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่ตีพิมพ์ในช่วง พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๔๓ โดยเลือกศึกษาเฉพาะหนังสือเรียนที่มีเนื้อหาการกล่อมเกลாதองการเมือง ทั้งหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยและกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ เช่น หน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) พบว่า หนังสือเรียนช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นั้นได้ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองแก่เยาวชน โดยกล่อมเกล่าให้ตระหนักถึงหน้าที่ของพลเมือง ตามรัฐธรรมนูญ และให้เข้าใจ เลื่อมใสการปกครองระบอบประชาธิปไตย เนื้อหาสาระจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมือง กล่าวคือ ช่วงก่อนประกาศรัฐธรรมนูญได้กล่าวถึงการปกครองระบอบใหม่ไว้เพียงสั้นๆ แต่เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญแล้วได้อธิบายให้ชัดเจนขึ้น โดยอ้างข้อความจากรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้ นอกจากนี้เมื่อคณะราษฎรได้ประกาศหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาปี พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงได้มี การปรับเปลี่ยนหนังสือเรียนให้เน้นอุดมการณ์ดังกล่าวมากขึ้น และได้มุ่งปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม-ทหารนิยมและการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ

พลเดช โตวิวัฒน์ (๒๕๕๑) ได้ศึกษาหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๒๑ และนวนิยายเรื่องทางช้างเผือกของรัชนี ศรีไพรวรรณ ในด้านโครงเรื่อง ตัวละคร แนวคิด กลวิธีการเล่าเรื่อง และความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมทั้งสองตามแนวคิด การวิเคราะห์วรรณกรรมและวรรณกรรมเยาวชน ผลการศึกษาในส่วนของการศึกษาหนังสือเรียน วิชาภาษาไทย หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ พบว่า หนังสือเรียนชุดนี้มีโครงเรื่องใหญ่ไม่ซับซ้อน แบ่งได้ เป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ โครงเรื่องย่อยที่จบในตอนเดียวที่มุ่งสอนคุณธรรมจริยธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและทักษะการดำรงชีวิต และ โครงเรื่องย่อยที่มีหลายตอนสัมพันธ์กันที่ช่วยเน้น ความสัมพันธ์อันดีระหว่างตัวละครที่คอยช่วยเหลือกันตลอดเวลา ในด้านการสร้างตัวละคร หนังสือ เรียนชุดนี้มีตัวละครเด็กที่อาจแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มตัวละครนิสัยดี คือ มานี ชูใจและวีระ และ กลุ่มตัวละครที่เคยประพฤติตัวไม่ดีแต่กลับตัวด้วยการชี้แนะของเพื่อน คือ ปิติ เพชร และจันทร ในด้านแนวคิด หนังสือเรียนชุดนี้มีแนวคิดเรื่องคุณธรรมและการดำเนินชีวิตเพื่อให้ผู้เรียนเติบโตขึ้น เป็นคนดีและมีคุณธรรมในภายภาคหน้า ทั้งสิ้น ๑๑ ประการ คือ ความมีน้ำใจ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดุสาหะ ความกตัญญูกตเวที ความสามัคคี ความมีสติและความมีเหตุมีผล คุณค่าของ การศึกษา ความเคารพสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ความหวงแหนศิลปวัฒนธรรมของชาติ การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและแนวทางดำเนินชีวิตในสังคม ส่วนด้านกลวิธีการเล่าเรื่อง หนังสือ เรียนชุดนี้มีกลวิธีการเล่าเรื่องที่หลากหลายเพื่อนำเสนอเนื้อหาได้อย่างสนุกและไม่น่าเบื่อโดยใช้ กลวิธีทั้งสิ้น ๖ กลวิธี ได้แก่ การเล่าเรื่องแบบเรื่องสั้น การเล่าเรื่องแบบเรื่องซ้อนเรื่อง การเล่าเรื่อง ผ่านบันทึกประจำวัน การเล่าเรื่องผ่านจดหมาย การเล่าเรื่องโดยนำเสนอเป็นบทละครเวทีและ การเล่าเรื่องด้วยบทร้อยกรอง

พิมเสน บัวระภา (๒๕๓๑) ได้ศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ เนื้อหาตามเกณฑ์การศึกษาจริยธรรมที่ปรับจากการศึกษาของสุริรัตน์ พันธุ์ดี จากนั้นจึงบันทึก ความถี่ หาร้อยละ จัดลำดับและเปรียบเทียบกับคุณสมบัติที่ต้องการเน้นและคุณลักษณะที่จำเป็นต้อง ปลูกฝังตามที่หลักสูตรกำหนด ผลการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ มีความถี่ของ จริยธรรมมากที่สุด ในขณะที่หนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ มีความถี่ของจริยธรรมน้อยที่สุด

หนังสือเรียนทุกระดับชั้นปรากฏเนื้อหาจริยธรรมในแต่ละด้านมากน้อยต่างกันซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติที่ต้องการเน้นทั้ง ๗ ประการทุกเล่มและทุกประการ ส่วนคุณสมบัติที่ต้องปลูกฝังนั้นสอดคล้องกันในเรื่องความมีระเบียบวินัย ขยัน ประหยัด เป็นต้น แต่ไม่สอดคล้องกันในเรื่องความมีพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรงทั้งทางกายและจิตใจ และการรู้จักพึ่งตนเองและมีอุดมคติ

พิศมร วัฒนพานิช (๒๕๒๕) ได้ศึกษาค่านิยมที่มีอยู่ในหนังสือเรียนภาษาไทยวิชา บังคับ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้แก่ หนังสือเรียนภาษาไทยชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๑-๒ ทักษะพัฒนา เล่ม ๑-๒ และภาษาพิจารณา เล่ม ๑-๒ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผู้วิจัยได้กำหนดค่านิยมไว้ ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการครองตน ด้านสังคม ด้านจริยธรรม ศาสนาและศีลธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมและความงาม แต่ละด้านจะประกอบด้วยรายการค่านิยมที่ต่างกันผลการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนภาษาไทยทั้ง ๖ เล่มมีค่านิยมทั้ง ๔ ด้านสอดคล้องกัน โดยมีเพียง ๒ รายการเท่านั้นที่ไม่ปรากฏเลย คือ ความภูมิใจในตนเอง และความมุ่งมั่นที่จะเสริมสร้างเสรีภาพ สมรรถภาพและภราดรภาพให้เกิดขึ้นในสังคม ส่วนค่านิยมที่พบมากที่สุด ได้แก่ ความสุภาพและมีมารยาท ซึ่งเป็นค่านิยมด้านการครองตน

ภัทรา อังคนาวินิจฉัย (๒๕๔๘) ได้ศึกษาการให้ความหมายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นผลมาจากอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันในหนังสือเรียน ที่ตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๑๖ และกระทรวงศึกษาธิการให้การยอมรับ การศึกษานี้ มุ่งเปรียบเทียบค่านิยมและอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในเนื้อหาของหนังสือเรียนระหว่างช่วง พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๙๕ และช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๑๖ โดยใช้ทฤษฎีการตีความความหมาย (Hermeneutics) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนดังกล่าวมีเนื้อหาที่ให้ความหมายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองและระบอบประชาธิปไตยเพื่อเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มชนชั้นผู้นำที่มีอำนาจในการปกครองแต่ละช่วง ดังเห็นได้จากการบิดเบือน ปิดกั้น ละเลยที่จะอธิบายถึงพัฒนาการทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยที่เริ่มต้นตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเจตนาให้ประชาชนเข้าใจแต่เฉพาะวาทกรรมหลักที่ผู้ปกครองช่วงนั้นต้องการ เช่น ช่วง พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๙๑ เนื้อหาของหนังสือเรียนจะปรากฏว่า มีคณะราษฎรเป็นตัวแสดงหลักทางการเมือง ส่วนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามก็จะมีทหารเข้ามาเป็นตัวแสดงหลักแทน นอกจากนี้เนื้อหาของหนังสือเรียนยังเน้นวาทกรรมหลักเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญและหลักการปกครองโดยกฎหมายว่าเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างพลเมืองที่รัฐปรารถนา

มัทนียา พงศ์สุวรรณ (๒๕๔๗) ได้ศึกษาภาพลักษณ์ของประเทศกัมพูชาและประเทศไทยที่ปรากฏในเนื้อหาประวัติศาสตร์จากหนังสือเรียนวิชาสังคมศาสตร์ของประเทศไทยและประเทศกัมพูชา สำหรับข้อมูลหนังสือเรียนภาษาไทยที่ใช้ศึกษา ได้แก่ หนังสือเรียนวิชาสังคมศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพ.ศ. ๒๕๒๑ และหนังสือเรียนวิชาสังคมศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๒๔ (ปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

ผลการศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับกัมพูชาในหนังสือเรียนไทยพบว่า ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง รองลงมาเป็นเรื่องเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม และอันดับสุดท้ายเป็นเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจ เนื้อหาของหนังสือเรียนแสดงภาพลักษณ์กัมพูชาว่าเป็นอาณาจักรที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน ได้รับอิทธิพลทางการเมืองการปกครองมาจากพราหมณ์-ฮินดู และส่งผลต่อรูปแบบการปกครองของไทย ความสัมพันธ์กับไทยส่วนใหญ่เป็นเรื่องสงคราม โดยไทยเป็นฝ่ายยกทัพไปตีกัมพูชาเพื่อขยายอาณาจักร ไทยจึงดูแลกัมพูชาในฐานะประเทศราช เมื่อใดไทยอ่อนแอ กัมพูชามักฉวยโอกาสยกทัพมาตีไทยเสมอ ในด้านเศรษฐกิจนั้น กัมพูชาเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์และเคยเป็นศูนย์กลางทางการค้า แต่เนื่องจากปัญหาภายในจึงทำให้เศรษฐกิจตกต่ำลง ส่วนด้านศิลปวัฒนธรรมนั้น กัมพูชาได้รับอิทธิพลจากพราหมณ์-ฮินดู และได้ถ่ายทอดมาถึงไทย

รังสิมา โขลิด้งกูร (๒๕๓๕) ได้ศึกษาแนวคิดหน้าที่พลเมืองในหนังสือเรียนเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๑ รวมทั้งสิ้น ๗ รุ่น ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและใช้ทฤษฎีเรื่องการกลมกลืนการเรียนรู้ทางการเมือง (Socialization) มาเป็นแนวทางในการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๓๕ วิชาเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองนั้นจะเป็นเนื้อหาในวิชาธรรมจารีและวิชาจรรยา หลักสูตร พ.ศ.๒๔๓๕ ได้กำหนดให้เยาวชนเรียนวิชาธรรมจารี ด้วยเกรงว่าการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการศึกษาจากวัดมาสู่โรงเรียนจะทำให้เยาวชนห่างเหินจากพระพุทธศาสนา เนื้อหาของวิชานี้จึงเน้นคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นธรรมะเบื้องต้นของฆราวาสเป็นสำคัญ ต่อมาหลักสูตร พ.ศ.๒๔๔๘ มีการกำหนดวิชาใหม่คือวิชาจรรยา เพื่ออบรม กล่อมกลืนเยาวชนให้เป็นคนที่มีอัธยาศัยใจคออันดี เป็นเด็กดีและเป็นพลเมืองที่ดีต่อไป เนื้อหาของวิชานี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ศีล ธรรม และความประพฤติ ด้านศีลและด้านธรรมนั้นเน้นคำสอนในพระพุทธศาสนา ส่วนด้านความประพฤตินั้นเน้นสร้างคุณลักษณะที่เรียกว่าสมบัติผู้ดี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิริยามารยาทและลักษณะนิสัยแบบตะวันตกเป็นหลัก

วิชาหน้าที่พลเมืองกำเนิดขึ้นในหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๘๐ และมีอยู่ในหลักสูตรต่อมาจนถึง พ.ศ.๒๕๒๐ ซึ่งมุ่งตอบสนองความต้องการทางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในหลักสูตร พ.ศ.๒๔๘๐ มีการปลูกฝังเรื่องศีลธรรมควบคู่ไปกับเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย และมีการพูดถึงสิทธิของพลเมืองเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ยังมีการให้ความหมายของพลเมืองไทยโดยเน้นเชื้อชาติกล่าวคือ พลเมืองไทยจะต้องมีเชื้อชาติไทยเท่านั้น เพื่อตอบสนองแนวนโยบายของผู้นำประเทศคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื้อหาของวิชานี้จึงเป็นการปลูกฝังให้พลเมืองปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญโดยลบลบาทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ลง ต่อมาในหลักสูตร พ.ศ.๒๔๙๑ ได้แยกวิชาหน้าที่พลเมืองออกจากวิชาศีลธรรม เนื่องจากรัฐมองเห็นถึงปัญหาด้านศีลธรรมของพลเมืองที่เสื่อมทรามลงภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐจึงพยายามปลูกฝังให้เยาวชนรู้จักหน้าที่ของตนที่ต้องปฏิบัติต่อโรงเรียน ครอบครัว และหน้าที่ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และได้ให้ความหมายของพลเมืองโดยใช้วัฒนธรรมไทยเป็นเครื่องกำหนด กล่าวคือ หากมีเชื้อชาติไทยและยึดมั่นในระเบียบวัฒนธรรมไทย ไม่ว่าจะอยู่ในประเทศไทยหรือต่างประเทศก็ล้วนแต่เป็นพลเมืองไทยทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังคงปลูกฝังให้เยาวชนอยู่ในโอวาท

มีมารยาทเรียบร้อยและให้ความสำคัญแก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เหมือนหลักสูตร พ.ศ.๒๔๘๐

หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้ผนวกวิชาหน้าที่พลเมืองเข้าอยู่ในหมวดวิชาสังคมศึกษา การให้ความหมายพลเมืองในหลักสูตรนี้ไม่เน้นเรื่องเชื้อชาติ หากแต่เน้นว่าผู้อาศัยอยู่ในประเทศไทยจะจัดว่าเป็นพลเมืองไทย ดังนั้นจึงยอมรับคนเชื้อชาติอื่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยว่าเป็นคนไทยด้วย นอกจากนี้หลักสูตรนี้ยังเน้นความสำคัญของพระมหากษัตริย์มากกว่าหลักสูตรก่อน แต่ได้ตัดเรื่องหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยออกไปเพราะขณะนั้นประเทศไทยปกครองด้วยระบอบเผด็จการทหารไม่ได้ใช้รัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครองประเทศ

ต่อมาหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ รัฐเห็นว่าสมควรเปลี่ยนแปลงการสอนวิชาสังคมศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นหลักสูตรประถมศึกษา หมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๐ จึงเน้นให้เยาวชนได้เรียนรู้ถึงสภาพปัญหาของประเทศเพื่อให้ตระหนักและร่วมใจกันแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ต่อมาในหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ วิชาหน้าที่พลเมืองได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ส่วนเนื้อหาของหนังสือเรียนยังคงมีความคล้ายคลึงกับวิชาหน้าที่พลเมืองแต่เน้นความสำคัญของท้องถิ่นมากขึ้นและให้ความหมายของพลเมืองที่หลากหลายมากขึ้น กล่าวคือ พลเมืองคือผู้ที่เกิดในประเทศไทย อาจมีความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม ส่วนแนวคิดที่ปลูกฝังจะไม่เน้นความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เท่ากับหนังสือเรียนที่ผ่านมา แต่เน้นเรื่องทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากความคิดเรื่องความจงรักภักดีนั้น ได้กล่าวถึงมาอย่างต่อเนื่อง แต่ปัญหาของสังคมเป็นเรื่องเร่งด่วนที่รัฐจะต้องแก้ไข

จากการผลการศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยยังได้ชี้ให้เห็นว่า หนังสือเรียนวิชาเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๕-๒๕๒๐ นั้นมุ่งตอบสนองความต้องการทางการเมืองการปกครองเป็นหลัก ส่วนเนื้อหาหนังสือเรียนใน พ.ศ.๒๕๒๑ เป็นต้นมาจะตอบสนองความต้องการทางสังคมมากขึ้น นอกจากนี้ หนังสือเรียนส่วนใหญ่ยังปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่เป็นผู้ตามที่ดี กล่าวคือพยายามถ่ายทอดสิ่งต่างๆ ให้แก่ผู้เรียน โดยไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือคัดค้าน

ลักษณะ ปันวิชัย (๒๕๔๒) ได้ศึกษาอุดมการณ์รัฐของไทยที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาด้านสังคมศาสตร์ระดับชั้นประถมศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๖ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๓๓ พบว่า หนังสือเรียนในช่วงปี พ.ศ.๒๔๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้ให้ความหมายของพลเมืองดีเท่ากับคำว่าผู้ดี ซึ่งเชื่อมโยงกับการเป็นผู้มีการศึกษาคือ มีฐานะดีและอาศัยอยู่ในเมือง จินตภาพของประเทศไทยขาดส่วนที่เป็นชนบท พลเมืองที่กล่าวถึงในหนังสือเรียนช่วงนี้ไม่ได้มีบทบาทในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของชาติหรือประเทศมากนัก แต่มักถูกกล่าวในลักษณะของการเป็นผู้อยู่ในการปกป้องดูแลของพระมหากษัตริย์ พลเมืองจึงต้องสำนึกในบุญคุณของพระมหากษัตริย์ การให้ความหมายของชาติก็มักถูกกล่าวเชื่อมโยงกับความเป็นคนไทย และการเป็นคนชาติไทยก็เชื่อมโยงถึงหน้าที่ของพลเมืองที่ต้องมีความจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง พลเมืองที่รัฐสมัยนี้ต้องการคือผู้มีความเพียรว่านอนสอนง่าย สำนึกและตอบแทนบุญคุณของบ้านเมือง จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และเป็นผู้ดี พลเมืองตามความหมายของหนังสือเรียน สมัยนี้จึงเป็นเพียงข้าราชการของพระมหากษัตริย์ไม่ใช่พลเมืองของรัฐประชาชาติ

หลักสูตรปี พ.ศ.๒๔๘๐ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ซึ่งเป็นช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ หนังสือเรียนในช่วงนี้ได้ให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองว่าเป็นเหมือนพ่อแม่กับลูก ความเป็นไทยในหนังสือเรียนสมัยนี้ไม่ได้อยู่ที่เชื้อชาติหรือสัญชาติแต่อยู่ที่การปฏิบัติตามที่รัฐกำหนดบทบาท การอธิบายสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างผิวเผิน โดยเน้นไปที่หน้าที่ที่พึงกระทำต่อรัฐ จินตภาพของประเทศไทยขาดส่วนที่เป็นชนบท มีการกล่าวถึงบทบาทของข้าราชการแต่ก็ไม่ได้แสดงถึงความสัมพันธ์กับประชาชน ส่วนสถาบันพระมหากษัตริย์ถูกชี้ให้เห็นว่าอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐธรรมนูญและอยู่นอกเหนือบทบาททางการเมือง ชาติมีความหมายเช่นเดียวกับครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือด การอธิบายถึงระบอบประชาธิปไตยก็มักเน้นว่าประชาชนมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง และมีรัฐธรรมนูญเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน จึงอาจกล่าวได้ว่าหนังสือเรียนในสมัยนี้เน้นสำนึกของความเป็นพลเมืองแทนที่สำนึกของข้าราชการของพระมหากษัตริย์ และเน้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองว่าเป็นแบบครอบครัวขนาดใหญ่

หลักสูตรปี พ.ศ.๒๕๐๓ ถึงปี พ.ศ.๒๕๒๑ ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลกลับมาให้ความสำคัญแก่สถาบันพระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่ง หนังสือเรียนในช่วงนี้ได้ให้ความสำคัญสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับรัฐในลักษณะของครอบครัว พระมหากษัตริย์เป็นเหมือนพ่อแม่ พลเมืองเป็นเหมือนลูกที่ต้องเชื่อฟังพ่อแม่และต้องเสียสละเพื่อความสงบสุขของครอบครัวหรือชาติ ในด้านบทบาทของรัฐและระบบราชการนั้นมีการเน้นให้เชื่อมั่นในประสิทธิภาพของระบบราชการว่าสามารถเป็นที่พึ่งและแก้ไขปัญหาของประชาชนได้อย่างเหลือเชื่อ ส่วนสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นในหนังสือเรียนช่วงนี้ได้ให้ความสำคัญอย่างสูงในฐานะประมุขของชาติตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ในด้านของชาติได้กล่าวผ่านจินตภาพของชุมชนที่มีความหลากหลายของเชื้อชาติและอาชีพแต่ไม่มีความขัดแย้ง มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและน่าอยู่อย่างยิ่ง อุดมการณ์ประชาธิปไตยที่กล่าวถึงก็ผูกโยงไว้กับสถาบันพระมหากษัตริย์

ต่อมาในหลักสูตรปี พ.ศ.๒๕๒๑ ถึงปี พ.ศ.๒๕๓๑ ซึ่งเป็นช่วงหลังเหตุการณ์การเคลื่อนไหวของประชาชน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ หนังสือเรียนในช่วงนี้เสนอภาพของพลเมืองในฐานะของสมาชิกในชุมชน พลเมืองในอุดมคติคือพลเมืองที่กระตือรือร้นในการทำงานเพื่อส่วนร่วมและร่วมมือกับรัฐ และได้กล่าวถึงสิทธิของพลเมืองอย่างผิวเผิน หนังสือเรียนในช่วงนี้ยังคงให้ภาพของพลเมืองที่ต้องพึ่งพิงรัฐและให้ความสำคัญแก่สถาบันพระมหากษัตริย์อย่างสูงสุด โดยเน้นบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ว่าเป็นศูนย์รวมใจของคนไทยทั้งชาติ เมื่อกล่าวถึงประชาธิปไตยก็มักกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรที่กระทำขึ้นในช่วงเวลาที่ยังไม่พร้อม และเน้นการหล่อหลอมความคิดเรื่องประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้จึงทำให้ไม่มีการกล่าวถึงอำนาจของประชาชน สิทธิของพลเมืองหรือการเรียกร้องสิทธิของประชาชน

จากผลการศึกษาข้างต้นผู้วิจัยจึงได้เสนอความเห็นว่ ในหนังสือเรียนของไทยนั้นไม่มี “ชาติของประชาชน” มีแต่เพียง “ชาติอันเป็นที่เคารพของทวยราษฎร” เท่านั้น ถึงแม้จะเปลี่ยนการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยที่เน้นการให้อำนาจแก่ประชาชนในการปกครองประเทศแล้วก็ตาม

วัชรินทร์ มัสเจริญ (๒๕๓๓) ได้ศึกษาการกล่อมเกลாதองการเมืองไทยเกี่ยวกับความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นสายสามัญสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) พบว่า คณะปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์นั้นใช้การศึกษาของชาติเป็นแผนการและกลไกที่จะทำให้การปฏิวัติหรือการสร้างชาติบรรลุเป้าหมาย ในช่วงนี้กำหนดให้การศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเน้นการสนับสนุนการเมือง คือการสร้างเอกภาพและความมั่นคงของชาติ โดยเฉพาะหลักสูตรสังคมศึกษาได้เพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับการกล่อมเกลாதองการเมืองให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจที่จะก่อให้เกิดเอกภาพและความมั่นคงในชาติได้ และหนังสือเรียนก็ได้ใช้เป็นสื่อสำคัญในการกล่อมเกลาดังกล่าว เช่น การอธิบายความหมายของชาติ ให้นักเรียนคิดว่า คนไทยในประเทศไทยทั้งหมดนั้นเป็นชาติเดียวกัน ไม่ยึดติดเรื่องเชื้อชาติ รักษาติ ภาควงมีในชาติ มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยอธิบายให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้กอบกู้เอกราช สร้างความเจริญให้แก่ประเทศ ศาสนาพุทธสอนให้เป็นคนรักสงบ ไม่เบียดเบียนศาสนาอื่น ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบที่สอดคล้องกับชาติไทยที่รักอิสรภาพ และเชื่อมั่นในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแบบแผน สะท้อนให้เห็นถึงแนวนโยบายการสร้างชาติของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์แบบระบอบรัฐ-ชาติไทยสมัยใหม่ที่ประกอบด้วยพลเมืองส่วนใหญ่เป็นชนชาติไทยและมีชนชาติอื่นมาอาศัยร่วมอยู่ด้วย มีสำนึกที่ยึดมั่นอยู่ในอุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ภายใต้การบริหารของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ที่เข้มแข็งและมีอำนาจ เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในแนวเสรีนิยม

วารุณี โอสถารมย์ (๒๕๔๔) ได้ศึกษาภาพสะท้อนเจตนาคติอุดมการณ์ชาตินิยมที่มีผลต่อทัศนคติต่อประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปรากฏในหนังสือเรียนไทย โดยเน้นหนังสือเรียนวิชาทางสังคมศาสตร์ พบว่า หนังสือเรียนยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่บ้างแต่ก็เป็นไปอย่างจำกัด ผู้นำของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยอมรับความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะส่วนหนึ่งของประชากรในรัฐ โดยไม่ถือเป็นปัญหาของผู้นำในยุคนั้น

ต่อมาหลักสูตรการศึกษาปี พ.ศ.๒๔๕๓ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ถูกกล่าวถึงในหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์พงศาวดารไทย เพื่อตอบสนองการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมแบบชาติและรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือเรียนวิชานี้จึงเสนอภาพของพม่าในฐานะคู่สงครามของรัฐไทยและภาพลาวและเขมรในฐานะ รัฐประเทศราชของไทย ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาค่อนข้างเป็นวิชาการมากขึ้น หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ต่างประเทศตามหลักสูตรปี พ.ศ.๒๔๗๑ ซึ่งได้ผสานเนื้อหาทางวิชาการกับพงศาวดารไทยเข้าด้วยกัน โดยมีโครงเรื่องที่มีเป้าหมายเพื่อยกย่องกษัตริย์ไทย ในฐานะผู้นำที่ปกป้องรักษาเอกราชของชาติ จากนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองผนวกกับแนวคิดชาตินิยมรัฐประชาชาติในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ต้องการเน้นย้ำถึงการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ “ชนชาติไท” เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในหนังสือเรียนยุคนี้จึงมีภาพคล้ายคลึงกับหนังสือเรียนยุคปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สอดแทรกทัศนคติแบบชาตินิยมกระแสหลัก แต่ก็มี การอธิบายทางภูมิศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

ต่อมาในช่วง พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๑๖ เนื้อหาส่วนนี้สัมพันธ์กับวิชาภาษาไทยและวิชาประวัติศาสตร์ ความคิดส่วนใหญ่ผูกติดอยู่กับอุดมการณ์ชาตินิยมแบบทหารนิยมและหลักการความมั่นคงของชาติเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ดังนั้นหนังสือเรียนจึงต้องการปลูกฝังความเข้าใจทางการเมืองระหว่างประเทศให้เยาวชนมีทัศนคติต่อต้านหรือมีภาพลบต่อประเทศที่ปกครองด้วยลัทธิคอมมิวนิสต์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ถูกถ่ายทอดผ่านบริบทเกี่ยวกับประเทศไทยจึงเน้นให้เห็นว่าชนชาติไทยเป็นชนชาติที่เหนือกว่า ชนชาติอื่นเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ บุคลิกประจำชาติของชนชาติไทย คือ ความรักเอกราช เสรีภาพและรักชาติ ต่างจากชนชาติอื่นที่คนไทยต้องคบหาด้วยความหวาดระแวง และเมื่อพิจารณาหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ต่างประเทศ ประเทศในภูมิภาคนี้ถูกมองด้วยทัศนคติที่ต่างกัน กล่าวคือ กัมพูชาถูกมองว่าเป็นชนชาติที่ด้อยกว่าไทย ไม่ซื่อสัตย์และไม่น่าไว้วางใจสำหรับไทย ลาวถูกมองในฐานะกลุ่มเครือญาติที่มีฐานะต่ำกว่าและเป็นเมืองขึ้นของไทย มีผู้นำที่เคยทรยศไทยซึ่งมีฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์ พม่านั้นไม่มีการกล่าวถึงในฐานะคู่สงครามและถูกทำให้เชื่อว่าไม่มีอันตรายต่อความมั่นคงของไทย เวียดนามถูกทำให้เห็นว่า “เลียงไม่เซียง” และพยายามอธิบายประวัติศาสตร์เวียดนามหลังจากการเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสที่แสดงให้เห็นถึงอคติการเลือกฝักใฝ่ประเทศโลกเสรี มาเลเซียในหนังสือเรียนนั้นแสดงถึง

ความสัมพันธ์อันดีและใกล้ชิดกับไทย อิน โคนีเซียนั้นมีการสอดแทรกเจตนาคิดต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ไปในการอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของอิน โคนีเซีย ส่วนการอธิบายประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์นั้นมีการสอดแทรกทัศนคติเชิงบวกที่มีต่อสหรัฐอเมริกาเอาไว้ด้วย

หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ มีการปฏิรูปการศึกษาและจัดทำหลักสูตรใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๘ ที่เน้นการเรียนรู้ด้วยวิธีการวิเคราะห์ หนังสือเรียนจึงใช้ทฤษฎีมานุษยวิทยาวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของภูมิภาค แต่ก็ยังเป็นหนังสือเรียนที่ใช้ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ ต่อมาหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๒๑ อุดมการณ์ชาตินิยมก็กลับเข้ามามีบทบาทในหนังสือเรียนอีกครั้ง เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนจึงถูกใช้เป็นบทเรียนเพื่อสอนศีลธรรม ความรักชาติและตอกย้ำความยิ่งใหญ่ของรัฐไทยซึ่งเป็นกระบวนการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างต่อเนื่อง

ต่อมาในหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๓๓ ซึ่งเป็นช่วงสิ้นสุดสงครามเย็น แต่หลายประเทศในอิน โคนีเซียก็ยังคงปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์อยู่ ประเทศเหล่านี้ในหนังสือเรียนจึงยังคงถูกอธิบายด้วยอคติตามอุดมการณ์ชาตินิยมอยู่เช่นเดิม แต่ก็มีหนังสือเรียนบางส่วนที่อธิบายภูมิภาคนี้ด้วยทฤษฎีพึ่งพาที่ต้องการสร้างความร่วมมือกันภายในภูมิภาคแต่ก็เป็นแนวคิดที่ไม่ได้รับความนิยมนัก

สถิตย์ แดงเกษม (๒๕๔๘) ได้วิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนครูณศึกษา จำนวน ๕ เล่ม โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary research) ผู้วิจัยวิเคราะห์จริยธรรมโดยอาศัยเกณฑ์จริยธรรม ๑๓ ประการของกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย หลักสูตรประถมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) ผลการศึกษาพบว่าหนังสือครูณศึกษาสอดแทรกจริยธรรมทั้ง ๑๓ ประการไว้อย่างครบถ้วนในเรื่องที่ใช้ประกอบการฝึกอ่าน ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรับผิดชอบ ความขยัน ความอดทน ความเมตตา กรุณา ความใฝ่รู้ ความประหยัดและความซื่อสัตย์สุจริต

สร้อยญา เอกธรรมสุทธิ (๒๕๔๘) ได้ศึกษาถึงบทบาทชายหญิงในหนังสือเรียนภาษาไทยช่วงชั้นที่ ๑ และช่วงชั้นที่ ๒ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ จำนวน ๘ เล่ม เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาบทบาทชายหญิงที่ปรากฏในหนังสือเรียนทั้งส่วนที่เป็นภาพประกอบและข้อความและประเมินความแตกต่างของบทบาทชายหญิงที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนชุดดังกล่าวพบว่า ทั้ง ๒ ช่วงชั้น เพศชายเป็นเพศที่ได้รับบทบาทเด่นกว่าเพศหญิงทั้งจากลักษณะการปรากฏในภาพประกอบและความถี่ของการปรากฏตัวในข้อความ

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของกิจกรรม ทั้ง ๒ ช่วงชั้น เพศชายจะได้รับบทบาทเด่นกว่าเพศหญิงในด้านกิจกรรมทางการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม กีฬานันทนาการ เทคโนโลยีและบุคคลสำคัญและพระมหากษัตริย์ ขณะที่เพศหญิงได้รับบทบาทใกล้เคียงกับเพศชายในด้านกิจกรรมเกี่ยวกับบ้านและครอบครัว กิจกรรมเกี่ยวข้องกับโรงเรียน และกิจกรรมเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย โดยไม่พบกิจกรรมที่เพศหญิงได้รับบทบาทเด่นกว่าเพศชายเลย

นอกจากนี้ยังพบค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทชายหญิงที่ได้ปลูกฝังและถ่ายทอดกันมา ๓ ด้าน ได้แก่ ค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทการให้กำเนิดและการเลี้ยงดูลูกที่มักเป็นบทบาทของเพศหญิง ค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทการผลิตในกำลังแรงงานที่เพศชายสามารถมีอาชีพได้หลากหลาย เช่น ครู ตำรวจ ทหาร นักบิน พ่อค้า ในขณะที่เพศหญิงมีอาชีพน้อยกว่า ได้แก่ ครู นักร้อง แม่เพลง บรรณารักษ์และแม่ค้า และค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทในการจัดการชุมชนที่ไม่มีแบ่งบทบาทหน้าที่ว่าเพศใดต้องทำอะไร แต่เพศชายมักมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้รอบรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ ศิลปะ และปฐมนิยสถาน ส่วนเพศหญิงมีบทบาทเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องสุขภาพอนามัย และวิถีปฏิบัติทางขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม

สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ (๒๕๕๒) ได้ศึกษาภาพและความคิดเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านของไทย ๔ ประเทศ ได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชาและมาเลเซียที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนของไทยโดยเน้นศึกษาจากข้อมูลหนังสือเรียนทางประวัติศาสตร์ พบว่า

ประเทศพม่าในหนังสือเรียนยุคแรกที่น่าเนื้อหาจากพระราชพงสาวดารและพงสาวดารมาบรรจุไว้ในหนังสือเรียนนั้น เมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่มักจะเป็นภาพของกลุ่มสงคราม ผู้ร้ายที่ดูเหี้ยมเกรียมและเป็นมารศาสนา ภาพของพม่าดังกล่าวมักจะถูกนำเสนอควบคู่กับภาพของคนไทยที่กล้าหาญ เก่งกาจและมีคุณธรรม จึงยิ่งทำให้ภาพด้านลบของพม่าดูเด่นชัดขึ้น แต่เมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มักกล่าวถึงพม่าในฐานะการเป็นตัวแทนของอังกฤษและอาณานิคม ภาพของพม่าดังกล่าวก็ยังคงถูกถ่ายทอดอยู่ในหนังสือเรียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์มาจนกระทั่งหลักสูตร ปี พ.ศ.๒๕๔๔ แต่ไม่ได้ใช้ภาษาที่ถ่ายทอดความคิดดังกล่าวอย่างรุนแรงเช่นหนังสือเรียนในอดีต ส่วนการกล่าวถึงพม่าในหนังสือเรียนเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านนั้น มักจะกล่าวถึงพม่าในฐานะประเทศที่เท่าเทียมกันแต่ก็ยังคงแฝงเรื่องของความเข้มแข็งและเหนือกว่าของรัฐไทยไว้ด้วย

ประเทศลาว ในหนังสือเรียนตามหลักสูตรปี พ.ศ.๒๕๐๓ มีการกล่าวถึงอยู่ ๒ ลักษณะคือ การกล่าวถึงลาวในฐานะที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน ทำให้มีความสัมพันธ์อันดีและช่วยเหลือกัน และการกล่าวถึงลาวในฐานะที่มีลักษณะด้อยกว่าและเป็นปัญหาแก่ไทยในบางครั้ง ลักษณะทั้งสองนี้พบได้จากทั้งเนื้อหาที่กล่าวถึงลาวผ่านคำอธิบายเกี่ยวกับไทยและเนื้อหาที่กล่าวถึงลาวโดยตรง การกล่าวถึงลาวในลักษณะนี้ปรากฏในหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ เรื่อยมาจนกระทั่งหลักสูตรปี พ.ศ.๒๕๔๔ ก็ยังคงกล่าวถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างลาวกับไทยและความด้อยกว่าของลาวเมื่อเปรียบเทียบกับไทย แต่ได้พยายามกล่าวถึงความแตกต่างของชนชาติภายในประเทศไทย ซึ่งมีลาวรวมอยู่ด้วยอย่างเป็นกลางและไม่สอดแทรกความรู้สึกเหนือกว่าลงไป เนื้อหาของหนังสือเรียน

เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนเกี่ยวกับกัมพูชานั้นจะประกอบไปด้วยความรู้ ๓ แบบ คือ ความรู้แบบพงสาวดารที่มองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ตามมุมมองของราชสำนักไทย ที่อธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ชนชาติไทย ความรู้แบบภูมิศาสตร์ที่กล่าวถึงภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ประชากร เมืองสำคัญและทรัพยากร และความรู้แบบบูรพาคติศึกษาที่เห็นว่าขอมไม่ใช่เขมรและดินแดนในประเทศไทยปัจจุบันเคยตกอยู่ใต้การปกครองของขอมกรุงกัมพูชามาก่อนในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อปฏิเสธความเจริญรุ่งเรืองของ

อารยธรรมที่ปรากฏอยู่ในประเทศกัมพูชาและสนับสนุนความคิดที่ว่าชนชาติไทยอพยพมาจากตอนใต้ของจีน ความรู้ทั้ง ๓ แบบนี้ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนไปในลักษณะที่เป็นกลางและหลากหลายมากขึ้น เช่น หนังสือเรียนที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ เมื่อกล่าวถึงกรณีศึกละแวกก็ไม่ได้ให้รายละเอียดของพิธีปฐมกรรมตามที่พงศาวดารไทยกล่าวถึง ส่วนการกล่าวถึงกัมพูชาในฐานะประเทศเพื่อนบ้านนั้น มักเน้นความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันมากกว่าการเป็นคู่สงคราม แต่กระนั้นในหนังสือเรียนบางฉบับก็ยังคงมีความคิดว่าขอมไม่ใช่เขมรหรือการใช้ไทยเป็นศูนย์กลางแทรกปนอยู่ นอกจากนี้หนังสือเรียนยังมีการกล่าวถึงชนชาติเขมรที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยซึ่งเป็นการแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์กว่าของประเทศไทยไปโดยปริยายอีกด้วย

ประเทศมาเลเซียที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนตั้งแต่หลักสูตรปี พ.ศ.๒๕๐๓ จนถึงหลักสูตรปี พ.ศ.๒๕๔๔ นั้นมีด้วยกัน ๒ สถานะคือ สถานะของการเป็นหัวเมืองมลายู โดยเริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไทยต้องยกหัวเมืองมลายูให้แก่อังกฤษ และสถานะของการเป็นประเทศที่มักจะกล่าวถึงกระบวนการสร้างชาติ สภาพการเมือง ระบบการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงการร่วมมือในฐานะประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การกล่าวถึงมาเลเซียในลักษณะดังกล่าวทำให้ประวัติศาสตร์ช่วงที่หัวเมืองมลายูอยู่ในการปกครองของอังกฤษนั้นขาดหายไป และเนื้อหาหลังการก่อตั้งอาเซียนก็มีความเคลื่อนไหวน้อยมาก จึงทำให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศมาเลเซียในหนังสือเรียนไทยไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

สุมินทร์ จุฑาทงกูร (๒๕๒๕) ได้ศึกษาการกล่อมเกลாதองการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๕๓ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผลการศึกษาพบว่า เนื่องจากช่วงต้นรัชกาลมีปัญหาต่างๆ ภายในประเทศเป็นอย่างมาก การศึกษาจึงถูกนำมาเป็นเครื่องมือเตรียมคนในชาติให้มีความพร้อมในการพัฒนาชาติ เนื้อหาของแบบเรียนหลวงนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อกล่อมเกลาคคนในชาติให้เป็นผู้มีคุณสมบัติของคนดี และพลเมืองดีของชาติ ในช่วงแรกคือ พ.ศ.๒๔๑๔-๒๔๓๑ เน้นให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้ เพื่อให้พร้อมสำหรับกล่อมเกลาคต่อไป ช่วงที่สอง พ.ศ.๒๔๓๑-๒๔๓๘ มีการบรรจุเนื้อหาวิชาการสมัยใหม่

มากขึ้นและพยายามปลูกฝังให้นักเรียนตื่นตัว เกิดความสำนึกและภูมิใจในความเป็นชาติ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และในช่วงก่อนสิ้นรัชสมัย คือ พ.ศ.๒๔๓๘-๒๔๕๓ มีเนื้อหาที่มุ่งปลูกฝังความรู้ ความคิด ความเชื่อและค่านิยมทางการเมืองให้แก่ผู้เรียน ทั้งความคิดเรื่องรัฐประชาชาติ ความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ ความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องมีรัฐบาลและการปกครองบ้านเมือง นอกจากนี้ ยังชี้ให้เห็นประโยชน์ของอำนาจรัฐที่มุ่งปกป้องชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน

อาพร มະนูน (๒๕๓๕) ได้ศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดีในหนังสือเรียนและหนังสืออ่านเพิ่มเติม หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑(ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) ใน กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มประสบการณ์พิเศษ และกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ ผู้วิจัยได้ศึกษาและพัฒนาเกณฑ์ลักษณะของพลเมืองดี และวิเคราะห์ลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามเกณฑ์ที่กำหนดจากคำ วลี ประโยค บทหรือตอนในหนังสือเรียน จากนั้นจึงบันทึกความถี่และหาร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบในทุกกลุ่มประสบการณ์และทุกระดับชั้นสอดแทรกลักษณะความเป็นพลเมืองดีต่างๆ ไว้ เช่น ทักษะในการคำนวณ ทักษะทางภาษาไทย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กตัญญู สุภาพ อ่อนโยน เป็นต้น

จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนที่ใช้ในประเทศไทยข้างต้นสามารถสรุปภาพรวมของการศึกษาทั้งในแง่ของประเด็นที่ศึกษา ข้อมูลที่ใช้ศึกษาและแนวทางในการศึกษาได้ดังนี้

ด้านประเด็นที่ศึกษา การศึกษางานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ใช้ในประเทศไทยสนใจศึกษาใน ๔ ประเด็น ได้แก่

ประเด็นแรก คือ ด้านการเมือง พบงานวิจัยในกลุ่มนี้ทั้งสิ้น ๘ เรื่อง ซึ่งเป็นประเด็นที่มีผู้สนใจศึกษามากที่สุด ได้แก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๓๘) นุชจรี ใจเก่ง (๒๕๕๑) ปวีณา วังมี

(๒๕๔๓) ภัทรา อังคนาวีศัลย์ (๒๕๔๘) รังสิมา โนมิตังกูร (๒๕๓๕) ลักษณ์า ปันวิชัย (๒๕๔๒) วัชรินทร์ มัสเจริญ (๒๕๓๓) และ สุมินทร์ จุฑาทงกูร (๒๕๒๕) งานในกลุ่มนี้เป็นงานวิจัยที่ศึกษา อุดมการณ์ทางการเมืองที่มีส่วนต่อการนิยามความหมายและให้ความสำคัญแก่รัฐชาติ พลเมือง ตลอดจนเหตุการณ์และบุคคลสำคัญทางการเมือง เช่น เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ และคณะราษฎร งานในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐ ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองไปสู่สังคม เพื่อปลูกฝังและกล่อมเกลาให้นักเรียนมีทัศนคติทางการเมืองตามที่รัฐต้องการ การถ่ายทอดอุดมการณ์ดังกล่าวเป็นการสร้างอำนาจในการควบคุมแก่รัฐหรือสร้าง ความชอบธรรมให้แก่ผู้นำของรัฐ อุดมการณ์ทางการเมืองที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียน ที่มีบริบททางการเมืองต่างกันจึงอาจมีความแตกต่างกันตามบริบททางการเมืองที่กำลังก่ออยู่

ประเด็นที่สอง คือ ด้านคุณธรรมจริยธรรม พบงานวิจัยทั้งสิ้น ๗ เรื่อง ได้แก่ จำเลียง วงษ์ยี่ (๒๕๔๒) นิตยา มณีศรี (๒๕๓๑) พลเดช โตวิวัฒน์ (๒๕๒๑) พิมเสน บัวระภา (๒๕๓๑) พิสมร วัฒนพานิช (๒๕๒๕) สถิตย์ แดงเกษม (๒๕๔๘) และ อาพร มะนูน (๒๕๓๕) งานในกลุ่มนี้เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมที่อาจถ่ายทอดผ่านเนื้อหาของหนังสือเรียน โดยตรง หรืออาจถ่ายทอดผ่านองค์ประกอบบางประการของเนื้อหาในหนังสือเรียน เช่น ลักษณะนิสัยของตัวละครตามเรื่องราวที่ปรากฏในหนังสือเรียน งานวิจัยในกลุ่มนี้มักเป็นงานที่แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนเป็นสื่อสำคัญในการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมตามที่หลักสูตรต้องการ แต่หากพิจารณาให้ดีแล้วคุณธรรม จริยธรรมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นความคิดเกี่ยวกับลักษณะสมาชิกในอุดมคติของสังคมที่หนังสือเรียนเก็บรวบรวมจากแหล่งต่างๆ มาผลิตซ้ำและถ่ายทอดสู่นักเรียน นอกจากนี้ สังคมแต่ละสมัยยังอาจให้ความสำคัญแก่ลักษณะของสมาชิกในอุดมคติแตกต่างกันหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรจึงอาจถ่ายทอดลักษณะของสมาชิกในอุดมคติที่แตกต่างกันไปด้วย

ประเด็นที่สาม คือ ประเด็นเกี่ยวกับชนชาติ พบงานวิจัยจำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ มัทนียา พงศ์สุวรรณ (๒๕๔๗) วารุณี โอสถารมย์ (๒๕๔๔) และสุนทร ชูตินทรานนท์ และคณะ (๒๕๕๒) งานวิจัยในกลุ่มนี้เป็นงานที่สนใจศึกษาผลของอุดมการณ์ชาตินิยมที่มีอิทธิพลต่อการมองหรือประกอบสร้างความคิดเกี่ยวกับชนชาติอื่นซึ่งมักมีลักษณะของการกีดกัน แบ่งแยก “พวกเขา” “พวกเรา” หรือมองชนชาติอื่นว่าด้อยกว่าชนชาติไทย งานวิจัยกลุ่มนี้ทั้งหมดเป็นการศึกษาชนชาติที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ภายนอกประเทศ แต่ยังไม่มียานใดศึกษาเกี่ยวกับอุดมการณ์เกี่ยวกับ

ความเหลื่อมล้ำหรือกีดกันชาติพันธุ์ที่อยู่ในประเทศเดียวกัน ตลอดจนความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นที่อาจปรากฏในหนังสือเรียนเช่นกัน

ประเด็นสุดท้าย คือประเด็นเกี่ยวกับเพศพบบงานวิจัย ๒ เรื่อง ได้แก่ นิสา ชูโต และคณะ (๒๕๓๘) และ สรัญญา เอกธรรมสุทธิ (๒๕๔๕) งานวิจัยในกลุ่มนี้เน้นศึกษาว่า หนังสือเรียนให้ความสำคัญแก่เพศใดมากกว่ากันและเพศใดกระทำกิจกรรมใดในสังคม โดยไม่ได้กล่าวถึงความเหลื่อมล้ำทางเพศบางประเด็นที่อาจปรากฏในหนังสือเรียน เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศชายกับเพศหญิง และลักษณะต้นแบบของแต่ละเพศที่สังคมต้องการ

ส่วนด้านแนวทางการศึกษา งานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ใช้ในประเทศไทย ส่วนใหญ่จะศึกษาโดยการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบกับแนวคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษาหรือทางสังคมศาสตร์เพื่ออธิบายหรือตีความเนื้อหาที่วิเคราะห์ นอกจากนี้ยังมีงานที่ศึกษาโดยใช้แนวทางการศึกษาอื่น เช่น แนวคิดวรรณคดีวิจารณ์ การตีความองค์ประกอบของภาพ หรือการศึกษาความถี่ของการปรากฏ แต่ยังไม่มียงานวิจัยใดที่ศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เช่นที่ผู้วิจัยสนใจ ซึ่งอาจทำให้ผลการศึกษาที่ได้แตกต่างไป เนื่องจากการศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เป็นแนวทางที่ศึกษาอุดมการณ์ที่ถูกถ่ายทอดมาพร้อมกับการใช้ภาษาทุกระดับ โดยผู้ผลิตหนังสือเรียนอาจรู้หรือไม่รู้ตัวก็ได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์ภาษาทุกระดับเพื่ออธิบายอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ดังกล่าว

ด้านข้อมูลที่ใช้ศึกษา หากพิจารณาในแง่รายวิชาของหนังสือเรียนที่ใช้ศึกษาจะพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่มักใช้ข้อมูลจากหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยและรายวิชาทางสังคมศาสตร์ ซึ่งมีทั้งงานที่ศึกษาจากข้อมูลหนังสือเรียนรายวิชาใดรายวิชาหนึ่งเพียงอย่างเดียว หรือใช้ข้อมูลจากหนังสือเรียนทั้ง ๒ รายวิชาประกอบกัน มีเพียงงานของ นิสา ชูโต และคณะ (๒๕๓๘) และ อาพร มะนูน (๒๕๓๕) ที่ศึกษาโดยใช้ข้อมูลจากหนังสือเรียนรายวิชาอื่น ได้แก่ รายวิชาภาษาอังกฤษและคณิตศาสตร์ประกอบด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่างานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนที่ใช้ในประเทศไทยทั้งหมดนั้นศึกษาโดยใช้ข้อมูลหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยหรือหนังสือเรียนรายวิชาทางสังคมศาสตร์ นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่ของหลักสูตรของหนังสือเรียนที่ใช้ศึกษาจะเห็นว่างานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาจากข้อมูลหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาโดยมีทั้งที่เลือกศึกษาเฉพาะ

บางหลักสูตร บางช่วงเวลาและศึกษาประกอบกันทุกหลักสูตร ส่วนข้อมูลหนังสือเรียนระดับมัธยมศึกษา มีงานวิจัยจำนวนน้อยที่สนใจศึกษา

จากภาพรวมด้านข้อมูลดังกล่าว ถึงแม้งานวิจัยส่วนใหญ่จะนิยมศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา แต่ข้อมูลกลุ่มนี้ยังไม่มีผู้ศึกษาในประเด็นที่น่าสนใจอีกหลายประการ เช่น ความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นของคนในสังคมไทยหรือความเหลื่อมล้ำทางเพศ และยังไม่มีการวิจัยใดศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เช่นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาในครั้งนี้

๒.๓ งานวิจัยเกี่ยวกับวาทกรรมประเภทอื่นที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน

จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาหนังสือเรียนดังกล่าวข้างต้นนั้นจะเห็นว่า งานวิจัยกลุ่มดังกล่าวศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมือง เพศ ชาติพันธุ์ที่เน้นเกี่ยวกับชนชาติต่างประเทศและความคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมเท่านั้น และเหตุที่หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นสำหรับเยาวชน ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาวาทกรรมประเภทอื่นที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนเพิ่มเติมเพื่อให้เห็นประเด็นหรือมุมมองด้านอุดมการณ์ที่อาจปรากฏในหนังสือเรียนแต่ยังไม่มีผู้ศึกษาและอาจเป็นแนวทางของการวิจัยครั้งนี้ต่อไป

การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้ผู้วิจัยจะเลือกศึกษาเฉพาะงานวิจัยที่ศึกษาตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ซึ่งเป็นแนวทางที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กฤษดาวรรณ หงส์ลดารมภ์ (๒๕๔๓) ได้ศึกษาการนำเสนอภาพของชนกลุ่มน้อยในปริทัศน์สื่อสารมวลชนไทยประเภทต่างๆ งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาจากปริทัศน์สื่อสารมวลชน ๒ ประเภท หนึ่งในนั้นคือปริทัศน์บทโทรทัศน์รายการทุ่งแสงตะวัน ถึงแม้ผู้ผลิตรายการจะกล่าวว่ารายการนี้เป็นรายการสิ่งแวดล้อม แต่สำหรับการรับรู้ของคนทั่วไปกลับเห็นว่ารายการดังกล่าวเป็นรายการสำหรับเยาวชนและมักจะได้รับรางวัลในสาขารายการสำหรับเยาวชนมาโดยตลอด

จากการศึกษาข้อมูลส่วนนี้ผู้วิจัยพบว่า รายการทุ่งแสงตะวันใช้กลวิธีทั้งที่เป็นกลวิธีทางภาษาและไม่ใช้ภาษาในการนำเสนออุดมการณ์เพื่อต่อต้านความคิดกระแสหลัก รายการนี้พยายามนำเสนอให้เห็นว่าชาวเขาเป็น “พวกเรา” เป็นสมาชิกของรัฐชาติไทย เป็นผู้ที่รักและหวงแหนสิ่งแวดล้อมต่างๆ กับหรือมากกว่าคนในเมือง เป็นผู้มีวัฒนธรรมและประเพณีที่งดงาม และไม่มีปัญหากับคนพื้นราบอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจผ่านกลวิธีต่างๆ เช่น การใช้เสียงที่หลากหลายผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างเสียงของเด็กๆ ที่บอกเล่าถึงความหวังและความใฝ่ฝันและเสียงของพิธีกรที่ประกอบขึ้นจากเอกสารทางราชการ งานวิจัย รายงานของครูและรายงานขององค์กรพัฒนาเอกชน การเลือกเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นว่าชาวเขาเป็นผู้ปกป้องป่า การใช้บทสนทนา ระหว่างพิธีกรกับเด็กๆ หรือผู้ใหญ่ในชุมชนเพื่อแสดงให้เห็นว่าพวกเขาผูกพันกับธรรมชาติเพียงใด การใช้คำศัพท์พื้นเมืองหรือดนตรีที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าผู้ผลิตรายการ ไม่ใช่บุคคลอื่นซึ่งมีผลทำให้ผู้ชมคล้อยตามความคิดที่นำเสนอ

สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์ หัตยา จันทรมังกร และ ศตวรรษ เป็ญบุญทา (๒๕๔๗) ได้ศึกษาหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กที่ได้รับรางวัล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางวรรณกรรม วาทกรรมและอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทย ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) วรรณกรรมและวาทกรรมในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทย ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กกับสังคมและวัฒนธรรมไทย คณะผู้วิจัยเลือกศึกษาจากหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กระดับก่อนและระหว่างชั้นประถมศึกษาที่ได้รับรางวัลตั้งแต่ ปี ๒๕๓๓ – ๒๕๔๕ รวม ๑๗ เล่ม โดยสุ่มเลือกจากรายการหนังสือรับรางวัลของคณะกรรมการหนังสือแห่งชาติและรายการหนังสือแนะนำของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การศึกษารั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาตามแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และสัญวิทยาเชิงสังคม (Sociosemiotics) โดยเน้นการวิเคราะห์องค์ประกอบแก่นเชิงวรรณกรรมตามทฤษฎีวรรณกรรมศึกษา การวิเคราะห์นิทานภาพแต่ละเรื่องนั้นจะจำแนกการวิเคราะห์ออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ การวิเคราะห์องค์ประกอบแก่นเชิงวรรณกรรม การวิเคราะห์อุดมการณ์และการวิเคราะห์

กระบวนการทางภาษาที่สร้างองค์ประกอบแก่นเชิงวรรณกรรมและสอดแทรกอุดมการณ์ ซึ่งเป็น การศึกษาวัจนภาษา คือ ถ้อยคำ และ อวัจนภาษา คือ ภาพ ที่ปรากฏในวาทกรรมในฐานะเครื่องมือที่ ใช้สร้างอุดมการณ์ ไปสู่ผู้อ่าน

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบแก่นเชิงวรรณกรรมของนิทานภาพสำหรับเด็กนั้น สร้างขึ้นจากกระบวนการทางภาษาทั้งที่เป็น วัจนภาษาและอวัจนภาษาเพื่อสอดแทรกอุดมการณ์ บางประการ ไปสู่ผู้อ่านที่เป็นเด็ก เช่น การสร้างตัวละคร โดยใช้ภาพเพื่อสื่อความหมายบางประการ ไปสู่ผู้อ่าน ดังเช่นเรื่องจ้อยตามหาพระจันทร์ที่ให้ภาพของตัวละคร “จ้อย” เป็นเด็กชายที่มีขนาดเล็ก อยู่ท่ามกลางธรรมชาติที่เปิดโล่งประดับด้วยดาว พระจันทร์และพระอาทิตย์ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการสื่อถึงความใกล้ชิดระหว่าง “จ้อย” ที่เป็นเด็กกับธรรมชาติ ประกอบกับการใช้วัจนภาษา เช่น คำว่า “อาสา” “ตามหา” “รีบเดินทาง” เพื่อแสดงถึงความกล้าหาญและพยายามที่จะติดตามพระจันทร์ ของ “จ้อย” หรือการสร้างฉากที่แสดงถึงคู่ตรงข้ามในเรื่องฟ้ากว้างเท่าปากบ่อ ที่สร้างฉากของ ปากบ่อและก้นบ่อด้วยวัจนภาษาและอวัจนภาษาเพื่อให้เห็นว่าปากบ่อนั้นมีท้องฟ้าและปุยมะฆ ในขณะที่ยก้นบ่อมีแต่ความมืด ซึ่งสื่อถึงความรู้-ความ ไม่รู้ ตลอดจนความเกิดความตายในวัฏจักรชีวิต ผ่านสัญลักษณ์วงกลมของขอบบ่อ

ด้านกลวิธีทางภาษา ผู้วิจัยพบกลวิธีทางวัจนภาษา ได้แก่ การเลือกใช้คำและวลี เช่น คำกริยา ที่สื่อถึงความเป็นผู้มีความรู้ ประสบการณ์และอำนาจของผู้ใหญ่ การผูกประโยคและความสัมพันธ์ เชิงโครงสร้าง เช่น การใช้รูปประโยคที่มีประธานเป็นผู้ถูกกระทำ เพื่อแสดงถึงความรู้ อำนาจของ เด็กและการมีอำนาจของผู้ใหญ่ หรือการใช้ประโยคคำสั่งที่แสดงถึงอำนาจของผู้ใหญ่ การใช้ คำเชื่อมบอกความสัมพันธ์ของเนื้อความ เช่น การใช้คำเชื่อมบอกสาเหตุและผล เช่น “เพราะ” “จึง” “ดังนั้น” เพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจของผู้ใหญ่ และการใช้คำสรรพนามและคำลง ท้ายเพื่อแสดงถึงลำดับชั้นและอำนาจหรือความค้อยอำนาจระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ส่วนกลวิธี ทางอวัจนภาษาประกอบด้วย การใช้ขนาดของภาพ เช่น การใช้ภาพที่มีขนาดเล็กเพื่อแนะนำ ตัวละครที่เป็นเด็กและภาพขนาดใหญ่ของผู้ใหญ่ เพื่อแสดงอำนาจที่แตกต่างกันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ การจัดภาพ เช่น การจัดภาพให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่อยู่ด้านซ้ายมือเพื่อแสดงถึงความสำคัญ หรือเป็นสิ่งที่สถาปนาไว้แล้ว ส่วนตัวละครที่เป็นเด็กอยู่ด้านขวามือหรือริมขอบเพื่อแสดงถึง ความไร้ความสำคัญ ความเป็นชายขอบ ความใหม่และยังไม่เป็นที่ยอมรับ และการใช้เส้น-สี เช่น

การสื่อความแตกต่างทางเพศสภาพ โดยใช้เส้น-สีเกี่ยวกับเพศหญิงให้ดูเหมือนถูกจำกัดขอบเขตให้อยู่ในพื้นที่คุ้นเคย ได้แก่ บ้านหรือพื้นที่ปิดกั้น ส่วนเพศชายสามารถเดินทางไปสู่พื้นที่จินตนาการหรือพื้นที่สาธารณะได้มากกว่า เป็นต้น

จากกลวิธีดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กเหล่านี้ได้เสนออุดมการณ์เกี่ยวกับการจัดลำดับชั้นทางสังคม เพศสภาพ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเด็ก-ผู้ใหญ่ ชาย-หญิง ชนชั้นสูง-ชนชั้นล่าง รัฐ-ราษฎร ตลอดจนความเป็นไทยและความเป็นฝรั่งในยุคโลกาภิวัตน์ โดยใช้ทั้งวัจนภาษา เช่น การเลือกใช้คำ คำเชื่อม การผูกประโยค การใช้วัจนภาษา ได้แก่ ภาพประกอบ ตลอดจนกลไกทางวรรณกรรมเพื่ออบบง กลบเกลื่อนอุดมการณ์ต่างๆ เหล่านี้ไปสู่ผู้ฟัง นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงความพัวพันระหว่างวาทกรรมหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กไทยกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย ดังจะเห็นว่าหนังสือภาพเหล่านี้ทำหน้าที่สร้างตัวตนและเตรียมเด็กชนชั้นกลางให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่รู้ตำแหน่งแห่งที่ของตนในสังคม และรู้จักกฎกติกาการปฏิบัติตนตามที่สังคมกำหนด นอกจากนี้ยังเป็นกลไกในการสถาปนาความชอบธรรมที่จะครอบครองอำนาจและใช้อำนาจของบุคคลบางกลุ่มเหนือบุคคลบางกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มผู้อยู่ใต้อำนาจยอมสยบอำนาจนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าหนังสือภาพสำหรับเด็กเหล่านี้เป็นวาทกรรมหนึ่งในห้วงโซ่วาทกรรมที่กำหนด ควบคุมและสืบทอดความรู้ของสังคมไทยเพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขตลอดไป

โรเจอร์และคริสเตียน (Roger and Christian, 2007) ได้ศึกษาการประกอบสร้างอุดมการณ์เกี่ยวกับชาติพันธุ์ในวรรณกรรมสำหรับเด็กในสหรัฐอเมริกาจำนวน ๔ เล่ม ได้แก่ The Jacket, Maniac Magee, Darby และ Iggie's House โดยผสมผสานการศึกษารูปแบบ (genre) ปริจเฉท (discourse) และลีลา (style) กับการศึกษาตามทฤษฎีวาทกรรมเกี่ยวกับชาติพันธุ์ (discursive theory of race) มาเป็นแนวทางในการศึกษา

จากการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมสำหรับเด็กทั้ง ๔ เล่มดังกล่าวได้ประกอบสร้างอุดมการณ์เกี่ยวกับการเหยียดสีผิวระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวสีไปสู่เยาวชนผู้อ่านใน ๔ ลักษณะ ได้แก่ ๑) การพยายามประกอบสร้างหรือแสดงความคิดเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกัน ตลอดจนอัต

ลักษณะของคนผิวขาวเพื่อรักษาความเป็นชาติพันธุ์ของคนผิวขาวไว้ ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำที่ปรากฏในบทสนทนาระหว่างตัวละครที่กล่าวถึงอคติของคนผิวขาวที่มีต่อตัวละครผิวสี

๒) การกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพของคนผิวขาวอย่างชัดเจนและในขณะเดียวกันก็จำกัดหรือละเลยที่จะไม่กล่าวถึงสิทธิทางสังคมและการเมืองของคนผิวสี ดังเช่นเรื่อง Maniac Magee ที่สร้างให้ตัวละครเอกผิวขาวเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างอิสระแม้จะเป็นพื้นที่ของคนผิวสีก็ตาม

๓) การสร้างฉากของเรื่องที่กล่าวถึงเหตุการณ์ในอดีตที่ห่างไกลจากปัจจุบัน เช่นเรื่อง Darby เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความขัดแย้งระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวสีนั้นมีที่มาที่ยาวนานและส่งผลกระทบจนถึงปัจจุบัน และ

๔) การกล่าวถึงผลกระทบอันเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวสี เช่น เรื่อง Iggie's House ที่ตัวละครผิวขาวกับตัวละครผิวสีเกิดไม่เข้าใจกัน ด้วยมีสาเหตุมาจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ จนทำให้ตัวละครทั้ง ๒ ฝ่ายต้องได้รับความเจ็บปวด เป็นต้น

ยัง (Young, 2000) ได้ศึกษาอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นชาย (masculinity) จากการใช้ภาษาของเด็กชาย ๔ คนที่กำลังศึกษาในลักษณะนอกระบบโรงเรียนหรือที่เรียกว่า home school อายุระหว่าง ๑๑-๑๓ ปี ผู้วิจัยศึกษาจากข้อมูลการบันทึกวีดิทัศน์การสนทนาระหว่างเด็กทั้ง ๔ คนกับผู้วิจัยเกี่ยวกับหนังสือที่เด็กๆ ได้อ่านในช่วงเช้าและมีอยู่ในห้องหนังสือตามที่ตนเองสนใจ ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการเขียนตอบคำถามเกี่ยวกับหนังสือเหล่านั้น

ผลการศึกษาพบว่า การใช้ภาษาของเด็กชายทั้ง ๔ คนนี้แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นชายไว้หลายประการทั้งที่เป็นอุดมการณ์ที่เปรียบเทียบวิถีปฏิบัติระหว่างชายกับหญิงได้แก่ ชายไม่ใช่หญิง เนื่องจากชายมีลักษณะหลายประการที่หญิงไม่มี เช่น ความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง และชายเป็นเพศที่อยู่เหนือหญิง กล่าวคือ ชายมีอำนาจและความเป็นผู้นำมากกว่าหญิง และอุดมการณ์ที่เปรียบเทียบระหว่างชายด้วยกันเองซึ่งเป็นการจัดลำดับชายในสังคมตามลักษณะต้นแบบที่เห็นว่าชายควรจะเป็น ได้แก่ ชายที่แข็งแรงมีกล้ามเนื้อเป็นชายที่สมบูรณ์กว่าชายที่อ่อนแอไม่มีกล้ามเนื้อ และชายที่มีความเบี่ยงเบนทางเพศเป็นชายที่สมบูรณ์น้อยกว่าชายทั่วไป

จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์เกี่ยวกับชาติพันธุ์ที่ปรากฏในวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนนั้น นอกจากจะเป็นอุดมการณ์ที่แสดงถึงการกีดกันผู้ที่อยู่นอกประเทศแล้ว ผู้ที่อยู่ในประเทศเดียวกันแต่ต่างชาติพันธุ์ก็ถูกกีดกันด้วยเช่นกัน ดังผลการศึกษาของโรเจอร์และ คริสเตียน (Roger and Christian, 2007) ที่พบอุดมการณ์เกี่ยวกับการเหยียดสีผิวจากการศึกษาวรรณกรรมสำหรับเด็กในประเทศสหรัฐอเมริกา สำหรับกรณีของประเทศไทยถึงแม้จะไม่มี การความคิดเรื่องการเหยียดผิวอย่างรุนแรงเช่นประเทศสหรัฐอเมริกา แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าความคิดเกี่ยวกับกีดกันชนกลุ่มน้อยดำรงอยู่ในสังคมไทยเช่นกัน ดังเช่นผลการศึกษาของกฤษดาพรรณ หงส์ถาวรภัก (๒๕๔๓) ที่พบว่า วาทกรรมรายการทุ่งแสงตะวันนั้นพยายามนำเสนออุดมการณ์เพื่อต่อต้านอุดมการณ์กระแสหลักที่เห็นว่าชนกลุ่มน้อยไม่ใช่ “พวกเรา” แต่เป็น “พวกเขา” เช่นเดียวกับงานวิจัยของสรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์ หัตยา จันทรมังกร และ ศตวรรษ เปียงบุญทา (๒๕๔๓) ที่พบว่าหนังสือภาพสำหรับเด็กของไทยนั้นมีการนำเสนอความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างปรากฏอยู่ด้วย นอกจากนี้ งานวิจัยของ สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์ หัตยา จันทรมังกร และ ศตวรรษ เปียงบุญทายังแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์หลายประการที่ยังไม่มีผู้ศึกษาโดยใช้ข้อมูลหนังสือเรียน เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเด็ก-ผู้ใหญ่ ชาย-หญิง ชนชั้นสูง-ชนชั้นล่าง รัฐ-ราษฎร หรือแม้แต่เรื่องของความเป็นไทยและความเป็นต่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์

ส่วนงานวิจัยของ ยัง (Young, 2000) ถึงแม้จะเป็นงานที่ศึกษาอุดมการณ์เกี่ยวกับเพศ ดังเช่นงานวิจัยของบรินเดลและอาร์นอต (Brindle and Arnot, 1999) และ ริฟกิน (Rifkin, 1998) ดังได้กล่าวในรายละเอียดไว้แล้วนั้น แต่งานวิจัยของ ยัง ได้แสดงให้เห็นอีกมุมมองหนึ่งในการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับเพศ นั่นคือความคิดเกี่ยวกับลักษณะต้นแบบหรือลักษณะสำเร็จรูป (stereotype) เกี่ยวกับเพศที่ถูกถ่ายทอดมาจากวาทกรรมต่างๆ และแสดงออกมาให้ทราบจากการใช้ภาษาของเด็กซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ

งานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นประเด็นทางอุดมการณ์ที่น่าสนใจแต่ยังไม่มีผู้สนใจศึกษาจากข้อมูลที่เป็นหนังสือเรียน ทั้งที่หากมองในอีกมุมหนึ่งแล้วหนังสือเรียนก็เป็นวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนประเภทหนึ่ง เหตุนี้จึงอาจนำเสนออุดมการณ์บางประการเช่นที่วาทกรรมสำหรับเยาวชนประเภทอื่นนำเสนอตั้งที่งานวิจัยข้างต้น ได้ศึกษา

การทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนเป็นข้อมูลสำคัญที่นักวิชาการหลายสาขาให้ความสนใจและมีการรายงานผลการวิจัยมาเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามการนำแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์มาใช้วิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนในภาษาไทยโดยอาศัยการวิเคราะห์ภาษาในทุกระดับซึ่งยังไม่ม้งานวิจัยใดใช้ในการศึกษามาก่อนนั้น อาจแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์บางประการที่แฝงอยู่ในวาทกรรมหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยแต่ยังไม่ม้งานวิจัยใดกล่าวถึง ซึ่งอาจนำไปสู่ความเข้าใจความเป็นไปของสังคมไทยมากขึ้น

บทที่ ๓

กลวิธีทางภาษากับอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนอย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาการสื่ออุดมการณ์ของตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาทั้ง ๔ หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ พบว่า อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร ดังกล่าว สามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม ตามการปรากฏของอุดมการณ์นั้นในตัวบทหนังสือเรียน ได้แก่ อุดมการณ์ที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียนอย่างต่อเนื่องทุกเล่มของทุกหลักสูตร และอุดมการณ์ที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียนบางเล่ม/บางหลักสูตร

ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้กล่าวถึงผลการศึกษาการสื่ออุดมการณ์ในกลุ่มแรก คือ อุดมการณ์ที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียนอย่างต่อเนื่องทุกเล่มของทุกหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยอุดมการณ์ ๒ ชุดความคิด ได้แก่

๓.๑ อุดมการณ์เด็ก

๓.๒ อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย

อนึ่ง เนื่องจากอุดมการณ์แต่ละชุดนั้นประกอบด้วยความคิดย่อยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอผลการศึกษาแต่ละอุดมการณ์ โดยเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงกลวิธีทางภาษาที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้สื่ออุดมการณ์นั้นๆ จากนั้นจึงจะกล่าวถึงภาพรวมของความคิดย่อยที่ประกอบกันเป็นอุดมการณ์นั้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ อุดมการณ์เด็ก

อุดมการณ์เด็กเป็นชุดความคิดที่สื่อภาพของเด็กในด้านต่างๆ ไปยังผู้อ่าน จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์เด็กนั้นประกอบด้วยอุดมการณ์ ๒ ชุดความคิดย่อย ได้แก่ อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี และอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๑ อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี

อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีเป็นชุดความคิดที่สื่อภาพของเด็กดีและเด็กไม่ดีโดยกล่าวถึงการกระทำ พฤติกรรม ตลอดจนลักษณะนิสัยบางประการ พร้อมประเมินค่าและตัดสินว่า สิ่งนั้นดีหรือไม่ดีอย่างไร เพื่อให้ผู้อ่านประพุดิตตามสิ่งที่ถูกประเมินค่าว่าดีนั้น และขณะเดียวกันสิ่งที่ถูกประเมินค่าว่าเป็นสิ่งไม่ดีก็เป็นสิ่งที่ผู้อ่านไม่ควรประพุดิตตามเช่นกัน

จากการศึกษาด้วยทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์นี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่หลากหลายซึ่งทำให้เห็นถึงความคิดย่อยที่ประกอบเป็นชุดความคิดของอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๑.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดี

อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีนี้ถูกสื่อไปสู่ผู้อ่านด้วยกลวิธีทางภาษาทั้งสิ้น ๑๑ กลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การอ้างส่วนใหญ่ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การซ้ำกระสวนประโยค การใช้กลวิธีเชิงวาทศิลป์ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition) การใช้เสียงที่หลากหลาย (multivoicedness) การกำหนดกรอบการตีความ (metacommunication) การลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง และการใช้ส่วนประกอบของด้วยทหนังสือเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๑.๑ การเลือกใช้คำศัพท์

ฟาน ไค้ (van Dijk, 2008) กล่าวว่า สิ่งที่แสดงออกถึงอุดมการณ์ในวาทกรรมที่ปรากฏเห็นได้อย่างชัดเจนและควรพิจารณาเป็นอันดับต้นๆ ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อความหมายและแสดงความคิด สำหรับการสื่ออุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีนั้น ผู้วิจัยพบการใช้คำศัพท์เพื่อสื่ออุดมการณ์ดังกล่าวไปยังผู้อ่าน ๒ ลักษณะ ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงเด็กและการใช้คำแสดงการประเมินค่า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงเด็ก

จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า คำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนมักใช้ประกอบกับคำศัพท์ที่หมายถึงคนดีเช่น “คนดี” “เด็กดี” หรือ “ลูกที่ดี” รวมถึงคำศัพท์ที่มักปรากฏใช้กับกลวิธีทางภาษาอื่นๆ เพื่อให้คุณค่าหรือลดคุณค่าของการกระทำหรือพฤติกรรมนั้นๆ เป็นกลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อนิยามว่า บุคคลที่จะกลายเป็นเด็กดีและเด็กไม่ดีตามความคิดของหนังสือเรียนนั้นจะต้องพิจารณาจากลักษณะใดบ้าง ซึ่งเป็นการสร้างกรอบความคิดว่า การกระทำ พฤติกรรมตลอดจนลักษณะนิสัยใดบ้างที่ผู้อ่านในฐานะสมาชิกของสังคมจำเป็นต้องคำนึงถึง

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า มีคำศัพท์ที่มีความหมายถึง การกระทำ พฤติกรรมและลักษณะนิสัยบางกลุ่มความหมายที่ปรากฏใช้ในตัวบทหนังสือเรียนตลอดทั้ง ๔ หลักสูตรซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า หลักสูตรทั้ง ๔ หลักสูตรต่างเห็นเช่นเดียวกันว่า การกระทำ พฤติกรรมและลักษณะนิสัยที่คำศัพท์เหล่านี้กล่าวถึงเป็นลักษณะที่สามารถกำหนดได้ว่าบุคคลใดเป็นเด็กดีและเด็กไม่ดี คำศัพท์เหล่านี้สามารถจำแนกได้ตามกลุ่มความหมายได้ทั้งสิ้น ๓๐ กลุ่ม ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏร่วมกับคำที่สื่อถึงเด็กในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร

ลำดับที่	กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์
๑	การกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้มีคุณ	- กตัญญู ฐัญญุคุณ นึกถึงบุญคุณ กตเวที ตอบแทนคุณ - อกตัญญู ทรพี
๒	การกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้ใหญ่	- เคารพ - ลามปาม
๓	การกระทำที่เกี่ยวข้องกับชาติและส่วนรวม	- ป้องกันประเทศ ทำประโยชน์ให้ส่วนรวม ช่วยเหลือ บ้านเมือง รักษาสาธารณสมบัติ ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง รักประเทศชาติ รักชาติ รักชาติบ้านเมือง - ทำลายชาติ ทำลายสาธารณสมบัติ
๔	การกระทำที่เกี่ยวข้องกับศาสนา	- รักษาสนา นับถือศาสนา ปฏิบัติตามคำสอน
๕	การกระทำที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์	- จงรักภักดี นับถือพระมหากษัตริย์ เคารพนับถือพระเจ้า แผ่นดิน รักกษัตริย์ รักพระมหากษัตริย์
๖	การกระทำที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย	- รักประชาธิปไตย
๗	การรักษามรดกของชาติ	- รักษาวัฒนธรรมประเพณี รักษาศิลปกรรมของไทย ส่งเสริม ประเพณี รักษาโบราณสถาน
๘	ความขยันหมั่นเพียร	- ขยัน ขยันขันแข็ง หมั่นเพียร เอาใจเอางาน ขะมักเขม้น กระตือรือร้น เอาใจใส่ วิริยะอุสาหะ - เกียจคร้าน สิ้นหลังยาว เกล่ไกล คูดาย เลี้ยงงาน
๙	ความคล่องแคล่ว	- กระฉับกระเฉง ประเปรียว - หงอยเหงา ง่วงเหงา
๑๐	การสำรวจกริยา	- เรียบร้อย สุภาพ สุภาพเรียบร้อย มีมารยาท
๑๑	ความรับผิดชอบ	- รับผิดชอบ รู้จักหน้าที่ - เหลวไหล เสเพล
๑๒	ความซื่อสัตย์และคดโกง	- ซื่อสัตย์ ซื่อตรง สุจริต - ทุจริต น้อราษฎร์บังหลวง เอาเปรียบ แกมโกง

ลำดับที่	กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์
๑๓	ความมีระเบียบวินัย	- รักษาระเบียบ เป็นระเบียบ มีวินัย - ไร้ระเบียบ
๑๔	ความสะอาด	- สะอาด - เลอะเทอะ สกปรก
๑๕	ความละเอียดรอบคอบ	- รอบคอบ ถี่ถ้วน
๑๖	ความอดทน	- อดทน
๑๗	การใช้สอยเงินทอง	- ประหยัด รู้จักเก็บเงิน เก็บหอมรอมริบ มัธยัสถ์ - สรุ่ยสร้อย ฟุ้งเฟ้อ ตระหนี่
๑๘	การเบียดเบียนผู้อื่น	- พาล ทราม เกร รังแก เบียดเบียน โหด หลุโหด ทารุณ
๑๙	การขโมย	- ขโมย ลักทรัพย์ ขี้ขโมย
๒๐	ความสามัคคี	- สามัคคี กลมเกลียว ร่วมมือกันทำงาน ร่วมแรงร่วมใจ - แดกสามัคคี
๒๑	ความสุภาพทางวาจา	- พุดเพราะ วาจาไพเราะ ไพเราะอ่อนหวาน - กระโชกโฮกฮาก ถ้อยคำหยาบช้า
๒๒	การกล่าวเท็จ	- มุสา ปด หลอกกลวง บั่นน้ำเป็นตัว พุดจาเหลวไหล
๒๓	ความเที่ยงตรง	- เที่ยงธรรม ยุติธรรม
๒๔	ความกล้าหาญ	- กล้าหาญ ใจเด็ด องอาจ แกล้วกล้า
๒๕	ความมีน้ำใจนักกีฬา	- น้ำใจนักกีฬา เป็นนักกีฬา รู้แพ้รู้ชนะรู้อภัย
๒๖	ระดับสติปัญญา	- ฉลาด มีปัญญา สติปัญญาเฉลียวฉลาด ปราดเปรื่อง รอบรู้ - โง่เง่าโง่ ขลาดเขลา โคนเขลา
๒๗	การเชื่อฟัง	- เชื่อฟัง สอนง่าย หลาบจำ - ไม่เชื่อฟัง ไม่ทำตามสั่ง ชน ชุกชน หัวดื้อ คื้อ คื้อด้น
๒๘	ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น	- เมตตา กรุณา รักเพื่อน มีน้ำใจ โอบอ้อมอารี ปรานี เอื้ออาทร มีไมตรี ถนอมไมตรี
๒๙	ความคิดร้ายต่อผู้อื่น	- ใจร้าย พยาบาท อิจฉา ริษยา
๓๐	ความทะนงตน	- หยิ่ง หยิ่งโยโส เย่อหยิ่ง อวดดี อวดเก่ง ลำพอง

หากพิจารณากลุ่มคำศัพท์ในตารางที่ ๓.๑ นี้จะเห็นว่า คำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เหล่านี้ล้วนเป็นคำศัพท์ที่สื่อให้เห็นว่า ลักษณะใดบ้างเป็นลักษณะสำคัญในการจัดจำแนกบุคคลออกเป็น “เด็กดี” และ “เด็กไม่ดี” ตามความคิดของหนังสือเรียน คำศัพท์ทั้ง ๓๐ กลุ่มความหมายจึงเป็นลักษณะทั้ง ๓๐ ด้านที่สำคัญที่หนังสือเรียนคำนึงถึง ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น ๓ ด้านสำคัญ คือ

๑) ลักษณะพึงประสงค์ทางการกระทำ ประกอบด้วยลักษณะต่างๆ ๒๐ ด้าน ได้แก่ การกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้มีความ การกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้ใหญ่ การกระทำที่เกี่ยวข้องกับชาติและส่วนรวม การกระทำที่เกี่ยวข้องกับศาสนา การกระทำที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ การกระทำที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย การรักษามรดกของชาติ ความขยันหมั่นเพียร ความคล่องแคล่ว การสำรวจกริยา ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์และคดโกง ความมีระเบียบวินัย ความสะอาด ความละเอียดรอบคอบ ความอดทน การใช้สอยเงินทอง การเป็นเป็นผู้อื่น การขโมยและความสามัคคี

๒) ลักษณะพึงประสงค์ทางวาจา ประกอบด้วยลักษณะต่างๆ ๒ ด้าน ได้แก่ ความสุภาพทางวาจาและการกล่าวเท็จ

๓) ลักษณะพึงประสงค์ทางความคิด ประกอบด้วยลักษณะต่างๆ ๘ ด้าน ได้แก่ ความเที่ยงตรง ความกล้าหาญ ความมีน้ำใจนักกีฬา ระดับสติปัญญา การเชื่อฟัง ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ความคิดร้ายต่อผู้อื่น และความทะนงตน

จากการจำแนกกลุ่มคำศัพท์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ลักษณะที่หนังสือเรียนใช้จำแนก “เด็กดี” และ “เด็กไม่ดี” นั้นส่วนใหญ่เป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางกาย ซึ่งมีคำศัพท์ที่สื่อความหมายถึงลักษณะในกลุ่มนี้ถึง ๒๐ ด้าน รองลงมา คือ ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางความคิด ซึ่งมีคำศัพท์ที่สื่อความหมายในกลุ่มนี้ ๘ ด้าน และลักษณะที่น้อยที่สุด คือ ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางวาจา ซึ่งมีคำศัพท์ที่สื่อความหมายถึงลักษณะในกลุ่มนี้เพียง ๒ ด้าน

นอกจากนี้ หากพิจารณาคำศัพท์ดังตารางที่ ๓.๑ ข้างต้นจะเห็นว่า ลักษณะที่หนังสือเรียนใช้เพื่อจำแนกว่าบุคคลใดเป็น “เด็กดี” หรือ “เด็กไม่ดี” นั้นต่างเป็นลักษณะที่มีผลเกี่ยวข้องกับผู้อื่นซึ่ง “ผู้อื่น” ในที่นี้สามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑) สถาบันสำคัญของชาติ ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ และ ๒) สมาชิกผู้อื่นในสังคม หากพิจารณาในด้านสถาบันสำคัญของชาติจะเห็นว่า หนังสือเรียนมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่กล่าวถึงการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับชาติซึ่งหมายรวมถึงสังคมและส่วนรวมด้วยนั้นมากที่สุดถึง ๓ กลุ่มความหมาย ในขณะที่พบคำศัพท์ที่กล่าวถึงการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับสถาบันศาสนาและพระมหากษัตริย์เพียงสถาบันละ ๑ กลุ่มความหมายเท่านั้น ส่วนด้านสมาชิกผู้อื่นในสังคมนั้น จะเห็นว่า คำศัพท์ส่วนใหญ่เป็นคำศัพท์ที่มีความหมายกล่าวถึงลักษณะที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นในสังคมโดยทั่วไป แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า มีคำศัพท์ส่วนหนึ่งที่มีความหมายกล่าวถึงลักษณะที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้น้อย” กับ “ผู้ใหญ่” ได้แก่ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้มีคุณ การกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้ใหญ่ การเชื่อฟัง และความทะนงตน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ลักษณะเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์กับ “ผู้ใหญ่” นั้นเป็นลักษณะในการจำแนกว่าบุคคลใดเป็น “เด็กดี” หรือ “เด็กไม่ดี” ที่ตัวบทหนังสือเรียนให้ความสำคัญด้วยเช่นกัน

นอกจากลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรสื่อผ่านการเลือกใช้คำศัพท์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังพบว่าตัวบทหนังสือเรียนในแต่ละหลักสูตรยังมีการเลือกใช้คำศัพท์ในกลุ่มความหมายอื่นเพื่อแสดงถึงลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีลักษณะอีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่แตกต่างกันในความคิดของหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ ดังนี้

ตารางที่ ๓.๒ กลุ่มคำศัพท์ที่สื่อลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ปรากฏหนังสือเรียนบางหลักสูตร

กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่ปรากฏ			
		๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
การมีคุณธรรม	- มีจรรยา มีคุณธรรม มีคุณธรรม - ผิดคุณธรรม	-	√	√	√
การรู้จักกาลเทศะ	- รู้จักกาลเทศะ รู้กาลเทศะ ถูกกาลเทศะ	-	√	√	√
การรักษาสิ่งแวดล้อม	- รักษาต้นน้ำลำธาร รักษาธรรมชาติ อนุรักษ์ป่าชายเลน - ทำลายธรรมชาติ	-	√	√	√
การกระทำที่เกี่ยวข้องกับ อบายมุข	- ดิทยาเสพติด เสพสิ่งเสพติด ดื่มสุรา เล่นการพนัน - ด้านยาเสพติด	-	√	√	√
การดำรงวงศ์ตระกูล	- สืบวงศ์วาน สืบสกุล ดำรงวงศ์ตระกูล	√	√	-	-
การมีวัฒนธรรม	- มีวัฒนธรรม	√	-	-	√
การประนีประนอม	- ฟ่อนหนักฟ่อนเบา ประนีประนอม	-	-	√	√
การยุ่งกับเรื่องของผู้อื่น	- สาระแน	√	-	-	-
การกระทำเพื่อหวังประโยชน์	- สอพลอ	√	-	-	-
ความสันโดษ	- สันโดษ	√	-	-	-
การหลงสิทธิ์ที่ตนมี	- หลงสิทธิ์เสรี เมาสีทธิ์	√	-	-	-
การมีสติ	- มีสติ	-	√	-	-
การช่วยเหลือตนเอง	- รู้จักช่วยตัวเอง	-	√	-	-
การรู้เรื่องรอบตัว	- รู้ทันเหตุการณ์ ทันโลก	-	-	√	-
ความพอเพียง	- พอเพียง พอมีพอกิน	-	-	-	√

จากคำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนบางหลักสูตรเลือกใช้ดังตารางที่ ๓.๒ ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้นเป็นสิ่งที่หนังสือเรียนเลือกที่จะเสนอต่อผู้อ่านซึ่งอาจเป็นผลมาจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมตัวบทอยู่ในขณะนั้น เช่น การรักษาสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตรยกเว้นเพียงหลักสูตร

พ.ศ.๒๕๐๓ จึงอาจเป็นไปได้ว่า แนวคิดเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมนี้เกิดขึ้นภายหลังการเรียบเรียงหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓ เป็นต้น ซึ่งจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนบางหลักสูตรเลือกสื่อแก่ผู้อ่านผ่านการเลือกใช้คำศัพท์ดังตารางที่ ๓.๒ นั้นจะเห็นว่า ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนเลือกสื่อแก่ผู้อ่านยังคงเน้นลักษณะที่พึงประสงค์ทางการกระทำและทางความคิด เช่นเดียวกับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตรคำนึงถึงดังกล่าวข้างต้น

จากการศึกษาคำศัพท์ในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีแสดงให้เห็นว่าการเลือกใช้คำศัพท์นั้น เป็นการเลือกว่าลักษณะใดบ้างเป็นลักษณะที่จะประกอบกันขึ้นเป็นเด็กดีและเด็กไม่ดีตามความคิดของหนังสือเรียนซึ่งจะได้สื่อแก่ผู้อ่านต่อไป เมื่อคำศัพท์เหล่านี้ประกอบกับกลวิธีทางภาษาที่เป็นการชี้้นำให้ผู้อ่านเชื่อและเลือกปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามจึงจะเป็นการสื่อให้เห็นว่าลักษณะใดบ้างเป็นลักษณะของเด็กดีที่ผู้อ่านควรปฏิบัติตามและลักษณะใดบ้างเป็นลักษณะของเด็กไม่ดีที่ผู้อ่านไม่ควรปฏิบัติ ดังจะได้อธิบายต่อไป

๒) การใช้คำแสดงการประเมินค่า

คำแสดงการประเมินค่า หมายถึง คำที่มีความหมายแสดงการวินิจฉัยสิ่งต่างๆ ในเชิงของการให้คุณค่าว่าสิ่งนั้นดีหรือไม่ดีอย่างไร จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนพบว่า คำแสดงการประเมินค่านั้นเป็นคำศัพท์ที่มักปรากฏร่วมกับคำศัพท์ที่สื่อถึงลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีต่างๆ ในตัวบทหนังสือเรียนเพื่อต้องการให้ผู้อ่านเห็นว่า การกระทำ พฤติกรรม ตลอดจนลักษณะนิสัยเหล่านั้นเป็นสิ่งดีหรือไม่ดีอย่างไร ซึ่งส่งผลให้ผู้อ่านเลือกปฏิบัติตนได้ตามที่หนังสือเรียนต้องการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) กตัญญูเป็นของดี กตเวทิน่าชมเชย

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๘)

(๒) คุณครูชมว่าผมตั้งใจเรียนและขยันทำการบ้านเสมอ

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๗๒)

(๓) ครูกลมจึงพูดตักเตือนนักเรียนว่า “การเป็นคนลัทธิขโมยหีบฉวยของคนอื่นนั้น ไม่ดี...”

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑. ๑๑๘)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า การใช้คำแสดงการประเมินค่าในหนังสือเรียนมี การใช้ในหลายลักษณะ กล่าวคือ ตัวอย่างที่ (๑) และ (๒) นั้นแสดงให้เห็นถึงการใช้คำแสดงการประเมินค่าที่ดีคือคำว่า “ของดี” และ “น่าชมเชย” ร่วมกับคำศัพท์ “กตัญญู” และ “กตเวทิน” ดังตัวอย่างที่ (๑) และ คำว่า “ชม” ร่วมกับคำศัพท์ “ตั้งใจเรียน” และ “ขยันทำการบ้าน” ดังตัวอย่างที่ (๒) ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า “กตัญญู” “กตเวทิน” “ตั้งใจเรียน” และ “ขยันทำการบ้าน” นั้นเป็นสิ่งที่ผู้อ่านควรกระทำ ส่วนตัวอย่างที่ (๓) นั้นเป็นการใช้คำแสดงการประเมินค่าที่ไม่ดีคือคำว่า “ไม่ดี” ร่วมกับคำศัพท์ “ลัทธิขโมย” ซึ่งเป็นการประเมินค่าว่า การลัทธิขโมยนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี ดังนั้นผู้อ่านจึงไม่ควรกระทำตาม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า คำแสดงการประเมินค่าทั้งดีและไม่ดีนั้น ยังอาจปรากฏร่วมกันเพื่อแสดงคุณค่าที่แตกต่างกันของการกระทำหรือพฤติกรรมที่ถูกกล่าวถึง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๔) ทุกคน ชอบ ความสะอาด และ รังเกียจ ความสกปรก

(เรณู ปัญญา (ต้นทาง). ๒๕๐๓: ๒๔)

ตัวอย่างที่ (๔) นี้แสดงให้เห็นถึงการใช้คำประเมินค่าที่มีความหมายตรงข้ามกัน คือ “ชอบ” และ “รังเกียจ” ร่วมกับคำศัพท์ “สะอาด” และ “สกปรก” ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่แสดงลักษณะที่ตรงข้ามกันเช่นกัน การใช้คำประเมินค่าร่วมกับคำศัพท์ดังตัวอย่างนี้เป็นการให้คุณค่าที่

แตกต่างกันให้แก่ความ “สะอาด” และ “สกปรก” เพื่อให้ผู้อ่านรับรู้ และเลือกปฏิบัติตามสิ่งที่ถูกประเมินค่าว่าดี ขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิบัติในสิ่งตรงข้ามที่ถูกประเมินว่าไม่ดีด้วย

ในหนังสือเรียน นอกจากการใช้คำที่มีความหมายที่แสดงถึงการประเมินค่าอย่างชัดเจนดังเช่นตัวอย่างข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่ามีการใช้คำบางกลุ่มที่มีนัยแสดงการประเมินค่า ได้แก่ คำอุทานและสำนวน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕) “เจ้าคิดเอา ชีวิตเขา เพราะตะกละ
ชีวิตเจ้า บ้างละ รักโหม هوا
จะว่าโง่ ถูกเปล่า พร้อมข้าวปลา
มิให้กิน ทุกเวลา ไม่ขาดแคลน”
เข้ามาถอด ไว้กับอก ตกใจแสน
“ซิ! ชะนาง ตัวดี ไม่มีแคลน
เดี๋ยวก็ดี ให้เล่น เติลิดไป

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๑, ๒๕๐๓: ๑๒)

ตัวอย่างที่ (๕) นี้เป็นคำประพันธ์ที่กล่าวถึงความตะกละของแมวที่ไล่จับนกกินทั้งที่ตนเองก็มีอาหารกินอย่างเพียงพออยู่แล้วซึ่งเป็นการใช้บุคลาธิษฐานเพื่อเชื่อมโยงพฤติกรรมของสัตว์มาใช้เปรียบเทียบกับพฤติกรรมของคน ในตัวอย่างนี้พฤติกรรมดังกล่าวถูกประเมินค่าด้วยการใช้คำอุทาน “ซิ! ชะ” ซึ่งเป็นคำที่เปล่งออกมาเมื่อรู้สึกโกรธหรือไม่พอใจ (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒: ๓๖๓) และสำนวน “ตัวดี” ซึ่งมีความหมายว่า ตัวสำคัญ ตัวต้นเหตุ (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒: ๔๕๒) สำนวนนี้ ญัฐพร พานโพธิ์ทอง (Panpothong, 1996) อธิบายว่า เป็นสำนวนที่มีลักษณะของถ้อยคำนัยผกผัน แบบตายตัว (dead verbal irony) กล่าวคือ ถึงแม้สำนวนนี้จะมีรูปภาพแสดงการประเมินค่าในทางที่ดี แต่กลับถูกใช้เพื่อประเมินค่าในทางตรงข้ามคือในทางไม่ดีเสมอ โดยไม่ขึ้นอยู่กับบริบทการสื่อสารดังเช่นถ้อยคำนัยผกผันทั่วไป ดังนั้นการใช้คำอุทาน “ซิ! ชะ” และ สำนวน “ตัวดี” ดังตัวอย่างนี้จึงเป็นการประเมินค่าพฤติกรรมความตะกละของแมวที่กล่าวถึงว่าเป็นสิ่งไม่ดีด้วยเช่นกัน

จากตัวอย่างการใช้คำแสดงการประเมินค่าข้างต้นจะเห็นว่า กลวิธีนี้เป็น กลวิธีทางภาษาที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อตัดสินว่า ลักษณะของบุคคลในแต่ละด้านที่ผ่านการเลือกใช้คำศัพท์นั้น ลักษณะใดบ้างเป็นลักษณะที่ดีและลักษณะใดบ้างเป็นลักษณะที่ไม่ดี ซึ่งเป็น การกำหนดและตีกรอบความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีให้แก่ผู้อ่าน โดยไม่เปิด โอกาสให้ผู้อ่านได้คิดหรือไตร่ตรองว่าลักษณะของบุคคลใดบ้างที่ดีและไม่ดีด้วยวิจารณญาณของ ตนเอง แต่หนังสือเรียนกลับทำหน้าที่คิดและตัดสินลักษณะของบุคคลเหล่านั้นแทนให้ เมื่อประกอบ กับการเป็นวาทกรรมที่มีความน่าเชื่อเป็นอย่างมากในสังคมของหนังสือเรียนแล้วจึงยิ่งส่งผลให้ ผู้อ่านเชื่อและเคารพผลการตัดสินลักษณะของบุคคลที่หนังสือเรียนสื่อมาถึงคนและสื่อภาพของ เด็กดีและเด็กไม่ดีขึ้นในระบบความคิดของคนซึ่งล้วนแต่มีลักษณะตามที่หนังสือเรียนต้องการ

๓.๑.๑.๑.๒ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ (modality)

ซาอิด (Saeed, 2003) กล่าวว่า ทัศนภาวะ คือ การแสดงระดับของความ เชื่อมั่นหรือการผูกมัดในประพจน์นั้นๆ โดยใช้รูปภาษาแบบต่างๆ เช่น การใช้คำช่วยกริยา คำกริยา วิเศษณ์ ตลอดจนการใช้ประโยคเงื่อนไขเพื่อแสดงสถานการณ์สมมติ ทัศนภาวะนี้สามารถจำแนก ออกได้เป็น ๒ ประเภทได้แก่ ทัศนภาวะที่เกี่ยวข้องกับระดับของความรู้ที่มีของผู้พูดซึ่งเรียกว่า epistemic modality และ ทัศนภาวะที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่และความผูกพันของผู้พูดซึ่งเรียกว่า deontic modality

แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1989) กล่าวว่า การศึกษาการแสดงทัศนภาวะ ในตัวบทนั้นจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้พูดที่มีต่อผู้อื่น ซึ่งจะเห็นได้จาก การแสดงทัศนภาวะที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่และความผูกพัน และอำนาจของผู้พูดหรือผู้เขียนกับ การเคารพต่อความจริงหรือความเป็นไปได้ของการแสดงความจริงนั้น ซึ่งจะเห็นได้จากการแสดง ทัศนภาวะที่เกี่ยวข้องกับระดับความรู้ที่มีของผู้พูด

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ในการสื่อ
อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้น ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้คำแสดงทัศนภาวะเพื่อแสดง
ความผูกมัดว่า ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่กล่าวถึงนั้นเป็นสิ่งที่ “ต้อง” หรือ “ควร” กระทำ
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๖) เราต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา

(ป.๒ ภ. ๒๕๔๔: ๕๓)

(๗) พึงรักษาความดีไว้คู่จเกลือกเสียความดี

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๓๖)

(๘) เราไม่ควรทิ้งขยะและของเสียลงในแม่น้ำ

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑๔๗)

ตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำแสดงทัศนภาวะแบบต่างๆ เพื่อ
แสดงทัศนคติต่อลักษณะของคนดีหรือไม่ดีต่างๆ ที่ถูกแสดงออกมาด้วยการเลือกใช้คำศัพท์ต่างๆ
ดังเช่นตัวอย่างที่ (๖) มีการใช้คำแสดง ทัศนภาวะ “ต้อง” ร่วมกับวลีว่า “เอาใจเขามาใส่ใจเรา”
เพื่อแสดงให้เห็นว่าลักษณะ “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” นั้นเป็นสิ่งที่ “เรา” “ต้อง” กระทำอย่างหลีกเลี่ยง
ไม่ได้ หรือตัวอย่างที่ (๗) ที่ใช้คำแสดงทัศนภาวะ “พึง” ร่วมกับวลีว่า “รักษาความดี” เพื่อแสดงให้เห็น
เห็นว่า การ “รักษาความดี” นั้นเป็นสิ่งที่ทุกคน “พึง” กระทำ ถึงแม้ในตัวอย่างนี้จะละประธานของ
ประโยคนี้ไว้ก็ตาม ส่วนตัวอย่างที่ (๘) นั้นเป็นการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ไม่ควร” เพื่อแสดงว่า
การ “ทิ้งขยะและของเสียลงแม่น้ำลำคลอง” นั้นเป็นสิ่ง “เรา” “ไม่ควร” กระทำ

นอกจากการใช้คำแสดงทัศนภาวะดังตัวอย่างที่ (๖) – (๘) ข้างต้นแล้ว
ผู้วิจัยยังพบการแสดงทัศนภาวะด้วยการใช้ประโยคเงื่อนไขด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘) เส้นทางชีวิตของเราก็เหมือนเส้นด้าย ถ้าเราดำเนินชีวิตอย่างไม่มีหลักการและระบบระเบียบ คิด ทำ กิน อยู่ ไปตามอารมณ์ เมื่อเกิดปัญหาที่เก็บหมักหมมเอาไว้หรือแก้ปัญหาไปแบบขายผ้าเอาหน้ารอด ชีวิตย่อมยุ่งเหยิง จนในที่สุดก็กลายเป็นปมเงื่อนที่รัดตัวจนตาย

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๒๔๐)

ตัวอย่างที่ (๘) นี้จะเห็นว่า มีการใช้ประโยคเงื่อนไขเพื่อแสดงทัศนภาวะของตัวละครผู้กล่าวข้อความนี้ไปสู่ผู้อ่าน ดังจะเห็นว่าประโยคเงื่อนไขนี้ประกอบด้วยส่วนที่เป็นเหตุ ซึ่งขึ้นต้นคำว่า “ถ้า” คือ “ถ้าเราดำเนินชีวิตอย่างไม่มีหลักการและระบบระเบียบ คิด ทำ กิน อยู่ ไปตามอารมณ์ เมื่อเกิดปัญหาที่เก็บหมักหมมเอาไว้หรือแก้ปัญหาไปแบบขายผ้าเอาหน้ารอด” และส่วนที่เป็นผลซึ่งมีคำแสดงทัศนภาวะ “ยอม” คือ “ชีวิตย่อมยุ่งเหยิง จนในที่สุดก็กลายเป็นปมเงื่อนที่รัดตัวจนตาย” ประโยคเงื่อนไขที่ใช้นี้แสดงทัศนภาวะของตัวละครผู้กล่าวข้อความนี้ที่เห็นว่า หากดำเนินอย่างไม่มีหลักการและระบบระเบียบ ทำสิ่งใดตามอารมณ์ และไม่แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นดังส่วนที่เป็นเหตุ นั้น ก็จะทำให้ชีวิต ยุ่งเหยิง ไม่ราบรื่น ดังส่วนที่เป็นผลของประโยคเงื่อนไขนี้

จากการศึกษาข้อมูลหนังสือเรียน ผู้วิจัยพบว่า ในหนังสือเรียนนั้น นอกจากการใช้คำแสดงทัศนภาวะลักษณะใดลักษณะหนึ่งดังตัวอย่างข้างต้นแล้ว ยังพบการใช้การแสดงทัศนภาวะหลายๆ รูปแบบประกอบกันด้วย ดังตัวอย่างนี้

(๑๐) ดังนั้น เราทุกคนพึงตระหนักอยู่เสมอว่า การอยู่ในสังคม อยู่กันเป็นหมู่คณะ ถ้ามีระเบียบวินัยแล้ว ย่อมทำให้หมู่คณะนั้นสงบสุข ดังคำกล่าวที่ว่า “ระเบียบวินัยดี ย่อมมีสุข” คนที่มีระเบียบวินัย ย่อมเป็นที่รักที่ชื่นชมของบุคคลทั่วไป

(ป.๕ เล่ม ๒. ๒๕๓๗: ๕๑)

ตัวอย่างที่ (๑๐) นี้แสดงให้เห็นถึงการใช่วิธีการแสดงทัศนภาวะแบบต่างๆ ประกอบกันเพื่อชี้นำผู้อ่าน กล่าวคือ มีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “พึง” เพื่อแสดงทัศนคติว่า สิ่งที่จะกล่าวต่อไปนั้น “ทุกคน” ควรหรือต้อง “ตระหนัก” และสิ่งที่กล่าวนั้นก็เป็นการแสดงทัศนภาวะด้วย

การใช้ประโยคเงื่อนไข คือ “ถ้ามีระเบียบวินัยแล้ว ย่อมทำให้หมู่คณะนั้นสงบสุข” ประกอบกับการใช้คำแสดงภาวะ “ยอม” เพื่อแสดงทัศนคติว่า คนที่มีระเบียบนั้นจะเป็นที่รักที่ชื่นชมของคนทั่วไป การใช้คำแสดงทัศนคติตามตัวอย่างข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้พูดต้องการแสดงให้ผู้อื่นเห็นว่าการเป็นผู้มีระเบียบวินัยนั้นมีผลดีอย่างไร และเห็นว่าทัศนคติเช่นนี้เป็นสิ่งที่ผู้อ่านควรหรือตระหนักถึงด้วย

จากการศึกษาการใช้คำแสดงทัศนคติในตัวบทหนังสือเรียนเพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ตัวบทหนังสือเรียนมักใช้คำแสดงทัศนคติเพื่อสื่อความหมายให้ผู้อ่านเห็นว่า ลักษณะใดเป็นลักษณะที่มีอาชงลึกลงที่ปฏิบัติได้ และลักษณะใดเป็นลักษณะที่สมควรหรือไม่สมควรที่จะปฏิบัติ การแสดงทัศนคติเช่นนี้ปรากฏได้เฉพาะในวาทกรรมบางประเภทเท่านั้นซึ่งเป็นการชี้แนะให้ผู้อ่านปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีเหล่านั้น โดยอาศัยอำนาจของหนังสือเรียน เพื่อกำหนดกรอบการปฏิบัติตนให้ผู้อ่านปฏิบัติตนสอดคล้องกับภาพของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนสื่อขึ้น

๓.๑.๑.๑.๓ การอ้างส่วนใหญ่

การอ้างส่วนใหญ่เป็นการเลือกใช้คำที่มีความหมายอ้างถึงบุคคลต่างๆ ในสังคม ซึ่งอาจเป็นสังคมจริงหรือสังคมที่ถูกสร้างขึ้นในเรื่องเล่า จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า คำที่เลือกใช้เพื่ออ้างถึงบุคคลในสังคมนี้ ได้แก่ คำที่มีความหมายอ้างถึงบุคคลต่างๆ คนในสังคม เช่น ทุกคน ทุกฝ่าย ทุกๆ คน เด็กๆ เด็กทุกคน ตลอดจนคำที่มีความหมายไม่ชี้เฉพาะว่าเป็นบุคคลใด เช่น ใครๆ ไม่ว่าใคร และคำที่มีความหมายว่าบุคคลต่างๆ ล้วนกระทำเช่นนั้น ได้แก่ ต่าง ซึ่งล้วนแต่เป็นคำที่มีความหมายสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมหรือบุคคลต่างๆ คนในสังคมมีการกระทำ พฤติกรรม และทัศนคติต่อลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งที่จริงแล้วทุกคนในสังคมอาจมิได้เป็นเช่นนั้น การอ้างถึงบุคคลในสังคมเช่นนี้จึงเป็นการเพิ่มน้ำหนักของความน่าเชื่อถือเพื่อให้ผู้อ่านคล้อยตามและยอมรับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนพยายามสร้างและสื่อไปยังผู้อ่าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๑) วันเสาร์และวันอาทิตย์เป็นวันหยุดเรียน นักเรียน ไม่ต้องไปโรงเรียน
ทุกคนช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน

(ป.๑ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๖๐)

(๑๒) เด็กๆ นั่งเรียบริ่อยขณะฟังลุงเล่านิทาน

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๑๗๕)

(๑๓) ใครๆ ก็ชื่นชมเด็กมีน้ำใจ

(ป.๒ ก. ๒๕๔๔: ๘๖)

(๑๔) นักเรียน ต่าง มา โรงเรียน แต่ เช้า

(ป.๑ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๔๕)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๑๑) นั้นมีการใช้คำว่า “ทุกคน” ประกอบกับภาคแสดง “ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน” เพื่อแสดงให้เห็นว่า ในวันหยุดเสาร์อาทิตย์นั้น นักเรียนทุกคนจะช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน ตัวอย่างที่ (๑๒) ใช้คำว่า “เด็กๆ” ประกอบกับคำ “นั่งเรียบริ่อย” เพื่อแสดงให้เห็นว่า เด็กทุกคนที่ถูกอ้างถึงนั่งอย่างเรียบริ่อยขณะฟังลุงเล่านิทาน ส่วนตัวอย่างที่ (๑๓) มีการใช้คำไม่ชี้เฉพาะที่มีความหมายกว้าง ไม่กำหนดแน่นอน (นววรรณ พันธุเมธา, ๒๕๕๑: ๒๕) คือคำว่า “ใครๆ” ประกอบกับภาคแสดงที่กล่าวถึงทักษะที่มีต่อลักษณะของคนดีคือ “ชื่นชมเด็กมีน้ำใจ” เพื่อแสดงให้เห็นว่า เด็กมีน้ำใจนั้นเป็นที่ชื่นชมของบุคคลทั่วไปไม่เพียงแต่คนใดคนหนึ่งเท่านั้น และตัวอย่างที่ (๑๔) เป็นการใช้อำนาจการแยกคือคำว่า “ต่าง” ประกอบกับภาคแสดงที่กล่าวถึงลักษณะของคนดีคือ “มาโรงเรียนแต่เช้า” ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่า นักเรียนทุกๆ คนก็ล้วนแต่มาถึงโรงเรียนตั้งแต่เช้าทั้งสิ้น

หากพิจารณาตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า การอ้างส่วนใหญ่ด้วยการใช้ คำศัพท์เหล่านี้ประกอบกับคำหรือภาคแสดงที่กล่าวถึงการกระทำ พฤติกรรม หรือทักษะต่อลักษณะ ของเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้น เป็นการอ้างบุคคลทุกคนในสังคมมาเพื่อให้ผู้อ่านคล้อยตามลักษณะของ คนดีต่างๆ ที่หนังสือเรียนต้องการสื่อแก่ผู้อ่าน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว เด็กทุกคนอาจไม่ได้

ช่วยงานบ้านในวันเสาร์และอาทิตย์ เด็กทุกคนอาจไม่ได้นั่งเรียบร้อยขณะฟังลุงเล่านิทาน ทุกๆ คนอาจไม่ได้ชื่นชมเด็กมีน้ำใจ และนักเรียนทุกคนอาจไม่ได้มาโรงเรียนตั้งแต่เช้า แต่การใช้คำเพื่ออ้างถึงบุคคลในสังคมเช่นนี้กลับทำให้ผู้อ่านรับรู้ภาพที่ต่างไปจากความจริงและเชื่อว่าลักษณะของคนดีที่หนังสือเรียนกล่าวถึงนั้นเป็นสิ่งทุกๆ คนในสังคมปฏิบัติกันอยู่จริง

๓.๑.๑.๑.๔ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล

ประโยคแสดงเหตุผลเป็นกลวิธีทางภาษาอีกกลวิธีหนึ่งที่หนังสือมักใช้เพื่อทำให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตามกับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนกล่าวถึง ด้วยลักษณะของประโยคแสดงเหตุผลที่ประกอบด้วยเนื้อความ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่มีเนื้อความกล่าวถึงเหตุและส่วนที่มีเนื้อความกล่าวถึงผลจึงเอื้อให้หนังสือเรียนสามารถถ่ายทอดความคิดว่า ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการกล่าวถึงนั้นมีผลดีและไม่ดีอย่างไรไปสู่ผู้อ่าน โดยส่วนของประโยคที่มีเนื้อความกล่าวถึงเหตุส่วนนั้นมักจะกล่าวถึงลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีต่างๆ และส่วนของประโยคที่มีเนื้อความกล่าวถึงผลก็จะเป็นการแสดงถึงผลดีและไม่ดีของลักษณะเหล่านั้นที่หนังสือเรียนต้องการเสนอ ซึ่งเป็นการทำให้ผู้อ่านเชื่อตามที่หนังสือเรียนต้องการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๕) เขาเลี้ยงชีพด้วยประมงกันทุกคน ไม่มีใครขาดสนเพราะหมั่นเพียร

(ป.๓ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๕๑-๕๒)

(๑๖) ระหว่างทางที่นั่งรถโดยสารกลับบ้าน พ่อสอนลูกๆ ว่า
“เอื้อยกับอ้อยเห็นไหมลูก คุณลุงรู้จักทำงานหาเลี้ยงชีพขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก รู้จักแก้ไขปัญหาต่างๆ ความอดทนและความขยันหมั่นเพียรนี้ทำให้คุณลุงสร้างฐานะได้มั่นคงและเป็นผู้มีชื่อเสียงรู้จักกันทั่วทั้งจังหวัดว่า สัมดีต้องสัมสวนของลุงบุญ”

(ป.๓ เล่ม ๑, ๒๕๓๓: ๖๘)

(๑๗) “...นักสืบเป็นคนฉลาดรอบคอบมีไหวพริบ เขาจึงสามารถสืบเรื่องราวที่ยุ่งยากซับซ้อนได้...”

(ป.๖ ว. ๒๕๔๔: ๑๗)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่หนังสือเรียนใช้เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าลักษณะของเด็กดีต่างๆ นั้นมีผลดีแก่ผู้ปฏิบัติอย่างไร ดังจะเห็นว่าในตัวอย่างที่ (๑๕) นั้นใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่มีคำว่า “เพราะ” เป็นคำเชื่อมเพื่อแสดงเหตุผล ระหว่างส่วนของประโยคที่กล่าวถึงเหตุ นั่นคือ “หมั่นเพียร” ซึ่งเป็นลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนต้องการกล่าวถึงกับส่วนของประโยคที่กล่าวถึงผล คือ “ไม่มีใครขัดสน” ซึ่งเป็นผลดีที่หนังสือเรียนต้องการสื่อแก่ผู้อ่าน ประโยคแสดงเหตุผลตามตัวอย่างนี้จึงเป็นการทำให้ผู้อ่านเห็นว่า ความหมั่นเพียรนั้นมีประโยชน์คือช่วยให้ไม่ขัดสนนั่นเอง ส่วนตัวอย่างที่ (๑๖) เป็นการใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่มีคำว่า “ทำให้” เป็นคำเชื่อมแสดงเหตุผล ระหว่างส่วนของประโยคที่กล่าวถึงเหตุคือ “ความอดทนและความขยันหมั่นเพียร” กับส่วนของประโยคที่กล่าวถึงผล คือ “คุณลุงสร้างฐานะได้มั่นคงและเป็นผู้มีชื่อเสียงรู้จักกันทั่วทั้งจังหวัดว่า ส้มดีต้องส้มสวนของคุณลุง” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าความอดทนและความขยันหมั่นเพียรอันเป็นลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนต้องการกล่าวถึงนั้นมีผลดีคือ ทำให้สามารถสร้างฐานะและชื่อเสียงได้ เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๑๗) ที่เป็นการใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่มีคำว่า “จึง” เป็นคำเชื่อมแสดงเหตุผล ระหว่างส่วนของประโยคที่กล่าวถึงเหตุคือ “นักสืบเป็นคนฉลาดรอบคอบมีไหวพริบ” กับส่วนของประโยคที่กล่าวถึงผล คือ “สามารถสืบเรื่องราวที่ยุ่งยากซับซ้อนได้” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ความฉลาดรอบคอบมีไหวพริบนั้นสามารถคลี่คลายปัญหาที่อาจดูยุ่งยากและซับซ้อนลงได้

ประโยคแสดงเหตุผลนี้ นอกจากจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจถึงลักษณะของเด็กดีต่างๆ ดังตัวอย่างข้างต้นแล้ว ตัวบทหนังสือเรียนยังนำมาใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับลักษณะของคนไม่ดีต่างๆ ด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๘) เด็กนั้นก็วิ่งร้องไห้หนีกลัวสุนัขกลับมาบอกพ่อแม่ พ่อแม่ก็ตกใจ ครั้นพูดไปพูดมาก็ได้ความว่าเป็นเหตุอันตรายถึงกับได้รับความเสียหายครั้งนี้ ก็เพราะลูกของตัวเคยพูดจาเหลวไหลมามาก จนเมื่อมีเหตุจริงก็ไม่มีใครเชื่อ

(แบบเรียน เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๘)

(๑๙) เขาหาว่าไม่ว่าการกระทำของเขาเป็นการทำลายป่าไม้ ทำลายธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ มีผลกระทบต่อดินฟ้าอากาศและต้นน้ำลำธาร ทำให้ฝนไม่ตก อากาศแห้งแล้ง น้ำในแม่น้ำลำคลองเหือดแห้ง

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๒๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นการใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่ ลักษณะของเด็กไม่ดีนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ ดังตัวอย่างที่ (๑๘) ที่ใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่มีคำว่า “เพราะ” เป็นคำเชื่อมแสดงเหตุผลระหว่างส่วนของประโยคที่กล่าวถึงเหตุ คือ “เคยพูดจาเหลวไหลมามาก” กับส่วนของประโยคที่กล่าวถึงผล คือ “ครั้นพูดไปพูดมาก็ได้ความว่าเป็นเหตุอันตรายถึงกับได้รับความเสียหายครั้งนี้” ซึ่งเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า การพูดจาเหลวไหลนั้น นำอันตรายและความเสียหายมาสู่ผู้พูด ส่วนตัวอย่างที่ (๑๙) เป็นการใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่มีคำว่า “ทำให้” เป็นคำเชื่อมแสดงเหตุผล ระหว่างส่วนของประโยคที่กล่าวถึงเหตุในตัวอย่างนี้คือ “การกระทำของเขาเป็นการทำลายป่าไม้ ทำลายธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้” กับส่วนของประโยคที่เป็นผล คือ “ฝนไม่ตก อากาศแห้งแล้ง น้ำในแม่น้ำลำคลองเหือดแห้ง” ซึ่งเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าการทำลายธรรมชาติและป่าไม้นั้นมีผลเสียคือ ทำให้อากาศแห้งแล้ง เป็นต้น

จากตัวอย่างการใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านคล้อยตามกับลักษณะของคนดีและคนไม่ดีดังตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การใช้ประโยคแสดงเหตุผลนั้นเป็นการเชื่อมโยงลักษณะของคนดีเข้ากับผลดีต่างๆ และขณะเดียวกันก็สามารถเชื่อมโยงลักษณะของคนไม่ดีต่างๆเข้ากับผลเสียต่างๆ ด้วย ดังนั้นประโยคแสดงเหตุผลนี้จึงเป็นกลวิธีทาง

ภาษาที่ทำให้ผู้อ่านเห็นผลอันเป็นรูปธรรมของการปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีตามที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการ ซึ่งส่งผลต่อการสร้างข้อที่ตรงข้ามกันในความคิดของผู้อ่าน ข้อข้อเกี่ยวกับลักษณะของคนดีที่หนังสือเรียนต้องการเสนออันผูกติดอยู่กับผลดีต่างๆ และข้อเกี่ยวกับลักษณะของคนไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการเสนออันผูกติดอยู่กับผลเสีย กลวิธีนี้จึงเป็นการทำให้ผู้อ่านเห็นว่า ภาพของเด็กดีที่หนังสือเรียนสร้างขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การปฏิบัติ เนื่องจากจะนำผลดีมาสู่ตนเอง ตรงข้ามกับภาพของเด็กไม่ดีที่เป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ เนื่องจากจะนำผลร้ายมาสู่ตนเองนั่นเอง

๓.๑.๑.๑.๕ การซ้ำกระสวนประโยค

การซ้ำกระสวนประโยค คือ การนำประโยคที่มีโครงสร้างคล้ายคลึงกัน ๒ ประโยคหรือมากกว่านั้นมาลำดับต่อเนื่องกัน การซ้ำประโยคลักษณะนี้เป็นการให้ข้อมูลบางประการในประโยคซ้ำเดิม ขณะเดียวกันก็มีการให้ข้อมูลใหม่บางประการที่แตกต่างออกไปแก่ผู้อ่านด้วย การซ้ำกระสวนประโยคจึงเป็นกลวิธีทางภาษาที่ทั้งสามารถตอกย้ำและเปรียบเทียบภาพหรือความคิดบางประการที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่านไว้ในคราวเดียวกัน นอกจากนี้การซ้ำกระสวนประโยคยังเป็นการทำให้ข้อมูลเก่าที่ถูกกล่าวซ้ำและข้อมูลใหม่ในประโยคเด่นชัดขึ้นจนเป็นที่สะดุดตาแก่ผู้อ่าน ด้วยเหตุนี้ การซ้ำกระสวนประโยคจึงเป็นกลวิธีภาษาที่ทำให้ตัวบทหนังสือเรียนสามารถสื่ออุดมการณ์ไปยังผู้อ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับการสื่ออุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีนั้นผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนมักนำประโยคแสดงเหตุผลที่กล่าวถึงผลของการปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีต่างๆ มาลำดับต่อเนื่องกันในลักษณะของการซ้ำกระสวนประโยค ซึ่งมีผลทำให้ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดี ตลอดจนผลของการปฏิบัติตามลักษณะเหล่านั้นถูกกล่าวซ้ำและเปรียบเทียบระหว่างกันในการรับรู้ของผู้อ่าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๒๐) ลูกหมูชอบเดินมาหาฉัน แต่ตัวมันไม่สะอาด

ฉันไม่อยากจะเล่นกับมัน

ลูกเปิดชอบเดินตามฉัน แต่ตัวมันไม่สะอาด

ฉันไม่อยากจะเล่นกับมัน

ลูกหมาชอบวิ่งตามฉัน ตัวมันสะอาด

ฉันชอบเล่นกับมัน

(มาตรฐาน เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๔๐)

(๒๑) แมลงวัน ขอ เป็น เพื่อน กับ แมลงปอ แมลงปอ ว่า เจ้า ทำให้ คน

เขา เกลียด ใคร จะ เป็น เพื่อน กับ เจ้า

แมลงวัน ขอเป็น เพื่อน กับ หิ่งห้อย หิ่งห้อย ว่า เจ้า ทำให้ คน เขา

เกลียด ใคร จะ เป็น เพื่อน กับ เจ้า

แมลงวัน ขอ เป็น เพื่อน กับ ผีเสื้อ ผีเสื้อ ว่า เจ้า ทำให้ คน เขา

เกลียด ใคร จะ เป็น เพื่อน กับ เจ้า

แมลงวัน ขอ เป็น เพื่อน กับ มด มด ว่า เจ้า ทำให้ คน เขา เกลียด

ใคร จะ เป็น เพื่อน กับ เจ้า

ว่า แล้ว มด ก็ กัด แมลงวัน ตาย

(มาตรฐาน เล่ม ๒. ๒๕๐๓: บท ๑)

ตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงให้เห็นถึงการซ้ำกระสวนประโยคในค้วบทหนังสือเรียน ดังจะเห็นว่าตัวอย่างที่ (๒๐) นั้นมีการซ้ำประโยคที่ว่า “แต่ตัวมันไม่สะอาด ฉันไม่อยากจะเล่นกับมัน” ซึ่งเป็นประโยคที่กล่าวถึงความไม่สะอาดอันเป็นลักษณะของเด็กไม่ดีประการหนึ่งที่หนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน ประโยคที่ซ้ำนี้เป็นประโยคแสดงเหตุและผลที่ต้องการให้ผู้อ่านได้เห็นว่า เพราะ “แต่ตัวมันไม่สะอาด” ดังนั้น “ฉัน” จึง “ไม่อยากจะเล่นกับมัน” การซ้ำประโยคส่วนนี้โดยปรับเปลี่ยนผู้ที่ถูกกล่าวถึง คือ “ลูกหมู” ในประโยคแรก และ “ลูกเปิด” ในประโยคที่ ๒ จึงเป็นการย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่า ใครก็ตามที่ไม่สะอาด ผู้พูดก็ไม่อยากจะเล่นด้วยทั้งสิ้น ส่วนประโยคสุดท้ายที่ยังคงใช้โครงสร้างประโยคคล้ายคลึงกันแต่ปรับเปลี่ยนรายละเอียดของ

ข้อความให้แตกต่างจาก ๒ ประโยคแรก คือ “ลูกหมาชอบวิ่งตามฉันตัวมันสะอาด ฉันชอบเล่นกับมัน” นั้นจะเห็นว่า ประโยคนี้ต้องการแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า เพราะ “ตัวมันสะอาด” ดังนั้น “ฉัน” จึง “ชอบเล่นกับมัน” ซึ่งเป็นการกล่าวถึงความสะอาดอันเป็นลักษณะของคนดีที่ตรงข้ามกับ ๒ ประโยคแรก นอกจากนั้นยังแสดงเหตุและผลที่ตรงข้ามกับ ๒ ประโยคแรกด้วย การปรับเปลี่ยนรายละเอียดในกระสวนประโยคที่ลำดับต่อเนื่องกันเช่นนี้ส่งผลให้ภาพของเด็กไม่ดีและเด็กดีมาปรากฏเคียงข้างกันและเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นในคราวเดียวกันว่า หากปฏิบัติตามลักษณะของคนไม่ดีจะมีผลเสียอย่างไรและหากปฏิบัติตามลักษณะของคนดีจะมีผลดีอย่างไร ซึ่งจะส่งผลต่อการเลือกปฏิบัติตนของผู้อ่าน

ส่วนตัวอย่างที่ (๒๑) นั้น เป็นการใช้กระสวนประโยคที่มีโครงสร้างประโยค คือ “แมลงวันขอเป็นเพื่อนกับ ... .. ว่าเจ้าทำให้คนเขาเกลียด ใครจะเป็นเพื่อนกับเจ้า” ซ้ำกันถึง ๔ ครั้ง โดยเปลี่ยนชื่อตัวละครซึ่งเป็นสัตว์ในส่วนเว้นไว้เป็น “แมลงปอ” “หิ่งห้อย” “ผีเสื้อ” และ “มด” ตามลำดับ กระสวนประโยคเช่นนี้จึงเป็นการให้ข้อมูลในส่วนของเหตุและผลที่ว่า “เจ้าทำให้คนเขาเกลียด ใครจะเป็นเพื่อนกับเจ้า” ซ้ำเดิมแก่ผู้อ่าน และการปรับเปลี่ยนชื่อสัตว์ให้แตกต่างกันนั้นยังเป็นการเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่า การทำตนให้ผู้อื่นเกลียดเป็นสิ่งไม่ดี เนื่องจากจะทำให้ผู้อื่นไม่ต้องการเป็นเพื่อนด้วย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้น กลวิธีนี้เป็นกลวิธีที่ต้องการสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงผลของการเป็นคนดีที่ดัวบทหนังสือเรียนต้องการให้ผู้อ่านปฏิบัติและในขณะเดียวกันก็สื่อให้เห็นถึงโทษของการเป็นคนไม่ดีที่ดัวบทหนังสือเรียนต้องการให้ผู้อ่านละทิ้ง ด้วยวิธีการกล่าวถึงลักษณะนั้นซ้ำๆ กันเพื่อให้ผู้อ่านเชื่อว่าลักษณะเหล่านั้นดีหรือไม่ดีตามที่หนังสือเรียนสื่อจริง และอาจนำลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีซึ่งตรงข้ามกันมาเปรียบเทียบกันเพื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงผลที่แตกต่างกันผ่านการซ้ำกระสวนประโยคจนทำให้ผู้อ่านเห็นคล้ายตามและอาจเลือกปฏิบัติตนตามลักษณะของเด็กดีและละทิ้งลักษณะของเด็กไม่ดีตามที่หนังสือเรียนต้องการในที่สุด

๓.๑.๑.๑.๖ การใช้กลวิธีเชิงวาทศิลป์

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า มีการใช้กลวิธีในเชิงวาทศิลป์ ๓ กลวิธีอันได้แก่ การใช้อุปลักษณ์ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์และการใช้คำขวัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การใช้อุปลักษณ์ (metaphor)

อุปลักษณ์ หมายถึง ถ้อยคำแสดงการเปรียบเทียบของสองสิ่ง สิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่ถูกเปรียบและอีกสิ่งหนึ่งเป็นแบบเปรียบเทียบ (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, ๒๕๔๒: ๒๕๐) สิ่งที่ถูกเปรียบและแบบเปรียบเทียบนี้ เลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff and Johnson, 1980) อธิบายว่าจะต้องเป็นสมาชิกคนละกลุ่มกัน เช่น ถ้อยคำอุปลักษณ์ “เวลาเป็นเงินเป็นทอง” ที่นำ “เงิน” และ “ทอง” ซึ่งหมายถึงโลหะมีค่ามาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบ คือ “เวลา” ซึ่งหมายถึงช่วงระยะเวลาที่มีอยู่หรือเป็นอยู่ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖: ๑๐๘๖) อันเป็นสมาชิกคนละกลุ่มกัน เป็นต้น ดังนั้น อุปลักษณ์จึงเป็นการกล่าวถึงปฏิสัมพันธ์บางประการระหว่างสิ่ง ๒ สิ่ง ดังที่ ริชาร์ด (Richard, 1936 อ้างถึงใน Hawkes, 1972: 61) กล่าวว่า “ทุกครั้งเมื่อเราใช้อุปลักษณ์ เราจะมีความคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่แตกต่างกัน ๒ สิ่ง โดยอาจจะถ่ายทอดทอดผ่านคำคำเดียวหรือวลีเพียงวลีเดียว”

เลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff and Johnson, 1980) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับอุปลักษณ์ตามแนวปรัชญาศาสตร์ โดยกล่าวว่า อุปลักษณ์นั้นมิได้เป็นเพียงกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ใช้เพื่อตกแต่งถ้อยคำให้มีความไพเราะ งดงาม แต่อุปลักษณ์เป็นถ้อยคำที่เราใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน และที่สำคัญอุปลักษณ์เป็นผลผลิตจากระบบวิธีคิดของผู้ใช้ภาษา เลคอฟและจอห์นสันได้จำแนกอุปลักษณ์เป็น ๒ ระดับ ได้แก่ ๑) ถ้อยคำอุปลักษณ์ (metaphorical expression) ซึ่งหมายถึง อุปลักษณ์ในระดับถ้อยคำที่ผู้ใช้ภาษาใช้สื่อสาร และ ๒) มโนอุปลักษณ์ (conceptual metaphor) ซึ่งหมายถึง อุปลักษณ์ในระดับมโนทัศน์ซึ่งเป็นความคิดในลักษณะความเปรียบเทียบในระบบปรัชญาของผู้ใช้ภาษา เลคอฟและจอห์นสันเชื่อว่า โดยพื้นฐานแล้ว มนุษย์มี

ระบบวิธีคิดแบบอุปลักษณ์ ดังนั้นการคิด การมองโลก ตลอดจนการแสดงออกต่างๆ ในชีวิตประจำวันรวมถึงการใช้ภาษาจึงมีลักษณะเป็นแบบอุปลักษณ์ด้วย และเหตุนี้เอง ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่เราใช้สื่อสารกันจึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงมโนอุปลักษณ์ซึ่งเป็นระบบวิธีคิดหรือมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาที่มีต่อสิ่งนั้นได้

ในด้านหน้าที่ของอุปลักษณ์ โกลตี (Goalty, 1998 อ้างถึงใน ฌัฐพรพานโพธิ์ทอง, ๒๕๔๒) ได้จำแนกหน้าที่ของ อุปลักษณ์ออกเป็น ๓ ด้าน ตามแนวคิดเรื่องหน้าที่ของภาษาที่ฮัลลiday (Halliday, 1994) ได้เสนอไว้ได้แก่ หน้าที่ด้านการถ่ายทอดความคิด หน้าที่ด้านบุคคลสัมพันธ์และหน้าที่ด้านการเรียบเรียงความ โดยหน้าที่ด้านการถ่ายทอดความคิดนั้น โกลตีกล่าวว่า อุปลักษณ์มีหน้าที่เปลี่ยนมุมมอง (Re-conceptualization) กล่าวคือ อุปลักษณ์จะสร้างมุมมองใหม่ต่อบางสิ่งบางอย่างให้แก่เรา และให้เหตุผลให้ผู้ฟังกระทำหรือไม่กระทำอะไรบางอย่างหากเลือกใช้อุปลักษณ์ได้เหมาะสมกับบริบท นอกจากนี้ อุปลักษณ์ยังสามารถสร้างหรือกำหนดความคิดให้แก่ผู้ใช้ภาษา โดยได้ยกตัวอย่างอุปลักษณ์ women = commodity ในภาษาญี่ปุ่น ซึ่งเป็นการสร้างและกำหนดความคิดให้คนในสังคมยอมรับและเชื่อร่วมกันว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่ด้อยกว่า ถูกใช้ และครอบครองโดยผู้ชาย

แนวคิดเรื่องหน้าที่ของอุปลักษณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของชาร์เตอร์ริส-แบล็ค (Charteris-Black, 2005) ที่เห็นว่า อุปลักษณ์เป็นการใช้ภาษาที่มีผลต่อการโน้มน้าวใจเป็นอย่างยิ่ง อุปลักษณ์สามารถเปลี่ยนมุมมองในการทำความเข้าใจโลกของเราและมีผลต่อความรู้สึกของเราที่มีต่อสิ่งนั้น นอกจากนี้ชาร์เตอร์ริส-แบล็คยังกล่าวอีกว่า อุปลักษณ์นั้นมีลักษณะของความเป็นภาษาศาสตร์ วัจนปฏิบัติศาสตร์ และปริชานศาสตร์รวมอยู่ด้วยกัน กล่าวคือในด้านภาษาศาสตร์อุปลักษณ์มีลักษณะของการเชื่อมโยงกันทางอรรถศาสตร์ เช่น การเชื่อมโยงกันระหว่างความเป็นนามธรรมและความเป็นรูปธรรม ในด้านวัจนปฏิบัติศาสตร์ อุปลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกใช้ด้วยแรงกระตุ้นจากความต้องการในการโน้มน้าวใจ และในด้านปริชานศาสตร์ อุปลักษณ์เป็นสิ่งที่เปลี่ยนระบบมโนทัศน์ระหว่างสิ่งที่แบบเปรียบเคยอ้างอิงอยู่เดิมกับสิ่งที่ถูกเปรียบซึ่งมีพื้นฐานมาจากค่านิยมและวัฒนธรรมของผู้ใช้อุปลักษณ์

จากการศึกษาด้วยบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า เมื่อพิจารณา ลักษณะเด่นทางความหมาย (salient feature) ของแบบเปรียบเทียบ ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ เพื่อเปรียบเทียบกับลักษณะของเด็กดีและลักษณะของเด็กไม่ดีประการต่างๆ ทำให้พบว่า ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ในส่วนอย่างยั้งในการสื่ออุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีไปสู่ผู้อ่าน กล่าวคือ นอกจากอุปลักษณ์จะใช้เพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีและคนไม่ดีที่มีความเป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่ผู้อ่านซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นเยาวชนให้สามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้นแล้ว ยังเป็น การสร้างขีดทางความคิดให้ผู้อ่านรับรู้ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีตามมุมมองที่หนังสือเรียนต้องการได้อีกด้วย โดยพบว่า ถ้อยคำอุปลักษณ์เหล่านี้ต่างสื่อมโนทัศน์ร่วมกันระหว่างลักษณะของเด็กดีประการต่างๆ ว่าเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา ขณะที่ถ้อยคำอุปลักษณ์อีกส่วนหนึ่งก็สื่อมโนทัศน์ว่าลักษณะของเด็กไม่ดีเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา นอกจากนี้ยังมีถ้อยคำอุปลักษณ์อีกส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ลักษณะของเด็กดีและลักษณะของเด็กไม่ดีว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามกัน ด้วยเหตุนี้ ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้จึงสามารถสื่อมโนอุปลักษณ์เกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีได้ ๓ ประการดังกล่าว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๑) [ลักษณะของเด็กดี คือ สิ่งดีที่พึงปรารถนา]

หากพิจารณาถ้อยคำอุปลักษณ์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็กดีจะพบว่า ถ้อยคำอุปลักษณ์เหล่านี้มักเลือกใช้แบบเปรียบเทียบที่มีลักษณะเด่นทางความหมาย (salient feature) ร่วมกันประการหนึ่งคือการเป็นสิ่งดีที่พึงปรารถนา เช่น ทรัพย์สินแก้วสารพัดนึก เครื่องป้องกันภัย แสงสว่าง ซึ่งนอกจากจะเป็นการอธิบายลักษณะของเด็กดีที่มีความเป็นนามธรรมในลักษณะของรูปธรรมที่เข้าใจง่ายกว่าแล้ว การเลือกแบบเปรียบเทียบเช่นนี้ ยังเป็นการสร้างมโนทัศน์ให้ผู้อ่านเห็นว่าลักษณะของเด็กดีต่างๆ นั้นเป็นสิ่งดีที่พึงปรารถนา หากผู้อ่านต้องการสิ่งที่ดีเหล่านี้ก็ต้องปฏิบัติตามลักษณะของคนดีต่างๆ ซึ่งเป็นการชี้แนะผู้อ่านได้อีกวิธีหนึ่ง ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่ใช้สิ่งดีที่พึงปรารถนามาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของเด็กดีในตัวบทหนังสือเรียนมีดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๒๒)	ความรู้ยิ่งล้ำ	สินทรัพย์
	คิดค่าควรเมืองนับ	ยิ่งไซ้
	เพราะเหตุจกอยู่กับ	กายอาต-มานา
	โจรจักเบียนบ่ได้	เร่งรู้เรียนเอา

(ป.๔ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๔๐)

(๒๓) ความสามัคคียอมเป็นกำลังให้ทำงานสำเร็จด้วยดี

(ป.๔ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๕๔)

ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นถ้อยคำอุปลักษณะที่กล่าวถึงลักษณะของเด็กดีโดยใช้สิ่งดีที่พึงปรารถนามาเป็นแบบเปรียบเทียบ กล่าวคือ ตัวอย่างที่ (๒๒) นั้นเป็นการกล่าวถึงลักษณะของเด็กดีประการหนึ่งคือการมีความรู้ โดยใช้ถ้อยคำอุปลักษณะเปรียบเทียบความรู้กับทรัพย์สินดังจะเห็นว่า มีการใช้ถ้อยคำอุปลักษณะที่แสดงแบบเปรียบเทียบและสิ่งที่ถูกเปรียบอย่างชัดเจนคือ “ความรู้ยิ่งล้ำ สินทรัพย์” และการใช้คำที่มักใช้ในวงความหมายของทรัพย์สิน คือ “ค่าควรเมือง” และ “โจรจักเบียน บ่ได้” ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า ความรู้นั้นเป็นทรัพย์สินมีค่าที่ควรปรารถนา ส่วนตัวอย่างที่ (๒๓) เป็นการกล่าวถึงความสามัคคีโดยใช้ถ้อยคำอุปลักษณะที่แสดงทั้งแบบเปรียบเทียบและสิ่งที่ถูกเปรียบ คือ “ความสามัคคียอมเป็นกำลัง” เพื่อเปรียบเทียบความสามัคคีกับ “กำลัง” และสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ความสามัคคินั้นเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา เพราะจะช่วยให้ “ทำงานสำเร็จด้วยดี”

๑.๒) [ลักษณะของคนไม่ดี คือ สิ่งที่เป็นอันตราย]

จากการศึกษาถ้อยคำอุปลักษณะที่ด้วยบทหนังสือเรียนใช้กล่าวถึงลักษณะของเด็กไม่ดีพบว่า ถ้อยคำอุปลักษณะเหล่านี้ทำหน้าที่เช่นเดียวกับถ้อยคำอุปลักษณะที่ใช้กล่าวถึงลักษณะของคนดีดังที่กล่าวถึงข้างต้น คือ อธิบายลักษณะของเด็กไม่ดีที่มีความเป็นนามธรรมให้กลายเป็นรูปธรรมที่เข้าใจง่ายและสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับลักษณะของคนไม่ดีแก่ผู้อ่าน แต่มโนทัศน์เกี่ยวกับลักษณะของเด็กไม่ดีที่ถ้อยคำอุปลักษณะสร้างขึ้นนั้นเป็นการทำให้ผู้อ่านเห็นว่า

ลักษณะของเด็กไม่ดีนั้นเป็นสิ่งที่อันตราย ดังจะเห็นได้จากแบบเปรียบเทียบที่นำมาใช้เปรียบเทียบกับลักษณะของคนไม่ดี เช่น ตัวมาร และ การใช้คำในวงความหมายที่แสดงให้เห็นว่าลักษณะของคนไม่ดีนั้นเป็นสิ่งที่อันตราย เช่น ทำลาย รังแก เบียดเบียน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๒๔) ท่านบอกว่าความเกียจคร้าน ความประมาท ความอวดดี
เป็นตัวมารของการศึกษา และความก้าวหน้าของนักเรียน
เราจะจำไว้และจะไม่ยอมให้ตัวมารมาทำลายเรา

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๗๕-๗๖)

(๒๕) คู่คงจำ ไว้ได้ ไม่ใช่หรือ
ว่าเกียจคร้าน ตัวคือ รังแกเก่ง
และจะทำ อย่างไร ให้มันเกรง
เมื่อตื่นนอน ให้มันเร่ง รีบหนีไป

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๓. ๒๕๐๓: ๘)

ตัวอย่างที่ (๒๔) ข้างต้นจะเห็นว่า เป็นถ้อยคำอุปลักษณ์ที่กล่าวถึงลักษณะของเด็กไม่ดีคือ ความเกียจคร้าน ความประมาทและความอวดดีโดยเปรียบเทียบกับ “ตัวมาร” ด้วยถ้อยคำ อุปลักษณ์ที่แสดงทั้งแบบเปรียบเทียบและสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ คือ “ความเกียจคร้าน ความประมาท ความอวดดี เป็นตัวมารของการศึกษาและความก้าวหน้าของนักเรียน” และใช้คำกริยาที่มักใช้กับสิ่งที่อันตราย คือ “ทำลาย” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าลักษณะของเด็กไม่ดีเหล่านั้นเป็นสิ่งที่อันตรายแก่ตัวเรา เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๒๕) ที่กล่าวถึงลักษณะของคนไม่ดีคือ ความเกียจคร้าน โดยใช้คำกริยาว่า “รังแก” ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นว่าความเกียจคร้านนั้นเป็นคนไม่ดีที่คอยรังแกผู้อื่น

เด็กดีคือความตั้งใจจริงว่าเป็นเสมือน “ปิ่นคอม” และมีการใช้คำว่า “ชิงระคม” เพื่อแสดงถึงการต่อสู้กันระหว่างลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีดังกล่าว การใช้อุปลักษณ์ที่แสดงว่าลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีเป็นคู่ต่อสู้ดังตัวอย่างทั้งสองข้างต้นจึงเป็นการสื่อมโนทัศน์ให้ผู้อ่านเห็นว่า ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้นเป็นฝ่ายตรงข้ามกันและต่อสู้กันอยู่เสมอ

หากพิจารณาโมอุปลักษณ์ที่หนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีทั้ง ๓ ประการข้างต้นจะเห็นว่า โมอุปลักษณ์ทั้งสามนั้นมีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันกล่าวคือ โมอุปลักษณ์ [ลักษณะของคนดี คือ สิ่งดีที่พึงปรารถนา] และ [ลักษณะของคนไม่ดี คือ สิ่งที่เป็นอันตราย] นั้นเป็นการสร้างความคิดให้ผู้อ่านเห็นว่า ลักษณะของเด็กดีที่ด้วบทหนังสือเรียนสื่อ่นั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า พึงปรารถนา และทำให้ลักษณะของเด็กไม่ดีกลายเป็นสิ่งที่ให้โทษและมีอันตราย ซึ่งเป็นการทำให้ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้นกลายเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกันในระบบความคิดของผู้อ่าน โดยมีโมอุปลักษณ์ [ลักษณะของคนดีและคนไม่ดี คือ ตรงข้ามกัน] ช่วยเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่า ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีเหล่านั้นมิใช่เป็นเพียงแค่ฝ่ายตรงข้ามกันทั่วไปเท่านั้นแต่ยังเป็นปฏิปักษ์ที่ต่อสู้กันอีกด้วย ความคิดที่สร้างขึ้นโดยการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ดังกล่าวจะนำไปสู่การชี้นำที่มุ่งหวังให้ผู้อ่านเลือกปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีและไม่ปฏิบัติตามลักษณะของเด็กไม่ดีที่ด้วบทหนังสือเรียนสื่อในที่สุด

๒) การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ (rhetorical question)

คำถามเชิงวาทศิลป์ หมายถึง คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ แต่เว้นที่ว่างให้ผู้อ่านได้คิดหาคำตอบเอง และผู้เขียนก็คาดหวังให้ผู้อ่านคิดตอบให้ได้อย่างถูกต้องตรงกับที่ผู้เขียนต้องการ (Fowler, 1991: 40) พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมของราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕: ๓๖๖) กล่าวถึงหน้าที่ในการสื่อสารของคำถามเชิงวาทศิลป์ว่า คำถามเชิงวาทศิลป์นั้น “เป็นคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบเพราะรู้คำตอบชัดเจนอยู่แล้ว ที่ใช้รูปประโยคคำถามก็เพื่อเป็นการเน้นให้ข้อความมีน้ำหนักดึงดูดความสนใจ หรือให้ข้อคิด” ส่วน ชนกพร

พัชพัฒนกุล (๒๕๔๘: ๕๓) กล่าวว่า การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์นั้นเป็นกลวิธีหนึ่งที่ช่วยให้ผู้เขียนไม่ต้องแสดงความเห็นของตนออกมาตรงๆ แต่ใช้วิธีการตั้งคำถามพร้อมทั้งแสดงเหตุผลสนับสนุนเพื่อนำผู้อ่านไปสู่คำตอบที่ผู้เขียนต้องการ

จากแนวคิดข้างต้นจะเห็นว่า คำถามเชิงวาทศิลป์นั้นเป็นการสื่อสารโดยใช้รูปประโยคคำถามแต่ผู้ส่งสารไม่ต้องการข้อมูลใดจากการถามนั้น เนื่องจากต้องการให้ผู้รับสารคิดหาคำตอบที่ผู้ส่งสารคิดว่า “ถูกต้อง” นั้นเอง ซึ่งอาจใช้เพื่อย้ำความคิดที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อสารและนำผู้รับสารให้คิดตามคำตอบที่ผู้ส่งสารตั้งไว้

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า คำถามเชิงวาทศิลป์นั้นถูกใช้เพื่อย้ำย้ำประเด็นเกี่ยวกับลักษณะของคนดีและคนไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการกล่าวถึงให้ผู้อ่านได้ถูกคิดและใคร่ครวญเพื่อชักจูงให้ผู้อ่านคิดตามรายละเอียดที่หนังสือเรียนต้องการนำเสนอแก่ผู้อ่าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๒๘) **เห็นหรือไม่สามัคคีดีใจ**

ช่วยคุ้มภัยอันตรายให้หายสูญ
กอบกิจใดก็สำเร็จเสร็จบริบูรณ์
เพิ่มพูนสุขเกษมเปรมปรีดา

(แบบเรียน เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๖๘)

(๒๙) **การพนันนั้นดีมีใจ**

ยามเล่นได้ก่อเวรเล่นไม่หยุด
คราวพ่ายแพ้แท้สำหรับทรัพย์เสื่อมทรุด
เสียดายสุดแก่นขัฒมนัสนัก

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๓๔)

จากตัวอย่างที่ (๒๘) และ (๒๙) ข้างต้นจะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อย้ำย้ำให้ผู้อ่านถูกคิดและใคร่ครวญเนื้อหาอันเป็นคำตอบของคำถามนั้น ซึ่งผู้เขียนได้แสดงไว้ในส่วนต่อมา ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่ (๒๘) ที่ผู้เขียนต้องการกล่าวถึง

ความดีของความสามัคคีอันเป็นลักษณะของคนดีประการหนึ่ง ผู้เขียนจึงใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ว่า “เห็นหรือไม่สามัคคีดีไหน” มากล่าวนำเพื่อชักจูงให้ผู้อ่านคิดตามคำตอบที่ผู้เขียนต้องการบอกว่า ความสามัคคีนั้นมีตัวอย่างใดดังที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงในส่วนต่อมา เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๒๕) ที่ผู้เขียนต้องการกล่าวถึงความไม่ดีของการพนันซึ่งเป็นอบายมุขประเภทหนึ่ง ผู้เขียนก็ใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ว่า “การพนันนั้นดีมีไหน” เพื่อนำให้ผู้อ่านคิดตามคำตอบของผู้เขียนที่ต้องการบอกว่า การพนันนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงในส่วนต่อมาเช่นกัน

ตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้คำถามวาทศิลป์เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านคิดตามและพบคำตอบด้วยตนเอง ซึ่งคำตอบนั้นก็คือลักษณะของเด็กดี และเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่านนั่นเอง

๓) การใช้คำขวัญ

นววรรณ พันธุมธธา ปราณี กุลละวณิชย์ และเพียรศิริ วงศ์วิภานนท์ (๒๕๒๖: ๒๖) ได้ให้นิยาม “คำขวัญ” ไว้ว่า คือ “คำกล่าวเพื่อชี้แนะแนวทางปฏิบัติที่มีขนาดสั้น” ส่วนเบลแล็ก (Bellak, 1942) กล่าวว่า คำขวัญนั้นเป็นการใช้ภาษาเพื่อชี้แนะ (directive language) ให้ผู้ฟังปฏิบัติตามคำแนะนำของบุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งมีทั้งการแนะนำอย่างตรงไปตรงมาและอย่างบอกเป็นนัย นอกจากนี้ยังเห็นว่า คำขวัญเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมสังคม (social control) ทั้งนี้เนื่องจาก คำขวัญเป็นการชี้แนะโดยใช้เหตุผลและเตือนสติให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตามด้วยวิธีการที่ไม่รุนแรงนัก

กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๒๕: ๑๒ อ้างถึงใน นพรัตน์ ตฤณชาติวณิชย์, ๒๕๓๖) กล่าวว่า คำขวัญเป็นวาทกรรมที่มีระบบระเบียบและมีลักษณะเป็นวาทกรรมทางศีลธรรม คำขวัญจึงมีความสามารถในการตอกย้ำหลักการ ตลอดจนกฎต่างๆ ของสังคมหรือกลุ่มอันมีผลต่อการชี้แนะความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของคนในสังคม โดยไม่เปิดโอกาสให้เกิดข้อสงสัยหรือโต้แย้ง นอกจากนี้ คำขวัญยังมีลักษณะเป็นวิวาทะกับฝ่ายตรงข้ามและสร้างความชอบธรรมให้แก่สังคมและกลุ่มผู้ยึดถืออุดมการณ์นั้น ส่วน ปินโต (Pinto, 2004) กล่าวว่า การใช้คำขวัญนอกจากจะ

ทำให้ผู้อ่านจดจำได้ง่ายแล้ว ยังสามารถสร้างขีดทางความคิดและเป็นจุดรวมของความคิดของมวลชน อีกทั้งลักษณะทางไวยากรณ์ของคำขวัญที่มักละส่วนของผู้กระทำและใช้การแปลงเป็นหน่วยนาม (nominalization) ยังสามารถครอบงำความคิดของผู้อ่านได้ด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้คำขวัญเพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีแก่ผู้อ่าน เนื่องจากคำขวัญนั้นเป็นข้อความที่มุ่งสร้างทัศนคติเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดี โดยการเปรียบเทียบ การแสดงเหตุและผล เพื่อให้คุณค่าแก่ลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนต้องการให้ผู้อ่านปฏิบัติและขณะเดียวกันก็สื่อถึงความไร้คุณค่าของคู่ตรงข้ามคือ ลักษณะของเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนไม่ต้องการให้ผู้อ่านปฏิบัติไปผู้อ่าน ซึ่งเป็นการตอกย้ำภาพของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่มีความแตกต่างกันและชี้แนะให้ผู้อ่านปฏิบัติตามสิ่งที่หนังสือเรียนต้องการ นอกจากนี้ ลักษณะของคำขวัญที่มีการละส่วนของผู้กระทำจึงทำให้คำขวัญมิใช่เป็นการชี้แนะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยเฉพาะแต่เว้นที่ว่างให้ผู้อ่านแต่ละคนนำตนเองไปแทนส่วนของผู้กระทำที่ละไว้ ซึ่งทำให้ผู้อ่านทุกคนมีโอกาสคิดว่าหากคนกระทำตามลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีต่างๆ ดังคำขวัญ ตนเองจะได้รับผลเช่นไร ประกอบกับการที่คำขวัญเป็นข้อความขนาดสั้น มีลักษณะที่ทำให้ผู้อ่านจดจำได้ง่าย คือ มีสัมผัสและการซ้ำคำ วลี หรือประโยค ตลอดจนการใช้ความเปรียบจึงทำให้ความคิดที่เกี่ยวกับและเด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการนำเสนอ นั้นสื่อผ่านไปยังผู้อ่านได้ง่ายยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ คำขวัญจึงเป็นกลวิธีทางภาษากลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อชี้แนะให้ผู้อ่านปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีและไม่ปฏิบัติตามลักษณะของเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการนำเสนอแก่ผู้อ่าน

คำขวัญที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีทั้งที่ปรากฏสอดแทรกอยู่ในตัวบทของบทอ่านที่เป็นนิทานหรือเรื่องเล่า และการนำคำขวัญมาใช้เป็นตัวอย่างในส่วนของทำให้ความรู้ด้านการใช้ภาษาทำแบบเรียน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าคำขวัญที่ปรากฏอยู่ในทั้ง ๒ ส่วนดังกล่าวนี้ต่างมีผลต่อการโน้มน้าวให้ผู้อ่านปฏิบัติตามลักษณะของคนดีและคนไม่ดีที่หนังสือเรียนกล่าวถึงเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๓๐) นักเรียนช่วยกันสรุปเรื่องพลังงาน และเขียนบนกระดาน ดังนี้
 “พลังงานคือชีวิต ถ้าเรามีวินัยในการใช้ โดยคิดให้รอบคอบก่อนใช้
 ทุกครั้ง เราจะมีพลังงานใช้ไปอีกนาน”

ก่อนหมดเวลา นักเรียนช่วยกันแต่งคำขวัญแล้วนำไปติดไว้ที่หน้าห้อง

“ประหยัดไฟคนละนิด ช่วยเศรษฐกิจของบ้านเมือง”

“น้ำไฟมีคุณค่า โปรดอย่าใช้อย่างสิ้นเปลือง”

“ประหยัดน้ำประหยัดไฟ ช่วยชาติไทยพัฒนา”

“พลังงานคือชีวิต รู้จักคิด รู้จักใช้ ได้คุณค่า”

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๓๓)

- (๓๑) วิระรู้สึกภูมิใจที่พวกเขาช่วยอาทำงานสำเร็จอย่างรวดเร็ว เขานึกถึงคำขวัญที่ว่า “สามัคคีคือพลัง”

(ป.๔ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๑๓๘)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างทั้งสองนั้นเป็นการใช้คำขวัญสอดแทรกอยู่ในตัวบทของบทอ่านประจำบทเรียนซึ่งมักเป็นนิทานหรือเรื่องเล่า เพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีไปสู่ผู้อ่านผ่านเสียงของตัวละครในนิทานหรือเรื่องเล่านั้น ซึ่งอาจส่งผลให้นักเรียนซึ่งมีวัยใกล้เคียงกับตัวละครนั้นเชื่อตามความคิดเกี่ยวกับลักษณะของคนดีและคนไม่ดีเหล่านั้นได้โดยง่าย หากพิจารณาตัวอย่างที่ (๓๐) จะเห็นว่า คำขวัญตามตัวอย่างนี้ต้องการสื่อความคิดให้ผู้อ่านประหยัดพลังงาน ซึ่งพยายามแสดงให้เห็นว่า พลังงานมีคุณค่าดังคำขวัญ “น้ำไฟมีคุณค่า โปรดอย่าใช้อย่างสิ้นเปลือง” และ “พลังงานคือชีวิต รู้จักคิด รู้จักใช้ ได้คุณค่า” และการแสดงผลของการประหยัดพลังงานที่สามารถช่วยการพัฒนาประเทศได้ดังคำขวัญ “ประหยัดไฟคนละนิด ช่วยเศรษฐกิจของบ้านเมือง” และ “ประหยัดน้ำประหยัดไฟ ช่วยชาติไทยพัฒนา” ลักษณะของคำขวัญเหล่านี้เป็นการสร้างทัศนคติให้ผู้อ่านเห็นว่าการประหยัดพลังงานนั้นเป็นสิ่งที่ดีเพราะสามารถช่วยเศรษฐกิจของประเทศได้ ส่วนตัวอย่างที่ (๓๑) นั้น มีการใช้คำขวัญ “สามัคคีคือพลัง” ซึ่งเป็นคำขวัญที่กล่าวถึงความสามัคคีอันเป็นลักษณะ

ของเด็กดีประการหนึ่งที่ตัวบทหนังสือสื่อไปยังผู้อ่าน จะเห็นว่า การใช้คำขวัญดังกล่าวนี้เป็น
สร้างทัศนคติให้ผู้อ่านเห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของความสามัคคี เพื่อชี้นำให้ผู้อ่านปฏิบัติตาม

จากการศึกษาการใช้คำขวัญในตัวบทหนังสือเรียนพบว่า คำขวัญเป็น
กลวิธีทางภาษาที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นถึงความเป็นขั้วตรงข้ามกันระหว่าง
ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน โดยเหตุและผลที่คำขวัญเหล่านั้น
แสดงล้วนแต่เป็นการให้คุณค่ากับลักษณะของเด็กดีที่ตัวบทหนังสือเรียน สื่อไปยังผู้อ่าน
และขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นว่าลักษณะของเด็กไม่ดีซึ่งตรงข้ามกันนั้นเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่า จากนั้น
คำขวัญจึงชี้นำให้ผู้อ่านปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีที่สร้างขึ้น และไม่ปฏิบัติตามลักษณะของ
เด็กไม่ดีที่เป็นขั้วตรงข้ามกัน

๓.๑.๑.๑.๖ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition) เป็นแนวคิดที่เฟรเก (Frege)
นักคณิตศาสตร์และตรรกศาสตร์ชาวเยอรมันนำมาอธิบายความหมายลักษณะหนึ่งที่แฝงอยู่ใน
ถ้อยคำที่ผู้พูดกล่าว จำแนกได้เป็น ๒ ประเภทคือ ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงอรรถศาสตร์ (semantic
presupposition) และความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงวัจนปฏิบัติศาสตร์ (pragmatics presupposition)

เลวินสัน (Levinson, 1983) กล่าวว่า ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิง
อรรถศาสตร์เป็นความหมายแฝงที่อยู่ในการใช้รูปภาษาทั้งคำศัพท์และโครงสร้างประโยคบางแบบ
ซึ่งรูปภาษาที่เอื้อต่อการตีความความเชื่อที่มีอยู่ก่อนนี้เรียกว่า presupposition-triggers ซึ่ง
กฤษดาพรรณ หงส์คารมภ์ และ ชีรนุช โชคสุวนิช (๒๕๕๑: ๓๗-๓๘) ได้รวบรวมรูปภาษาที่เอื้อต่อ
การตีความความเชื่อที่มีอยู่ก่อนในภาษาไทยไว้ เช่น การใช้กริยาที่สื่อความเป็นนัย (implicative
verbs) “เลิก” ในประโยค “เขาเลิกสูบบุหรี่” ที่แสดงความเชื่อที่มีอยู่ก่อนว่า “เขาเคยสูบบุหรี่” หรือ
การใช้ประโยคคำถามแบบถามข้อมูล (wh-word question) “ใคร” ในประโยค “ใครทำน่อง
ร้องไห้” ซึ่งแสดงความเชื่อที่มีอยู่ก่อนว่า “มีคนทำน่องร้องไห้” เป็นต้น

ส่วนความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงวัจนปฏิบัติศาสตร์นั้น เลวินสัน (Levinson, 1983) กล่าวว่า เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนมโนทัศน์ของความเหมาะสม (appropriateness / felicity) และความรู้ที่ผู้พูด ผู้ฟังมีอยู่ร่วมกัน (mutual knowledge / common ground) โดยได้ให้นิยามว่า “An utterance A pragmatically presupposes a proposition B iff A is appropriate only if B is mutually know by participants” หรือที่ กฤษดาวรรณ หงส์ลดารมภ์ และ ชีรนุช โชคสุวนิช (๒๕๕๑: ๔๓) กล่าวว่า ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนนั้นเป็นความรู้เบื้องหลังที่ผู้ร่วมสนทนามีร่วมกัน และเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการทำความเข้าใจในการสื่อสาร โดยที่ผู้พูดไม่จำเป็นต้องพูดทุกอย่างออกมา และได้ยกตัวอย่างข้อความที่สื่อความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงวัจนปฏิบัติศาสตร์ในภาษาไทยไว้ด้วย คือ “ห้ามทิ้งสิ่งใดๆ หรือบ้วนน้ำลาย น้ำมูกน้ำหมากลงบนถนนหรือทางเท้า ฝ่าฝืนปรับไม่เกิน ๒,๐๐๐ บาท” ซึ่งแฝงความเชื่อที่มีอยู่ก่อนว่า คนไทยนิยมทิ้งขยะบนถนนและทางเท้า คนไทยกินหมากและมีการรณรงค์ไม่ให้ทำพฤติกรรมเช่นนี้โดยใช้การขู่ จะเห็นว่า ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเหล่านี้จึงไม่ได้แฝงอยู่ในรูปภาษา ดังความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงอรรถศาสตร์ข้างต้น แต่ต้องอาศัยบริบทในการตีความ

ดังนั้น เมื่อผู้ใช้ภาษาเลือกใช้คำศัพท์บางคำหรือโครงสร้างประโยคบางชนิด ตลอดจนการใช้ภาษาในบริบทต่างๆ จึงสามารถสื่อความหมายนอกเหนือจากเนื้อความที่ปรากฏตามรูปประโยคที่ผู้ใช้ภาษาสื่อสารได้ ด้วยเหตุนี้เองความเชื่อที่มีอยู่ก่อนจึงสามารถสื่ออุดมการณ์บางประการไปสู่ผู้อ่านได้อย่างแนบเนียน

ในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้นพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนทั้ง ๒ ประเภทข้างต้นเพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนกล่าวถึงนั้นเป็นสิ่งดี มีคุณค่าและมีประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ตรงข้ามกับลักษณะของเด็กไม่ดีที่เป็นโทษแก่ผู้ปฏิบัติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๒) แต่ด้วยอันประสงค์แห่งความกตัญญูตเวทีของพระยศกิต จึงทำให้เกิดเหตุการณ์อันน่าอัศจรรย์

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๑๐๓-๑๐๔)

(๓๓) โคลงนำมีเนื้อหาเป็นสุภาษิตสอนใจ กล่าวถึงคุณค่าของการแสวงหาความรู้ว่าเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของนักปราชญ์และผู้ที่เจริญแล้ว

(ป.๕ ว. ๒๕๔๔: ๕๕)

(๓๔) ๓.๑ อภิปรายถึงโทษของยาเสพติดและวิธีป้องกันตัวไม่ให้ติดยาเสพติด

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๑๗๗)

(๓๕) (๒) ลองคิดว่าคนที่อ่านหนังสือไม่ออกอาจจะถูกหลอกได้อย่างไรบ้าง

(แบบเรียน เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๗๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีไปสู่ผู้อ่าน โดยตัวอย่างที่ (๓๒) และ (๓๓) นั้นเป็นการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดี ส่วนตัวอย่างที่ (๓๔) และ (๓๕) เป็น การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเด็กไม่ดี

หากพิจารณาตัวอย่างที่ (๓๒) จะเห็นว่า การใช้คำว่า “อานิสงค์แห่งความกตัญญูกตเวที” นั้นเป็นการเนะความหมายว่า ความกตัญญูกตเวทีซึ่งเป็นลักษณะของเด็กดีประการหนึ่งนั้นมี “อานิสงค์” อันหมายถึง “ผลแห่งกุศลกรรม, ผลบุญ; ประโยชน์” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖: ๑๓๖๔) แก่ผู้ปฏิบัติ เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๓๓) การใช้คำว่า “คุณค่าของการแสวงหาความรู้” ที่เป็นการเนะความหมายว่า การแสวงหาความรู้ซึ่งเป็นลักษณะของเด็กดีประการหนึ่งนั้นมี “คุณค่า” เช่นกัน ตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่าตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเพื่อเนะความหมายว่า ลักษณะของเด็กดีนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าและมีประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ

ในทางตรงข้าม เมื่อตัวบทกล่าวถึงลักษณะของเด็กไม่ดีนั้นจะพบการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่แนะนำความหมายว่าลักษณะของตนไม่ดีนั้นมีโทษ ดังเช่นตัวอย่างที่ (๓๔) ที่มีการใช้คำว่า “โทษของยาเสพติด” ที่เป็นการแนะนำความหมายว่า ยาเสพติดซึ่งเป็นอบายมุขประการหนึ่งที่เด็กดีไม่ควรเกี่ยวข้องกับนั้นเป็นสิ่งที่มี “โทษ” และตัวอย่างที่ (๓๕) ที่ใช้ประโยคคำถามซึ่งเป็นรูปภาษาที่เอื้อต่อการตีความความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition trigger) ประเภทหนึ่ง (Levinson, 1983) ประโยคคำถามที่ใช้คือ “คนที่อ่านหนังสือไม่ออกอาจจะถูกหลอกได้อย่างไรบ้าง” นั้นแนะนำความหมายให้ผู้อ่านเข้าใจว่า “คนที่อ่านหนังสือไม่ออก” มีโอกาส “ถูกหลอกหลวง” ได้ ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่สื่อออกมาจากประโยคคำถามนี้จึงเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า หากคนเป็น “คนที่อ่านหนังสือไม่ออก” ซึ่งเป็นลักษณะของเด็กไม่ดีประการหนึ่งนั้นก็อาจได้รับผลเสียคือ “ถูกหลอกหลวง” ได้เช่นกัน

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนนั้นเป็นกลวิธีทางภาษากลวิธีหนึ่งที่เป็นเครื่องมือให้หนังสือเรียนสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีไปสู่ผู้อ่าน โดยสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนที่สร้างขึ้นนี้เป็นสิ่งที่ดี มีคุณค่าและให้ผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ ต่างจากลักษณะของเด็กไม่ดีที่นำผลเสียมาสู่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งเป็นความพยายามที่จะทำให้ผู้อ่านเชื่อว่าภาพของเด็กดีที่หนังสือเรียนสร้างขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ดี เพื่อให้ผู้อ่านปฏิบัติตาม ส่วนภาพของเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนสร้างขึ้นนั้นก็เป็นสิ่งไม่ดีเพื่อให้ผู้อ่านไม่ปฏิบัติตามสิ่งเหล่านั้น

๓.๑.๑.๑.๘ การใช้เสียงที่หลากหลาย (multivoicedness)

ตามทัศนะของบาคติน (Bakhtin, 1971; 1981; 1986 อ้างถึงใน Maynard, 1996) ความเป็นจริงของภาษา (reality of language) นั้นมิได้ขึ้นอยู่กับระบบที่เป็นนามธรรมของภาษา แต่ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ทางสังคมที่ภาษานั้นถูกนำไปใช้ เมื่อภาษามีอาจแยกออกจากสังคมที่ภาษาถูกนำไปใช้ดังกล่าว ถ้อยคำต่างๆ ที่ผู้พูดใช้จึงเป็นเต็มไปด้วยเสียงสะท้อนและถ้อยคำอื่นที่ถูกนำมากล่าวซ้ำและมีปฏิสัมพันธ์กับถ้อยคำนั้น เหตุนี้ภาษาจึงสะท้อนให้เห็นเสียงที่หลากหลายที่ประกอบกันอยู่ในภาษาที่ถูกใช้นั้น

ทาลบ็อต (Talbot, 1992 อ้างถึงใน Maynard, 1996) อธิบายแนวคิดเรื่องเสียงที่หลากหลายของบาดคินว่า แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่อธิบายถึงโครงข่ายของเสียง (tissue of voice) ในตัวบท ซึ่ง “เสียง” นี้หมายถึงเสียงของผู้ที่เกี่ยวข้องกับตัวบท (text population) อันประกอบด้วย (๑) ผู้มีปฏิสัมพันธ์กับตัวบท (interactant) อันได้แก่ ผู้เขียนและผู้อ่าน (๒) ผู้กล่าวข้อความที่ตัวบทนั้นนำมาอ้างอิง (character) และ (๓) ตัวตนที่แสดงออกเมื่อกล่าวข้อความนั้น (subject position) เช่น กล่าวในฐานะเพื่อนหรือผู้ให้คำแนะนำ เป็นต้น

เวิร์ธแธมและลอคเซอร์ (Wortham and Locher, 1996) ได้จำแนกการแสดงทัศนะในตัวบทออกเป็น ๒ ประเภทโดยอาศัยแนวคิดของบาดคิน (Bakhtin, 1981) และแนวคิดของกอฟแมน (Goffman, 1974) ได้แก่ การอ้างถึงโดยการใช้เสียงของผู้อื่น (voice) ซึ่งหมายถึง การยกข้อความของผู้อื่นมาประกอบอยู่ในคำพูดใหม่ที่ผู้พูดกล่าว และการอ้างถึงโดยการเลียนเสียง (ventriloquation) ซึ่งหมายถึงการนำความคิดหรือคำพูดของตน ไปใส่เป็นคำพูดของตัวละครหรือผู้อื่น เวิร์ธแธมและลอคเซอร์ยังกล่าวอีกว่า การศึกษาการอ้างถึงโดยการใช้เสียงของผู้อื่น (voice) และการอ้างถึงโดยการเลียนเสียง (ventriloquation) นี้เป็นสิ่งที่ช่วยให้เห็นถึงทัศนะที่แฝงอยู่ในถ้อยคำได้อีกด้วย

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีนำการข้อความของผู้อื่นมากล่าวและการนำความคิดของผู้เขียนไปใส่ในคำพูดของตัวละครในเรื่องเพื่อสื่ออุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี ซึ่งเป็นการสร้างเสียงที่หลากหลายเพื่อชักนำให้ผู้อ่านเชื่อตาม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบท

การใช้เสียงจากภายนอกตัวบทหนังสือเรียนคือ การสร้างสหบท (intertextuality) ให้เกิดขึ้นในตัวบทหนังสือเรียน ซึ่งไลทซ์ (Leitch, 1983) ได้กล่าวว่า สหบท คือ การที่ตัวบทที่เคยเกิดขึ้นมาก่อนปรากฏอยู่ในตัวบทปัจจุบันที่สร้างขึ้นใหม่ วิธีการนี้เป็นการนำเสียงของเจ้าของตัวบทเดิมมาสอดแทรกอยู่ในตัวบทที่ผู้เขียนกำลังเรียบเรียง ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทอื่นที่ปรากฏใน ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมักเป็นตัวบทที่เป็นที่รู้จักดีในสังคม เช่น ภาษิต สำนวน หรือ

คำโบราณ และเป็นตัวบทที่สร้างขึ้น โดยผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ ซึ่งเป็นการทำให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ปรากฏอยู่ในตัวบทที่นำมาแทรกซึ่งสอดคล้องกับภาพของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการสื่อให้นั้นถูกนำเสนอไปสู่ผู้อ่านด้วยเสียงของผู้รู้หรือผู้ที่สังคมให้การยอมรับอันมีผลต่อการชี้แนะให้ผู้อ่านเลือกที่จะปฏิบัติตาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๖) ว่าที่ลูก สองสถาน โบราณระบุ

คือพ่อแม่ กับครู อย่างมัวนึ่ง

มันระลึกลับ มันบูชา อย่างซังซิง

จักเป็นมิ่ง มงคล คลแก้ตัว

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๖, ๒๕๐๓: ๗-๘)

(๑๗) “ดีแล้วลูกที่รู้จักเกรงใจ ... ถ้าเรามีโอกาสช่วยเหลือผู้อื่นได้ก็ควรทำ โบราณว่า น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า นะลูก แม่ดีใจที่อ้อมเป็นเด็กดี ใครเห็น ใครชม แคนี้ก็หายเหนื่อย”

(ป.๔ เล่ม ๑, ๒๕๓๓: ๑๒๘)

(๑๘) บทร้อยกรองที่กำหนดให้อ่านคือ “โคลงสยามานุสติ” ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ มีข้อความดังนี้

รักราชจงจิตน้อม   ภักดี ท่านนา

รักชาติกอบภณีย์   แน่วไว้

รักศาสน์กอบบุญตรี   สุขจิต ถ้วนเทอญ

รักศักดิ์จงจิตให้   โลกชรื่องสรรเสริญ

(ป.๖ เล่ม ๑, ๒๕๒๑: ๘๐)

(๓๕)	ปักเอียบปักยิน	นกขมื่นเรือเรือเหลืองอ่อน
	ถึงเวลาหากินก็บินจร	ครั้นสายัณฑ์ผันร้อนมานอนรัง
	ความเคยคุ้นสกุนาตุสาหะ	ไม่เลยละพุ่มไม้ที่ใจหวัง
	เพราะพวกเพียรชอบที่มีกำลัง	เป็นที่ตั้งตนรอดตลอดเอย

(หลวงกมลโยธานุโยค [นก], ดอกสร้อย

สุภายิต. กระทรวงศึกษาธิการ.)

(ป.๒ ว. ๒๕๔๔: ๓)

ตัวอย่างที่ (๓๖) และ (๓๗) แสดงให้เห็นถึงการใช้เสียงภายนอกตัวบท โดยใช้เสียงของ “โบราณ” เพื่อสร้างสทบทในตัวบทหนังสือเรียน ดังจะเห็นว่าตัวอย่างที่ (๓๖) นั้น ใช้คำว่า “โบราณระบุง” เพื่อแสดงให้เห็นว่าความคิดที่ว่า พ่อแม่และครูนั้นเป็นสิ่งที่เด็กจะต้องให้ความเคารพซึ่งปรากฏในตัวบทนั้นเป็นความคิด “โบราณ” ที่ผู้เล่าเรื่องนำมาประกอบในตัวบทนี้ ส่วนตัวอย่างที่ (๓๗) ใช้คำว่า “โบราณว่า” เพื่อแสดงให้เห็นว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” นั้นเป็นสิ่งที่ตัวละครผู้พูดนำมาจากตัวบทอื่น ส่วนตัวอย่างที่ (๓๘) และ (๓๙) เป็นการกล่าวอ้างตัวบทอื่นที่ผู้มีชื่อเสียงเคยกล่าวไว้มานำเสนอไว้ในตัวบทของหนังสือเรียน โดยยกตัวบทนั้นมากล่าวซ้ำตามตัวบทเดิมทั้งหมดพร้อมบอกแหล่งที่มาของตัวบทเดิมนั้นอย่างชัดเจน จึงยิ่งทำให้ความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีที่ปรากฏอยู่ใน ตัวบทที่ยกมานั้น อันได้แก่ การรักษาดิ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และศักดิ์ศรี ดังตัวอย่างที่ (๓๘) และ ความขยันหมั่นเพียร ดังตัวอย่างที่ (๓๙) มีน้ำหนัก น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

หากพิจารณาตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า การใช้เสียงภายนอกตัวบท ดังตัวอย่างข้างต้นเป็นการนำเสนอความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีผ่านเสียงของ “โบราณ” “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖” และ “หลวงกมลโยธานุโยค [นก]” เจ้าของตัวบทเดิม ซึ่งมีฐานะเป็น “ผู้รู้” หรือ “ผู้ที่สังคมให้การยอมรับ” การใช้เสียงภายนอกตัวบทนี้เป็นการทำให้ภาพของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อ ไปยังผู้อ่านนั้นเป็นภาพที่น่าเชื่อถือว่าเป็น “ความจริง” เนื่องจากมีเสียงของ “ผู้รู้” หรือ “ผู้ที่สังคมให้การยอมรับ” เป็นเครื่องสนับสนุนความคิดนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า กลวิธีนี้เป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อชี้แนะให้ผู้อ่านเชื่อและปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีตามที่หนังสือเรียนต้องการให้ผู้อ่านเป็น

๒) การใช้เสียงภายในตัวบท

การใช้เสียงภายในตัวบทนั้นเป็นการนำความคิดหรือคำพูดของผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียน ไปใส่เป็นคำพูดของตัวละครต่างๆ ในเรื่องเล่าที่นำมาเป็นบทอ่านในตัวบทหนังสือเรียน ซึ่งเป็นการสร้างเสียงที่หลากหลายให้เกิดขึ้นภายในตัวบท เสียงที่ถูกสร้างขึ้นนี้มีผลต่อการชี้แนะให้ผู้อ่านปฏิบัติตามในลักษณะที่แตกต่างกันไปด้วย สำหรับการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้น ผู้วิจัยพบว่า เสียงของตัวละครที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์นี้มีหลายลักษณะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๔๐) ครูใหญ่ยื่น สองมือ มาแตะบ่า
เพื่อปลอบใจ ด้วยปรานี มีเมตตา
แล้วสอนว่า “มาสาย เสียหายนัก
พวกรมาเช้า เขาได้เรียน เขียนอ่านแล้ว
ส่วนตัวยัง ยืนแถว ต้องถูกกัก
เขาได้รับ ความรู้ ครูก็รัก
แล้วก็มัก สอบไล่ ได้ทุกปี...”

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๓. ๒๕๐๓: ๓-๔)

(๔๑) พ่อเคยพูดเสมอว่า การร่วมมือร่วมใจทำให้หมู่บ้านเจริญ

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๔)

(๔๒) “เธอก็พูดดี ไม่ช้าเพื่อในห้องเธอต้องชอบเธอ และเธอก็จะชอบเพื่อนใหม่ จี๊คร้านจะลืมนั่นเสียอีก”

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๒๐๐)

(๔๓) ถ้าสมาชิกช่วยกันคิดช่วยกันทำ ยิวาเชื่อว่าแต่ละครอบครัว ต้องมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกแน่ เด็กๆอย่างยิวา จะได้มีทุนไว้เรียนหนังสือต่อไป

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๑๖๕)

ตัวอย่างที่ (๔๐) – (๔๓) นี้เป็นการนำความคิดของผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีต่างๆ ที่ต้องการให้ผู้อ่านปฏิบัติตามไปใส่เป็นถ้อยคำของตัวละครในเรื่อง ซึ่งจะเห็นว่า มีทั้งการทำให้ความคิดของผู้เรียบเรียงนั้นกลายเป็นคำพูดของตัวละคร ดังตัวอย่างที่ (๔๐) และ (๔๒) ที่มีการใช้เครื่องหมายอัญประกาศเพื่อแสดงว่า ถ้อยคำนั้นเป็นคำพูดที่ตัวละครนั้นกล่าวออกมาโดยตรง และการสรุปเนื้อหาของคำพูดที่ตัวละครนั้นกล่าว ดังตัวอย่างที่ (๔๑) และ (๔๓)

หากพิจารณาในด้านของตัวละครที่ผู้เรียบเรียงเลือกนำมาเป็นผู้ถ่ายทอดถ้อยคำและความคิดของตนนั้นจะเห็นว่า มีทั้งตัวละครที่เป็นผู้ที่น่าเชื่อถือและตัวละครที่เป็นเด็ก เช่นเดียวกับนักเรียนซึ่งเป็นผู้อ่านที่เป็นเป้าหมายของหนังสือเรียน ตัวละครที่เป็นผู้ที่น่าเชื่อถือที่มักพบว่าถูกนำมาใช้เป็นผู้ถ่ายทอดความคิดของผู้เรียบเรียงนั้นมักได้แก่ แม่ ป้า ลุง อา ย่า ยาย ปู่ ตา ตลอดจน “ครู” ดังตัวอย่างที่ (๔๐) และ “พ่อ” ดังตัวอย่างที่ (๔๑) การเลือกใช้ตัวละครที่น่าเชื่อถือนี้ทำให้ถ้อยคำและความคิดของผู้เรียบเรียงนั้นถูกนำเสนอด้วยเสียงของ “ผู้รู้” หรือ “ผู้ที่น่าเชื่อถือ” ซึ่งมีผลทำให้ผู้อ่านเชื่อว่า ความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีที่กล่าวถึงนั้นเป็นสิ่งที่ควรประพฤติตาม เพราะเป็นสิ่งที่ “ผู้รู้” กล่าว ส่วนตัวละครที่เป็นเด็กที่มักถูกนำมาใช้เป็นผู้ถ่ายทอดความคิดของผู้เรียบเรียงนั้นมักเป็นตัวละครหลักของเรื่อง ดังเช่น ตัวละคร “มานี” ซึ่งเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญตัวหนึ่งในตัวบทของหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ ดังตัวอย่างที่ (๔๒) และตัวละคร “ยิวา” ซึ่งเป็นตัวละครหลักของเรื่องในบทนี้ ดังตัวอย่างที่ (๔๓) การถ่ายทอดความคิดของผู้เรียบเรียงผ่านเสียงของตัวละครที่เป็นเด็กนั้นส่งผลให้ผู้อ่านเชื่อว่า ลักษณะของเด็กดีที่ผู้เรียบเรียงต้องการเสนอแก่ผู้อ่านนั้นเป็นสิ่งที่ “เด็ก” เช่นเดียวกับตนเองคิด ดังนั้นผู้อ่านซึ่งเป็นเด็กจึงพร้อมที่จะปฏิบัติตามเพราะเชื่อว่า “เด็ก” ทั่วไปก็คิดเช่นนี้

เสียงภายในตัวบทอีกประเภทหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนมักนำมาใช้เพื่อสื่อ
อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีไปสู่ผู้อ่านคือ เสียงของผู้เรียบเรียงตัวบทที่พยายามสร้างความเป็น
หนึ่งเดียวกับผู้อ่าน โดยใช้คำสรรพนาม “เรา” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๔๔) เราต้องทำงานด้วยความระมัดระวังและทำด้วยความรอบคอบ

(ป.๒ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๗๔)

(๔๕) การมีวินัยในตนเองทำให้เราทำงานได้สำเร็จ

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๘)

ตัวอย่างที่ (๔๔) และ (๔๕) จะเห็นว่า มีการใช้คำสรรพนามว่า “เรา” แทน
ตัวตนของผู้พูดหรือผู้เรียบเรียงหนังสือเรียน คำสรรพนาม “เรา” ที่ใช้นี้เป็นคำที่ใช้ในลักษณะอ้างถึง
ผู้พูดร่วมกับผู้ฟัง (นววรรณ พันธุเมธา ๒๕๕๑) ซึ่งทำให้ถ้อยคำหรือความคิดของผู้เรียบเรียงหนังสือ
เรียนนั้นถูกถ่ายทอดผ่านเสียงของผู้ที่เป็นกลุ่มเดียวกันกับผู้อ่าน ส่งผลให้ผู้อ่านพร้อมที่ยอมรับและ
ปฏิบัติตามลักษณะของคนดี คือ มีความระมัดระวังและรอบคอบ ดังตัวอย่างที่ (๔๔) และมีวินัยใน
ตนเอง ดังตัวอย่างที่ (๔๕) อย่างเต็มใจ ซึ่งเป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อชี้แนะให้
ผู้อ่านปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีดังที่หนังสือเรียนต้องการ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า การใช้เสียงที่หลากหลายนั้นเป็น
กลวิธีทางภาษาที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อตามความคิดเกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดี
ที่ ตัวบทต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน เนื่องจากเสียงทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกตัวบทที่หนังสือเรียน
เลือกใช้นั้นต่างเป็นเสียงที่มีผลต่อการรับรู้อุดมการณ์ดังกล่าวที่ตัวบทถ่ายทอดของผู้อ่าน ซึ่งอาจ
ทำให้ผู้อ่านเชื่อว่า ความคิดที่ตัวบทสื่อมานั้นเป็นเรื่องจริงดังที่ตัวบทหนังสือเรียนประกอบสร้าง

๓.๑.๑.๑.๕ การกำหนดกรอบการตีความ (metacommunication)

การกำหนดกรอบการตีความ (metacommunication) เป็นแนวคิดที่ปีทสัน (Bateson) นำมาใช้เพื่ออธิบายวิธีการสื่อสารรูปแบบหนึ่งซึ่งหมายถึง “communication about communication” (Watzlawick, et al., 1967) หรือ การสื่อสารที่บ่งการตีความข้อความนั้น

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมักใช้การสื่อสารเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อสร้างกรอบการตีความข้อความที่กล่าวถึงลักษณะของเด็กและเด็กไม่ดี เพื่อให้ผู้อ่านตีความข้อความนั้นตามที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการ ซึ่งมักเป็นการให้ข้อมูลที่ทำให้ผู้อ่านเห็นว่า ข้อความนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือหรือควรปฏิบัติตาม อันจะส่งผลให้ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่กล่าวถึงนั้นเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือและควรปฏิบัติตามมากยิ่งขึ้นดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๖) ครูไพลิน “...วันนี้นักเรียนลองช่วยกันคิดซิคะว่า **สิ่งที่นักเรียนนำมาทำ หรือหน้าที่ของนักเรียนมีอะไรบ้าง**”

นักเรียนในห้องช่วยกันบอก มานีเป็นคนเขียนกระดาน มานีเขียนได้ ๑๐ ข้อ ดังนี้

๑. รักษา ศาสนา พระมหากษัตริย์

๒. รักษาประเพณีดีงาม

๓. เชื่อฟังพ่อแม่ และครู

๔. พุดเพราะ

๕. รู้บุญคุณและตอบแทนบุญคุณ

๖. มีระเบียบ

๗. อดทนพยายาม

๘. รู้จักเก็บเงินไว้ใช้

๙. ซื่อสัตย์ และกล้าหาญ

๑๐. ทำประโยชน์ให้ส่วนรวม

ครูไพลิน “นักเรียนเก่งมาก นี่เป็นหน้าที่ของเด็กไทย ถ้าเด็กไทยทุกคนทำอย่างนี้ ชาติไทยของเราก็จะเจริญ คนไทยก็อยู่อย่างมีความสุข...”

(ป.๑ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๘๕-๘๐)

(๔๗) ลุงหวนจึงพูดกับเด็กๆ เป็นเชิงตักเตือนว่า “พระราชวังโบราณเป็นโบราณสถาน ทุกคนควรเคารพ ไม่ควรปีนป่ายเล่น อิฐทุกก้อน กระเบื้องทุกแผ่นล้วนแต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เราไม่ควรนำออกไปจากโบราณสถาน ไม่ควรขีดเขียนบนโบราณสถาน ควรถือว่าโบราณสถานเป็นสมบัติของชาติ ทุกคนต้องช่วยกันรักษา”

(ป.๓ เล่ม ๑, ๒๕๓๓: ๘๐)

ตัวอย่างที่ (๔๖) นี้ จะเห็นว่า มีการใช้คำว่า “สิ่งที่นักเรียนน่าทำ” “หน้าที่ของนักเรียน” และ “หน้าที่ของเด็กไทย” เพื่อกล่าวถึงข้อความที่ตัวบทหนังสือเรียนสร้างขึ้น โดยมีคำชี้เฉพาะ “นี้” และ “นี่” เพื่ออ้างถึงข้อความดังกล่าวปรากฏอยู่ด้วย การสื่อสารเช่นนี้เป็นการสร้างความรับรู้แก่ผู้อ่านว่า ข้อความที่กล่าวถึงซึ่งก็คือข้อความที่ตัวละครนักเรียนในห้องร่วมกันเขียนบนกระดานดำนั้นเป็น “หน้าที่” หรือ “สิ่งที่น่าทำ” ของนักเรียนและเด็กไทย ซึ่งเป็นการสร้างกรอบเพื่อกำกับความคิดของผู้อ่านให้ตีความว่าลักษณะของคนดีที่ปรากฏอยู่บนกระดานดำเหล่านั้นเป็น “หน้าที่” หรือ “สิ่งที่น่าทำ” นั่นเอง

ส่วนตัวอย่างที่ (๔๗) นั้น เป็นการใช้คำว่า “เชิงตักเตือน” เพื่อขยายความการพูดของ ตัวละคร “ลุงหวน” ที่จะกล่าวกับตัวละครเด็กๆ การใช้คำว่า “เชิงตักเตือน” เพื่อขยายความเช่นนี้เป็นการสื่อสารที่การกำกับความคิดข้อความ คือ คำพูดของ “ลุงหวน” ที่กล่าวถึงลักษณะของคนดี อันได้แก่ การเคารพและรักษาโบราณสถานของชาติในเครื่องหมายอัญประกาศนั้น เป็นการพูดในเชิงตักเตือน ซึ่งนอกจากจะเป็นการให้คุณค่าของข้อความที่เป็นคำพูดนั้นแล้ว ยังเป็นการชี้แนะให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตามด้วยว่า ข้อความที่เป็นคำพูดนั้นเป็นสิ่งที่ดีและควรปฏิบัติตาม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การใช้การสื่อสารเกี่ยวกับการสื่อสารนั้นเป็นกลวิธีที่มีได้สื่อความคิดเกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีโดยตรง แต่เป็นกลวิธีที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสร้างกรอบการตีความข้อความที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือและควรปฏิบัติ จึงอาจกล่าวได้ว่า กลวิธีนี้เป็นกลวิธีที่ชี้แนะให้ผู้อ่านปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการ

๓.๑.๑.๑๐ การลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง

กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๒๑: ๗๕) กล่าวถึงเหตุการณ์ในเรื่อง (Events) ว่า คือเรื่องต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นและผู้แตงนำมาแต่งให้รายละเอียด เหตุการณ์ในเรื่องนี้ แซตแมน (Chatman, 1978: 43) กล่าวว่า ผู้แต่งสามารถจัดลำดับได้หลายอย่าง บ้างครั้งอาจต้องการเน้นรายละเอียดบางอย่างหรือละเหตุการณ์บางส่วน ซึ่งจะทำให้เกิดโครงเรื่องที่แตกต่างกันได้

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรว่า กลวิธีหนึ่งที่หนังสือเรียนใช้เพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านคล้อยตามลักษณะของคนดีและคนไม่ดีที่หนังสือเรียนนำเสนอคือ การใช้การลำดับเหตุการณ์ของนิทานและเรื่องเล่าต่างๆ ในหนังสือเรียน ผู้วิจัยพบว่า เหตุการณ์ในนิทานและเรื่องเล่าในตัวบทหนังสือเรียนมักมีการลำดับเหตุการณ์เพื่อแสดงเหตุและผลของการกระทำต่างๆ ของตัวละครในเรื่องเพื่อเป็นแบบอย่างให้ผู้อ่านเรียนรู้ จดจำและนำไปปฏิบัติ ดังจะเห็นว่านิทานและเรื่องเล่าแต่ละเรื่องจะประกอบด้วยเหตุการณ์ในเรื่อง ๒ ประเภท คือ เหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกระทำและพฤติกรรมต่างๆ ของตัวละครในเรื่อง ซึ่งมักกล่าวถึงลักษณะของคนดีหรือคนไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการกล่าวถึง และเหตุการณ์ที่กล่าวถึงผลที่เกิดขึ้นกับตัวละครนั้นหลังจากกระทำและมีพฤติกรรมนั้น เหตุการณ์ทั้งสองนี้จะปรากฏต่อเนื่องกันเพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนนั้นเป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์ที่ตามมาซึ่งเป็นผล การลำดับเหตุการณ์ดังกล่าว หากพิจารณาจากเรื่องที่ปรากฏในเหตุการณ์สามารถจำแนกได้เป็น ๒ แบบ ดังต่อไปนี้

๑) การลำดับเหตุการณ์แบบพฤติกรรม - ผล

การลำดับเหตุการณ์แบบนี้เป็นการลำดับเหตุการณ์ของเรื่องโดยเริ่มต้นจากการที่ตัวละครมีพฤติกรรมบางประการ จากนั้นจึงเกิดเหตุการณ์ที่ตัวละครนั้นประสบผลจากการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น ซึ่งอาจเขียนเป็นแผนภาพแสดงการลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้

ตัวละครมีพฤติกรรมบางประการ → ตัวละครประสบผลบางประการ

เรื่องเล่าในตัวบทหนังสือเรียนที่มีการลำดับเหตุการณ์ตามแบบนี้มีอาจจำแนกได้เป็น ๒ แบบตามพฤติกรรมและผลที่ตัวละครประสบ ได้แก่

๑.๑) ลำดับเหตุการณ์จากพฤติกรรมที่ไม่ดีของตัวละครไปสู่เหตุการณ์ที่ตัวละครประสบผลไม่ดีจากการกระทำนั้น

๑.๒) การลำดับเหตุการณ์จากพฤติกรรมที่ดีของตัวละครไปสู่เหตุการณ์ที่ตัวละครประสบผลดีจากการกระทำนั้น

การลำดับเหตุการณ์ตามแบบที่ ๑ เป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า การกระทำหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีซึ่งเป็นลักษณะของคนไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการเสนอแก่ผู้อ่านนั้นเป็นเหตุให้เกิดผลไม่ดีต่างๆ ตามมา ดังนั้นหากผู้อ่านไม่ต้องการให้เกิดผลไม่ดีเช่นนั้นกับตนก็ไม่ควรกระทำหรือมีพฤติกรรมที่ไม่ดีเหล่านั้น

นิทานในหนังสือเรียนที่มีการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องตามแบบที่ ๑ เช่น เรื่องราวของนักเรียนที่ไร้ระเบียบ ในนิทานเรื่องที่ ๔ ของหนังสือนิทานร้อยบรรทัด เล่มที่ ๓ หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ และเรื่องราวของปิติที่พูดกับยาย ในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เล่ม ๑ หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๒๑ ซึ่งมีการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องดังนี้

(๔๘) เรื่องราวของนักเรียนที่ไร้ระเบียบ

นักเรียนชุกชน ไร้ระเบียบ → นักเรียนถูกรูประจําชั้นทำโทษ

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๓, ๒๕๐๓: ๒๔-๒๕)

(๔๕) เรื่องราวของปิติที่พุดกับยาย

ปิติพุดกับยายว่า ตนเองถูกมัดบ้าน → ปิติถูกยายตำหนิ

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๓-๔)

จากเหตุการณ์ในเรื่องและการลำดับเหตุการณ์ของนิทานทั้ง ๒ เรื่องข้างต้นจะเห็นว่า ถึงแม้ว่านิทานทั้ง ๒ เรื่องดังกล่าวจะมีเนื้อเรื่องแตกต่างกัน แต่ก็ประกอบด้วยเหตุการณ์และลำดับเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกัน คือ ประกอบด้วยเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกระทำหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีของตัวละคร อันได้แก่ การชุกช่นไว้ระเบียบและการพุดปด และเหตุการณ์ที่กล่าวถึงผลไม่ดีของการกระทำนั้นคือ การถูกครูประจำชั้นทำโทษ และการถูกยายตำหนิ ตามลำดับ หากพิจารณาการลำดับเหตุการณ์ในนิทานทั้ง ๒ เรื่องข้างต้นจะเห็นว่า นิทานทั้ง ๒ เรื่องมีการลำดับเหตุการณ์จากเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกระทำและพฤติกรรมที่ไม่ดีของตัวละคร ไปสู่เหตุการณ์ที่กล่าวถึงผลไม่ดีของการกระทำนั้น การกล่าวถึงเหตุการณ์และการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องเช่นนี้เป็น การแสดงเหตุการณ์ที่เป็นเหตุและผลเพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าการกระทำและพฤติกรรมที่ไม่ดีเหล่านี้เป็นต้นเหตุให้ตัวละครได้รับความเดือดร้อนในลักษณะต่างๆ ซึ่งอาจมีผลให้ผู้อ่านตัดสินใจที่จะไม่กระทำหรือมีพฤติกรรมอันเป็นลักษณะของคนไม่ดีเหล่านี้เพื่อหลีกเลี่ยงผลเสียต่างๆ ที่อาจเกิดตามมาได้ดังเหตุการณ์ในนิทานเหล่านี้

ส่วนการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องแบบที่ ๒ ซึ่งเป็นการลำดับเหตุการณ์โดยเริ่มต้นจากเหตุการณ์ที่ตัวละครมีการกระทำหรือพฤติกรรมที่ดี จากนั้นจึงเกิดเหตุการณ์ที่ตัวละครนั้นได้รับผลดีจากการกระทำหรือการมีพฤติกรรมที่ดีนั้นเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า การกระทำหรือการมีพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นลักษณะของเด็กดีตามที่หนังสือเรียนต้องการเสนอแก่ผู้อ่านนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดผลในด้านใดด้านหนึ่งแก่ผู้กระทำหรือผู้ปฏิบัติ ดังนั้นหากผู้อ่านต้องการได้รับผลดีเช่นนั้นบ้างก็ต้องปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นลักษณะของคนดีนั้น

นิทานและเรื่องเล่าในหนังสือเรียนที่มีการลำดับเหตุการณ์ตามแบบนี้มี ตัวอย่างเช่น นิทานเรื่องสวนส้มของลุงบุญ ในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เล่ม ๑ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๓๓ และนิทานเรื่องลูกยางเดินทาง ในหนังสือภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ ซึ่งมีการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องดังนี้

(๕๐) นิทานเรื่องสวนส้มของลุงบุญ

ลุงบุญรู้จักทำงานหาเลี้ยงชีพ ขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก

→ ลุงบุญมีฐานะมั่นคงและมีชื่อเสียงรู้จักกันทั่วทั้งจังหวัด

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๖๓ - ๖๘)

(๕๑) นิทานเรื่องลูกยางเดินทาง

ต้นยางน้อยเกิดในพื้นที่ที่แห้งแล้งแต่ก็มีความพากเพียร อดทน ไม่ย่อท้อ

→ ต้นยางเติบโตอย่างแข็งแรงและภูมิใจในความสำเร็จของตนเอง

(ป.๕ ก. ๒๕๔๔: ๖๕ - ๗๐)

จากการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องของนิทานทั้ง ๒ เรื่องข้างต้นนี้ จะเห็นว่า นิทานทั้ง ๒ เรื่องประกอบด้วยเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกระทำและพฤติกรรมที่ดีของตัวละคร คือ รู้จักทำงานหาเลี้ยงชีพ ขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากในเรื่องสวนส้มของลุงบุญ และการมีความพากเพียร อดทน ไม่ย่อท้อในเรื่องลูกยางเดินทาง และเหตุการณ์ที่กล่าวถึงผลดีที่เกิดขึ้นกับตัวละคร คือ การมีฐานะมั่นคงและมีชื่อเสียงรู้จักกันทั่วทั้งจังหวัด และการเติบโตอย่างแข็งแรงและความภูมิใจในตนเอง ในนิทานทั้ง ๒ เรื่องตามลำดับ การลำดับเหตุการณ์ของนิทานดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงผลดีที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่กระทำและมีพฤติกรรมที่ดี ดังนั้น หากผู้อ่านต้องการให้ตนเองได้รับผลดีเช่นเดียวกับตัวละครเหล่านี้ ผู้อ่านก็ต้องปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีต่างๆ ที่หนังสือเรียนนำเสนอ

๒) การลำดับเหตุการณ์แบบเปรียบเทียบ

จากการศึกษานิทานและเรื่องเล่าที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนพบว่า นิทานและเรื่องเล่าแต่ละเรื่องนั้นนอกจากจะมีการลำดับเหตุการณ์ตามแบบพฤติกรรม-ผลดังได้กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการลำดับเหตุการณ์แบบเปรียบเทียบซึ่งเป็นการนำการลำดับเหตุการณ์แบบพฤติกรรม-ผลที่ตรงข้ามกัน ๒ เหตุการณ์มาลำดับต่อเนื่องกัน โดยมีกเริ่มต้นจากเหตุการณ์แบบพฤติกรรมที่ไม่ดีของตัวละคร ไปสู่เหตุการณ์แบบพฤติกรรมที่ดีของตัวละครเสมอ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นว่า การกระทำหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีนั้นนำไปสู่ผลไม่ดียังไร และหากเปลี่ยนไปกระทำหรือมีพฤติกรรมที่ดีจะทำให้เกิดผลดีอย่างไร นอกจากนี้การเลือกให้เหตุการณ์พฤติกรรมที่ดีของตัวละครเป็นเหตุการณ์ในส่วนท้ายยังเป็นการแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า สุดท้ายตัวละครนั้นก็เลือกที่จะปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดี ซึ่งเป็นการชี้แนะให้ผู้อ่านปฏิบัติตามลักษณะของเด็กดีเหล่านั้นที่หนังสือเรียนต้องการ

นิทานและเรื่องเล่าในตัวบทหนังสือเรียนที่มีการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องแบบเปรียบเทียบนี้มักกล่าวถึงพฤติกรรมที่ดีและไม่ดีที่ตรงข้ามกัน ดังตัวอย่างเช่น เรื่องราวของปิติ ในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เล่ม ๒ ต่อเนื่องถึงหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ เล่ม ๑ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ และ นิทานที่เล่าเรื่องของช่างรวมพลัง ในหนังสือภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ ซึ่งมีการลำดับเหตุการณ์ของเรื่องดังนี้

(๕๒) เรื่องราวของปิติ

ปิติเกียจคร้าน เอาแต่เที่ยวเตร่ → ปิติถูกขายตำหนิ → ปิติช่วยเหลือ
งานบ้านอย่างขยันขันแข็งและมีความประพฤติดี → พ่อไว้วางใจและ
อนุญาตให้ปิติไปเที่ยวกับเพื่อนได้

(ป.๓ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๖๗-๖๘, ป.๔ เล่ม ๑, ๒๕๒๑: ๑-๒)

(๕๓) นิทานที่เล่าเรื่องช่างรวมพลัง

ช่างน้อยชุกชน ไม่เชื่อฟังป้าช่าง → ช่างน้อยเกือบตกตำรา →
 ช่างน้อยเชื่อฟังคำสั่งของป้าช่าง ไม่ดี ไม่กระโดด ไม่ชน →
 ช่างน้อยข้ามตำราไปได้อย่างปลอดภัย

(ป.๒ ภ. ๒๕๔๔: ๓๗-๓๘)

จากการลำดับเหตุการณ์ในนิทานทั้ง ๒ เรื่องในตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า นิทานทั้ง ๒ เรื่องนี้มีการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องแบบการกระทำหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีของตัวละคร ไปสู่เหตุการณ์แบบการกระทำหรือพฤติกรรมที่ดีของตัวละครต่อเนื่องกัน กล่าวคือ ในเรื่องราวเกี่ยวกับปิตินั้นเริ่มต้นด้วยเหตุการณ์สำคัญที่กล่าวถึงการกระทำและพฤติกรรมที่ไม่ดีของปิตี คือ การเกียจคร้าน เอาแต่เที่ยวเตร่ ซึ่งมีผลทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นผลเสีย คือ ปิตีถูกขायตำหนิ จากนั้นจึงกล่าวถึงเหตุการณ์การกระทำและพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกระทำที่ตรงข้ามกับเหตุการณ์แรก คือ ช่วยเหลืองานบ้านอย่างขยันขันแข็งและมีความประพฤติดี อันมีผลทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นผลดี คือ พ่อไว้วางใจและอนุญาตให้ปิตีไปเที่ยวกับเพื่อนได้ เช่นเดียวกับนิทานเรื่องช่างรวมพลังที่เริ่มเรื่องด้วยเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกระทำและพฤติกรรมที่ไม่ดีของช่างน้อย คือ ชนและไม่ยอมเชื่อฟังป้าช่าง ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นผลเสีย คือ ช่างน้อยเกือบตกตำรา จากนั้นจึงทำให้ช่างน้อยเปลี่ยนพฤติกรรม เรื่องจึงกล่าวถึงเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกระทำและพฤติกรรมที่ดี คือ ช่างน้อยเชื่อฟังคำสั่งของป้าช่าง ไม่ดี ไม่ชน จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นผลดี คือ ช่างน้อยสามารถข้ามตำราไปได้อย่างปลอดภัย จากการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องดังนิทาน ๒ เรื่องนี้จะเห็นว่า การลำดับเหตุการณ์เช่นนี้เป็นการแสดงให้ผู้อ่านเห็นถึงผลเสียและผลดีที่เกิดจาก การกระทำและพฤติกรรมที่ตรงข้ามกัน กล่าวคือ หากผู้ใดกระทำหรือมีพฤติกรรมที่ไม่ดีก็ย่อมได้รับผลไม่ดี แต่หากสามารถปรับเปลี่ยนการกระทำและพฤติกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของเด็กดีได้ก็จะสามารถได้รับผลดีต่างๆ เช่นเดียวกับตัวละครในเรื่องได้ ดังนั้นหากผู้อ่านต้องการหลีกเลี่ยงผลลัพธ์ที่ไม่ดี และต้องการผลดีเช่นนั้นก็ควรกระทำหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของคนดีเหล่านั้น

จากศึกษาการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องของเรื่องเล่าในคัมภีร์หนังสือเรียน แสดงให้เห็นว่า การลำดับเหตุการณ์ในเรื่องนี้เป็นกลวิธีหนึ่งที่หนังสือเรียนใช้เพื่อชี้นำให้ผู้อ่านเห็น คล้อยตามว่า ลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนต้องการนำเสนอแก่ผู้อ่านนั้นเป็นสิ่งที่ดีเพราะสามารถ ให้ผลดีแก่ผู้ปฏิบัติได้ ในขณะที่ลักษณะของเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนต้องการนำเสนอนั้นก็เป็สิ่งที่ ไม่ดีเพราะจะนำผลเสียต่างๆ มาสู่ผู้ปฏิบัติได้เช่นกัน โดยการใ้การลำดับเหตุการณ์ในเรื่องเพื่อ แสดงเหตุและผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำหรือมีพฤติกรรมเหล่านั้น จนอาจส่งให้ผู้อ่านเกรงกลัวต่อ การกระทำตามลักษณะของเด็กไม่ดีและหันมาปฏิบัติตามลักษณะของคนดีตามที่หนังสือเรียน ต้องการ

๓.๑.๑.๑๑ การใช้ส่วนประกอบของคัมภีร์หนังสือเรียน

จากการศึกษาการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีในคัมภีร์ หนังสือเรียนพบว่า การปรากฏของข้อความที่มุ่งสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีใน ส่วนประกอบต่างๆ ของคัมภีร์นั้นมีผลต่อการชี้นำให้ผู้อ่านเชื่อตามความคิดเหล่านั้นดังที่หนังสือ เรียนต้องการนำเสนอแก่ผู้อ่านเป็นอย่างมาก ส่วนประกอบของคัมภีร์หนังสือเรียนที่มักถูกใช้เพื่อ สื่ออุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี ได้แก่ ส่วนของชื่อเรื่องและปกหลังของหนังสือเรียน ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

๑) การใช้ชื่อเรื่อง

ฟาน ไดค์ (van Dijk, 1998) กล่าวว่า ชื่อเรื่องรวมถึงพาดหัวของข่าวต่างๆ นั้นเป็นส่วนประกอบของของคัมภีร์ที่มีผลต่อการสื่อและสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ไปสู่ผู้อ่านยิ่งกว่า โครงสร้างประเภทอื่น ทั้งนี้เนื่องจากชื่อเรื่องและพาดหัวข่าวนั้นเป็นองค์ประกอบที่แสดงให้ผู้อ่าน ทราบถึงเรื่อง (topics) และขอบเขตของประเด็นสำคัญของคัมภีร์ และโดยทั่วไป ชื่อเรื่องและพาด หัวข่าวนั้นมักมีลักษณะทางกายภาพที่สะดุดตาผู้อ่าน เช่น การปรากฏในตำแหน่งบนของคัมภีร์หรือ ตอนต้นของเรื่องและมีการออกแบบเชิงศิลปะให้เป็นที่สะดุดตา เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ชื่อเรื่องและพาด

หัวข้อจึงเป็นส่วนประกอบของตัวบทที่เน้นย้ำให้ผู้อ่านได้รับทราบถึงอุดมการณ์ที่สื่อผ่านตัวบทนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

สำหรับหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาชั้นนั้น เนื่องจากเนื้อหาในบทเรียนแต่ละบทมักเป็นการนำนิทาน เรื่องเล่าหรือบทประพันธ์ที่มีอยู่เดิมในเอกสารต่างๆ หรือเรื่องและคำประพันธ์ที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อใช้สำหรับบทเรียนนั้นๆ โดยเฉพาะ บทอ่านเหล่านี้มักปรากฏชื่อเรื่อง ประกอบอยู่ด้วย ชื่อเรื่องของบทอ่านนั้นเองเป็นส่วนประกอบสำคัญของตัวบทที่แสดงให้ผู้อ่านเห็นถึง เรื่อง (topics) ของบทอ่านนั้นซึ่งมักเป็นอุดมการณ์บางประการที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่านและเน้นย้ำให้ผู้อ่านทราบถึงอุดมการณ์นั้นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ในกรณีของการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้นชื่อเรื่องของบทอ่านมักจะสื่อถึงลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่บทอ่านนั้นๆ ต้องการนำเสนอแก่ผู้อ่าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๔) เรื่อง “ทุกคนต้องทำงานบ้านไม่ได้”

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๒, ๒๕๐๓: ๕)

(๕๕) ความรู้มีค่า

(ป.๔ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๔๐)

(๕๖) บทที่ ๕

ระเบียบวินัยดีเยี่ยมมีสุข

(ป.๕ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๘๔)

จากตัวอย่างชื่อเรื่องของบทอ่านที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น ตัวอย่างที่ (๕๔) นั้นเป็นชื่อเรื่องของบทอ่านที่เป็นเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดเป็นกลอนสุภาพในหนังสือนิทานร้อยบรรทัด ชื่อเรื่องในตัวอย่างนี้เป็นการสรุปสาระสำคัญหรือแก่นของเรื่องที่นิทานในตอนนี้ต้องการสื่อไปสู่ผู้เรียน คือ ทุกคนต้องขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน ซึ่งเป็นลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนต้องการปลูกฝังให้แก่ผู้เรียน ส่วนตัวอย่างที่ (๕๕) นั้นเป็นชื่อเรื่องของบทกลอนที่แทรกอยู่ในเนื้อหาบทเรียน ชื่อเรื่องในตัวอย่างนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๕๔) คือ เป็น

การสรุปสาระสำคัญหรือแก่นของบทประพันธ์ที่ต้องการเน้นให้นักเรียนเห็นถึงความสำคัญของความรู้ และใฝ่ที่จะเรียนรู้ต่อไป สำหรับตัวอย่างที่ (๕๖) นั้น เป็นชื่อเรื่องของบทเรียนที่ตั้งขึ้นเพื่อสรุปสาระสำคัญหรือแก่นเรื่องที่ต้องการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า การมีระเบียบวินัยนั้นจะนำความสุขมาให้ผู้ปฏิบัติให้ผู้อ่านได้ทราบ การใช้ชื่อเรื่องที่สรุปสาระสำคัญของเรื่องที่ต้องการกล่าวถึงลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีต่างๆ ดังตัวอย่างข้างต้นนี้ นอกจากจะสะดุดตาผู้อ่านแล้ว ยังเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่าบทอ่านเหล่านี้ต้องการนำเสนอลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีประการใดต่อผู้อ่าน อีกทั้งยังกำกับการรับรู้ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่กล่าวถึงนั้นไปในทิศทางที่หนังสือเรียนต้องการอีกด้วย

๒) การใช้ปกหลังของหนังสือเรียน

ปกของหนังสือเรียนนั้นนอกจากจะใช้เพื่อป้องกันความเสียหายที่อ่านจะเกิดขึ้นกับเนื้อหาของหนังสือเรียนแล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับคนดีและคนไม่ดีไปสู่ผู้อ่านได้อีกด้วยโดยเฉพาะปกหลังของหนังสือเรียนที่มักมีใช้พื้นที่ที่ต้องให้รายละเอียดสำคัญของหนังสือเรียนฉบับนั้น เช่น ชื่อชุดหนังสือเรียน ระดับชั้น เล่มที่ และหลักสูตรดังเช่นปกหน้า ปกหลังจึงเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างให้ผู้เรียบเรียงสามารถนำเสนอเนื้อหาต่างๆ มาตีพิมพ์ในส่วนนี้และเนื่องจากปกหลังเป็นส่วนภายนอกที่ผู้อ่านสามารถสัมผัสได้โดยง่าย ดังนั้นการนำเสนอเนื้อหาที่ต้องการสื่อความคิดเกี่ยวกับคนดีและคนไม่ดีในลักษณะต่างๆ ไปตีพิมพ์ไว้จึงเป็นการทำให้ผู้อ่านเข้าถึงเนื้อหานั้นได้ง่ายขึ้นด้วย ตัวอย่างข้อความที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ปรากฏในปกหลังของหนังสือเรียน เช่น

(๕๗) ธรรมชาติเจ้าเอ๋ย...เจ้าสั่งสอน
ให้มนุษย์สั่งวรก่อนกินแก้ม
ต้องสงวนรักษไว้ใฝ่ดูแล
สร้างสรรค์แก่โลกนี้ที่เราครอง

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ปกหลัง)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า เป็นการนำคำประพันธ์ที่กล่าวถึง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นลักษณะของคณิศรประการหนึ่งมาตีพิมพ์ในส่วนของปกหลังของ หนังสือเรียน การใช้ปกหลังของหนังสือเรียนดังกล่าวเป็นการทำให้อุดมการณ์เกี่ยวกับลักษณะของ เด็กดี คือ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้นสามารถเข้าถึงผู้อ่านได้สะดวกยิ่งขึ้นดัง ได้กล่าวข้างต้น

จากการศึกษาการใช้ส่วนประกอบของตัวบทหนังสือเรียนจะเห็นว่ การที่หนังสือเรียนนำข้อความที่สื่ออุดมการณ์มาปรากฏในส่วนประกอบต่างๆ ของตัวบทหนังสือ เรียนทั้งส่วนชื่อเรื่องของบทอ่านและปกหลังของหนังสือเรียนนั้นเป็นการเลือกพื้นที่เพื่อตอกย้ำหรือ ทำให้อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่านกลายเป็น จุดเด่นที่ผู้อ่านสามารถสังเกตเห็นได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ ลักษณะของเด็กดีและเด็กไม่ดีที่ถูกสื่อผ่าน ส่วนประกอบของตัวบทหนังสือเรียนดังกล่าวจึงอาจมีผลต่อการจดจำของผู้อ่าน ซึ่งจะนำไปสู่ การปฏิบัติตามสิ่งที่หนังสือเรียนต้องการต่อไปด้วย

๓.๑.๑.๒ อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีในตัวบท หนังสือเรียนดัง ได้กล่าวถึงข้างต้นแสดงให้เห็นว่า กลวิธีทางภาษาเหล่านี้ได้สื่อความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นชุดความคิดเกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีทั้งสิ้น ๓ ประการ ดังนี้

๓.๑.๑.๒.๑ เด็กดีคือ สมาชิกที่ดีของสังคมและพลเมืองดีของชาติ

ความคิดย่อยประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้ที่ตัวบทหนังสือเรียนพยายาม สื่อไปยังผู้อ่านคือ ความคิดเกี่ยวกับภาพของเด็กดีและเด็กไม่ดี จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียน พบว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้ใช้กลวิธีทางภาษาต่างๆ ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้เสียงที่ หลากหลาย การกำหนดกรอบการตีความและการใช้ส่วนประกอบของตัวบทเพื่อสื่อภาพของเด็กดี และเด็กไม่ดีให้ผู้อ่านรับทราบ จากการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถสรุปได้ว่า ภาพของเด็กดีที่ตัวบท

หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านนั้น คือ ภาพที่ผนวกกันระหว่างภาพของสมาชิกที่ดีในสังคมและภาพของพลเมืองที่ดีของชาติ กล่าวคือ ในด้านการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมนั้นเด็กดีคือเด็กที่ดีพร้อมทั้งทางกาย ทางวาจาและทางความคิด ได้แก่ ขยันหมั่นเพียร มีระเบียบวินัย สุภาพเรียบร้อย ซื่อสัตย์ ประหยัด อุตุน รับผิดชอบ คล่องแคล่วว่องไว มีความสามัคคี ไม่เบียดเบียนผู้อื่น รักความสะอาด รู้จักกาลเทศะ มีวาจาไพเราะ ไม่กล่าวเท็จ กล่าวหาผู้อื่นที่ธรรม มีสติปัญญาดี สอนง่ายและมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ส่วนด้านการเป็นพลเมืองที่ดีนั้น เด็กดีจะต้องกระทำประโยชน์เพื่อชาติและส่วนรวม รักและเคารพต่อสถาบันสำคัญของชาติ คือ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมถึงการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ ส่วนภาพของเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านนั้นก็คือ ภาพของผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและมีได้เป็นพลเมืองดีของชาติซึ่งเป็นภาพที่ตรงข้ามกับภาพของเด็กดีที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อดังกล่าว

๓.๑.๑.๒.๒ เด็กดีเป็นผู้ที่มีคุณค่า ส่วนเด็กไม่ดีเป็นผู้ที่ไร้คุณค่า

ความคิดย่อยอีกประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน คือ ความคิดที่เลือกให้คุณค่าแก่ลักษณะต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นภาพของเด็กดีและลดคุณค่าของลักษณะต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นภาพของเด็กไม่ดี ความคิดย่อยประการนี้ได้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ หลายกลวิธี ได้แก่ การใช้คำแสดงการประเมินค่า การแสดงเหตุผล การใช้อุปลักษณ์ การใช้คำถามวาทศิลป์ และการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน กลวิธีทางภาษาเหล่านี้ได้สื่อความหมายให้ผู้อ่านเห็นว่า ลักษณะของเด็กดีต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นสิ่งที่ผู้คนทั่วไปปรารถนาและนำผลดีมาสู่ผู้ปฏิบัติ ต่างจากลักษณะของเด็กไม่ดีที่ไม่มีผู้ใดปรารถนาและนำผลร้ายมาสู่ผู้ปฏิบัติซึ่งเป็นการลดคุณค่าของลักษณะต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นภาพของเด็กไม่ดี

๓.๑.๑.๒.๓ ลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดีเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ

ส่วนลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีเป็น สิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ

ความคิดย่อยประการสุดท้ายของอุดมการณ์นี้คือ ความคิดที่เป็นว่าลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดีเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ส่วนลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ ความคิดย่อยนี้ได้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ ได้แก่ การใช้ทัศนภาวะ การใช้คำขวัญ การใช้เสียงที่หลากหลาย การกำหนดกรอบ การตีความ และการใช้ส่วนประกอบของตัวบทหนังสือเรียน เพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดีนั้นเป็นสิ่งที่ควรกระทำ ในขณะที่ลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ การใช้คำอ้างถึงบุคคลในสังคมเพื่อทำให้อ่านเห็นว่า ลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดีต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนในสังคมปฏิบัติต่างจากลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีที่ทุกคนในสังคมไม่ปฏิบัติ รวมถึงกลวิธีการแสดงผลเพื่อทำให้อ่านเห็นว่า หากตนปฏิบัติตามลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดีก็จะได้รับผลดี แต่หากปฏิบัติตามลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีก็จะได้รับผลร้าย ดังจะเห็นว่า ความคิดย่อยประการนี้ถือเป็นชี้นำให้อ่านเลือกปฏิบัติตามลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดีที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่าน และขณะเดียวกันก็ชี้นำให้อ่านละทิ้งหรือไม่ปฏิบัติตามลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนมาสื่อมาด้วย

หากพิจารณาความคิดย่อยทั้ง ๓ ประการของอุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีดังกล่าวจะเห็นว่า ความคิดย่อยเหล่านี้เป็นความคิดที่ทำงานต่อเนื่องสอดรับกัน กล่าวคือ การสื่อภาพของเด็กดีและเด็กไม่ดีนั้นเป็นการสื่อความคิดที่เป็นพื้นฐานสำคัญให้อ่านรับรู้ ว่า เด็กดีนั้นมีลักษณะและพฤติกรรมเป็นเช่นไรและแตกต่างจากเด็กไม่ดีอย่างไร จากนั้นเลือกให้คุณค่าแก่ลักษณะที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อว่าเป็นลักษณะของเด็กดีและลดคุณค่าของลักษณะที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อว่าเป็นลักษณะของเด็กไม่ดี สุดท้ายจึงชี้นำให้อ่านเห็นว่า ลักษณะของเด็กดีที่ตัวบทสื่อมานั้นเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเนื่องจากเป็นสิ่งที่มีความค่า และลักษณะของเด็กไม่ดีที่ตัวบทสื่อมานั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติเนื่องจากเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่า เพื่อให้อ่านปฏิบัติตามลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดี ขณะเดียวกันก็ละทิ้งลักษณะและไม่ปฏิบัติตามพฤติกรรมของเด็กไม่ดีที่ตัวบท

สื่อ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีของตัวบทหนังสือเรียน

การสื่อความคิดย่อยของอุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีทั้ง ๓ ประการดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า เป็นความพยายามที่จะกำหนดกรอบการปฏิบัติตนให้ผู้อ่านปฏิบัติตามเพื่อสร้างสมาชิกที่พึงประสงค์ตามแบบแผนที่รัฐเห็นว่าเหมาะสมซึ่งเอื้อให้รัฐสามารถควบคุมและปกครองคนในสังคมสังคมได้โดยง่าย

๓.๑.๒ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่

อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่นั้นเป็นชุดความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพของเด็กและผู้ใหญ่ที่มีความแตกต่างกัน ตลอดจนมุมมองและทัศนคติที่มีต่อเด็กและผู้ใหญ่ซึ่งมีผลทำให้สมาชิกในสังคมมีการกระทำและพฤติกรรมต่างๆ ต่อเด็กและผู้ใหญ่ในวิถีที่แตกต่างกันด้วย

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์นี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่หลากหลายซึ่งทำให้เห็นถึงความคิดย่อยที่ประกอบเป็นชุดความคิดของอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๒.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่

อุดมการณ์นี้จัดเป็นอีกชุดความคิดหนึ่งที่พบในหนังสือเรียนทุกเล่มของทุกหลักสูตร โดยสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ ทั้งสิ้น ๕ กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงเด็กและผู้ใหญ่ การอ้างถึงแบบรวมกลุ่ม การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้ประโยคแสดงผล การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ด้วยโครงสร้างประโยค การใช้วัจนกรรม (speech acts) การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน การใช้เสียงที่หลากหลาย และการลำดับเหตุการณ์ของเรื่อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๒.๑.๑ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงเด็กและผู้ใหญ่

จากการศึกษาตัวบทที่กล่าวถึงบุคคลและตัวละครที่เป็น “เด็ก” และ “ผู้ใหญ่” ตลอดจนการกล่าวถึง “เด็ก” และ “ผู้ใหญ่” โดยทั่วไปในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า คำศัพท์ที่ตัวบทเลือกใช้เพื่อกล่าวถึงบุคคลและตัวละครที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่ทั้งที่เป็นตามกายภาพและเป็นตามสถานภาพ และ “เด็ก” และ “ผู้ใหญ่” โดยทั่วไปนั้นมีส่วนอย่างยิ่งในการสื่อความคิดเกี่ยวกับความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ที่แตกต่างกันไปสู่ผู้อ่าน ดังจะเห็นได้จากการใช้คำศัพท์ที่เป็นคำกริยาแสดงการกระทำ ซึ่งประกอบด้วยคำศัพท์ที่แสดงการกระทำของเด็กหรือผู้ใหญ่และและคำกริยาแสดงสภาพ คำศัพท์ที่เลือกใช้ขึ้นบ้างกลุ่มความหมายเป็นคำศัพท์ที่ปรากฏใช้เฉพาะกับเด็กและเฉพาะกับผู้ใหญ่ การใช้คำศัพท์เฉพาะเช่นนี้จึงเป็นการสื่อความคิดเกี่ยวกับการจัดวางให้ “เด็ก” และ “ผู้ใหญ่” มีความแตกต่างกันทั้งด้านกิจกรรมที่เด็กและผู้ใหญ่กระทำ ตลอดจนสภาพที่เป็นอยู่ของ “เด็ก” และ “ผู้ใหญ่” ไปสู่ผู้อ่าน คำศัพท์ที่กล่าวถึงกิจกรรมและสภาพที่ปรากฏรวมเฉพาะกับเด็กและเฉพาะกับผู้ใหญ่ที่พบอย่างต่อเนื่องในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรมีดังนี้

ตารางที่ ๓.๓ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏรวมเฉพาะกับบุคคลและตัวละครที่เป็นเด็กในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร

ประเภทของคำศัพท์	ตัวอย่างคำศัพท์
คำกริยาแสดงการกระทำ	<ul style="list-style-type: none"> - เรียน เล่าเรียน เรียนหนังสือ ศึกษา - เล่น วึ่งเล่น วายน้าเล่น - เที้ยว เที้ยวเตร์ เที้ยวเล่น - ร้อง ร้องไห้ ร้องไห้คร่ำครวญ ร้องไห้กระจองอแง - ขอร้อง ร้องขอ อ้อนวอน วอนขอ - ปรีกษา ขอคำแนะนำ ถาม - เชื่อฟัง เคารพเชื่อฟัง ทำตาม ปฏิบัติตาม - ไหว้ ระลึก บูชา กราบ กราบเท้า ทำความเคารพ - สนองพระคุณ แทนคุณ กตเวที
คำกริยาแสดงสภาพ	<ul style="list-style-type: none"> - คื้อ ดิ่งคื้อ คื้อรัน - ชน ชุกชน คีกคะนอง - หยิ่ง อวดดี อวดเก่ง ลำพอง

หากพิจารณากลุ่มคำศัพท์ที่เกิดเฉพาะกับบุคคลและตัวละครที่เป็น “เด็ก” ตลอดจน “เด็ก” โดยทั่วไปดังตารางที่ ๓.๓ ข้างต้นจะเห็นว่า คำกริยาแสดงการกระทำที่เกิดเฉพาะกับ “เด็ก” นั้นเป็นกลุ่มคำศัพท์ที่สื่อภาพของ “เด็ก” ว่ามีอาการเป็นเช่นไรและสามารถกระทำกิจกรรมใด คำกริยาแสดงการกระทำที่หนังสือเรียนเลือกใช้นี้แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมที่เด็กทำแตกต่างไปจากผู้ใหญ่คือการศึกษเล่าเรียน ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่า เด็กเป็นผู้ที่ขาดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ เด็กจึงเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ เพื่อให้ก้าวสู่ภาวะของการเป็น “ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ” ต่อไปในอนาคต ต่างจาก “ผู้ใหญ่” ในตัวบทหนังสือเรียนที่ไม่เกิดร่วมกับคำที่มีความเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน พบแต่เพียงคำว่า “ขอคำแนะนำ” ที่ใช้ร่วมกับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ในตัวบทหนังสือเรียน หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ ซึ่งเป็นการขอคำแนะนำจาก “เกษตรอำเภอ” ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญมากกว่าเท่านั้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า “ผู้ใหญ่” ตามที่หนังสือเรียนสื่อไปสู่ผู้อ่านนั้นมีลักษณะเป็น “ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ” ในด้านต่างๆ เป็นอย่างมาก

คำกริยาแสดงกระทำอีกกลุ่มหนึ่งที่สื่อให้เห็นภาพของเด็กตามที่หนังสือเรียนสื่อไปสู่ผู้อ่านคือ คำกริยาแสดงการกระทำเกี่ยวกับการเล่นและการเที่ยวเตร่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า “เด็ก” เป็นวัยที่มุ่งแสวงหาความสนุกสนานร่าเริงหรือการผ่อนคลายอารมณ์เป็นสำคัญ ภาพของเด็กที่ถูกสื่อไปยังผู้อ่านจึงเป็นภาพของผู้ที่ชอบเล่น ชอบความสนุกสนาน ต่างจาก “ผู้ใหญ่” ที่ไม่ปรากฏร่วมกับคำศัพท์ในกลุ่มนี้ ภาพของผู้ใหญ่จึงไม่ปรากฏภาพของผู้ที่ชอบเล่น หรือชอบความสนุกสนานเช่นที่ “เด็ก” เป็น

คำกริยาแสดงกระทำเกี่ยวกับการร้องไห้นั้นสื่อให้เห็นว่า “เด็ก” ตามที่หนังสือเรียนสื่อแก่ผู้อ่านนั้นเป็นผู้ที่อ่อนแอและขาดความสามารถที่จะจัดการปัญหาและเรื่องที่ตนไม่ชอบใจให้ลุล่วงไปได้ จึงต้องระบายความอัดอั้นนั้นด้วยการร้องไห้ การที่คำศัพท์กลุ่มนี้ไม่ปรากฏใช้กับ “ผู้ใหญ่” ในตัวบทหนังสือเรียนจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า “ผู้ใหญ่” นั้นมีความอดทน อดกลั้น และความสามารถที่จะจัดการปัญหาและเรื่องที่ตนไม่ชอบใจให้ลุล่วงไปได้ ต่างจาก “เด็ก” ที่มีภาพในลักษณะตรงกันข้ามดังกล่าว

จากคำกริยาแสดงการกระทำที่ปรากฏใช้เฉพาะกับ “เด็ก” ข้างต้นจะเห็นว่า มีคำกริยาแสดงการกระทำกลุ่มหนึ่งที่แสดงถึงสิ่งที่ “เด็ก” กระทำต่อ “ผู้ใหญ่” ได้แก่ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการขอร้อง การขอความรู้และคำแนะนำ การเชื่อฟัง การทำความเคารพและการรู้ และตอบแทนคุณ คำศัพท์เหล่านี้เป็นคำศัพท์อีกหมวดหนึ่งที่สื่อภาพของ “เด็ก” และ “ผู้ใหญ่” ที่แตกต่างกันได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการขอร้อง การขอความรู้และคำแนะนำและการเชื่อฟังนั้นตอกย้ำให้เห็นว่า “เด็ก” เป็นผู้ด้อยความรู้ ด้อยประสบการณ์และด้อยความสามารถจึงจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจาก “ผู้ใหญ่” และทำตามที่ “ผู้ใหญ่” แนะนำหรือสั่งสอน ส่วนคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำความเคารพและการรู้และตอบแทนคุณนั้นสื่อให้เห็นว่า “ผู้ใหญ่” เป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า “เด็ก” อันเนื่องมาจาก “ผู้ใหญ่” เป็นผู้ช่วยเหลือเด็กจึงมีพระคุณต่อเด็ก เหตุนี้ “เด็ก” จึงต้องให้ความเคารพต่อ “ผู้ใหญ่”

คำศัพท์หมวดสุดท้าย คือ คำกริยาแสดงสภาพนั้นเป็นคำศัพท์ที่แสดงให้เห็นถึงสภาวะที่ “เด็ก” ดังจะเห็นว่า คำศัพท์หมวดนี้เป็นคำศัพท์ที่สื่อว่า “เด็ก” เป็นผู้ที่ขาดวุฒิภาวะที่จะรู้ว่าสิ่งใดควรและไม่ควรกระทำ คำศัพท์ที่หนังสือเรียนเลือกใช้กับ “เด็ก” จึงประกอบด้วยคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการไม่ยอมทำตาม การไม่ระมัดระวังกริยาอาการและการคิดว่าตนดีดังกล่าว

ส่วนภาพของ “ผู้ใหญ่” ที่หนังสือเรียนสื่อแก่ผู้อ่านด้วยการใช้คำศัพท์นั้นพบว่า มีคำศัพท์กลุ่มหนึ่งที่ปรากฏใช้เฉพาะกับบุคคลและตัวละครที่เป็น “ผู้ใหญ่” และ “ผู้ใหญ่” โดยทั่วไป ประกอบด้วยคำกริยาแสดงการกระทำและคำกริยาแสดงสภาพ ดังนี้

ตารางที่ ๓.๔ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร

ประเภทของคำศัพท์	ตัวอย่างคำศัพท์
คำกริยาแสดงการกระทำ	<ul style="list-style-type: none"> - สอน สอนสั่ง ฝึก หัด เตือน อบรม แนะนำ แนะนำแนวทางอธิบาย ถ่ายทอดความรู้ ชี้ทาง ปลุกฝัง บ่มนิสัย กล่อมเกลาคิดใจ - ดูแล เลี้ยง เลี้ยงดู ช่วยเหลือเกื้อกูล สงเคราะห์ อนุเคราะห์ โอบอุ้ม - พา นำ - เมตตา ปราณี กรุณา เมตตากรุณา - เขียน เขียนดี คำ คำนิ ทิเตียน ลงโทษ ทำโทษ ชม ชมเชยให้รางวัล
คำกริยาแสดงสภาพ	<ul style="list-style-type: none"> - ใจดี มีเมตตา - ยุติธรรม เทียงธรรม

คำศัพท์ดังตารางที่ ๓.๔ นี้แสดงให้เห็นถึงภาพของ “ผู้ใหญ่” ที่หนังสือเรียนสื่อไปสู่ผู้อ่าน ดังจะเห็นว่า คำกริยาแสดงการกระทำที่พบนั้นเป็นคำศัพท์ที่เน้นการกระทำที่ “ผู้ใหญ่” มีต่อ “เด็ก” ซึ่งสื่อให้เห็นว่า “ผู้ใหญ่” เป็นที่มีความรู้ ประสบการณ์และความสามารถมากกว่า “เด็ก” เหตุนี้ในตัวบทหนังสือเรียน “ผู้ใหญ่” จึงปรากฏร่วมกับคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับให้ความรู้และคำแนะนำ การช่วยเหลือเลี้ยงดูและการนำหรือพา “เด็ก” ไปยังที่ต่างๆ ดังกล่าว ส่วนคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการปรารณาดิฉันนั้นแสดงให้เห็นว่า “ผู้ใหญ่” เป็นผู้ปรารณาดิฉันต่อเด็ก และคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับลงโทษและให้รางวัลนั้นแสดงให้เห็นว่า “ผู้ใหญ่” เป็นผู้รู้ว่าจะสิ่งใดควรหรือไม่ควรกระทำจึงได้รับอำนาจในการประเมินการกระทำและความประพฤติที่ “เด็ก” กระทำ

ส่วนคำกริยาแสดงสภาพนั้นเป็นคำศัพท์ที่ช่วยตอกย้ำภาพของ “ผู้ใหญ่” ที่เป็นผู้ปรารณาดิฉันต่อเด็ก ดังเห็นได้จากการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการมีความปรารณาดิฉันกับ “ผู้ใหญ่” เมื่อพิจารณาคำศัพท์ที่มีความหมายในกลุ่มนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า คำศัพท์กลุ่มนี้พบทั้งที่เป็นคำกริยาแสดงการกระทำและคำกริยาแสดงสภาพ เช่น “ปราณี” “มีเมตตา” และ “ใจดี” จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า ภาพของ “ผู้ใหญ่” ที่มีความปรารณาดิฉันกับเด็กนั้นเป็นภาพที่

สำคัญภาพหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการสื่อไปสู่ผู้อ่าน นอกจากนี้ คำกริยาแสดงสภาพที่ใช้กับ “ผู้ใหญ่” ในตัวบทหนังสือเรียนยังปรากฏคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการมีความเที่ยงตรงซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่า “ผู้ใหญ่” เป็นผู้ที่มิ ุติภาวะจึงไม่เอนเอียงไปตามอารมณ์และอคติต่างๆ ประกอบอยู่ด้วย

จากการศึกษาการใช้คำศัพท์เพื่อสื่อภาพของความเป็น “เด็ก” และความเป็น “ผู้ใหญ่” พบว่า ไม่ปรากฏคำศัพท์ที่ใช้กับเฉพาะกับบุคคลและตัวละครที่เป็น “เด็ก” และเป็น “ผู้ใหญ่” หรือ การกล่าวถึง “เด็ก” และ “ผู้ใหญ่” โดยทั่วไปที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียน บางหลักสูตร จึงแสดงให้เห็นว่า หากพิจารณาเพียงการเลือกใช้คำศัพท์ภาพของความเป็น “เด็ก” และความเป็น “ผู้ใหญ่” มีลักษณะคงที่ต่อเนื่องกันตลอดในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร แต่กระนั้น ก็มิได้หมายความว่า อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็น “เด็ก” และ ความเป็น “ผู้ใหญ่” นั้นจะเป็น อุดมการณ์ที่หนังสือเรียนสื่อ ไปสู่ผู้อ่านอย่างคงที่และไม่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เพียงแต่ ความเปลี่ยนแปลงที่อาจมีของอุดมการณ์นี้มีได้สื่อด้วยการเลือกใช้ศัพท์เท่านั้น

๓.๑.๒.๑.๒ การอ้างอิงแบบรวมกลุ่ม

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ในการบรรยาย เรื่องที่กล่าวถึงเหตุการณ์ของตัวละครที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่นั้นมักมีการใช้คำเรียกแบบรวมกลุ่มเพื่อ อ้างถึงกลุ่มตัวละครที่เป็นเด็กและกลุ่มตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าความเป็นเด็ก และความเป็นผู้ใหญ่นั้นเป็นสิ่งที่จำแนกบุคคลให้แตกต่างกัน และแสดงให้เห็นว่าเด็กและผู้ใหญ่นั้น ต่างก็มีกลุ่มเป็นของตนเอง เหตุนี้ เมื่อตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้คำเรียกแบบรวมกลุ่มเพื่ออ้างถึง กลุ่มของเด็กและกลุ่มของผู้ใหญ่จึงเป็นการทำให้เด็กและผู้ใหญ่กลายเป็นกลุ่มที่แตกต่างกันมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๘) เด็กๆ หันไป ซื่อขนม

ผู้ใหญ่ หันไปซื่อ นุหรือสูบ

(บันไดก้าวหน้า เล่ม ๓, ๒๕๐๓: ๕)

(๕๕) ยังไม่เพล บ่อปลาก็เสร็จเรียบร้อย พวกผู้ใหญ่ไปอาบน้ำบนบ้าน ส่วนพวกเด็กยังเล่นกันอยู่ที่ขอบบ่อ

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๕๕)

(๖๐) พอจบคำลุงแฉ่ง ก็มีเสียงเฮฮารับด้วยความพอใจ สีตากับซุสก็ดีใจ เพราะอยากรู้ว่าเวลาเกี่ยวข้าวจริงๆ ผู้ใหญ่จะเล่นเพลงเกี่ยวข้าวกันอย่างไร จะเหมือนกับที่ครูเคยให้แสดงบนเวทีที่โรงเรียนหรือไม่

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๑๕๖)

(๖๑) ผู้ใหญ่บ้านกล่าวในที่ประชุมตอนหนึ่งว่า “เด็กๆ ประึกษากันว่าจะตั้งผู้ดูแลความปลอดภัยของหมู่บ้าน เป็นความคิดที่ดี พวกผู้ใหญ่ทุกคนชอบใจเด็กๆ ที่เสนอความคิดอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้านนาบอน”

(ป.๔ ก. เล่ม ๒. ๒๕๔๔: ๑๓๘)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า มีการใช้คำเรียกแบบรวมกลุ่มเพื่ออ้างถึงกลุ่มตัวละครที่เป็นเด็ก ได้แก่ คำว่า “เด็กๆ” ในตัวอย่างที่ (๕๕) และ (๖๑) คำว่า “พวกเด็ก” ในตัวอย่างที่ (๕๕) และใช้คำเรียกแบบรวมกลุ่มเพื่ออ้างถึงกลุ่มตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ ได้แก่ คำว่า “ผู้ใหญ่” ในตัวอย่างที่ (๕๕) และ (๖๐) และคำว่า “พวกผู้ใหญ่” ในตัวอย่างที่ (๕๕) และ (๖๑) หากพิจารณาการใช้คำเรียกแบบรวมกลุ่มเหล่านี้จะเห็นว่า คำเรียกเช่นนี้เป็นคำที่แสดงคุณสมบัติของความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ของผู้ที่ถูกอ้างถึง ซึ่งเป็นการทำให้ผู้ที่ถูกอ้างถึงถูกจำแนกออกเป็นกลุ่มที่ต่างกันด้วยคุณสมบัติดังกล่าว เหตุนี้ การใช้คำเรียกแบบรวมกลุ่มดังกล่าวจึงเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ นั้นเป็นสิ่งที่ต่างกันซึ่งจะส่งผลให้เด็กและผู้ใหญ่ถูกจัดจำแนกให้เป็นบุคคลคนละกลุ่ม และเมื่อประกอบกับภาพของเด็กและผู้ใหญ่ที่แตกต่างกันดังที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อด้วยกลวิธีทางภาษาอื่นๆ จึงยิ่งทำให้ความแตกต่างของเด็กและผู้ใหญ่ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

๓.๑.๒.๑.๓ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า มีการใช้คำแสดงทัศนภาวะเพื่อแสดงทัศนะเกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ว่า เด็กและผู้ใหญ่มีลักษณะเป็นอย่างไร สิ่งใดเป็นที่พึงมี พึงเป็นของทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ตลอดจนสิ่งใดเป็นสิ่งที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ การใช้คำแสดงทัศนภาวะเช่นนี้เป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพและสถานภาพที่แตกต่างกันของเด็กและผู้ใหญ่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๖๒) เด็กของชาติ หากขาด ผู้ใหญ่ป็น

อนาคต นับวัน จะป็น

จะเติบโต เพียงเห็น เป็นรูปคน

ส่วนจิตใจ จะมีคณ ไม่เป็นการ

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๖. ๒๕๐๓: ๑)

(๖๓) สมคิดพูดว่า “เธอยังเด็กอยู่ไม่ควรสวมเครื่องประดับหรูหรา
ชูใจ”

(ป.๔ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๑๐๕)

(๖๔) เด็กวัยเยาว์ควรซื้อของราคาเขา

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๓๖)

(๖๕) เมื่อยังเด็กเล็กอยู่ ต้องพึ่งพาพ่อแม่

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๒๔๐)

(๖๖) ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา เป็นญาติผู้ใหญ่ที่เราทุกคนต้องให้ความเคารพ ท่านหวังดีและมีพระคุณแก่เรา ท่านอบรมเราให้เป็นคนดี

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๔๑)

ตัวอย่างที่ (๖๒) – (๖๖) นี้เป็นตัวอย่างการใช้ทัศนภาวะเพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับเด็ก จะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๖๒) นั้นเป็นการใช้ประโยคเงื่อนไขเพื่อแสดงความเห็นเกี่ยวกับเด็กว่า หากเด็กขาดผู้ใหญ่คอยอบรมสั่งสอนหรือที่ดัวบทใช้คำว่า “ป็น” แล้ว เด็กจะกลายเป็นผู้ที่โตเพียงตัวแต่ขาดคุณลักษณะที่จะรู้ผิดชอบชั่วดีต่างๆ ได้ การใช้ทัศนภาวะเช่นนี้เป็นการสื่อภาพของให้ผู้อ่านเห็นว่า “เด็ก” นั้นมีธรรมชาติเป็นผู้ที่ขาดคุณลักษณะ “ไม่รู้ว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควร ถูกหรือผิดตามบรรทัดฐานที่สังคมกำหนด ดังนั้นจึงต้องมี “ผู้ใหญ่” ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะเป็นผู้คอยชี้แนะ สั่งสอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ตัวอย่างที่ (๖๓) และ (๖๔) นั้นเป็นการใช้ทัศนภาวะเพื่อแสดงความคิดเห็นของผู้พูดเกี่ยวกับสิ่งที่เด็กพึงกระทำ กล่าวคือ ตัวอย่างที่ (๖๓) นั้นมีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ควร” เพื่อแสดงถึงความคิดเห็นของผู้พูดคือตัวละคร “สมคิด” ว่าเด็กนั้นไม่ควรสวมเครื่องประดับราคาแพง เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๖๔) ที่ใช้คำแสดง ทัศนภาวะ “ไม่ควร” เพื่อแสดงถึงความคิดเห็นว่า เด็กนั้นไม่ควรซื้อของที่ราคาแพงนัก จากตัวอย่างทั้งสองนี้จะเห็นว่า คำแสดงทัศนภาวะที่ดัวบทใช้กล่าวถึงเด็กนั้นนอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าเด็กพึงปฏิบัติตนอย่างไรในสายตาของ ผู้พูดแล้วยังเป็นการสื่อความคิดเกี่ยวกับเด็กโดยเชื่อมโยงสภาวะของความเป็นเด็กกับการจับจ่ายใช้สอย โดยเห็นว่าเนื่องจากเด็กยังไม่มีความพร้อมในด้านต่างๆ นักรวมทั้งด้านฐานะทางการเงิน ดังนั้นเด็กจึงยังไม่ควรจับจ่ายหรือใช้สิ่งของที่มีราคาซึ่งเป็นการสื่อความคิดเกี่ยวกับเด็กว่ายังเป็นผู้ไม่มีความพร้อมไปสู่อ่าน

ส่วนตัวอย่างที่ (๖๕) และ (๖๖) นั้นเป็นการใช้ทัศนภาวะเพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ตัวอย่างที่ (๖๕) นั้นเป็นการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” เพื่อแสดงความคิดว่าเด็กนั้นเป็นผู้พึ่งพาผู้ใหญ่ คือ พ่อแม่ ซึ่งการใช้คำว่าแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้พูดเชื่อแน่ว่าเด็กไม่สามารถที่จะดูแลตนเองได้หากขาดผู้ใหญ่คือ พ่อแม่ ซึ่งเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพของเด็กที่ด้อยความสามารถในเรื่องต่างๆ แม้แต่การดูแลตนเอง ส่วนตัวอย่างที่ (๖๖) เป็น การใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” เพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เด็กพึงปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ซึ่งก็คือการให้ความเคารพ และ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” นั้นก็เป็นย้าว่าความคิดดังกล่าวคือการให้ความเคารพต่อผู้ใหญ่ นั้นเป็นสิ่งที่เด็กจะหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติไม่ได้

(๖๗) ประธานและรองประธานนักเรียนนั้นต้องเลือกจากนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เพราะถือว่านักเรียนชั้นสูงสุดของโรงเรียนย่อมมีประสบการณ์มาก สามารถเป็นตัวแทนนักเรียนทั้งโรงเรียน และให้บริการแก่เพื่อนนักเรียนได้

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๒๗)

(๖๘) เด็กเด็ก จะแย่ง กัน นั่ง ชิงช้า ตา พูด ว่า “พี่ ต้อง ให้ น้อง นั่ง ก่อน พี่ นั่ง ทีหลัง”

(ป.๑ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๔)

(๖๙) ผู้ใหญ่จะต้องมีหน้าที่แนะนำ สั่งสอน ช่วยเหลือเกื้อกูล และมีความเมตตาต่อเด็ก พร้อมทั้งจะให้อภัยเมื่อเด็กทำผิด

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๘๐)

ตัวอย่างที่ (๖๗) – (๖๙) นี้เป็นการใช้ทัศนภาวะเพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นผู้ใหญ่ ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๖๗) มีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ยอม” ซึ่งเป็นคำที่แสดงว่าเป็นปรกติ เป็นธรรมดาหรือเป็นสามัญทั่วไป (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๖: ๘๕๔) ดังนั้นตัวอย่างนี้จึงเป็นการแสดงความคิดเห็นว่าเป็นนักเรียนชั้นสูงสุดหรือเป็นผู้ใหญ่กว่าเด็กชั้นอื่นๆ นั้น จะมีประสบการณ์ สามารถเป็นตัวแทนนักเรียนและบริการเพื่อนนักเรียน ได้นั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นปกติ ธรรมดา ซึ่งเป็นสื่อความคิดให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้ใหญ่นั้นมีประสบการณ์และสามารถกระทำการต่างๆ ได้มากกว่าเด็ก

ส่วนตัวอย่างที่ (๖๘) และ (๖๙) เป็นการใช้ทัศนภาวะ “ต้อง” เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้ใหญ่พึงปฏิบัติต่อเด็ก ตัวอย่างที่ (๖๘) นั้นเป็นการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเสียสละให้แก่เด็ก ส่วนตัวอย่างที่ (๖๙) นั้นเป็นการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการแนะนำ สั่งสอน ช่วยเหลือและมีเมตตาต่อเด็ก การที่ตัวอย่างทั้งสองใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” ในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเป็นการยืนยันว่า การเสียสละแก่เด็ก และการแนะนำ สั่งสอน ช่วยเหลือและมีเมตตาต่อเด็กนั้นเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่จะหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติต่อเด็กไม่ได้ ซึ่งเป็นเน้นย้ำให้

ภาพของผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ให้ทั้งสิ่งของ โอกาส ความรู้ ประสบการณ์และความเมตตาแก่เด็กให้ชัดเจน
คงที่และไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ไปสู่ผู้อ่าน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า การใช้ทัศนภavnั้นเป็นกลวิธีทางภาษา
ที่ช่วยตอกย้ำให้ภาพของเด็กและภาพของผู้ใหญ่ที่ด้วยบทหนังสือเรียนสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาอื่น
โดยเฉพาะ การเลือกใช้คำศัพท์ดังได้กล่าวถึงข้างต้นให้มีความชัดเจน คงที่และไม่อาจเปลี่ยนแปลง
ได้ หรือเป็นสิ่งที่ควรเป็นเช่นนั้น ไม่ควรเป็นอย่างอื่น ดังจะสังเกตเห็นว่า คำแสดงทัศนภavnที่ด้วยบท
หนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์นี้มักเป็นคำว่า “ต้อง” “ควร” “ยอม” ซึ่งเป็นคำที่แสดง
ทัศนคติดังกล่าว

๓.๑.๒.๑.๔ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล

ประโยคแสดงเหตุผลเป็นประโยคที่ประกอบด้วยเนื้อความ ๒ ส่วน คือ
ส่วนที่มีเนื้อความกล่าวถึงเหตุและส่วนที่มีเนื้อความกล่าวถึงผล การใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อสื่อ
อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่นั้นพบว่า ด้วยบทหนังสือเรียนใช้ประโยคแสดงเหตุผลในการสื่อให้
ผู้อ่านเห็นว่า ความเป็นเด็กเป็นเหตุให้บุคคลมีลักษณะที่ด้อยหรือไม่พึงประสงค์ต่างๆ และการจะละ
ทิ้งลักษณะที่ไม่พึงประสงค์เหล่านั้น ได้ก็ด้วยผู้ใหญ่เป็นผู้จัดการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๓๐) (ตา) ก็นั่นนะชียาย ขำจึงว่าอายหลานของเรา มันยังเป็นเด็กนัก
สติปัญญามันจึงยังอ่อนอยู่

(แบบเรียน เล่ม ๓. ๒๕๐๓: ๑๑๓)

(๓๑) ปิติมาน่าบ้างเหมือนกัน แต่ช่วยทำอะไรไม่ได้มากนักเพราะยัง
เด็กอยู่

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๓๘)

(๓๒) ซาฟิยะห์ยังเป็นเด็ก จึงออกไปหาปลาไม่ได้

(ป.๓ ว. ๒๕๔๔: ๒๓)

(๗๓) เอกเป็นเด็กเรียบร้อย เพราะยาได้อบรมมรรยาท การพูดจาให้
สุภาพ สอนเอกให้รู้จักไหว้ผู้ใหญ่อย่างอ่อนน้อม

(ป.๓ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๓๐)

ตัวอย่างที่ (๗๐) – (๗๓) ข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างเหล่านี้เป็นประโยค
แสดงเหตุผลที่มีส่วนที่กล่าวถึงผลนั้นเป็นลักษณะที่ด้อยหรือไม่พึงประสงค์ต่างๆ ได้แก่ “สติปัญญา
ยังอ่อน” ในตัวอย่างที่ (๗๐) “ช่วยทำอะไรได้ไม่มากนัก” ในตัวอย่างที่ (๗๑) และ “ออกไปหาปลา
ไม่ได้” ดังตัวอย่างที่ (๗๒) โดยมีส่วนที่เป็นเหตุเช่นเดียวกัน คือ ความเป็น “เด็ก” ประโยคแสดง
เหตุผลดังตัวอย่างนี้จึงเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าความเป็นเด็กนั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้ตัวละครต่างๆ
ในเรื่องเป็นผู้ที่มีลักษณะด้อยหรือไม่พึงประสงค์เหล่านั้น มิใช่เพราะการขาดทักษะในการทำงาน
หรือศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นเด็กหรือเป็นผู้ใหญ่ แสดงให้เห็นว่า
ความเป็นเด็กนั้นถูกเชื่อมโยงไปกับลักษณะที่ด้อยหรือไม่พึงประสงค์

ส่วนตัวอย่างที่ (๗๓) เป็นการใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อแสดงให้เห็นว่า
ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่ทำให้เด็กกลายเป็นผู้ที่มีลักษณะที่พึงประสงค์ได้ ดังจะเห็นว่า ประโยคในตัวอย่างนี้
แสดงให้เห็นว่าผล คือ “เอกเป็นเด็กเรียบร้อย” “พูดจาสุภาพ” และ “รู้จักไหว้ผู้ใหญ่อย่างอ่อนน้อม”
และมีส่วนที่เป็นเหตุคือ “ซึ่งเป็นลักษณะที่สังคมเห็นว่าถูกต้อง” ดังามนั้นมีสาเหตุมาจาก “ยาได้อบรมมรรยาท” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า เด็กนั้นไม่สามารถเป็นผู้ที่มีลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่
สังคมต้องการได้หากขาดผู้ใหญ่ และผู้ใหญ่เป็นสิ่งที่สำคัญที่จะทำให้เด็กกลายเป็นบุคคลที่สังคม
ต้องการได้

การใช้ประโยคแสดงเหตุผลดังตัวอย่างข้างต้นจึงแสดงให้เห็นว่า ตัวบท
หนังสือเรียนใช้กลวิธีนี้เพื่อสื่อภาพของเด็กให้เป็นผู้ที่ประกอบด้วยลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ต่างๆ
คือ ความอ่อนด้อยด้านสติปัญญาและความสามารถ ตลอดจนไม่รู้จักรูปแบบปฏิบัติที่เหมาะสมใน
การอยู่ร่วมกับผู้อื่นตรงข้ามกับภาพของผู้ใหญ่ที่ประกอบด้วยลักษณะที่พึงประสงค์ คือ มีสติปัญญา
และความสามารถ ตลอดจนรู้ว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

๓.๑.๒.๑.๕ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ด้วยโครงสร้าง

ประโยค

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ตัวบทส่วนที่กล่าวถึงเรื่องราวระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่นั้นมักมีการเรียบเรียงประโยคที่แสดงความหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ โดยบุคคลและตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่มักอยู่ในฐานะของผู้กระทำ หรือผู้นำการกระทำ ในขณะที่บุคคลและตัวละครที่เป็นเด็กมักเป็นผู้ได้รับประโยชน์ ผู้ถูกกระทำ และผู้ร่วมกระทำ ความสัมพันธ์ในประโยคเช่นนี้เป็นการสื่อถึงภาพของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นวัยที่พร้อมจะกระทำสิ่งต่างๆ และเป็นผู้ให้ที่กระทำสิ่งต่างๆ เพื่อเด็ก ในขณะที่เด็กถูกสื่อให้เห็นว่าเป็นวัยที่ยังอ่อนแอ ยังไม่สามารถกระทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเองและเป็นผู้ได้รับความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๓๔) แม่ จัด หา อาหาร ให้ เด็กๆ มากิน ทุกวัน

(บันได้ก้าวหน้า เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๔๓)

(๓๕) พ่อพาลูกๆ ไปเที่ยวที่ทุ่งนาข้าง ที่ภูเขาข้าง บางที่ก็พาไปดูหนัง สนุกๆ บางที่ก็พาไปซื้อของที่ตลาด

(ป.๑ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๖๑)

(๓๖) เด็กคนนั้นร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่าสงสารเพราะถูกแม่ตี ที่ไม่เชื่อฟัง

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๑๘)

ตัวอย่างที่ (๓๔) จะเห็นว่ามีการเรียบเรียงประโยคให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ คือ “แม่” เป็นผู้กระทำกริยา “จัดหา” อาหาร โดยมีตัวละครที่เป็นเด็ก คือ เรณูและปัญญา ซึ่งในตัวอย่างนี้เรียกแทนด้วยคำว่า “เด็กๆ” เป็นผู้ได้รับประโยชน์ คือ เป็นผู้ได้รับอาหารที่ตัวละคร “แม่” จัดเตรียมไว้ให้ ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงภาพของผู้ใหญ่ที่เป็น

ผู้กระทำสิ่งต่างๆ ให้แก่เด็ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีศักยภาพมากกว่าเด็ก และเป็นผู้คอยดูแลและทำสิ่งต่างๆ เพื่อเด็ก

ส่วนตัวอย่างที่ (๑๕) และ (๑๖) นั้นเป็นการเรียบเรียงประโยคให้ตัวละครที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่มีความสัมพันธ์กันแบบผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ กล่าวคือ ตัวอย่างที่ (๑๕) นั้นประโยคที่ใช้กล่าวถึงตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “พ่อ” เป็นผู้กระทำกริยา “พา” โดยมีตัวละครที่เป็นเด็กคือ “ลูก” เป็นผู้ถูกกระทำ กล่าวคือ เป็นผู้ถูกทำให้ต้องเปลี่ยนสถานที่ไปยังที่ต่างๆ ทั้งที่นา ภูเขา โรงภาพยนตร์ และตลาด ขณะที่ตัวอย่างที่ (๑๖) นั้นกล่าวถึงตัวละครผู้ใหญ่คือ “แม่” เป็นผู้กระทำกริยา “ตี” โดยมีตัวละครที่เป็นเด็ก คือ “ลูก” เป็นผู้ถูกกระทำ คือ ถูก “ตี” ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้ใหญ่เช่นนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถและอำนาจของผู้ใหญ่ที่มีมากกว่าเด็กไปสู่ผู้อ่าน

การใช้ประโยคที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่เช่นนี้นอกจากจะพบกับตัวละครที่เป็นมนุษย์แล้ว ยังพบว่ามีการสร้างความสัมพันธ์ลักษณะนี้กับตัวละครที่เป็นไม่ใช่มนุษย์ด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๗) “สวัสดีจ๊ะ หมึกวาย ฉันจะพาถูๆ ไปหาหินทางชายป่าโน้น” หมึกนร็องบอก

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๒๕)

(๑๘) ช้างน้อยจอมชนแกว่งวงเล่นในน้ำ ตลิ่งลื่น จึงเสียหลักเกือบตกลงไปในลำธาร ดีที่ป่าข้างหันกลับมาเห็น ช้างวงคว่ำไว้ทัน

(ป.๒ ก. ๒๕๔๔: ๓๘)

ตัวอย่างทั้งสองนี้จะเห็นว่า ประโยคที่ใช้ในนั้นเรียบเรียงให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “แม่หมึกน” ในตัวอย่างที่ (๑๗) และ “ป่าข้าง” ในตัวอย่างที่ (๑๘) มีความสัมพันธ์กับตัวละครเด็ก คือ “ลูกหมึกน” และ “ช้างน้อย” ตามลำดับแบบผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ กล่าวคือ ตัวอย่างที่ (๑๗) ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “แม่หมึกน” เป็นผู้กระทำกริยา “พา” โดยมีตัวละครที่เป็น

เด็กคือ “ลูกหมึกคน” เป็นผู้ถูกระทำ ส่วนตัวอย่างที่ (๗๘) ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “ป่าช้า” เป็นผู้กระทำกริยา “ไฉ่วงคว่า” โดยมีตัวละครที่เป็นเด็กคือ “ช่างน้อย” เป็นผู้ถูกระทำ ตัวอย่างทั้งสองนี้จึงเน้นย้ำให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นต้องการสื่อถึงภาพของความเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสามารถและอำนาจในการกระทำสิ่งๆ มากกว่าเด็ก ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะเป็นมนุษย์หรือไม่ก็ตาม

นอกจากนี้ยังพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ นั้นมีการเรียบเรียงประโยคให้ “เด็ก” เป็นผู้กระทำ ส่วน “ผู้ใหญ่” เป็นผู้รับประโยชน์อยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ซึ่งเป็นการสื่อถึงภาพของ “เด็ก” ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๗๙) แต่สำหรับปิติ เขามีความรู้สึกว่าวันหนึ่งๆ ผ่านไปรวดเร็วเหลือเกิน เพราะเขาต้องทำงานหลายอย่าง เป็นต้นว่าเลี้ยงหมูแทนยาย เลี้ยงปลานิลซึ่งขายออกไปอีกหลายบ่อ ดูแลเจ้านิด และอื่นๆ อีกอีกป่าละบางครั้งพ่อหรือแม่ก็วานให้เขาทำธุระต่างๆ ให้ด้วย

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๑- ๒)

(๘๐) “พุ่มนี่อ้อมเอาไปส่งให้ และเลยไปโรงเรียนก็ทันครับ” อ้อมอาสา “ขอบใจจะ ย่าจะรีบทำให้เสร็จแต่เช้าเลยทีเดียวนะ”

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๑๒๒)

(๘๑) ขณะกำลังรออาหาร ผมเลยทำหน้าที่บริกร ช่วยบริการน้ำให้ผู้ร่วมโต๊ะทั้ง ๑๐ คน ของแค้นนี้เด็กๆ ก็ทำได้ ไม่ต้องให้ใครบอก

(ป.๓ ก. ๒๕๔๔: ๑๓๙)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ จะเห็นว่า มีการเรียบเรียงประโยคให้ตัวละครที่เป็นเด็ก คือ “ปิติ” “อ้อม” และ “ภพ” ซึ่งแทนด้วยคำสรรพนาม “ผม” เป็นผู้กระทำ โดยมีตัวละครผู้ใหญ่คือ “พ่อและแม่” “ย่า” และ “ผู้ร่วมโต๊ะ” เป็นผู้รับการกระทำซึ่งเป็นที่ให้เห็นว่า “เด็ก” ก็มี

ความสามารถที่จะกระทำบางอย่างเพื่อ “ผู้ใหญ่” ด้วยเช่นกัน มิได้เป็นเพียงผู้รับประโยชน์จากผู้ใหญ่ แต่เพียงฝ่ายเดียว

จากการศึกษาการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ด้วย โครงสร้างประโยคข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า ภาพของเด็กที่ถูกสื่อด้วยกลวิธีนี้มักเป็นภาพของผู้ที่ ค่อยความสามารถ ดังจะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนมักใช้โครงสร้างประโยคที่แสดงความสัมพันธ์ ให้เด็กเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการกระทำของของผู้ใหญ่และเป็นผู้ร่วมกระทำกริยากับผู้ใหญ่ โดยเด็กไม่สามารถเป็นผู้กระทำเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เด็กในหนังสือ เรียนระยะหลังเริ่มปรากฏประโยคที่แสดงความสัมพันธ์ให้เด็กเป็นผู้กระทำเพื่อผู้อื่นอยู่บ้างแต่ก็ไม่ มากนัก ส่วนภาพของผู้ใหญ่นั้น ตัวบทหนังสือเรียนมักใช้โครงสร้างประโยคที่มีผู้ใหญ่เป็นผู้กระทำ อยู่เสมอ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของผู้ใหญ่ที่เป็นผู้มีอำนาจและความสามารถ อันเป็นภาพที่แตกต่างและ ตรงข้ามกับภาพของเด็กดังกล่าว

๓.๑.๒.๑.๖ การใช้วจนกรรม (Speech Acts)

จากแนวคิดของออสติน (Austin, 1962) และเซิร์ล (Searle, 1969) สรุป ได้ว่า วจนกรรม คือ การใช้ภาษาเพื่อแสดงเจตนาบางประการของผู้พูด และเนื่องจากตัวบทของ บทอ่านในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาส่วนใหญ่มักเป็นนิทานและเรื่องเล่า จึงปรากฏการสนทนาระหว่างตัวละครต่างๆ ในนิทานและเรื่องเล่าเหล่านั้น เมื่อพิจารณาว่าวจนกรรมที่ พบในกลุ่มย่อยของตัวละครเป็นที่น่าสังเกตว่า มีวจนกรรมบางประเภทที่ตัวบทหนังสือเรียนมัก กำหนดให้ ตัวละครที่เป็นเด็กเป็นผู้แสดงวจนกรรม และมีวจนกรรมอีกกลุ่มหนึ่งที่ตัวบทหนังสือ เรียนมักกำหนดให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เป็นผู้แสดงวจนกรรม เมื่อพิจารณาว่าวจนกรรมที่ตัวบท หนังสือเรียนมักเลือกให้ตัวละครทั้งสองกลุ่มดังกล่าวเลือกใช้ พบว่า วจนกรรมเหล่านั้นสามารถ แสดงถึงสถานภาพที่แตกต่างกันระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ได้อย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้ การเลือกใช้ วจนกรรมในกลุ่มย่อยระหว่างตัวละครที่เป็นเด็กกับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่จึงเป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่สื่อถึง ความคิดเกี่ยวกับความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ที่แตกต่างกันไปสู่อ่านได้

กิจกรรมที่ตัวบทหนังสือเรียนมักเลือกใช้ในคู่มือระหว่างตัวละครที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่ในนิทานและเรื่องเล่าที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีดังนี้

๓.๒.๑.๖.๑.๑ กิจกรรมที่ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เป็นผู้แสดงกิจกรรม

กิจกรรมที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เป็นผู้กล่าวถ้อยเมื่อสนทนาโต้ตอบกับตัวละครที่เป็นเด็กนั้นมักเป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นภาพของผู้มีความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนอำนาจของผู้ใหญ่ที่มีเหนือเด็ก กิจกรรมกลุ่มดังกล่าวนี้ ได้แก่ การสั่งสอน การแนะนำ การสั่ง และการดำเนิน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) กิจกรรมการสั่งสอน

การสั่งสอนเป็นกิจกรรมประเภทหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนมักให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เป็นผู้แสดงกิจกรรมนี้แก่ตัวละครที่เป็นเด็ก สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัดน์ (๒๕๔๕: ๕) ได้กำหนดเงื่อนไขของกิจกรรมการสั่งสอนว่า เป็นการที่ผู้พูดกล่าวถึงการกระทำที่เชื่อว่าเป็นสิ่งถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดีตามที่สังคมถือปฏิบัติต่อกันและต้องการชี้แจงเพื่อให้ผู้ฟังกระทำตาม ดังนั้น การที่ตัวบทหนังสือเรียนเรียบเรียงให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่แสดงกิจกรรมนี้แก่เด็กจึงเป็นการสื่อภาพของผู้ใหญ่ว่า เป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ เนื่องจากทราบว่ามีสิ่งใดเป็นสิ่งที่สังคมเห็นว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี และสามารถชี้แจงให้ผู้เป็นเด็กปฏิบัติตามได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๒) “นี่แหละหลานเอ๋ย จงจำไว้เถิดว่า ความขยันหมั่นเพียร ทำให้คนเราได้รับความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเล่าเรียน หรือการประกอบกิจการงาน ต้องมีความขยันหมั่นเพียรและมานะอดทนจึงจะมีความเจริญต่อไปเบื้องหน้า พวกเจ้าเติบโตขึ้นจงจำคำพูดของลุงไว้ว่า ถ้าพวกเจ้าเจริญก้าวหน้า บ้านเมืองก็เจริญก้าวหน้าด้วย”

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๔๕-๕๐)

(๘๓) “พ่อว่า ถ้าเราอยากได้อะไร เราควรพยายามทำสิ่งนั้นเอง เราไม่ควรขอคนอื่น ถ้าเราลงมือทำด้วยความขยันหมั่นเพียร และช่วยตนเองให้มากที่สุด เราก็จะได้สิ่งที่เราต้องการเสมอ คนขยันหมั่นทำมาหากินจะไม่มีวันอดตาย จงจำไว้ว่า เหนื่อยก่อนสบายทีหลังนะลูก” พ่อสอนเอื้อยและอ้อย

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๖๔)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นการแสดงวัจนกรรมการสั่งสอน โดยตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่จำเป็นต้องกล่าวชี้แจงเพื่อให้ตัวละครเด็กทราบว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติและต้องการให้ตัวละครที่เป็นเด็กกระทำตามสิ่งที่ตนกล่าว ดังจะเห็นว่าตัวอย่างที่ (๘๒) นั้นเป็นถ้อยคำที่ตัวละครผู้เป็น “ลุง” กล่าวกับตัวละครที่เป็น “หลาน” เพื่อสอนให้ตัวละคร “หลาน” เห็นคุณค่าของความขยันหมั่นเพียรและความมานะอดทนในการประกอบกิจการต่างๆ และต้องการให้ตัวละครที่เป็นหลานปฏิบัติตาม ส่วนตัวอย่างที่ (๘๓) นั้นเป็นถ้อยคำที่ตัวละครผู้เป็น “พ่อ” กล่าวกับ ตัวละคร “เอื้อย” และ “อ้อย” ผู้เป็นลูกสาวขณะที่พาตัวละครลูกสาวทั้งสองคนไปเยี่ยม “ลุง” ที่ทำไร่ด้วยความอดสาหัสจนประสบความสำเร็จ ตัวละคร “พ่อ” จึงกล่าวถ้อยคำนี้เพื่อสอนให้ตัวละครลูกทั้งสองคนเห็นคุณค่าของความขยันหมั่นเพียรที่จะส่งผลดีต่อตนเอง ดังเช่นที่ “ลุง” เคยได้รับ

ด้วยเหตุนี้ การสร้างบทสนทนาโดยให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กล่าว
 สั่งสอน ตัวละครที่เป็นเด็กดังตัวอย่างข้างต้นนี้จึงเป็นการสื่อให้เห็นว่า ผู้ใหญ่เป็นผู้มีวุฒิภาวะ
 เนื่องจากสามารถเข้าถึงข้อมูลว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่สังคมเชื่อว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี ในขณะที่เด็กซึ่ง
 เป็นผู้ฟังนั้นไม่มีความสามารถนี้เท่าผู้ใหญ่จึงเป็นไปได้เพียงผู้ฟังที่ผู้พูดคาดว่าจะให้กระทำตาม
 นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่มีความหวังดีต่อเด็กที่ต้องการให้เด็กสามารถปฏิบัติตาม
 สิ่งที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งถูกต้องและดีงามได้อย่างสมบูรณ์

๒) วัจนกรรมการแนะนำ

การแนะนำเป็นวัจนกรรมอีกประเภทหนึ่งที่ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่
 ในหนังสือเรียนมักแสดงแก่ตัวละครที่เป็นเด็ก เซิร์ล (Searle, 1969: 67) ได้กำหนดเงื่อนไขของ
 วัจนกรรมการแนะนำ ซึ่งสรุปได้ว่า วัจนกรรมนี้เป็นวัจนกรรมที่ทั้งผู้พูดและผู้ฟังไม่แน่ใจว่าผู้ฟังเอง
 นั้นจะกระทำสิ่งนั้นอยู่เป็นปกติและผู้พูดเชื่อว่า การกระทำที่ผู้พูดแนะนำนั้นเป็นสิ่งเป็นประโยชน์
 ต่อผู้ฟัง ดังนั้น การที่ตัวบทหนังสือเรียนให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่แสดงวัจนกรรมนี้แก่ตัวละครที่เป็น
 เด็กจึงเป็นการสื่อภาพของผู้ใหญ่ผู้มีประสบการณ์ ทราบสิ่งใดเป็นสิ่งที่ควรกระทำและจะเป็น
 ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งผู้ฟังที่เป็นเด็กไม่ทราบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๔) “ระวัง ทำงานให้มีระเบียบและได้ผลดีนะ” คุณครูบอก
 “แบ่งงานกันเข้าซิ แล้วทำให้เสร็จโดยเร็วที่สุดที่ทำได้”

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๒๔๑)

(๘๕) “ไปหาเพื่อนสิ” ยายแนะนำ “ไปปรึกษากับเพื่อน ช่วยกัน
 คิด ช่วยกันทำ เรื่องบางเรื่องถ้าคิดคนเดียวไม่ได้ ก็ต้องมี
 เพื่อนช่วยกันคิด”

(ป.๕ ว. ๒๕๔๔: ๗๒)

หากพิจารณาตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า ถ้อยคำที่ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กล่าวนั้นเป็นการกล่าวเพื่อแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ตัวละครที่เป็นเด็กปฏิบัติตาม ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๘๔) นั้นเป็นถ้อยคำที่ตัวละคร “คุณครูมูซาคุ” พูดกับตัวละคร “คิโอะชิ” และเพื่อนนักเรียนที่มาช่วย “คิโอะชิ” ทำงานเพื่อเขาจะได้มีเวลาไปเรียนหนังสือได้ตามปกติ เมื่อตัวละคร “คุณครูมูซาคุ” เห็นว่าตัวละคร “คิโอะชิ” และเพื่อนนักเรียนกำลังจะลงมือทำงานจึงแนะนำวิธีที่เชื่อว่าน่าจะเป็นประโยชน์แก่กลุ่มนักเรียนเหล่านั้นคือ “แบ่งงานกันเข้าซิ แล้วทำให้เสร็จโดยเร็วที่สุดที่ทำได้” ส่วนตัวอย่างที่ (๘๕) นั้นเป็นถ้อยคำที่ตัวละคร “ยาย” พูดกับตัวละคร “หลาน” ในขณะที่ตัวละคร “หลาน” กำลังประสบปัญหาไม่สามารถทำงานตามที่ครูสั่งได้ ตัวละคร “ยาย” จึงแนะนำวิธีการที่เชื่อว่าจะช่วยแก้ไขปัญหานั้นได้ คือ การไปปรึกษากับเพื่อนที่เรียนร่วมกัน ซึ่งอาจจะทำให้ได้แนวทางที่จะสามารถทำงานตามที่ครูสั่งนั้นได้สำเร็จ

การเลือกให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กล่าววาทกรรมการแนะนำกับตัวละครที่เป็นเด็กดังตัวอย่างข้างต้นนี้จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สื่อภาพของผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์ ความคิดอ่าน ทราบว่าสิ่งใดควรกระทำเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังมากที่สุด ในขณะที่ โดยที่ผู้ฟังซึ่งเป็นเด็กนั้นไม่ทราบ นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่มักมีความหวังดีแก่เด็กเสมอเช่นเดียวกับการสั่งสอนดังกล่าวอีกด้วย

๓) วาทกรรมการสั่ง

เซิร์ล (Searle, 1969: 66) ได้กล่าวถึงวาทกรรมการสั่งเปรียบเทียบกับวาทกรรมการขอร้องซึ่งมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันว่า วาทกรรมการสั่งและวาทกรรมการขอร้องนั้นเป็นวาทกรรมที่มีเงื่อนไขวาทกรรมเช่นเดียวกัน โดยสรุปคือ เป็นการกล่าวถ้อยของผู้พูดที่ต้องการให้ผู้ฟังกระทำบางสิ่งตามที่ตนต้องการ ซึ่งการกระทำนั้นผู้ฟังอาจไม่กระทำหากผู้พูดไม่กล่าวถ้อยนี้แก่ผู้ฟัง แต่ความแตกต่างระหว่างวาทกรรมทั้งสองคือ วาทกรรมการสั่งนั้นเป็นการกล่าวถ้อยที่แฝงไว้ด้วยอำนาจหรือสิทธิบางประการของผู้พูดในการบอกให้ผู้ฟังกระทำหรือปฏิบัติสิ่งนั้น เหตุนี้ การที่ตัวบทหนังสือเรียนเรียบเรียงบทสนทนาระหว่างตัวละครที่เป็นเด็กกับผู้ใหญ่ โดยให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กล่าววาทกรรมการสั่งกับตัวละครที่เป็นเด็กจึงเป็นการสื่อให้

ผู้อ่านเห็นถึงอำนาจของผู้ใหญ่ที่สามารถบอกให้เด็กกระทำตามสิ่งที่ตนต้องการได้ ดังตัวอย่างต่อไป

(๘๖) มานี กิน มะม่วง ที่ ถือ มา พ่อ จึง ว่า “ มา นั่ง ที่ นี้ อย่า
กิน ให้ เลอะเทอะ นะ”

(ป.๑ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๖๖)

(๘๗) “เฮ้า...เด็กๆ เตรียมเอาผ้าพันขาได้แล้ว เราจะเดินป่าไป
ศึกษาธรรมชาติ ของพืชและสัตว์กันอีก” เสียงพี่อ้วนออก
คำสั่ง

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๑๗๖)

ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นการกล่าววาทกรรมการสั่งของตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ต่อตัวละครที่เป็นเด็ก ตัวอย่างที่ (๘๖) นั้นตัวละคร “พ่อ” กล่าวกับตัวละคร “มานี” โดยสั่งให้ “มานี” ซึ่งกำลังเดินถือมะม่วงรับประทานอยู่นั้นมานั่งที่เก้าอี้ข้างๆ ตน และสั่งว่า “อย่ากินให้เลอะเทอะนะ” ส่วนตัวอย่างที่ (๘๗) เป็นการกล่าวถ้อยของตัวละคร “พี่อ้วน” ซึ่งเป็นผู้นำตัวละคร “เด็กๆ” ไปศึกษาธรรมชาติในป่า โดยบอกให้ “เด็กๆ” เอาผ้าพันขาเพื่อเตรียมตัวเดินเข้าไปในป่าเพื่อศึกษาธรรมชาติ การใช้วาทกรรมการสั่งดังตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “พ่อ” และ “พี่อ้วน” นั้นมีอำนาจที่จะสามารถบอกให้ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “มานี” และ “เด็กๆ” ปฏิบัติตามที่ตนต้องการได้ ดังนั้นการที่ตัวบทหนังสือเรียนสร้างบทสนทนาให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กล่าววาทกรรมนี้กับตัวละครที่เป็นเด็กจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สื่อถึงอำนาจของผู้ใหญ่ที่มีเหนือเด็กไปสู่ผู้อ่าน

๔) วิจารณ์กรรมการดำเนิน

การดำเนินเป็นวิจารณ์ที่ผู้พูดกล่าวแสดงความรู้สึกไม่พอใจเกี่ยวกับการกระทำในอดีตของผู้ฟังซึ่งผู้พูดเชื่อว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องหรือมีข้อบกพร่อง การที่ตัวบทหนังสือเรียนสร้างบทสนทนาระหว่างตัวละครที่เป็นเด็กกับผู้ใหญ่โดยมักให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เป็นผู้กล่าววิจารณ์นี้เป็นการสื่อให้เห็นว่า ผู้ใหญ่เป็นผู้รู้ ว่า สิ่งใดถูกต้อง คิงามหรือไม่ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้ใหญ่ที่สามารถตัดสินพฤติกรรมและการกระทำของเด็กว่าสิ่งใดดีหรือไม่คืออย่างไร ซึ่งไม่พบว่าตัวละครที่เป็นเด็กในตัวบทหนังสือเรียนจะใช้วิจารณ์นี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๘) เจ้าคำถูก แม่จนาบ ใจวาบหวม

ไม่สามารถ ตอบคำถาม นั่งก้มหน้า

ซ่านกดู ทีเย้า ให้เข้ายา

ก็เสียใจ กล่าวว่ “โปรดเถอะครับ

ผมยังไม่ ได้ทำ อะไรเลย

แม่ว่ “เหลว ตามเคย เอาแต่หลับ

เสียแรงข่า สอนสั่ง ตั้งกำซับ

คูรีกลับ ทำตรงข้าม อยู่รำไป

ในบ้านนี้ มีใคร คนไหนบ่าง

ที่อยู่ว่าง หรือวางมือ หรือไจน

ลองถามนก ตัวน้อย หน้อยเป็นไร

ว่างานใด ทีมันทำ ประจำวัน”

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๒, ๒๕๐๓: ๘ - ๑๐)

(๘๕) ครูว่า “เธอ ทิ้งกระดาษ เกลื่อนกลาดห้อง
 เป็นพวกพ้อง ร่วมพรรค คนมั่งง่าย
 ทั้งล้มโต๊ะ ม้าคะม้า เรื่องทำลาย
 ทุกคนขาย หน้าทู้ รู้ตัวไว้
 คูซิเหงื่อ ไคลเห็น จับเป็นคราบ
 ส่งกลิ่นสาบ แสบทุกคน ทนไม่ไหว
 ทั้งอ้อย เอียน ได้กลิ่นบ้าง หรืออย่างไร”
 อ้อยว่า “หนูหายใจ ไม่คล่องเลย

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๓. ๒๕๐๓: ๒๘)

ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นการแสดงวจนกรรมการตำหนิของตัวละคร
 ที่เป็นผู้ใหญ่ต่อตัวละครที่เป็นเด็ก โดยตัวอย่างที่ (๘๕) นั้นเป็นการกล่าวถ้อยของตัวละคร “แม่”
 ซึ่งเป็นป้าของตัวละคร “คำ” ที่พูดกับตัวละคร “คำ” เมื่อเห็นว่าตัวละคร “คำ” เกียจคร้านไม่ทำงาน
 การใดๆ ส่วนตัวอย่างที่ (๘๕) นั้นเป็นการกล่าวถ้อยของตัวละคร “ครู” เมื่อเห็นว่า ตัวละคร
 “นักเรียน” ทิ้งเศษกระดาษเกลื่อนกลาดและไร้ระเบียบวินัย หากพิจารณาถ้อยคำที่ตัวละคร “แม่”
 และ “ครู” กล่าวดังตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ถ้อยคำนี้เป็นการแสดงความรู้สึกไม่พอใจต่อการกระทำ
 ที่ตัวละครเด็ก คือ “คำ” และ “นักเรียน” กระทำ ซึ่งการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ผู้พูดเห็นว่าไม่ถูกต้อง
 การใช้วจนกรรมการตำหนิของตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ดังตัวอย่างข้างต้นจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า
 ผู้ใหญ่เป็นผู้มีอำนาจเหนือเด็ก สามารถประเมินพฤติกรรมหรือการกระทำของเด็กได้ ในขณะที่
 เด็กไม่สามารถกระทำเช่นเดียวกันนี้กับผู้ใหญ่ได้

๕) วจนกรรมการชม

การชมเป็นวจนกรรมกลุ่มการแสดงความรู้สึกอีกประเภทหนึ่ง
 ที่ตัวบทหนังสือเรียนมักเลือกให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กล่าวแก่ตัวละครที่เป็นเด็กเช่นเดียวกับการ
 การตำหนิ แต่การชมนั้นเป็นการกล่าวแสดงความรู้สึกพึงพอใจกับการกระทำในอดีตที่ผู้ฟังได้

กระทำ ซึ่งผู้พูดเชื่อว่าการกระทำนั้นของผู้ฟังเป็นสิ่งดีและควรกระทำ การเลือกให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่แสดงวัจนกรรมนี้กับตัวละครที่เป็นเด็กนั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงวุฒิภาวะของผู้ใหญ่ที่ทราบว่า สิ่งใดควรไม่ควรแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้ใหญ่ที่สามารถประเมินและตัดสินใจว่า การกระทำใดของเด็กเป็นสิ่งที่ถูกต้องอีกด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๐) “เก่งมากลูก ลูกสามารถบอกประโยชน์ของอาหารบนโต๊ะได้ถูกต้อง” แม่กล่าวชมพัฒนา

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๒๗)

(๕๑) คุณยายมองตามทีแก้วแต่ง ยกมือลูบศีรษะแก้ว แล้วพูดว่า “แก้วเก่งมากเลยลูก ขยายความได้ชัดเจน แต่แก้วต้องใช้ระดับคำให้เหมาะสมกับคำประพันธ์ที่เป็นร้อยกรอง... ลองแก้ไขปรับปรุงอีกนิดซิลูก” ยายอธิบายพร้อมกับชี้ให้ดู

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๑๒๕)

ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นการกล่าววัจนกรรมการชมของตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กับตัวละครที่เป็นเด็ก โดยตัวอย่างที่ (๕๐) นั้นเป็นการกล่าวถ้อยระหว่างตัวละคร “แม่” กับตัวละคร “พัฒนา” ซึ่งเป็นลูกชายระหว่างการรับประทานอาหารเย็น เมื่อ “พัฒนา” สามารถตอบคำถามของน้องสาวที่ถามว่าอาหารบนโต๊ะนั้นมีสารอาหารอะไรบ้างได้อย่างถูกต้อง ส่วนตัวอย่างที่ (๕๑) นั้นเป็นการกล่าวถ้อยระหว่างตัวละคร “ยาย” กับตัวละคร “แก้ว” ซึ่งเป็นหลาน ในขณะที่ “แก้ว” สามารถแต่งคำประพันธ์ตามที่คนสอนได้เป็นอย่างดี หากพิจารณาตัวอย่างทั้งสองนี้ จะเห็นว่า ถ้อยคำเหล่านี้เป็นการแสดงถึงความพึงพอใจของผู้พูดซึ่งเป็นผู้ใหญ่ต่อการกระทำของตัวละครที่เป็นเด็ก การใช้วัจนกรรมการชมของตัวละครผู้ใหญ่ดังตัวอย่างข้างต้นนี้ได้แสดงให้เห็นภาพของผู้ใหญ่ว่า เป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ ทราบว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรกระทำ อีกทั้งยังแสดงถึงอำนาจของผู้ใหญ่ที่สามารถประเมินการกระทำของเด็กว่า สิ่งใดดีหรือไม่ดีได้อีกด้วย

๓.๒.๑.๖.๒ วัจนกรรมที่ตัวละครที่เป็นเด็กเป็นผู้แสดงวัจนกรรม

วัจนกรรมที่ด้วยบทหนังสือเรียนกำหนดให้ตัวละครที่เป็นเด็กเป็นผู้กล่าวถ้อยคำนั้นมักเป็นวัจนกรรมที่แสดงให้เห็นภาพของเด็กที่เป็นผู้มีศักยภาพความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนอำนาจกว่าผู้ใหญ่ ประกอบด้วยวัจนกรรม ๓ ประเภท ดังนี้

๑) วัจนกรรมการถาม

เซิร์ล (Searle, 1969: 66) ได้กำหนดเงื่อนไขของวัจนกรรมการถามไว้ซึ่งสรุปได้ว่า วัจนกรรมนี้เป็นกรกล่าวถ้อยที่ผู้พูดต้องการข้อมูลบางประการที่ตนไม่ทราบจากผู้ฟัง และหากผู้พูดไม่กล่าวถ้อยนี้ผู้ฟังก็อาจไม่ให้ข้อมูลที่ตนต้องการ ดังนั้นเมื่อผู้กล่าววัจนกรรมจึงแสดงให้เห็นว่าผู้พูดเป็นผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลบางประการที่ตนต้องการรู้ได้ ต่างจากผู้ฟังที่ผู้พูดเชื่อว่าเข้าถึงข้อมูลที่ตนต้องการนั้น เหตุนี้เมื่อด้วยบทหนังสือเรียนสร้างบทสนทนาให้ตัวละครที่เป็นเด็กมักกล่าววัจนกรรมนี้กับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เสมอจึงเป็นการสื่อภาพของเด็กที่เป็นผู้อ่อนด้อยความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ในขณะที่ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มากด้วยความรู้และประสบการณ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๒) “คุณครูคะ พวกเงาะอยู่ที่ไหนคะ” ดวงแก้วถาม

“รูปร่างหน้าตาเหมือนพวกเราไหมคะ” ชูใจถามบ้าง

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๑๐๖)

(๕๓) “คุณปู่ครับ วัฒนธรรมกับประเพณีหมายความว่าอย่างไรครับ ผมอ่านหนังสือเล่มนี้แล้วยังไม่เข้าใจ” เอกถามปู่ด้วยความอยากรู้ พร้อมกับยกหนังสือให้ปู่ดู

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๓๑)

(๕๔) โหน่งถามว่า “คุณยายครับ คนดีเป็นอย่างไรครับ”

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๘๔)

ตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นบทสนทนาของตัวละครที่เป็นเด็กกล่าวถามตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ โดยตัวอย่างที่ (๕๒) ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “ดวงแก้ว” และ “ซูใจ” กล่าวกับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “ครูไพลิน” เพื่อต้องการทราบข้อมูลเกี่ยวกับ “พวกเงาะ” ซึ่งเป็นชนเผ่าหนึ่งที่อาศัยอยู่ทางใต้ของประเทศไทย ตัวอย่างที่ (๕๓) ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “เอก” กล่าวกับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “ปู่” เพื่อต้องการทราบข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของวัฒนธรรมกับประเพณี และตัวอย่างที่ (๕๔) ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “โนนง” กล่าวกับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “ย่า” เพื่อต้องการทราบข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของ คนดี การใช้วัจนกรรมการถามของตัวละครที่เป็นเด็ก ดังตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าผู้พูดซึ่งเป็นเด็กนั้นขาดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ จึงไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการทราบได้ ตรงข้ามกับผู้ใหญ่ที่เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์มากกว่าจึงสามารถเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการทราบได้มากกว่า เหตุนี้การที่ตัวบทหนังสือเรียนมักสร้างบทสนทนาให้ตัวละครที่เป็นเด็กเป็นผู้กล่าววัจนกรรมการถามจึงเป็นการสื่อภาพของเด็กที่ขาดความรู้และประสบการณ์ ในขณะที่ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์มากกว่าไปสู่ผู้อ่านได้

๒) วัจนกรรมการขอร้อง

เซิร์ล (Searle, 1969: 66) ได้กำหนดเงื่อนไขของวัจนกรรมการขอร้องซึ่งสามารถสรุปได้ว่า เป็นการกล่าวถ้อยของผู้พูดที่ต้องการให้ผู้ฟังกระทำบางสิ่งตามที่ตนต้องการซึ่งการกระทำนั้นผู้ฟังอาจจะไม่กระทำหากผู้พูดไม่กล่าวถ้อยนี้แก่ผู้ฟัง นอกจากนี้เซิร์ลยังได้ตั้งข้อสังเกตว่าการขอร้องนั้นต่างจากการสั่งตรงที่การสั่งนั้นผู้พูดจะมีอำนาจหรือสิทธิบางประการที่จะทำให้ผู้ฟังกระทำตามที่ตนต้องการได้ จากข้อสังเกตนี้แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้การกล่าววัจนกรรมการขอร้องเป็นการกล่าวถ้อยที่ผู้พูดต้องการให้ผู้ฟังกระทำตามที่ตนต้องการ แต่ผู้ฟังก็มีอำนาจและสิทธิที่จะตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำตามที่ผู้พูดร้องขอได้ ดังนั้นการที่ตัวบทหนังสือเรียนมักสร้างบทสนทนาโดยให้ตัวละครที่เป็นเด็กกล่าววัจนกรรมนี้กับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่จึงเป็นการสื่อให้เห็นว่าเด็กนั้นเป็นผู้ที่ขาดอำนาจและสิทธิในการบังคับให้ผู้ฟังกระทำตามที่ตน

ต้องการ และสื่อให้เห็นผู้ใหญ่มีอำนาจและสิทธิที่จะคัดลिनใจกระทำหรือไม่กระทำตามที่เด็กร้องขอได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๕) “อยากฟังจะหูใจ” มานีพูด แล้วหันไปหาย่าพลางขอร้องว่า
“ย่ากรุณาเล่าให้ฟังบ้างซีคะ มานีชอบฟังนิทานที่พระเอก
มีฤทธิ์ นางเอกใจดีและมีฤษีด้วย”

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๓๓)

(๕๖) “ถ้างั้นที่ป่านึกเอาไว้ก็น่าสนุก น่าสนใจเชียวละพี่แป้ง”
ป่านแก้วพูด “พี่แป้งต้องช่วยบอกขั้นตอนการทำโครงการ
ให้ป่านด้วยนะคะ” ป่านแก้วขอร้อง

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๔๑)

ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นบทสนทนาของตัวละครที่เป็นเด็กที่กล่าวขอร้องให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กระทำตามที่ตนต้องการ ดังจะเห็นว่าตัวอย่างที่ (๕๕) นั้นเป็นบทสนทนาที่ตัวละคร “มานี” กล่าวเพื่อให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “ย่า” เล่านิทานให้ตนเองและหูใจฟัง ส่วนตัวอย่างที่ (๕๖) เป็นบทสนทนาที่ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “ป่านแก้ว” กล่าวกับตัวละคร “พี่แป้ง” ซึ่งเป็นตัวละครที่มีความเป็นผู้ใหญ่กว่าเพื่อให้ตัวละคร “พี่แป้ง” ช่วยบอกขั้นตอนการทำโครงการ การใช้วงจรรวมการขอร้องของตัวละครที่เป็นเด็กดังตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า ตัวละครที่เป็นเด็กนั้นขาดอำนาจหรือสิทธิที่จะให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กระทำตามที่ตนต้องการ จึงต้องใช้การขอร้องเพื่อให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เห็นใจหรือเมตตากระทำตามที่ตนต้องการ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของเด็กที่ขาดอำนาจและสิทธิที่จะให้ผู้ใหญ่กระทำตามที่ตนต้องการ ต่างจากผู้ใหญ่ที่มีอำนาจและสิทธิที่จะกระทำหรือไม่กระทำตามที่เด็กร้องขอได้

๓) วัจนกรรมการขอบคุณ

เซิร์ล (Searle, 1969: 67) ได้กำหนดเงื่อนไขของวัจนกรรม การขอบคุณ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า วัจนกรรมนี้เป็นการกล่าวถ้อยของผู้พูดต่อผู้ฟังที่กระทำบางสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้พวกรู้สึกซาบซึ้งต่อการกระทำนั้นของผู้ฟัง ดังนั้นการที่ตัวบทหนังสือเรียนมักสร้างบทสนทนาให้ตัวละครที่เป็นเด็กกล่าวขอบคุณต่อตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่จึงเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงความกรุณาของผู้ใหญ่ที่มักกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเด็กเสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๕๗) “ขอบคุณค่ะ พี่แป้ง ที่อธิบายให้ป้านเข้าใจการทำ
โครงการจน แจ่มแจ้งเลยค่ะ” ป้านแก้วพูดยิ้มแย้ม
“ปู่ฝ้ายก็ขอบคุณพี่แป้งมากเลยนะค่ะ ที่คิดอะไร
สนุกๆ มาให้พวกเราเล่นกัน ปู่ฝ้ายรักพี่แป้งนะค่ะ
รักพี่ปุ่นด้วยค่ะ” ปู่ฝ้ายพูดด้วยน้ำเสียงอออดอ่อน

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๔๓)

- (๕๘) “ขอบคุณคุณครูมากครับ และขอบคุณพี่ๆ ลูกเสือทุกคน
ผมจะไม่ลืมบุญคุณที่ทุกคนมีต่อย่าและผม” น้อยบอก
ครูตลับและลูกเสือสำรอง

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๘๔)

จากตัวอย่างทั้งสองจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๕๗) เป็นบทสนทนาที่ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “ป้านแก้ว” และ “ปู่ฝ้าย” กล่าวกับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “พี่แป้ง” หลังจากที่สอนให้ตนทำโครงการจนสำเร็จ ส่วนตัวอย่างที่ (๕๘) เป็นบทสนทนาที่ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “น้อย” กล่าวกับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กว่าคือ “ครูตลับ” และ “พี่ๆ ลูกเสือสำรอง” หลังจากที่ “ครูตลับ” และ “พี่ๆ ลูกเสือสำรอง” ได้ช่วยเหลือตนและย่า การที่ตัวบทหนังสือเรียนมักสร้างบทสนทนาให้ตัวละครที่เป็นเด็กกล่าววัจนกรรมนี้กับตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ดังตัวอย่างนี้จึงเป็นการสื่อให้เห็นภาพของผู้ใหญ่ที่มักให้ความเมตตาแก่เด็กเสมอ

จากวัจนกรรมที่ตัวบทหนังสือเรียนมักสร้างให้ตัวละครที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่เป็นผู้กล่าวถ้อยขำขันนั้น หากพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างวัจนกรรมที่ตัวละครที่เป็นเด็กเป็นผู้กล่าวถ้อยกับวัจนกรรมที่ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เป็นผู้กล่าวถ้อยจะเห็นว่า วัจนกรรมเหล่านี้ได้สื่อภาพและสถานะที่ต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ การที่ตัวบทหนังสือเรียนมักสร้างบทสนทนาให้ตัวละครที่เป็นเด็กมักกล่าววัจนกรรมการถาม ในขณะที่ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่มักกล่าววัจนกรรมการสั่งสอนและการแนะนำ ซึ่งเป็นวัจนกรรมที่เป็นการให้ข้อมูลที่ผู้ฟังไม่รู้ นั่นเป็นการสร้างความเป็นผู้ถามและผู้รู้ให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าเด็กเป็นผู้ไม่รู้ อ่อนด้อยทั้งความรู้และประสบการณ์ ต่างจากผู้ใหญ่ที่เป็นผู้รู้ พร้อมด้วยความรู้และประสบการณ์ที่จะสามารถถ่ายทอดไปสู่เด็กได้ ส่วนการสร้างบทสนทนาให้ตัวละครที่เป็นเด็กกล่าววัจนกรรมขอร้อง ในขณะที่ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กล่าววัจนกรรมการสั่งนั้นเป็นการสื่อให้เห็นถึงอำนาจของเด็กและผู้ใหญ่ที่ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ ผู้ใหญ่มีอำนาจและสิทธิที่จะสั่งให้เด็กกระทำตามที่ตนต้องการ และมีอำนาจและสิทธิที่จะเลือกว่าจะปฏิบัติตามที่เด็กร้องขอหรือไม่ก็ได้ ในขณะที่เด็กไร้อำนาจและสิทธิที่จะกระทำเช่นนั้น จึงได้เพียงแต่ร้องขอให้ผู้ใหญ่มีความเมตตาต่อตนเท่านั้น ส่วนการที่ตัวบทมักให้ตัวละครที่เป็นเด็กกล่าววัจนกรรมขอบคุณนั้นเป็นการสร้างความเป็นผู้กระทำให้แก่ผู้ใหญ่ ในขณะที่เด็กเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์จากการกระทำนั้น และยังแสดงถึงความมีเมตตาต่อเด็กของผู้ใหญ่อีกด้วย และสุดท้าย การที่ตัวบทมักให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่กล่าววัจนกรรมการตำหนิและการชมซึ่งเป็นวัจนกรรมเกี่ยวกับการประเมินพฤติกรรมของผู้ฟังต่อตัวละครที่เป็นเด็กนั้นเป็นการเน้นย้ำถึงความเป็นผู้รู้ของผู้ใหญ่ที่รู้ว่าสิ่งใดควรไม่ควรตามบรรทัดฐานของสังคม นอกจากนี้ยังแสดงถึงอำนาจของผู้ใหญ่ในการตัดสินใจว่าการกระทำใดของเด็กควรหรือไม่ควรอีกด้วย

๓.๑.๒.๑.๓ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

จากการศึกษาหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition) ทั้ง ๒ ประเภท คือ ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงอรรถศาสตร์ (semantic presupposition) และความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงวัจนปฏิบัติศาสตร์ (pragmatics presupposition) เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นเด็กและเป็นผู้ใหญ่ด้วย โดยมักใช้สื่อความหมายแฝงว่า เด็กและผู้ใหญ่เป็นสถานภาพที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง และให้ภาพของเด็กว่าเป็นผู้ไม่รู้ ไม่ประสา ค่อยความสามารถและไม่สามารถทำอะไรได้ด้วยตนเอง ในขณะที่ผู้ใหญ่เป็นวัยทำงาน ที่ต้องจริงจัง เอาการเอางาน และมีความฉลาด รอบคอบต่างจากเด็ก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๕) แม้ว่าพลาซุมพลยังเล็ก ก็กล้าหาญและอดทน เขาเดินทางไปคนเดียวในป่า ดงดิบ เป็นระยะทางไกลและน่ากลัวมากจึงคิดถึงบ้านบิดาและมารดามีกุมารทองไปเป็นเพื่อน

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๗๓)

(๑๐๐) คุณครูและมิตรสหายของฉันบอกว่า ฉันคิดไกลเกินวัย

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๔๕)

(๑๐๑) “พวกหนูจัดผักได้สวยจริง ใครสอนให้ทำ”

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๑๕๓)

(๑๐๒) ขณะกำลังรออาหาร ผมเลยทำหน้าที่บิกริกร ช่วยบริการน้ำให้ผู้ร่วมโต๊ะทั้ง ๑๐ คน ของแค้นี้เด็กๆ ก็ทำได้ ไม่ต้องให้ใครบอก

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๑๓๕)

ตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นการสื่อภาพของความเป็นเด็กโดยใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเป็นเครื่องมือ ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๕๕) นั้นเป็นการบรรยายถึงพลาซุมพลซึ่งเป็นตัวละครเด็กในเรื่องเสภาขุนช้างขุนแผนว่า เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญและอดทน กล้าที่จะเดินทางไปกลางป่า

เพียงคนเดียวได้ แต่หากพิจารณาคำที่ใช้ในตัวอย่างนี้จะเห็นว่า การใช้คำว่า “แม้ว่า” ในข้อความว่า “แม้ว่าพลาซมพลยังเล็ก ก็กล้าหาญและอดทน” นั้นแฝงความหมายถึงลักษณะของเด็กกว่า โดยปกติแล้วเด็กจะไม่มี ความกล้าหาญและอดทนดังเช่นที่พลาซมพลเป็นดังในเรื่องนี้ ส่วนตัวอย่างที่ (๑๐๐) นั้นเป็นข้อความที่ตัวละครเด็กคนหนึ่งในกล่าวถึงตนเองที่คิดจะเป็นเกษตรกร เพราะเกรงว่าต่อไปหากทุกคนหันไปประกอบอาชีพอื่นกันหมดจะทำให้บ้านเมืองขาดความอุดมสมบูรณ์ โดยกล่าวว่าผู้ที่ทราบความคิดดังกล่าวของเขา คือ ครูและเพื่อนนั้นต่างเห็นว่า “คิดไกลเกินวัย” ซึ่งความหมายว่า ความคิดดังกล่าวของตัวละครนี้ไม่เหมาะสมกับความเป็นเด็กของเขา และแฝงความหมายเกี่ยวกับความเป็นเด็กว่า โดยปกติเด็กจะไม่มีความคิดที่สลับซับซ้อน หรือมองการณ์ไกล เช่นที่ผู้ใหญ่เป็น ตัวอย่างที่ (๑๐๑) เป็นข้อความที่ตัวละครผู้ใหญ่คนหนึ่งกล่าวกับตัวละครเด็กที่มาช่วยจัดผักใส่จาน ถ้อยคำที่ตัวละครผู้ใหญ่กล่าวคือ “ใครสอนให้ทำ” ในตัวอย่างนี้ เป็นคำถามที่แฝงความเชื่อที่ตัวละครผู้ใหญ่นี้มีต่อตัวละครเด็กว่า เด็กนั้น ไม่น่ามีความสามารถจัดผักใส่จานได้อย่างสวยงามได้ด้วยตนเองโดยปราศจากผู้ใหญ่สอน ซึ่งเป็นการสื่อความคิดที่มักมีต่อเด็กว่า เด็กเป็นผู้ขาดประสบการณ์จึงไม่สามารถทำอะไรได้ดีด้วยตนเองได้ และตัวอย่างสุดท้ายคือ ตัวอย่างที่ (๑๐๒) นั้นเป็นข้อความที่ตัวละครเด็กเล่าถึงสิ่งที่ตนกระทำ คือ “ช่วยบริการน้ำให้ผู้ร่วมโต๊ะ” โดยใช้ข้อความว่า “ของแค่นี้เด็กๆ ก็ทำได้ ไม่ต้องให้ใครบอก” ซึ่งแฝงความหมายว่า เด็กมักต้องมีคนบอกเสมอว่าต้องทำอะไรในสถานการณ์นั้นๆ โดยไม่สามารถทำได้ด้วยตนเอง ความหมายดังกล่าวนี้สื่อให้ภาพของเด็กว่าเป็นผู้ที่ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ควรหรือไม่ควร

จากตัวอย่างทั้ง ๔ ตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่เกิดจากการใช้ภาษาใน ตัวบทหนังสือเรียนนั้น ได้สื่อภาพของเด็กให้มีลักษณะเป็นผู้ที่กลัว ไม่กล้า ไม่รู้ขาดประสบการณ์ ดังนั้นสิ่งที่เด็กทำได้ถูกต้อง เหมาะสมจึงเกิดจากการถ่ายทอดประสบการณ์จากผู้ใหญ่ทั้งสิ้น

ส่วนการสื่อภาพของความเป็นผู้ใหญ่ที่พบว่า ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนนั้นสื่อให้เห็นว่าสังคมมีแบบฉบับของผู้ใหญ่ที่ต่างไปจากที่เด็กเป็น และสื่อถึงภาพของผู้ใหญ่ที่เป็นผู้จริงจังกับการทำงานต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๐๓) หัวหน้าชั้นเดินขึ้นไปบนเวทีแล้วคำนับครูและที่ประชุม ทำทาง
ของเขาเป็นผู้ใหญ่สมกับตำแหน่ง เขาซ่อนความปิติยินดีไว้ในใจ
ภายนอกเขามีทำทางยิ้มแย้มยินดีอย่างปรกติ

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๓๒)

(๑๐๔) ซาลิเงียบไปครูหนึ่ง เขายังไม่เข้าใจมากนัก เด็กชายผมแกละคนนี้
ชอบพูดจาเหมือนผู้ใหญ่ และดูจะมีความรู้ไปทุกเรื่อง กระนั้น
เขารู้สึกว่าเป็นวาจาที่น่าฟัง

(ป.๕ ๖. ๒๕๔๔: ๑๕)

(๑๐๕) เรื่องของเพชรมีอิทธิพลเหนือจิตใจของเขามาก ทำให้เขาคิดถึง
ตัวเองว่า ตัวเองก็โตมากแล้ว แต่ยายมักจะตำหนิติเตียนเสมอว่า
เป็นคนเกียจคร้าน นอนตื่นสาย การงานถ้าไม่เตือนก็ไม่ทำ ชอบ
แต่สนุกสนานเฮฮาและตลกคะนองไม่เป็นเรื่อง ไม่รู้จักช่วยตัวเอง

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๖๗-๖๘)

ตัวอย่างที่ (๑๐๓) และ (๑๐๔) นี้จะเห็นว่ามีการใช้คำว่า “เป็นผู้ใหญ่” และ
“เหมือนผู้ใหญ่” ตามลำดับซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้พูดมีความคิดเบื้องต้นเชื่อว่ามิลักษณะบางประการ
เป็นลักษณะที่มีเฉพาะในผู้ใหญ่ ซึ่งหากพิจารณาจากข้อความในตัวอย่างทั้งสอง ลักษณะของผู้ใหญ่
ดังกล่าวนี้คือ การซ่อนอารมณ์ไว้ในใจ ดังตัวอย่างที่ (๑๐๓) และ การพูดจาที่น่าเชื่อถือ ดังตัวอย่าง
ที่ (๑๐๔) การแฝงความหมายเช่นนี้จึงเป็นสื่อให้เห็นถึงความคิดที่ว่า เด็กและผู้ใหญ่นั้นต่างมีลักษณะ
เฉพาะที่แตกต่างกัน และโดยมากผู้ใหญ่มักเป็นผู้ที่มีลักษณะที่สังคมเห็นว่าถูกต้อง เหมาะสม เช่น
การซ่อนอารมณ์ไว้ในใจและการพูดจาที่น่าเชื่อถือ ดังตัวอย่างนี้

ส่วนตัวอย่างที่ (๑๐๕) นั้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า โดยทั่วไปแล้ว
สังคมมักมีภาพของผู้ใหญ่ที่มีความถูกต้อง สมบูรณ์ตามที่สังคมต้องการมากกว่าเด็ก ดังจะเห็นว่า
ตัวอย่างนี้ตัวละคร “ปิติ” ได้กล่าวถึงตนเองว่า “ตัวเองก็โตมากแล้ว แต่ยายมักจะตำหนิติเตียนเสมอ

ว่าเป็นคนเกียจคร้าน นอนตื่นสาย การงานถ้าไม่เตือนก็ไม่ทำ ชอบแต่สนุกสนานเฮฮาและตลกคะนองไม่เป็นเรื่อง “ไม่รู้จักช่วยตัวเอง” จะเห็นว่าข้อความนี้มีการใช้คำว่า “แต่” เพื่อแสดงถึงความขัดแย้งกันระหว่างข้อความว่า “ตัวเองก็โตมากแล้ว” กับ “ยายมักจะตำหนิติเตียนเสมอว่า เป็นคนเกียจคร้าน นอนตื่นสาย การงานถ้าไม่เตือนก็ไม่ทำ ชอบแต่สนุกสนานเฮฮาและตลกคะนองไม่เป็นเรื่อง “ไม่รู้จักช่วยตัวเอง” ดังนั้นข้อความนี้จึงแฝงความหมายว่า การโตขึ้น ซึ่งหมายถึงการเป็นผู้ใหญ่ขึ้นนั้นขัดแย้งกับลักษณะ “เกียจคร้าน” “นอนตื่นสาย” “การงานถ้าไม่เตือนก็ไม่ทำ” “ชอบแต่สนุกสนานเฮฮาและตลกคะนอง ไม่เป็นเรื่อง” และ “ไม่รู้จักช่วยตัวเอง” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ลักษณะเหล่านี้เป็นลักษณะที่จะไม่พบในผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการสื่อถึงภาพของผู้ใหญ่ที่มีความสมบูรณ์พร้อมตามที่สังคมต้องการนั่นเอง

นอกจากการสื่อภาพความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ดังได้กล่าวแล้วนั้น ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่เกิดจากการใช้ภาษาในตัวบทหนังสือเรียนนั้นยังได้สื่อความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ โดยสื่อว่าผู้ใหญ่เป็นผู้ที่ทำดีต่อเด็ก และยังเป็นที่ยึดเหนี่ยว ยำเกรงของเด็กอีกด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๐๖) ๖. ให้นักเรียนที่มีพี่ออกมาเล่าให้เพื่อนฟังหน้าชั้นว่า พี่ของเขาดีต่อเขาเหมือน ในเรื่องนี้ อย่างไร

(แบบเรียน เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๗)

(๑๐๗) การนั่งไขว่ห้างต่อหน้าผู้ใหญ่ เป็นการนั่งที่ไม่เรียบร้อย

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๑๓: ๖๐)

ตัวอย่างที่ (๑๐๖) นั้นมาจากส่วนของกิจกรรมทำขบทอ่านในหนังสือเรียน จะเห็นว่า การใช้ถ้อยคำว่า “พี่ของเขาดีต่อเขาเหมือนในเรื่องนี้อย่างไร” นั้นแฝงความหมายว่า ผู้พูดซึ่งหมายถึง ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนมีความเชื่อว่า พี่ของเด็กนักเรียนในห้องนั้นจะมีทำดีต่อน้องไม่ทางใดก็ทางหนึ่งอย่างแน่นอน ดังนั้นถ้อยคำดังตัวอย่างนี้จึงสื่อความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ว่า ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่กระทำดีต่อเด็ก ส่วนตัวอย่างที่ (๑๐๗) นั้นสื่อความคิดเกี่ยวกับผู้ใหญ่ว่า เป็นผู้ที่ดีที่ต้องให้ความเคารพ ยำเกรง ดังจะเห็นว่าข้อความในตัวอย่างนี้

คือ “การนั่งไขว่ห้างต่อหน้าผู้ใหญ่ เป็นการนั่งที่ไม่เรียบร้อย” นั้นแฝงความหมายว่า โดยปกติแล้ว เด็กเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่จะต้องสำรวมกริยามารยาทให้เรียบร้อย ซึ่งเป็นการสื่อถึงสถานภาพของ ผู้ใหญ่ที่อยู่ในฐานะที่สูงกว่าเด็กและเป็นทีเคารพของเด็ก

จากการศึกษาการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนในตัวบทหนังสือเรียนพบว่า กลวิธีนี้เป็นเครื่องมือในการสื่อภาพของเด็กและภาพของผู้ใหญ่ที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ เด็กถูกสื่อให้เห็นว่าเป็นผู้ไม่รู้ ไม่ประสา ค่อยความสามารถและไม่สามารถทำอะไรได้ด้วยตนเอง ในขณะที่ผู้ใหญ่ถูกสื่อให้เห็นว่าเป็นผู้ที่อยู่ในวัยทำงานที่ต้องจริงจัง เอาการเอางาน และ มีความฉลาด รอบคอบ นอกจากนี้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนในตัวบทหนังสือเรียนยังได้สื่อถึง ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ โดยผู้ใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่สูงกว่าเด็ก ผู้ใหญ่จึงเป็นที่เคารพ ยำเกรงของเด็กอีกด้วย

๓.๑.๒.๑.๘ การใช้เสียงที่หลากหลาย (multivoicedness)

จากการศึกษาดั้วบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า กลวิธีหนึ่งที่ตัวบท หนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่นั้น คือการใช้เสียงที่ หลากหลายเพื่อถ่ายทอดชุดความคิดนี้ไปสู่ผู้อ่าน ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้อ่านให้เชื่อตามอุดมการณ์ที่ หนังสือเรียนนำเสนอ ดังนั้น กลวิธีนี้จึงมิได้เป็นกลวิธีที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่อภาพของเด็ก และภาพของผู้ใหญ่โดยตรง แต่เป็นการทำให้ภาพของเด็กและผู้ใหญ่ที่ถูกสื่อด้วยกลวิธีทางภาษา อื่นๆ มีความน่าเชื่อถือและมีผลต่อการรับรู้ของผู้อ่านมากขึ้น

เสียงที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและ ผู้ใหญ่นั้น ประกอบด้วยเสียงสำคัญ ๒ เสียง คือ เสียงภายนอกตัวบทและเสียงภายในตัวบท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสหบท

ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการนำตัวบทอื่นที่กล่าวถึงความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่มากล่าวซ้ำอยู่ในตัวบทของหนังสือเรียนซึ่งเป็นการสร้างสหบท (intertextuality) ให้เกิดขึ้นภายในตัวบทหนังสือ และตัวบทที่ถูกอ้างถึงนี้มักเป็นตัวบทที่ผลิตขึ้นโดยผู้ที่มีความน่าเชื่อถือและมีการกล่าวถึงที่มาของตัวบทนั้นอย่างชัดเจน ซึ่งจะทำให้อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในตัวบทเหล่านี้ถูกถ่ายทอดไปสู่ผู้อ่านด้วยเสียงของ “ผู้ที่น่าเชื่อถือ” ที่อยู่ภายนอกตัวบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๑๐๘) ผู้ใหญ่จะต้องมีหน้าที่แนะนำ สั่งสอน ช่วยเหลือเกื้อกูล และมีความเมตตาต่อเด็ก พร้อมทั้งจะให้อภัยเมื่อเด็กทำผิด ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้พระราชทานไว้ว่า
- “ผู้ที่เกิดก่อน ผ่านชีวิตมาก่อน จะต้องสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้เกิดตามมาภายหลัง ด้วยการถ่ายทอดความรู้ ความดี และประสบการณ์อันมีค่าทั้งปวงให้ด้วยความเมตตา เอ็นดูและด้วยความบริสุทธิ์ใจ ให้เด็กได้ทราบได้เข้าใจ และที่สำคัญที่สุดให้รู้จักคิดด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง จนสามารถเห็นจริงด้วยตนเองได้ในความเจริญและความเสื่อมทั้งปวง”

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๘๐)

(๑๐๕) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เคยพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่เด็กๆ เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ไว้ว่า

“วัยเด็กเป็นวัยเริ่มต้น เป็นวัยเตรียมตัวเพื่อสร้างความเจริญมั่นคงในชีวิต เด็กๆจึงควรริบชวนขวาศึกษา จักได้มีความฉลาดรอบรู้ว่าจะอะไรคือความดี และอะไรคือความเลื่อมเสีย เพื่อสามารถเลือกเฟ้นหยิบเอาแต่สิ่งที่ดีงามมาประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นทางนำชีวิตของตนไปสู่ความสุขความเจริญได้โดยถูกต้องและสมบูรณ์”

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๘๑)

จากตัวอย่างที่ (๑๐๘) และ (๑๐๕) จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียน ได้อัญเชิญพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีเนื้อความกล่าวถึงความเป็นผู้ใหญ่ ดังตัวอย่างที่ (๑๐๘) และความเป็นเด็กดังตัวอย่างที่ (๑๐๕) มากล่าวซ้ำในตัวบทหนังสือเรียน ซึ่งเป็นการทำให้ภาพของความเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นผู้เมตตา ปราบปรามและช่วยเหลือเด็ก ในตัวอย่างที่ (๑๐๗) และภาพของเด็กที่เป็นผู้ไร้เดียงสา ขาดประสบการณ์ และจำต้องศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองในตัวอย่างที่ (๑๐๘) และ (๑๐๕) นั้น ถูกถ่ายทอดไปยังผู้อ่านด้วยเสียงของ “ผู้ที่น่าเชื่อถือ” คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะทำให้อุดมการณ์ภาพของเด็กและภาพของผู้ใหญ่มักกล่าวเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

๒) การใช้เสียงภายในตัวบท

นอกจากการใช้เสียงของผู้อื่นภายนอกตัวบทหนังสือเรียนดังกล่าวแล้วยังพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนต้องการสื่อไปสู่ผู้อ่านผ่านเสียงของตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นภายในตัวบทอีกด้วยเสียงของตัวละครเหล่านี้มีทั้งเสียงของตัวละครที่เป็นที่น่าเชื่อถือในเรื่องและเสียงของตัวละครที่เป็นเด็กซึ่งเป็นวัยใกล้เคียงกับผู้อ่าน เสียงของตัวละครภายในตัวบททั้ง ๒ กลุ่มนี้ต่างมีผลในการชี้แนะให้ผู้อ่านเชื่อและคล้อยตามอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดมา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๑๐) ตาพูดว่า “พี่ ต้อง ให้น้อง นั่ง ก่อน พี่ นั่ง ที่ หลัง”

(ป.๑ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๔, ป.๑ เล่ม ๒, ๒๕๔๔: ๔)

(๑๑๑) เรื่องของเพชรมีอิทธิพลเหนือจิตใจของเขามาก ทำให้เขาคิดถึงตัวเองว่า ตัวเองก็โตมากแล้ว แต่เขาย่อมจะตำหนิติเตียนเสมอว่าเป็นคนเกียจคร้าน นอนตื่นสาย การงานถ้าไม่เตือนก็ไม่ทำ ชอบแต่สนุกสนานเฮฮาและตลกคะนองไม่เป็นเรื่อง ไม่รู้จักช่วยตัวเอง

(ป.๓ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๖๗-๖๘)

ตัวอย่างที่ (๑๑๐) และ (๑๑๑) นี้เป็นตัวอย่างการนำถ้อยคำและความคิดของผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนมาถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละครในเรื่องเล่าภายในตัวบท ดังจะเห็นว่าตัวอย่างที่ (๑๑๐) นั้นเป็นการใช้เสียงของตัวละคร “ตา” เพื่อถ่ายทอดภาพของผู้ใหญ่ที่ต้องเสียสละเพื่อช่วยเหลือเด็ก และภาพของเด็กที่เป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการทำให้ภาพของผู้ใหญ่และภาพของเด็กดังกล่าวถูกถ่ายทอดด้วยเสียงของผู้ใหญ่ “ผู้มีประสบการณ์” และทำให้ภาพของผู้ใหญ่และเด็กนั้นเป็นที่น่าเชื่อถือมากขึ้นด้วย ส่วนตัวอย่างที่ (๑๑๑) เป็นการใช้เสียงของตัวละครที่เป็นเด็ก คือ “ปิติ” เพื่อสื่อภาพของผู้ใหญ่ที่มีลักษณะที่สังคมต้องการอย่างเพียบพร้อมต่างจากเด็กที่ไม่มีลักษณะเช่นนั้น ซึ่งเป็นการทำให้อุดมการณ์ดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่านเสียงของบุคคลที่มีวัยใกล้เคียงกับผู้อ่านซึ่งมักเป็นเด็ก ผู้อ่านจึงถูกทำให้คิดว่า ความคิดดังกล่าวเป็นความคิดของบุคคลวัยเดียวกับตน และพร้อมที่จะยอมรับและเชื่ออุดมการณ์ที่ถ่ายทอดมานั้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า การใช้เสียงที่หลากหลายทั้งเสียงภายนอกตัวบทและเสียงภายในตัวบทนั้น เป็นกลวิธีที่ช่วยให้อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาอื่นๆ นั้นมีผลต่อการรับรู้ของผู้อ่านในลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การถ่ายทอดผ่านเสียงของผู้เล่าหรือผู้ที่อยู่ภายนอกและภายในตัวบทเป็นการเพื่อความน่าเชื่อถือให้แก่อุดมการณ์ที่ถูกถ่ายทอดมาด้วยเสียงนั้น ส่วนการถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละครผู้ที่มีวัยใกล้เคียงกับผู้อ่านก็จะทำให้ผู้อ่านพร้อมที่จะยอมรับอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดมาเนื่องจากเป็นบุคคลใน

กลุ่มเดียวกัน การใช้เสียงที่หลากหลายเช่นนี้จึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การสื่ออารมณ์เกี่ยวกับเด็ก และผู้ใหญ่ของตัวบทหนังสือเรียนมีประสิทธิภาพและสามารถชี้แนะให้ผู้อ่านเชื่อตามได้มากยิ่งขึ้น

๓.๑.๒.๑.๕ การลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า การลำดับเหตุการณ์ของนิทานและเรื่องเล่าต่างๆ ในหนังสือเรียนมีส่วนช่วยสื่อภาพของความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ที่แตกต่างกันไปสู่ผู้อ่าน กล่าวคือ ในนิทานและเรื่องเล่าที่กล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและตัวละครที่เป็นเด็กกับผู้ใหญ่ นั้น ตัวบทหนังสือเรียนมักวางลำดับเหตุการณ์ของเรื่องที่แสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า บุคคลและตัวละครที่เป็นเด็กเป็นผู้มีความไม่รู้ ไม่ประสา และด้อยความสามารถ ในขณะที่ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่เป็นผู้ที่พร้อมไปด้วยความรู้ ความสามารถจึงเป็นผู้แก้ไขให้เด็กกลายเป็นผู้ที่รู้ประสามากขึ้น ซึ่งเป็นการให้ภาพของเด็กและผู้ใหญ่ว่ามีลักษณะเป็นเช่นนั้นไปสู่ผู้อ่าน จนทำให้เชื่อว่าเด็กและผู้ใหญ่มีความเป็นเช่นนั้นจริงๆ

การลำดับเหตุการณ์ของนิทานและเรื่องเล่าที่สื่อภาพของเด็กและผู้ใหญ่ดังกล่าวและ มักปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนมี ๒ แบบ ดังนี้

๑.๑) การลำดับเหตุการณ์แบบความผิดพลาด - แก้ไข

การลำดับเหตุการณ์ของเรื่องแบบนี้เป็นการลำดับเหตุการณ์โดยเริ่มต้นจากการที่ตัวละครที่เป็นเด็กไม่รู้ เข้าใจผิด รวมถึงกระทำอะไรบางอย่างตามที่ตนต้องการ จากนั้น จึงมีตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่แนะนำ สั่งสอน แก้ไขหรือขัดเกลามาให้ตัวละครที่เป็นเด็กมีความรู้ และความเข้าใจที่ถูกต้อง รวมถึงกระทำตามที่สังคมเห็นว่าถูกต้อง ซึ่งอาจเขียนเป็นแผนภาพแสดงการลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้

เด็กเข้าใจ/ทำผิด   →   ผู้ใหญ่ทำให้เด็กเข้าใจ/ทำถูก

การลำดับเหตุการณ์ของเรื่องแบบนี้เป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า เด็กเป็นผู้ที่ไม่รู้ ไม่ประสา ไม่ทราบว่ามีสิ่งใดเป็นสิ่งที่สังคมเห็นว่าถูกต้อง และการที่ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่มาช่วยทำให้ ตัวละครที่เป็นเด็กมีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้อง และกระทำตามที่สังคมเห็นว่าถูกต้องนั้นก็เป็นการแสดงถึงความเป็นผู้ใหญ่ของผู้ใหญ่ที่จะช่วยเด็กกลายเป็นผู้ใหญ่ เช่นนั้นบ้าง

นิทานและเรื่องเล่าในดุษฎีบทหนังสือเรียนที่มีการลำดับเหตุการณ์ ในเรื่องตามแบบนี้มีตัวอย่างเช่น เรื่องราวระหว่างมานีกับพ่อในบทที่ ๒๑ ของหนังสือเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ ๑ เล่มที่ ๑ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ บทที่ ๑๑ เรื่อง ส่งข่าว...เล่าเรื่อง ในหนังสือเรียน ภาษาพาทีชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ และ เรื่องราวระหว่างปิติกับน้องชายใน บทที่ ๑ ของหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เล่ม ๑ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ แต่ละเรื่องดังกล่าว มีการลำดับเหตุการณ์ดังนี้

(๑๑๒) เรื่องราวระหว่างมานีกับพ่อ

มานีเดินถือมะม่วงมาหาพาที่ห้อง → พ่อให้นั่งกินเป็นที่เส้นทาง
 มานีกินมะม่วงและคุยกับพ่อไปด้วย → พ่อบอกว่าเวลากินห้ามพูด
 มานีจะทิ้งมะม่วงลงใต้โต๊ะ → พ่อให้เอาไปทิ้งที่ถังใส่ผง
 (ป.๑ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๔๗-๔๘)

(๑๑๓) เรื่อง ส่งข่าว...เล่าเรื่อง

ภพไม่ใช่ช้อนกลางคักอาหาร → ยาสอนให้ใช้ช้อนกลาง
 ภพปฏิบัติตัวระหว่างอาหารแบบบุฟเฟต์ไม่ถูกต้อง →
 ยาสอนการปฏิบัติตัวให้ถูกต้อง
 (ป.๓ ก. ๒๕๔๔: ๑๓๕ - ๑๔๐)

(๑๑๔) เรื่องราวระหว่างปิติกับน้องชาย

น้องชายฟังเทศน์แล้วเข้าใจผิดคิดว่าความเกียจคร้านเป็นสิ่งดี→
 ปิตีสอนให้น้องเข้าใจว่าความเกียจคร้านเป็นสิ่งไม่ดี

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๓-๘)

การลำดับเหตุการณ์ดังตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า การลำดับเหตุการณ์ในตัวอย่างที่ (๑๑๒) นั้น เรื่องเริ่มต้นเหตุการณ์จากการที่ตัวละครที่เป็นเด็ก คือ “มานี” ทำอะไรตามที่ตนต้องการด้วยความไม่รู้ ซึ่งการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่สังคมเห็นว่าไม่ถูกต้อง จากนั้นจึงได้รับการอบรมจากตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “พ่อ” จนนำไปสู่การที่ตัวละครที่เป็นเด็กกระทำตามสิ่งที่สังคมเห็นว่าถูกต้องได้ จะเห็นว่า การลำดับเหตุการณ์แบบนี้ในตัวอย่างนี้เกิดขึ้นซ้ำกันถึง ๓ ครั้ง ได้แก่ เหตุการณ์เกี่ยวกับการกินไม่เป็นที่เป็นทาง การคุ้ยระหว่างกินอาหารและการไม่ทิ้งขยะให้ถูกต้อง ซึ่งเป็นการเน้นย้ำภาพของเด็กที่เป็นผู้ใหญ่ “ไม่ประสาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๑๑๓) ที่เริ่มเหตุการณ์ด้วยการที่ตัวละครที่เป็นเด็ก คือ “ภพ” ปฏิบัติตนในการรับประทานอาหารไม่ถูกต้อง จากนั้นจึงมีตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ คือ “ย่า” และ “อา” สอนให้ปฏิบัติตนให้ถูกต้อง โดยมีการซ้ำการลำดับเรื่องเช่นนี้ถึง ๒ ครั้ง คือ เหตุการณ์การไม่ใช้ช้อนกลางตักอาหารและการปฏิบัติตนในการกินอาหารแบบบุฟเฟต์ ซึ่งก็เป็นการเน้นย้ำภาพของความไม่รู้ ไม่ประสาของเด็กไปสู่ผู้อ่านเช่นกัน ส่วนตัวอย่างที่ (๑๑๔) นั้นเป็นการลำดับเหตุการณ์จากการที่ตัวละครที่เป็นเด็ก คือ “น้องชาย” ของปิติฟังเทศน์แล้วเข้าใจผิดคิดว่า ความเกียจคร้านเป็นสิ่งดี จากนั้นตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ คือ “ปิติ” จึงได้แก้ไขความเข้าใจผิดจนทำให้ “น้องชาย” เข้าใจว่าความเกียจคร้านเป็นสิ่งไม่ดี

หากพิจารณาการลำดับเหตุการณ์ดังตัวอย่างทั้งสามจะเห็นว่า การลำดับเหตุการณ์เช่นนี้เป็นสื่อถึงความไม่รู้และไม่ประสาของเด็กไปสู่ผู้อ่าน และขณะเดียวกันผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ช่วยให้เด็กรู้และประสาขึ้นนั้นก็เป็นการสื่อให้เห็นถึงความรู้พร้อมของผู้ใหญ่ ตลอดจนบทบาทของผู้ใหญ่ที่มักเป็นผู้สั่งสอนให้เด็กรู้ผิดชอบชั่วดีตามที่สังคมกำหนด

๑.๒) การลำดับเหตุการณ์แบบปัญหา – การแก้ไข

การลำดับเหตุการณ์แบบนี้เป็นการลำดับเหตุการณ์โดยเริ่มเหตุการณ์จากการที่ตัวละครที่เป็นเด็กต้องการกระทำอะไรบางอย่างแต่ไม่สามารถทำได้ด้วยตนเอง จากนั้นจึงต้องไปขอความช่วยเหลือจากตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งอาจเขียนเป็นแผนภาพแสดงการลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้

เด็กต้องการทำแต่ทำไม่ได้ —————> ผู้ใหญ่ช่วยให้ทำได้

การลำดับเหตุการณ์ในเรื่องเช่นนี้เป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าเด็กเป็นผู้ขาดประสบการณ์และศักยภาพต่างจากผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์และความสามารถ ผู้ใหญ่จึงได้รับบทบาทให้เป็นผู้ช่วยเหลือเด็กอยู่เสมอ

นิทานและเรื่องเล่าในคัมภีร์หนังสือเรียนที่มีการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องตามแบบนี้ มีตัวอย่างเช่น เรื่องราวระหว่างมานีและชูใจกับปิติ ในบทที่ ๑๑ ของหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ เล่ม ๑ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ และ บทที่ ๗ เรื่อง กลอนกานท์จากบ้านสวน ในหนังสือเรียนภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ แต่ละเรื่องดังกล่าวมีการลำดับเหตุการณ์ดังนี้

(๑๑๕) เรื่องราวระหว่างมานีและชูใจกับปิติ

มานีและชูใจต้องการตามปิติไปที่ยวนบนภูเขา แต่กลัวอันตราย —>
ทุกคนไปขอให้พ่อพาไป

(ป.๑ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๓๔)

(๑๑๖) เรื่อง กลอนกานท์จากบ้านสวน

แก้วแต่งกายยี่เยน ๑๑ ตามที่ครูสั่งไม่ได้ —> คุณยายสอนจนแต่งได้สำเร็จ

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๑๒๕ – ๑๓๐)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็น การลำดับเหตุการณ์ในตัวอย่างที่ (๑๑๕) นั้นเป็นการเริ่มเหตุการณ์จากการที่ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “มานี” และ “ชูใจ” ต้องการตาม

“ปิติ” ซึ่งเป็นตัวละครเด็กอีกตัวหนึ่ง ไปเที่ยวบนภูเขา แต่ทุกคนกลัวอันตรายที่เกิดขึ้น จึงเห็นว่าควรไปขอให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ คือ “พ่อ” เป็นผู้พาไป ส่วนตัวอย่างที่ (๑๑๖) เหตุการณ์เริ่มจากการที่ตัวละครที่เป็นเด็กคือ “แก้ว” ต้องการแต่งกายยานี ๑๑ ตามที่ครูสั่ง แต่ไม่สามารถทำได้ จึงต้องไปขอให้ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่คือ “คุณยาย” สอน จนสามารถแต่งกายยานี ๑๑ ได้ตามต้องการ การลำดับเหตุการณ์ของเรื่องแบบนี้จะเห็นว่า เหตุการณ์ของเรื่องได้สื่อถึงความเป็นผู้ด้อย ประสิทธิภาพและความสามารถของเด็ก และจำเป็นต้องพึ่งพิงผู้ใหญ่อยู่เสมอ

การลำดับเหตุการณ์แบบการไม่สามารถกระทำได้ของเด็กนี้ นอกจากจะพบการลำดับเหตุการณ์ดังตัวอย่างข้างต้นแล้ว ยังพบว่ามีการลำดับเหตุการณ์จากการที่ตัวละครที่เป็นเด็กต้องทำอะไรบางอย่างแต่ทำไม่ได้ จากนั้นตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่จึงสอนให้ทำ แต่สุดท้ายตัวละครที่เป็นเด็กก็ยังทำสิ่งนั้นไม่ได้เช่นเดิม การลำดับเหตุการณ์แบบนี้จึงยังเป็นการเน้นย้ำภาพของเด็กที่เป็นผู้ด้อยความสามารถอย่างแท้จริงไปสู่ผู้อ่าน ซึ่งพบเฉพาะในหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓ เท่านั้น ดังตัวอย่างเช่นเรื่องราวระหว่างแม่แมวกับลูกแมวในบทที่ ๒๒ ของหนังสือแบบสอนอ่านมาตรฐานเล่มที่ ๒ ซึ่งมีเรื่องราวดังนี้

(๑๑๗) แม่แมว ไม่สบาย แม่แมว สั่ง ให้ ลูก แล้ว ไปจับ หนู มา ให้ กิน ลูกแมว ถาม ว่า ฉัน ไม่ เคย เห็น หนู เลย จะ จับ หนู ได้ อย่างไร แม่แมว ว่า ไม่ ยาก ดอก ลูก เอ๊ย จำ ไว้ นะ หนู มี ลี ซา

ลูกแมว ไป ยก ม้านั่ง มา ตัว หนึ่ง แม่แมว ว่า คิด ไป แล้ว ลูก เอ๊ย จำ ไว้ นะ หนู มี หาง เล็ก เล็ก

ลูกแมว ไป ดึง เชือก มา เส้น หนึ่ง แม่แมว ว่า คิด ไป แล้ว ลูก เอ๊ย จำ ไว้ นะ หนู มี ปาก แหลม แหลม

ลูกแมว ไป หยิบ ตาปู มา ตัว หนึ่ง แม่แมว ว่า คิด ไป แล้ว ลูก เอ๊ย เจ้า จำ ไว้ นะ หนู มัน ร้อง ได้

ลูก แมว กำลัง หา หนู อยู่ พ่อ หนู ร้อง ดัง จี๊ด ลูกแมว ตกใจ มัน รีบ วิ่ง ไปหาแม่แมว

(มาตรฐาน ๒. ๒๕๐๓: บท ๒๒)

จากเรื่องราวระหว่างแม่แมวและลูกแมวในตัวอย่างนี้ จะเห็นว่า เรื่องนี้มีการลำดับเหตุการณ์จากการที่ตัวละครที่เป็นเด็ก คือ “ลูกแมว” ไปจับสิ่งที่คิดว่าเป็นหนูมาผิด จากนั้น ตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ คือ “แม่แมว” สอนว่าหนูที่จริงแล้วมีลักษณะเป็นเช่นไรเพื่อให้ “ลูกแมว” จับหนูได้อย่างถูกต้อง หากพิจารณาการลำดับเหตุการณ์เช่นนี้จะเห็นว่า เป็นการแสดงภาพของเด็กที่เป็นผู้ไร้ประสบการณ์จนไม่สามารถทำอะไรได้ไปสู่ผู้อ่าน นอกจากนี้การลำดับเหตุการณ์ในเรื่องแบบนี้ซ้ำกันถึง ๓ ครั้งก็ยังช่วยให้ภาพของเด็กดังกล่าวปรากฏชัดเจนแก่ผู้อ่านมากยิ่งขึ้นด้วย

๓.๑.๒.๒ อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ดังรายละเอียดข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชุดความคิดของอุดมการณ์นี้ทั้งสิ้น ๔ ประการ ดังนี้

๓.๑.๒.๒.๑ เด็กต่างจากผู้ใหญ่

ความคิดย่อยประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้ที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียน คือ การสื่อความหมายเพื่อจัดจำแนกเด็กและผู้ใหญ่ออกจากกัน โดยใช้กลวิธีการอ้างถึงแบบรวมกลุ่ม เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า เด็กและผู้ใหญ่เป็นบุคคลคนละกลุ่มกัน ซึ่งทำให้เด็กกลายเป็นกลุ่มบุคคลที่แตกต่างจากผู้ใหญ่

๓.๑.๒.๒.๒ เด็กคือ ผู้ด้อยประสบการณ์ อ่อนแอ และเกียจคร้าน ส่วนผู้ใหญ่คือ ผู้มีประสบการณ์ เข้มแข็ง และมีเมตตาต่อเด็ก

ความคิดย่อยอีกประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านคือ การสื่อภาพของเด็กและภาพของผู้ใหญ่ซึ่งมีความแตกต่างกัน จากการศึกษากลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ภาพของเด็กและภาพของผู้ใหญ่นั้น ได้สื่อกลวิธีทางภาษาต่างๆ

ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนและการลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง โดยกลวิธีดังกล่าวได้สื่อภาพของเด็กที่มีลักษณะเป็นผู้ด้อยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และวุฒิภาวะ รักสนุก อ่อนแอ กลัว ไม่กล้าและเกียจคร้าน ซึ่งต่างจากภาพของผู้ใหญ่ที่เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และวุฒิภาวะ เอาจริงเอาจริงกับการงาน เข้มแข็งและกล้าหาญ นอกจากนี้ ภาพของผู้ใหญ่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนมักสื่อไปยังผู้อ่าน คือ ภาพของผู้ที่มีความเมตตาและปรารถนาดีต่อเด็ก

๓.๑.๒.๒.๓ เด็กมีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่

ความคิดย่อยประการสุดท้ายของอุดมการณ์นี้คือ ความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า เด็กมีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่ ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้คำศัพท์เกี่ยวกับการแสดงความเคารพนับถือซึ่งมักปรากฏใช้กับเด็ก ตลอดจนการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ด้วยโครงสร้างประโยค การใช้วจนกรรมและการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่ต่างสื่อให้เห็นถึงสถานภาพและอำนาจที่ต่ำกว่าของเด็กให้ผู้อ่านรับรู้ได้อย่างชัดเจน ความคิดเกี่ยวกับอำนาจและสถานภาพของเด็กและผู้ใหญ่นี้ถือได้ว่าเป็นความคิดที่หนังสือเรียนสื่อเพื่อจัดวางตำแหน่งของเด็กและผู้ใหญ่ในสังคมซึ่งนำไปสู่การจัดลำดับในสังคมในด้านที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่

๓.๑.๒.๒.๔ เด็กเป็นผู้ที่สามารถกระทำประโยชน์เพื่อผู้ใหญ่ได้

ความคิดย่อยประการนี้เป็นการสื่อภาพของเด็กว่าเป็นผู้ที่สามารถทำประโยชน์ให้แก่ผู้ใหญ่ได้เช่นกัน มิได้เป็นเพียงแต่ผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้ใหญ่เพียงฝ่ายเดียว ความคิดย่อยประการนี้สื่อให้เห็นจากการใช้ประโยคที่มีเด็กเป็นผู้กระทำ ส่วนผู้ใหญ่เป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของเด็ก แต่ภาพของเด็กประการนี้พบไม่มากนักในข้อมูล

หากพิจารณาความคิดย่อยที่ประกอบกันเป็นอุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ดังกล่าวจะเห็นว่า ความคิดย่อย ๓ ประการแรก คือ เด็กต่างจากผู้ใหญ่ เด็กคือ ผู้ด้อย ประสิทธิภาพ อ่อนแอ และเกียจคร้าน ส่วนผู้ใหญ่คือ ผู้มีประสพการณ์ เข้มแข็ง และมีเมตตาต่อเด็ก และเด็กมีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่ นั้นเป็นความคิดย่อยที่ทำงานความคิดที่ทำงานสอดรับเพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ดังจะเห็นว่า ความคิดที่สื่อว่า เด็กต่างจากผู้ใหญ่นั้นเป็นความคิดเบื้องต้นที่ทำให้การสื่อภาพของเด็กและผู้ใหญ่ที่มีความแตกต่างกันนั้นเป็นไปได้ง่ายและชัดเจนขึ้น กล่าวคือ เมื่อเด็กเป็นกลุ่มบุคคลที่ต่างจากผู้ใหญ่ จึงไม่แปลกที่เด็กจะมีลักษณะที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ด้วย และเมื่อเด็กและผู้ใหญ่มีลักษณะที่แตกต่างกัน โดยสื่อให้เด็กเป็นผู้ที่ด้อยประสิทธิภาพ อ่อนแอ และเกียจคร้าน ส่วนผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสพการณ์และเข้มแข็ง จึงทำให้เด็กกลายเป็นผู้ที่ด้อยกว่าผู้ใหญ่ ซึ่งมีผลทำให้เด็กมีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่ไปด้วยนั่นเอง

ความคิดย่อยทั้ง ๓ ประการที่ทำงานสอดรับกันเพื่อสื่อถึงสถานภาพและอำนาจที่ไม่เทียมกันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่นี้น่าจะกล่าว เป็นความคิดย่อยที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตร อย่างต่อเนื่อง จึงอาจกล่าวได้ว่า ชุดความคิดนี้เป็นอุดมการณ์หลักเกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน

ส่วนความคิดย่อยของอุดมการณ์นี้ประการสุดท้าย คือ เด็กเป็นผู้ที่สามารถกระทำประโยชน์เพื่อผู้ใหญ่ได้นั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นความคิดย่อยที่หนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่านเพื่อโต้แย้งภาพของเด็กที่มักถูกสื่อให้เป็นผู้ที่รับประโยชน์จากผู้ใหญ่เพียงฝ่ายเดียวซึ่งเป็นชุดความคิดหลักเกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่นี้น่าจะกล่าว ความคิดย่อยประการนี้ปรากฏไม่มากนักในตัวบทหนังสือเรียน และ พบในตัวบทหนังสือเรียนตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ เป็นต้นมา จึงอาจกล่าวได้ว่า ความคิดย่อยประการนี้เป็นอุดมการณ์รองเกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน

ผลการศึกษาอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ในตัวบทหนังสือเรียนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้น ได้ผลิตซ้ำความคิดที่เห็นว่า เด็กเป็นผู้มีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่ซึ่งเป็นความคิดกระแสหลักในสังคมไทยไปยังผู้อ่านอย่างต่อเนื่องจน

อาจกล่าวได้ว่าเป็นความคิดหลักของอุดมการณ์นี้ที่หนังสือเรียนได้สื่อไปยังผู้อ่าน แต่กระนั้นก็ปรากฏว่า หนังสือเรียนบางส่วนได้สื่อภาพของเด็กที่แตกต่างออกไปเพื่อโต้แย้งความคิดดังกล่าว ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนได้พยายามที่จะต้านทานความคิดกระแสหลักในสังคมไทย ดังกล่าวด้วยเช่นกัน

๓.๒ อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย

อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายนั้นเป็นอีกอุดมการณ์หนึ่งที่พบว่าปรากฏในคัมภีร์หนังสือเรียนภาษาไทยทุกเล่มของทุกหลักสูตร อุดมการณ์นี้เป็นชุดความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพของผู้หญิงและผู้ชายว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันระหว่างระหว่างเพศทั้งสอง

จากการศึกษาคัมภีร์หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์นี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่หลากหลายซึ่งทำให้เห็นถึงความค้ำถ่อที่ประกอบเป็นชุดความคิดของอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย

จากการศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยทั้ง ๔ หลักสูตรผู้วิจัยพบว่า อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายนั้นถูกสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาทั้งสิ้น ๖ กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้หญิงและผู้ชาย การอ้างถึงแบบรวมกลุ่ม การซ้ำกระสวนประโยค การสร้างความสัมพันธ์ในประโยคระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน และการใช้เสียงที่หลากหลาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑.๑ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้หญิงและผู้ชาย

กลวิธีการใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้หญิงและผู้ชายนี้อาจถือได้ว่าเป็นกลวิธีสำคัญที่หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยของทั้ง ๔ หลักสูตรทุกเล่มเลือกใช้เพื่อสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่แตกต่างกัน เนื่องจากพบว่าคำศัพท์ที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรเลือกเพื่อบรรยายหรือกล่าวถึงบุคคลและตัวละครในมิติด้านเพศนั้น มีคำศัพท์จำนวนมากที่ปรากฏใช้กับบุคคลหรือตัวละครเพศใดเพศหนึ่ง โดยเฉพาะ คำศัพท์เหล่านี้จึงสามารถสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่แตกต่างกันทั้งในด้านกิจกรรม บุคลิกลักษณะและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเพศทั้งสอง ซึ่งเป็นการทำให้เพศทั้งสองมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันในการรับรู้ของผู้อ่าน

จากการศึกษาหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรผู้วิจัยพบว่า คำศัพท์ที่หนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสร้างภาพที่แตกต่างกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายนั้นประกอบด้วยคำ ๓ ประเภท คือ คำกริยาแสดงการกระทำ คำกริยาแสดงสภาพและคำนามที่อ้างถึงพื้นที่ โดยคำกริยาแสดงการกระทำนั้นเป็นคำศัพท์ที่สามารถสื่อถึงกิจกรรมหรือการกระทำที่เพศทั้งสองกระทำ คำกริยาแสดงสภาพเป็นคำศัพท์ที่สามารถสื่อถึงบุคลิกลักษณะของเพศทั้งสอง และคำนามที่อ้างถึงพื้นที่เป็นคำศัพท์ที่แสดงให้เห็นว่าเพศทั้งสอง มีพื้นที่อยู่ที่ใดในสังคม คำศัพท์ทั้ง ๓ ประเภทนี้จึงต่างสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายในด้านที่แตกต่างกันเพื่อประกอบกันเป็นภาพของเพศทั้งสองดังที่หนังสือเรียนต้องการสื่อไปสู่ผู้อ่าน

จากการศึกษาหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า มีกลุ่มคำศัพท์ที่ความหมายสื่อถึงภาพของผู้หญิงและผู้ชายด้านต่างๆ จำนวนหนึ่งที่ปรากฏใช้บุคคลและตัวละครใน قالبที่เป็นผู้หญิงและผู้ชายอย่างต่อเนื่องทั้ง ๔ หลักสูตร ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓.๕ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร

ประเภทของคำศัพท์	ตัวอย่างคำศัพท์
คำกริยาแสดงการกระทำ	<ul style="list-style-type: none"> - ทำกับข้าว ทำขนม คั้นกะทิ ทำอาหาร ซ้อกับข้าว ซ้อผัก ซ้อกลางสาด เลี้ยงขนม เลี้ยงน้ำ จัดห่อข้าว จัดน้ำใส่ขวด จัดหาขนมอร่อยๆ จัดหาของกิน ทำน้ำปลาหวาน เตรียมแซนดิวิชและน้ำแอปเปิล - เย็บกระถาง ร้อยดอกไม้ ตัดเสื้อ ร้อยมาลัย เก็บดอกไม้ ถักร้อยลูกปัด ทอเสื้อ ประดิษฐ์ประดอย กรองมาลัย - ทำงานบ้าน ทำความสะอาด กวาดบ้าน ถูบ้าน ซักผ้า ข้อมผ้า - เลี้ยงน้อง เลี้ยงลูก ใกวเป็ด อุ้มลูก อบรมลูก สอนลูก ดูแลยา - หายา เช็ดตัว ดูแลอาการเจ็บป่วย - ทำนา เก็บหน่อไม้ เก็บยอดตำลึง ปลูกดอกไม้ ปลูกผัก สอนหนังสือ - เรียนหนังสือ
คำกริยาแสดงสภาพ	<ul style="list-style-type: none"> - กลัว ตกใจ ผวา ขวัญอ่อน ร้องไห้ - โอบอ้อมอารี มีเมตตา - เรียบร้อย สงบเสงี่ยม สงบเสงี่ยม เรียบร้อย รักนวลสงวนตัว - งาม สวย สวยสะน่ารัก ผุดผาด ทรงโฉม
คำนามที่อ้างถึงพื้นที่	<ul style="list-style-type: none"> - บ้าน - ครัว ตลาด - นา สวน และโรงเรียน

หากพิจารณาชุดคำศัพท์ที่หนังสือเรียนภาษาไทยทั้ง ๔ หลักสูตรเลือกใช้ดังตารางที่ ๓.๕ ข้างต้นจะเห็นว่า บุคคลและตัวละครผู้หญิงนั้นมักจะปรากฏร่วมกับคำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำและจัดเตรียมอาหาร การทำงานฝีมือ การดูแลบ้าน และการดูแลเด็กและผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของผู้หญิงให้มีลักษณะของความเป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” ควบคู่กัน กล่าวคือ คำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็ก แสดงให้เห็นภาพของ “แม่” ที่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกที่ตนให้กำเนิด ส่วนคำกริยาแสดงการกระทำในกลุ่มอื่นๆ แสดงให้เห็นภาพของ “แม่บ้าน” ที่มีหน้าที่ดูแลเรื่องความเป็นอยู่ต่างๆ ของสมาชิกในบ้าน ทั้งเรื่องการกินอยู่

หลับนอน และสุขอนามัยอื่นๆ ส่วนคำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการประกอบอาชีพนั้น แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงนั้นสามารถประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ไม่มากนัก ส่วนใหญ่มักเป็น การทำงานภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นลักษณะของสังคมเกษตรกรรมที่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายสามารถเป็นผู้ผลิตร่วมกันได้ และการเป็นครูสอนหนังสือซึ่ง กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๔) แสดงความเห็นว่าการที่อาชีพครูเป็นอาชีพที่ยอมให้ผู้หญิงทำได้นั้นเพราะครูเป็นอาชีพอันเป็นผลมาจากลักษณะของ ความเป็น “แม่” ของผู้หญิง ครูจึงมักได้รับการคาดหวังว่าจะเป็นประจักษ์ “แม่” ของลูกศิษย์นั่นเอง ส่วนคำกริยาแสดงการกระทำอีกกลุ่มหนึ่ง คือ คำกริยาที่มีความหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้ นั้น จากการศึกษาพบว่า เป็นคำกริยาแสดงการกระทำที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียน เฉพาะกับบุคคลหรือตัวละครผู้หญิงที่เป็นเด็กเท่านั้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ภาพของผู้หญิงที่หนังสือเรียนสื่อไปถึงผู้อ่านนั้นเป็นเพศที่เกี่ยวข้อง ไม่มากนักกับกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ อันอาจเป็นผลจากภาพของผู้หญิงที่มุ่งสร้างให้เป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” การเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ จึงอาจไม่จำเป็นนักต่อผู้หญิง

ส่วนด้านบุคลิกลักษณะของผู้หญิงที่สื่อผ่านการใช้คำกริยาแสดงสภาพนั้น พบว่า หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรสร้างให้ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ บอบบาง และอ่อนไหว ดังจะเห็นได้จากการใช้คำกริยาแสดงสภาพที่มีความหมายสื่อถึงความกลัว ความมีน้ำใจ ความมีกิริยามารยาทซึ่งเป็นบุคลิกลักษณะที่เน้นไปในเชิงอารมณ์ อีกทั้งยังปรากฏชุดคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความสวยงามน่ารักซึ่งเป็นลักษณะภายนอกของผู้หญิง

ด้านพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงนั้น เมื่อพิจารณาคำนามที่มีความหมายอ้างอิงถึงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและตัวละครผู้หญิงในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรดังตารางที่ ๕ ข้างต้นนั้นจะเห็นว่า พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงนั้นล้วนแต่เป็นพื้นที่ที่สนับสนุนกิจกรรมหรือหน้าที่ของผู้หญิงที่สื่อผ่านคำกริยาแสดงการกระทำข้างต้นให้เด่นชัดยิ่งขึ้น กล่าวคือ คำว่า “บ้าน” “ครัว” และ “ตลาด” นั้นสื่อให้เห็นถึงพื้นที่ที่สอดคล้องกับกิจกรรมของ “แม่” และ “แม่บ้าน” ที่ต้องเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูและการจัด การเรื่องอาหารการกินและความเป็นอยู่ของคนในบ้าน ส่วนคำว่า “นา” “สวน” และ “โรงเรียน” นั้นเป็นการสนับสนุนความคิดเกี่ยวกับการทำงานในภาคเกษตรกรรมของผู้หญิงในสังคมเกษตรกรรมและความคิดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพครูของผู้หญิงดังได้กล่าวข้างต้น การใช้

คำนามที่มีความหมายอ้างอิงถึงพื้นที่เหล่านี้จึงเป็นการตอกย้ำให้ภาพของความเป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ผู้หญิงถูกคาดหวังให้เป็นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ส่วนคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครที่เป็นผู้ชายในฉบับหนังสือเรียน ทั้ง ๔ หลักสูตร มีดังนี้

ตารางที่ ๓.๖ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครผู้ชายในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร

ประเภทของคำศัพท์	ตัวอย่างคำศัพท์
คำกริยาแสดงการกระทำ	<ul style="list-style-type: none"> - ทำงาน ทำมาหากิน ทำนา ทำสวน ทำประมง ไถนา ปลูกผัก เลี้ยงปลา ให้อาหารไก่ พาวัวไปกินหญ้า เก็บผลไม้ในสวน เก็บไข่ ขนฟ่อนข้าว สอนหนังสือ - ซ่อมแซมเครื่องมือ ถักยอ ทำยาฆ่าแมลง ทำคันเบ็ด - ตีตะปู ทาสีบ้าน ซ่อมสะพาน - รบ ต่อสู้ สู้ศึก ราษฎรรบไฟริ ยุทธนา รบราวี ต่อตีเข้มขัน ป้องกันเมือง - เรียนหนังสือ ใครู้วิชาการ เรียนรู้ ขอคำแนะนำ (เกี่ยวกับการทำ การเกษตร)
คำกริยาแสดงสภาพ	<ul style="list-style-type: none"> - คร่ำครั่ง หักโหม ขมิขมัน ชันแข็ง ขยันขันแข็ง มานะ มุ่งมั่น ตั้งหน้า ตั้งตาทำงาน - เข้มแข็ง ใจเด็ด กล้าหาญ เก่งกล้า แกล้วกล้า อดอาจ มิได้เกรงกลัวแก่ ความตาย
คำนามที่อ้างอิงพื้นที่	<ul style="list-style-type: none"> - นา ไร่ - บ้าน หน้าบ้าน ข้างบ้าน หลังบ้าน แปลงสวนครัว

เมื่อพิจารณาชุดคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับบุคคลตัวละครผู้ชายในหนังสือเรียน ทั้ง ๔ หลักสูตร ดังตารางที่ ๓.๖ นี้จะเห็นว่า คำกริยาแสดงการกระทำที่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้ชายส่วนใหญ่จะเป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การเตรียมอุปกรณ์ ประกอบอาชีพ การปลูกสร้างและซ่อมแซมบ้านเรือน คำศัพท์เหล่านี้ต่างสื่อภาพของผู้ชายว่าเป็น

เพศที่มีหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัว ประกอบกิจกรรมที่ต้องใช้พลังกำลัง นอกจากนี้คำที่มีความหมายเกี่ยวกับการสู้รบยังสื่อภาพของผู้ชายที่มีหน้าที่ปกป้องดูแลผู้อื่นอีกด้วย

ส่วนคำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้ นั้น พบว่า หากเป็นคำว่า “เรียนหนังสือ” ซึ่งหมายถึง การเรียนในโรงเรียนนั้นจะปรากฏใช้เฉพาะกับบุคคลและตัวละครที่เป็นเด็กเช่นเดียวกับที่ปรากฏกับบุคคลและตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ดังกล่าว แต่สำหรับบุคคลและตัวละครผู้ชายแล้วจะพบคำศัพท์ในกลุ่มนี้ คือ “เรียนรู้” และ “ขอคำแนะนำ” ที่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่ด้วย ดังนั้นหากพิจารณาการใช้คำกริยาแสดงการกระทำกลุ่มการเรียนรู้ระหว่างบุคคลและตัวละครผู้หญิงและผู้ชายแล้วจะเห็นได้ถึงภาพที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย กล่าวคือ เนื่องจากผู้ชายเป็นเพศที่ถูกกำหนดให้มีหน้าที่ทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ดังนั้นการเรียนรู้ความรู้ต่างๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นของผู้ชาย คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้จึงปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้ชาย ในขณะที่ผู้หญิงที่เป็นผู้ใหญ่ถูกกำหนดให้เป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” จึงไม่ปรากฏคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้จากบุคคลภายนอกเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่างๆ ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงที่เป็นผู้ใหญ่ดังกล่าว

ส่วนคำกริยาแสดงสภาพที่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้ชายในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรนั้นส่วนใหญ่จะเป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวกับความมุ่งมั่นในการทำงานและความเข้มแข็งซึ่งเป็นการสร้างบุคลิกลักษณะให้ผู้ชายเป็นเพศที่มุ่งมั่น ไม่อ่อนไหวง่าย อันมีส่วนช่วยสนับสนุนให้ภาพของผู้ชายที่มีหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัวชัดเจนยิ่งขึ้น และเป็นที่น่าสังเกตว่า คำกริยาแสดงสภาพที่มีความหมายเกี่ยวกับความงามอันรูปลักษณะภายนอกที่มักใช้กับผู้ชาย เช่น หล่อหรือหน้าตาดี นั้นกลับไม่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร ตรงข้ามกับบุคคลและตัวละครผู้หญิงที่มีคำกริยาแสดงสภาพในกลุ่มนี้ปรากฏใช้ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น จึงอาจเป็นการแสดงให้เห็นถึงมุมมองในการมองเพศทั้งในสถานะที่แตกต่างกันได้อย่างชัดเจน

ส่วนค่านามที่มีความหมายอ้างอิงถึงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับผู้ขายนั้น ในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรมีคำที่มักปรากฏ ได้แก่ นา ไร่ บ้าน หน้าบ้าน ข้างบ้าน หลังบ้าน และแปลงสวนครัว ซึ่งเป็นการช่วยให้บทบาทของการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวของผู้ชายชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย

หากพิจารณาภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรเสนอผ่านชุดคำศัพท์ที่เลือกใช้นี้จะเห็นว่า เพศทั้งสองถูกสร้างและจัดวางให้อยู่ในส่วนที่แตกต่างกันและอาจเรียกได้ว่าเป็นส่วนที่ตรงข้ามกันเสมอ กล่าวคือ ผู้หญิงถูกสร้างให้เป็นเพศที่มีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของคนในบ้าน ในขณะที่ผู้ชายมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว ผู้หญิงถูกสร้างให้เป็นเพศที่อ่อนแอและอ่อนไหวในขณะที่ผู้ชายเป็นเพศที่เข้มแข็งและมีพลังกำลัง และผู้หญิงถูกสร้างให้มีพื้นที่อยู่ภายในบ้านในขณะที่ผู้ชายมีพื้นที่อยู่ภายนอกบ้าน การสร้างและสื่อความเป็นหญิงและความเป็นชายเช่นนี้นอกจากจะสร้างแบบลักษณ์ของผู้หญิงและผู้ชายแล้วยังเป็นการสร้างความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างเพศทั้งสองขึ้นอีกด้วย

นอกจากกลุ่มคำศัพท์ที่พบว่าใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงและผู้ชายในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังพบกลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงและผู้ชายที่ปรากฏใช้ในตัวบทหนังสือเรียน ไม่ครบทุกหลักสูตร ซึ่งการใช้คำศัพท์เหล่านี้ก็เป็นการสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายไปสู่ผู้อ่านด้วยเช่นกัน

ตารางที่ ๓.๗ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงและผู้ชายที่พบในหนังสือเรียนบางหลักสูตร

เพศที่ปรากฏ	ประเภทของคำ	คำศัพท์	หลักสูตร			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
หญิง	คำกริยาแสดงการกระทำ	- ทำงาน ทำมาหากิน	-	-	√	√
	คำนามที่อ้างถึงสถานที่	- สถานีอนามัย	-	√	-	-
		- ที่ทำงาน	-	-	√	√
ชาย	คำกริยาแสดงการกระทำ	- เล่นฟุตบอลเตะฟุตบอล	-	-	√	√
		- อ่านหนังสือพิมพ์ ดูข่าว	-	√	√	√
		- ล้างผัก ทำลาบ หุงข้าวต้มแกง	-	√	√	√
		- เก็บที่นอน เช็ดโต๊ะ	-	-	-	√
	คำนามที่อ้างถึงสถานที่	- คริว	-	√	√	-

จากตารางที่ ๓.๗ ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรนั้นมีการสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่มีรายละเอียดแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ หากพิจารณาคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงในตัวบทหนังสือเรียนจะเห็นว่า มีการใช้คำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำงานซึ่งเป็นการสื่อภาพของผู้หญิงที่ต่างไปจากภาพปกติที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรสื่อมาสู่ผู้อ่านอย่างต่อเนื่อง หากพิจารณาการปรากฏใช้คำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำงานกับบุคคลและตัวละครผู้หญิงจะเห็นว่า คำศัพท์กลุ่มนี้จะปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๔๔ ซึ่งเป็น ๒ หลักสูตรล่าสุดที่ผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า ในระยะหลัง หนังสือเรียนมีการใช้คำศัพท์เพื่อสร้างภาพของผู้หญิงในด้านการงานเลี้ยงครอบครัวอีกด้านหนึ่งด้วย ต่างจากผู้ชายที่มีภาพของการทำงานหาเลี้ยงครอบครัวมาโดยตลอด นอกจากนี้ในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๒ หลักสูตรดังกล่าวยังพบการใช้

คำศัพท์ที่เป็นคำนามอ้างอิงถึงสถานที่ คือ “ที่ทำงาน” ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ช่วยส่งเสริมให้ภาพในด้านการทำงานหาเลี้ยงครอบครัวของผู้หญิงให้ชัดเจนขึ้นด้วย

ด้านของผู้ชาย คำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้ชายในดวับทหนังสือเรียนบางหลักสูตรนั้นจะเห็นว่า คำกริยาแสดงการกระทำนั้นสามารถจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นคำศัพท์ที่ถึงแม้จะมีกลุ่มความหมายต่างไปกลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้ชายในดวับทหนังสือเรียนทุกหลักสูตรแต่ก็คำศัพท์เหล่านี้ก็ยังคงเสนอภาพของผู้ชายไม่ต่างไปจากเดิมนัก กล่าวคือ คำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการเล่นกีฬา คือ “เล่นฟุตบอล” “เตะฟุตบอล” และ “ซ้อมฟุตบอล” นั้นเป็นคำศัพท์ที่ตอกย้ำภาพของผู้ชายที่เป็นเพศที่มีพลังกำลัง และคำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการรับรู้เรื่องราวภายนอก คือ “อ่านหนังสือพิมพ์” และ “ดูข่าว” ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ตอกย้ำภาพของผู้ชายที่เป็นผู้แสวงหาความรู้และใช้ชีวิตภายนอกบ้านดังที่ ดวับทหนังสือเรียนทุกหลักสูตรเสนอผ่านการใช้คำศัพท์ และกลุ่มที่สองเป็นคำศัพท์ที่เสนอภาพของผู้ชายที่ต่างออกไปจากเดิม คือ การเป็นผู้ทำงานบ้านและปรุงอาหาร ดังจะเห็นได้จากคำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำอาหาร คือ “ล้างผัก” “ทำลาบ” และ “หุงข้าวต้มแกง” ซึ่งเป็นกลุ่มคำศัพท์ที่พบในหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ และคำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำงานบ้าน คือ “เก็บที่นอน” และ “เช็ดโต๊ะ” ซึ่งเป็นกลุ่มคำศัพท์ที่พบเฉพาะในหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ เท่านั้น สอดคล้องกับการปรากฏใช้คำนามที่อ้างอิงถึงสถานที่ คือ คำว่า “ครัว” กับบุคคลและตัวละครผู้ชายในหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๒๑ และหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๓๓ ที่ช่วยสนับสนุนภาพของผู้ชายในด้านที่ต่างไปนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงบุคคลและตัวละครที่คำศัพท์เหล่านี้ปรากฏใช้ประกอบกับวงศัพท์ที่ใช้จะเห็นว่า คำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำอาหาร คือ “ล้างผัก” และคำกริยาแสดงการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำงานบ้าน คือ “เก็บที่นอน” เป็นคำศัพท์ที่พบใน ดวับทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ โดยใช้กับตัวละครที่เป็นเด็กเท่านั้น ส่วนหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ นั้น ถึงแม้จะปรากฏการใช้คำศัพท์กลุ่มนี้กับบุคคลและตัวละครผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่แต่วงศัพท์ที่ใช้ก็มีไม่มากนัก ซึ่งเป็น การแสดงเห็นว่า หนังสือเรียนในระยะหลังได้พยายามสื่อภาพของผู้ชายให้มี

บทบาทเกี่ยวกับการเป็นผู้ดูแลบ้านและทำอาหารเช่นเดียวกับผู้หญิงมากขึ้นด้วยการใช้คำศัพท์ แต่บทบาทดังกล่าวของผู้ชายก็ยังไม่ปรากฏชัดเจนเช่นเดียวกับที่ปรากฏในผู้หญิง

จากคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงและผู้ชายในหนังสือเรียน บางหลักสูตรนี้ แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียน ได้พยายามเสนอภาพของผู้หญิงและผู้ชายให้มีบทบาทหน้าที่ใกล้เคียงกันมากขึ้น โดยเฉพาะในหนังสือเรียนสมัยหลังด้วยกลวิธีการใช้คำศัพท์ แต่กระนั้น ภาพของผู้หญิงและผู้ชายดังกล่าวก็ยังไม่ปรากฏชัดเจนนักหากเปรียบเทียบกับแบบลักษณ์ของผู้หญิงและผู้ชายที่สื่อผ่านการใช้คำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลและตัวละครผู้หญิงและผู้ชายที่ปรากฏในหนังสือเรียนทุกหลักสูตรดังได้กล่าวถึงข้างต้น

๓.๒.๑.๒ การอ้างอิงแบบรวมกลุ่ม

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ในการบรรยายเรื่องที กล่าวถึงการกระทำของบุคคลหรือตัวละครในเรื่องที่มีทั้งผู้หญิงและผู้ชายอยู่ในฉากเดียวกันนั้น มักมีการใช้คำศัพท์ที่บอกความเป็นผู้หญิงและผู้ชายเพื่ออ้างอิงถึงตัวละครที่เป็นผู้หญิงและผู้ชาย และ คำศัพท์ที่ใช้อ้างอิงนี้มักเป็นคำที่มีความหมายแสดงการรวมกลุ่ม เช่น ผู้หญิง ผู้ชาย พวกผู้หญิง พวกผู้ชาย เด็กผู้หญิง เด็กผู้ชาย นักเรียนหญิง นักเรียนชาย ครูผู้หญิง ครูผู้ชาย เมื่อตัวบทเลือกใช้คำเหล่านี้เพื่ออ้างอิงถึงตัวละครในเรื่องจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า ความเป็นผู้หญิงและผู้ชายนั้นเป็นสิ่งที่จำแนกตัวละครออกจากกัน ดังนั้นผู้หญิงและเพศจึงแตกต่างกัน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการรวมตัวของบุคคลหรือตัวละครที่เป็นเพศเดียวกัน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าแต่ละเพศนั้นล้วนแต่มีกลุ่มเป็นของตนเอง นอกจากนี้ เมื่อคำศัพท์เหล่านี้ปรากฏร่วมกับคำศัพท์ที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายแล้ว จึงยังทำให้ผู้อ่านเห็นถึงความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๑๘) มานีเห็นผมชูใจข้อยกลงมาระหน้า น่ารำคาญ จึงดึงกีบออกจากผมของตนเองอันหนึ่ง หนีบผมให้ชูใจ ชูใจพึมพำขอบใจมานี แล้วก้มหน้าก้มตาเย็บกระทงต่อไป พวกเด็กผู้ชายลงไปช่วยอาหาบฟ่อนข้าวมาเก็บไว้ในฉางจนแล้วเสร็จ

(ป.๔ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๓๘)

(๑๑๙) ครูใหญ่และครูผู้ชายก็ไปช่วยซ่อมสะพาน ตอนสายครูใหญ่กลับไปที่โรงเรียน บอกให้ครูผู้หญิงและเด็กนักเรียนไปช่วยชาวบ้านทำอาหาร

(ป.๒ เล่ม ๑, ๒๕๓๓: ๑๒๗)

(๑๒๐) พ่อและชาวบ้านช่วยกันขนสินค้าพื้นเมืองขึ้นรถบรรทุก พวกผู้หญิงช่วยกันจัดผ้าทอบรรจุถุงอย่างสวยงามเพื่อนำไปแสดงที่งาน

(ป.๒ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๕)

(๑๒๑) โดยรวมแล้วนักเรียนชายตอบไปในทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ว่า ผู้หญิงที่กล่าวถ้อยคำนี้ไม่ได้คิดจะตายตามสามีจริงจังกนัก เป็นแต่พูดเล่นตลกเสียมากกว่า

(ป.๕ ก. ๒๕๔๔: ๑๐๙)

ตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงการใช้คำเพื่ออ้างถึงกลุ่มของตัวละครผู้หญิงและผู้ชายที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียน ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๑๑๘) มีการใช้คำว่า “พวกเด็กผู้ชาย” เพื่ออ้างถึงตัวละครที่เป็นเด็กผู้ชายที่ร่วมอยู่เหตุการณ์อย่างเดียวกันคือ “ลงไปช่วยอาหาบฟ่อนข้าวมาเก็บไว้ในฉาง” ในขณะที่ตัวละครผู้หญิงคือ “มานี” และ “ชูใจ” นั้นนั่งเย็บกระทงอยู่บนบ้าน การใช้คำว่า “พวกเด็กผู้ชาย” ดังตัวอย่างนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงจากจำแนกตัวละครออกเป็นกลุ่มตามความเป็นเพศและการรวมตัวกันของกลุ่มตัวละครเด็กผู้ชายเพื่อกระทำกิจกรรมบางอย่างที่ต่างไปจากตัวละครเด็กผู้หญิง สำหรับตัวอย่างที่ (๑๑๙) มีการใช้คำว่า “ครูผู้ชาย” และ “ครูผู้หญิง” ซึ่งเป็นคำที่อ้างถึงกลุ่มตัวละคร “ครู” ที่ต่างเพศกันซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าตัวละครที่เป็น

“ครู” นั้น มีการแบ่งกลุ่มเป็น ๒ กลุ่มที่ต่างกันตามเพศ และเมื่อพิจารณาประกอบกับคำศัพท์ที่แสดงกิจกรรมที่ต่างกันของตัวละคร “ครู” ทั้ง ๒ กลุ่ม จึงยิ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่ม “ครู” ทั้ง ๒ เพศนั้นมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนอีกด้วย เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๑๒๐) ที่มีการใช้คำว่า “พวกผู้หญิง” ซึ่งเป็นคำที่อ้างถึงกลุ่มตัวละครผู้หญิงซึ่งแสดงให้เห็นถึงการจัดจำแนกให้ตัวละครกลุ่มหนึ่งเป็น “พวกผู้หญิง” ซึ่งต่างไปจากกลุ่มของ “พ่อและชาวบ้าน” ซึ่งอาจจะจะเป็นตัวละครผู้ชายด้วยกันทั้งหมด ประกอบกับคำศัพท์ที่ใช้กล่าวถึงกิจกรรมที่ทั้ง ๒ กลุ่มกระทำ คือ “พ่อและชาวบ้าน” ที่ “ช่วยกันขนสินค้าพื้นเมืองขึ้นรถบรรทุก” ส่วนตัวละครกลุ่ม “พวกผู้หญิง” นั้น “ช่วยกันจัดผ้าทอบรรจุถุง” จึงยิ่งทำให้ภาพของตัวละครทั้ง ๒ กลุ่มนี้แตกต่างกันยิ่งขึ้นด้วย ส่วนตัวอย่างที่ (๑๒๑) นั้น ถึงแม้จะมีการใช้คำอ้างถึงกลุ่มของผู้ชาย คือ “นักเรียนชาย” เพียงคำเดียว แต่การใช้คำว่า “นักเรียนชาย” นั้นก็แสดงให้เห็นถึงการจัดจำแนกตัวละครนักเรียนให้เป็นกลุ่มที่ต่างกัน คือ กลุ่มของ “นักเรียนชาย” และกลุ่มของนักเรียน “หญิง” และจากข้อความที่กล่าวถึงกลุ่ม “นักเรียนชาย” นั้นก็แสดงให้เห็นว่ากลุ่ม “นักเรียนชาย” นี้มีความคิดที่แตกต่างจากกลุ่มของ “นักเรียนหญิง” ด้วย จึงยิ่งแสดงให้เห็นภาพที่ต่างกันของกลุ่มทั้งสองมากยิ่งขึ้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การใช้การอ้างถึงแบบรวมกลุ่มกับตัวละครผู้หญิงและผู้ชายนั้น มิได้ปรากฏใช้เฉพาะบุคคลและตัวละครบางกลุ่มเท่านั้น แต่มีใช้กับบุคคลและตัวละครในทุกๆ กลุ่ม ทั้งที่เป็นเด็กและเป็นผู้ใหญ่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและเจ้าหน้าที่รัฐคือครู ด้วยเหตุนี้ การอ้างถึงแบบรวมกลุ่มจึงเป็นการสื่อให้เห็นถึง ความคิดในการจัดจำแนกบุคคลในสังคมออกเป็นกลุ่มตามเพศสภาพซึ่งตัวบทหนังสือเรียนต้องการตอกย้ำให้ผู้อ่านรับรู้และตระหนักถึงการจัดจำแนกบุคคลด้วยเกณฑ์ดังกล่าว

๓.๒.๑.๓ การซ้ำกระสวนประโยค

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียน ผู้วิจัยพบว่า การซ้ำกระสวนประโยคนอกจากจะใช้เป็นกลวิธีในการสื่ออารมณ์เกี่ยวกับคนดีและคนไม่ดีดังได้กล่าวในรายละเอียดข้างต้นแล้วนั้น การซ้ำกระสวนประโยคยังใช้เป็นกลวิธีในการสื่ออารมณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายด้วย โดยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้นำประโยคที่มีโครงสร้างคล้ายคลึงกันที่กล่าวถึงผู้หญิง

และผู้ชายมาลำดับต่อเนื่องกัน ซึ่งเป็นการทำให้ภาพที่แตกต่างกันของผู้หญิงและผู้ชายที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนส่วนของประโยคนั้นมาปรากฏต่อเนื่องกัน ผู้อ่านจึงสามารถรับรู้ภาพที่แตกต่างกันนั้นได้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๒๒) สวัสดิ์ดี หนู เรณู ครู พุด

“สวัสดิ์ดี ค่ะ คุณ ครู” ค.ญ. เรณู พุด

ค.ญ. พุด “ค่ะ” กับ คุณครู

สวัสดิ์ดี หนู ปัญญา ครู พุด

“สวัสดิ์ดี ครับ คุณครู” ค.ช. ปัญญา พุด

ค.ช. พุด “ครับ” กับ คุณครู

(บันไดก้าวหน้า เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๒๓)

(๑๒๓) มานะช่วยพ่อทำสวนครัว

มานิช่วยแม่กวาดบ้าน ภูบ้าน และทำกับข้าว

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๔๖)

(๑๒๔) พ่อ พา วัว ไป กิน หญ้า ใน นา

แม่ ทำ กับข้าว อยู่ใน บ้าน

(ป.๑ เล่ม ๑.๒๕๓๓: ๖๓, พื้นฐานภาษา ป.๑ เล่ม ๑. ๒๕๔๔: ๖๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงการใช้กระสวนประโยคเพื่อสื่อถึงความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๑๒๒) นั้นกล่าวถึงการพูดทักทายที่ผู้หญิงและผู้ชายจะใช้คำลงท้ายที่ต่างกัน ตัวอย่างนี้นอกจากจะเป็นการสอนให้นักเรียนใช้คำลงท้ายให้ถูกต้องตามหลักการใช้ภาษาแล้ว การใช้กระสวนประโยคเพื่อกล่าวถึงการใช้คำลงท้ายที่ต่างกันของผู้หญิงและผู้ชายยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันของเพศทั้งสองได้อย่างชัดเจนอีกด้วย

ส่วนตัวอย่างที่ (๑๒๓) และ (๑๒๔) นั้นเป็นการกล่าวถึงการกระทำที่ต่างกันของตัวละครผู้หญิงและผู้ชาย กล่าวคือ ตัวอย่างที่ (๑๒๓) กล่าวถึง การทำสวนครัวของผู้ชายและการทำงานบ้าน คือ “กวาดบ้าน ภูบ้าน และทำกับข้าว” ของผู้หญิง และตัวอย่างที่ (๑๒๔) กล่าวถึง

การพาแวไปกินหญ้าในนาของผู้ชายและการทำกับอยู่ในบ้านของผู้หญิง หากพิจารณาประโยคในตัวอย่างทั้งสองจะเห็นว่า ประโยคทั้งสองประโยคของแต่ละตัวอย่างมีโครงสร้างคล้ายคลึง แต่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของการกระทำและสถานที่อยู่ของเพศทั้งสองให้แตกต่างกัน จึงเป็นการทำให้ภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่หนังสือเรียนสร้างขึ้นนั้นปรากฏเปรียบเทียบกัน ผู้อ่านจึงสามารถรับรู้ความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายที่หนังสือเรียนสร้างขึ้นนี้ได้โดยง่ายและสังเกตเห็นความแตกต่างนั้นได้อย่างชัดเจน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การซ้ำประโยคที่มีโครงสร้างคล้ายคลึงกัน หรือกระสวนประโยคนั้น เป็นกลวิธีหนึ่งที่สามารถสื่อให้ผู้อ่านเห็นความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายได้อย่างชัดเจนจากตัวบทหนังสือเรียน ทั้งนี้เนื่องจากกลวิธีนี้เป็นการนำประโยคที่ให้ข้อมูลบางประการที่แตกต่างกันของผู้หญิงและผู้ชายทั้งด้านการกระทำและพื้นที่ที่เพศทั้งสองปรากฏ จึงทำให้ความแตกต่างกันดังกล่าวถูกนำมาเปรียบเทียบกัน ผู้อ่านจึงสามารถรับรู้ถึงความแตกต่างกันระหว่างเพศทั้งสองได้อย่างชัดเจน จากภาพที่สื่อให้ผู้หญิงและผู้ชายแตกต่างกันในแต่ละประโยคนั้นเอง

๓.๒.๑.๔ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายด้วยโครงสร้างประโยค

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรผู้วิจัยพบว่า กลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างเพศทั้งสองไปสู่ผู้อ่านคือการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายด้วยโครงสร้างประโยค เนื่องจากตัวบทหนังสือเรียนมักเรียบเรียงประโยคให้บุคคลและตัวละครผู้ชายเป็นผู้กระทำหรือผู้นำ ส่วนบุคคลและตัวละครผู้หญิงเป็นผู้รับความช่วยเหลือหรือผู้ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายที่เกิดจากการเรียบเรียงประโยคนี้นี้เป็นการส่งเสริมภาพของผู้ชายที่มีความแข็งแกร่ง เป็นผู้นำ ในขณะที่ผู้หญิงกลับมีภาพเป็นผู้ที่อ่อนแอกว่า และรอคอยการช่วยเหลือจากผู้ชาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๒๕) ปิติ ว่า พา ไป ก็ ได้

เข้า เข้า ให้ มานี และ ชูใจ มา รอ ที่ นี้

ปิติ และ เจ้าแก้ว จะ พา ไป

(ป.๑ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๓๔)

(๑๒๖) วันหนึ่งพระยาฉันทันต์พาเมียและบริวารออกหากินตามปกติ ได้ใช้วงหัก
กิ่งมะเดื่อที่มีลูกสุกแดงนำกินให้แก่เมียทุกตัว

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑๐๐)

(๑๒๗) น้ำหวานกลับบ้านดึกมาก โดยมีน้ำช้ำสามมีเป็นคนไปรับ

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔ : ๓)

จากตัวอย่างที่ (๑๒๕) จะเห็นว่า ตัวอย่างนี้เป็นการเรียบเรียงประโยคให้ตัวละคร
ผู้ชาย คือ “ปิติ” เป็นผู้กระทำกริยา “พา” หรือหากพิจารณาความหมายก็คือตัวละคร “ปิติ” นั้นทำ
หน้าที่เป็นผู้นำ และถึงแม้รูปประโยคจะละคำนามที่เป็นผู้ถูกหรือผู้ตามในประโยค “ปิติ ว่า พา ไป ก็
ได้” และ “ปิติ และ เจ้าแก้ว จะ พา ไป” ไว้แต่หากพิจารณาข้อความในตัวอย่างนี้จะเห็นว่า “มานี”
และ “ชูใจ” ซึ่งเป็นตัวละครผู้หญิงที่ได้กล่าวถึงในอีกประโยคหนึ่งนั้นทำหน้าที่เป็นผู้ถูกหรือผู้ตาม
ในประโยคทั้งสองดังกล่าว ส่วนตัวอย่างที่ (๑๒๖) นั้นเป็นการกล่าวถึงตัวละคร “พระยาฉันทันต์”
ซึ่งเป็นช่างพลายในลักษณะเช่นเดียวกับลักษณะของมนุษย์ผู้ชายที่หนังสือเรียนสื่อถึงผู้อ่าน ดังจะ
เห็นว่า ผู้แต่งได้เรียบเรียงประโยคให้ตัวละคร “พระยาฉันทันต์” ซึ่งเป็นผู้ชายเป็นผู้กระทำกริยา
“ใช้วงหักกิ่งมะเดื่อที่มีลูกสุกแดงนำกิน” โดยมีตัวละคร “เมียทุกตัว” ซึ่งเป็นผู้หญิงเป็นผู้รับ
ประโยชน์จากการกระทำนั้น ตัวอย่างสุดท้าย คือ ตัวอย่างที่ (๑๒๗) นั้น จะเห็นว่ามีกริยา
ประโยคให้ตัวละคร “น้ำช้ำ” ซึ่งเป็นผู้ชายเป็นผู้กระทำกริยา “ไปรับ” โดยมีตัวละคร “น้ำหวาน”
ซึ่งเป็นผู้หญิงเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการกระทำกริยาของตัวละครผู้ชาย คือ “น้ำช้ำ” ถึงแม้
รูปประโยคจะละส่วนนี้ไปก็ตาม

จากการศึกษาการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายด้วยโครงสร้างประโยคพบว่า กลวิธีนี้เป็นกลวิธีที่สื่อภาพที่แตกต่างกันของผู้หญิงและผู้ชาย โดยผู้หญิงถูกสื่อให้เป็นเพียงผู้ตามหรือผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้ชาย ในขณะที่ผู้ชายถูกสื่อให้เป็นผู้นำหรือผู้กระทำเพื่อประโยชน์ของผู้หญิง ภาพที่แตกต่างกันดังกล่าวจะส่งผลให้ผู้หญิงกลายเป็นเพศที่ดูด้อยกว่าผู้ชายตามไปด้วย

๓.๒.๑.๕ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

จากการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีสื่อเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร พบว่า ด้วยทฤษฎีสื่อเรียนมีการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนทั้งความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงอรรถศาสตร์และความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเชิงวัจนปฏิบัติศาสตร์ เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงและผู้ชาย โดยพบว่า ด้วยทฤษฎีสื่อเรียนมีการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเป็นเครื่องมือในการสื่อความคิดเกี่ยวกับภาพของหญิงและชายไปสู่ผู้อ่านดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๒๘) นายเที่ยงกำชับ สั่งสอนลูกทุกอย่าง เพื่อให้ธรรมเนียมมีมานะ อย่างลูกผู้ชาย

(บันไดก้าวหน้า เล่ม ๒, ๒๕๐๓: ๒๘)

(๑๒๙) ดังเช่นคุณหญิงโม แม้ท่านจะเป็นสตรี ท่านยังได้ใช้อุบายอย่างเฉลียวฉลาด สามารถเอาชนะทหารของเจ้าอนุวงศ์ กษัตริย์แห่งเมืองเวียงจันทน์จนได้รับพระราชทานนามว่า ท้าวสุรนารี

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๙๙-๑๐๐)

ตัวอย่างที่ (๑๒๘) นี้จะเห็นว่า ตัวอย่างทั้งสองมีการใช้คำว่า “ลูกผู้ชาย” ซึ่งเป็นคำที่มีนัยทางความหมายสื่อถึงความคิดบางประการเกี่ยวกับลักษณะที่เชื่อว่ามีเฉพาะในผู้ชายที่แฝงอยู่ในการใช้คำๆ นี้ กล่าวคือ ข้อความที่ว่า “เพื่อให้ธรรมเนียมมีมานะอย่างลูกผู้ชาย” เป็นข้อความที่สื่อความหมายว่า การ “มีมานะ” นั้นเป็นลักษณะที่ “ลูกผู้ชาย” ทั่วไปมี และขณะเดียวกันก็สื่อความหมายว่า การ “มีมานะ” นั้นมิใช่สิ่งที่ผู้หญิงทั่วไปมีด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นการสื่อภาพที่แตกต่าง

และจำกัดระหว่างเพศทั้งสองไปสู่ผู้อ่าน ส่วนตัวอย่างที่ (๑๒๕) ที่มีข้อความว่า “แม่ท่านจะเป็นสตรี ท่านยังได้ใช้อุบายอย่างเฉลียวฉลาด” นั้น ข้อความนี้ถึงแม้จะพยายามสื่อให้เห็นว่า “คุณหญิงโม” หรือ “ท้าวสุรนารี” ซึ่งเป็นผู้หญิงนั้นมีความเฉลียวฉลาด แต่เมื่อพิจารณาประโยคดังกล่าวจะเห็นว่า มีความหมายแฝงที่สื่อว่า โดยปกติแล้วผู้หญิงเป็นเพศที่ไม่มีความเฉลียวฉลาดจนสามารถเอาชนะ ศัตรูหรือผู้อื่นโดยใช้อุบายที่แยบคายต่างๆ ได้ ความ “เฉลียวฉลาด” เป็นคุณสมบัติที่ผู้ชายเท่านั้นที่จะมีได้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนนั้นเป็นกลวิธีที่ตอกย้ำให้ ผู้อ่านเห็นถึงภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่หนังสือเรียนเชื่อว่าเป็นลักษณะเฉพาะหรือแบบฉบับของผู้หญิงและผู้ชายที่สังคมรับรู้ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของความเป็นผู้หญิงและผู้ชายที่สื่อผ่านกลวิธี ทางภาษาอื่นๆ กล่าวคือ ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนในตัวบทหนังสือเรียนแสดงให้เห็นว่า ผู้ชายนั้นจะต้องเป็นผู้มีความฉลาดรอบรู้ และมีมานะในการประกอบกิจการงานต่างๆ ต่างผู้หญิงที่จะต้องเป็นผู้อ่อนหวาน เก่งเรื่องการเรือน จนถูกทำให้ถูกมองว่า ฉลาดหรือความสามารถในการเรียนรู้ ศิลปวิทยาต่างๆ รวมถึงความมานะในการประกอบกิจการงานต่างๆ นั้นไม่จำเป็นเท่าไรนักสำหรับผู้หญิง ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ภาพของผู้หญิงดังกล่าวนี้สอดคล้องกับภาพที่ได้จากการเลือกใช้คำศัพท์ ซึ่งไม่พบว่า มีคำศัพท์เกี่ยวกับการเรียนรู้ปรากฏใช้กับผู้หญิงที่เป็นผู้ใหญ่ในตัวบทหนังสือเรียน

๓.๒.๑.๖ การใช้เสียงที่หลากหลาย (multivoicedness)

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้เสียงที่หลากหลาย ทั้งเสียงภายนอกตัวบทที่เกิดจากนำตัวบทอื่นมาสอดแทรกอยู่ในตัวบทของหนังสือเรียนและเสียงภายในตัวบทที่เกิดจากการถ่ายทอดความคิดของผู้เรียบเรียงผ่านถ้อยคำของตัวละครในเรื่องเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายไปสู่ผู้อ่าน ดังนี้

๓.๓.๑.๖.๑ การใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสัทพ

ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการนำตัวบทอื่นที่กล่าวถึงความเป็นผู้หญิงและความเป็นผู้ชายมากล่าวซ้ำอยู่ในตัวบทของหนังสือเรียนซึ่งเป็นการสร้างสัทพทำให้เกิดขึ้นภายในตัวบทหนังสือเรียน ตัวบทที่ถูกนำมากล่าวซ้ำนี้มักเป็นตัวบทที่แต่งขึ้นโดยบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ จึงทำให้ความเป็นผู้หญิงและความเป็นผู้ชายที่ประกอบอยู่ในตัวบทนั้นถูกถ่ายทอดไปสู่ผู้อ่านด้วยเสียงของ “ผู้ที่น่าเชื่อถือ” ซึ่งอยู่ภายนอกตัวบท และทำให้ผู้อ่านรับรู้ความคิดเหล่านั้นในฐานะเป็นความคิดของ “ผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ” ผู้อ่านจึงพร้อมที่คล้อยตามความคิดที่สื่อออกมาดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๓๐) ฉันอยากให้นักเรียนหญิงสามคนนั้น ได้มาอ่านสุภาษิตสอนหญิงบ้าง ฉันคิดว่า หากเธอได้อ่านและนำไปปฏิบัติ ก็อาจไม่ทำให้เกิดเรื่องเสียหายแบบนั้นขึ้น ลองฟังตอนที่ฉันจะอ่านต่อไปนี้ดูสิ เธอพุดย่า จากนั้นก็หันกลับไปอ่านหนังสือต่อ

.....	.....
เมื่อเหนื่อยอ่อนนอนหลับอยู่กับบ้าน	อย่าเที่ยวพาล่านพุดผลอ- ประจ้อประแ้
อะไรจาวกราวเกรียวอย่าเหลียวแล	ฟังให้แน่นเนื้อความค่อยถามกัน
ระวังคูเรือนเหย้าแลข้าวของ	จะบกพร่องอะไรที่ไหนนั้น
เห็นไม่มีแล้วอย่าอ้างว่าช่างมัน	จงผ่อนผันเก็บเล่มให้เต็มลง

(ป.๖ ว. ๒๕๔๔: ๑๐๑)

ตัวอย่างที่ (๑๓๐) นี้จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้นำตัวบทสุภาษิตสอนหญิงซึ่งเป็นวรรณคดีคำสอนที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จักดีเรื่องหนึ่งในสังคมมากล่าวซ้ำในตัวบทของเรื่องเล่าในหนังสือเรียน หากพิจารณาตัวบทของสุภาษิตสอนหญิงจะเห็นว่า ตัวบทนี้สื่อถึงภาพของผู้หญิงว่า เป็นเพศที่มีหน้าที่ในการดูแลบ้านและมีพื้นที่อยู่ที่บ้าน ดังนั้นเมื่อตัวบทหนังสือเรียนนำตัวบทสุภาษิตสอนหญิงส่วนนี้มากล่าวซ้ำ จึงเป็นการสื่อภาพของผู้หญิงดังกล่าวไปสู่

ผู้อ่านด้วยเสียงของผู้ประพันธ์ซึ่งเป็น “ผู้ที่น่าเชื่อถือ” อันมีผลทำให้ผู้อ่านเชื่อว่าผู้หญิงมีลักษณะเป็นเช่นนั้นจริงเนื่องจากเป็นสิ่งที่ “ผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ” กล่าว

๓.๓.๑.๖.๒ การใช้เสียงภายในตัวบท

ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการนำถ้อยคำและความคิดเกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงและความเป็นผู้ชายของผู้เรียบเรียง ไปถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละครในนิทานหรือเรื่องเล่าต่างๆ วิธีการนี้ทำให้อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงและความเป็นผู้ชายถูกถ่ายทอดผ่านเสียงของบุคคลต่างๆ ภายในตัวบท ซึ่งเสียงต่างๆ ที่ใช้ล้วนแต่เป็นเสียงที่มีผลต่อการชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อและปฏิบัติตามความคิดเหล่านั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๓๑) “ผู้ชายก็เล่น ได้นะ ผู้ชายก็หุงข้าวต้มแกงได้” ประกายพูด

(ป.๒ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๓๘)

(๑๓๒) พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรเห็น ก็ดีพระทัยนักจึงตรัสสรรเสริญ ว่า สมิงพระรามนี้นับว่าเป็นชายผู้หนึ่ง มีความสัตย์ซื่อ ยิ่งนัก แลกกล้าหาญเข้มแข็งรู้ศิลปศาสตร์สันตท หาดหัวเปรี๊ยะเสมอ มิได้

(แบบเรียน เล่ม ๕. ๒๕๐๓: ๒๕๓)

ตัวอย่างที่ (๑๓๑) นั้นเป็นการถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชายผ่านเสียงของตัวละครหลักของเรื่องที่เป็นเด็ก คือ “ประกาย” ซึ่งเป็นคนกลุ่มเดียวกับนักเรียนที่เป็นผู้อ่านกลุ่มเป้าหมายของหนังสือเรียน ผู้อ่านที่เป็นเด็กจึงอาจรู้สึกได้ว่า ความคิดเหล่านี้เป็นความคิดของคนกลุ่มเดียวกับตนและทำให้ผู้อ่านพร้อมที่จะเชื่อและปฏิบัติตาม ส่วนตัวอย่างที่ (๑๓๒) นั้นเป็นการถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับภาพของผู้ชายว่าเป็นเพศที่มีความกล้าหาญ เข้มแข็ง และมีความรู้ผ่านเสียงของตัวละคร “พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง” ซึ่งเป็นตัวละครที่มีความน่าเชื่อถือในเรื่อง จึงทำให้ผู้อ่านเห็นว่าภาพของผู้ชายดังกล่าวเป็นสิ่งที่สื่อออกมาจากความคิดของของ “ผู้ที่มี

ความน่าเชื่อถือ” จนทำให้ผู้อ่านเชื่อว่าเป็นความจริงว่า ผู้ชายมีลักษณะเป็นดังภาพที่สื่อไปยังผู้อ่านดังกล่าว

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า การใช้เสียงที่หลากหลายนั้นเป็นกลวิธีทางภาษาที่ ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อตามความคิดเกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงและผู้ชายที่ ตัวบทต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน เนื่องจากเสียงทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกตัวบทที่หนังสือเรียน เลือกลงใช้นั้นต่างเป็นเสียงที่มีผลต่อการรับรู้อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงและผู้หญิงที่ตัวบทถ่ายทอดของ ผู้อ่าน ซึ่งอาจทำให้ผู้อ่านเชื่อว่า ความคิดที่ตัวบทสื่อออกมานั้นเป็นเรื่องจริงได้

๓.๓.๒ อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย ดังรายละเอียดข้างต้น แสดงให้เห็นถึง ความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอุดมการณ์นี้ทั้งสิ้น ๕ ประการ ได้แก่

๓.๓.๒.๑ ผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชาย

ความคิดย่อยประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้ที่พบว่าตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยัง ผู้อ่านคือ ความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าผู้หญิงและผู้ชายเป็นบุคคลคนละกลุ่มกัน ดังจะเห็นจากการใช้กลวิธีการอ้างถึงแบบรวมกลุ่มและการซ้ำกระสวนประโยคที่ล้วนแต่สื่อความหมายให้ผู้อ่าน เห็นว่า ผู้หญิงและผู้ชายต่างเป็นกลุ่มเฉพาะของตนเอง ความคิดที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษานี้จึงเป็นการจัดจำแนกผู้หญิงและผู้ชายออกจากกันจนทำให้ผู้อ่านเห็นว่าผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชาย และ ขณะเดียวกันผู้ชายก็แตกต่างจากผู้หญิงด้วยเช่นกัน

๓.๓.๒.๒ ผู้หญิงคือ “แม่” และ “แม่บ้าน” ส่วนผู้ชาย คือ ผู้ปกป้องและหาเลี้ยงครอบครัว

ความคิดย่อยที่สำคัญของอุดมการณ์นี้คือ ความคิดที่สื่อถึงภาพของผู้หญิงและผู้ชาย จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้สื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์และการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน โดยกลวิธีทั้งสองได้สื่อภาพของผู้หญิงให้มีลักษณะของ “แม่” และ “แม่บ้าน” ที่มีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ของคนในครอบครัวทั้งด้านอาหารการกิน การหลับนอนและสุขอนามัยอื่นๆ ภาพผู้หญิงจึงห่างไกลจากการแสวงหาความรู้ โดยเฉพาะผู้หญิงที่เป็นผู้ใหญ่ และมีพื้นที่จำกัดเฉพาะอยู่เพียงแต่ในบ้านหรือพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการเป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” เท่านั้น นอกจากนี้ผู้หญิงยังถูกสื่อให้เป็นผู้ที่อ่อนแออบบางและอ่อนไหวตรงข้ามกับภาพของผู้ชายที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อให้เป็นผู้ที่มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองและหาเลี้ยงครอบครัว ผู้ชายจึงถูกสื่อให้มีความเข้มแข็ง แข็งแรง เอาจริงเอาจังกับการงานและใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ

๓.๓.๒.๓ ผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชาย

ความคิดย่อยประการนี้คือ ความคิดที่สื่อให้เห็นว่าผู้หญิงเป็นเพศที่ด้อยกว่าผู้ชาย ความคิดย่อยประการนี้สื่อให้ผู้อ่านเห็นได้อย่างชัดเจนด้วยการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายด้วย โครงสร้างประโยคที่ตัวบทหนังสือเรียนมักเรียบเรียง ให้ผู้หญิงเป็นผู้ตามและผู้รับประโยชน์ ในขณะที่ผู้ชายเป็นผู้นำและผู้กระทำ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายในลักษณะดังกล่าวเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้หญิงนั้นมีสถานภาพที่ด้อยกว่าผู้ชาย กล่าวคือ ผู้หญิงเป็นได้เพียงผู้ตาม ในขณะที่ผู้ชายเป็นผู้นำ และผู้หญิงเป็นได้เพียงผู้รับประโยชน์จากสิ่งที่ผู้ชายกระทำเพื่อตน โดยมีสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงการเป็นผู้นำหรือการกระทำเพื่อประโยชน์ของผู้ชายเลย ความคิดย่อยประการนี้จึงเป็นความคิดที่สื่อให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายได้อย่างชัดเจน

๓.๓.๒.๔ ผู้หญิงเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว

ความคิดย่อยประการนี้เป็นการสื่อภาพของผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ซึ่งสื่อให้เห็นจากการเลือกใช้คำศัพท์ที่หมายถึงการทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว เช่น “ทำงาน” และ “ทำมาหากิน” และคำนามที่อ้างถึงสถานที่ คือ “ที่ทำงาน” ร่วมกับบุคคลหรือตัวละครผู้หญิงซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นภาพของผู้หญิงว่า เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวอันเป็นภาพที่แตกต่างจากภาพหลักของผู้หญิงที่มักถูกสื่อให้เป็น “แม่” และ “แม่บ้าน”

๓.๓.๒.๕ ผู้ชายเป็นทำงานบ้าน

ความคิดย่อยประการนี้เป็นการสื่อภาพของผู้ชายว่าเป็นผู้ทำงานบ้านซึ่งสื่อผ่านการใช้คำศัพท์ที่หมายถึงการทำงานบ้านประเภทต่างร่วมกับบุคคลหรือตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ผู้ชาย ได้แก่ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำและเตรียมอาหาร เช่น “ล้างผัก” “ทำลาบ” และ “หุงข้าวต้มแกง” และคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานบ้านอื่นๆ เช่น “เก็บที่นอน” และ “เช็ดโต๊ะ” การปรากฏการใช้คำศัพท์เหล่านี้ร่วมกับบุคคลและตัวละครผู้ใหญ่ผู้ชายนั้นเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพของผู้ชายว่าเป็นผู้ทำงานบ้านซึ่งแตกต่างจากภาพหลักที่มักถูกสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าเป็นผู้คุ้มครองและหาเลี้ยงครอบครัว

หากพิจารณาความคิดย่อยที่ประกอบกันเป็นอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายดังกล่าว จะเห็นว่า ความคิดย่อยเหล่านี้สามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑) ความคิดย่อยที่ทำงานร่วมกันเพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงความแตกต่างและไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย อันได้แก่ ความคิดย่อยที่สื่อว่า ผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชาย ผู้หญิงคือ “แม่” และ “แม่บ้าน” ส่วนผู้ชาย คือ ผู้ปกป้องและหาเลี้ยงครอบครัว และผู้หญิงค้อยกว่าผู้ชาย และ ๒) ความคิดย่อยที่ได้แย้งความแตกต่างระหว่างผู้หญิงและผู้หญิง อันได้แก่ ผู้หญิงเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว และผู้ชายเป็นทำงานบ้าน

หากพิจารณาความคิดในกลุ่มแรกจะเห็นว่า ความคิดย่อยทั้ง ๓ ประการ คือ ผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชาย ผู้หญิงคือ “แม่” และ “แม่บ้าน” ส่วนผู้ชาย คือ ผู้ปกป้องและหาเลี้ยงครอบครัว และผู้หญิงคือผู้ชาย นั้นเป็นความคิดที่ร่วมกันทำงานอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชายชายนั้นเป็นความคิดที่เบื้องต้นที่เอื้อให้ตัวบทหนังสือเรียนสามารถสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจาก เมื่อผู้หญิงกลายเป็นกลุ่มบุคคลคนละกลุ่มกับผู้ชายแล้ว จึงอาจเป็นไปได้ที่เพศทั้งสองจะมีลักษณะที่แตกต่างกันตามไปด้วย และเมื่อตัวบทหนังสือเรียนสื่อภาพของผู้หญิงที่เป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” มีพื้นที่อยู่เฉพาะในบ้าน ในขณะที่ผู้ชายถูกสื่อให้เห็นว่าเป็นเพศที่มีหน้าที่ปกป้องและเลี้ยงดูครอบครัว มีพื้นที่อยู่ภายนอกบ้านจึงเอื้อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย โดยผู้หญิงกลายเป็นผู้ที่ด้อยกว่าได้ในที่สุด

ความคิดย่อยกลุ่มนี้เป็นความคิดที่ปรากฏอย่างต่อเนื่องในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตร จึงอาจกล่าวได้ว่า การสื่อภาพที่แตกต่างและไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายดังกล่าวเป็นอุดมการณ์หลักที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน

ส่วนความคิดย่อยอีกกลุ่มหนึ่งนั้น จะเห็นว่า การที่หนังสือเรียนสื่อภาพของผู้หญิงว่าเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว และสื่อภาพของผู้ชายว่าเป็นผู้ทำงานบ้านนั้นเป็นการสื่อภาพที่ตรงข้ามกับภาพหลักของเพศทั้งสองที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน อาจกล่าวได้ว่า ความคิดย่อยกลุ่มนี้เป็นความคิดต้องการที่จะโต้แย้งความคิดที่จำกัดบทบาท หน้าที่ของเพศทั้งสองให้แตกต่างกัน เพื่อลดความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศทั้งสองให้น้อยลง แต่จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ความคิดย่อยกลุ่มนี้เป็นความคิดที่ปรากฏไม่มากนักในตัวบทหนังสือเรียน และพบเพียงในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ เท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ความคิดย่อยกลุ่มนี้เป็นความคิดรองของอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน

ผลการศึกษาอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในขณะที่ตัวบทหนังสือเรียนได้ผลิตซ้ำความคิดกระแสหลักในสังคมไทยที่เห็นว่า ผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันไปยังผู้อ่านอย่างต่อเนื่องนั้น หนังสือเรียนบางส่วนก็ได้

พยายามสื่อความคิดเพื่อโต้แย้งความคิดกระแสหลักดังกล่าวด้วยเช่นกัน เพียงแต่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนไม่มากนัก

จากการวิเคราะห์การสื่ออุดมการณ์ของตัวบทหนังสือเรียนในบทนี้แสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ที่ตัวบทหนังสือเรียนทุกเล่มของทุกหลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่านนั้นมี ๒ ประการ ได้แก่ ๑) อุดมการณ์เด็ก ซึ่งประกอบด้วยอุดมการณ์ ๒ ชุดความคิด ได้แก่ อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี และ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ และ ๒) อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย จากการศึกษาอุดมการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความคิดหลักของอุดมการณ์ทั้ง ๒ ประการที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นความคิดที่เอื้อประโยชน์แก่กลุ่มบุคคลบางกลุ่มในสังคม อันได้แก่ รัฐ ผู้ใหญ่ และผู้ชาย แต่ขณะเดียวกันก็พบว่า หนังสือเรียนบางส่วนได้พยายามที่จะสื่อความคิดเพื่อลดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอันได้แก่ เด็กกับผู้ใหญ่ และ ผู้หญิงกับผู้ชายให้น้อยลงด้วยเช่นกัน

ในด้านกลวิธีทางภาษา พบกลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ทั้ง ๓ ประการดังกล่าวทั้งสิ้น ๑๓ กลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การอ้างถึง การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยโครงสร้างประโยค การซ้ำกระสวนประโยค การใช้กลวิธีทางวาทศิลป์ การใช้ฉันทลักษณ์ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน การใช้เสียงที่หลากหลาย การกำหนดกรอบการตีความ การลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง และการใช้ส่วนประกอบของตัวบทหนังสือเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของกลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์

ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์สื่ออุดมการณ์ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนบางเล่มและบางหลักสูตร ซึ่งเป็นอุดมการณ์อีกกลุ่มหนึ่งที่พบในตัวบทหนังสือเรียน

บทที่ ๔

กลวิธีทางภาษากับอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนบางเล่ม

ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์อุดมการณ์อีกกลุ่มหนึ่งต่อเนื่องจากผลการศึกษาในบทที่ ๓ คือ อุดมการณ์ที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียนบางเล่มบางหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยอุดมการณ์ ๘ ชุดความคิด ได้แก่

- ๔.๑ อุดมการณ์ประเทศไทย
- ๔.๒ อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์
- ๔.๓ อุดมการณ์รัฐกับประชาชน
- ๔.๔ อุดมการณ์เมืองกับชนบท
- ๔.๕ อุดมการณ์ครู
- ๔.๖ อุดมการณ์คนชายขอบในสังคมไทย
- ๔.๗ อุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน
- ๔.๘ อุดมการณ์ประชาธิปไตย

เมื่อศึกษาอุดมการณ์ดังกล่าวพบกลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์และความคิดย่อยที่ประกอบอยู่ในอุดมการณ์เหล่านี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ อุดมการณ์ประเทศไทย

อุดมการณ์ประเทศไทยเป็นชุดความคิดที่ต้องการสื่อภาพของประเทศไทย รวมถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย อันได้แก่ คนไทยและศิลปวัฒนธรรมไทยด้านต่างๆ เช่น ภาษา วรรณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ คนตรี ตลอดจนวิถีชีวิตแบบไทยว่ามีลักษณะเป็นเช่นไรไปยังผู้อ่าน

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์ประเทศไทยนี้ถูกสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาหลากหลายกลวิธี ซึ่งต่างสื่อให้เห็นถึงความคิดย่อยที่ประกอบกันเป็นชุดความคิดหรืออุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑ กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ประเทศไทย

อุดมการณ์ประเทศไทยที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรนี้ถูกสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาทั้งสิ้น ๕ กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย การใช้อุปสรรค การให้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน การใช้เสียงที่หลากหลาย และการใช้ส่วนประกอบของตัวบทหนังสือเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑.๑ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย

การเลือกใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยถือเป็นกลวิธีสำคัญกลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยไปสู่ผู้อ่าน จากการศึกษาคำศัพท์ในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเลือกใช้คำศัพท์กลุ่มหนึ่งร่วมกับคำที่สื่อถึงประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเพื่อสื่อภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยอันได้แก่ ศิลปวัฒนธรรมไทยและคนไทย ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มต่างๆ ตามความหมายได้ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้ร่วมกับคำที่สื่อถึงประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย

ประเภท คำศัพท์	กลุ่ม ความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำและวลีที่ แสดงถึง ลักษณะของ ประเทศไทย	ความอุดม สมบูรณ์	พืชผลต่างๆ ล้วนงามตระการ ข้าวเหลือกินเกินอัตรา ผลิตอาหารไปเลี้ยงพลโลก เป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำแห่งหนึ่งของโลก	✓	✓	✓	✓
	ความ เจริญรุ่งเรือง	รุ่งเรือง เรืองรอง มีความ เจริญรุ่งเรือง มีความเจริญรุ่งเรือง ยิ่งใหญ่ไพศาล มั่งคั่งและรุ่งเรือง	✓	✓	✓	✓
	ความสงบ สุข	สงบสุข อยู่กันด้วยความร่มเย็นเป็น สุข อยู่เป็นสุขสำราญ แคนสุขสันต์	✓	✓	✓	✓
	ความ ยิ่งใหญ่และ มีชื่อเสียง	ยิ่งใหญ่ ยิ่งใหญ่ยศ เกียรติไทยลือ เลื่อง	✓	✓	-	✓
	ความเก่าแก่	ดินแดนแห่งอารยธรรมโบราณ เป็นแหล่งอารยธรรมมานับนาน มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่ ยาวนาน	-	-	-	✓
คำและวลีที่ แสดงถึง ลักษณะของ ศิลปวัฒนธรรม ไทย	มีคุณค่า	สวยงาม งดงาม งดงามน่าประทับใจ ไพเราะน่าฟัง ฟังแล้วชื่นหัวใจ สุด ยอดดั่งการ มีคุณภาพ แสนจะ เพลิดเพลิดและเป็นสุข	-	✓	✓	✓
	ความเก่าแก่	เก่าแก่ เก่าแก่มานานนับพันปี มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน	✓	-	✓	-
	มีศักดิ์ศรี	มีศักดิ์ศรี	-	-	✓	-
	มีชื่อเสียง	เลื่องลือไปทั่วโลก	-	-	-	✓

ประเภทคำศัพท์	กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของคนไทย	ความกล้าหาญ	ใจหาญ มีความกล้าหาญ มีความเก่งกล้าสามารถ พลังใจอันแข็งแกร่ง ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ไม่สะอึกกลัวความตาย	√	√	√	-
	ความฉลาด	ฉลาด อัจฉริยภาพของบรรพชนไทย ความชาญฉลาดอย่างยิ่งของคนไทย ภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของคนไทย	-	√	√	√
	ความสง่างาม	ยืนเด่นเป็นสง่า ชั้นเชิงที่อาจหาญ	-	√	-	-
	ความมีจิตใจดี	ใจมั่นในธรรมะ ไม่มีความพยายาบทและจองเวร	-	-	√	-

จากคำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทย และ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยดังตารางที่ ๔.๑ ข้างต้น จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย อันได้แก่ ศิลปวัฒนธรรมไทย และคนไทย สำหรับภาพของประเทศไทยนั้น ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้คำและวลีใน ๕ กลุ่มความหมายเพื่อสื่อภาพของประเทศไทยที่แตกต่างกัน ๕ ด้าน ได้แก่ ความเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นภาพที่สื่อผ่านการเลือกใช้คำศัพท์ที่พบในตัวบทหนังสือเรียน ทุกหลักสูตร ความเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียง ความเป็นประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรือง ความเป็นประเทศที่มีความสงบสุข และความเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน

ส่วนการสื่อภาพของศิลปวัฒนธรรมไทยนั้นจะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อประกอบสร้างภาพของศิลปวัฒนธรรมไทยใน ๕ ด้านเช่นกัน ได้แก่ ความเป็นสิ่งที่มีคุณค่าซึ่งพบการใช้คำศัพท์เพื่อสื่อความหมายด้านนี้ในตัวบทหนังสือเรียน ๓ หลักสูตร ยกเว้นเพียงหลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓ ความเป็นสิ่งที่เก่าแก่ ความมีศักดิ์ศรี และความมีชื่อเสียง

สุดท้ายคือการประกอบสร้างภาพของคนไทยนั้น จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้เลือกใช้คำศัพท์ใน ๔ กลุ่มความหมาย เพื่อสร้างภาพของคนไทย ๔ ด้านแก่ผู้อ่าน ได้แก่ คนไทยมีความกล้าหาญซึ่งพบการใช้คำศัพท์เพื่อสื่อความหมายด้านนี้ในตัวบทหนังสือเรียน ๓ หลักสูตร ยกเว้นเพียงหลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ คนไทยมีความฉลาดซึ่งพบการใช้คำศัพท์เพื่อสื่อความหมายด้านนี้ในตัวบทหนังสือเรียน ๓ หลักสูตร ยกเว้นเพียงหลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓ คนไทยมีความสง่างาม และคนไทยเป็นคนจิตใจดี

หากพิจารณาภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยที่สื่อผ่านคำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ดังกล่าว จะเห็นว่า คำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้นั้น ถึงแม้จะสื่อภาพที่มีจุดเน้นแตกต่างกัน แต่ภาพที่คำศัพท์เหล่านี้สื่อแก่ผู้อ่านล้วนแต่เป็นภาพด้านบวกของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยทั้งสิ้น ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเลือกสื่อภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเพื่อให้อ่านเกิดความภาคภูมิใจในประเทศไทย ซึ่งต่างจากการสื่ออุดมการณ์อื่นที่มีความเกี่ยวข้องกับประเทศไทย เช่น อุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบทที่พบว่า มีการใช้การคำศัพท์ที่สื่อภาพด้านลบ เช่น ความแห้งแล้ง ทุรกันดาร แออัด มีมลพิษและความโง่เขลาเพื่อสื่อประกอบสร้างภาพของเมืองและชนบทซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยเช่นกัน ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

๔.๑.๑.๒ การใช้อุปลักษณ์

กลวิธีทางภาษาอีกกลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทย คือ การใช้อุปลักษณ์ จากการศึกษาพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้แบบเปรียบเทียบต่างๆ เพื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยในหลายลักษณะ เมื่อพิจารณาแบบเปรียบเทียบที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ดังกล่าวทำให้เห็นว่า ถ้อยอุปลักษณ์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้นั้นสื่อมโนทัศน์บางประการเพื่อประกอบสร้างภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยให้อ่านรับรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑.๒.๑ [ศิลปวัฒนธรรมไทย คือ สิ่งมีค่า]

จากการศึกษาการใช้อุปลักษณเพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมักใช้อุปลักษณที่เปรียบเทียบศิลปวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยกับสิ่งมีค่า ดังจะเห็นได้จาก การใช้ถ้อยคำอุปลักษณที่เปรียบเทียบว่า สิ่งดังกล่าวนี้เป็น “มรดก” และ “สมบัติ” ตลอดจนการใช้คำกริยาที่มักใช้กับสิ่งมีค่า เช่น รักษา กับศิลปวัฒนธรรมไทย การใช้ถ้อยคำอุปลักษณดังกล่าวจึงเป็นการถ่ายทอดมโนทัศน์ให้ผู้อ่านเห็นว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าของประชาชนทั้งประเทศ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมไทยมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๑) การไปวัดเฉลิมพระเกียรตินี้ฉันมีความสุขมาก เพราะเราสามคนพ่อแม่ลูกได้ทำบุญและเวียนเทียนรอบพระอุโบสถในวันมาฆบูชา ได้เห็นศิลปะอันงดงามของชาติ ได้เข้าใจความสำคัญของวัดทั้งในด้านศาสนาและด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่คนไทยจะต้องช่วยกันรักษาไว้เพื่อเป็นมรดกแก่คนรุ่นหลังต่อไป

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๔๗)

- (๒) ภาษาไทยเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของไทยที่สืบทอดกันมาจากบรรพชน

(ป.๕ ภ. ๒๕๔๔: ๑๐๖)

ตัวอย่างที่ (๑) และ (๒) เป็นการใช้อุปลักษณเพื่อเปรียบเทียบศิลปวัฒนธรรมไทยว่าเป็นสิ่งมีค่า ดังจะเห็นว่าตัวอย่างที่ (๑) นั้นมีการใช้อุปลักษณเพื่อเปรียบเทียบ “ความสำคัญของวัดทั้งในด้านศาสนาและด้านศิลปวัฒนธรรม” กับสิ่งมีค่า โดยใช้ทั้งถ้อยคำอุปลักษณที่ปรากฏคำแสดงการเปรียบเทียบและแบบเปรียบเทียบอย่างชัดเจนในถ้อยคำ “เป็นมรดกแก่คนรุ่นหลังต่อไป” ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบความสำคัญของวัดดังกล่าวกับ “มรดก” ซึ่งหมายถึงทรัพย์สินที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และการใช้คำกริยา “รักษา” ซึ่งปกติมักใช้กับสิ่งมีค่าต่างๆ กับความสำคัญของวัดดังกล่าว การใช้ถ้อยคำอุปลักษณดังตัวอย่างนี้จึงเป็นการสร้างมโนทัศน์

ให้ผู้อ่านเห็นว่า ความสำคัญของวัดทั้งด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๒) ที่ใช้ถ้อยคำอุปสรรค “ภาษาไทยเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของไทย” เพื่อเปรียบเทียบ “ภาษาไทย” กับ “สมบัติ” ซึ่งเป็นอุปสรรคที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า “ภาษาไทย” นั้นเป็นทรัพย์สินที่มีค่าของชาวไทย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ ถ้อยคำอุปสรรคที่เปรียบเทียบศิลปวัฒนธรรมไทยกับสิ่งที่มีค่าทั้งที่ปรากฏแบบเปรียบเทียบอย่างชัดเจน และไม่ปรากฏแบบเปรียบเทียบอย่างชัดเจนดังกล่าว นั้น เป็นความต้องการที่จะสร้างมโนทัศน์ให้ผู้อ่านเห็นว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าของประชาชนชาวไทย เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมไทยเหล่านั้นเช่นเดียวกับสิ่งมีค่าของตนเองเช่นกัน

๔.๑.๑.๒.๒ [ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ คือ สิ่งมีค่า]

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศนั้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่าเพื่อสื่อมโนทัศน์เกี่ยวกับประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยไปยังผู้อ่าน ดังจะเห็นได้จากการใช้คำศัพท์ว่า “เมืองทอง” “แผ่นดินทอง” และ “ถิ่นแดนทอง” เพื่อกล่าวถึงประเทศไทยในแง่ของความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ การใช้คำว่า “ทอง” ซึ่งเป็นโลหะมีค่าชนิดหนึ่งมาเปรียบเทียบกับความเจริญรุ่งเรืองของชาตินั้นเป็นการสื่อให้ผู้อ่านให้เห็นว่า ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศนั้นเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและพึงสร้างให้เกิดขึ้น เช่นเดียวกับสิ่งมีค่าซึ่งเป็นสิ่งที่หลายคนต้องการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๓) ไทยเจริญ รุ่งเรือง สมเมืองทอง
รวมพวกพ้อง ตั้งเป็นชาติ สามารถขึ้น
แข่งกับใคร ที่จุโงม มาโรมรัน
ไทยยึดมั่น สุขสานต์ ไม่รานใคร

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๖, ๒๕๐๓: ๑๕-๑๖)

(๔) ถ้าเธอเคยอ่านพระประวัติของหม่อมเจ้าสิทธิพรแล้ว คงมีความคิดเหมือนฉัน คืออยากให้มีคนอย่างท่านหลายๆ คน แผ่นดินไทยจะได้เป็นแผ่นดินทองดังที่เราเคยได้ยินมาแต่ก่อนคือ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” อย่างสมยศสุโขทัย

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๔๕)

(๕) ประเทศไทยรุ่งเรืองเป็นเมืองทอง
เพราะไทยผองรวมพลังกันทั้งสิ้น
ช่วยคิดค้นหนทางสร้างธานีทร์
จนท้องถิ่นพัฒนาก้าวหน้าไกล

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๓๕)

(๖) ป่าดงพงพีของไทยเรานี้อุดมครัน
อยู่ในไพรวัลย์รักดินถิ่นไทยใจहरษา
แหล่งธารน้ำชานหลังไหล หว่างไพรนี้งามหนักหนา
ถิ่นแดนทองของเรานี้ควรป้องกันคุ้มค่า หมั่นขยันทุกวันเวลา
สินทรัพย์ได้มาด้วยกสิกรรม (ข้าว)

(ป.๕ ภ. ๒๕๔๔: ๓๕)

จากตัวอย่างที่ (๓) – (๖) ข้างต้น จะเห็นว่า มีการใช้คำศัพท์เพื่อเรียกประเทศไทยที่ประกอบด้วยคำว่า “ทอง” ซึ่งหมายถึงโลหะมีค่าชนิดหนึ่ง ได้แก่ คำว่า “เมืองทอง” ในตัวอย่าง ที่ (๓) และ (๕) “แผ่นดินทอง” ในตัวอย่างที่ (๔) และ “ถิ่นแดนทอง” ในตัวอย่างที่ (๖) การใช้คำศัพท์เหล่านี้เพื่อเรียกประเทศไทยในแง่ของความเจริญรุ่งเรืองนั้นเป็นการเปรียบเทียบความเจริญรุ่งเรืองของประเทศไทยกับสิ่งมีค่า ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าความเจริญรุ่งเรืองของประเทศไทยนั้นเป็นที่พึงปรารถนา ดังนั้นประชาชนจึงควรสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดขึ้นแก่ประเทศ และเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ประชาชนที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองอีกด้วย

จากการศึกษาการใช้ถ้อยคำอุปสรรคที่สื่อ โนอุปสรรคณ์ว่า ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศเป็นสิ่งมีค่าแสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนใช้กลวิธีนี้เพื่อประกอบสร้างภาพของประเทศไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองไปยังผู้อ่าน โดยทำให้ผู้อ่านเห็นว่า ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศนั้นเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและน่าปรารถนา เพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ประชาชนที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศ

๔.๑.๑.๓ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า กลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทย คือ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนในลักษณะของการปฏิเสธเพื่อโต้แย้งความคิดในด้านลบที่มีต่อสมบัติและวัฒนธรรมไทย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๗) การแสดงละครนอกยังเป็นที่นิยมของคุณ

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๑๗)

(๘) บทที่ ๖
อยู่อย่างไทยไม่ไร้คุณค่า

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑)

(๙) ผมแกละเพื่อนรัก ฉันอยากบอกเธอว่า ฉันได้ค้นพบความจริงอย่างหนึ่งว่า
วรรณคดีไทยไม่ใช่หนังสือโบราณที่อ่านยากอย่างที่หลายคนคิด

(ป.๖ ว. ๒๕๔๔: ๓)

ตัวอย่างที่ (๗) – (๙) นี้เป็นใช้การปฏิเสธเพื่อโต้แย้งความคิด ความเชื่อที่มีอยู่เดิมเกี่ยวกับสมบัติและวัฒนธรรมไทยที่มักถูกมองในด้านลบ ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๗) นั้นเป็นการกล่าวถึงการแสดงละครนอกซึ่งเป็นนาฏศิลป์ของไทยประเภทหนึ่ง การใช้คำว่า “ยัง” ในวลี

“ยังเป็นที่นิยมของผู้คน” นั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียนต้องการโต้แย้งความคิด ความเชื่อของคนในสังคมที่เห็นว่า ละครนอกนั้นเป็นการแสดงที่ล้าสมัย จนไม่ได้รับความนิยมนักแล้วในปัจจุบัน ส่วนตัวอย่างที่ (๘) นั้นเป็นชื่อของบทเรียนที่กล่าวถึงวิถีชีวิตแบบไทย หรือ “อยู่อย่างไทย” โดยใช้คำปฏิเสธ “ไม่” ปรากฏหน้าคำศัพท์ที่แสดงทัศนคติด้านลบ คือ “ไร้คุณค่า” จึงเป็นการปฏิเสธความเข้าใจของคนในสังคมที่มองว่า วิถีชีวิตแบบไทยนั้นเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่า เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๕) ที่กล่าวถึงวรรณคดีไทย โดยใช้คำปฏิเสธ “ไม่ใช่” ปรากฏหน้าวลี “หนังสือ โบราณที่อ่านยากอย่างที่หลายคนคิด” ซึ่งเป็นการแย้งความคิดของคนทั่วไปที่มีมุมมองว่า วรรณคดีนั้นเป็นงาน โบราณที่อ่านยาก

ถึงแม้ตัวอย่างที่ (๗) – (๘) ข้างต้นนี้จะมีความพยายามที่จะสื่ออุดมการณ์เพื่อโต้แย้งความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมไทยที่มักถูกมองว่าเป็นสิ่งไม่เหมาะสมกับยุคสมัยเพื่อชักจูงให้ผู้อ่านหันกลับมาตระหนักถึงคุณค่าของสมบัติและวัฒนธรรมของไทยดังกล่าว แต่การใช้ภาษาเช่นนี้ก็มีส่วนช่วยตอกย้ำความคิดที่เห็นว่า สมบัติและวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับยุคสมัยไปยังผู้อ่านด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นการสื่อภาพของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย คือศิลปวัฒนธรรมไทยว่า เป็นสิ่งด้อยค่าในปัจจุบัน เนื่องจากไม่เหมาะสมกับยุคสมัยด้วยเช่นกัน

๔.๑.๑.๔ การใช้เสียงที่หลากหลาย

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้เสียงของบุคคลต่างๆ ในการถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยไปสู่ผู้อ่าน ซึ่งเป็นการทำให้ผู้อ่านรับรู้ตัวบทที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยเหล่านั้นในลักษณะที่แตกต่างกัน อันมีผลต่อการชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อและคล้อยตามอุดมการณ์ที่สื่อมายังผู้อ่านเหล่านั้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า เสียงที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยไปยังผู้อ่านนั้น คือ เสียงของตัวละครสมมติในเรื่องที่ตัวบทหนังสือเรียนสร้างขึ้น ซึ่งประกอบด้วยตัวละคร ๒ กลุ่ม ได้แก่ ตัวละครที่เป็นผู้นำเชื่อถือในเรื่องซึ่งมักเป็น

ครูหรือญาติผู้ใหญ่ และตัวละครที่เป็นเด็กเช่นเดียวกับนักเรียนที่ผู้อ่านหลักของหนังสือเรียน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๑๐) “น่าภูมิใจที่เกิดเป็นคนไทย ชาตินี้เรามีวัฒนธรรมที่งดงามน่าประทับใจกับการแสดง การรำร่า การร้องเพลง การประกอบดนตรี ก็ผสมผสานกันได้ อย่างน่าอัศจรรย์ เป็นความจริงโลงใจที่ไม่เร้าร้อนแต่ซาบซึ้ง และก่อให้เกิดสุนทรียภาพ” คุณยายพูด หลานๆ ต่างยิ้มรับและพยักหน้าเป็นเชิงเห็นด้วย

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๖)

ตัวอย่างที่ (๑๐) นี้เป็นการใช้เสียงของตัวละครในเรื่องที่มีความน่าเชื่อถือเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยไปยังผู้อ่าน ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างนี้เป็นการใช้เสียงของตัวละครที่เป็นญาติผู้ใหญ่ที่ตัวละครอื่นๆ ในเรื่องให้ความเคารพนับถือ ได้แก่ ตัวละคร “ยาย” เพื่อถ่ายทอดภาพอันทรงคุณค่าของวัฒนธรรมไทยประเภทต่างๆ ไปยังผู้อ่าน เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า วัฒนธรรมไทยมีลักษณะเช่นนั้นจริง เนื่องจากเป็นสิ่งที่ผู้ที่มีความน่าเชื่อถือกล่าวนั่นเอง

เสียงของตัวละครอีกกลุ่มหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยไปยังผู้อ่าน คือ เสียงของตัวละครที่เป็นเด็กซึ่งที่มีความใกล้เคียงกับนักเรียนซึ่งเป็นผู้บริโภคหนังสือเรียน การใช้เสียงของตัวละครที่เป็นเด็กจะทำให้ความคิดที่ประกอบสร้างภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยในลักษณะต่างๆ ถูกถ่ายทอดผ่านเสียงของเด็กผู้อ่านจึงถูกทำให้เชื่อว่า ความคิดที่ถ่ายทอดมานั้นเป็นความคิดของเด็กที่มีวัยใกล้เคียงกับตน ทำให้ผู้อ่านพร้อมที่จะรับฟังและเชื่อความคิดที่ถ่ายทอดมาเหล่านั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๑)	ตุ๊กมือ	แล้วฮีน	ยื่นหน้าตบ
	“เห็นจะเป็น	เพราะไทยชอบ	เชิงหวานไถ
	ทั้งฝนฟ้า	ก็อุดม	สมตั้งใจ
	ข้าวงามเต็ม	นาไร่	ไม่อับจน”
	ตุ้มยกมือ	ขอเสริม	เพิ่มเติมว่า

“ข้าวเหลือกิน เกินอัตรา   ถึงต้องขน
 ส่งไปขาย   นอกประเทศ   เขตมณฑล
 เป็นรายได้   เปรอปรน   ทั่วหน้ากัน”

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๔. ๒๕๐๓: ๑)

(๑๒) เด็กๆ พูดยกกันว่า กิจกรรมภาษาไทยเช่นนี้สนุกดี ไม่น่าจะมีเฉพาะ
 วันภาษาไทยแห่งชาติเท่านั้น น่าจะมีทุกวัน เพราะภาษาไทยเป็นภาษาของ
 เรา เป็นศักดิ์ศรีของชาติที่คนไทยทุกคนควรภูมิใจ

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔ : ๗๒)

ตัวอย่างที่ (๑๑) เป็นบทสนทนาที่ตัวละครที่เป็นเด็ก คือ “ตุ้” และ “ตุ้ม” ตอบคำถาม
 ของ “ครู” ที่ถามว่าความอุดมสมบูรณ์ของประเทศไทยนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร หากพิจารณาคำตอบ
 ของตัวละครทั้งสองข้างต้นจะเห็นว่า คำตอบนี้ได้กล่าวความอุดมสมบูรณ์ของประเทศไทยซึ่งเป็น
 การประกอบสร้างภาพของประเทศไทยให้แก่ผู้อ่าน เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความภาคภูมิใจในประเทศไทย
 ของตนเอง ด้วยเหตุนี้ตัวอย่างนี้จึงเป็นการสื่อถึงภาพของประเทศไทยที่มีความอุดมสมบูรณ์นี้
 ผ่านเสียงของตัวละครที่เป็นเด็กคือ “ตุ้” และ “ตุ้ม” ไปยังผู้อ่าน ส่วนตัวอย่างที่ (๑๒) นั้นเป็น
 การถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับภาษาไทยอันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและทรงคุณค่าผ่านเสียงของตัวละคร
 “เด็กๆ” ตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า ด้วยบทหนังสือเรียนเลือกนำเสนออุดมการณ์ประเทศไทย
 ผ่านเสียงของตัวละครที่เป็นเด็ก ทำให้อุดมการณ์เหล่านั้นมีลักษณะเสมือนเป็นความคิดที่เด็กๆ
 ในสังคมมีอยู่ จึงอาจทำให้ผู้อ่านที่เป็นเด็กเช่นเดียวกันเชื่อและคล้อยตามอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดมานั้น
 ได้อย่างสนิทใจ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การใช้เสียงที่หลากหลายนั้นมิได้เป็นกลวิธี
 ที่ด้วยบทหนังสือเรียนใช้เพื่อประกอบสร้างภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย
 โดยตรง แต่ปรากฏใช้ร่วมกับกลวิธีอื่นเพื่อทำให้ความคิดต่างๆ ที่ประกอบสร้างภาพของประเทศไทย
 ไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยที่ด้วยบทหนังสือเรียนต้องการสื่อสื่อไปยังผู้อ่านนั้น

มีความน่าเชื่อถือ เพื่อให้ผู้อ่านคล้อยตามและเชื่อว่าประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยนั้นมีลักษณะเป็นเช่นดังที่ตัวบทหนังสือเรียนประกอบสร้างขึ้นจริง ซึ่งทำให้การสื่ออุดมการณ์นี้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๔.๑.๑.๕ การใช้ส่วนประกอบของตัวบทหนังสือเรียน

จากการศึกษาการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร พบว่า กลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์นี้คือ การใช้ส่วนประกอบของตัวบท ซึ่งได้แก่ การใช้ชื่อเรื่องของบทอ่าน ซึ่งฟานไดค์ (van Dijk, 1998) เห็นว่า ชื่อเรื่องนั้นเป็นส่วนประกอบของตัวบทที่สื่อให้ผู้อ่านทราบถึงเรื่อง (topic) ของบทอ่านและมีลักษณะที่โดดเด่นเป็นที่สะดุดตาแก่ผู้อ่าน คือ อาจมีการเน้นและการวางในตำแหน่งที่เห็นได้ชัดเจน จึงทำให้ชื่อเรื่องนั้นเป็นส่วนประกอบที่สื่ออุดมการณ์ไปยังผู้อ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๓) นิทานที่ ๑ - ทรัพย์ในดินสินน้ำ

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๔. ๒๕๐๓: ๑)

(๑๔) บทที่ ๖

อยู่อย่างไทยไม่ไร้คุณค่า

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑)

(๑๕) บทที่ ๖

ภูมิใจภาษาไทยของเรา

(ป.๓ ก. ๒๕๔๔: ๖๘)

จากตัวอย่างชื่อเรื่องของบทอ่านในต้วบทหนังสือเรียนข้างต้นนี้จะเห็นว่า ชื่อเรื่องเหล่านี้เป็นข้อความที่สื่อถึงอุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยไปสู่ผู้อ่าน ได้แก่ ภาพความอุดมสมบูรณ์ของประเทศดังตัวอย่างที่ (๑๓) ความคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตแบบไทยที่ทั้งทรงคุณค่าและด้อยคุณค่าในสายตาของคนปัจจุบันดังตัวอย่างที่ (๑๔) และความคิดที่เห็นว่าภาษาไทยเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าควรภาคภูมิใจดังตัวอย่างที่ (๑๕) ตัวอย่างเหล่านี้จึงแสดงให้เห็นว่า ต้วบทหนังสือเรียนได้ใช้เป็นชื่อเรื่องซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของเรื่องทีนอกจากจะเป็นที่สะดุดตาของผู้อ่านแล้ว ยังเน้นย้ำและกำกับให้ผู้อ่านทราบว่า บทอ่านเหล่านี้ต้องการนำเสนอเรื่อง (topic) ซึ่งมีความคิดที่ประกอบสร้างภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยให้มีลักษณะเช่นไรไปยังผู้อ่านได้อย่างชัดเจนอีกด้วย

๔.๑.๒ อุดมการณ์ประเทศไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เห็นว่า ต้วบทหนังสือเรียนนั้นได้ใช้กลวิธีทางภาษาต่างๆ เพื่อสื่อภาพของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยไปยังผู้อ่าน ซึ่งสรุปได้เป็นความคิดย่อย ๓ ประการ ได้แก่

๔.๑.๒.๑ ประเทศไทย คือ ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและสงบร่มเย็น

ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่ต้องการสื่อภาพของประเทศไทยให้ผู้อ่านเห็นว่า ประเทศไทยนั้นเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและมีความสุขสงบร่มเย็น ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น “แสนอุดมสมบูรณ์” “ข้าวเหลือกินเกินอัตรา” และ “เป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำแห่งหนึ่งของโลก” คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรือง เช่น “รุ่งเรือง” “เรืองรอง” และ “มีความเจริญรุ่งเรือง” และคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความสงบสุข เช่น “สงบสุข” “อยู่เป็นสุขสำราญ” และ “แดนสุขสันต์” เพื่อสื่อภาพดังกล่าวของประเทศไทยไปยังผู้อ่าน

๔.๑.๒.๒ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเป็นสิ่งดีและมีคุณค่า

ความคิดย่อยอีกประการหนึ่งของอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นประเทศไทยที่ด้วบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน คือ ความคิดที่สื่อว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเป็นสิ่งดีและมีคุณค่า ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่ต้องการสื่อภาพให้ผู้อ่านเห็นว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยอันได้แก่ คนไทยและศิลปวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นสิ่งดีและมีคุณค่า

สำหรับภาพของคนไทย ด้วบทหนังสือเรียนสื่อภาพของคนไทยว่าเป็นผู้ที่ประกอบด้วยลักษณะที่ดีประการต่างๆ โดยสื่อผ่านการใช้คำศัพท์ที่สื่อถึงลักษณะที่ดีต่างๆ ได้แก่ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความกล้าหาญ เช่น “ใจหาญ” “ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว” และ “ไม่สะดุ้งกลัวความตาย” คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความฉลาด เช่น “ฉลาด” “อัจฉริยภาพของบรรพชนไทย” และ “ความชาญฉลาดอย่างยิ่งของคนไทย” คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความสง่างาม เช่น “ยืนเด่นเป็นสง่า” และ “ชั้นเชิงที่อาจหาญ” และคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความมีจิตใจดี เช่น “ใจมั่นในธรรมะ” และ “ไม่มีความพยาบาทและจองเวร”

ส่วนภาพของศิลปวัฒนธรรมไทยนั้น ด้วบทหนังสือเรียนสื่อให้เห็นว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งดี มีคุณค่า รวมถึงมีความเป็นมาที่ยาวนานเป็นที่น่าหวงแหน ด้วยการคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการเป็นสิ่งที่คุณค่าด้านต่างๆ เช่น “มีคุณค่า” “สวยงาม” และ “ไพเราะน่าฟัง” การใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเก่าแก่ เช่น “เก่าแก่มานานนับพันปี” และ “มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน” คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความมีชื่อเสียง เช่น “เลื่องลือไปทั่วโลก” และคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความมีศักดิ์ศรี เช่น “มีศักดิ์ศรี” รวมถึงวิธีการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่สื่อมโนอุปลักษณ์ [สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย คือ สิ่งมีค่า]

๔.๑.๒.๓ ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งล้ำสมัยและไร้คุณค่า

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เห็นว่า ความคิดย่อยอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมไทยที่ด้วบทหนังสือสื่อไปยังผู้อ่านคือ ความคิดที่แสดงให้เห็นว่า คนไทยมองว่าศิลปวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นสิ่งล้ำสมัยและไร้คุณค่า ดังจะเห็นจากการใช้ภาษาในด้วบทหนังสือเรียน

ที่สื่อความเชื่อที่มีอยู่ก่อนว่า สมบัติและวัฒนธรรมไทยต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่คนในสังคมมองว่าเป็นสิ่งไม่เหมาะสมกับยุคสมัยและไม่ได้รับความนิยมนิยมจากคนไทยในปัจจุบันนัก

หากพิจารณาความคิดย่อยของอุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยทั้ง ๓ ประการข้างต้นจะเห็นว่า ความคิดย่อยดังกล่าวสามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ ๑) ความคิดที่สื่อภาพด้านบวกของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยไปยังผู้อ่าน อันได้แก่ ความคิดย่อยที่สื่อว่าประเทศไทยคือ ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและสงบร่มเย็น และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเป็นสิ่งดีและมีคุณค่า และ ๒) ความคิดที่สื่อภาพด้านลบของศิลปวัฒนธรรมไทยไปสู่ผู้อ่าน ซึ่งได้แก่ ความคิดย่อยที่สื่อให้เห็นว่า คนไทยมองว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งล้าสมัยและไร้คุณค่า

หากพิจารณาความคิดย่อยในกลุ่มแรกจะเห็นว่า ความคิดย่อยทั้ง ๒ ประการคือ ประเทศไทยคือ ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและสงบร่มเย็น และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเป็นสิ่งดีและมีคุณค่านั้นเป็นความคิดย่อยที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ ความคิดย่อยทั้ง ๒ นั้นต่างมุ่งสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ประเทศไทย รวมถึงคนไทยและศิลปวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์ที่ดีต่างๆ ซึ่งเป็นการสื่อภาพด้านบวกของประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยไปยังผู้อ่าน การสื่อความคิดย่อยกลุ่มนี้เป็นความต้องการที่จะปลูกฝังเจตคติที่ดี ตลอดจนสร้างความรักความภาคภูมิใจต่อประเทศไทยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยดังกล่าวไปยังผู้อ่าน ทั้งที่ในวาทกรรมอื่นประเทศไทย คนไทยหรือศิลปวัฒนธรรมไทยอาจมิได้ถูกสื่อให้มีลักษณะเป็นเช่นนั้นเสมอไป การสื่อความคิดย่อยกลุ่มนี้ในฉบับหนังสือเรียนจึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นการสร้างภาพแทนของประเทศไทย คนไทย และศิลปวัฒนธรรมไทยให้ผู้อ่านได้รับรู้ตามที่รัฐเห็นสมควรให้ผู้อ่านได้รับรู้

ความคิดย่อยกลุ่มนี้เป็นความคิดย่อยที่ปรากฏในฉบับหนังสือเรียนอย่างสม่ำเสมอ จึงอาจกล่าวได้ว่า ความคิดย่อยกลุ่มนี้เป็นความคิดหลักของอุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยที่ฉบับหนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน

ส่วนความคิดย่อยอีกกลุ่มหนึ่งนั้น เป็นความคิดย่อยที่ขัดแย้งกับความคิดย่อยกลุ่มแรก กล่าวคือ ความคิดย่อยประการนี้เป็นการสื่อภาพของศิลปวัฒนธรรมไทยในอีกด้านหนึ่งที่คนไทยในสังคมมองว่า เป็นสิ่งล้ำสมัยและไร้คุณค่า ซึ่งเป็นภาพด้านลบไปสู่ผู้อ่าน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่สื่อผ่านการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน ซึ่งหากพิจารณาในระดับของการใช้คำศัพท์จะเห็นว่า ข้อความเหล่านั้นต้องการสื่อภาพด้านบวกของศิลปวัฒนธรรมไทยไปสู่ผู้อ่าน แต่หากพิจารณาในระดับความหมายที่แฝงอยู่ในการใช้ภาษาจะเห็นว่า ข้อความเหล่านั้นได้สื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงความคิดของคนไทยส่วนหนึ่งที่เห็นว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่ล้ำสมัยและไร้คุณค่าไปสู่ผู้อ่านด้วยเช่นกัน

ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนไม่มากนัก และพบในตัวบทหนังสือเรียน ๒ หลักสูตร คือ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ทั้งนี้อาจเป็นผลเนื่องมาจากนโยบายของรัฐในสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ได้ส่งเสริมและให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมของชาติ ความคิดย่อยนี้จึงเริ่มปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนที่ผลิตขึ้นหลังจากการประกาศนโยบายดังกล่าว ความคิดย่อยประการนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นความคิดรองของอุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทยที่ตัวบทสื่อไปยังผู้อ่าน

๔.๒ อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์

อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นชุดความคิดที่ต้องการนำเสนอภาพของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ในฐานะสถาบันสำคัญของชาติ ไปสู่ผู้อ่าน ผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรต่างสื่ออุดมการณ์นี้ไปสู่ผู้อ่านอย่างต่อเนื่องเพียงแต่มิได้ปรากฏในหนังสือเรียนทุกเล่ม

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์นี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่หลากหลายซึ่งทำให้เห็นถึงความคิดย่อยที่ประกอบเป็นชุดความคิดของอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์

ภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนนั้นมีทั้งภาพของการที่ทรงดำรงอยู่ในสถานะที่ควรแก่การเคารพและปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนทั่วไป ชุดความคิดดังกล่าวถูกสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาทั้งสิ้น ๖ กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การสร้างความสัมพันธ์ในประโยคระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน การใช้อุปถัมภ์ และการใช้เสียงที่หลากหลาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑.๑ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์

การเลือกใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ถือเป็นกลวิธีสำคัญที่ตัวบทหนังสือใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ เนื่องจากคำศัพท์และวลีที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้นั้นสามารถสื่อความหมายเพื่อสื่อภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในฐานะที่ทรงเป็นสถาบันสำคัญของประเทศ ซึ่งพบได้ทั้งจากคำศัพท์และวลีที่ปรากฏใช้ร่วมกับคำที่หมายถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์และคำศัพท์และวลีที่ปรากฏใช้ร่วมกับคำที่หมายถึงการกระทำของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์

ประเภทคำศัพท์	กลุ่ม ความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักฐานที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำเรียกขาน ที่ใช้กับ พระมหากษัตริย์	ผู้เป็นที่ เคารพรัก	มิ่งขวัญ ผู้จ่อมใจ จ่อมใจหทัย ราชฎี ทูลกระหม่อม	-	√	√	-
	ผู้มีฐานะสูง	ปิ่นไผ่ ปิ่นประชา เมล็ดราชฎี	√	-	√	-
	ผู้มีคุณธรรม	ผู้ทรงธรรม	-	-	√	-
	ผู้มีความ สามารถ	ปิ่นแห่งปราชญ์	-	-	√	-
	ผู้สร้าง ประโยชน์สุข	ผู้ดับทุกข์ในดวงใจชน	-	-	√	-
คำ และ วลี ที่ แสดงถึง พระ ลักษณะ ของ พระมหากษัตริย์ และ พระบรม วงศานุวงศ์	ความมีบุญ บารมี	มีบุญมาก มีบุญญาธิการมาก มีบุญญานุภาพ มีความศักดิ์สิทธิ์ อภินิหาร อัจฉริยะ	√	√	√	√
	ความสามารถ	เก่ง เป็นนักปราชญ์ ปรีชาสามารถ ทรงพระปรีชาสามารถ มีปัญญา ปัญญาไว	√	√	√	-
	ความมีเมตตา	เปี่ยมไปด้วยพระเมตตา ทรงห่วงใย ทรงรักใคร่ห่วงใย เมตตาปรานีให้ความช่วยเหลือ	-	√	√	√
	ความมี คุณธรรม	ทรงธรรม ยึดมั่นในคุณธรรม เที่ยงตรงทรงธรรม ด้วยพระทัย ซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรงทรงสัตย์	-	√	√	√
	ความไม่ถือ พระองค์	ไม่ถือพระองค์ มิได้ทรงถือ พระองค์	-	√	√	√
	ความสง่า	งามสง่า งามอาจ จริยวัตรงามล้ำ	-	√	√	-
	ความกล้า หาญ	กล้า กล้าหาญ กล้าหาญเด็ดเดี่ยว ห้าวหาญ ไม่ยำเียงย่นย่อต่อโพบภัย	-	√	-	√

ประเภทคำศัพท์	กลุ่ม ความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำ และ วลี ที่ แสดงถึง สิ่งที่ พระมหากษัตริย์ และ พระบรม วงศานุวงศ์ทรง ปฏิบัติกับประ ประชาชน	การปกป้อง คุ้มครอง	ปกเกศ ทรงคุ้มเกล้า คุ้มเกล้าชาว ประชา ปกปัก ป้องกันบ้านเมือง ปกปักพื้นพิภดิ แผ่นฤทธิ์ปกครอง ป้องกัน ไถ่รอนศัตรูไทย ต่อสู้ข้าศึก ปราบปรามข้าศึกศัตรู	✓	✓	✓	✓
	การเสียดละ	เสียดละ เสียดละพระชนมชีพ ทรงอุทิศพระองค์เพื่อบ้านเมือง และความสุขของราษฎร ทรงงานหนัก แรมร้างบรมสุข ปฏิบัติพระราชกรณียกิจอย่างหนัก หน่วง	✓	✓	✓	✓
	การสร้าง ประโยชน์สุข	ทรงเป่าปัดทุกข์ภัยสิ้น มีคุณต่อ บ้านเมือง ทำคุณประโยชน์ต่อคน ไทยและเมืองไทย นำความเจริญ มาสู่เมืองไทยมาก ทรงทำให้ บ้านเมือง พัฒนา พาชาติร่มเย็น รักษาเอกราช กอบกู้อิสรภาพ	-	✓	✓	✓
	การปกครอง	ประมุขของชาติ ปกครองพลเมือง ปกครองประชาชนให้ร่มเย็นเป็น สุข	-	✓	✓	-
	การห่วงใย	เอาใจใส่ ทรงห่วงใย เชื่อมเยือน ทุกข์สุข เอาพระทัยใส่ดูแลทุกข์สุข ของราษฎร ดูแลทุกข์สุข	-	✓	✓	-

จากตารางที่ ๔.๒ ข้างต้นจะเห็นว่า คำศัพท์และวลีที่ปรากฏใช้กับพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์นั้นเป็นกลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้สื่อภาพของสถาบันกษัตริย์ไปสู่ผู้อ่านซึ่งประกอบด้วยคำเรียกขานที่ใช้อ้างถึงพระมหากษัตริย์ คำและวลีที่แสดงถึงพระลักษณะของพระมหากษัตริย์ และคำและวลีที่แสดงถึงการกระทำที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์มีต่อประชาชน หากพิจารณาการใช้คำเรียกขานที่ใช้อ้างถึงพระมหากษัตริย์นั้นจะเห็นว่า คำเหล่านี้สามารถจำแนกได้เป็น ๕ กลุ่มความหมาย ได้แก่ ผู้เป็นที่เคารพรัก ผู้มีฐานะสูง ผู้มีคุณธรรม ผู้มีความสามารถและผู้สร้างประโยชน์สุข ถึงแม้คำเรียกขานทั้ง ๕ กลุ่มความหมายนี้จะไม่มีกลุ่มใดที่ปรากฏใช้ในตัวบทหนังสือเรียนครบทั้ง ๔ หลักสูตร แต่คำเรียกขานเหล่านี้ก็สื่อถึงภาพในด้านดีต่างๆ ของสถาบันกษัตริย์ที่พร้อมทั้งคุณธรรมและความสามารถ กระทำประโยชน์เพื่อประชาชนจนเป็นที่รักและเคารพของประชาชน

คำศัพท์ในกลุ่มถัดมาคือ คำและวลีที่แสดงถึงพระลักษณะของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์นั้นเป็นคำศัพท์ที่ประกอบสร้างภาพของสถาบันกษัตริย์ได้อย่างชัดเจน คำศัพท์กลุ่มนี้สามารถจำแนกตามความหมายได้เป็น ๓ กลุ่ม และถึงแม้จะไม่คำศัพท์ในกลุ่มความหมายใดที่ปรากฏใช้ในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร แต่พบว่ามีคำศัพท์ถึง ๕ กลุ่มความหมายที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนถึง ๓ หลักสูตร ได้แก่ ความสามารถ ความมีบุญบารมี ความมีเมตตา ความมีคุณธรรมและความไม่ถือพระองค์ โดยคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความสามารถและความมีบุญบารมีนั้นปรากฏใช้ในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓ พ.ศ.๒๕๒๑ และ พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) ส่วนคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความมีเมตตา ความมีคุณธรรมและความไม่ถือพระองค์นั้นปรากฏใช้ในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และ พ.ศ.๒๕๔๔ แสดงให้เห็นว่า ความสามารถ มีบุญบารมี มีเมตตา มีคุณธรรมและไม่ถือพระองค์นั้นเป็นภาพหลักที่หนังสือเรียนประกอบสร้างให้แก่สถาบันกษัตริย์

คำศัพท์กลุ่มสุดท้ายคือ คำและวลีที่แสดงถึงสิ่งที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงปฏิบัติกับประชาชนนั้นก็เป็คำศัพท์อีกกลุ่มหนึ่งที่ช่วยเน้นย้ำภาพในด้านดีของสถาบันกษัตริย์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองและการเสียดสซึ่งปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการสร้างประโยชน์สุข คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการปกครอง และคำศัพท์ที่มีความหมาย

เกี่ยวกับการห่วงใยนั้นล้วนแต่ช่วยสื่อภาพของสถาบันกษัตริย์ที่เป็นผู้ปกครองที่ดีของประชาชนและบ้านเมือง กล่าวคือ เป็นผู้ปกครองที่มีความห่วงใยประชาชน เสียสละประโยชน์สุขของตนเองเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ

นอกจากคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับคำที่มีความหมายอ้างถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ดังกล่าวแล้ว ยังพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายถึงการปฏิบัติตนของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เพื่อสื่ออุดมการณ์นี้ด้วยเช่นกัน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ กลุ่มคำศัพท์ที่มีความหมายถึงการปฏิบัติตนของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์

กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
		๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
ความรัก	รัก ถวายความจงรัก จงรักภักดี ร่วมใจภักดี นิยม นับถือ จงใจรักและภักดี ชื่นชมยินดี ปลาบปลื้ม ปลื้มปิติ ปลื้มใจ ซาบซึ้งใจ ตื้นตันใจ รู้สึกซาบซึ้ง ในพระเมตตา	✓	✓	✓	✓
ความเคารพ	เคารพ แสดงความเคารพ บูชา ศรัทธา ก้มลงกราบ หมอบกราบ	✓	✓	✓	✓
การสำนึกใน พระมหา กรุณาธิคุณ	กตัญญู สำนึกในพระกรุณา สำนึกในพระ กรุณาธิคุณรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ น้อมใจ รำลึกถึง	✓	✓	✓	✓

จากตารางที่ ๔.๑ นี้จะเห็นว่า คำศัพท์ที่มีความหมายถึงการปฏิบัติตนของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตรนั้นมี ๓ กลุ่มความหมาย ได้แก่ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความรัก คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเคารพและคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ โดยคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความรักและคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเคารพนั้นแสดง

ให้เห็นถึงความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งล้วนแต่เป็นความรู้สึกในด้านดี กล่าวคือ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความรักนั้นแสดงให้เห็นว่า ประชาชนมีความชื่นชมและปลื้มปิติในองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์นั้นทรงเป็นที่รักและชื่นชมของประชาชน ส่วนคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเคารพนับถือแสดงให้เห็นว่า ประชาชนรู้สึกยกย่องและนับถือในองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์นั้นทรงมีพระราชสถานะสูงกว่าประชาชน สถาบันกษัตริย์จึงเป็นสถาบันที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ

คำศัพท์อีกกลุ่มความหมายหนึ่งที่ปรากฏใช้ในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรคือ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณนั้น เป็นคำศัพท์ที่มีความหมายถึง การรู้คุณที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อประชาชน ด้วยเหตุนี้ การใช้คำศัพท์กลุ่มนี้ในตัวบทหนังสือเรียนจึงเป็นการสื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์นั้นทรงเป็นผู้มีพระกรุณาธิคุณต่อประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงเป็นผู้ปกครองที่ทรงกระทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติดังกล่าวข้างต้น

จากคำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ทั้งคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์และคำศัพท์ที่หมายถึงการกระทำของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่า ศัพท์ทั้ง ๒ กลุ่มดังกล่าว ล้วนแต่เป็นคำศัพท์ที่สื่อภาพด้านบวกของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งสิ้น กล่าวคือ ทรงเป็นผู้ปกครองที่รัก เมตตาและห่วงใยประชาชน เสียสละเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ ทรงคุณธรรม มีพระปรีชาสามารถ กล่าวหาญ สง่างาม เปี่ยมด้วยบุญบารมี ทรงดำรงอยู่ในพระราชสถานะที่เหนือกว่าสามัญชนทั่วไป แต่กระนั้นก็ได้ทรงถือพระองค์ลักษณะของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อผ่านการเลือกใช้คำศัพท์เหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นลักษณะของผู้ปกครองในอุดมคติ ดังนั้นภาพของสถาบันกษัตริย์ที่ตัวบทสื่อผ่านด้วยการใช้คำศัพท์นี้จึงเป็นสถาบันที่ทรงคุณค่าและน่าเคารพยิ่งของประชาชน

๔.๒.๑.๒ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

การใช้คำแสดงทัศนภาวะเพื่อสื่ออารมณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์นั้นพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” และ “ควร” เพื่อสื่อถึงสิ่งที่เห็นว่าประชาชนพึงปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นการสื่อถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และประชาชน ตลอดจนพระสถานภาพที่ทรงเป็นสถาบันสำคัญของสังคมไทย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๖) เรายังรักพระมหากษัตริย์เราต้องจงรักภักดีต่อพระองค์

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๘๘)

(๑๗) ในฐานะที่ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่เราทุกคนต้องแสดงความเคารพและความจงรักภักดี เราจึงต้องใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับพระองค์ท่าน

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑๒๘)

(๑๘) สมเด็จพระนเรศวร	พระคุณควรเทิดบูชา
กู่ชาติกู่ประชา	ทรงรักษาแผ่นดินไว้

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑๐๗)

ตัวอย่างที่ (๑๖) และ (๑๗) ข้างต้นเป็นการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” ส่วนตัวอย่างที่ (๑๘) เป็นการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ควร” เพื่อสื่อถึงสิ่งที่หนังสือเรียนเห็นว่า ประชาชนพึงปฏิบัติต่อสถาบันกษัตริย์ การเลือกใช้คำแสดงทัศนภาวะทั้ง ๒ คำดังกล่าวเป็นการสื่อถึงความเห็นของผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนที่ต่อสิ่งที่ประชาชนปฏิบัติต่อสถาบันกษัตริย์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” ดังตัวอย่างที่ (๑๖) และ (๑๗) นั้น เป็นการแสดงความเห็นว่าการ “จงรักภักดี” ที่กล่าวถึงในตัวอย่างที่ (๑๖) และ การ “แสดงความเคารพและความจงรักภักดี” และ “ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับพระองค์ท่าน” ที่กล่าวถึงในตัวอย่างที่ (๑๗) นั้นเป็นสิ่งที่ประชาชนหรือที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้ว่า “เรา” นั้นจำเป็นต้องปฏิบัติ ส่วนการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ควร” ดังตัวอย่างที่ (๑๘) นั้น เป็นการแสดงความเห็นว่าเป็นการแสดงความเห็นว่าเป็นพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ คือ การที่

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกอบกู้เอกราชดังตัวอย่างที่ (๑๘) นั้น เป็นสิ่งที่ประชาชนพึงยินดีชื่นชมและยกย่องบูชา

การใช้คำแสดงทัศนภาวะดังตัวอย่างข้างต้นนี้ นอกจากจะสื่อถึงสิ่งที่ประชาชนพึงปฏิบัติต่อสถาบันกษัตริย์ตามทัศนะของผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนแล้ว การใช้คำแสดงทัศนภาวะประกอบกับคำศัพท์ที่กล่าวถึงสิ่งที่ประชาชนปฏิบัติต่อสถาบันกษัตริย์ที่มีความหมายกล่าวถึงความจงรักภักดีความเคารพบูชาอันยังเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงพระสถานภาพของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นที่เคารพเทิดทูนประชาชนให้ชัดเจนและมีน้ำหนักขึ้นอีกด้วย

๔.๒.๑.๓ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล

การใช้ประโยคแสดงเหตุผลเป็นกลวิธีทางภาษาอีกกลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ด้วยลักษณะของประโยคแสดงเหตุผลที่ประกอบด้วยเนื้อความที่กล่าวถึงสาเหตุและเนื้อความที่กล่าวถึงผล ตัวบทหนังสือเรียนจึงใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อแสดงให้เห็นว่า ผลดีที่เกิดขึ้นกับประชาชนนั้นมีสาเหตุมาจากสถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของสถาบันกษัตริย์ว่าเป็นผู้สร้างประโยชน์สุขต่างๆ ให้แก่ประชาชน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๘) พอไปถึงโรงเรียนเพื่อนๆ กำลังโหยงันกันว่าจันทรหายแล้ว จะกลับมาเร็วๆ นี้ เราดีใจด้วย นี่เพราะพระบารมีปกเกล้าฯ จริงๆ คุณเหมือนมานีกับชูใจจะดีใจกว่าเพื่อน

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๑)

(๒๐) พลอยเห็นปู่ก้มลงกราบที่พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พลอยได้ยินเสียงปู่พูดว่า พระเมตตาของพระองค์แท้ๆ จึงทำให้ฝนตก

(ป.๒ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๑๖๑)

(๒๑) ราชฎร์ทุกขัร้อนผ่อเน่ยนทุกสถาน ฐ ทรงงานด้วยพระราชประสงค้
 ประโยชน์สุขมหาชนผลธำรง สยามขงเพราะพระราชปณิธาน

(ป.๖ ภ. ๒๕๔๔: ๒๘๘)

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ภาพของสถาบันกษัตริย์ที่
 ตัวบทหนังสือเรียนสื่อด้วยการใช้ประโยคแสดงเหตุผลนั้นโดยมากมักเป็นภาพในด้านดี กล่าวคือ
 มักใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อแสดงว่าสถาบันกษัตริย์นั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้ประชาชนได้รับผลดี
 หรือประโยชน์ต่างๆ ดังเช่นตัวอย่างที่ (๑๘) – (๒๑) ข้างต้น ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๑๘) ซึ่งเป็น
 การกล่าวถึง “จันทร” ตัวละครที่เป็นผู้พิการนั้น ตัวบทหนังสือเรียนใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่มี
 คำเชื่อมแสดงเหตุผล “เพราะ” เพื่อแสดงว่า การที่ “จันทร” หายจากอาการพิการได้นั้นก็เพราะ
 “พระบารมี” ของพระมหากษัตริย์ ส่วนตัวอย่างที่ (๒๐) ตัวบทหนังสือเรียนใช้ประโยคแสดงเหตุผล
 ที่มีคำเชื่อมแสดงเหตุผล “จึงทำให้” เพื่อแสดงว่า สาเหตุที่ทำให้ฝนตกหลังจากที่หมู่บ้านที่กล่าวถึง
 ในเรื่องแห้งแล้งมานานนั้นเป็นเพราะ “พระเมตตา” ของพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับตัวอย่าง
 ที่ (๒๑) ซึ่งเป็นบทร้อยกรองก็มีการใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่มีคำเชื่อมแสดงเหตุผล “เพราะ”
 เพื่อแสดงให้เห็นว่า การที่ประเทศไทยหรือ “สยาม” นั้นมั่นคงอยู่ได้เพราะ “พระราชปณิธาน”
 ของพระมหากษัตริย์ การใช้ประโยคแสดงเหตุผลดังตัวอย่างทั้งสามนี้จึงเป็นการใช้ลักษณะของ
 ประโยคประเภทนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า การที่ประชาชนและบ้านเมืองมีความอยู่ดีมีสุขอยู่ได้
 นั้นมีสาเหตุมาจากสถาบันกษัตริย์นั่นเอง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อสื่อ
 อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นเป็นการใช้ประโยคที่แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์
 และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นสาเหตุของผลดีต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับประชาชน กลวิธีนี้จึงเป็นสื่อภาพ
 ของพระมหากษัตริย์ว่า ทรงเป็นผู้สร้างประโยชน์สุขต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับประชาชน

๔.๒.๑.๔ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนด้วย โครงสร้างประโยค

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมักเรียบเรียงประโยคเพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างสถาบันกษัตริย์ อันได้แก่ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์กับประชาชนและประเทศชาติ โดยพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์มักเป็นผู้กระทำกริยา ในขณะที่ประชาชนและประเทศชาติเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำกริยานั้นของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์มีต่อประชาชนและประเทศชาติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๒๒) ครูไพลินเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ให้นักเรียนฟังว่า “เมื่อเดือนมีนาคมปีกลาย ในหลวงและพระราชินีเสด็จมาเยี่ยมประชาชนที่อำเภอนี้ ทั้งสองพระองค์พระราชทานเสื้อผ้าและผ้าห่มให้คนยากจน และตรัสกับประชาชนที่มาเฝ้ารับเสด็จด้วย”

(ป.๒ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๐๒-๑๐๔)

(๒๓) แม่กัมลงกราบพระบรมฉายาลักษณ์ บัดนี้พระองค์ท่านได้พระราชทานชีวิตใหม่แก่พสกนิกรของพระองค์แล้ว

(ป.๔ เล่ม ๒, ๒๕๔๔: ๔)

(๒๔) ขื่อนี้พม่าพุดแก้ตัวเปล่าๆ ที่พวกไทยชิงชัยชนะได้ ก็เพราะพวกไทยรักสมเด็จพระนเรศวร เพราะเห็นแล้วว่า พระนเรศวรตั้งพระทัยที่จะป้องกันมิให้คนชาติอื่นมาย่ำยีเราได้

(แบบเรียน เล่ม ๓, ๒๕๐๓: ๑๔๕)

ตัวอย่างที่ (๒๒) – (๒๔) เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการเรียบเรียงประโยคเพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน โดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้ให้ ในขณะที่ประชาชนเป็นผู้รับ ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๒๒) นั้นเรียบเรียง

ประโยชน์ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงเป็นผู้กระทำการ
 “พระราชทานเสื้อผ้าและผ้าห่ม” โดยมี “คนยากจน” เป็นผู้รับสิ่งที่พระราชทานนั้น เช่นเดียวกับ
 ตัวอย่างที่ (๒๓) ที่กล่าวถึงครอบครัวหนึ่งที่ปฏิบัติตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ในพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวจนสามารถฝ่าวิกฤติในชีวิตได้ ดังจะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้เรียบเรียงให้
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้กระทำการ “พระราชทานชีวิตใหม่” โดยมีตัวละคร “แม่”
 ซึ่งเป็น “พสกนิกรของพระองค์” เป็นผู้รับผลของการพระราชทานนั้น ส่วนตัวอย่างที่ (๒๔) นั้น
 กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทรงปกป้องประชาชนจากการรุกรานของชาติอื่น จะเห็น
 ตัวอย่างนี้ได้เรียบเรียงให้สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นผู้กระทำการ “ป้องกันมิให้ชาติอื่นมาย่ำยี”
 โดยมีประชาชนชาวไทย หรือ “เรา” เป็นผู้รับประโยชน์จากการที่ทรงป้องกันนั้น

นอกจากการเรียบเรียงประโยชน์ให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้กระทำการ โดยมี
 ประชาชนเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำกรณีนี้นั้นดังตัวอย่างข้างต้นแล้ว ตัวบทหนังสือเรียนยัง
 ได้กล่าวถึง พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น ได้แก่ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส และ
 พระราชธิดาโดยเรียบเรียงให้พระบรมวงศานุวงศ์ดังกล่าวเป็นผู้กระทำการ และมีประชาชนและ
 ประเทศชาติเป็นผู้รับประโยชน์เช่นกัน ดังตัวอย่างที่ (๒๕) นี้

(๒๕) สมเด็จพระราชินีสิริกิติ์	ทรงใกล้ชิดช่วยทุกสิ่งเป็นมิ่งขวัญ
สร้างอาชีพให้ประชากรพัน	ทรงสร้างสรรค์ “ปาร์กน้ำ” ให้ดำรง
ทั้งเจ้าฟ้าทุกพระองค์ทรงช่วยชาติ	รับพระราชภาระ ๒ ประสงค์
มิเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยลำบากองค์	จักรีวงศ์เปี่ยมล้นคนศรัทธา

(ป.๓ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๑๒๑)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๒๕) นี้เรียบเรียงประโยชน์ให้ “สมเด็จพระ
 ราชินีสิริกิติ์” ทรงกระทำการ “ทรงใกล้ชิดช่วยทุกสิ่งเป็นมิ่งขวัญ” และ “สร้างอาชีพให้ประชา
 สารพัน” โดยมี “ประชา” เป็นผู้รับประโยชน์จากการทรงกระทำกรณดังกล่าว เช่นเดียวกับ “เจ้าฟ้า
 ทุกพระองค์” ซึ่งหมายถึง พระราชโอรสและพระราชธิดาที่ทรงกระทำการ “ทรงช่วย” โดยมี “ชาติ”
 เป็นผู้ได้รับประโยชน์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า การสร้างความสัมพันธ์ในประโยชน์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนรวมถึงประเทศชาตินั้น เป็นกลวิธีที่สื่อให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีต่อประชาชนและประเทศชาติ ซึ่งเป็นการประกอบสร้างภาพของสถาบันกษัตริย์ว่าเป็น “ผู้ให้” ทั้งวัตถุประสงค์ของ การปกป้องคุ้มครอง อาชีพ แนวคิดในการดำเนินชีวิต ตลอดจนความช่วยเหลือต่างๆ แก่ประชาชน

๔.๒.๑.๕ การใช้อุปลักษณ์

จากการศึกษาถ้อยคำอุปลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในคัมภีร์ท้าวทนต์เรียนพบว่า ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่ใช้นั้นมักเป็นถ้อยคำอุปลักษณ์ที่ต้องการสื่อความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และพระเมตตาที่ทรงมีต่อประชาชน และเมื่อพิจารณาแบบเปรียบเทียบที่คัมภีร์ท้าวทนต์เรียนเลือกใช้เพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับสิ่งทั้งสอง พบว่า ถึงแม้จะมีการเลือกใช้แบบเปรียบเทียบที่ค่อนข้างหลากหลายแต่แบบเปรียบเทียบเหล่านั้นต่างสื่อมโนทัศน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และพระเมตตาเหมือนกัน ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ มโนอุปลักษณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑.๕.๑ [พระมหากษัตริย์ คือ พ่อ]

จากการศึกษาคัมภีร์ท้าวทนต์เรียนผู้วิจัยพบว่า คัมภีร์ท้าวทนต์เรียนนั้นมีการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่ใช้ “พ่อ” เป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ ซึ่งสื่อมโนทัศน์ที่เห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพ่อ ในขณะที่ประชาชนเป็นลูกของพระองค์ การสื่อมโนทัศน์เป็นการสื่อภาพของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นผู้ปกป้อง คุ้มครองประชาชนด้วยความรัก ความเมตตาและเสียสละพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนให้ผู้อ่านได้รับรู้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๒๖)	สมเด็จพระ	ปิยะ	มหาราช
	องค์ในหลวง	ของชาติ	จงประจักษ์
	ไทยทั่วถ้วน	ต่างถวาย	ความจงรัก
	สมัยที่ทรง	ปกปัก	ประชากร
	เมื่อสิ้นบุญ	เหมือนเดือนดับ	ลาลับโลก
	ต่างกันโศก	สร้างสุข	สโมสร
	เหมือนหนึ่งบุตร	กราวตลาด	ขาดบิทร
	วุ่นอาวรณ์	ไม่วาย	กลายคำนึง

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๒, ๒๕๐๓: ๑-๓)

(๒๗) การเสด็จสวรรคตของพระองค์ท่านนำความเศร้าโศกอาลัยอย่าง
แสนสาหัสมาสู่ชาวไทยทั่วหน้า เพราะพระองค์ทรงเป็น
พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงพระคุณธรรมวิเศษ ทรงปกครองอาณา
ประชาราษฎร์ด้วยพระเมตตาการุณย์ประหนึ่งบิดาปกครองบุตร

(ป.๓ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๑๓๐)

ตัวอย่างที่ (๒๖) และ (๒๗) ข้างต้นนี้เป็นข้อความที่กล่าวถึง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกันแต่ปรากฏในคัมภีร์หนังสือเรียนต่างหลักสูตร
กัน โดยตัวอย่างที่ (๒๖) มาจากคัมภีร์หนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓ ส่วนตัวอย่างที่ (๒๗)
มาจากคัมภีร์หนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) จะเห็นว่า ตัวอย่าง
ทั้งสองนี้ใช้ถ้อยคำอุปมาอุปไมยที่ปรากฏแบบเปรียบเทียบอย่างชัดเจนโดยเปรียบเทียบพระองค์เป็น “บิดา”
และประชาชนเป็น “บุตร” ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่าพระราชสถานะของพระองค์ที่ทรงเป็นผู้ปกครอง
มีพระราชภาระในการปกป้อง ค้ำครองราษฎรพระองค์ นอกจากนี้ การใช้แบบเปรียบดังกล่าวยัง
แสดงนัยยะให้ผู้อ่านเห็นว่า พระองค์มิได้เป็นเพียงผู้ปกครองเท่านั้น แต่ยังทรงเป็นผู้ปกครองที่ดูแล
ทุกข์สุขของประชาชน ด้วยความรัก ความเมตตาและเสียสละพระองค์เพื่อประชาชนเช่นเดียวกับที่
“บิดา” กระทำต่อ “บุตร”

๔.๒.๑.๕.๒ [พระเมตตา คือ น้ำ]

มโนอุปลักษณะสุดท้ายที่พบว่าตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์คือ มโนอุปลักษณะที่เห็นว่า พระเมตตาของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์นั้นเป็นสายน้ำ ซึ่งเป็นการทำให้พระเมตตาของพระองค์ซึ่งมีความเป็นนามธรรมนั้นมีความรูปธรรมมากขึ้น ผู้อ่านซึ่งอาจไม่ได้มีประสบการณ์ได้รับพระเมตตาจากพระองค์อย่างใกล้ชิดก็สามารถจินตนาการและรับรู้ถึงพระเมตตาที่ทรงมีต่อประชาชนได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการสื่อภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เปี่ยมไปด้วยเมตตาให้ผู้อ่านได้รับรู้ยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๒๘) เดือนเมษายนของทุกปี ชาวหุบกระพงจะตั้งตารอคอยการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมของพระองค์ เมื่อพระองค์เสด็จถึงทุกคนที่นี่มีแต่ความสุขปลาบปลื้มที่ได้เข้าเฝ้าฯ อย่างใกล้ชิด และได้รับพระเมตตา ทรงแนะแนวทางทำมาหากินให้ ทรงให้กำลังใจ ประจูน้ำทิพย์ชโลมใจ พวกเรา

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๔๒)

(๒๙) พลอยเห็น ปู่กุ่ม ลงกราบที่ พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พลอยได้ยินเสียงปู่พูดว่า พระเมตตาของพระองค์แท้ๆ จึงทำให้ฝนตก พระบารมีของพระองค์เย็นน้ำดังสายฝน

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑๖๑)

(๓๐) “สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็น
 เสมือนหยาดฝนโลมใจแผ่นดิน ทรงปลูกแผ่นดินให้มีชีวิตและ
 มีความหมาย พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปกับสมุคทรงบันทึก
 ที่มีตัวอักษรงอกงามอยู่ตลอดเวลาละ”

(ป.๕ ภ. ๒๕๔๔ : ๑๒๓)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ ตัวอย่างที่ (๒๘) และ (๒๙) นั้นเป็นข้อความ
 ที่กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนตัวอย่างที่ (๓๐) นั้นเป็นข้อความที่กล่าวถึงสมเด็จพระ
 เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะเห็นว่า ตัวอย่างเหล่านี้มีการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่มี “น้ำ”
 ชนิดต่างๆ เป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อเปรียบเทียบกับพระเมตตาที่ทั้งสองพระองค์มีต่อประชาชน
 โดยตัวอย่างที่ (๒๘) นั้นเปรียบเทียบพระเมตตาที่ทรงให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิตต่างๆ
 แก่ประชาชนว่าเป็นเหมือน “น้ำทิพย์” ที่นำความชุ่มเย็นมาแก่ประชาชนได้อย่างน่าอัศจรรย์
 ส่วนตัวอย่างที่ (๒๙) นั้นเปรียบเทียบพระเมตตาที่พระราชทานฝนหลวงมาให้แก่ประชาชนว่าเป็น
 เหมือน “น้ำฝน” ที่ชุ่มเย็นบรรเทาความแห้งแล้ง เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๓๐) ที่เปรียบพระเมตตาของ
 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีที่ “ทรงปลูกแผ่นดินให้มีชีวิตและมีความหมาย”
 ว่าเป็นเหมือน “หยาดฝน” ที่บรรเทาความแห้งแล้งและให้ชีวิตแก่ผืนดิน

การใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์เพื่อสื่อมโนอุปลักษณ์ว่า พระเมตตาของ
 พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นเหมือนน้ำดังตัวอย่างข้างต้นนี้ จึงทำให้ผู้อ่านเสมือน
 รู้สึกหรือสัมผัสได้ถึงพระเมตตาต่างๆ ที่ทรงมีต่อประชาชน ซึ่งเป็นการสื่อภาพของสถาบัน
 พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงเปี่ยมพระเมตตาแก่ประชาชนให้ผู้อ่านได้รับรู้

๔.๒.๑.๖ การใช้เสียงที่หลากหลาย

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้เสียงที่หลากหลายเพื่อสื่ออารมณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ซึ่งมีทั้งเสียงภายนอกตัวบทที่เกิดจากการสร้างสัทพยางค์ขึ้นภายในตัวบทหนังสือเรียนด้วยการนำตัวบทอื่นมากล่าวซ้ำในตัวบทหนังสือเรียน และเสียงภายในตัวบทซึ่งเป็นเสียงของตัวละครที่อยู่ในเรื่องเล่าต่างๆ ในตัวบทหนังสือเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑.๖.๑ การใช้เสียงภายนอกตัวบท

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียน ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการสร้างสัทพยางค์โดยนำตัวบทเรียงความที่กล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์มากล่าวซ้ำในตัวบทหนังสือเรียนซึ่งเป็นการทำให้อารมณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในตัวบทเรียงความดังกล่าวถูกสื่อไปยังผู้อ่านด้วยเสียงของผู้เรียบเรียงเรียงความนั้น ซึ่งถือเป็นเสียงจากภายนอกตัวบทหนังสือเรียน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๓๑) ...การปฏิบัติพระกรณียกิจของ ศาสตราจารย์ ดร.สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี จึงเป็นคุณประโยชน์อย่างมากมาที่สุดที่จะบรรยายเป็นรายละเอียดได้ครบถ้วน ทั้งแก่ประชาชน ประเทศชาติ และแก่ชาวโลกทั้งมวล เพราะตราบไคที่ประชาชนของพระองค์ยังคงเดือดร้อนและยากจน และภารกิจของพระองค์ก็ยังคงไม่จบสิ้น ทรงทุ่มเทให้ทำงานอย่างเต็มที่อย่างไม่ทรงหวั่นไหวต่อ พระสุขภาพของพระองค์เอง ชีวิตของพระองค์อุทิศให้กับการงานดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “งานก็คือทั้งชีวิตของฉัน” พระนามของพระองค์ที่ทรงได้รับการกล่าวขานจากประชาชนชาวไทย จึงเหมาะสมยิ่งนัก “สมเด็จพระเจ้าฟ้า

นักวิทยาศาสตร์” “เจ้าฟ้าศาสตราจารย์” “เจ้าฟ้านักพัฒนา” ของจง
พระเจริญยิ่งยืนนานเทอญ

(เรียงความชนะเลิศประเภทนักเรียนประถมศึกษา รางวัลที่ ๑
ของเด็กหญิง ชเนตรา ไชยศรี โรงเรียนพลับพลาชัย
กรุงเทพมหานคร ในการประกวดเรียงความเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี
เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชันษา ๓ รอบ)

(ป.๕ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑๐๑)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างนี้เป็นตัวบทเรียงความที่ถูกนำมา
กล่าวซ้ำในตัวบทหนังสือเรียน โดยเรียงความที่นำมากล่าวซ้ำดังกล่าวยังเป็นเรียงความที่ได้รับ
รางวัลและในตอนท้ายของเรียงความยังได้ระบุรายละเอียดของผู้เขียนเรียงความและรางวัลที่ได้รับ
จากการประกวดไว้อย่างชัดเจน การนำเรียงความนี้มาผลิตซ้ำในตัวบทหนังสือเรียนเช่นนี้จึงเป็น
การใช้เสียงของเด็กนักเรียนที่มีตัวตนจริงอยู่ในสังคมมาเพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์
และการระบุงานที่เรียงความนี้ได้รับยังเป็นการแฝงเสียงของคณะกรรมการซึ่งเป็นเสียงของ
ผู้ทรงคุณวุฒิที่ยืนยันว่า ข้อความที่เสียงของเด็กนักเรียนคนนี้ถ่ายทอดมานั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องและ
มีคุณค่า จึงยิ่งทำให้อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ที่สื่อจากเรียงความนี้มีความน่าเชื่อถือมาก
ยิ่งขึ้นด้วย

๔.๒.๑.๓.๒ การใช้เสียงภายในตัวบท

นอกจากเสียงภายนอกตัวบทดังกล่าวแล้ว ตัวบทหนังสือเรียนยังได้สื่อ
อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านเสียงของตัวละครในนิทานและเรื่องเล่าต่างๆ
ที่ปรากฏอยู่ในตัวบทหนังสือเรียนอีกด้วย ตัวละครที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อถ่ายทอด
อุดมการณ์นี้มีทั้งตัวละครหลักที่เด็กวัยเดียวกันกับผู้อ่านและตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งตัวละคร
เหล่านี้จะเป็นผู้ที่ประสบกับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งทำให้เรื่องราว

อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่สื่อมานั้นมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดผ่านเสียงของผู้ที่มีประสบการณ์หรือพบเห็นเหตุการณ์นั้นมาด้วยตนเอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๓๒) ดวงตาของแม่จับอยู่ที่พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่แขวนไว้ข้างฝาบ้านใกล้หิ้งพระ แม่น้ำตาคลอเบาแม่คงตื่นตันใจในพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แม่ก็มลงกราบพระบรมฉายาลักษณ์ บัดนี้พระองค์ท่านได้พระราชทานชีวิตใหม่แก่พสกนิกรของพระองค์แล้ว

(ป.๔ เล่ม ๒, ๒๕๔๔: ๔)

(๓๓) ครูไพลินเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ให้นักเรียนฟังว่า “เมื่อเดือนมีนาคมปีกลาย ในหลวงและพระราชินีเสด็จมายเยี่ยมประชาชนที่อำเภอนี้ ทั้งสองพระองค์พระราชทานเสื้อผ้าและผ้าห่มให้คนยากจน และตรัสกับประชาชนที่มาเฝ้ารับเสด็จด้วย”

(ป.๒ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๐๒-๑๐๔)

ตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๓๒) นั้นใช้เสียงของตัวละครเด็กซึ่งเล่าเรื่องในลักษณะของผู้เล่าเรื่องที่เป็นพยาน (witness-narrator) รับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวละครหลัก และ นำเรื่องนั้นๆ มาเล่า (อิรวดี ไตลังคะ, ๒๕๔๖) ซึ่งตัวละครหลักที่ผู้เล่าเรื่องกล่าวถึงคือ “แม่” ของตัวละครผู้เล่าเรื่องนั่นเอง การเล่าเรื่องโดยใช้เสียงของตัวละครเด็กในฐานะของผู้เห็นเหตุการณ์เช่นนี้ เสมือนเป็นการถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ด้วยสายตาและมุมมองของเด็กซึ่งมีสถานภาพเช่นเดียวกับผู้อ่าน นอกจากนี้ยังเป็นเด็กผู้ที่มีประสบการณ์ได้สัมผัสกับเหตุการณ์นั้นด้วยตนเอง จึงยังสามารถชักจูงให้ผู้อ่านคล้อยตามอุดมการณ์ที่สื่อมานั้น ได้มากยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๓๓) ที่ใช้เสียงของ “ครูไพลิน” ซึ่งเป็นตัวละครผู้ใหญ่ที่ตัวละครเด็กในเรื่องเคารพนับถือเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ การที่ทรงเป็นผู้ให้ด้วยการเล่าเหตุการณ์ที่ตนได้ประสบมาให้นักเรียนในเรื่องฟัง การใช้เสียงของตัวละครที่น่าเคารพ

นับถือและเป็นผู้มีประสบการณ์สัมผัสกับเหตุการณ์นั้น โดยตรงจึงทำให้ผู้อ่านที่เป็นเด็กคล้อยตาม
อุดมการณ์ที่สื่อมานั้นได้มากยิ่งขึ้นเช่นกัน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การใช้เสียงที่หลากหลายนั้นมิได้เป็นกลวิธี
ที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่อภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์โดยตรงแต่เป็น
กลวิธีที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือแก่ภาพของพระมหากษัตริย์และ
พระบรมวงศานุวงศ์ที่หนังสือเรียนสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาอื่นๆ ทำให้ผู้อ่านคล้อยตามและเชื่อว่า
ภาพของพระมหากษัตริย์ที่หนังสือเรียนสื่อ่นั้นเป็นภาพจริง โดยการใช้เสียงของบุคคลต่างๆ ที่อาจมี
ผลต่อการชักจูงผู้อ่านเป็นผู้ถ่ายทอดแทนเสียงของผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียน

๔.๒.๒. อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในตัวบท
หนังสือเรียนดังได้กล่าวถึงข้างต้นทำให้พบว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับ
พระมหากษัตริย์โดยมุ่งประกอบสร้างภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีลักษณะ
๔ ประการ ได้แก่

๔.๒.๒.๑ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้มีคุณสมบัติที่น่ายกย่อง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้ใช้การเลือกใช้คำศัพท์ต่างๆ
เพื่อสร้างให้พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ให้ทรงเป็นผู้ที่เปี่ยมไปด้วยคุณสมบัติต่างๆ คือ
มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม กล้าหาญ สง่างาม ซึ่งล้วนแต่เป็นคุณสมบัติที่สื่อภาพของพระองค์
ในฐานะบุคคลที่ประกอบด้วยลักษณะที่ดั่งกษัตริย์ที่น่ายกย่อง พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่
ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปผู้อ่านจึงเป็นภาพของบุคคลที่น่าเคารพนับถือผู้หนึ่งในสังคม

๔.๒.๒.๒ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้มีบุญบารมี

ลักษณะอีกประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ด้วบทหนังสือเรียนมักสื่อให้ผู้อ่านเห็นคือ การทรงเป็นผู้ที่มีบุญบารมี ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้คำศัพท์ที่สื่อความหมายดังกล่าว เช่น “มีบุญญาธิการมาก” “มีบุญญานูภาพ” “มีความศักดิ์สิทธิ์” “อภินิหาร” และ “อศจรรย” ด้วยเหตุนี้ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์จึงเป็นบุคคลที่ประชาชนเคารพนับถือ

๔.๒.๒.๓ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ปกครองที่เสียสละและมีความเมตตา

ภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์อีกประการหนึ่งที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านคือ การทรงเป็นผู้ปกครองที่เสียสละและมีความเมตตา ดังจะเห็นได้จากการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครอง การปกครอง การเสียสละ การสร้างประโยชน์สุข การห่วงใยประชาชนและการมีความเมตตา การใช้อุปถัมภ์เกี่ยวกับ “พ่อ” และ “ลูก” รวมถึงการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์กับประชาชนด้วยโครงสร้างประโยคที่มักกล่าวถึงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในฐานะของผู้ให้และประชาชนในฐานะของผู้รับ กลวิธีเหล่านี้ต่างสื่อให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองประเทศและประชาชนให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ อีกทั้งยังทรงเมตตาและดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิด ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจและอุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของประเทศและประชาชน

๔.๒.๒.๔ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ที่คนไทยให้ความเคารพรัก

ภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ประการสุดท้ายที่ด้วยหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านคือ ภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงเป็นผู้ที่คนไทยให้ความเคารพรัก ภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ประการนี้สื่อให้เห็นได้จากเลือกใช้คำศัพท์ที่กล่าวถึงความรู้สึกที่ประชาชนมีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งมักพบคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความรักและความเคารพ

หากพิจารณาความค้อยทั้ง ๔ ประการของอุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ข้างต้น จะเห็นว่า ความค้อยเหล่านี้เป็นความค้อยที่มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ความค้อยทุกประการต่างร่วมกันประกอบสร้างภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ให้ผู้อ่านเห็นว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีลักษณะต่างๆ ที่น่าเคารพยกย่อง ซึ่งเป็นการสื่อภาพด้านบวกของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ไปยังผู้อ่าน การสื่อความค้อยดังกล่าวของอุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านด้วยหนังสือเรียนนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นการปลูกฝังเจตคติที่ดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ให้แก่ผู้อ่าน เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการปกครองระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ประเทศไทยใช้อยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของหลักสูตรทั้ง ๔ หลักสูตรยัง พบว่า การสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการปกครองระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้นเป็นวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งที่ทุกหลักสูตรการศึกษาต้องการปลูกฝังให้ผู้เรียน (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๐๓; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๑; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๔; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕)

๔.๓ อุดมการณ์รัฐกับประชาชน

อุดมการณ์รัฐกับประชาชนเป็นชุดความคิดที่สื่อความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐมีลักษณะเป็นอย่างไร ตลอดจนมีปฏิสัมพันธ์กับประชาชนในลักษณะใด ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นถึงสถานภาพที่มีระหว่างกันของรัฐกับประชาชน อุดมการณ์รัฐกับประชาชนนี้เป็นชุดความคิดที่ปรากฏในค้วบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตร เพียงแต่มิได้ปรากฏในค้วบทหนังสือเรียนทุกเล่ม อีกทั้งยังปรากฏอุดมการณ์นี้ในค้วบทหนังสือเรียนมากน้อยแตกต่างกันด้วย

จากการศึกษาค้วบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์นี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาหลายลักษณะและสามารถแสดงให้เห็นถึงความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๓.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์รัฐกับประชาชน

จากการศึกษาค้วบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์รัฐกับประชาชนนี้สื่อผ่านกลวิธีภาษาต่างๆ ทั้งสิ้น ๕ กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ การสร้างความสัมพันธ์ในประโยคระหว่างรัฐกับประชาชน การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน และการใช้เสียงที่หลากหลาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๓.๑.๑ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่ค้วบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์รัฐกับประชาชนนั้น ผู้วิจัยพบว่า การเลือกใช้คำศัพท์ที่นำมาปรากฏร่วมกับคำที่มีความหมายอ้างถึงรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นเป็นกลวิธีทางภาษาประการหนึ่งที่ค้วบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับรัฐกับประชาชนไปสู่ผู้อ่าน ทั้งนี้เนื่องจากคำศัพท์ที่ค้วบทหนังสือเรียนเลือกใช้นั้นได้สื่อความหมายให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงการกระทำและลักษณะของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจน

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนให้ผู้อ่านได้รับรู้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้าง และต่อยอดการรับรู้และทัศนคติที่มีต่อรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐให้แก่ผู้อ่านตามที่ผู้เรียบเรียงด้วยท หนังสือเรียนต้องการ

คำศัพท์ที่ด้วยทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์รัฐกับประชาชน ประกอบด้วยคำและวลีที่แสดงถึงการกระทำของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีต่อประชาชนและ ประเทศ คำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และคำและวลีที่แสดงถึงความรู้สึกรอง ประชาชนที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๔ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้ร่วมกับคำที่สื่อถึงรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ

ประเภท คำศัพท์	กลุ่ม ความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำและวลีที่ ปรากฏใช้กับ “รัฐ” และ “รัฐบาล”	การ พัฒนา ประเทศ	กระจายความเจริญ ช่วยพัฒนา เศรษฐกิจ ส่งเสริมการลงทุน ส่งเสริมการผลิต ตัดถนนคู่ยอดคดอย	√	-	√	√
	การช่วยเหลือ ประชาชน	ปันอาหารให้ประชาชน ส่งหมอรักษาสัตว์มารักษาให้ ส่งหน่วยทำฝนหลวงมายังหมู่บ้าน	-	√	√	√
คำและวลีที่ที่ ปรากฏใช้กับ “ข้าราชการ” และ “เจ้าหน้าที่ ของรัฐ”	การช่วยเหลือ ประชาชน	ช่วยเหลือการทำไร่ทำนา ช่วยเหลือ ประชาชน ช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้าย ช่วยให้คนไทยมีสุขภาพดี ให้คำแนะนำ แนะนำวิธีการ ประหยัดเพื่อประโยชน์แก่ผู้บริโภคร	-	√	√	√
คำและวลีที่ ปรากฏใช้กับ “ทหาร”	การป้องกัน ประเทศ	ต่อสู้ป้องกันประเทศ ป้องกัน ประเทศ ช่วยพิทักษ์นักราประชาราษฎร์ พิชิตศัตรู	√	√	√	-
	ความกล้าหาญ	มีความกล้าหาญในการรบ	-	-	√	-

ประเภท คำศัพท์	กลุ่ม ความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำและวลีที่ ปรากฏใช้กับ “ตำรวจ”	ก าร ดู แล ค วาม ส ง บ รียบร้อยของ บ้านเมือง	รักษาความสงบ คอยดูแลความ สงบของบ้านเมือง คอยคุ้มครอง ประชาชนให้อยู่กันอย่างมีความสุข บ้านเมือง	-	✓	✓	✓
	ความชำนาญ ในการ ปฏิบัติงาน	ชำนาญในการสอบเอาความจริงจาก ศัตรู	-	✓	-	-
	ค วาม เป็น มิตร	ยิ้มด้วยความเอ็นดู เป็นเพื่อนที่ดีของทุกคน	-	✓	-	-
คำและวลีที่ ปรากฏใช้กับ “นายอำเภอ”	ก าร ดู แล ช ่วย เหนือ ประชาชน	ดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน ทำให้ท้องถิ่นเจริญก้าวหน้า	-	✓	-	-
คำและวลีที่ ปรากฏใช้กับ “กำนัน” และ “ผู้ใหญ่บ้าน”	ก าร ดู แล ช ่วย เหนือ ประชาชน	ดูแลให้คนในหมู่บ้านมีความสุข อุปถัมภ์ค้ำจุนลูกบ้าน	-	✓	✓	-
	ความเป็นมิตร	มีอัธยาศัยดี	-	✓	-	-
คำและวลีที่ ปรากฏใช้กับ “เกษตรอำเภอ”	การให้ความรู้ และคำแนะนำ	ส่งเสริมเจ้าของที่ดินให้ปลูกพืช แนะนำให้ปลูกส้ม	-	✓	✓	-
	ก าร ดู แล ช ่วย เหนือ ประชาชน	ช่วยทำเล้าไก่ มาช่วยดูแล ให้พันธุ์ไก่ ออกไปเยี่ยมชาวไร่ ชาวนาที่อยู่ไกล	-	✓	-	-
	ความจริงจัง ในการปฏิบัติ หน้าที่	ขยันขันแข็ง พิถีพิถันในการทำงาน มาก	-	✓	-	-
	ค วาม เป็น มิตร	เป็นกันเอง ไม่ชอบเห็นใครทำพินอบพิเทา ปราศจากการถือยศถือศักดิ์	-	✓	-	✓

ตารางที่ ๔.๔ ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกลุ่มต่างๆ ไปสู่ผู้อ่านทั้งด้านการปฏิบัติหน้าที่และลักษณะของเจ้าหน้าที่ของรัฐกลุ่มนั้น ในด้านการปฏิบัติหน้าที่ ตัวบทหนังสือเรียนมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงการกระทำของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งหากพิจารณาจำแนกตามประเภท จะเห็นว่า คำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ใช้นั้นล้วนเป็นคำศัพท์ที่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่รับผิดชอบที่รัฐและเจ้าหน้าที่ด้านนั้นๆ ต้องปฏิบัติ ได้แก่ รัฐและรัฐบาลมีหน้าที่พัฒนาประเทศและช่วยเหลือประชาชน ข้าราชการโดยรวมมีหน้าที่ช่วยเหลือประชาชน ทหารมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศ ตำรวจมีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง นายอำเภอมีหน้าที่ดูแลช่วยเหลือประชาชนเช่นเดียวกับกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน และเกษตรอำเภอมีหน้าที่ให้ความรู้และคำแนะนำและช่วยเหลือด้านการเกษตรแก่เกษตรกร

หากพิจารณาการใช้คำศัพท์กลุ่มนี้โดยรวมจะเห็นว่า การใช้คำศัพท์เหล่านี้เป็นการสื่อภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนอย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ และอาจส่งผลต่อการปลูกฝังให้ผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนปฏิบัติตามเช่นนี้ หากได้เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเมื่อเติบโตขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ หากพิจารณาคำศัพท์ที่สื่อให้เห็นถึงลักษณะของเจ้าหน้าที่ของรัฐหน่วยต่างๆ จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่สื่อให้เห็นถึงลักษณะของเจ้าหน้าที่ของรัฐใน ๒ ด้าน ได้แก่

๑) การเป็นผู้ที่สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ได้อย่างดี ดังจะเห็นได้จากการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความกล้าหาญกับทหารเพื่อสื่อให้เห็นว่า ทหารซึ่งมีหน้าที่ป้องกันประเทศนั้นไม่มีความหวั่นเกรงต่อข้าศึกศัตรู การใช้คำที่มีความหมายเกี่ยวกับความชำนาญในการปฏิบัติงานกับตำรวจเพื่อสื่อให้เห็นว่า ตำรวจซึ่งมีหน้าที่สอบสวนเพื่อหาคนกระทำผิดนั้นมีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่นี้ได้อย่างดี และการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความจริงจังในการปฏิบัติหน้าที่กับเกษตรอำเภอเพื่อแสดงให้เห็นว่า เกษตรอำเภอนั้นทำหน้าที่ในการให้ความรู้ด้านการเกษตรแก่เกษตรกรอย่างจริงจัง การสื่อลักษณะเหล่านี้ของเจ้าหน้าที่ของรัฐให้

ผู้อ่านรับทราบจึงเป็นการเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐเหล่านี้มีความสามารถหรือคุณสมบัติเพียงพอที่จะปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติได้อย่างสมบูรณ์

๒) การเป็นมิตรที่ดีของประชาชน ภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐด้านนี้สื่อให้เห็นได้จากการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเป็นมิตรซึ่งปรากฏใช้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐในหลายกลุ่ม ได้แก่ ตำรวจ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงเกษตรอำเภอ การใช้คำศัพท์กลุ่มนี้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐหน่วยต่างๆ จึงเป็นการสื่อภาพให้ผู้อ่านเห็นว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นเป็นมิตรที่ดีของประชาชน

หากพิจารณาการเลือกใช้คำศัพท์เหล่านี้กับรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐดังกล่าวจะเห็นว่า ถึงแม้คำศัพท์เหล่านี้อาจปรากฏกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพียงบางหน่วยงานอันเนื่องมาจากหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรเลือกกล่าวถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐบางหน่วยงานแตกต่างกัน แต่คำศัพท์ที่ตัวบทเลือกใช้กับรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเหล่านี้ก็สื่อให้เห็นภาพโดยรวมของรัฐเจ้าหน้าที่ของรัฐ ๒ ประการ คือ รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนอย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ และเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นมิตรกับประชาชน ไปสู่ผู้อ่าน ซึ่งล้วนแต่เป็นภาพด้านบวกของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งสิ้น

๔.๓.๑.๒ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ด้วยโครงสร้างประโยค

นอกจากการใช้เลือกคำศัพท์ในตัวบทหนังสือเรียนที่สื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนดังกล่าวข้างต้นแล้ว การเรียบเรียงประโยคที่กล่าวถึงรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนนั้นก็สามารสื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนได้เช่นกัน ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเรียบเรียงประโยคที่แสดงความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างรัฐกับประชาชน โดยประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการกระทำของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงสถานภาพและปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนได้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๓๔) คุณทวีปเกษตรอำเภอที่พวกเด็กๆ เคารพและรักใคร่ เป็นผู้แนะนำช่วยเหลือให้ชาวบ้านแถบนั้นทำสวนผักเพื่อเป็นอาหารและเพิ่มพูนรายได้

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๕๕)

(๓๕) เจ้าหน้าที่ของบ้านเมืองได้เข้ามาให้คำแนะนำคนในหมู่บ้านของเล่าซู่ให้รวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์ เพื่อผลิตและขายเครื่องประดับต่างๆ ที่เป็นงานฝีมือ เช่น เครื่องเงิน เป็นต้น

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๒๕)

ตัวอย่างที่ (๓๔) เป็นข้อความที่กล่าวถึงตัวละคร “ทวีป” ซึ่งมีตำแหน่งเป็น “เกษตรอำเภอ” จะเห็นว่า ตัวอย่างนี้มีการเรียบเรียงประโยคให้ตัวละคร “ทวีป” เป็นผู้กระทำการ “ช่วยเหลือให้ทำสวนผัก” โดยมี “ชาวบ้านแถบนั้น” เป็นผู้ได้รับการ “ช่วยเหลือ” นั้น ส่วนตัวอย่างที่ (๓๕) เป็นข้อความที่กล่าวถึง “เจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง” โดยเรียบเรียงให้ “เจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง” เป็นผู้กระทำการ “เข้ามาให้คำแนะนำให้รวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์” และมี “คนในหมู่บ้านของเล่าซู่” เป็นผู้ได้รับคำแนะนำนั้น

จากตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้ประโยคที่มักเรียบเรียงให้รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กระทำการอันเป็นประโยชน์ต่างๆ โดยมีประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการกระทำนั้นของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ การใช้ประโยคที่เรียบเรียงให้มีความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างรัฐกับประชาชนดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ในแบบผู้ให้ความช่วยเหลือและผู้รับความช่วยเหลือ ซึ่งเป็นการสื่อภาพรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อประชาชน ไปสู่ผู้อ่าน

๔.๓.๑.๓ การใช้ประโยชน์แสดงผล

การใช้ประโยชน์แสดงผลเป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่พบว่าตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์รัฐกับประชาชนไปสู่ผู้อ่าน ด้วยเหตุที่ประโยชน์แสดงผลประกอบด้วยเนื้อความ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นเหตุและส่วนที่เป็นผล ตัวบทหนังสือเรียนจึงเลือกใช้ประโยชน์แสดงผลนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า การกระทำรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นเป็นสาเหตุทำให้ประชาชนได้รับความสะดวกสบาย ตลอดจนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๓๖) ตรงสี่แยกรถติดอยู่นาน ต้องมีตำรวจจราจรมาช่วยรถจึงเคลื่อนที่ไปได้

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๗๗)

(๓๗) รัฐบาลได้ตัดถนนสุขุมวิท หมู่บ้านของเล่าชูจึงมีนักท่องเที่ยวมาเยือนมิได้ขาด บรรดาแม่บ้านมีรายได้อีกจากการขายงานฝีมือที่สวยงาม เช่น เครื่องเงิน ผ้าลายปัก แต่ละครอบครัวจึงมีรายได้อีกดีขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ก็สุขสมบูรณ์

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๒๓)

จากตัวอย่างทั้งสองนี้จะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๓๖) ซึ่งกล่าวถึงการจราจรที่ติดขัดบริเวณสี่แยกนั้น ตัวบทหนังสือเรียนได้เลือกใช้ประโยชน์แสดงผล คือ “ต้องมีตำรวจจราจรมาช่วยรถจึงเคลื่อนที่ไปได้” โดยมีคำว่า “จึง” เป็นคำเชื่อมแสดงผลระหว่างเนื้อความส่วนที่กล่าวถึงสาเหตุ คือ “ต้องมีตำรวจจราจรมาช่วย” กับเนื้อความส่วนที่เป็นผล คือ “รถจึงเคลื่อนที่ไปได้” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ความช่วยของตำรวจนั้นเป็นสาเหตุให้การจราจรที่ติดขัดนั้นเคลื่อนที่ไปได้ ส่วนตัวอย่างที่ (๓๗) นั้นกล่าวถึงหมู่บ้านของตัวละคร “เล่าชู” ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาแห่งหนึ่ง ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ประโยชน์แสดงผลที่มีคำว่า “จึง” เป็นคำเชื่อมแสดงผล จะเห็นว่า ตัวอย่างนี้มีเนื้อความที่กล่าวถึงสาเหตุ คือ “รัฐบาลได้ตัดถนนสุขุมวิท” และ เนื้อความส่วนที่เป็นผล คือ “หมู่บ้านของเล่าชูจึงมีนักท่องเที่ยวมาเยือนมิได้ขาด บรรดาแม่บ้านมีรายได้อีกจากการขายงานฝีมือที่สวยงาม เช่น เครื่องเงิน ผ้าลายปัก แต่ละครอบครัวจึงมีรายได้อีกดีขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ก็สุขสมบูรณ์” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การกระทำของรัฐ คือ “รัฐบาลได้ตัดถนนสุขุมวิท”

ยอดคอย” นั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้ “หมู่บ้านของเล่าซู่” มีนักท่องเที่ยวนมาเที่ยวชม แม่บ้านมีรายได้จากการขายงานฝีมือ และครอบครัวมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเลือกใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า การกระทำของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์ต่างๆ ทั้งด้านความสะดวกสบายและความเป็นอยู่ การใช้ประโยคแสดงเหตุผลเพื่อแสดงถึงรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเช่นนี้จึงเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงความสำคัญของภาครัฐที่เป็นผู้อำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั่วไปได้อย่างชัดเจน

๔.๓.๑.๔ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

จากการศึกษาข้อมูลตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร พบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้ภาษาที่แฝงความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่สื่อให้เห็นความคิด ความเชื่อบางประการของคนในสังคมที่มีต่อรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นการตอกย้ำภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ประชาชนและสังคมรับรู้ไปสู่ผู้อ่านอีกวิธีการหนึ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๓๘) เกษตรอำเภอหัวเราะ “อย่าเรียกฉันว่าท่านเลยนะ พวกเธอเรียกฉันว่าอาตึกว่า ฉันไม่ชอบเห็นใครทำพินอบพิเทาเกินไป ขอให้เราเป็นเพื่อนกัน”

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๕๘-๕๙)

(๓๙) ไม่เพียงแต่พวกเด็กๆ เท่านั้นที่ชอบเกษตรอำเภอ พวกผู้ใหญ่ก็นิยมชมชอบเป็นอันมาก เพราะเขาเป็นคนดีไม่มีเลศนัยใดๆ เขามาคลุกคลีดีโมกับพวกเด็กๆ โดยปราศจากการถือยศถือศักดิ์และช่วยทุกคนตามสัญญา

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๕๔-๕๕)

ตัวอย่างที่ (๓๘) และ (๓๙) นี้เป็นข้อความที่กล่าวถึงตัวละคร “ทวีป” ซึ่งมีตำแหน่งเป็น “เกษตรอำเภอ” เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาปฏิบัติหน้าที่ในท้องถิ่น หากพิจารณาตัวอย่างทั้งสองจะเห็นว่า ภาพของตัวละคร “เกษตรอำเภอ” ที่ตัวบทหนังสือเรียนกล่าวถึงนั้นมีความเป็นกันเองกับ

ชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากวลี “ไม่ชอบเห็นใครทำพินอบพิเทาเกินไป” ดังตัวอย่างที่ (๑๘) และ “โดยปราศจากการถือยศถือศักดิ์” ดังตัวอย่างที่ (๑๙) แต่การใช้คำแสดงการปฏิเสธ “ไม่ชอบ” ในตัวอย่างที่ (๑๘) และ “ปราศจาก” ในตัวอย่างที่ (๑๙) นั้นกลับสื่อให้เห็นว่าการ “พินอบพิเทา” ต่อเจ้าหน้าที่รัฐนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคม อีกทั้ง “การถือยศถือศักดิ์” ของเจ้าหน้าที่รัฐในการปฏิบัติสัมพันธ์กับประชาชนนั้นก็เป็นที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ด้วยเหตุนี้ ตัวอย่างทั้งสองจึงได้สื่อให้เห็นถึงสถานภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐตามความคิด ความเชื่อของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยมักเห็นว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นที่ยศของประชาชนทั่วไป

๔.๓.๑.๕ การใช้เสียงที่หลากหลาย

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ในการสื่ออุดมการณ์รัฐกับประชาชนนั้น ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้เสียงของตัวละครประเภทต่างๆ ๓ กลุ่มเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับรัฐกับประชาชนไปสู่ผู้อ่าน ได้แก่ เสียงของตัวละครที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ประกอบด้วยเสียงของตัวละครที่มีความน่าเชื่อถือ เสียงของประชาชนที่มีประสบการณ์ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเสียงของตัวละครที่เป็นเด็ก เสียงของตัวละครทั้ง ๓ กลุ่มนี้ต่างมีผลต่อการชักจูงผู้อ่านให้เชื่อและคล้อยตามภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการสื่อมายังผู้อ่านในลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้

(๔๐) ครูว่า “นั่นแหละ จุดหมาย ของลุงอ่วม
 งานของแก กับป้านวม ไม่มีสูญ
 เพราะว่ารัฐ กำลังเฟื่อง เร่งก่อสร้าง
 ให้ประสบ สิ่งพร้อมมูล เหมือนหมายใจ
 ชนบท บ้านไร่ อีกไม่ช้า
 จะไปถึง ชั่วพริบตา เหมือนอยู่ใกล้
 เพราะทางหลวง สายต่างๆ สร้างออกไป
 จากธานีเมือง ชั้นใน ไม่หยุดยั้ง
 .....

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๔. ๒๕๐๓: ๑๘-๑๙)

(๔๑) มานะถามพ่อว่า นายอำเภอมีหน้าที่อะไรบ้าง พ่อตอบว่า นายอำเภอมี
 หน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน ทำให้ท้องถิ่นเจริญก้าวหน้าและ
 ปฏิบัติงานตามคำสั่งของรัฐบาล

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๑๐)

ตัวอย่างที่ (๔๐) และ (๔๑) นี้เป็นตัวอย่างของการใช้เสียงของตัวละครที่ตัวละคร
 อื่น ในเรื่องให้ความเคารพ เชื่อถือ จะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๔๐) นั้นเป็นคำพูดของตัวละคร “ครู”
 ซึ่งเป็นผู้ที่ตัวละครอื่นในเรื่องทั้งตัวละครเด็กและผู้ใหญ่ให้ความเคารพนับถือ ตัวอย่างนี้ ผู้เรียบเรียง
 หนังสือเรียนได้นำข้อความที่กล่าวถึงการพัฒนาชนบทของรัฐบาลมาถ่ายทอดให้เป็นเสมือนคำพูด
 ของตัวละคร “ครู” ดังจะเห็นได้ว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้เครื่องหมายัญประกาศกำกับ
 ข้อความในตัวอย่างนี้ ส่วนตัวอย่างที่ (๔๑) เป็นคำพูดของตัวละคร “พ่อ” ที่ตอบคำถามตัวละคร
 “มานะ” ซึ่งเป็นลูกเกี่ยวกับหน้าที่ของข้าราชการคือ “นายอำเภอ” จะเห็นว่าตัวอย่างนี้ ผู้เรียบเรียง
 หนังสือเรียนถ่ายทอดข้อความดังกล่าวในลักษณะของการรายงานคำพูดของตัวละคร “พ่อ” ให้
 ผู้อ่านได้รับทราบ

อย่างไรก็ดี ตัวอย่างทั้งสองข้างต้นต่างก็เป็นการถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับรัฐกับประชาชนผ่านเสียงของตัวละครที่ตัวละครอื่นในเรื่องให้ความนับถือ ดังนั้นอุดมการณ์เหล่านี้จึงถูกถ่ายทอดไปยังผู้อ่านผ่านเสียงของผู้ที่น่านับถือ ซึ่งเป็นเสียงที่สามารถชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อว่า รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ถ่ายทอดมาเหล่านั้นเป็นความจริง

เสียงของตัวละครอีกกลุ่มหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับรัฐกับประชาชนเช่นกัน คือ เสียงของประชาชนที่มีประสบการณ์ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ การใช้เสียงของตัวละครนี้เป็นการทำให้ภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ตัวบทหนังสือเรียนประกอบสร้างขึ้นนั้นถูกถ่ายทอดผ่านเสียงของผู้ที่มีประสบการณ์ได้สัมผัสการทำงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยตรง ดังนั้นภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละครกลุ่มนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือและมีผลต่อการชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อว่ารัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นเช่นนั้นจริงดังที่ตัวละครกลุ่มนี้กล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๔๒) ลุงบุญเล่าต่อไปว่า ลุงบุญไปหาเกษตรอำเภอเพื่อถามว่าจะปลูกหรือเลี้ยงอะไรจึงจะราคาไม่ตก เกษตรอำเภอชี้ให้ดูประกาศแผ่นหนึ่งที่ข้างฝา เกษตรอำเภอแนะนำให้ปลูกส้มเพราะปลูกง่าย โรคน้อย ราคาดี ส่งนอกได้ด้วย รัฐบาลจึงส่งเสริมและเชิญชวนให้ปลูกกันมากๆ ลุงบุญอ่านประกาศก็เห็นจริงจึงขอคำแนะนำโดยละเอียด แล้วกลับมาปลูกส้มได้ผลดีอย่างที่เห็น

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๖๖)

ตัวอย่างที่ (๔๒) นี้จะเห็นว่า เป็นข้อความที่กล่าวถึงประสบการณ์ที่ได้สัมผัสการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐของตัวละคร “ลุง” ผู้เคยได้รับคำแนะนำจากเกษตรอำเภอให้ปลูกส้มจนประสบความสำเร็จ ภาพด้านบวกต่างๆ ของเจ้าหน้าที่รัฐดังตัวอย่างนี้จึงถูกถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละครที่มีประสบการณ์ตรง ผู้อ่านจึงเสมือนได้รับรู้ภาพด้านบวกนี้ของเจ้าหน้าที่ของรัฐจากเสียงของประชาชนที่เคยได้สัมผัส ซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการทำให้ผู้อ่านเชื่อและคล้อยตามภาพของเจ้าหน้าที่รัฐที่สื่อผ่านเสียงของตัวละครนี้

เสียงของตัวละครกลุ่มสุดท้ายที่ตัวบทหนังสือเรียนนำมาใช้ถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับรัฐกับประชาชนไปสู่ผู้อ่าน คือ เสียงของตัวละครเด็กซึ่งเป็นตัวละครที่อยู่ในวัยใกล้เคียงกับผู้อ่านตัวบทหนังสือเรียน คือ นักเรียน การใช้เสียงของตัวละครเด็กนี้จะทำให้ผู้อ่านซึ่งเป็นนักเรียนรู้สึกเสมือนว่าความคิดเกี่ยวกับรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ถ่ายทอดผ่านคำพูดของตัวละครเด็กนั้น เป็นสิ่งที่เด็กในวัยเดียวกับตนคิดและพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๔๓) สมคิดพูดว่า “ผมจะเป็นข้าราชการช่วยเหลือประชาชนครับ”

(ป.๒ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๖๕)

(๔๔) ปิติยืนขึ้น พูดอย่างหนักแน่นว่า “ผมจะเป็นทหารครับ ทหารแต่งเครื่องแบบและสวมหมวกเหล็ก ต่อสู้ป้องกันประเทศ ทหารรักษาติมากที่สุดครับ”

(ป.๒ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๕๖-๕๗)

ตัวอย่างที่ (๔๓) และ (๔๔) นี้เป็นการกล่าวถึงภาพด้านบวกของ “ข้าราชการ” และ “ทหาร” ตามลำดับ โดยนำเสนอในลักษณะเสมือนเป็นคำพูดของตัวละคร “สมคิด” และ “ปิติ” ซึ่งต่างเป็นตัวละครที่เป็นเด็ก วิธีการเช่นนี้เป็นการทำให้ภาพด้านบวกของข้าราชการถูกถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละครที่เป็นเด็ก ผู้อ่านที่เป็นเด็กจึงรับรู้ความคิดดังกล่าวเสมือนเป็นคำพูดของเพื่อนที่อยู่ในวัยเดียวกับตน ซึ่งอาจเป็นการลดการต่อต้านและเพิ่มโอกาสในการชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อตามความคิดที่ถ่ายทอดมานี้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับรัฐกับประชาชนนั้น การใช้เสียงที่หลากหลายมิได้เป็นกลวิธีในการประกอบสร้างภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐไปยังผู้อ่านโดยตรง แต่เป็นกลวิธีที่ทำให้ภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ตัวบทหนังสือเรียนต้องการประกอบสร้างนั้นมีความน่าเชื่อถือและน่ารับฟัง ด้วยการใช้นเสียงต่างๆ ที่อาจมีอิทธิพลต่อการรับรู้และความคิด ความเข้าใจของผู้อ่านเป็นผู้ถ่ายทอดแทนเสียงของผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียนเพื่อเพิ่มโอกาสในการชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อตามภาพที่ประกอบสร้างขึ้นนั้น

๔.๓.๒ อุดมการณ์รัฐกับประชาชนที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนที่สื่ออุดมการณ์รัฐกับประชาชนทำให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นได้ใช้กลวิธีทางภาษาต่างๆ ในการสื่อความคิดเพื่อสื่อภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐให้มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๔.๓.๒.๑ รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนได้อย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ

ความคิดย่อยประการนี้เป็นการสื่อภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐว่า กลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและคุณสมบัติต่างๆ พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ และเมื่อปฏิบัติหน้าที่ก็สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ ความคิดนี้สื่อให้เห็นจากการใช้คำศัพท์ที่กล่าวถึงการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐและเจ้าหน้าที่ และคำศัพท์ที่กล่าวถึงลักษณะการเป็นผู้ที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้เป็นอย่างดี รวมถึงการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนด้วยโครงสร้างประโยคและการใช้ประโยคแสดงเหตุผล

๔.๓.๒.๒ เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นมิตรที่ดีของประชาชน

ความคิดย่อยนี้เป็นความคิดที่สื่อให้เห็นภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐในอีกด้านหนึ่ง คือ การเป็นมิตรกับประชาชน ภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐประการนี้สื่อให้เห็นจากการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการเป็นมิตรร่วมกับเจ้าหน้าที่หน่วยต่างๆ ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนในลักษณะของความเป็นมิตร

๔.๓.๒.๓ เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นทีเคารพของประชาชน

ความคิดย่อยประการสุดท้ายนี้เป็นความคิดที่สื่อให้เห็นภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐในอีกด้านหนึ่งว่า เป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นทีเคารพของประชาชน ภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐด้านนี้สื่อให้เห็นได้จากการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่แสดงให้เห็นถึง พฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐในสายตาประชาชน คือ การถือยศถือศักดิ์ และการพินอบพิเทาที่ประชาชนมีต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ

หากพิจารณาความคิดย่อยของอุดมการณ์รัฐกับประชาชนทั้ง ๓ ประการดังกล่าว จะเห็นว่า ความคิดย่อย ๒ ประการแรก คือ รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนได้อย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ และเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นมิตรที่ดีของประชาชนนั้นต่างๆ เป็นความคิดที่สื่อภาพด้านบวกของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐไปยังผู้อ่านเพื่อชักจูงให้ผู้อ่านเห็นว่า รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ทำงานเพื่อประชาชน ใกล้ชิดและเป็นกลุ่มเดียวกับประชาชน ทั้งที่ในความจริงแล้วรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐอาจมิได้เป็นเช่นนั้นเสมอไป จึงอาจกล่าวได้ว่า การสื่อภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐดังกล่าวผ่านหนังสือเรียนนั้นเป็นการสื่อความคิด เพื่อเอื้อให้รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถทำงานในการปกครองและบริหารประเทศได้อย่างสะดวกยิ่งขึ้นนั่นเอง

การสื่อภาพด้านบวกของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วยความคิดย่อยทั้ง ๒ ประการนี้เป็นภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปรากฏอย่างสม่าเสมอในค้วบทหนังสือเรียนจึงอาจกล่าวได้ว่า ภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐประการนี้เป็นความคิดหลักของอุดมการณ์นี้ที่ค้วบทหนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน

ส่วนความคิดประการสุดท้ายคือ ความคิดที่สื่อให้เห็นถึงความคิดของประชาชนที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เห็นว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นทีเคารพของประชาชนนั้นเป็นความคิดที่ขัดแย้งกับการสื่อภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นมิตรที่ดีต่อประชาชน กล่าวคือ ความคิดย่อยประการนี้สื่อให้เห็นว่า ในสายตาของประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐมิได้เป็นผู้ใกล้ชิดหรือเป็นกลุ่มเดียวกับตน แต่เป็นบุคคลที่มีสถานภาพสูงกว่า จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ความคิดย่อย

ประการนี้มักสื่อผ่านการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน ซึ่งหากพิจารณาในระดับคำศัพท์จะเป็นการสื่อภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เป็นมิตรกับประชาชน แต่หากพิจารณาในระดับความหมายที่แฝงอยู่ในการใช้ภาษาจะเห็นว่า มีความคิดดังกล่าวสื่อผ่านการใช้ภาษาเหล่านั้นด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่แฝงอยู่กับการพยายามสื่อภาพด้านบวกของเจ้าหน้าที่ของรัฐไปสู่ผู้อ่านนั่นเอง

๔.๔ อุดมการณ์เมืองและชนบท

อุดมการณ์เมืองและชนบทนั้นเป็นชุดความคิดที่สื่อภาพของความเป็นเมืองและความเป็นชนบททั้งด้านของสถานที่และบุคคลที่อยู่ ณ สถานที่ทั้งสองไปสู่ผู้อ่าน อุดมการณ์นี้เป็นชุดความคิดที่ปรากฏอยู่ในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตร แต่มิได้ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทุกเล่ม

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์นี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ หลายกลวิธี ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชุดความคิดของอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๔.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์เมืองและชนบท

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า อุดมการณ์เมืองและชนบทนี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนทั้งสิ้น ๖ กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงเมืองและชนบท การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน การบรรยายภาพของเมืองและชนบทไว้คู่กัน การสร้างให้คนชนบทเป็นตัวตกในเรื่อง และการใช้เสียงที่หลากหลาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๔.๑.๑ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงเมืองและชนบท

การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงเมืองและชนบทเป็นกลวิธีทางภาษากลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออารมณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบท จากการศึกษาพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการเลือกใช้คำศัพท์บางกลุ่มร่วมกับคำที่สื่อถึงเมืองและชนบทเพื่อสื่อภาพของเมืองและชนบท ทั้งสภาพที่เป็นอยู่ของเมืองและชนบทและวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองและชนบท ซึ่งล้วนเป็นภาพที่แสดงให้ผู้อ่านเห็นถึงลักษณะที่ตรงข้ามกันอย่างชัดเจนระหว่างเมืองและชนบท ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๕ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้ร่วมกับคำที่สื่อถึงเมืองและผู้ที่อยู่อาศัยในเมือง

ประเภทคำศัพท์	กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของเมืองและสังคมเมือง	ความเจริญและความสะดวกสบาย	เจริญ มีความเจริญและทันสมัย มีถนนหลายสายและกว้างใหญ่ เวลาไปไหนตอนกลางคืนสะดวกมาก ศูนย์กลางของเศรษฐกิจ การค้า และธุรกิจต่างๆ	-	√	√	√
	ความแออัด	- แออัดยัดเยียด บ้านเรือนเริ่มหนาแน่นขึ้น มีคนหนาแน่นมาก สับสนวุ่นวาย จอแจ - การจราจรจะติดขัดไม่คล่องตัว มีรถยนต์พาหนะคับคั่ง รถติดแน่นขนัด รถบนท้องถนนติดมาก	-	√	√	√
	มลพิษทางอากาศ	มีวันดำและมึนหม่น อากาศในเมืองก็เป็นพิษเต็มไปด้วยฝุ่นละออง และก๊าซจากการเผาไหม้ของเครื่องยนต์ในรถยนต์	-	√	√	-
	ปัญหาสังคม	ปัญหาทางสังคม ศีลธรรมจรรยา ถดถอย	-	-	√	-

ประเภท คำศัพท์	กลุ่ม ความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำ และ ะ ว ลี ที่ แ ส ด ง ถึง ส ภา พ และ วิ ธี ชี วิ ต ข อ ง ผู้ อ า ศั ย ยู่ ใน เมื อ ง	ความเร่งรีบ	รีบเร่งรวดเร็ว รีบเร่งและเร่งร้อน ทำงานแข่งกับเวลา	-	-	√	√
	ความไม่เอา ใจใส่ผู้อื่น	คนในสังคมเห็นแก่ตัวมาก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีน้อย ต่างคนต่างซื้อ ต่างรับประทาน	-	-	√	√
	ความเครียด แ ล ะ วิ ต ก กั ง ว ล	สุขภาพจิตของท่านเสีย เกิดความ วิตกกังวล มีความเครียดมาก เกิด ปัญหาทางสุขภาพจิต	-	-	√	-
	ความลำบาก	ลำบากลำบาก	-	-	√	-

ตารางที่ ๔.๕ ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเลือกใช้คำและวลีเพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเมือง ไปสู่ผู้อ่าน ๒ กลุ่ม ได้แก่ คำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของเมืองและสังคมเมือง และคำและวลีที่สื่อถึงสภาพและวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมือง นอกจากนี้ยังจะเห็นว่า คำศัพท์ทั้ง ๒ กลุ่มนี้เริ่มมีใช้ตั้งแต่หนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ เป็นต้นมา โดยไม่พบการใช้คำศัพท์เหล่านี้ในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓

ในส่วนของคำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของเมืองและสังคมเมืองนั้นจะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่สื่อถึงภาพของเมืองและสังคมใน ๒ ด้าน คือ ภาพด้านบวกที่เสนอให้ผู้อ่านเห็นว่า เมืองนั้นเป็นสถานที่ที่มีความเจริญและทันสมัยซึ่งจะเห็นได้จากการใช้คำและวลีที่แสดงความหมายดังกล่าวดังตัวอย่างในตารางข้างต้น และภาพด้านลบที่เสนอให้ผู้อ่านเห็นว่า เมืองนั้นมีแต่ความแออัดทั้งด้านจำนวนประชากรที่อยู่อาศัยและการจราจร มีมลพิษทางอากาศ และมีปัญหาสังคม ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้คำและวลีที่สื่อความหมายดังกล่าวดังตารางข้างต้น นอกจากนี้หากพิจารณาถึงการปรากฏของคำเหล่านี้ในตัวบทหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรจะเห็นว่า ภาพทั้งด้านบวกและด้านลบดังกล่าวถูกสื่อผ่านคำศัพท์ที่ใช้ในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๓ หลักสูตร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาพของเมืองและสังคมเมืองทั้ง ๒ ด้านถูกสื่อผ่านตัวบทหนังสือ

เรียนอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่หากพิจารณาถึงกลุ่มคำศัพท์ที่สื่อภาพดังกล่าวจะเห็นว่า ภาพด้านลบของเมืองนั้นถูกสื่อด้านกลุ่มคำศัพท์ที่หลากหลายกว่า จึงอาจกล่าวได้ว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นได้นำเสนอภาพด้านลบของเมืองและสังคมเมืองในแง่มุมต่างๆ ที่หลากหลายไปแก่ผู้อ่าน ในขณะที่ภาพด้านบวกของเมืองและสังคมเมืองนั้นมีเพียงความเจริญและทันสมัยเท่านั้น

ส่วนคำศัพท์อีกกลุ่มหนึ่งคือ คำและวลีที่แสดงถึงสภาพและวิถีชีวิตของผู้อาศัยอยู่ในเมืองนั้นจะเห็นว่า คำศัพท์ในกลุ่มนี้ประกอบด้วยคำและวลีที่มีความหมายกล่าวถึงความเร่งรีบ ความไม่เอาใจใส่ผู้อื่น ความเครียดและวิตกกังวล และความลำบาก ซึ่งล้วนแต่สื่อถึงภาพด้านลบของวิถีชีวิตของผู้อาศัยอยู่ในเมืองทั้งสิ้น โดยคำและวลีที่มีความหมายกล่าวถึงความเร่งรีบ ความไม่เอาใจใส่ผู้อื่นนั้นพบในตัวบทหนังสือเรียนถึง ๒ หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และ หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๔๔ ส่วนอีก ๒ กลุ่มความหมายพบเพียงในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ เท่านั้น

นอกจากคำศัพท์ที่สื่อถึงความคิดเกี่ยวกับเมืองและผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองดังกล่าวแล้ว ตัวบทหนังสือเรียนยังมีการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อถึงความคิดเกี่ยวกับชนบทและผู้ที่อยู่อาศัยในชนบท ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๖ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้ร่วมกับคำที่สื่อถึงชนบทและผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในชนบท

ประเภทคำศัพท์	กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของชนบทและสังคมชนบท	ความอุดมสมบูรณ์	เป็นแหล่งผลิตอาหาร มีต้นข้าวสีเขียวเต็มทุ่งนา ก่อกำเนิดเกิดพืชผล	✓	✓	✓	-
	ความบริสุทธิ์ของอากาศ	อากาศดี มีอากาศสดชื่น มีธรรมชาติ อากาศบริสุทธิ์ สดชื่น และหายใจได้เต็มปอด อากาศดี	-	✓	✓	✓
	ความสุข	ถิ่นที่ให้ความสุขสำราญ มีความสุข และรู้สึกภูมิใจ มีความปลอดภัย กินดี อยู่ดี	-	✓	✓	✓
	ความไม่แออัด	ไม่มีรถพลุกพล่าม ผู้คนไม่จอแจ ไม่แออัดขัดเขียด	✓	-	✓	-
	ความด้อยพัฒนา	ไม่ได้รับการพัฒนา	-	-	✓	-
คำและวลีที่แสดงถึงสภาพและวิถีชีวิตของผู้ที่อยู่อาศัยในเมือง	ความเรียบง่าย	เป็นชีวิตที่เรียบง่าย แสนเรียบง่าย คลายกังวล	-	✓	-	✓
	ความเป็นมิตร เอาใจใส่ซึ่งกันและกัน	ชอบเป็นมิตรกับคนทั่วไป แบ่งปัน ไปแบ่งปันกันมา	-	✓	-	✓
	ความซื่อ	นิสัยซื่อ ไม่น้อฉล คำพูดซื่อๆ	-	✓	-	-
	ความอดอยาก	อดอยากเหลือเกิน มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ประสพปัญหาความแห้งแล้ง	✓	-	✓	✓
	ความเขลา	โง่ ไม่รู้จักการทำงาน เซอะเซะ	✓	-	✓	-
	การใช้คำพูดไม่ไพเราะ	พูดไม่เพราะเลย	✓	-	-	-
	ความไม่ทันสมัย	เชยสุดๆ	-	-	-	✓

หากพิจารณาตัวอย่างคำศัพท์ในตารางที่ ๔.๖ ข้างต้น จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียน นั้น มีการเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อความคิดถึงลักษณะของชนบทและสังคมชนบท และสภาพและวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท โดยคำศัพท์ที่สื่อถึงลักษณะของชนบทและสังคมชนบทนั้นสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพของชนบทและสังคมชนบทใน ๒ ด้าน คือ ภาพด้านบวกที่เห็นว่าชนบทนั้นเป็นสถานที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ อากาศดี ไร่มีผลผลิต ไม่แออัดและมีแต่ความสุข ดังจะเห็นได้จากคำและวลีที่มีความหมายดังกล่าวดังตารางข้างต้น ภาพด้านลบที่เห็นว่าชนบทเป็นสถานที่ที่ขาดความเจริญดังจะเห็นได้จากการใช้คำและวลีที่แสดงความหมายนี้ดังตารางข้างต้น นอกจากนี้หากเปรียบเทียบคำและวลีที่สื่อภาพของชนบทและสังคมทั้ง ๒ ด้านนี้แก่ผู้อ่านจะเห็นว่า คำศัพท์ที่แสดง ความหมายด้านบวกนั้นมีปรากฏหลากหลายกลุ่มความหมายและยังปรากฏในตัวบทหนังสือเรียน หลายหลักสูตร ในขณะที่ภาพด้านลบของชนบทและสังคมชนบทนั้นพบเพียงกลุ่มความหมายเดียว และปรากฏเฉพาะในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) เท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ภาพของชนบทและสังคมชนบทที่หนังสือเรียนสื่อแก่ผู้อ่านผ่านการ เลือกใช้คำศัพท์นั้นส่วนใหญ่เป็นภาพในด้านบวก

ส่วนด้านสภาพและวิถีชีวิตของผู้ใช้ชีวิตในชนบทนั้นจะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียน มีการเลือกใช้คำศัพท์ที่สื่อถึงสภาพและวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยในชนบทใน ๒ ด้านเช่นกัน ได้แก่ ด้านที่เห็นว่า ผู้ที่อาศัยในชนบทนั้นมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความเป็นมิตร เอาใจใส่ซึ่งกันและกัน และชื่อซึ่งเป็นภาพด้านบวก และด้านที่เห็นว่า การใช้ชีวิตในชนบทนั้นมีความลำบากเพราะอดอยาก คนในชนบทก็มักไม่ฉลาดนัก ใช้คำพูดไม่สุภาพ และไม่ทันสมัย ซึ่งเป็นภาพด้านลบที่ตัวละคร คนเมืองมองตัวละครที่เป็นคนชนบท ดังจะเห็นได้จากคำและวลีที่สื่อความคิดเหล่านี้ดังตาราง ๔.๘ ข้างต้น นอกจากนี้ หากพิจารณาการปรากฏของคำศัพท์และจำนวนกลุ่มคำศัพท์ที่สื่อถึงสภาพและวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบทจะเห็นว่า คำศัพท์ที่สื่อภาพด้านลบนั้นมีจำนวนกลุ่มความหมาย มากกว่าและเป็นกลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนอย่างสม่ำเสมอคือ ปรากฏใน ตัวบทหนังสือเรียนถึง ๓ หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ ส่วนคำศัพท์ที่สื่อความหมายด้านบวกนั้น มีปรากฏเฉพาะในตัวบทหนังสือเรียน ๒ หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ และหลักสูตร

พ.ศ.๒๕๔๔ จึงอาจกล่าวได้ว่า ตัวบทหนังสือเรียนส่วนใหญ่เลือกที่จะเสนอสภาพและวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยในชนบทในด้านลบไปสู่ผู้อ่าน

หากเปรียบเทียบการเสนอภาพของเมืองและชนบทดังตารางที่ ๔.๗ และ ๔.๘ ข้างต้นจะเห็นว่า ภาพของเมืองและชนบทที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกนำเสนอจะเห็นภาพที่ตรงข้ามกันเสมอ กล่าวคือ ภาพของเมืองและสังคมเมืองที่ตัวบทหนังสือเรียนมักเสนอแก่ผู้อ่านคือ ภาพของสถานที่ที่มีแออัด มีมลพิษและปัญหาสังคมต่างๆ ซึ่งเป็นภาพด้านลบ แต่มีความเจริญและทันสมัย ในขณะที่ชนบทและสังคมชนบทนั้นมักถูกเสนอให้เห็นว่าเป็นสถานที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ อากาศดี ไร้มลพิษ ไม่แออัดและมีแต่ความสุข แต่ล้ำสมัยหรือด้อยการพัฒนา ส่วนสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองมักถูกเสนอให้เห็นว่า มีความเร่งรีบ ความไม่เอาใจใส่กันและกัน และความเครียดและวิตกกังวล ซึ่งต่างจากสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบทที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความเป็นมิตร เอาใจใส่ซึ่งกันและกัน แต่ก็มีความอดอยากและมักถูกมองว่าเป็นผู้ที่ขาดการอบรมและไม่ทันสมัยตามสายตาของคนเมือง

๔.๔.๑.๒ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้คำแสดงทัศนภาวะเพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบท ทัศนภาวะที่ใช้นั้นเป็นการแสดงความคิดเห็นที่มีต่อความเป็นเมืองและสภาวะที่เกิดขึ้นกับผู้ที่ย้ายอยู่ในเมืองอันเป็นผลมาจากความเป็นเมืองดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๔๕) เมืองย่อมเจริญกว่าชนบท เมืองเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจ การค้า และธุรกิจต่างๆ เป็นศูนย์กลางของการศึกษา การปกครอง ความเจริญต่างๆ ย่อมอยู่ในเมือง

(ป.๕ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๕๒-๕๓)

(๔๖) ผู้คนในเมืองก็แออัดยัดเยียด ต้องคิ่ร่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ก็มีน้อย มีแต่ความเห็นแก่ตัว ในเมืองจึงไม่น่าอยู่

(ป.๕ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๕๑-๕๒)

(๔๗) ชีวิตของคนในเมืองใหญ่ๆ เป็นชีวิตที่มีความเครียดมากขึ้น ต้องทำงานแข่งกับเวลา ทำงานอย่างรีบเร่งและเร่งร้อน ดูเหมือนว่า เวลา ๒๔ ชั่วโมงไม่พอเพียงกับการทำงาน คนในเมืองใหญ่ๆ ประสบปัญหาการจราจร รถราบนท้องถนนติดขัด ต้องเสียเวลากับการเดินทางไปประกอบธุรกิจ การงาน

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๒๖-๒๗)

(๔๘) เมืองกรุงย่งแข่งขัน   แข่งแย่งกันทุกแห่งหน
 รีบเร่งรวดเร็วจน   ต้องตื่นตัวไม่มัวช้า

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๑๒๘)

ตัวอย่างที่ (๔๕) ข้างต้นจะเห็นว่า มีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ยอม” ซึ่งเป็นคำที่แสดงว่าเป็นไปตามปกติ ตามธรรมดา หรือเป็นสามัญทั่วไป (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๖: ๘๕๔) ดังนั้นการใช้คำว่า “ยอม” ในตัวอย่างนี้จึงเป็นการแสดงถึงทัศนะของผู้พูดที่เห็นว่า การที่เมืองมีความเจริญกว่าชนบทและการที่ความเจริญต่างๆ รวมตัวกันอยู่ในเมืองนั้นเป็นสิ่งที่ เป็นปกติธรรมดา การใช้แสดงทัศนภาวะในตัวอย่างนี้จึงเป็นการสื่อถึงความเป็นเมืองให้ผู้อ่านเห็นว่า เมืองเป็นที่ที่มีแต่ความเจริญต่างจากชนบท

ส่วนตัวอย่างที่ (๔๖) - (๔๘) นั้นเป็นการตัวอย่างของตัวบทหนังสือเรียนที่มีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” เพื่อสื่อถึงสภาวะที่ผู้อาศัยอยู่ในเมืองจำต้องประสบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อันเป็นผลมาจากการที่สังคมกลายเป็นสังคมเมือง ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๔๖) ใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” เพื่อแสดงความคิดเห็นว่า ด้วยลักษณะของเมืองที่มีผู้คนอยู่อย่าง “แออัดยัดเยียด” ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองจึงต้อง “คิ่ร่น” เพื่อเอาตัวรอด ตัวอย่างที่ (๔๗) นั้นใช้คำแสดงทัศนภาวะ

“ต้อง” เพื่อความคิดเห็นว่า ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้นจำต้อง “ทำงานแข่งกับเวลา” และ “เสียเวลากับการเดินทางไปประกอบธุรกิจการงาน” อันเป็นผลมาจากการวิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองและมีจรรยาที่ติดขัดในสังคมเมือง ส่วนตัวอย่างที่ (๔๘) นั้นใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” เพื่อแสดงความคิดเห็นว่า การที่ “เมืองกรุงยุ่งแข่งขัน” “แก่งแย่งกันทุกแห่งหน” และ “รีบเร่งรวดเร็ว” นั้นทำให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองจำต้อง “ตื่นตัว ไม่มัวช้า” จากตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า สภาวะที่ด้วยบทหนังสือเรียนเห็นว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองจำต้องประสบได้แก่ “ตื่นตื่น” “ทำงานแข่งกับเวลา” “เสียเวลากับการเดินทางไปประกอบธุรกิจการงาน” และ “ตื่นตัวไม่มัวช้า” นั้นล้วนแต่เป็นสภาวะที่สร้างความกดดันและบีบบังคับแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองทั้งสิ้น และการเลือกใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” ก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่าสภาวะที่กดดันเหล่านั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้อีกด้วย ดังนั้นการใช้คำแสดงทัศนภาวะในด้วยบทหนังสือเรียนนี้จึงสื่อถึงความกดดันและบีบบังคับที่ผู้อาศัยอยู่ในสังคมได้รับจาก การที่สังคมกลายเป็นสังคมเมืองไปสู่ผู้อ่านได้อย่างชัดเจน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การใช้คำแสดงทัศนภาวะเพื่อสื่ออุดมการณ์เมืองและชนบทนั้นมิได้เป็นกลวิธีทางภาษาที่สื่อความคิดเพื่อประกอบสร้างภาพของเมืองและชนบทโดยตรง แต่เป็นกลวิธีทางภาษาที่ต้องปรากฏร่วมกับกลวิธีทางภาษาอื่นเพื่อแสดงทัศนะที่เน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่า เมืองและชนบทมีลักษณะเป็นเช่นที่กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏร่วมด้วยนั้นสื่อไปยังผู้อ่าน ซึ่งเป็นการชักจูงให้ผู้อ่านคล้อยตามความคิดที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่ใช้เพื่อสื่อภาพของเมืองและชนบทนั่นเอง

๔.๔.๑.๓ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

จากการศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า ความเชื่อที่มีอยู่เป็นกลวิธีทางภาษากลวิธีหนึ่งที่สื่ออุดมการณ์เมืองและชนบทไปยังผู้อ่านด้วยบทหนังสือเรียน โดยความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่ปรากฏในด้วยบทหนังสือเรียนนั้นมีทั้งที่สื่อความหมายเพื่อประกอบสร้างความคิดที่เห็นว่า เมืองเป็นนั่นสถานที่ที่มีแต่ความเจริญและเป็นแหล่งที่มีความสุขสบายหรือสามารถสร้างความสุขสบายแก่ผู้ที่ไม่ได้อยู่ได้ และสื่อความหมายที่แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของคนในสังคมที่มักดูถูกเหยียดหยามผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๔๕) ดังนั้น รัฐบาลจึงพยายามกระจายความเจริญไปสู่จังหวัดต่างๆ เพื่อให้มีความเจริญทัดเทียมกับกรุงเทพฯ คนในจังหวัดต่างๆ จะได้อยู่ในท้องถิ่นของตน จะได้มีความสะดวกสบายและความสุขเช่นกัน

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๖๖)

(๕๐) กรุณรินทร์จำได้ว่าชาตรีเคยเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ เมื่อขึ้นชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ชาตรีได้ลาออกไปเรียนต่อที่กรุงเทพมหานคร เพราะพ่อแม่ของชาตรีได้อพยพไปทำงานที่กรุงเทพมหานครเกือบสามปี แต่ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวไม่ดีขึ้น พ่อและแม่ของชาตรีจึงอพยพกลับมาบ้านเดิม

(ป.๔ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๖๑)

(๕๑) ย้ายมาอยู่นอกเมืองก็สุขสบายดี

(ป.๒ ก. ๒๕๔๔: ๑๔๐)

ตัวอย่างที่ (๔๕) – (๕๑) นี้จะเห็นว่า มีการใช้ภาษาบางแบบที่แฝงความหมายที่แสดงให้เห็นว่า สังคมเมืองนั้นเป็นสังคมที่มีแต่ความเจริญและความสุขสบายต่างจากสังคมชนบทที่ไร้ความเจริญ และไม่มีความสุขสบาย ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๔๕) มีการใช้คำว่า “ทัดเทียม” ในประโยค “ดังนั้น รัฐบาลจึงพยายามกระจายความเจริญไปสู่จังหวัดต่างๆ เพื่อให้มีความเจริญทัดเทียมกับกรุงเทพฯ” และคำว่า “เช่นกัน” ในประโยค “คนในจังหวัดต่างๆ จะได้อยู่ในท้องถิ่นของตนจะได้มีความสะดวกสบายและความสุขเช่นกัน” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายในเชิงเปรียบเทียบ การใช้คำทั้งสองในตัวอย่างนี้จึงแฝงความหมายในเชิงเปรียบเทียบกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นสังคมเมืองกับจังหวัดต่างๆ ซึ่งเป็นสังคมชนบท โดยเห็นว่า สังคมเมืองเช่นกรุงเทพฯ นั้นเป็นสังคมที่มีแต่ความเจริญและความสุขสบาย ในขณะที่สังคมชนบทนั้นไม่มีความเจริญและสุขสบายเช่นสังคมเมือง

ส่วนตัวอย่างที่ (๕๐) นั้นเป็นข้อความที่กล่าวถึงครอบครัวของตัวละคร “ชาตรี” ที่อพยพกลับมาบ้านเดิมในต่างจังหวัดหลังจากเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ ถึงแม้ข้อความในตัวอย่างนี้ จะแสดงให้เห็นว่าการเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ นั้นไม่สามารถทำให้ฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นได้ แต่การใช้คำว่า “แต่” ซึ่งเป็นคำเชื่อมแสดงความขัดแย้งในประโยคที่ว่า “พ่อแม่ของชาตรีได้อพยพไปทำงานที่กรุงเทพมหานครเกือบสามปี แต่ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวไม่ดีขึ้น” นั้นแสดงให้เห็นถึงความคิดของผู้คิดที่เป็นว่าข้อความ “พ่อแม่ของชาตรีได้อพยพไปทำงานที่กรุงเทพมหานครเกือบสามปี” กับ “ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวไม่ดีขึ้น” นั้นเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกัน ดังนั้น ข้อความนี้จึงแฝงความคิดว่า การอพยพเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ นั้นสามารถทำให้ฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นได้ ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่า กรุงเทพฯ ซึ่งมีความเป็นสังคมเมืองอย่างมากนั้นเป็นสถานที่ที่สามารถสร้างความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายแก่ผู้ที่ไปอยู่ได้

ตัวอย่างที่ (๕๑) นั้นถึงแม้จะเป็นข้อความที่แสดงให้เห็นว่าการอยู่นอกเมืองซึ่งมีความเป็นสังคมเมืองน้อยกว่าในเมืองนั้นจะมีความสุข แต่การใช้คำว่า “ก็” นั้นได้แฝงความหมายที่ตอกย้ำภาพของสังคมชนบทที่มีความสุขสบายน้อยกว่าสังคมเมืองไปสู่ผู้อ่านด้วยเช่นกัน

นอกจากการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเพื่อสื่อถึงความเป็นเมืองและความเป็นชนบทดังตัวอย่างข้างต้นแล้ว ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนยังได้สื่อถึงทัศนคติของคนในสังคมที่มีต่อผู้อาศัยในชนบทอีกด้วยดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๒) เวลาใครพูดถึงไก่แจ้ว่าเป็นเด็กบ้านนอก ไก่แจ้จะยอมรับและไม่โกรธเลย

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๑๒๑)

ตัวอย่างที่ (๕๒) นี้จะเห็นว่า ถึงแม้ตัวบทหนังสือเรียนจะพยายามสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้ที่ถูกเรียกว่าเป็น “เด็กบ้านนอก” เช่นตัวละคร “ไก่แจ้” แต่การใช้คำว่า “เด็กบ้านนอก” กลับแสดงให้เห็นถึงความคิดของคนในสังคมไทยที่มีการจัดจำแนกคนกลุ่มหนึ่งให้เป็น “เด็กบ้านนอก” และการใช้คำว่า “นอก” ก็ยังแสดงให้เห็นว่า มีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ตรงข้ามกันคือ คนในเมืองอยู่ในสังคมไทยด้วย นอกจากนี้เมื่อพิจารณาคำว่า “ยอมรับ” และ “ไม่โกรธ” นั้นก็แสดงให้เห็นสิ่งที่เคยเกิดขึ้นกับตัวละคร “ไก่แจ้” คือ เคยต่อต้านและโกรธผู้ที่กล่าวว่าเขาเป็น

“ได้กลับบ้านนอก” ดังนั้น ตัวอย่างนี้จึงสื่อให้เห็นถึงความคิดของคนชนบทที่เห็นว่า การเป็นคนชนบทนั้นเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาและด้อยค่ากว่าการเป็นคนเมือง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนนั้นเป็นกลวิธีหนึ่งที่สื่อภาพของเมืองให้ผู้อ่านเห็นว่า เป็นสถานที่ที่มีแต่ความเจริญ ความสุขสบายและสามารถสร้างความสุขสบายแก่ผู้ที่ไปอยู่ได้ ซึ่งเป็นการตอกย้ำภาพด้านบวกของเมืองในด้านดังกล่าวไปสู่ผู้อ่าน นอกจากนี้ ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนในคัมภีร์หนังสือเรียนยังสื่อให้เห็นถึงทัศนคติของคนชนบทที่เห็นว่า ตนเองเป็นผู้ที่ด้อยกว่าคนเมือง

๔.๔.๑.๔ การบรรยายภาพของเมืองและชนบทไว้คู่กัน

จากการศึกษาด้วยบทที่กล่าวถึงเมืองและชนบทในหนังสือเรียนพบว่า วิธีการหนึ่งที่คัมภีร์หนังสือเรียนใช้เพื่อประกอบสร้างภาพความเป็นเมืองและความเป็นชนบทที่แตกต่างกันไปสู่ผู้อ่าน คือการบรรยายถึงภาพของเมืองและชนบทซึ่งแตกต่างกันไว้ต่อเนื่องกัน วิธีการนี้เป็นการทำให้ภาพของเมืองและชนบทที่คัมภีร์หนังสือเรียนประกอบสร้างขึ้นด้วยกลวิธีทางภาษาอื่นๆ เช่น การใช้คำศัพท์นั้นปรากฏควบคู่กัน ทำให้ผู้อ่านสามารถเปรียบเทียบและรับรู้ถึงความแตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบทตามที่คัมภีร์หนังสือเรียนสื่อแก่ผู้อ่านได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

การบรรยายภาพที่แตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบทนั้นพบว่า มีทั้งการบรรยายภาพความแตกต่างของเมืองและชนบทผ่านการเดินทางของตัวละครในเรื่อง โดยไม่มีคำเชื่อมที่มีความหมายแสดงความแตกต่าง และการบรรยายภาพที่มีคำเชื่อมที่มีความหมายแสดงความแตกต่าง ซึ่งช่วยให้เน้นให้เห็นภาพที่แตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบทนั้นปรากฏแก่ผู้อ่านอย่างชัดเจนขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๓) รถเล่นผ่านทุ่งนาซึ่งมีต้นข้าวสีเขียวเต็มทุ่งนา นานๆ จะผ่านบ้านสักหลัง รถเล่นใกล้จะถึงเมือง บ้านเรือนเริ่มหนาแน่นขึ้น เมื่อรถประจำทางเข้าสู่ตัวเมือง วิชาเห็นบ้านเรือนตั้งเรียงรายริมถนน มีรถยนต์บนถนนมากขึ้น

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๕๕)

(๕๔) ในเมืองมีบ้านสวยงามน่าชม ส่วนนอกเมืองมีไร่นานาคู

(ป.๒ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๔๓)

(๕๕) น้ำหวานชอบบรรยากาศบ้านสวนมาก เพราะมีบริเวณกว้างขวางที่น้ำหวานจะวิ่งเล่นสนุกสนาน ต่างจากบ้านของน้ำหวานที่บริเวณบ้านจัดเป็นสัดส่วนกะทัดรัดตามแบบบ้านในเมือง มีที่น้อย ไม่มีบริเวณให้วิ่งเล่นได้

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๑๘)

(๕๖) ตอนอยู่ที่บ้านต่างจังหวัด คำแพงตื่นเช้าเสมอ เพื่อช่วยแม่เตรียมกับข้าวสำหรับใส่บาตร ยามเช้าตรู่ พระจากวัดจะพากันเดินเป็นแถวออกมาบิณฑบาต เมื่อพระเดินผ่านมาใกล้ถึงหน้าบ้านของคำแพง เธอจะร้องเรียกแม่ให้มาใส่บาตร ทุกครั้งที่ได้ใส่บาตร คำแพงมีความสุขและรู้สึกอิ่มใจอย่างบอกไม่ถูก

แต่เข้านี้ เธอไม่ได้ใส่บาตร บ้านของป้าในกรุงเทพฯ อยู่ใกล้วัดครอบครัวของคำแพงมาเยี่ยมป้าที่กรุงเทพฯ และพักที่บ้านป้าหลังใหญ่ของป้า มองออกไปทางไหนก็เห็นแต่ตึกรามบ้านช่องเต็มไปด้วยหมด

(ป.๓ ๖. ๒๕๔๔: ๘๐-๘๑)

ตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงการบรรยายภาพที่แตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบท ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๕๓) นั้นเป็นการบรรยายภาพที่แตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบทผ่านมุมมองของ ตัวละคร “วิชา” ที่กำลังเดินทางเข้าเมือง จะเห็นตัวอย่างนี้ได้บรรยายภาพของเมืองและชนบทไว้อย่างแตกต่างกัน กล่าวคือ ชนบทนั้น “มีต้นข้าวสีเขียวเต็มทุ่งนา นานๆ จะผ่านบ้านสักหลัง” ในขณะที่เมืองมี “บ้านเรือนเริ่มหนาแน่นขึ้น” และ “บ้านเรือนตั้งเรียงรายริมถนน มีรถยนต์บนถนนมากขึ้น” การที่ตัวบทหนังสือเรียนบรรยายภาพของเมืองและชนบทไว้ต่อเนื่องกันดังตัวอย่างนี้จึงเป็นการทำให้ภาพของเมืองและชนบทที่แตกต่างกันดังกล่าวปรากฏเปรียบเทียบกันให้ผู้อ่านได้รับรู้

ส่วนตัวอย่างที่ (๕๔) – (๕๖) นั้น นอกจากตัวบทหนังสือเรียนจะบรรยายภาพของเมืองและชนบทที่แตกต่างกันไว้ต่อเนื่องกันดังตัวอย่างที่ (๕๓) แล้ว ยังปรากฏการใช้คำเชื่อมที่มีความหมายเน้นย้ำให้ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๕๔) นั้นถึงแม้จะกล่าวถึงเมืองและชนบทในด้านดีเช่นเดียวกัน แต่ภาพของเมืองและชนบทที่ถูกกล่าวถึงนั้นก็มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ กล่าวถึงเมืองว่า “มีบ้านสวยงามน่าชม” และกล่าวถึงชนบทหรือนอกเมืองว่า “มีไร่นาน่าดู” โดยมีคำเชื่อม “ส่วน” ซึ่งเป็นคำเชื่อมที่แสดงถึงความต่างต่อกันนั้นเป็นเชื่อมระหว่างข้อความที่กล่าวถึงเมืองและชนบทดังกล่าว จึงยังเป็นการจำแนกความเป็นเมืองและความเป็นชนบทออกจากกันและทำให้ภาพที่แตกต่างกันของเมืองและชนบทดังกล่าว นั้นถูกเน้นย้ำให้ปรากฏชัดเจนขึ้นอีกด้วย เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๕๕) ที่กล่าวถึงบ้านสวนในชนบทและบ้านในเมืองที่แตกต่างกันไว้ต่อเนื่องกัน โดยบรรยายถึงบ้านสวนว่า “มีบริเวณกว้างขวาง” และ “วิ่งเล่นสนุกสนาน” ส่วนบ้านในเมืองนั้นบรรยายว่า “บริเวณบ้านจัดเป็นสัดส่วนกะทัดรัด” “มีที่น้อย” และ “ไม่มีบริเวณให้วิ่งเล่นได้” โดยมีคำว่า “ต่างจาก” เชื่อมระหว่างการบรรยายถึงเมืองและชนบท ซึ่งเป็นการทำให้ภาพที่แตกต่างกันของเมืองและชนบทดังกล่าวถูกเน้นย้ำให้ผู้อ่านรับรู้ได้ชัดเจนขึ้น ตัวอย่างที่ (๕๖) นั้นบรรยายถึงบ้านต่างจังหวัดและบ้านในเมืองของป้าที่แตกต่างกัน โดยบ้านต่างจังหวัดนั้น “ยามเช้าตรู่ พระจากวัดจะพากันเดินเป็นแถวออกมาบิณฑบาต เมื่อพระเดินผ่านมาใกล้ถึงหน้าบ้านของคำแพง” ส่วนบ้านในเมืองของป้า “อยู่ไกลวัด” “มองออกไปทางไหนก็เห็นแต่ตึกรามบ้านช่องเต็มไปหมด” โดยมีคำว่า “แต่” ซึ่งเป็นคำเชื่อมแสดงความขัดแย้งเชื่อม

ระหว่างการบรรยายถึงบ้านต่างจังหวัดและบ้านในเมืองของป่าดังกล่าว การบรรยายภาพของเมือง และชนบทที่แตกต่างกันไว้ต่อเนื่องกันนี้เป็นการเปิดให้ผู้อ่านได้เปรียบเทียบและเห็นถึงความแตกต่างกันของเมืองและชนบทตามที่ด้วยทต้องการเสนอ อีกทั้งเมื่อใช้คำเชื่อม “แต่” ดังตัวอย่างนี้จึงยิ่งเน้นให้ผู้อ่านเห็นถึงความแตกต่างและขัดแย้งกันระหว่างภาพของเมืองและชนบทได้มากยิ่งขึ้นด้วย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจึงแสดงให้เห็นว่า การที่ด้วยทหนังสือเรียนนำภาพของเมืองและชนบทที่แตกต่างกันมาบรรยายไว้ต่อเนื่องกัน โดยอาจมีหรือไม่มีคำเชื่อมเพื่อเน้นถึงความแตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบทนั้น ต่างเป็นการทำให้ภาพของเมืองและชนบทที่ด้วยทหนังสือเรียนสร้างให้แตกต่างกันปรากฏแก่ผู้อ่านในระยะเวลาต่อเนื่องกัน ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นถึงลักษณะของเมืองและชนบทที่แตกต่างกันให้ผู้อ่านเห็นได้อย่างชัดเจน ผู้อ่านจึงสามารถรับรู้และจดจำภาพที่แตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบทที่ด้วยทหนังสือเรียนสร้างขึ้นได้ง่ายและชัดเจนขึ้น

๔.๔.๑.๕ การสร้างให้คนชนบทเป็นตัวละครในเรื่อง

กาญจนา เจริญเกียรติบรร (๒๕๔๘) เห็นว่า เรื่องตลกนั้นนับได้ว่าเป็นช่องทางหนึ่งที่คนในสังคมใช้เพื่อแสดงออกถึงความคิดความเชื่อของตนทั้งที่ตอกย้ำความคิด ความเชื่อที่มีอยู่เดิม และต่อต้านความคิด ความเชื่อที่แตกต่างไปจากตน ด้วยเหตุนี้ บุคคลที่ปรากฏในเรื่องตลกจึงอาจเป็นตัวแทนของคนบางกลุ่มที่มีอุดมการณ์แตกต่างกัน และทำให้บางคนอาจกลายเป็นตัวละครของห้องเรื่องหรือเป้าล้อเลียนทางอุดมการณ์ (ideological target)

จากการศึกษาด้วยทหนังสือเรียนพบว่า หนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ นั้น ปรากฏเรื่องตลกซึ่งเป็นเรื่องราวของคนต่างจังหวัดที่เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ เรื่องตลกเหล่านี้ได้สร้างให้ ตัวละครที่เป็นคนต่างจังหวัดกลายเป็นตัวละครของเรื่องซึ่งมีลักษณะเป็นคนชื่อจนขาดปฏิภาณไหวพริบ ซึ่งเป็นการตอกย้ำภาพของคนในชนบทที่ด้วยทหนังสือเรียนมักสร้างให้เป็นมีลักษณะเป็นคนชื่อ และไม่ค่อยมีไหวพริบนักไปสู่ผู้อ่าน ดังเรื่องตลกต่อไปนี้

- (๕๗) “ฉันจะเล่าเรื่องจำขัน ชื่อ คนละเรื่อง ให้ฟัง” มานีเริ่ม “กำนันลุย
เพิ่งไปกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก ได้ยินเด็กทำขรร้องเรียกผู้โดยสาร
เด็กทำขร คลองเคยครับ คลองเคย เด็กบาทเดียว ผู้ใหญ่สองบาท
กำนันลุย อย่างข้าล่ะ เอ็งคิดเท่าไร
เด็กทำขร ลุงเป็นผู้ใหญ่นี้ ก็คิดสองบาทนะซี
กำนันลุย ใครว่าข้าเป็นผู้ใหญ่ ข้าเป็นกำนันต่างหากล่ะ”

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๐๔)

- (๕๘) “...มีหนุ่มบ้านนาชื่อทิดปาน วันหนึ่งเขาพาเมียไปเที่ยวกรุงเทพฯ
เมียทิดปานไม่เคยนั่งรถระยะทางไกลๆ จึงรู้สึกไม่สบายและมวนท้อง
จึงบอกทิดปาน
เมียทิดปาน พี่...ฉันจะราก
ทิดปาน อย่าพูดว่าราก ต้องพูดว่าอาเจียน
เมื่อไปถึงกรุงเทพฯ ทิดปานจึงพาเมียไปเที่ยวสนามหลวง ขณะที่
เดินชมนั่นชมนี้อยู่นั้น เมียทิดปานก็เซกลางจะหกล้ม
ทิดปาน อ้าว เป็นอะไรไปล่ะ
เมียทิดปาน เมียสะดุดอาเจียนมะขามจ๊ะ”

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๐๕-๑๐๖)

จากเรื่องตลกทั้งสองเรื่องนี้จะเห็นว่า เป็นเรื่องราวที่น่าเสนอให้ตัวละครที่เป็น
คนต่างจังหวัดและไม่มีประสบการณ์การใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ดังข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครที่กล่าวว่า
“กำนันลุยเพิ่งไปกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก” และ “เมียทิดปานไม่เคยนั่งรถระยะทางไกลๆ” ตามลำดับ
นั่นเป็นผู้ที่สื่อสารผิดพลาดและไม่ถูกต้องเหมาะสมตามสถานการณ์การสื่อสารนั้น ดังจะเห็นว่า
เรื่อง (๕๗) นั้นสร้างให้ ตัวละคร “กำนันลุย” ตีความคำว่า “ผู้ใหญ่” ที่ตัวละคร “เด็กทำขร”
ต้องการหมายถึง “ผู้ที่มีอายุมาก” นั้นผิดไปเป็น “ผู้ใหญ่บ้าน” ซึ่งเป็นตำแหน่งผู้ปกครองที่และ
สอดคล้องกับการเป็นกำนันซึ่งเป็นตำแหน่งการปกครองท้องถิ่นอีกตำแหน่งหนึ่งที่คนเป็น ส่วนเรื่อง
ที่ (๕๘) นั้น สร้างให้ตัวละคร “เมียทิดปาน” นั้นมีความสับสนในการเลือกใช้คำเพื่อสื่อสาร โดยใช้

คำว่า “อาเจียน” ซึ่งเป็นคำสุภาพแทนคำว่า “ราก” ที่เป็นคำกริยาแทนคำว่า “ราก” ที่เป็นคำนาม หมายถึง “ส่วนของต้นไม้ที่มักอยู่ใต้ดิน” เพราะปฏิบัติตามคำแนะนำของสามีคือ “ทิดปาน” อย่างเคร่งครัดแต่ขาดความเข้าใจ

หากพิจารณาการนำเสนอคนต่างจังหวัดในเรื่องทั้งสองนี้จะเห็นว่า คนต่างจังหวัด เช่นตัวละคร “กำนันจุก” และ “เมียทิดปาน” นั้น เป็นผู้ที่อยู่ในสังคมที่มีวิถีชีวิตแตกต่างจากผู้ที่อยู่ในสังคมเมืองเช่นกรุงเทพฯ อย่างสิ้นเชิง จึงทำให้คนต่างจังหวัดนั้นไม่สามารถสื่อสารซึ่งเป็นการปฏิบัติตนรูปแบบหนึ่งในสังคมเมืองได้อย่างเหมาะสม คนต่างจังหวัดจึงถูกทำให้กลายเป็นคนที่ดู “โง่” “เซ่อ” และ “ขาดปฏิภาณไหวพริบ” ในสายตาของคนเมืองดังเช่นตัวละคร “กำนันจุก” และ “เมียทิดปาน” ในเรื่องตลกทั้งสองนี้ไปในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ การที่ตัวบทหนังสือเรียนมีเรื่องตลกที่สร้างให้ผู้อาศัยอยู่ในชนบทหรือคนต่างจังหวัดเป็นตัวตลกจึงเป็นการสร้างและตอกย้ำภาพของคนชนบทที่มักถูกมองว่าด้อยกว่าคนที่อาศัยอยู่ในเมืองให้ผู้อ่านได้รับทราบได้อย่างชัดเจนอีกกลวิธีหนึ่งด้วย

๔.๔.๑.๖ การใช้เสียงที่หลากหลาย

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการนำอุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบทนั้นมาถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละคร ซึ่งมีทั้งตัวละครที่เป็นคนในสังคมนั้นโดยตรงซึ่งมักเป็นเสียงของตัวละครที่เป็นคนในชนบทที่กล่าวถึงความเป็นชนบทที่ตนเองอาศัยอยู่ และตัวละครที่เป็นคนในอีกสังคมหนึ่งที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับสังคมและบุคคลที่อยู่ในอีกสังคมหนึ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๙) แล้วดวงแก้วก็อ่านข้อความตอนหนึ่งในจดหมายของบุญโฮมให้เพื่อนฟังว่า

“ชีวิตของชาวอีสานเป็นชีวิตที่เรียบง่าย คนอีสานส่วนใหญ่ใจบุญและชอบเป็นมิตรกับคนทั่วไป นิสัยซื่อ ไม่น้อฉล (ฉันพูดถึงคนส่วนใหญ่ นะ) ท้องถิ่นอีสานมีประเพณีสำคัญๆ หลายอย่างทั้งประเพณีที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตและประเพณีทางศาสนา...”

(ป.๕ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๒๗)

(๖๐) พ่อของเด็กที่นั่งอยู่ข้างๆ พูดเสริมว่า “เราเข้ามาหางานทำในเมือง อยู่บ้านเราคอยากเหลือเกิน บางวันไม่ได้กินอะไรเลย เขาว่าเจ้ากบเป็นโรคขาดสารอาหาร”

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๑๐๔)

ตัวอย่างที่ (๕๙) และ (๖๐) นี้เป็นตัวอย่างของการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบทผ่านเสียงของตัวละครที่เป็นคนในสังคมนั้นโดยตรง ดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๕๙) และ (๖๐) นั้นต่างเป็น ตัวบทที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นชนบท โดยตัวอย่างที่ (๕๙) นั้นเป็นจดหมายที่ตัวละคร “บุญโฮม” ซึ่งเป็นชาวอีสานกล่าวถึงชาวอีสานเองในด้านดีว่า เป็นคน “ใจบุญและชอบเป็นมิตรกับคนทั่วไป นิสัยซื่อ ไม่น้อฉล” ส่วนตัวอย่างที่ (๖๐) นั้นเป็นตัวบทที่เสนอภาพของชนบทในด้านลบซึ่งแตกต่างจากตัวอย่างที่ (๕๙) โดยใช้คำพูดของตัวละคร “พ่อ” ซึ่งเป็นชาวชนบทเพื่อกล่าวถึงการใช้ชีวิตที่ยากลำบากในชนบทของตน ว่า “อยู่บ้านเราคอยากเหลือเกิน บางวันไม่ได้กินอะไรเลย”

จากตัวอย่างทั้งสองนี้จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนได้สื่อภาพของชนบททั้งด้านดีและด้านไม่ดีผ่านถ้อยคำของตัวละครที่เป็นชาวชนบทเอง ซึ่งทำให้ผู้อ่านรับรู้ภาพของชนบทดังกล่าวด้วยเสียงของผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่จริงในสังคมชนบท ภาพของชนบทที่ถูกสื่อมาจึงมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น และส่งผลให้ผู้อ่านคล้อยตามภาพของชนบทที่ถูกประกอบสร้างขึ้นนี้มากขึ้นด้วยเช่นกัน

นอกจากการใช้เสียงของตัวละครที่เป็นผู้ใช้ชีวิตในสังคมนั้นมาเป็นผู้ถ่ายทอด
อุดมการณ์เกี่ยวกับสังคมนั้นเองแล้ว ตัวบทหนังสือเรียนยังได้ใช้ตัวละครที่เป็นคนในสังคมอื่นมา
ถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบทในลักษณะของผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับอีกสังคมและ
ผู้อาศัยในอีกสังคมหนึ่งด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๖๑) แล้วนายมันว่าต่อไปว่า “...อนึ่งเจ้าก็เคยโง่อยู่ป่าอยู่ดง ตั้งแต่เล็ก ไม่รู้จัก
การงานอะไรในบ้านเมืองเลย ลุงจะได้แนะนำสั่งสอนให้เข้าใจ ถ้าเจ้า
อุตสาหะเจ้าก็จะได้รับความรู้ฉลาดขึ้น เจ้าได้เคยลำบากยากเย็นมามาก บางที
วาสนาของเจ้าจะได้สืบตระกูลต่อไป...”

(แบบเรียน เล่ม ๒, ๒๕๐๓: ๕๕)

(๖๒) มานะเล่าว่าเขาอยู่กับลุงและป้าสองคน กิจวัตรประจำวันของเขาคือ...
มานะอาบน้ำแต่งตัวและรับประทานอาหารเช้าเสร็จประมาณ ๐๖.๓๐ น.
ก็ต้องรีบไปโรงเรียน จะมัวโง่โง่ลอยชายอยู่ไม่ได้ เพราะรถประจำทาง
มีคนโดยสารแน่นมาก และถ้าออกจากบ้านช้ากว่านั้นการจราจรจะติดขัด
ไม่คล่องตัว ทำให้ไปถึงโรงเรียนสาย

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๖๘-๖๙)

ตัวอย่างที่ (๖๑) ข้างต้นจะเห็นว่า เป็นข้อความที่ตัวละคร “นายมัน” ซึ่งเป็น
คนเมืองกล่าวถึงลักษณะของตัวละคร “นายเถื่อน” ซึ่งเป็นคนชนบทว่าเป็นคน “โง่” และ “ไม่รู้จัก
การงานอะไรในเมืองเลย” ตัวอย่างนี้จึงเป็นการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับคนชนบทโดยผ่านเสียงของ
คนเมืองที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับคนชนบท ซึ่งต่างจากตัวอย่างที่ (๖๒) ที่ตัวละคร “มานะ” ซึ่งเป็น
คนชนบทกล่าวถึงลักษณะของเมืองที่มีแต่ความวุ่นวายและเร่งรีบ อุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองจึงถูกสื่อ
ผ่านเสียงของคนชนบทที่มีประสบการณ์ใช้ชีวิตในเมือง การใช้เสียงของตัวละครที่มีได้เป็นคนใน
สังคมนั้นสื่อภาพของสังคมอีกสังคมหนึ่งดังตัวอย่างทั้งสองนี้ ทำให้ผู้อ่านได้รับรู้อุดมการณ์เกี่ยวกับ
เมืองและชนบทที่สื่อผ่านมาด้วยเสียงของผู้มีประสบการณ์ได้ใช้ชีวิตหรือสัมผัสกับบุคคลในอีก
สังคมหนึ่ง ซึ่งบางครั้งผู้อ่านที่มักเป็นเด็กอาจมิได้มีประสบการณ์เหล่านี้โดยตรงเช่นตัวละครใน

เรื่อง จึงทำให้อุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบทที่ถูกสื่อมานี้เป็นที่น่าเชื่อถือในอีกลักษณะหนึ่งต่างจากการใช้เสียงของผู้ที่อยู่ในสังคมนั้น ดังได้กล่าวข้างต้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจึงแสดงให้เห็นว่า การใช้เสียงที่หลากหลายนั้นเป็นกลวิธีที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ภาพของเมืองและชนบทที่ต้องการประกอบสร้างผ่านกลวิธีทางภาษาอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องจากเสียงของตัวละครต่างๆ ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อถ่ายทอดภาพของเมืองและชนบทนั้นต่างเป็นเสียงที่ทำให้ผู้อ่านเชื่อได้ว่า เมืองและชนบทมีลักษณะเป็นดังภาพที่ตัวบทหนังสือเรียนประกอบสร้างขึ้นจริง ซึ่งเป็นการชักนำความคิดเกี่ยวกับเมืองและชนบทแก่ผู้อ่าน

๔.๔.๒ อุดมการณ์เมืองและชนบทที่สื่อผ่านกลวิธีการใช้ภาษา

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบทในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร พบว่า กลวิธีทางภาษาต่างๆ ที่พบนั้น ได้สื่อความคิดเกี่ยวกับเมืองและชนบทซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นความคิดย่อยทั้งสิ้น ๗ ประการ ดังนี้

๔.๔.๒.๑ เมืองเป็นสถานที่ที่มีความเจริญและสะดวกสบายแต่มีความวุ่นวาย

ความคิดย่อยประการหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อเกี่ยวกับภาพของเมืองคือการเป็นสถานที่ที่มีความเจริญและสะดวกสบายแต่ก็มีความวุ่นวาย แม้ภาพทั้งสองจะดูมีความขัดแย้งกันแต่ก็มักปรากฏร่วมกันเสมอในการกล่าวถึงเมือง ภาพของเมืองดังกล่าวสื่อให้เห็นด้วยการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเจริญและความสะดวกสบาย ร่วมกับการคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความแออัด ความมีมลพิษทางอากาศและการมีปัญหาดังคม การปรากฏร่วมกันของคำศัพท์ทั้ง ๒ กลุ่มดังกล่าวจึงเป็นการสื่อภาพของเมืองว่าเป็นสถานที่ที่มีความเจริญและสะดวกสบายควบคู่กับภาพของเมืองที่มีความวุ่นวายไปยังผู้อ่าน

๔.๔.๒.๒ คนเมืองเป็นผู้ที่เร่งรีบและสนใจแต่ตนเอง

ความคิดย่อยอีกประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้คือ การสื่อภาพของคนเมืองว่าเป็นคนที่ใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ คนเมืองจึงสนใจแต่ตนเอง โดยไม่ใส่ใจคนรอบข้างในสังคมและใช้ชีวิตอย่างมีความเครียด ภาพของคนเมืองดังกล่าวสื่อผ่านการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเร่งรีบ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความไม่เอาใจใส่ผู้อื่น คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเครียดและวิตกกังวล และคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความลำบาก

๔.๔.๒.๓ ชนบทเป็นสถานที่ที่มีความสุขสบาย

ความคิดย่อยอีกประการหนึ่ง คือ การสื่อภาพของชนบทให้ผู้อ่านเห็นว่า ชนบทเป็นสถานที่ที่มีความสุขสบาย ภาพของชนบทนี้สื่อผ่านการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความสุข คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความบริสุทธิ์ของอากาศและคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความไม่แออัด ซึ่งเป็นคำศัพท์สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ชนบทเป็นสถานที่ที่มีความสุข มีความอุดมสมบูรณ์ อากาศดี ไร่มีผลผลิตและไม่แออัด

๔.๔.๒.๔ ชนบทเป็นสถานที่ที่ยังไม่พัฒนาจึงด้อยความเจริญ

ความคิดย่อยอีกประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้คือ ความคิดที่สื่อภาพของชนบทให้ผู้อ่านเห็นว่า เป็นสถานที่ที่ยังไม่พัฒนาจึงด้อยความเจริญ ภาพของชนบทด้านนี้สื่อผ่านการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความด้อยการพัฒนาและการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่สื่อให้เห็นว่า ชนบทเป็นที่ยังไม่พัฒนาจึงด้อยความเจริญ

๔.๔.๒.๕ คนชนบทใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและเป็นมิตร

ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่สื่อภาพของคนชนบทว่า เป็นผู้ที่ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย มีลักษณะที่เป็นมิตร คือ ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม เอาใจใส่และเอื้ออารีแก่คนรอบข้าง ภาพของคนชนบทประการนี้สื่อผ่านการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับเป็นมิตรและเอื้ออารี และคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความซื่อที่มักปรากฏร่วมกับคนชนบท

๔.๔.๒.๖ คนชนบทเป็นผู้อดอยาก แร้นแค้น

ความคิดย่อยอีกประการหนึ่งของอุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบทที่มีได้พบในตัวบทหนังสือเรียนคือ ภาพของคนชนบทที่เป็นผู้อดอยาก แร้นแค้น ใช้ชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก ภาพของคนชนบทประการนี้สื่อให้เห็นด้วยการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความอดอยากซึ่งปรากฏใช้ร่วมกับคนชนบท

๔.๔.๒.๗ คนชนบทเป็นผู้ด้อยกว่าคนเมืองและไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เจริญแล้วได้

ความคิดย่อยอีกประการสุดท้ายของอุดมการณ์นี้คือ ความคิดที่สื่อว่า คนชนบทเป็นผู้ด้อยกว่าคนเมืองและไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมที่เจริญแล้วได้ ความคิดย่อยนี้สื่อให้เห็นจากการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่ปรากฏในถ้อยคำของตัวละครคนชนบทเมื่อกล่าวถึงตนเอง ด้วยการใช้อุปมาที่สื่อความหมายว่า การเป็นคนชนบทนั้นเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาและด้อยกว่าการเป็นคนเมือง รวมถึงการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความโง่ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการใช้คำพูดที่ไม่ไพเราะ การใช้คำที่มีความหมายถึงความไม่ทันสมัย ซึ่งมักปรากฏในถ้อยคำของตัวละครที่เป็นคนเมืองเมื่อกล่าวถึงคนชนบท และการสร้างให้คนชนบทเป็นตัวละครของเรื่องซึ่งทำให้

คนชนบทในสายตาคนเมืองนั้นกลายเป็นคนที่ขาดคุณสมบัติต่างๆ ที่จะสามารถเข้ากับสังคมที่เจริญแล้วได้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ภาพหลักของชนบทที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านอย่างสม่ำเสมอคือ ภาพของชนบทที่เป็นสถานที่ที่มีแต่ความอุดมสมบูรณ์ แต่กระนั้น หนังสือเรียนบางส่วนก็ได้สื่อความคิดที่ขัดแย้งกับภาพหลักของชนบทดังกล่าวคือ สื่อความคิดว่า ผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบทนั้นเป็นผู้ที่อดอยาก แร้นแค้น ซึ่งพบในตัวบทหนังสือเรียน ๒ หลักสูตร คือ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐในขณะนั้นที่ต้องการกระจายความเจริญไปสู่ชนบท รวมถึงการสื่อความคิดย่อยว่า ชนบทเป็นสถานที่ที่ยังไม่พัฒนาจึงด้อยความเจริญซึ่งพบเฉพาะเพียงในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) ก็อาจเป็นผลมาจากนโยบายดังกล่าวของรัฐบาลด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ จะเห็นว่า ความคิดย่อยเกี่ยวกับคนชนบทที่ปรากฏในหนังสือเรียนส่วนหนึ่งเป็นภาพในด้านบวก คือ การสื่อให้เห็นว่า คนชนบทใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและเป็นมิตร แต่ภาพอีกส่วนหนึ่งกลับเป็นภาพในด้านลบ คือ การสื่อให้เห็นว่า คนชนบทเป็นผู้ที่ด้อยกว่าคนเมืองและไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เจริญแล้วได้ ซึ่งถึงแม้จะปรากฏไม่มากนักในตัวบทหนังสือเรียน แต่ความคิดดังกล่าวก็อาจสร้างความเหลื่อมล้ำ ไม่เทียมกันระหว่างคนเมืองกับคนชนบทได้ด้วยเช่นกัน

ส่วนการสื่อภาพของเมืองนั้น พบว่า ภาพเด่นของเมืองที่หนังสือเรียนมักสื่อไปยังผู้อ่านคือ เมืองเป็นสถานที่ที่มีความเจริญและสะดวกสบาย แต่ขณะเดียวกันก็มักปรากฏควบคู่กับภาพของเมืองที่มีความวุ่นวาย รวมถึงการสื่อภาพของคนเมืองที่ต้องใช้ชีวิตอย่างรีบเร่ง มีความเครียดและวิตกกังวล ซึ่งมักปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ซึ่งอาจเป็นมาจากนโยบายของรัฐในขณะนั้นที่ต้องการกระจายความเจริญไปสู่ชนบท และนำแรงงานชนบทที่เข้ามาทำงานในเมืองมากขึ้นนั้นกลับคืนสู่ท้องถิ่นเดิม

๔.๕ อุดมการณ์ครู

อุดมการณ์ครูนี้เป็นชุดความคิดที่สื่อภาพของครู รวมถึงสถานภาพและความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ไปยังผู้อ่าน อุดมการณ์นี้เป็นชุดความคิดที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตร แต่มิได้ปรากฏในหนังสือเรียนทุกเล่ม

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์นี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ หลายกลวิธี ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชุดความคิดของอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๕.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์ครู

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า อุดมการณ์ครูนี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ ในตัวบทหนังสือเรียนทั้งสิ้น ๔ กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงครูและศิษย์ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ด้วยโครงสร้างประโยค การใช้อุปลักษณ์ และการใช้เสียงที่หลากหลาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๕.๑.๑ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงครูและศิษย์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า หนังสือเรียนมีการใช้คำศัพท์บางกลุ่มความหมายร่วมกับคำที่หมายถึงครูและศิษย์เพื่อสื่อภาพของครูไปยังผู้อ่าน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๗ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้ร่วมกับคำที่สื่อถึงครู

ประเภทคำศัพท์	กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักฐานที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำและวลีที่แสดงถึงสิ่งที่ครูปฏิบัติต่อศิษย์	การให้ความรู้และคำแนะนำ	สอนสั่ง สอนให้คนเป็นคนดี เพิ่มเติมความรู้ให้ แนะนำหนังสือต่างๆ ให้	√	√	√	√
	การอบรม	อบรม ให้โอวาท	√	√	-	-
	การดูแล	ดูแล คอยดูแลไม่ให้มีการทะเลาะวิวาท	-	√	-	√
	การทำโทษ	ขัง ทำโทษ ตี ตำหนิ	√	√	√	-
คำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของครู	ความรู้ความสามารถ	วิชาหลัง สอนหนังสือเก่ง เป็นนักอ่านที่เด็ดๆ ทั้งมาก	√	√	√	√
	ความรักและเมตตา	มีความรักใคร่ห่วงใย คอยดูแลอยู่ ห่างๆ ด้วยความห่วงใย มีน้ำใจ เมตตากรุณา อารมณ์ดี	√	√	√	√
	คุณสมบัติในการอบรมศิษย์	เข้มงวดกวดขัน ไม่เคยปล่อยปละละเลย เป็นผู้รู้จักและเข้าใจเด็กๆ	-	√	-	√

จากตารางที่ ๔.๗ ข้างต้นจะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงสิ่งที่ครูปฏิบัติต่อศิษย์และลักษณะของครูร่วมกับคำที่มีความหมายถึงครูเพื่อสื่อภาพของครูไปยังผู้อ่าน หากพิจารณาคำศัพท์เหล่านี้จะเห็นว่า คำและวลีที่แสดงถึงสิ่งที่ครูปฏิบัติต่อศิษย์นั้นเป็นคำศัพท์ที่สื่อให้เห็นภาพของครูในด้านของ การปฏิบัติหน้าที่ ได้แก่ การให้ความรู้และคำแนะนำ การอบรม การดูแล และการทำโทษ ซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงภาพของครูที่เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้และเป็นคนดีของสังคม อันเป็นหน้าที่สำคัญของครูที่สังคมคาดหวัง ส่วนคำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของครูนั้นเป็นคำศัพท์ที่สื่อภาพของครูในด้านของคุณสมบัติต่างๆ อันได้แก่ ความรู้ความสามารถ ความรักและความห่วงใย และมีคุณสมบัติในการอบรมศิษย์

ซึ่งภาพของครูเหล่านี้ก็เป็นการเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูนั้นมีความรู้ ความสามารถและคุณสมบัติต่างๆ พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ให้การอบรม สั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้และเป็นคนดีของสังคมได้เป็นอย่างดี

นอกจากการใช้คำศัพท์ที่ปรากฏร่วมกับครูแล้วยังพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้คำศัพท์ที่กล่าวถึงความคิดและสิ่งที่ศิษย์ปฏิบัติต่อครู ซึ่งเป็นการสื่อความคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ไปยังผู้อ่าน และทำให้อ่านเห็นภาพของครูในอีกแง่มุมหนึ่งด้วย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๘ กลุ่มคำศัพท์ที่กล่าวถึงความคิดและสิ่งที่ศิษย์ปฏิบัติต่อครู

กลุ่มความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
		๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
ความรัก	รัก	-	√	√	√
ความเคารพ	เคารพ เคารพนบনอบ	-	√	-	-

จากตารางที่ ๔.๘ นี้ แสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้คำศัพท์ที่กล่าวถึงความคิดและสิ่งที่ศิษย์ปฏิบัติต่อครูเพื่อสื่อให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ดังจะเห็นว่าตัวบทหนังสือเรียน ๓ หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ นั้นมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความรักเพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูนั้นเป็นผู้ที่ศิษย์รัก นอกจากนี้ ตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ ยังมีการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเคารพเพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูนั้นเป็นผู้ที่ศิษย์ให้ความเคารพ ด้วยเหตุนี้ การใช้คำศัพท์ทั้ง ๒ กลุ่มข้างต้นจึงเป็นการสื่อภาพของครูว่าเป็นผู้ที่ศิษย์ให้ ความรักและเคารพ แตกต่างจากรักของครูที่มีต่อศิษย์ซึ่งเป็นความรักที่มีความเมตตาและปรารถนาให้ศิษย์ได้ดี

๔.๕.๑.๒ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

การใช้คำแสดงทัศนภาวะเป็นกลวิธีทางภาษาอีกกลวิธีหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์ครูไปยังผู้อ่าน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ควร” เพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า สิ่งใดเป็นสิ่งที่ศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู ซึ่งพบว่า การใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ควร” นั้นจะปรากฏร่วมการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเคารพด้วยเหตุนี้ การใช้คำทัศนภาวะดังกล่าวจึงเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า การเคารพครูนั้นเป็นสิ่งที่ศิษย์พึงปฏิบัติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๖๓) เชอควรเคารพครู

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๓๗)

(๖๔) เชอควรเคารพนบนอบครูบาอาจารย์

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๓๗)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า ตัวอย่างทั้งสองมีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ควร” ร่วมกับการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเคารพ ได้แก่ “เคารพ” และ “เคารพนบน้อม” ดังตัวอย่างที่ (๖๓) และ (๖๔) ตามลำดับ การใช้คำแสดงทัศนภาวะดังตัวอย่างนี้สื่อให้เห็นว่าการเคารพครูนั้นเป็นสิ่งที่ผู้เป็นศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู ซึ่งเป็นการสื่อภาพของครูว่าเป็นผู้ที่ศิษย์ให้ความเคารพรักไปยังผู้อ่าน

๔.๕.๑.๓ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ด้วยโครงสร้างประโยค

นอกจากการใช้เลือกคำศัพท์ในตัวบทหนังสือเรียนที่สื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว การเรียบเรียงประโยคที่กล่าวถึงครูกับศิษย์นั้นก็สามารถสื่อความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของครูไปยังผู้อ่านได้ด้วยเช่นกัน จากการวิเคราะห์ตัวบทพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการเรียบเรียงประโยคที่แสดงความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่าง ครูกับศิษย์ใน ๓ ลักษณะ ได้แก่ ครูเป็นผู้นำ ส่วนศิษย์เป็นผู้ตาม ครูเป็นผู้ให้

ส่วนศิษย์เป็นผู้ได้รับ และครูเป็นผู้ควบคุมความประพฤติ ส่วนศิษย์เป็นผู้ปฏิบัติตามกรอบของครู ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๖๕) ครู อ่านนำ หน้า ชั้น แล้ว ให้ เด็ก อ่าน ตาม
 ครู เขียนนำ หน้า ชั้น แล้ว ให้ เด็กๆ เขียนตาม
 ครู สอนนำ หน้า ชั้น แล้ว เด็ก ก็ เรียนตาม

(บันไดก้าวหน้า เล่ม ๑. ๒๕๐๓: ๒๘)

- (๖๖) การฝึกซ้อมเริ่มต้นขึ้น โดยมีครูโกวิทนั่งให้คำปรึกษาอยู่ใกล้ๆ

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๓๓: ๕๔)

- (๖๗) ครูประจำชั้น โกรธมากที่นักเรียนไปก่อเรื่องทะเลาะวิวาท เลยนำตัวไปให้
 ครูใหญ่ทำโทษเหมือนกัน

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๕)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๖๕) นั้นเป็นการเรียบเรียงประโยคให้
 ตัวละครที่เป็นครูเป็นผู้นำการกระทำ คือ “อ่าน” “เขียน” และ “สอน” ส่วนตัวละครที่เป็นศิษย์
 คือ “เด็ก” เป็นผู้กระทำตามการกระทำที่ครูนำดังกล่าว ส่วนตัวอย่างที่ (๖๖) เป็นการเรียบเรียง
 ประโยคให้ตัวละครที่เป็นครูเป็นผู้ให้ “คำปรึกษา” โดยมีตัวละครที่เป็นศิษย์ซึ่งถูกละไว้ในประโยค
 เป็นผู้รับคำปรึกษานั้นจากครู และตัวอย่างที่ (๖๗) เป็นการเรียบเรียงประโยคให้ตัวละครที่เป็นครู
 คือ “ครูใหญ่” เป็นผู้ควบคุมความประพฤติ โดยมีตัวละครที่เป็นศิษย์ คือ “นักเรียนไปก่อเรื่อง
 ทะเลาะวิวาท” เป็นผู้ปฏิบัติตามกรอบของครู หากพิจารณาการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับ
 ศิษย์ทั้ง ๓ ลักษณะที่สื่อผ่านประโยคเหล่านี้จะเห็นว่า ความสัมพันธ์เหล่านี้ต่างสื่อให้เห็นภาพของครู
 เป็นผู้อบรม สั่งสอนศิษย์ไปยังผู้อ่านเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ความสัมพันธ์ในลักษณะผู้นำและ
 ผู้ตามนั้นแสดงให้เห็นว่าครูเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ต่างๆ พร้อมทั้งชี้แนะให้ศิษย์ปฏิบัติตาม
 ได้ ส่วนลักษณะผู้ให้และผู้ได้รับนั้นแสดงให้เห็นว่า ครูเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์สามารถให้
 ความรู้และคำแนะนำต่างๆ อันเป็นประโยชน์แก่ศิษย์ได้ และลักษณะผู้ควบคุมความประพฤติ และ

ผู้ปฏิบัติตามกรอบของครูนั้นแสดงให้เห็นว่า ครูเป็นผู้ที่สามารถอบรมและขัดเกลาศิษย์ให้เป็นผู้ที่มีความประพฤติถูกต้อง เหมาะสมได้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจึงสรุปได้ว่า การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนด้วยโครงสร้างประโยคนั้นเป็นกลวิธีที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่อภาพของครูให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูเป็นผู้ที่มีความสามารถในการอบรม สั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดีได้

๔.๕.๑.๔ การใช้อุปลักษณ์

อุปลักษณ์เป็นกลวิธีทางภาษาอีกประการหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่อภาพของครูไปสู่ผู้อ่าน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่มีการเปรียบเทียบศิษย์กับ “ลูก” ซึ่งเป็นการสื่อมโนทัศน์ให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูนั้นเป็นพ่อแม่ของศิษย์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๖๘) ครูบอกว่า จะทะนุถนอมกล่อมเกลาและให้ความรักแก่นักเรียนทุกคน
เสมือนเป็นลูกของตนเอง

(ป.๕ ภ. ๒๕๔๔: ๑๐๖)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่เปรียบเทียบศิษย์ว่าเป็นลูกของครู อุปลักษณ์ดังกล่าวสื่อมโนทัศน์ให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูนั้นเป็นพ่อแม่ของศิษย์ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของครูที่ให้ความรัก ความเมตตา อบรมสั่งสอนศิษย์ โดยไม่คิดถึงความเหนื่อยยากของตนและไม่หวังสิ่งใดตอบแทนเช่นกันที่พ่อแม่ปฏิบัติต่อลูก

๔.๕.๑.๕ การใช้เสียงที่หลากหลาย

จากการวิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ในการสื่ออุดมการณ์ครูนั้น ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้เสียงของตัวละครประเภทต่างๆ ๒ กลุ่มเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์นี้ไปสู่ผู้อ่าน ได้แก่ เสียงของตัวละครผู้เป็นครูและเสียงของตัวละครผู้เป็นศิษย์ ซึ่งตัวละครทั้งสองกลุ่มนี้ต่างเป็น

ตัวละครที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนสร้างขึ้นให้มีบทบาทเช่นเดียวกับกลุ่มบุคคลของอุดมการณ์นี้ คือ ครูและศิษย์ ด้วยเหตุนี้ การใช้เสียงของตัวละคร ๒ กลุ่มนี้เพื่อถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับครูและศิษย์ที่หนังสือเรียนต้องการสื่อไปยังผู้อ่านจึงเป็นการทำให้ความคิดเหล่านั้นมีสถานะเป็นเหมือนความคิดของที่บุคคลทั้ง ๒ กลุ่ม คือ ครูและศิษย์มีอยู่จริง ซึ่งสามารถชักจูงให้นักเรียนเชื่อว่า ครูมีลักษณะเป็นเช่นนั้นอันเป็นความคิดของอุดมการณ์นี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๖๙) ครูบอกว่า จะทะนุถนอมกล่อมเกลตาและให้ความรักแก่นักเรียนทุกคน
เสมือนเป็นลูกของตนเอง

(ป.๕ ภ. ๒๕๔๔: ๑๐๖)

(๗๐) “ฉันอยากเป็นครูเหมือนครูไพลินค่ะ เพราะครูช่วยให้คน ไม่โง่ อ่านเขียนหนังสือได้ และสอนให้คนเป็นคนดี” มานีพูด

(ป.๒ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๕๔)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๖๙) นั้นเป็นการสื่อภาพของครูว่าเป็นผู้อบรมศิษย์ด้วยความรัก ความเมตตาเช่นเดียวกับที่พ่อแม่มีลูกโดยถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละคร ครู การใช้เสียงของครูเป็นผู้ถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับครูเองนั้นเป็นการทำให้ผู้อ่านเชื่อว่าครูมีความคิดและปฏิบัติตนเช่นนั้นจริง ด้วยเหตุนี้ การใช้เสียงของครูเพื่อถ่ายทอดภาพของครูนั้นจึงสามารถชักจูงให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตามภาพของครูที่สื่อมานั้นได้เป็นอย่างดี ส่วนตัวอย่างที่ (๗๐) นั้นเป็นการสื่อภาพของครูว่าเป็นผู้สั่งสอนให้ศิษย์เป็นผู้มีความรู้และเป็นคนดีโดยถ่ายทอดผ่านเสียงของตัวละคร “มานี” ซึ่งเป็นศิษย์การใช้เสียงของศิษย์เพื่อถ่ายทอดภาพของครูดังตัวอย่างนี้เป็นการทำให้ผู้อ่านเห็นว่า ภาพของครูดังกล่าวเป็นภาพของครูในความทรงจำหรือในความคิดของศิษย์ ด้วยเหตุนี้ การใช้เสียงของศิษย์เพื่อถ่ายทอดภาพของครูดังกล่าวจึงมีความน่าเชื่อถือและสามารถชักจูงให้ผู้อ่านเชื่อว่า ครูนั้นมีลักษณะเป็นเช่นนั้นจริงด้วยเช่นกัน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การใช้เสียงที่หลากหลายนั้นเป็นการวิธีที่ต้องปรากฏร่วมกับกลวิธีทางภาษาอื่น เพื่อสื่อชักจูงให้ผู้อ่านเห็นว่า ภาพของครูที่สื่อผ่านกลวิธีอื่นที่

ปรากฏว่าด้วยนั้นมีความน่าเชื่อถือ จนสามารถทำให้ผู้อ่านเชื่อว่า ครูมีลักษณะเป็นเช่นที่ด้วยบทหนังสือเรียนสื่อมายังตน

๔.๕.๒ อุดมการณ์ครูที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ครูข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความคิดของอุดมการณ์นี้ที่ปรากฏในหนังสือเรียนประกอบด้วยความคิดย่อย ๒ ประการ ดังนี้

๔.๕.๒.๑ ครูคือผู้อบรม สั่งสอนที่ดี

ความคิดย่อยประการนี้เป็นการสื่อภาพของครูให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อบรม สั่งสอนศิษย์ให้เป็นผู้ที่มีความรู้และเป็นคนดี และมีคุณสมบัติต่างๆ ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติหน้าที่นั้น ได้แก่ การเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความรักความเมตตาต่อศิษย์ รวมถึงมีความเข้มงวดและเข้าใจเด็กซึ่งเป็นผู้เรียน ภาพของครูประการสื่อให้เห็นได้จากการใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงสิ่งที่ครูปฏิบัติต่อศิษย์ การใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงลักษณะของครู การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ด้วยโครงสร้างประโยค และการใช้อุปลักษณ์ การใช้กลวิธีต่างๆ เหล่านี้ในด้วยบทหนังสือเรียนจึงเป็นการสื่อ ภาพของครูว่าเป็นผู้อบรม สั่งสอนที่ดีไปสู่ผู้อ่าน

๔.๕.๒.๒ ครูเป็นที่รักและเคารพของศิษย์

ความคิดย่อยประการนี้เป็นการสื่อภาพของครูให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูเป็นผู้ที่ศิษย์ให้ความรักและความเคารพ ภาพของครูประการนี้สื่อให้เห็นได้ด้วยการใช้คำศัพท์ที่กล่าวถึงความคิดและการกระทำที่ศิษย์มีต่อครู ซึ่งประกอบด้วยคำศัพท์ ๒ กลุ่มความหมาย ได้แก่ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความรักและคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเคารพ และการใช้ทัศนภาวะเพื่อสื่อให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่พึงปฏิบัติต่อครู กลวิธีเหล่านี้จึงเป็นการสื่อภาพของครูให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูเป็นที่รักและเคารพของศิษย์

หากพิจารณาความคิดย่อยของอุดมการณ์ครูทั้ง ๒ ประการข้างต้นจะเห็นว่า ความคิดย่อยดังกล่าวเป็นความคิดที่มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ความคิดย่อยที่ถือว่าครูคือผู้อบรม สั่งสอนที่ดีนั้นเป็นการสื่อภาพของครูเพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูนั้นเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ สามารถถ่ายทอดความรู้และอบรม ชักเยาะศิษย์ให้เป็นผู้มีความรู้และเป็นคนดีได้ การสื่อภาพของครูให้ผู้อ่านเห็นเช่นนี้เป็นการเอื้อให้หนังสือเรียนสื่อความคิดให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูเป็นที่รักและเคารพของศิษย์ ซึ่งเป็นความคิดย่อยอีกประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้ได้สะดวกและน่าเชื่อถือขึ้น

การสื่อความคิดย่อยของอุดมการณ์ครูดังกล่าวผ่านหนังสือเรียนนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการตอกย้ำความคิดในสังคมไทยที่ยกย่องครูว่าเปรียบเสมือนเป็นพ่อแม่ของศิษย์ ส่วนศิษย์ก็เปรียบเสมือนลูกที่ครูดูแลเลี้ยงดูไปสู่ผู้อ่าน แต่ขณะเดียวกันการสื่อความคิดดังกล่าวก็เอื้อให้ครูสามารถปฏิบัติหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน รวมถึงควบคุมนักเรียนหรือก็คือผู้อ่านได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน

๔.๖ อุดมการณ์คนชายขอบในสังคมไทย

สุริชัย หวันแก้ว (๒๕๕๐) กล่าวว่า คนชายขอบนั้น คือ ผู้คนที่ด้อยอำนาจ ตกเป็นเบี้ยล่างของชนกลุ่มใหญ่ คนกลุ่มนี้จึงขาดอำนาจต่อรอง ขาดเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าถึงอำนาจ และถูกกีดกันออกจากระบบการต่อรองอำนาจและการจัดสรรทรัพยากร รวมถึงอำนาจและความมั่งคั่งในสังคม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า หนังสือเรียนได้สื่อภาพของคนชายขอบหรือบุคคลผู้ด้อยโอกาสกลุ่มต่างๆ ในสังคมให้ผู้อ่านเห็นว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร ซึ่งประกอบด้วย ผู้ชรา ผู้พิการและเด็กพิเศษ คนจนและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๖.๑ อุดมการณ์ผู้ชรา

อุดมการณ์ผู้ชรานี้เป็นชุดความคิดที่สื่อภาพของผู้ชราให้ผู้อ่านเห็นว่า มีลักษณะและสถานภาพเป็นอย่างไรในสังคม อุดมการณ์นี้เป็นชุดความคิดหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตร เพียงแต่มิได้ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทุกเล่มและตัวบทหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรก็ปรากฏอุดมการณ์นี้มากน้อยแตกต่างกัน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์นี้มีการสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ หลายกลวิธี ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชุดความคิดของอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๖.๑.๑ กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์ผู้ชรา

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า กลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับผู้ชรานี้มีทั้งสิ้น ๔ กลวิธี ได้แก่ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้ชราการใช้คำแสดงทัศนภาวะ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชรากับผู้อื่นด้วยโครงสร้างประโยค และการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๖.๑.๑.๑ การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้ชรา

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับผู้ชราไปสู่ผู้อ่าน พบว่า การใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้ชรา นั้นถือเป็นกลวิธีสำคัญในการสื่ออุดมการณ์ดังกล่าว เนื่องจากคำศัพท์และวลีที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ร่วมกับตัวละครในมิติของการเป็นผู้ชรา นั้นเป็นคำศัพท์ที่สื่อภาพของผู้ชราไปสู่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี โดยภาพที่ประกอบสร้างนั้นส่วนใหญ่มักเป็นภาพที่เกี่ยวข้องกับความเสื่อมโทรมของร่างกายและการที่ต้องมีผู้อื่นดูแล ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๘ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้ชรา

ประเภท คำศัพท์	กลุ่ม ความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำและวลีที่ แสดงถึง ลักษณะของ ผู้ชรา	ความเสื่อม และความ ทรุดโทรม	ทรุดโทรม ร่วงโรย ไม้ไผ่ปลั่ง ไม่ค่อยมีแรง ขยับเขยัก ก้าวฉก งกเงินเงิน เท้าสั้น ล้มคลาน หกล้มจนถลาลถัน ค่อยก้าวค่อยเดิน ห่อม จำได้บ้าง ไม่ได้บ้าง พินหลุดหมด ผิวหนังเหี่ยวย่น มือเหี่ยวๆ เดินหลังค่อม ตกกระ เป็นจุดสีน้ำตาลเต็มตัว	✓	✓	✓	✓
	ความ เจ็บป่วย	เป็นลม หูดามัว สายตาวาว มีโรคภัย ไข้เจ็บเบียดเบียน	✓	✓	✓	-
	ความหดหู่	เงียบเหงา เหนื่อยหน่าย	-	-	✓	-
	ความแข็งแรง	แข็งแรง สายตาดี ทำงานได้	-	-	✓	✓
คำและวลีที่ แสดงถึงการ กระทำต่อผู้ ชรา	การช่วยเหลือ เลี้ยงดู	เลี้ยงดู เลี้ยงท่าน ช่วยดูแล อยู่ดูแล เอื้อเพื่อให้ที่นั่ง	-	-	✓	✓
	การดูแลด้าน จิตใจ	หมั่นเฝ้าเอาใจ	-	-	✓	-
	การแทนคุณ	หมั่นหมายแทนคุณ	-	-	✓	-
คำและวลีที่ แสดงถึงการ กระทำของ ผู้ชราต่อผู้อื่น	การพึ่งพา อาศัย	พึ่งพา พึ่งพาอาศัย	-	✓	✓	-

จากตารางข้างต้นนี้จะเห็นว่า คำศัพท์ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่อภาพของผู้ชราประกอบด้วยคำและวลี ๓ กลุ่ม ได้แก่ คำและวลีที่แสดงถึงลักษณะของผู้ชรา คำและวลีที่แสดงถึงการกระทำต่อผู้ชรา และคำและวลีที่แสดงถึงการกระทำที่ผู้ชรามีต่อผู้อื่น หากพิจารณาคำศัพท์ในกลุ่มแรกจะเห็นว่า คำศัพท์กลุ่มนี้ได้สื่อภาพของผู้ชราที่ตรงข้ามกัน ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านที่เกี่ยวกับความเสื่อมโทรมทางร่างกายและจิตใจซึ่งเป็นภาพด้านลบ ดังจะเห็นได้จากกลุ่มคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเสื่อมและความทรุดโทรม ความเจ็บป่วย และความหดหู่ และด้านที่กล่าวถึงความแข็งแรงที่สื่อด้วยคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความแข็งแรงซึ่งเป็นภาพด้านบวก

นอกจากนี้ หากพิจารณาการปรากฏของคำศัพท์แต่ละกลุ่มความหมายในตัวบทหนังสือเรียนจะเห็นว่า คำศัพท์ที่สื่อถึงภาพด้านลบดังกล่าวนี้เป็นคำศัพท์กลุ่มที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์ที่ความหมายเกี่ยวกับความเสื่อมและความทรุดโทรมที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร และคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเจ็บป่วยที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนถึง ๓ หลักสูตร ยกเว้นเพียงหลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ เท่านั้น และหากพิจารณาเฉพาะคำศัพท์ที่สื่อภาพด้านลบของผู้ชราเหล่านี้ จะเห็นว่า ภาพด้านลบที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อแก่ผู้อ่านอย่างต่อเนื่องคือ ภาพของความทรุดโทรมของร่างกาย ซึ่งสื่อผ่านคำศัพท์ ๒ กลุ่มความหมาย ได้แก่ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเสื่อมและความทรุดโทรม และความเจ็บป่วย โดยแต่ละกลุ่มความหมายก็ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนมากกว่า ๑ หลักสูตร ในขณะที่ภาพของความทรุดโทรมทางจิตใจนั้นสื่อผ่านคำศัพท์กลุ่มความหมายเดียว คือ คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความหดหู่ อีกทั้งยังปรากฏเฉพาะในตัวบทหนังสือเรียน พ.ศ.๒๕๓๓ เพียงหลักสูตรเดียวอีกด้วย

ส่วนคำศัพท์ที่แสดงถึงภาพด้านบวกของผู้ชรา คือ ความแข็งแรงจะเห็นว่าปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนเฉพาะ ๒ หลักสูตร คือ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ เท่านั้น

จากผลการศึกษาดังกล่าว หากพิจารณาคำศัพท์ที่แสดงลักษณะของผู้ชราข้างต้นจะเห็นการโต้ตอบกันของความคิดเกี่ยวกับภาพของผู้ชรา ๒ ด้าน คือ ภาพที่สื่อให้ผู้ชราเป็นผู้ที่มีแต่ความทรุดโทรมซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพหลักที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อแก่ผู้อ่านอย่าง

จากคำศัพท์ที่ปรากฏใช้กับตัวละครในด้านของความเป็นผู้ชราข้างต้นจะเห็นว่า คำศัพท์เหล่านี้สื่อถึงผู้ชราใน ๒ ด้าน คือ ลักษณะของผู้ชราและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชรา กับผู้อื่นในสังคม และหากพิจารณาความคิดเกี่ยวกับผู้ชราดังกล่าวจะเห็นว่า ความคิดทั้งสองนั้นเป็น ความคิดที่สอดคล้องกันอยู่ กล่าวคือ ลักษณะของความทรุดโทรมทางร่างกายและจิตใจของผู้ชราที่ ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านนั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้ชราเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล การสื่อภาพของผู้ชราดังกล่าวในหนังสือเรียนจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการสอนให้เด็กดูแลผู้ชรา ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมไทย แต่กระนั้นการสื่อภาพของผู้ชราดังกล่าวก็เป็นการสื่อและตอก ย้ำทัศนคติในด้านลบที่มีต่อผู้ชราให้แก่ผู้อ่าน ซึ่งตัวบทหนังสือเรียนเองก็พยายามด้านความคิด ดังกล่าวอยู่ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็น การการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความแข็งแรงกับผู้ชรา ดังได้กล่าวข้างต้น

๔.๖.๑.๑.๒ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

การใช้ทัศนภาวะเป็นกลวิธีทางภาษากลวิธีหนึ่งที่พบว่า ตัวบทหนังสือ เรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์ผู้ชรา เนื่องจากการแสดงทัศนภาวะเป็นใช้คำเพื่อแสดงความเห็นและ ความเชื่อของผู้พูดที่มีต่อสิ่งที่ตนกล่าว ดังนั้นการใช้คำแสดงทัศนภาวะเพื่อกล่าวถึงผู้ชราจึงเป็น การถ่ายทอด ความคิดเห็นของผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียนที่มีต่อความชราไปสู่ผู้อ่านด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ เกี่ยวกับภาระหน้าที่และความผูกพันของผู้พูดต่อสิ่งที่ตนกล่าวคือคำว่า “ต้อง” ซึ่งเป็นคำที่แสดง ความเชื่อมั่นว่า สิ่งทีกล่าวนั้นเป็นสิ่งที่ “ต้อง” เป็นหรือ “ต้อง” เกิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นเมื่อ ตัวบทนำคำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” มาใช้กล่าวถึงผู้ชราจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้ชรา นั้น จำเป็น “ต้อง” เป็นหรือกระทำอย่างนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๗๑) ๕. อาเถ่าแก่ชราจนต้องเลือกจำฝูงหมาป่าใหม่

(ป.๕ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๕๓)

(๗๒) “แม่กาเหว่าต้องไปทำมาหากิน ส่วนแม่กาแก่แล้ว ต้องอยู่เฝ้าบ้าน
ก็เลยต้องปักไข่แทนแม่กาเหว่า” ขยายตอบเสียงเครือๆ ในลำคอ

(ป.๒ ภ. ๒๕๔๔: ๖๑)

ตัวอย่างที่ (๗๑) เป็นข้อความที่กล่าวถึงตัวละคร “อาเถร่า” ซึ่งเป็นจำฝูง
หมาป่าในเรื่องแมคลี จะเห็นว่าตัวอย่างนี้มีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” เพื่อแสดงทัศนภาวะ
ด้วยความแก่ชราของ “อาเถร่า” จึงทำให้ไม่สามารถทำหน้าที่จำฝูงได้อีกต่อไป จึงจำเป็น “ต้อง”
เลือกจำฝูงใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนตัวอย่างที่ (๗๒) เป็นข้อความที่ตัวละคร “ยาย” ตอบคำถาม
ของ “หลาน” ถึงสาเหตุว่า เหตุใด “แม่กา” จึงปักไข่แทน “แม่กาเหว่า” จะเห็นว่า ตัวอย่างนี้ใช้
คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” เพื่อแสดงความคิดเห็นว่า เหตุที่ “แม่กา” ปักไข่แทน “แม่กาเหว่า” นั้น
เพราะความชราที่ทำให้ “แม่กา” ไม่สามารถออกไป “ทำมาหากิน” นอกบ้าน จึง “ต้อง” อยู่เฝ้าบ้าน
และ “ต้อง” ปักไข่แทน “แม่กาเหว่า”

การใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” ดังตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า
ผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียนมีความเชื่อมั่นอย่างหนักแน่นว่า ความชรานั้นเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ชรา
สูญเสียศักยภาพและความสามารถในการกระทำสิ่งต่างๆ ที่ตนเคยทำ ผู้ชราจึงมีศักยภาพและ
ความสามารถที่จำกัดความคิดเห็นเช่นนี้ของผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียนจึงถูกสื่อไปสู่ผู้อ่าน
จนอาจทำให้ผู้อ่านเชื่อและเห็นคล้อยตามความคิดดังกล่าวได้ด้วยเช่นกัน

นอกจากการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” ดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าตัวบท
หนังสือเรียนมีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “คง” เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับชราด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่าง
ต่อไปนี้

(๗๓) “...ลุงนี้นับวันจะแก่ชราลงไปก็คงจะได้พึ่งพาอาศัยเจ้านั่นแหละ
หลานเอ๊ย”

(ป.๓ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๖)

ตัวอย่างที่ (๗๓) นี้จะเห็นว่า มีการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “คง” ซึ่งเป็นคำที่แสดงความคิดคะเนของผู้พูด คือ ตัวละคร “ลุง” ที่เห็นว่า เมื่อตนเองแก่ชราลงนั้นมีโอกาสเป็นไปได้ว่าตนจะ “ฟังพาทศัย” ตัวละคร “วีระ” ซึ่งเป็น “หลาน” ที่เติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ “คง” ดังตัวอย่างนี้จึงเป็นการสื่อถึงความคิดที่คาดคะเนไปสู่ผู้อ่านว่า มีโอกาสเป็นไปได้ที่ผู้ชรา นั้นจะกลายเป็นผู้สูญเสียศักยภาพและความสามารถในการกระทำสิ่งต่างๆ และเป็นผู้ “ฟังพาทศัย” ต่อไป ซึ่งเป็นการประกอบสร้างภาพของผู้ชราที่มีความจำกัดไปสู่ผู้อ่าน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การใช้ทัศนภาวะนั้นเป็นกลวิธีทางภาษาที่ปรากฏร่วมกับกลวิธีทางภาษาอื่นๆ เพื่อประกอบสร้างภาพของผู้ชราโดยตรง แต่เป็นกลวิธีทางภาษาที่ใช้เพื่อแสดงความเชื่อมั่นว่า ลักษณะของผู้ชราต่างๆ ที่ตัวบทประกอบสร้างขึ้นนั้นเป็นลักษณะที่แท้จริงของผู้ชราซึ่งเป็นการแสดงทัศนภาวะเพื่อชี้นำให้ผู้อ่านคล้อยตามและเชื่อว่า ผู้ชรา นั้นมีลักษณะเป็นดังเช่นที่ตัวบทหนังสือเรียนประกอบสร้างขึ้น

๔.๖.๑.๑.๓ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชรากับผู้อื่นด้วยโครงสร้างประโยค

จากการศึกษาการใช้ประโยคเพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับความชราในตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ประโยคในตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชรากับผู้อื่น โดยมักเรียบเรียงประโยคให้ผู้ชราเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้อื่น ซึ่งเป็นการสื่อความคิดว่า เมื่อบุคคลกลายเป็นผู้ชราแล้ว ศักยภาพและความสามารถในการกระทำสิ่งๆ ก็จะลดน้อย ผู้ชราจึงกลายเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้อื่นมากขึ้น ซึ่งเป็นการสื่อภาพของผู้ชราในด้านนี้ไปสู่ผู้อ่าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๗๔) ตา แก่ ผม ขาว	ค่อย ก้าว ค่อย เดิน
งกก เงินเงิน	เดิน ขึ้น สะพาน
สะพาน สูง ชั้น	เท้า ตัน ถนนลาด
สะดุด กระดาน	ล้ม กลาน ลงไป

นักเรียน ผ่าน มา	เห็น ตา ล้ม ไถล
เด็ก น้อย ตกใจ	วิ่ง ไป ประคอง
ช่วย เก็บ หมวก สะบัด	ช่วย ปิด ฝุ่น ละออง
แล้ว ค่อย ประคอง	ให้ ตา ช้าม สะพาน

(มาตรฐาน เล่ม ๒, ๒๕๐๓: บท ๔๐)

(๗๕) “...ลูนี่นับวันจะแก่ชราลงไปก็คงจะได้พึ่งพาอาศัยเจ้านั้นแหละ
หลานเอ๋ย”

(ป.๓ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๖)

(๗๖) ผู้ชายควรเอื้อเฟื้อให้ที่นั่งแก่เด็ก ผู้หญิง คนแก่ และคนพิการ ผู้หญิง
ควรเอื้อเฟื้อให้ที่นั่งแก่เด็ก คนแก่ และคนพิการ

(ป.๓ เล่ม ๑, ๒๕๓๓: ๗๔)

ตัวอย่างที่ (๗๕) ข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างนี้กล่าวถึง “ตาแก่” ที่ไม่ค่อยแข็งแรงนักกำลังเดินข้ามสะพานที่สูงชันและเกิดหกล้ม จากนั้นจึงมี “นักเรียน” วิ่งไป “ช่วยเก็บหมวกสะบัด” “ช่วยปิดฝุ่นละออง” และ “ประคองให้ตาข้ามสะพาน” ซึ่งเป็นการสร้างให้ “ตาแก่” นั้นเป็นผู้รับผลของการช่วยเหลือต่างๆ จากเด็กนักเรียน ส่วนตัวอย่างที่ (๗๕) เป็นคำพูดของตัวละคร “ลุง” ที่พูดกับตัวละคร “วีระ” คำพูดของตัวละคร “ลุง” ในตัวอย่างนี้ที่กล่าวว่า “ลูนี่นับวันจะแก่ชราลงไปก็คงจะได้พึ่งพาอาศัยเจ้านั้นแหละ” แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร “ลุง” กับตัวละคร “วีระ” ว่า ตัวละคร “ลุง” เมื่อกลายเป็นผู้ชรานั้นกลายเป็นผู้รับประโยชน์จากการช่วยเหลือของตัวละคร “วีระ” ที่เติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ และตัวอย่างที่ (๗๖) ซึ่งมาจากประโยคที่ตัวบทหนังสือเรียนยกเป็นตัวอย่างให้แก่ผู้อ่าน หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “คนแก่” กับ “ผู้ชาย” และ “ผู้หญิง” จะเห็นว่า ประโยคนี้สร้างให้ “คนแก่” หรือผู้ชรานั้นเป็นผู้ที่รับประโยชน์จากการเอื้อเฟื้อที่นั่งของ “ผู้ชาย” และ “ผู้หญิง”

จากการวิเคราะห์ข้อมูลตัวบทหนังสือเรียนแสดงให้เห็นว่า การใช้ประโยคที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชรากับผู้อื่น โดยให้ผู้ชราเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้อื่นนั้นเป็นการสื่อภาพของผู้ชราว่า เป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล ไปยังผู้อ่าน เพื่อสอนให้ผู้อ่านที่เป็นเด็กช่วยเหลือผู้ชราซึ่งเป็นผู้อาวุโสในสังคม

๔.๖.๑.๑.๕ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition) ซึ่งแฝงอยู่ในการใช้คำหรือประโยคบางประเภทที่แสดงให้เห็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับผู้ชรา ที่เห็นว่า ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายไม่แข็งแรงนัก ไปสู่ผู้อ่านดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๗๗) ปู่ยังเดินเล่นและทำงานต่างๆ เป็นการออกกำลังกาย ปู่จึงแข็งแรงเสมอ

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๓๔)

(๗๘) มะยมเข้าไปนั่งข้างปู่ จ้องมองมือเหี่ยวๆ ของปู่ที่จับดอกไม้ไผ่สานอย่างคล่องแคล่ว ปู่ของมะยมอายุ ๗๐ ปีแล้ว แต่ยังแข็งแรงและสาวยาคี

(ป.๓ ๖. ๒๕๔๔: ๔๒)

หากพิจารณาตัวอย่างที่ (๗๗) และ (๗๘) ข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างทั้งสองเป็นการกล่าวถึง ตัวละครที่เป็นผู้ชรา คือ “ปู่” โดยใช้คำศัพท์ที่มีความหมายแสดงถึงความแข็งแรงของตัวละครนั้น ได้แก่ “เดินเล่น” “ทำงาน” และ “แข็งแรง” ในตัวอย่างที่ (๗๗) “คล่องแคล่ว” “แข็งแรง” และ “สาวยาคี” ในตัวอย่างที่ (๗๘) ซึ่งหากพิจารณาเพียงการใช้คำศัพท์เหล่านี้จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนพยายามสื่อความคิดว่า ผู้ชราผู้นั้นก็สามารถเป็นผู้แข็งแรงได้เช่นเดียวกับบุคคลในวัยอื่นๆ ซึ่งเป็นความคิดที่ค้านกับความคิด ความเชื่อที่มักเห็นว่า ผู้ชราเป็นผู้ที่ไม่ค่อยแข็งแรงนักซึ่งสื่อด้วยการใช้คำศัพท์ที่มักปรากฏกับผู้ชราดังได้กล่าวแล้วข้างต้น แต่หากพิจารณาการเรียบเรียง

ตัวบทในตัวอย่างทั้งสองนี้จะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๑๗) มีการใช้คำว่า “ยัง” และ ตัวอย่างที่ (๑๘) มีการใช้คำว่า “แต่ยัง” คำทั้งสองนี้สื่อถึงความคิดที่แฝงอยู่ของผู้พูดที่เห็นว่า ความแข็งแกร่งนั้นเป็นสิ่งที่ไม่น่าเกิดขึ้นกับผู้ชรา ซึ่งเป็นการตอกย้ำความคิดที่เห็นว่าผู้ชราเป็นผู้ที่ไม่ค่อยแข็งแรงนักอันเป็นความคิดสำคัญที่สังคมมีต่อผู้ชราไปสู่ผู้อ่านด้วยเช่นกัน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจึงสรุปได้ว่า ในการสื่ออุดมการณ์ผู้ชรานั้น การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนเป็นกลวิธีทางภาษาที่ตอกย้ำความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับผู้ชราที่มักถูกมองว่าเป็นผู้อ่อนแอ ไม่แข็งแรงต่างจากบุคคลในวัยอื่นไปสู่ผู้อ่าน ถึงแม้ตัวบทหนังสือเรียนจะพยายามใช้คำศัพท์เพื่อสื่อถึงภาพของผู้ชราว่าเป็นผู้แข็งแรงไม่ต่างไปจากบุคคลวัยอื่นก็ตาม

๔.๖.๑.๒ อุดมการณ์ผู้ชราที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ผู้ชราในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร สรุปได้ว่า กลวิธีทางภาษาเหล่านี้สื่อความคิดเกี่ยวกับผู้ชราไปยังผู้อ่าน ๔ ประการ ดังนี้

๔.๖.๑.๒.๑ ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม

ความคิดประการนี้เป็นความคิดที่สื่อภาพของผู้ชราให้ผู้อ่านเห็นว่า เป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม อวัยวะต่างเสื่อมสมรรถภาพ และมีอาการเจ็บป่วยต่างๆ ภาพของผู้ชราประการนี้สื่อให้เห็นได้จากการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเสื่อมและความทรุดโทรมและคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความเจ็บป่วย ซึ่งเป็นกลุ่มคำศัพท์ที่มักปรากฏร่วมกับผู้ชราอยู่เสมอ จึงอาจกล่าวได้ว่าความคิดนี้เป็นความหลักของอุดมการณ์นี้

๔.๖.๑.๒.๒ ผู้ชราเป็นผู้ที่มีความหุดหู่

ความคิดอีกประการหนึ่งของอุดมการณ์นี้คือ ความคิดที่สื่อภาพของผู้ชราให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้ชราเป็นผู้ที่มีความหุดหู่ซึ่งสื่อผ่านการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความหุดหู่ร่วมกับผู้ชรา ซึ่งทำให้อ่านเห็นว่า ผู้ชราเป็นผู้ที่มีสภาพจิตใจที่หุดหู่เนื่องจากการดูแลเอาใจใส่จากคนรอบข้าง

๔.๖.๑.๒.๓ ผู้ชราเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล

ความคิดประการนี้เป็นความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้ชรานั้นเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแลจากผู้อื่นในสังคม ความคิดนี้สื่อให้เห็นด้วยการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความช่วยเหลือ เลี้ยงดู ซึ่งเป็นคำศัพท์เกี่ยวกับการกระทำต่อผู้ชรา และคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการพึ่งพา ซึ่งเป็นคำศัพท์เกี่ยวกับการกระทำของผู้ชราต่อผู้อื่น รวมถึงการใช้โครงสร้างประโยคที่มักสื่อให้เห็นว่า ผู้ชราเป็นผู้รับประโยชน์จากผู้อื่น

๔.๖.๑.๒.๔ ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง

ความคิดประการสุดท้ายนี้เป็นความคิดที่สื่อภาพของผู้ชราว่า เป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงด้วยการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับความแข็งแรง เช่น แข็งแรงหรือสายตาดีร่วมกับผู้ชรา ดังจะเห็นว่า ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่ขัดแย้งกับการสื่อภาพของผู้ชราที่เป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรมซึ่งเป็นภาพหลักของผู้ชราที่ตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่าน

หากพิจารณาความคิดย่อยของอุดมการณ์เกี่ยวกับผู้ชราดังกล่าวจะเห็นว่า การที่หนังสือเรียนสื่อภาพหลักของผู้ชราว่าเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรมให้ผู้อ่านเห็นอย่างต่อเนื่องนั้น ด้านหนึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนหรือปลูกฝังความคิดให้ผู้อ่านดูแล ช่วยเหลือ และไม่ทอดทิ้งผู้ชรา ซึ่งเป็นบุคคลที่สังคมไทยให้ความเคารพแก่ผู้เรียน จุดมุ่งหมายดังกล่าวยังสอดคล้องกับการสื่อ

ความคิดย่อยเกี่ยวกับผู้ชราอีก ๒ ประการ คือ ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายห่อหุ้ม และผู้ชราเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้ชรานั้นเป็นบุคคลที่ผู้อ่านควรดูแล เอาใจใส่

แต่อีกด้านหนึ่งการสื่อภาพหลักของผู้ชราว่าเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรมนั้นเป็นการสร้างภาพแทนของผู้ชราให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้ชรามีลักษณะเป็นเช่นนั้น ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วผู้ชราอาจมิได้มีร่างกายที่ทรุดโทรมหรือมีอาการเจ็บป่วย จนไม่สามารถทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือสังคมได้อย่างเช่นที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน การสื่อภาพหลักของผู้ชราประการนี้ไปสู่ผู้อ่านอาจเป็นผลที่เกี่ยวกับกับความคิดกระแสหลักในสังคมที่มองผู้ชราว่าเป็นผู้ที่มีร่างกายไม่แข็งแรง ไม่สามารถทำงานที่เป็นประโยชน์ได้ จนอาจกลายเป็นผู้ไร้ค่าในสังคม

อย่างไรก็ดี หนังสือเรียนบางส่วน โดยเฉพาะหนังสือเรียนในช่วงหลัง ได้แก่ หนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ นั้นได้พยายามสื่อความคิดเพื่อต้านทานความคิดกระแสหลักในสังคมดังกล่าว เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้ชรานั้นมิได้เป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรมเสมอไป ผู้ชราบางคนก็มีร่างกายที่แข็งแรงสามารถทำงานต่างๆ ได้เช่นกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การสื่อภาพของผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงนั้นเป็นการสื่อด้วยการใช้คำศัพท์ ที่มักปรากฏรวมกับการใช้ภาษาที่สื่อความเชื่อที่มีอยู่ก่อนว่า ผู้ชราโดยทั่วไปแล้วเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม ด้วยเหตุนี้ การสื่อความคิดว่าผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงนั้นจึงมักปรากฏควบคู่กับการสื่อความคิดว่าผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม ซึ่งเป็นการตอกย้ำภาพหลักของผู้ชราว่าเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรมไปสู่ผู้อ่านอยู่เช่นเดิม

๔.๖.๒ อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษ

อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษนั้นเป็นชุดความคิดที่สื่อภาพของผู้พิการทั้งที่มีความทุพพลภาพทั้งทางร่างกายและการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าผู้พิการนั้นมีลักษณะ ตลอดจนสถานภาพเช่นไรในสังคม จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า อุดมการณ์นี้เป็นชุดความคิดที่ปรากฏอยู่ในตัวบทหนังสือเรียนเพียง ๓ หลักสูตร ได้แก่ หนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ โดยตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ และหลักสูตร

การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ นั้นปรากฏเรื่องราวของผู้พิการและเด็กพิเศษในบทอ่านของบทเรียน ส่วนตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) พบการกล่าวถึงผู้พิการเป็นตัวอย่างการใช้ภาษาซึ่งมีเพียง ๑ ข้อมูลเท่านั้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๓ หลักสูตรดังกล่าวพบว่า อุดมการณ์นี้มีการสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ หลายกลวิธี ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๖.๒.๑ กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษ

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษนี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนทั้งสิ้น ๕ กลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำสรรพนาม การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้พิการและเด็กพิเศษกับบุคคลทั่วไปด้วยโครงสร้างประโยค การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน และการใช้เสียงที่หลากหลาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๖.๒.๑.๑ การเลือกใช้คำศัพท์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า คำศัพท์ที่หนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษนั้นประกอบด้วยคำศัพท์ ๒ กลุ่ม ได้แก่ คำศัพท์ที่ปรากฏใช้ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้พิการและเด็กพิเศษ และคำสรรพนามที่ใช้เพื่อแทนผู้พิการและเด็กพิเศษ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การเลือกใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้พิการและเด็กพิเศษ

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่ตัวบทหนังสือเรียนใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับผู้พิการไปสู่ผู้อ่าน พบว่า การเลือกใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงผู้พิการและเด็กพิเศษนั้นถือเป็นกลวิธีสำคัญประการหนึ่งที่สื่ออุดมการณ์นี้ เนื่องจากคำศัพท์และวลีที่ตัวบทหนังสือเรียน

เลือกใช้เพื่อกล่าวถึงตัวละครที่เป็นผู้พิการนั้นต่างสื่อภาพของผู้พิการและเด็กพิเศษทั้งใน
ด้านลักษณะและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้พิการกับบุคคลทั่วไป ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๕ กลุ่มคำศัพท์ที่ปรากฏใช้ร่วมกับตัวละครผู้พิการ

ประเภท คำศัพท์	กลุ่ม ความหมาย	ตัวอย่างคำศัพท์	หลักสูตรที่พบ			
			๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
คำ และ วลี ที่ แ ส ด ง ถึง ลักษณะของ ผู้พิการ	ความผิดปกติ	เดินกะ โผล่กะแผลก โขยกเขยก ง่อยเปลี้ยเสียวขา ไม่ค่อยสบตาคน เวลาพูด ชอบอยู่คนเดียว หัวเราะ โดยไม่มีสาเหตุ	-	√	-	√
	ความมีความ ทุกข์	มีความทุกข์อยู่ในใจ นั่งกอดเข้าเจ้า จุก น้ำตานองหน้า ชบหน้าลง ร้องไห้สะอึกสะอื้น หวานอมขม กลืน ทำทางมีความทุกข์อย่างสาหัส	-	√	-	-
	ค ว า ม น ่า รังเกียจ	ทุเรศ อัปลักษณ์ อัปลักษณ์จี้รวีจี้เหร่ ความรู้สึกรับอายในรูปร่าง อัปลักษณ์	-	√	-	-
	ความอาภัพ	เกิดมาอาภัพ มีความอาภัพ มีปมด้อย	-	√	-	-
คำ และ วลี ที่แสดงถึงการ กระทำของ ผู้อื่นต่อผู้พิการ	การช่วยเหลือ	ช่วยเหลือเจือจุน หาทางช่วยเหลือ เป็นห่วง คอยพุง มีแต่คนเห็นใจ เอื้อเพื่อให้ที่นั่ง	-	√	√	-

จากตารางที่ ๔.๕ ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คำศัพท์และวลีที่ตัวบทหนังสือ
เรียนเลือกใช้กับตัวละครที่เป็นผู้พิการนั้นประกอบด้วยคำศัพท์และวลี ๒ กลุ่มใหญ่ ได้แก่ คำและวลี
ที่แสดงถึงลักษณะของผู้พิการและคำและวลีที่แสดงถึงการกระทำของผู้อื่นต่อผู้พิการ โดยคำศัพท์
ในกลุ่มแรกนั้นประกอบด้วยคำและวลีที่สามารถจำแนกออกได้เป็น ๔ กลุ่มความหมาย คือ
ความผิดปกติ ความมีความทุกข์ ความน่ารังเกียจและความอาภัพ เมื่อพิจารณาการปรากฏของ

คำศัพท์ทั้ง ๔ กลุ่มความหมายนี้พบว่า คำศัพท์ ๒ กลุ่มแรก คือ คำศัพท์เกี่ยวกับความผิดปกติและความทุกข์นั้นเป็นคำศัพท์ที่ปรากฏในถ้อยคำของตัวละครที่เป็นคนทั่วไปเมื่อกล่าวถึงผู้พิการและเด็กพิเศษ การใช้คำศัพท์ ๒ กลุ่มนี้จึงสื่อความคิดเกี่ยวกับผู้พิการและเด็กพิเศษว่า คนในสังคมเห็นว่าผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่มีความทุกข์และใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างยากลำบาก ส่วนคำศัพท์ ๒ กลุ่มถัดมา คือ คำศัพท์เกี่ยวกับความน่ารังเกียจและความอาภัพนั้นเป็นคำศัพท์ที่ปรากฏในถ้อยคำของผู้พิการที่กล่าวถึงตนเอง การใช้คำศัพท์เหล่านี้จึงสื่อความคิดเกี่ยวกับผู้พิการว่า ผู้พิการมองตนเองว่าเป็นที่รังเกียจของคนทั่วไปและเป็นผู้มีปมด้อยในสังคม

สำหรับคำศัพท์ที่แสดงถึงการกระทำของผู้อื่นต่อผู้พิการและเด็กพิเศษนั้น ประกอบด้วยคำและวลีที่มีความหมายเกี่ยวกับการช่วยเหลือ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของผู้พิการให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น

๒) การใช้คำสรรพนาม

ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้คำสรรพนาม “เรา” และ “เขา” ซึ่งเป็นคำที่ใช้แทนผู้พูดและผู้ที่ถูกกล่าวถึงเพื่อกล่าวถึงผู้พิการซึ่งตัวบทดังกล่าวเป็นการเล่าถึงตัวละคร “ป๊อก” ซึ่งเป็นเด็กพิเศษโดยตัวละครที่เป็นเพื่อนและเป็นเด็กปกติ ดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

(๑๕) ป๊อกเป็นเด็กพิเศษที่เรียกว่า ออทิสติก ป๊อกไม่ค่อยสบตาคนเวลาพูด ชอบอยู่คนเดียว บางครั้งก็หัวเราะโดยไม่มีสาเหตุ เราต้องพูด ประโยคสั้นๆ ถ้าพูดยาวเขาจะไม่เข้าใจ

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔ : ๕๑)

ตัวอย่างนี้เป็นข้อความที่ “เม่น” ซึ่งเป็นตัวละครเด็กปกติเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับ “ป๊อก” ซึ่งเป็นตัวละครเด็กพิการและเป็นเพื่อนของตนเองให้ผู้อ่านได้รับรู้ว่า “ป๊อก” มีลักษณะเช่นไร จะเห็นว่า ตัวอย่างนี้ มีการใช้คำสรรพนาม “เขา” แทน “ป๊อก” ในขณะที่ผู้พูดซึ่งเป็นเด็กปกติใช้คำสรรพนามแทนตนเองและผู้อ่านว่า “เรา” การใช้คำสรรพนามที่ตรงข้ามกัน

ดังกล่าวจึงเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า “ป๊อก” ซึ่งเป็นเด็กพิการนั้นกลายเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งแตกต่างจากผู้พูดและผู้อ่านที่คนปกติทั่วไป

ด้วยเหตุนี้ การเลือกใช้คำสรรพนาม “เรา” เพื่อแทนบุคคลปกติทั่วไปกับคำสรรพนาม “เขา” เพื่อแทนผู้พิการนั้นจึงเป็นการสื่อความหมายให้ผู้อ่านรับรู้ถึงการจำแนกผู้พิการและเด็กพิเศษออกจากบุคคลทั่วไป ทำให้ผู้พิการถูกกีดกันให้กลายเป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งในสังคมต่างจากบุคคลปกติทั่วไป

๔.๖.๒.๑.๒ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้พิการกับบุคคลทั่วไปด้วยโครงสร้างประโยค

หากพิจารณาการสร้างความสัมพันธ์ทางความหมายในประโยคที่กล่าวถึงผู้พิการและเด็กพิเศษกับผู้อื่นในตัวบทหนังสือเรียนจะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนมักใช้ประโยคที่แสดงความสัมพันธ์ทางความหมายในประโยคโดยให้ผู้พิการเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้อื่นซึ่งเป็นการสื่อความคิดที่เห็นว่า ผู้พิการเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๐) มานีกับซูใจยื่นดูจันทรข้ามสะพานไปอย่างปลอดภัยแล้ว
จึงปรึกษากันว่าทำอย่างไร จันทรจึงจะขอรับความช่วยเหลือจาก
เพื่อนๆ

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๘๓)

(๘๑) จันทรเดินกะโผลกกะเผลกตามมาส่ง เขาดีใจจนน้ำตาไหลและ
ขบใจเพื่อน ทุกคนที่เอื้ออารีต่อเขา

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๘๕)

(๘๒) ผู้ชายควรเอื้อเพื่อให้ที่นั่งแก่เด็ก ผู้หญิง คนแก่ และคนพิการ
ผู้หญิงควรเอื้อเพื่อให้ที่นั่งแก่เด็ก คนแก่ และคนพิการ

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๓๔)

หากพิจารณาความสัมพันธ์ทางความหมายในประโยคระหว่างผู้พิการกับผู้อื่นในตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวละครผู้พิการประโยคในตัวอย่างเหล่านี้ถูกเรียบเรียงให้เป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้อื่นทั้งสิ้น กล่าวคือ ตัวอย่างที่ (๘๐) จะเห็นว่า ตัวละคร “จันทร” ซึ่งเป็นผู้พิการนั้นถูกกล่าวถึงในฐานะผู้ “ขอรับความช่วยเหลือ” จาก “เพื่อนๆ” เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๘๑) ที่ตัวละคร “จันทร” นั้นถูกกล่าวถึงในฐานะผู้ที่ได้รับความ “เอื้ออารี” จากเพื่อนๆ ทุกคน ส่วนตัวอย่างที่ (๘๒) นั้นเป็นการกล่าวถึงผู้พิการในฐานะของผู้รับการ “เอื้อเพื่อให้ที่นั่ง” จากทั้ง “ผู้ชาย” และ “ผู้หญิง” การใช้ประโยคที่เรียบเรียงให้ผู้พิการเป็นผู้ได้รับความช่วยเหลือดังตัวอย่างข้างต้นนี้จึงเป็นการสื่อภาพของผู้พิการให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้พิการเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่นเพื่อสอนให้ผู้อ่านมีน้ำใจกับผู้พิการเหล่านี้

นอกจากการใช้ประโยคที่เรียบเรียงให้ผู้พิการเป็นผู้รับประโยชน์ดังตัวอย่างข้างต้นแล้วยังพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้ประโยคที่เรียบเรียงให้ผู้พิการเป็นผู้ถูกระทำจากผู้อื่นในสังคมด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๓) จันทรพูดว่า “ฉันไม่เคยไปที่วัดต่างจังหวัดเลย พอลคิดว่าจะไปก็ชวดทุกทีเพราะง่อยเปลี้ยเสียขา ไปไหนไม่ทันเขา ฉันเคยเที่ยวงานวัด โคนคนเหยียบ เลยเจ็บเคลือบไม่ยอมไปไหนอีก”

(ป.๔ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๑๑๐)

ตัวอย่างที่ (๘๓) นี้จะเห็นว่า ตัวละคร “จันทร” ซึ่งเป็นผู้พิการนั้น กล่าวถึงตนเองว่า ด้วยความพิการ “ง่อยเปลี้ยเสียขา ไปไหนไม่ทันเขา” ของตนเองนั้น ทำให้ตน “โคนคนเหยียบ” ซึ่งเป็นการกล่าวถึงตนเองเป็นผู้ถูกระทำจากผู้อื่น การใช้ประโยคในลักษณะนี้จึงเป็นการสื่อความคิดว่า ผู้พิการนั้นมองว่าตนเองเป็นผู้ที่ด้อยกว่าผู้อื่นในสังคม จึงกลายเป็นผู้ที่ถูกผู้อื่นกระทำหรือทำร้ายซึ่งเป็นความคิดที่สอดคล้องกับความคิดที่สื่อจากการเลือกใช้คำศัพท์ที่มี

ความหมายเกี่ยวกับความน่ารังเกียจและความอาภัพที่สื่อให้เห็นว่า ผู้พิการมองตนเองว่าเป็นผู้มีปมด้อยในสังคมดังได้กล่าวข้างต้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เห็นว่า การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้พิการกับบุคคลทั่วไปด้วยโครงสร้างประโยคนั้นเป็นกลวิธีที่สื่อให้เห็นภาพของผู้พิการใน ๒ ลักษณะ คือ ผู้พิการเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น ซึ่งสื่อให้เห็นจากการเลือกใช้โครงสร้างประโยคที่แสดงให้เห็นว่า ผู้พิการเป็นผู้รับความช่วยเหลือของผู้อื่นและภาพที่ผู้พิการมองว่า ตนเองเป็นผู้ที่ด้อยกว่าผู้อื่นในสังคม ซึ่งสื่อให้เห็นจากการเลือกใช้โครงสร้างประโยคที่แสดงให้เห็นว่า ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ถูกผู้อื่นกระทำ

๔.๖.๒.๑.๓ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

กลวิธีทางภาษาอีกประการหนึ่งที่ใช้สื่ออุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษคือ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนผู้วิจัยพบว่า ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่เกิดจากการใช้ภาษาในตัวบทหนังสือเรียนนั้นได้สื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงความคิดของผู้พิการที่มองว่าตนเองเป็นผู้ที่น่ารังเกียจสำหรับคนทั่วไปและเป็นผู้ที่มีปมด้อยในสังคม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๔) ทุกคนปรบมือดังกึกก้องด้วยด้วยความชื่นชมยินดี จันทรน้ำตา
คลอด้วยความตื่นตันใจ ความรู้สึกอับอายใจรูปร่างอัปลักษณ์ของ
ตนหมดไปอย่างสิ้นเชิง

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๘๓)

(๘๕) เดียวนี้จันทรไม่เคยมีความรู้สึกที่ตัวเองมีความอาภัพแต่อย่างใดเลย

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๕๖)

หากพิจารณาตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๘๔) นั้น ถึงแม้จะเป็นการกล่าวถึงตัวละคร “จันทร” ซึ่งเป็นผู้พิการในด้านดี คือมีผู้ชื่นชมยินดีในความสามารถของ “จันทร” ที่สามารถอ่านทำนองเสนาะได้อย่างไพเราะจนรู้สึกที่ตัวเองมีคุณค่าขึ้นนั้น แต่การใช้วลีว่า

“หมดไปอย่างสิ้นเชิง” ในประโยคที่ว่า “ความรู้สึกอับอายใจรูปร่างอปลักษณ์ของตนหมดไปอย่างสิ้นเชิง” นั้นสื่อความหมายว่า “ความรู้สึกอับอายในรูปร่างอปลักษณ์” นั้นเป็นความรู้สึกที่เคยเกิดขึ้นจริงกับ “จันทร” ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่า จันทรซึ่งเป็นผู้พิการนั้นมองว่าตนเองเป็นผู้น่ารังเกียจสำหรับคนทั่วไป ส่วนตัวอย่างที่ (๘๕) นั้นเป็นการใช้การปฏิเสธเพื่อสื่อความเชื่อที่มีอยู่ก่อนดังจะเห็นว่า ถึงแม้ตัวอย่างนี้จะแสดงให้เห็นถึงความคิดด้านบวกที่ผู้พิการมีต่อตนเอง แต่การใช้ประโยคปฏิเสธที่มีคำบอกปฏิเสธ “ไม่เคยมี” นั้นเป็นการสื่อความหมายว่า ความคิดด้านลบคือ “ความรู้สึกว่าตัวเองมีความอากัฏ” นั้นเคยเกิดขึ้นต่อผู้พิการ การใช้ภาษาเช่นนี้จึงยังคงตอกย้ำให้ผู้อ่านเห็นถึงความคิดของผู้พิการที่มองว่าตนเองเป็นผู้ที่มี ปมด้อยในสังคม

ความคิดอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับผู้พิการที่สื่อผ่านการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนคือ ความคิดที่ถือว่าผู้พิการเป็นผู้ที่คนในสังคมละเลยและไม่ให้ความสำคัญมากนัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๖) ปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่ ได้เล็งเห็นความสำคัญของคนพิการมากขึ้น ทำให้มีการแข่งขันกีฬาของคนพิการในระดับนานาชาติ คือ พาราลิมปิกเกมส์

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๕๕)

หากพิจารณาตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ตัวอย่างนี้ถึงแม้จะสื่อความหมายถึงการเล็งเห็นความสำคัญของผู้พิการที่มีมากขึ้นในสังคมก็ตาม แต่การใช้คำบางคำยังแสดงให้เห็นว่า การที่สังคมทอดทิ้งหรือไม่ให้ความสำคัญแก่ผู้พิการนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและมีอยู่จริงในสังคมไทย กล่าวคือ การใช้คำว่า “ปัจจุบัน” นั้นแสดงให้เห็นว่าในอดีต ผู้พิการเคยถูกสังคมทอดทิ้ง และการใช้คำว่า “ผู้คนส่วนใหญ่” และ “มากขึ้น” ก็แสดงให้เห็นว่า แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีคนส่วนหนึ่งที่ไม่ให้ความสำคัญแก่ผู้พิการอยู่เช่นเดิม

นอกจากนี้ยังพบการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่สื่อความคิดเกี่ยวกับผู้พิการในแง่ลบอันเนื่องมาจากอุปนิสัยภายนอกของผู้พิการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๗) เพื่อนเห็นกิริยาท่าทางละมุ่มละไมและน้ำเสียงแสดงความรักและ
ห่วงใยเพื่อนของจันทร์แล้วต่างตื่นตันใจ **แม้ว่ารูปร่างของจันทร์
อัปลักษณ์ชั่วร้ายแต่เขามีน้ำใจดี**

(ป.๔ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๐๗)

หากพิจารณาการใช้ภาษาในตัวอย่างที่ (๘๗) จะเห็นว่า ถึงแม้ตัวอย่างนี้จะกล่าวถึง ตัวละคร “จันทร์” ซึ่งเป็นตัวละครพิการในด้านดี คือ การเป็นผู้มีน้ำใจ แต่การใช้คำเชื่อม “แม้ว่า...แต่” นั้นแสดงให้เห็นถึงความคิดของคนในสังคมทั่วไปที่มักเห็นว่า ความ “อัปลักษณ์ชั่วร้าย” ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่ดีนั้นเป็นสิ่งที่ไม่น่าเกิดร่วมกับลักษณะที่ดี เช่น “มีน้ำใจ” ได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้พิการที่มีความผิดปกติทางด้านรูปร่างหน้าตา หรือ “อัปลักษณ์ชั่วร้าย” ดังที่ตัวบทกล่าวนั้นจึงมักถูกคนในสังคมมองว่า เป็นผู้มึนใจไม่ดีตามรูปร่างหน้าตาซึ่งเป็นเพียงรูปลักษณ์ภายนอกไปด้วย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เห็นว่า การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนในตัวบทหนังสือเรียนนั้นเป็นกลวิธีทางภาษาประการหนึ่งที่สื่อให้เห็นภาพของผู้พิการ ได้แก่ การที่ผู้พิการมองตนเองว่าเป็นผู้ที่น่ารังเกียจสำหรับคนทั่วไปและเป็นผู้ที่มีปมด้อยในสังคม การเป็นผู้ที่คนในสังคมละเลยและไม่ให้ความสำคัญ และการมองผู้พิการในแง่ลบอันเนื่องมาจากรูปลักษณ์ภายนอกของผู้พิการ

๔.๖.๒.๑.๔ การใช้เสียงที่หลากหลาย

จากการศึกษาการใช้เสียงต่างๆ ในตัวบทเพื่อสื่ออุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษผู้วิจัยพบว่า อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้พิการนั้นมิได้ถูกสื่อด้วยการเสียงของผู้ที่อยู่นอกตัวบทซึ่งเกิดจากการสร้างสทบทในตัวบทหนังสือเรียน แต่สื่อด้วยเสียงของตัวละครที่ตัวบทสร้างขึ้น ทั้งตัวละครที่เป็นผู้พิการเองตัวละครที่เกี่ยวข้องกับผู้พิการและผู้เล่าเรื่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๘๘) จันทรถอนใจยาวพลางตอบว่า “เธอไม่ดูรูปร่างหน้าตาของฉันบ้าง หรือจะ อัปลักษณ์ออกอย่างนี้ จะให้ฉันสะเออะไปแสดงพวกเธอไม่ รู้สึกทุเรศบ้างหรือ”

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๘๐)

ตัวอย่างที่ (๘๘) นี้เป็นบทสนทนาที่ตัวละคร “จันทร” ซึ่งเป็นผู้พิการ กล่าวถึงความคิดของตนเองที่มีต่อความพิการของตนให้เพื่อนคือตัวละคร “มานี” ฟัง จะเห็นว่า ถ้อยคำที่ตัวละครจันทรกล่าวถึงความคิดพิการของเองในด้านลบทั้งด้านรูปลักษณ์และสถานภาพ ที่สื่อผ่านคำศัพท์ต่างๆ คือ “อัปลักษณ์” “สะเออะ” และ “ทุเรศ” นั้นถูกถ่ายทอดไปยังผู้อ่านด้วยเสียง ของตัวละครซึ่งเป็นผู้พิการเอง ความคิดในด้านลบเหล่านั้นจึงถูกสื่อไปยังผู้อ่านด้วยบทหนังสือเรียน ในฐานะที่เป็นความคิดของผู้พิการที่มองตนเอง เหตุนี้ภาพด้านลบของผู้พิการที่ถูกสื่อด้วยเสียงของ ตัวละครผู้พิการนั้นจึงมีผลต่อการทำให้ผู้อ่านเชื่อว่า ผู้พิการมีลักษณะเป็นเช่นนั้นได้เป็นอย่างมาก ซึ่งต่างจากการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับผู้พิการผ่านเสียงของตัวละครที่เกี่ยวข้องกับผู้พิการ ดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

(๘๙) “ไม่มีใครรังเกียจเธอเลยจันทร รูปพรรณนามธรรมทำเองไม่ได้และ ความพิการของเธอก็มีแต่คนเห็นใจยามองตัวเองว่าเป็นคนมี ปมด้อยซีจ๊ะ” ฮูใจไปลอบ

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๘๐)

(๙๐) ป๊อกเป็นเด็กพิเศษที่เรียกว่า ออทิสติก ป๊อกไม่ค่อยสบตาคนเวลาพูด ชอบอยู่คนเดียว บางครั้งก็หัวเราะ โดยไม่มีสาเหตุ เราต้องพูด ประโยคสั้นๆ ถ้าพูดยาวเขาจะไม่เข้าใจ

(ป.๓ ก. ๒๕๔๔: ๕๑)

ตัวอย่างที่ (๘๕) และ (๘๖) นี้เป็นการสื่ออุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษผ่านเสียงของตัวละครอื่นที่มีใช้ผู้พิการแต่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องหรือใกล้ชิดกับตัวละครที่เป็นผู้พิการดังจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๘๕) นั้นมีการสื่อความคิดเกี่ยวกับผู้พิการว่า ผู้พิการมักมองตนเองว่าเป็นผู้ที่น่ารังเกียจสำหรับคนทั่วไปและเป็นผู้ที่มีปมด้อยในสังคม ซึ่งถูกถ่ายทอดด้วยเสียงของตัวละคร “ฐาใจ” ผู้เป็นเพื่อนสนิทของตัวละคร “จันทร์” ที่เป็นผู้พิการ ส่วนตัวอย่างที่ (๘๖) จะเห็นว่าตัวอย่างนี้กล่าวถึงตัวละคร “ป๊อก” ซึ่งเป็นเด็กพิเศษว่ามีลักษณะที่ไม่ค่อยเหมือนคนทั่วไปนัก คือ “ไม่ค่อยสบตาคนเวลาพูด” “ชอบอยู่คนเดียว” และ “หัวเราะโดยไม่มีสาเหตุ” ลักษณะที่ไม่ปกติเหล่านี้ถูกถ่ายทอดด้วยเสียงของตัวละคร “แม่น” ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทของตัวละคร “ป๊อบ” ในลักษณะของการเป็นผู้เล่าเรื่องแบบพยาน (witness-narrator) ที่รับรู้และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนั้น การสื่อความคิดเกี่ยวกับผู้พิการของด้วยเสียงของตัวละครที่เกี่ยวข้องและสนิทสนมกับตัวละครที่เป็นผู้พิการดังเช่นตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นการทำให้ผู้อ่านรับรู้ความคิดเกี่ยวกับผู้พิการที่ถูกถ่ายทอดด้วยถ้อยคำเหล่านี้ในลักษณะของเสียงจากผู้ที่มีประสบการณ์ มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับผู้พิการซึ่งผู้อ่านบางคนอาจไม่มีโอกาสเช่นนั้น จึงทำให้ผู้อ่านพร้อมที่จะเชื่อและคล้อยตามความคิดเหล่านั้นได้ไม่ยากนัก

จากการวิเคราะห์ด้วยบทหนังสือเรียนทำให้เห็นว่า การใช้เสียงของตัวละครประเภทต่างๆ เพื่อสื่ออุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษนั้นมิได้เป็นกลวิธีที่สื่อความคิดเพื่อประกอบสร้างภาพของผู้พิการและเด็กพิเศษโดยตรง แต่เป็นกลวิธีที่ปรากฏร่วมกับกลวิธีอื่นเพื่อเพิ่มโอกาสการชักจูงให้ผู้อ่านเห็นว่า ความคิดที่ด้วยบทหนังสือเรียนสื่อถึงภาพของผู้พิการเหล่านั้นเป็นเรื่องจริงหรือมีน้ำหนักมากพอที่จะเชื่อได้ซึ่งเป็นผลทำให้ผู้อ่านมีความคิดเกี่ยวกับผู้พิการและเด็กพิเศษดังเช่นที่ด้วยบทหนังสือเรียนสื่อมายังตน

๔.๖.๒.๒ อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้น ได้ใช้กลวิธีทางภาษาต่างๆ เพื่อสื่อความคิดย่อยของอุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษ ๕ ประการ ได้แก่

๔.๖.๒.๒.๑ ผู้พิการและเด็กพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป

ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่สื่อให้เห็นถึงการจัดจำแนกผู้พิการและเด็กพิเศษออกจากคนทั่วไปในสังคม จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้คำสรรพนาม “เขา” เพื่อแทนผู้พิการ และ “เรา” เพื่อแทนบุคคลทั่วไป ซึ่งเป็นการสื่อความคิดที่เห็นว่า ผู้พิการและเด็กพิเศษนั้นเป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งแตกต่างจากกลุ่มของบุคคลทั่วไป ผู้พิการและเด็กพิเศษจึงถูกจัดจำแนกให้กลายเป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะ มิใช่พวกเดียวกับบุคคลทั่วไป

๔.๖.๒.๒.๒ ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างยากลำบาก

ความคิดย่อยประการนี้เป็นความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้พิการเป็นผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างยากลำบาก ซึ่งสื่อให้เห็นด้วยการใช้คำศัพท์เกี่ยวกับความผิดปกติและความทุกข์นั้นเป็นคำศัพท์ที่มักปรากฏในถ้อยคำของตัวละครที่เป็นคนทั่วไปเมื่อกล่าวถึงผู้พิการ การใช้คำศัพท์ดังกล่าวจึงสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า คนในสังคมมองว่าผู้พิการเป็นผู้ที่มีความทุกข์และใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างยากลำบาก และในขณะเดียวกัน ผู้พิการก็มักมองตนเองว่าเป็นที่รังเกียจของคนทั่วไปและเป็นผู้มีปมด้อยในสังคม ดังเห็นได้จากการใช้คำศัพท์เกี่ยวกับความน่ารังเกียจและความอาภัพซึ่งมักปรากฏในถ้อยคำของผู้พิการที่กล่าวถึงตนเอง การใช้คำศัพท์เหล่านี้จึงเป็นการสื่อความคิดเกี่ยวกับผู้พิการให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้พิการนั้นมักมองตนเองว่าเป็นที่รังเกียจของคนทั่วไปและเป็นผู้มีปมด้อยในสังคม ด้วยเหตุนี้ ผู้พิการและเด็กพิเศษจึงถูกสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า เป็นผู้ที่ใช้ชีวิตในสังคมอย่างยากลำบาก

๔.๖.๒.๒.๓ ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น

ความคิดประการนี้เป็นความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพของผู้พิการและเด็กพิเศษที่เป็นผู้ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น ภาพของผู้พิการประการนี้สื่อให้เห็นด้วยการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการช่วยเหลือซึ่งแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ที่ผู้อื่นมีต่อผู้พิการ ในลักษณะเป็นผู้ช่วยเหลือผู้พิการ และการใช้โครงสร้างประโยคเพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้พิการนั้นเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้อื่น กลวิธีทางภาษาดังกล่าวจึงสื่อภาพของผู้พิการว่า เป็นผู้ช่วยเหลือตนเองได้ไม่มากนักและต้องการการดูแลและช่วยเหลือจากผู้อื่น

๔.๖.๒.๒.๔ ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่คนในสังคมละเลยและไม่ให้ความสำคัญ

ความคิดประการนี้เป็นความคิดที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้พิการนั้นเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งที่คนในสังคมไม่ให้ความสำคัญหรือถูกละเลย ดังจะเห็นได้จากการสื่อความคิดนี้ผ่านการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน

๔.๖.๒.๒.๕ มีคนในสังคมมองว่าผู้พิการเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่ดีเนื่องมาจากรูปลักษณ์ภายนอก

ความคิดประการนี้เป็นความคิดที่สื่อให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อของคนในสังคมให้ผู้อ่านทราบว่า ในสังคมยังมีคนกลุ่มที่มองผู้พิการในแง่ลบอันเนื่องมาจากรูปลักษณ์ภายนอก ความคิดนี้สื่อให้เห็นผ่านการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่แสดงให้เห็นว่า มีผู้เห็นว่าผู้พิการเป็นผู้มีจิตใจไม่ดี เนื่องจากรูปลักษณ์ภายนอก

หากพิจารณาความค้อยของอุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านจะเห็นว่า หนังสือเรียนนั้นต้องการสอนและปลูกฝังให้ผู้อ่านดูแล ช่วยเหลือ ตลอดจน

เอาใจใส่ผู้พิการและเด็กพิเศษด้วยการสื่อความคิดที่แสดงให้เห็นว่า ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ใช้ชีวิตในสังคมอย่างยากลำบาก และผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น ซึ่งเป็นความคิดเด่นของอุดมการณ์นี้ที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน รวมถึงการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้พิการคิดว่าตนเองเป็นที่รังเกียจหรือเป็นปมด้อยในสังคม และผู้พิการเป็นผู้ที่คนในสังคมละเลยและไม่ให้ความสำคัญ ซึ่งล้วนแต่เป็นการสื่อภาพของผู้พิการและเด็กพิเศษให้ผู้อ่านเห็นว่า เป็นบุคคลที่อยู่ในฐานะที่น่าสงสารหรือด้อยกว่าคนทั่วไป แต่การสื่อภาพดังกล่าวของผู้พิการไปยังผู้อ่านนั้น ในอีกด้านหนึ่งอาจทำให้ผู้อ่านจดจำภาพของผู้พิการว่าเป็นผู้นำสงสาร หรือด้อยกว่าคนทั่วไป ทั้งที่ในความเป็นจริง ผู้พิการสามารถช่วยเหลือตนเองได้ตามสมควร และมีใฝ่ฝันว่าตนเองไร้ค่าน่าสงสารดังเช่นความคิดที่ปรากฏในหนังสือเรียน

นอกจากนี้ หนังสือเรียนบางส่วนยังได้สื่อความคิดที่กีดกันผู้พิการและเด็กพิเศษ ออกเป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งของสังคม รวมถึงสื่อความคิดด้านลบที่คนในสังคมส่วนหนึ่งมีต่อผู้พิการและเด็กพิเศษ ไปยังผู้อ่านอีกด้วย ซึ่งความคิดเหล่านี้ต่างมีผลต่อทัศนคติของผู้อ่านที่มีต่อผู้พิการและเด็กพิเศษ

๔.๖.๓ อุดมการณ์คนจน

อุดมการณ์คนจนนี้เป็นความคิดที่สื่อทัศนคติเกี่ยวกับความจนและประกอบสร้างภาพของคนจนซึ่งหมายรวมถึง ผู้มีรายได้น้อย เร่ร่อน ไม่มีที่ทำกินและที่พำนักอาศัยเป็นหลักแหล่ง ให้มีลักษณะและสถานภาพเป็นเช่นไรในสังคม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๓ หลักสูตรดังกล่าวพบว่า อุดมการณ์นี้มีการสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ หลายกลวิธี ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความคิดย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอุดมการณ์นี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๖.๓.๑ กลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์คนจน

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า อุดมการณ์คนจนนี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนทั้งสิ้น ๔ กลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ร่วมกับคำที่สื่อถึงคนจน การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนจนกับผู้อื่นด้วยโครงสร้างประโยค และการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๖.๓.๑.๑ การเลือกใช้คำศัพท์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ในการบรรยายถึงตัวละครที่เป็นคนจนนั้น ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้คำศัพท์กลุ่มหนึ่งร่วมกับตัวละครที่เป็นคนจนเพื่อสื่อภาพคนจนในลักษณะที่เป็นผู้อดคัด ขัดสนและเป็นที่ยังเกียจของคนทั่วไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๑) เขาเห็นหญิงคนนั้นผอม หน้าตาเหลือง เสื้อผ้าเก่า ลูกๆ ก็ผอมและสกปรก

(ป.๒ เล่ม ๑. ๒๕๒๑:๑๐๘)

(๕๒) “พอกับแม่ของฉันพูดว่า ตั้งแต่มาอยู่ที่นี้ มีบ้าน มีที่ทำมาหากิน รู้สึกดีใจเหมือนได้ขึ้นสวรรค์ ก่อนนี้พวกฉันลำบาก อดมือกินมือ ต้องเร่ร่อนเรื่อยมา มีแต่คนเขารังเกียจ...”

(ป.๓ เล่ม ๒. ๒๕๒๑:๑๑)

จากตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการเลือกใช้คำและวลีที่สื่อความหมายเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ได้แก่ คำว่า “ผอม” “หน้าตาเหลือง” “เสื้อผ้าเก่า” และ “สกปรก” ในตัวอย่างที่ (๕๑) และ “ลำบาก” “อดมือกินมือ” และ “ต้องเร่ร่อนเรื่อยมา” ในตัวอย่างที่ (๕๒) ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นลักษณะของคนจนว่าเป็นผู้อดคัด ขัดสนเป็นอย่างมากจนไม่สามารถดูแลสุขภาพและร่างกายให้มีสุขอนามัยที่ดีได้ นอกจากนี้ยังมีการใช้วลี “มีแต่คนเขา

รังเกียจ” ในตัวอย่างที่ (๕๒) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสถานะของคนกลุ่มนี้ในสังคมว่า เป็นที่ดูถูกเหยียดหยามและด้อยกว่าผู้อื่น

๔.๖.๓.๑.๒ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนจนกับผู้อื่นด้วยโครงสร้างประโยค

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนแสดงให้เห็นว่า ภาพของคนจนอีกประการหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน คือ ภาพของคนจนในฐานะของผู้รับการช่วยเหลือจากผู้อื่นในสังคม ซึ่งเห็นได้จากการใช้โครงสร้างประโยคที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนจนกับผู้อื่น โดยคนจนมักถูกกล่าวถึงในฐานะเป็นผู้รับประโยชน์จากผู้อื่นเสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๓) **ครอบครัวของปิติให้การอนุเคราะห์นางสร้อยและลูกๆ เรื่อยมามีอะไรพอแบ่งปันได้ก็แบ่งปัน ปิติให้ลูกปลานิลไปเลี้ยงหลายตัวทำให้นางสร้อยพอมีรายได้ขึ้นบ้าง**

(ป.๕ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๐๒)

(๕๔) **เขาชักชวนนางสร้อยไปทำงานด้วยที่โรงงานทำเครื่องกระป๋องหลายแห่งเขาทั้งสองเป็นเจ้าของแต่ให้ลูกๆ เป็นผู้ดำเนินกิจการเมื่ออยู่ว่างๆ จึงออกมาช่วยสงเคราะห์คนจน**

(ป.๕ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๑๐๒ - ๑๐๓)

จากตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงให้เห็นถึงการ ใช้ประโยคที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนจนกับผู้อื่นในสังคม ดังจะเห็นว่า ในตัวอย่างที่ (๕๓) นั้น มีการใช้ประโยคที่ตัวละคร “นางสร้อย” ซึ่งเป็นคนจนเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้อื่น คือ “การอนุเคราะห์” “แบ่งปัน” และ “ให้ลูกปลานิล” จาก “ครอบครัวของปิติ” และ “ปิติ” ส่วนตัวอย่างที่ (๕๔) นั้น มีการใช้ประโยคที่แสดงให้เห็นว่า “คนจน” เป็นผู้ได้รับประโยชน์ผู้อื่นเช่นกัน คือ ได้รับการ “สงเคราะห์” จาก “เจ้าของโรงงานทำเครื่องกระป๋อง”

การใช้ประโยชน์ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนจนกับผู้อื่น โดยให้คนจนเป็นผู้รับประโยชน์เช่นนี้จึงเป็นการสื่อภาพของคนจนว่าเป็นขาดศักยภาพที่จะสามารถช่วยเหลือตนเองได้จึงจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากผู้อื่นอยู่เสมอ

๔.๖.๓.๑.๓ การใช้ประโยชน์แสดงผล

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า อุดมการณ์เกี่ยวกับคนจนอีกประการหนึ่งที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านคือ ความคิดที่เห็นว่า ความจนเป็นสิ่งที่ทำให้คุณภาพชีวิตไม่ดี ซึ่งเห็นได้จากการใช้ประโยชน์แสดงผลที่มักกล่าวหาว่า ความจนเป็นสาเหตุทำให้เกิดผลร้ายต่างๆ ที่ทำให้บุคคลนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๕) ปิติเห็นก็จำได้จึงเล่าให้เพื่อนฟังว่า “หญิงคนนั้นสร้างบ้านอยู่ใกล้
ต้นไทรริมสระน้ำหลังบ้านปิติ เขายากจนมากไม่สามารถหาเงินมา
เลี้ยงลูกให้กินดี อยู่ดีได้ ลูกๆ จึงมีสุขภาพไม่ดี”

(ป.๒ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๑๐๘)

(๕๖) ส่วนจันทร์ไม่ได้เรียนต่อเพราะน้ำของเธอขาดสนเงินทอง

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๑๕๓)

จากตัวอย่างที่ (๕๕) จะเห็นว่า มีการใช้ประโยชน์แสดงผล คือ “เขายากจนมากไม่สามารถหาเงินมาเลี้ยงลูกให้กินดีอยู่ดีได้ ลูกๆ จึงมีสุขภาพไม่ดี” ซึ่งมีข้อความส่วนที่เป็นสาเหตุคือ “เขายากจนมาก” และข้อความส่วนที่เป็นผลคือ “ไม่สามารถหาเงินเลี้ยงลูกให้กินดีอยู่ดีได้ ลูกๆ จึงมีสุขภาพไม่ดี” ส่วนตัวอย่างที่ (๕๖) นั้น มีการใช้ประโยชน์แสดงผล คือ “จันทร์ไม่ได้เรียนต่อเพราะน้ำของเธอขาดสนเงินทอง” ซึ่งมีข้อความส่วนที่เป็นสาเหตุคือ “น้ำของเธอขาดสนเงินทอง” และข้อความส่วนที่เป็นผล คือ “จันทร์ไม่ได้เรียนต่อ” ตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้ประโยชน์แสดงผลที่มีข้อความส่วนที่เป็นสาเหตุกล่าวถึง

“ความจน” และส่วนที่เป็นผลแสดงถึงผลร้ายต่างๆ ซึ่งเป็นการสื่อความคิดไปยังผู้อ่านว่า ความจน นั้นเป็นสาเหตุทำให้เกิดผลร้ายต่างๆ ตามมาซึ่งล้วนแต่ทำให้ผู้นั้นมีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดีนัก

๔.๖.๓.๑.๔ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน (presupposition)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้ภาษา ที่สื่อความเชื่อที่มีอยู่ก่อนซึ่งเป็นความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสถานภาพของคนจนในสังคมที่คนทั่วไปมักจะถูกเหยียดหยาม ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นว่า คนจนเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้อื่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๗) เพชร ได้ฟังก็รู้สึกตื่นตันใจที่เห็นเพื่อนๆ มีความรักและหวังดีกับ เขาทุกคน ถึงเขายากจนขั้นแค่นี้ก็ไม่มีใครดูถูกเหยียดหยาม คอยให้ความช่วยเหลือเสมอมา

(ป.๕ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๒๑)

(๕๘) แม้ผมยังจนอยู่	อย่าลบหลู่หรือดูหมิ่น
มิเคยหวังทรัพย์สิน	ทำทั้งสินด้วยน้ำใจ
คุณฉลาดกว่าขอบคุณ	ความการุญที่ยิ่งใหญ่
ฉันขอสัญญาไว้	ว่าจะไม่หมิ่นคนจน

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๖๓)

(๕๙) “ผมจำใส่ใจอยู่เสมอว่าเราเป็นคนจน ไม่เคยลืมตัว แต่ผมไม่อยากจะแม่ทำงานหนัก ให้แม่ทำกับข้าวและทำงานเล็กๆ น้อยๆ อยู่กับบ้านก็พอแล้ว”

(ป.๖ เล่ม ๒. ๒๕๒๑: ๑๔๘)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๕๗) และ (๕๘) นั้นใช้ประโยคที่กล่าวถึงเหตุและผล คือ “ถึงเขาอยากจนขั้นแค่นี้ก็ไม่มีใครดูถูกเหยียดหยาม” และ “แม้ผมยังจนอยู่อย่างลบลู่หรือคูหมื่น” ตามลำดับ ซึ่งการใช้คำว่า “ถึง” และ “แม้” ในประโยคที่กล่าวถึงเหตุและผล เช่นตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า ส่วนของเหตุ คือ การ “อยากจนขั้นแค่นี้” และ “ผมยังจนอยู่” กับส่วนของผล คือ “ไม่มีใครดูถูกเหยียดหยาม” และ “อย่างลบลู่หรือคูหมื่น” นั้นเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกัน ดังนั้น ข้อความทั้งสองจึงสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้ที่อยากจนขั้นแค่นี้หรือคนจนนั้นมักถูกผู้อื่นดูถูกเหยียดหยามหรือคูหมื่นจากผู้อื่นในสังคม ส่วนตัวอย่างที่ (๕๙) นั้น เป็นถ้อยคำที่ตัวละคร “เพชร” ซึ่งมีฐานะยากจนกล่าวถึงตนเองกับเพื่อนๆ โดยใช้สำนวน “ลืมหูลืมตา” ซึ่งมีความหมายว่า “ลืมหูลืมตาดีกว่าปัจจุบัน” (นววรรณ พันธุมเมธา, ๒๕๔๗: ๕๑) ดังนั้นการใช้สำนวนนี้กับผู้ที่เป็นคนจนจึงเป็นการสื่อให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อที่เห็นว่า คนจนนั้นเป็นผู้ที่มีสถานภาพต่ำในสังคมไปยังผู้อ่านด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาด้วยทบทวนหนังสือเรียนทำให้เห็นว่า ด้วยทบทวนหนังสือเรียนใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่สื่อการใช้ภาษารูปแบบต่างๆ เป็นเครื่องมือในการต่อยอดภาพของคณจนให้ผู้อ่านเห็นว่า คนจนนั้นเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำซึ่งเป็นความคิดที่กำหนดและจัดวางตำแหน่งของคนจนในสังคม

๔.๖.๓.๒ อุดมการณ์คนจนที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้สรุปได้ว่า ด้วยทบทวนหนังสือเรียนนั้น ได้สื่อความคิดต่างๆ เกี่ยวกับ คนจน ไปยังผู้อ่าน ๒ ประการ ได้แก่

๔.๖.๓.๒.๑ คนจนเป็นผู้ที่อดทน ขัดสน ไม่สามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้

ความคิดข้อยนี้เป็นการสื่อให้เห็นว่า คนจนเป็นผู้ที่อดทน ขัดสน ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ดังจะเห็นจากการใช้เลือกคำศัพท์ที่มักมีความหมายเกี่ยวกับการใช้ชีวิตอย่างยากลำบากกับตัวละครที่เป็นคนจน การใช้ประโยคที่แสดงให้เห็นว่า คนจนเป็นผู้รับการช่วยเหลือ

จากผู้อื่น รวมถึงการใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่สื่อความหมายให้ผู้อ่านเห็นว่า ความจนเป็นสาเหตุของผลร้ายต่างๆ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตตกต่ำ เช่น ไม่ได้รับการศึกษาและมีสุขภาพที่ไม่ดี

๔.๖.๓.๒.๒ คนจนเป็นผู้ที่สถานภาพทางสังคมต่ำ

ความคิดย่อยนี้เป็นการสื่อให้เห็นว่า คนจนเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าคนทั่วไป ดังจะเห็นการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนที่แสดงให้เห็นว่า คนจนมองตนเองว่า เป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้อื่น

อุดมการณ์คนจนดังกล่าวนี้ หากมองในมุมหนึ่งจะเห็นว่า การสื่อภาพของคนจนว่าเป็นผู้อึดอัด ขัดสน ไม่สามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้นั้นเป็นการสอนและปลูกฝังความโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือ แบ่งปันแก่ผู้ยากไร้ในสังคมให้แก่ผู้อ่าน แต่หากมองในอีกด้านหนึ่ง การสื่อภาพดังกล่าวก็เป็นการสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างผู้มีฐานะและผู้ยากไร้ในสังคมด้วยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับความคิดย่อยที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า คนจนคิดว่าตนเองเป็นผู้ที่สถานภาพทางสังคมต่ำที่สื่อผ่านหนังสือเรียนดังกล่าว

๔.๖.๔ อุดมการณ์ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

อุดมการณ์ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยนี้เป็นความคิดที่สื่อถึงสถานภาพของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยให้ผู้อ่านได้รับรู้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นได้กล่าวถึงชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย ๒ กลุ่ม คือ “เงาะ” ซึ่งปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๐๓ และหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ และ “ปกากะญอ” ซึ่งปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) ในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ ดังกล่าว ชนกลุ่มน้อยทั้ง ๒ กลุ่มถูกสื่อให้ผู้อ่านรับรู้ในลักษณะเดียวกัน คือ ถูกประกอบสร้างให้กลายเป็น “ผู้อื่น” ในสังคมไทยจากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า ความคิดดังกล่าวสื่อผ่านการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายอ้างอิงชนกลุ่มน้อยในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า ชนกลุ่มน้อยที่กล่าวถึงนั้นเป็นชนอีกกลุ่มหนึ่งแตกต่างจาก

กลุ่มของผู้มีชาติพันธุ์ไทยและบางครั้งยังปรากฏการใช้คำศัพท์เพื่ออ้างถึงกลุ่มคนไทยควบคู่กับคำศัพท์ที่อ้างถึงกลุ่มชนกลุ่มน้อย ซึ่งตอกย้ำให้เห็นว่า ชนกลุ่มน้อยที่กล่าวถึงกับคนไทยนั้นถูกจำแนกออกจากกันเป็นคนละกลุ่มอย่างชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๐๐) “คุณครูคะ พวกเงาะอยู่ที่ไหนคะ” ดวงแก้วถาม

“รูปร่างหน้าตาเหมือนพวกเราไหมคะ” ชูใจถามบ้าง

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๑๐๖)

(๑๐๑) ชาวปกากะญอทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีวิต พวกเขาทำไร่มุมนเวียนเป็นระบบการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง

(ป.๕ ภ. ๒๕๔๔: ๓๒)

ตัวอย่างที่ (๑๐๐) เป็นข้อความที่ตัวละคร “ดวงแก้ว” และ “ชูใจ” กล่าวถาม “ครูไพลิน” เกี่ยวกับผู้มีชาติพันธุ์ “เงาะ” ดังจะเห็นว่า ข้อความที่ตัวละคร “ดวงแก้ว” กล่าวนั้นมีการใช้คำว่า “พวกเงาะ” เพื่ออ้างถึงผู้มีชาติพันธุ์ “เงาะ” คำศัพท์นี้เป็นคำที่มีความหมายแสดงถึงการรวมกลุ่มหรือการเป็นกลุ่มเดียวกันของผู้มีชาติพันธุ์ดังกล่าว ซึ่งสื่อเห็นว่า ผู้มีชาติพันธุ์ “เงาะ” นั้นเป็นกลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่งในสังคม และเมื่อข้อความถัดมา ตัวละคร “ชูใจ” ใช้คำว่า “พวกเรา” เพื่ออ้างถึงคนไทยซึ่งมีความหมายแสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มกันของผู้มีชาติพันธุ์ไทย จึงยิ่งทำให้ผู้อ่านเห็นว่า “พวกเงาะ” นั้นเป็นคนกลุ่มอื่น ต่างจาก “พวกเรา” ซึ่งเป็นคนไทยมากยิ่งขึ้น ส่วนตัวอย่างที่ (๑๐๑) นั้นเป็นข้อความที่กล่าวถึงชาว “ปกากะญอ” โดยใช้คำว่า “พวกเขา” คำศัพท์นี้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ ๓ แบบรวมกลุ่ม ซึ่งสื่อความหมายทำให้ผู้อ่านเห็นว่า ชาว “ปกากะญอ” กลายเป็นบุคคลกลุ่มอื่นต่างจากผู้พูดและผู้ฟังอันอาจอนุมานได้ว่าเป็นกลุ่มของคนไทย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนใช้คำอ้างถึงชนกลุ่มน้อยและคนไทยในลักษณะดังกล่าวเพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า “คนไทย” และชนกลุ่มน้อย คือ “เงาะ” และ “ปกากะญอ” นั้นเป็นชนคนละกลุ่มกัน จึงทำให้ชนกลุ่มน้อยดังกล่าวถูกกีดกันออกจากกลุ่มของ “คนไทย” และกลายเป็น “ผู้อื่น” ไปในที่สุด ซึ่งเป็นความคิดเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยที่ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนประกอบสร้างและสื่อไปยังผู้อ่าน

๔.๗ อุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน

อุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้านนั้นเป็นความคิดที่สื่อภาพและความเป็นตัวตนให้แก่บุคคลที่มีได้มีชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน ตลอดจนสถานะและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเหล่านั้นกับผู้ที่มีชาติพันธุ์ไทย จากการศึกษาข้อมูลทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการสื่อความคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์ของประเทศเพื่อนบ้านทั้งสิ้น ๓ ชาติพันธุ์ ได้แก่ ขอม พม่าและมอญ ซึ่งแต่ละชาติพันธุ์ถูกประกอบสร้างให้มีภาพที่แตกต่างกันด้วยกลวิธีทางภาษาต่างๆ ดังนี้

๔.๗.๑ ชาติพันธุ์ขอม

จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียน พบว่า หนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ และหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) มีการนำบทพระราชนิพนธ์ละครเรื่องเรื่องพระร่วงมาเป็นบทอ่านสำหรับให้นักเรียนศึกษา ซึ่งถือได้ว่าเป็นการใช้เสียงภายนอกตัวบทเพื่อสร้างสทบท เพื่อสื่อภาพของชาติพันธุ์ขอม โดยสทบทที่นำมาใช้นั้นมีการใช้คำศัพท์ที่แสดงความหมายของลักษณะของ “ขอม” ได้แก่ “กะกะ” “พาล” “พาลา” “จัญไร” “ใจทมิฬ” “ไร้ธรรม” และ “หน้าดำ” ซึ่งเป็นการสื่อภาพของ “ขอม” ในลักษณะของคนพาล ไร้คุณธรรมและจริยธรรม นอกจากนี้ยังการใช้คำศัพท์ที่แสดงความหมายถึงการกระทำของ “ขอม” ได้แก่ “มุงร้าย” “หมายขวัญ” และ “จงผลาญ” ซึ่งเป็นการสื่อภาพของ “ขอม” ว่าเป็นคนพาล มีนิสัยมุงร้ายแก่ผู้อื่น ไปยังผู้อ่าน รวมถึงการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์เพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า “ขอม” เป็น “อมนุษย์” คือ ผีและยักษ์ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของ “ขอม” ในลักษณะของผู้ที่ทารุณ โหดร้ายผิดวิสัยมนุษย์ไปยังผู้อ่าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๑๐๒) บุญ รวากับผีทะเล! ไม่ว่าอะไรกินได้ทั้งเพ, ส่งเข้าไปให้ก็ไม่เหลือเหลือ; เลี้ยงเท่าไรมันก็ไม่พอ, ขอเดิมอีกร้าไป. ครั้นจะไม่จัดหาให้, มันคอยอยาก, ก็ฉลากเอาลูกเต้าเราไปหักคอกินเท่านั้น, เพราะมันคล้าย อสุระยักษ์มากกว่าคนเรา!
- มี เออก็เครื่องสังเวทเหล่านี้เอามารอดได้อย่างไร, โฉนทหารขอมไม่มาชื้อแย่งเสียดกลางทาง.

บุญ กูต้องใช้อุบายอำพรางหลอกมัน, ว่าของเหล่านั้นกูจะเอาไปให้นักกุม; พวกทหารขอมที่กลุ่มรุมกำลังจะยึดเครื่องสังเวย, ก็เลยต่างคนต่างหลีกเลี่ยงไป.

มี เจ้าประคุณขอให้พ่อเจ้าไทยได้สมความปรารถนา, จะได้รอดพ้นจากพวกอ้ายยักขาไปทีหนึ่ง.

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๑๔๒)

(๑๐๓) ถ้าช่วยกันต่อสู้ศัตรูขอม
 พรักพร้อมชาวไทยให้เต็มที
 ประชาไทยจะได้พ้นอสุรี
 ให้สมที่ชื่อไทยแต่เดิมมา

(ป.๖ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๑๒๓)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างที่ (๑๐๒) เป็นบทสนทนาโต้ตอบกันระหว่างตัวละครชาวละโว้คือ “บุญ” กับ “มี” เกี่ยวกับพฤติกรรมของทหาร “ขอม” จะเห็นว่า บทสนทนา ระหว่างตัวละครดังกล่าวนี้มีการใช้ถ้อยอุปลักษณะที่แสดงแบบเปรียบเทียบอย่างชัดเจน คือ “ราวกับพิทะเล” และ “มันคล้ายอสุระยักษ์มากกว่าคนเรา” การใช้คำศัพท์ที่มักใช้กับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ต่างๆ เพื่อกล่าวถึงพฤติกรรมของทหาร “ขอม” ได้แก่ “ลากเอาลูกเต่าเราไปหักคอกิน” “เครื่องสังเวย” และการใช้คำเรียกทหารขอมว่า “อ้ายยักขา” ซึ่งเป็นการใช้ถ้อยคำอุปลักษณะที่เปรียบเทียบเพื่อสื่อโน้ตสนให้ผู้อ่านเห็นว่า ทหาร “ขอม” เป็นมนุษย์เนื่องจากมีพฤติกรรมที่โหดร้าย เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ (๑๐๓) ที่ใช้คำว่า “อสุรี” เพื่อเรียกแทน “ขอม” ซึ่งก็เป็นการเปรียบเทียบ “ขอม” ว่าเป็นมนุษย์ด้วยเช่นกัน การใช้ถ้อยคำอุปลักษณะดังตัวอย่างนี้จึงเป็นการเพื่อสื่อโน้ตสนให้ผู้อ่านเห็นว่า “ขอม” คนที่โหดร้ายผิดวิสัยมนุษย์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า ภาพของชาติพันธุ์ “ขอม” ที่ตัวบทหนังสือเรียน สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาทั้งการเลือกใช้คำศัพท์และการใช้อุปลักษณะนั้นต่างสื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพของ “ขอม” ในลักษณะเดียวกัน คือ คนพาลและโหดร้าย ซึ่งเป็นภาพของผู้ที่ชั่วร้ายนั่นเอง

๔.๗.๒ ชาติพันธุ์พม่า

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) นั้นมีการกล่าวเหตุการณ์การเสียดังในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีการใช้คำศัพท์ที่สื่อภาพของ “พม่า” ให้ผู้อ่านเห็นว่าเป็นผู้ทำลาย “ไทย” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๐๔) ครั้งหนึ่งทัพพม่ามาตี	กรุงศรีอยุธยาแตกพ่าย
พม่าเผาเมืองวอควาย	ทำลายวัดวาอาราม
พระปรางค์ปราสาทหักพัง	ราชวังเจดีย์ถูกพม่า
โบสถ์เลขสวยสดหมดงาม	เหมือนความเป็นไทยไม่มี

(ป.๓ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๘๘)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้คำและวลีที่แสดงถึงการกระทำของ “พม่า” ที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ “ตี” “เผาเมืองวอควาย” และ “ทำลาย” ซึ่งล้วนแต่เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำลายล้างทั้งสิ้น ซึ่งทำให้ “พม่า” ถูกสื่อออกมาในภาพของผู้ทำลาย “ไทย” นอกจากนี้ ตัวอย่างนี้ยังมีการใช้คำที่แสดงถึงลักษณะของสถานที่ต่างๆ ในกรุงศรีอยุธยาภายหลังการกระทำของพม่า ได้แก่ “หักพัง” “พม่า” และ “หมดงาม” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวกับสิ้นสภาพเดิมที่เคยดี เคยมีเกียรติ และเคยงดงาม ซึ่งเป็นการทำให้ภาพของ “พม่า” ที่เป็นผู้ทำลาย “ไทย” นั้นปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

๔.๗.๓ ชาติพันธุ์มอญ

จากการศึกษาข้อมูลทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตร พ.ศ.๒๕๔๔ นั้นมีการกล่าวถึงชาติพันธุ์มอญในการให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราชาธิราช ซึ่งเป็นวรรณคดีที่หนังสือเรียนมาเป็นบทอ่านของบทเรียนนั้น ตัวบทหนังสือเรียนในส่วนนี้มีการใช้คำศัพท์ที่สื่อภาพของ “มอญ” ว่า เป็นมิตรกับ “ไทย” เป็นชาติพันธุ์ที่มีความเจริญรุ่งเรืองและมีคุณสมบัติที่พึงปรารถนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๐๕) “...ในอดีตมอญเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ ชาวมอญกับชาวไทยเป็นเพื่อนบ้านกันมานานแล้ว ทุกวันนี้ก็ยังเป็นมิตรกันอยู่ มาเถอะ เราตามไปดูเรื่องราวของมะกะโทกันดีกว่า”

(ป.๕ ว. ๒๕๔๔: ๕๕)

(๑๐๖) อธิบายเพิ่ม เติมความรู้

๑. ราชาราช ตอน กำเนิดมะกะโท...ทำให้เราได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชาติมอญ หรือ “รามัญ” ในอดีต ซึ่งเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรือง แต่ปัจจุบันมอญเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศพม่า เนื้อหาของเรื่องราวราชาราช กล่าวถึงการรบพุ่งระหว่างมอญกับพม่า ความกล้าหาญและเฉลียวฉลาดของนายทหารมอญ ความกตัญญูและความรักชาติของชาวมอญ

(ป.๕ ว. ๒๕๔๔: ๖๓)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวอย่างทั้งสองมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงลักษณะของชาติพันธุ์ “มอญ” ไปยังผู้อ่าน โดยตัวอย่างที่ (๑๐๕) นั้นมีการใช้วลี “เป็นเพื่อนบ้าน” และ “เป็นมิตร” ซึ่งสื่อลักษณะของชาติพันธุ์ “มอญ” ให้มีลักษณะเป็นมิตรกับ “ไทย” ส่วนตัวอย่างที่ (๑๐๖) นั้นมีการใช้วลี “มีความเจริญรุ่งเรือง” ซึ่งสื่อภาพของความเป็นชนชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติพันธุ์มอญ และมีการใช้คำ “ความกล้าหาญ” “เฉลียวฉลาด” “ความกตัญญู” และ “ความรักชาติ” เพื่อประกอบสร้างภาพของชาติพันธุ์ “มอญ” ว่าเป็นผู้มีความกล้าหาญ เฉลียวฉลาด กตัญญู และรักชาติ ซึ่งล้วนแต่เป็นคุณสมบัติที่เป็นที่พึงปรารถนาของคนในสังคมทั่วไป

ตัวอย่างข้างต้นนี้จึงแสดงให้เห็นว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการใช้กลวิธีทางภาษา คือ การเลือกใช้คำศัพท์เพื่อประกอบสร้างภาพของชาติพันธุ์ “มอญ” ให้ผู้อ่านเห็นว่า ชาติพันธุ์ “มอญ” เป็นชาติพันธุ์ที่เป็นมิตรกับ “ไทย” มีความเจริญรุ่งเรือง และเป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นที่พึงปรารถนา

หากพิจารณาการสื่อภาพของชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้านดังกล่าวจะเห็นว่าเป็นการสื่อภาพของชาติพันธุ์เหล่านี้ด้วยมุมมองที่จำกัด ไม่รอบด้าน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วชาติพันธุ์เหล่านั้นอาจมิได้มีลักษณะเป็นเช่นนั้นเสมอไป เช่น “ขอม” และ “พม่า” ก็เป็นชาติพันธุ์ที่มีเอกลักษณ์และความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน การสื่อภาพของชาติพันธุ์เหล่านี้ดังกล่าวจึงอาจส่งผลกระทบต่อทัศนคติของผู้อ่านที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ของประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้

๔.๘ อุดมการณ์ประชาธิปไตย

ความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่ดัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยสื่อไปยังผู้อ่านนั้นเป็นความคิดที่มุ่งประกอบสร้างคุณค่าให้แก่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบการปกครองปัจจุบันของไทย จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ดัวบทหนังสือเรียนมีการใช้ประโยคแสดงเหตุผลที่มีข้อความส่วนที่เป็นสาเหตุกล่าวถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตย และข้อความส่วนที่เป็นผลกล่าวถึงความสุขสงบ ร่มเย็นของประชาชน การใช้ประโยคแสดงเหตุผลในลักษณะนี้จึงเป็นการสื่อความคิดที่ทำให้ผู้อ่านเห็นว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นการปกครองที่อำนวยประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน ซึ่งเป็นการให้คุณค่าแก่การปกครองระบอบนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๐๗) แล้วจับกลุ่ม ยืนเป็นวง รูปวงเดือน
 พลังเอ่ยเอื้อน “โอ้วว่า ชะตาเรา
 ได้ร่มเย็น เป็นสุข สโมสร
 เหมือนไม้งาม สะอ้ออ่อน ไม่อับเฉา
 เพราะประชา ธิปไตย ให้ร่มเงา
 กำลังเกล้า ร่มเย็น เป็นนิรันดร์”

(ร้อยบรรทัด เล่ม ๒, ๒๕๐๓: ๒๕)

(๑๐๘) ความแตกต่างทางความคิดเป็นธรรมดา หากพุดจาโดยตรงตกลงได้
สันติธรรมนำสุขห่างทุกข์ภัย ด้วยประชาธิปไตยในใจคน

(ป.๓ ภ. ๒๕๔๔: ๑๕๕)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นว่า ตัวอย่างทั้งสองเป็นคำประพันธ์ที่กล่าวถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตยด้วยประโยคแสดงเหตุผลที่มีส่วนของสาเหตุกล่าวถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตย และส่วนของผลที่กล่าวถึงความสงบสุขต่างๆ กล่าวคือ ตัวอย่างที่ (๑๐๗) นั้นมีส่วนที่เป็นสาเหตุคือ “เพราะประชาธิปไตย ให้ร่มเงา” และส่วนที่เป็นผลคือ “ได้ร่มเย็น เป็นสุข สโมสรร” ส่วนตัวอย่างที่ (๑๐๘) มีส่วนที่เป็นสาเหตุคือ “ด้วยประชาธิปไตยในใจคน” และส่วนที่เป็นผลคือ “สันติธรรมนำสุขห่างทุกข์ภัย” ซึ่งเป็นการสื่อความหมายให้ผู้อ่านเห็นว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นสาเหตุของความสงบสุขต่างๆ ในสังคม

ด้วยเหตุนี้จึงสามารถสรุปได้ว่า การใช้ประโยคแสดงเหตุผลลักษณะดังกล่าวในตัวบทหนังสือเรียนนั้นเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นการปกครองที่นำประโยชน์สุขมาแก่ประชาชน ซึ่งเป็นการให้คุณค่าแก่การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ประเทศไทยกำลังใช้อยู่ในปัจจุบัน ไปยังผู้อ่าน

การสื่อความคิดให้ผู้อ่านเห็นว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ดี เนื่องจากนำประโยชน์สุขมาสู่ประชาชนนั้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่ต้องการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ประเทศไทยใช้อยู่ในปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์การสื่ออุดมการณ์ของตัวบทหนังสือเรียนในบทนี้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้นยังมีการสื่ออุดมการณ์อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่มีได้ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทุกเล่มของทุกหลักสูตร ประกอบด้วยอุดมการณ์ทั้งสิ้น ๘ ชุดความคิด ได้แก่ ๑) อุดมการณ์ประเทศไทย ๒) อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ ๓) อุดมการณ์รัฐกับประชาชน ๔) อุดมการณ์เมืองกับชนบท ๕) อุดมการณ์ครู ๖) อุดมการณ์บุคคลชายขอบในสังคมไทย ซึ่งประกอบด้วยอุดมการณ์ผู้ชรา อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษ อุดมการณ์คนจน และอุดมการณ์ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

๗) อุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน และ ๘) อุดมการณ์ประชาธิปไตย การสื่ออุดมการณ์เหล่านี้ผ่านหนังสือเรียน ส่วนหนึ่งเป็นการเอื้อประโยชน์ให้แก่รัฐและผู้มีอำนาจในสังคมและส่วนหนึ่งเป็นการสื่อภาพแทนของบุคคลที่อาจทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มบุคคลเหล่านั้น

ในด้านกลวิธีทางภาษา พบว่า อุดมการณ์ดังกล่าวสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่างๆ รวมทั้งสิ้น ๘ กลวิธี ได้แก่ ๑) การเลือกใช้คำศัพท์ ซึ่งประกอบด้วยการใช้คำศัพท์ร่วมกับบุคคลหรือตัวละครที่อุดมการณ์นั้นต้องการสื่อถึง และการใช้คำสรรพนาม ๒) การใช้ประโยคแสดงเหตุผล ๓) การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยโครงสร้างประโยค ๔) การใช้อุปสรรค ๕) การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน ๖) การบรรยายภาพไว้คู่กัน ๗) การสร้างให้กลายเป็นตัวละครในเรื่อง และ ๘) การใช้เสียงที่หลากหลาย ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของกลวิธีทางภาษาในระดับต่างๆ ที่ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ไปสู่ผู้อ่าน

ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึง ผลการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ รวมถึงผลการวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมตามแนวคิดชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อและวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม และประมวลผลการวิเคราะห์ดังกล่าวกับผลการศึกษาอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทหนังสือเรียนกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมตัวบทต่อไป

บทที่ ๕

เปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมของวาทกรรมหนังสือเรียน

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้เปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ รวมถึงวิเคราะห์บริบททางสังคม อันได้แก่ วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมตัวบทหนังสือเรียนและในการนำเสนอการวิเคราะห์จะแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของมิติทั้ง ๓ ตามแนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมในของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995)

ผู้วิจัยได้จำแนกผลการศึกษาออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนแรกจะเป็นการเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความคิดใดมีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตรและความคิดใดมีการเปลี่ยนแปลงไปในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร จากนั้น ส่วนที่สองจะได้กล่าวถึงการวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) ของหนังสือเรียนโดยอาศัยแนวคิดชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อสารของไฮมส์ (Hymes, 1974) และส่วนสุดท้ายจะได้กล่าวถึงวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural practice) ที่สัมพันธ์กับการสื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียนและผลทางอุดมการณ์ของหนังสือเรียนที่มีต่อสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑ เปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ

จากการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ต่างๆ ที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่านผ่านกลวิธีทางภาษาพบอุดมการณ์และความคิดต่างๆ รวมทั้งสิ้น ๘ อุดมการณ์ อุดมการณ์ดังกล่าวประกอบด้วยความคิดย่อยต่างๆ ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๕.๑ สรุปการปรากฏของความคิดย่อยของอุดมการณ์ในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ

ความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ	หลักสูตรที่ปรากฏ			
	๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
๑) อุดมการณ์เด็ก				
๑.๑) อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี				
- เด็กดีคือ สมาชิกที่ดีของสังคมและพลเมืองดีของชาติ	√	√	√	√
- เด็กดีเป็นผู้ที่มีคุณค่า ส่วนเด็กไม่ดีเป็นผู้ที่ไร้คุณค่า	√	√	√	√
- พฤติกรรมของเด็กดีเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ส่วนพฤติกรรมของเด็กไม่ดีเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ	√	√	√	√
๑.๒) อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่				
- เด็กแตกต่างจากผู้ใหญ่	√	√	√	√
- เด็กคือ ผู้ค่อยประสบการณ์ อ่อนแอ และเกียจคร้าน ส่วนผู้ใหญ่คือ ผู้มีประสบการณ์ เข้มแข็ง และมีเมตตาต่อเด็ก	√	√	√	√
- เด็กมีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่	√	√	√	√
- เด็กที่สามารถกระทำประโยชน์เพื่อผู้ใหญ่ได้เช่นกัน	-	√	√	√
๒) อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย				
- ผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชาย	√	√	√	√
- ผู้หญิงคือ “แม่” และ “แม่บ้าน” ส่วนผู้ชาย คือ ผู้ปกป้องและหาเลี้ยงครอบครัว	√	√	√	√
- ผู้หญิงค้อยกว่าผู้ชาย	√	√	√	√
- ผู้ชายเป็นผู้ทำงานบ้าน	-	√	√	√
- ผู้หญิงเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว	-	-	√	√
๓) อุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทย				
- ประเทศไทย คือ ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและสงบร่มเย็น	√	√	√	√
- สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเป็นสิ่งดีและมีคุณค่า	√	√	√	√
- ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งล้ำสมัยและไร้คุณค่า	-	-	√	√

ความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ	หลักสูตรที่ปรากฏ			
	๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
๔) อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์				
- พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้มีคุณสมบัติที่ น่ายกย่อง	✓	✓	✓	✓
- พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้มีบุญบารมี	✓	✓	✓	✓
- พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ปกครองที่เสียสละ และมีความเมตตา	✓	✓	✓	✓
- พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ที่คนไทยให้ ความเคารพรัก	✓	✓	✓	✓
๕) อุดมการณ์เกี่ยวกับรัฐกับประชาชน				
- รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนได้ อย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ	✓	✓	✓	✓
- เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นมิตรที่ดีของประชาชน	-	✓	-	✓
- เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นທີ່เคารพของ ประชาชน	-	✓	-	-
๖) อุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบท				
- ชนบทเป็นสถานที่ที่มีความสุขสบาย	✓	✓	✓	✓
- คนชนบทเป็นผู้ดีน้อยกว่าคนเมืองและไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับ สังคมที่เจริญแล้วได้	✓	✓	✓	✓
- เมืองเป็นสถานที่ที่มีความเจริญและสะดวกสบายแต่มีความวุ่นวาย	-	✓	✓	✓
- คนเมืองเป็นผู้ที่เร่งรีบและสนใจแต่ตนเอง	-	✓	-	✓
- ชนบทเป็นสถานที่ที่ยังไม่พัฒนาจึงด้อยความเจริญ	-	-	✓	-
- คนชนบทใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและเป็นมิตร	-	✓	-	✓
- คนชนบทเป็นผู้อดอยาก แร้นแค้น	-	-	✓	✓
๗) อุดมการณ์เกี่ยวกับครูและศิษย์				
- ครูคือผู้อบรม สั่งสอนที่ดี	✓	✓	✓	✓
- ครูเป็นที่รักและเคารพของศิษย์	✓	✓	✓	✓

ความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ	หลักสูตรที่ปรากฏ			
	๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
๘) อุดมการณ์เกี่ยวกับคนชายขอบในสังคมไทย				
๘.๑) อุดมการณ์ผู้ชรา				
- ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม	✓	✓	✓	✓
- ผู้ชราเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล	-	✓	✓	✓
- ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง	-	-	✓	✓
- ผู้ชราเป็นผู้ที่มีความหดหู่	-	-	✓	-
๘.๒) อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษ				
- ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างยากลำบาก	-	✓	✓	✓
- ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น	-	✓	✓	✓
- มีคนในสังคมมองว่าผู้พิการเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่ดีเนื่องมาจากรูปลักษณ์ภายนอก	-	✓	-	-
- ผู้พิการและเด็กพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป	-	-	-	✓
- ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่คนในสังคมละเลยและไม่ให้ความสำคัญ	-	-	-	✓
๘.๓) อุดมการณ์คนจน				
- คนจนเป็นผู้ที่สถานภาพทางสังคมต่ำ	-	✓	-	✓
- คนจนเป็นผู้ที่อดอยาก ขัดสนและต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น	-	✓	-	-
๘.๔) อุดมการณ์ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย				
- ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยคือผู้อื่น	✓	✓	✓	-
๙) อุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน				
- “ขอม” เป็นผู้ที่ย่ำร้าย	-	✓	✓	-
- “พม่า” เป็นผู้ทำลาย “ไทย”	-	-	✓	-
- “มอญ” เป็นชาติพันธุ์ที่รุ่งเรืองและเป็นมิตรกับ “ไทย”	-	-	-	✓
๑๐) อุดมการณ์ประชาธิปไตย - ประชาธิปไตยเป็นระบอบที่มีคุณค่า	✓	✓	-	✓

จากตารางที่ ๕.๑ ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ต่างๆ ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาใน ตัวบทหนังสือเรียนนั้น บางส่วนเป็นความคิดย่อยที่มีปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียน ทุกหลักสูตร บางส่วนเป็นความคิดที่ปรากฏแตกต่างกันในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑.๑ อุดมการณ์ที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร

จากการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร พบว่า มีความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ บางประการเป็นความคิดย่อยที่ปรากฏร่วมกันในหนังสือเรียน ทุกหลักสูตร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะร่วมกันของอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาใน ตัวบท หนังสือเรียน ความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ ในกลุ่มนี้มีดังนี้

๑) อุดมการณ์เด็ก

๑.๑) อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี

ความคิดย่อยของอุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีที่ตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่านตรงกันอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การสื่อภาพของเด็กดีว่าเป็นสมาชิกที่ดีของ สังคมและพลเมืองดีของชาติ โดยภาพของสมาชิกที่ดีของสังคมนั้นที่จะต้องดีพร้อมทั้งทางกาย วาจา และความคิด รวมถึงสติปัญญา ได้แก่ เป็นคนขยันหมั่นเพียร คล่องแคล่ว มีความสุภาพเรียบร้อย รับผิดชอบ ซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย มีความสามัคคี รักความสะอาด ละเอียดรอบคอบ ความอดทน ประหยัด ไม่ลักขโมยของผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีวาจาไพเราะ ไม่กล่าวเท็จ เทียงธรรม กล่าวหาญ ความมีน้ำใจนักกีฬา มีสติปัญญาดี ไม่ทะเลาะวิวาท และเชื่อฟังผู้ใหญ่ ส่วนภาพของพลเมืองดีนั้นจะต้อง กระทำประโยชน์เพื่อชาติและส่วนรวม รักและเคารพต่อสถาบันสำคัญของชาติ คือ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมถึงความคิดย่อยที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า เด็กดีเป็นผู้ที่ มีคุณค่า ส่วนเด็กไม่ดีเป็นผู้ที่ไร้คุณค่า และความคิดย่อยที่สื่อให้เห็นว่า ลักษณะและพฤติกรรมของ เด็กดีเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ส่วนลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ

๒) อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่

ความคิดย่อยของอุดมการณ์ความสัมพันธ์เด็กกับผู้ใหญ่ที่ปรากฏซ้ำในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรนั้นประกอบด้วยความคิดย่อยที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า เด็กแตกต่างจากผู้ใหญ่ซึ่งเป็นความคิดที่ต้องการสื่อการจำแนกบุคคลในสังคมออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ เด็กและผู้ใหญ่ โดยอาศัยอายุ วัย และความอาวุโสเป็นเกณฑ์ในการจำแนก ความคิดย่อยที่สื่อภาพของเด็กและผู้ใหญ่ที่มีความแตกต่างกันโดยเด็กถูกสื่อให้เป็นผู้ด้อยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และวุฒิภาวะ รักสนุก อ่อนแอ กลัว ไม่กล้าและเกียจคร้าน ส่วนผู้ใหญ่จะถูกสื่อให้มีลักษณะที่ตรงข้ามกับเด็ก คือ เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และวุฒิภาวะ เอาจริงเอาจริงกับการงาน เข้มแข็งและ กล้าหาญ อีกทั้งยังมีความเมตตากรุณาต่อเด็กอีกด้วย และความคิดย่อยที่สื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ โดยเด็กเป็นผู้มีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่

๒) อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย

ความคิดย่อยของอุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรได้แก่ ความคิดย่อยที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชายซึ่งเป็นความคิดที่ต้องการจำแนกบุคคลในสังคมออกเป็นกลุ่มตามเพศสถานะที่ปรากฏซึ่งได้แก่ เพศหญิงและเพศชาย ความคิดย่อยที่สื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่แตกต่างกัน โดยผู้หญิงถูกสื่อให้เป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” ที่มีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ของคนในครอบครัวทั้งอาหาร การกิน การหลับนอนและสุขอนามัยอื่นๆ ผู้หญิงจึงมิได้ถูกสื่อให้เป็นผู้ที่มีการแสวงหาความรู้หรือมีความฉลาดหลักแหลม โดยเฉพาะเพศหญิงที่เป็นผู้ใหญ่และมีพื้นที่จำกัดเฉพาะอยู่เพียงแต่ในบ้านหรือพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการเป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” เท่านั้น นอกจากนี้เพศหญิงยังถูกสื่อให้เป็นผู้ที่อ่อนแอ บอบบางและอ่อนไหว ส่วนผู้ชายถูกสื่อให้ที่มีหน้าที่ปกป้อง คุ้มครองและหาเลี้ยงครอบครัว ผู้ชายจึงถูกสื่อให้มี ความเข้มแข็ง แข็งแรง เอาจริงเอาจริงกับการงานและใฝ่หาความรู้ อยู่เสมอ รวมถึงความคิดย่อยที่สื่อให้เห็นถึงสถานภาพของผู้หญิงว่าเป็นผู้ด้อยกว่าผู้ชาย

๓) อุดมการณ์ประเทศไทย

ความคิดย่อยของอุดมการณ์ประเทศไทยที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในฉบับหนังสือเรียน ทั้ง ๔ หลักสูตร ประกอบด้วยความคิดย่อยที่ต้องการสื่อภาพของประเทศไทยให้ผู้อ่านเห็นว่า ประเทศไทยนั้นเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและมีความสุขสงบร่มเย็น และความคิดย่อยที่สื่อให้ผู้อ่านว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย อันได้แก่ คนไทยและศิลปวัฒนธรรมไทยด้านต่างๆ นั้นเป็นสิ่งดีและมีคุณค่า

๔) อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์

ความคิดย่อยของอุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในฉบับหนังสือเรียน ทั้ง ๔ หลักสูตร ประกอบด้วยความคิดที่สื่อภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในลักษณะต่างๆ คือ ทรงเป็นผู้ที่เปี่ยมไปด้วยคุณสมบัติต่างๆ ที่น่ายกย่อง อันได้แก่ มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม กล้าหาญ สง่างาม ทรงเป็นผู้มีบุญบารมี ทรงเป็นผู้ปกครองที่เสียสละและมีความเมตตา และทรงเป็นผู้ที่คนไทยให้ความเคารพรัก

๕) อุดมการณ์รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน

ความคิดย่อยของอุดมการณ์รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในฉบับหนังสือเรียน ทั้ง ๔ หลักสูตร คือ ความคิดย่อยที่สื่อให้เห็นว่า รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนได้อย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ

๖) อุดมการณ์เมืองและชนบท

ความคิดย่อยของอุดมการณ์เมืองและชนบทที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในฉบับหนังสือเรียน ทั้ง ๔ หลักสูตร ได้แก่ ความคิดย่อยที่สื่อภาพของชนบทให้ผู้อ่านเห็นว่า ชนบทเป็นสถานที่ที่มี

ความสุขสบาย กล่าวคือเป็นสถานที่ที่มีความสุข มีความอุดมสมบูรณ์ อากาศดี ไร้มลพิษและไม่มีแออัด และความคิดย่อยที่สื่อภาพของคนชนบทเป็นผู้ค้อยกว่าคนเมืองและไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เจริญแล้วได้ ซึ่งเป็นการมองด้วยสายตาของคนเมือง ความคิดย่อยประการนี้ถึงแม้จะปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตร แต่ก็ปรากฏไม่มากนักในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร

๘) อุดมการณ์ครู

ความคิดย่อยของอุดมการณ์ครูที่ปรากฏตัวอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร ได้แก่ ความคิดย่อยที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูเป็นผู้อบรม สั่งสอนที่ดี โดยสื่อภาพของครูให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อบรม สั่งสอนศิษย์ให้เป็นผู้ที่มีความรู้และเป็นคนดี และมีคุณสมบัติต่างๆ ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติหน้าที่นั้น และความคิดย่อยที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ครูเป็นผู้ที่ศิษย์ให้ความรักและความเคารพ

๙) อุดมการณ์เกี่ยวกับคนชายขอบในประเทศไทย

อุดมการณ์เกี่ยวกับคนชายขอบในประเทศไทยที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตร คือ อุดมการณ์ผู้ชราซึ่งประกอบด้วยความคิดย่อยที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม อวัยวะต่างเสื่อมสมรรถภาพ และมีอาการเจ็บป่วยต่างๆ

หากพิจารณาความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่องในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรดังกล่าวจะเห็นว่า ความคิดย่อยเหล่านี้ต่างเป็นความคิดที่รัฐและผู้มีอำนาจในสังคมต้องการเน้นย้ำและปลูกฝังให้แก่เด็กไทย ทั้งในด้านการปฏิบัติตนในสังคมของเด็ก ตลอดจนทัศนคติต่อบุคคลและสิ่งต่างๆ ในสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่า หนังสือเรียนนั้นเป็นเครื่องสำคัญในการผลิตซ้ำความคิดของกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมต่างๆ ไปผู้อ่าน ซึ่งความคิดเหล่านี้อาจเป็นไปเพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มบุคคลบางกลุ่มในสังคม เช่น รัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ใหญ่ ผู้ชาย และอาจนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่ปฏิสัมพันธ์กันในสังคมได้อีกด้วย

๕.๑.๒ อุดมการณ์ที่ปรากฏแตกต่างกันในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร

จากการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร พบว่า มีความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ บางประการเป็นความคิดย่อยที่ปรากฏแตกต่างกันในหนังสือเรียนทุกหลักสูตรซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่แตกต่างกันในการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ไปสู่ผู้อ่าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) อุดมการณ์ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓

จากการวิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ พบว่า นอกจากจะสื่ออุดมการณ์ที่ปรากฏซ้ำในตัวบทหนังสือเรียนทุกหลักสูตรดังกล่าวแล้ว ยังพบว่า หนังสือเรียนหลักสูตรนี้ได้สื่อภาพของเด็กดีที่แตกต่างออกจากภาพหลักดังกล่าวด้วย ได้แก่ การสื่อให้เห็นว่า เด็กดีนั้นต้องมีความสันโดษ ไม่ก้าวร้าวเรื่องของผู้อื่น ไม่ประจบสอพลอเพื่อหวังประโยชน์แก่ตน ไม่ใช่สิทธิ์ของตนจนเกินความพอดี เป็นผู้ที่สามารถดำรงวงศ์ตระกูลของตนได้ และเป็นผู้มีวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังได้สื่อความคิดเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยในสังคมไทยว่าเป็นผู้อื่น และความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยว่าเป็นระบอบที่มีคุณค่าไปสู่ผู้อ่านอีกด้วย

๒) อุดมการณ์ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑

จากการวิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ พบว่า หนังสือเรียนหลักสูตรนี้ได้สื่ออุดมการณ์บางประการที่แตกต่างจากตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรที่มีมาก่อน ได้แก่ การสื่อภาพของเด็กดีให้ผู้อ่านเห็นว่า ต้องเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ รู้จักประนีประนอม มีคุณธรรม รู้จักกาลเทศะ รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้อื่น

ตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรนี้เป็นหนังสือเรียนที่เริ่มสื่อภาพของบุคคลและสิ่งต่างๆ ในสังคมที่แตกต่างออกไป ได้แก่ การสื่อภาพของเด็กว่าเป็นผู้ที่สามารถกระทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้ การสื่อภาพของผู้ชายว่าเป็นผู้ทำงานบ้านซึ่งปรากฏในตัวละครผู้ชายที่เป็นเด็ก และการสื่อภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นมิตรกับประชาชน และเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นทีเคารพของ

ประชาชน เมืองเป็นสถานที่ที่มีความเจริญและสะดวกสบายแต่มีความวุ่นวาย คนเมืองเป็นผู้ที่เร่งรีบ และสนใจแต่ตนเอง รวมถึงคนชนบทเป็นผู้ใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและเป็นมิตร

นอกจากนี้ หนังสือเรียนหลักสูตรนี้ยังได้สื่อภาพของคนชายขอบในสังคมไทยที่หลากหลาย ไปสู่ผู้อ่าน ได้แก่ การสื่อภาพของผู้ชราว่าเป็นผู้ต้องได้รับการดูแล การสื่อความคิดว่า ผู้พิการมองตนเองว่าเป็นที่รังเกียจของคนทั่วไปและเป็นผู้มีปมด้อยในสังคม รวมถึงการสื่อภาพของคนจนว่าเป็นผู้ที่อึดอัด ขัดสน และต้องการความช่วยเหลือจากผู้อ่าน รวมถึงคนจนคิดว่าตนเองเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำ อีกทั้งหนังสือเรียนหลักสูตรนี้ได้สื่อของชาติพันธุ์ “ขอม” ว่าเป็นผู้ชั่วร้าย ไปสู่ผู้อ่านด้วย

๓) อุดมการณ์ที่ปรากฏในค้วบหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓)

จากการวิเคราะห์ค้วบหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) พบว่า หนังสือเรียนหลักสูตรนี้ได้สื่ออุดมการณ์บางประการที่แตกต่างจากค้วบหนังสือเรียนหลักสูตรทั้ง ๒ หลักสูตรที่มีมาก่อน ได้แก่ การสื่อภาพของผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่หาเลี้ยงครอบครัวซึ่งปรากฏควบคู่กับการสื่อภาพของผู้ชายว่าเป็นผู้ที่ทำงานบ้าน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการสื่อภาพของเพศทั้งสองในลักษณะดังกล่าวเริ่มปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในหนังสือเรียนหลักสูตรนี้ นอกจากนี้ยังมีการสื่อภาพของเด็กดีว่าเป็นผู้รู้ทันโลก การสื่อความคิดว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่ล้ำสมัยและไร้คุณค่า การสื่อภาพของชนบทว่าเป็นสถานที่ที่ยังไม่พัฒนาจึงคือความเจริญ การสื่อภาพของคนชนบทว่าเป็นผู้อดอยาก แร้นแค้น การสื่อภาพของผู้ชราว่าเป็นผู้ที่มีความหดหู่ และมีร่างกายแข็งแรง รวมถึงการสื่อภาพของชาติพันธุ์ของประเทศเพื่อนบ้าน คือ “พม่า” ว่าเป็นผู้ที่ทำลาย “ไทย” ไปสู่ผู้อ่าน อีกด้วย

๔) อุดมการณ์ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔

จากการวิเคราะห์ตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ พบว่า หนังสือเรียนหลักสูตรนี้ได้สื่ออุดมการณ์บางประการที่แตกต่างจากตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรที่มีมาก่อนทั้ง ๓ หลักสูตร ได้แก่ การสื่อภาพของเด็กดีว่าเป็นผู้ที่ต้องใช้ชีวิตอย่างพอเพียง การสื่อความคิดว่า ผู้พิการแตกต่างจากคนทั่วไปและเป็นผู้ที่คนในสังคมละเลยและไม่ให้ความสำคัญ นอกจากนี้ยังสื่อภาพของชาติพันธุ์ของประเทศเพื่อนบ้าน คือ “มอญ” ว่าเป็นชาติพันธุ์ที่รุ่งเรืองและเป็นมิตรกับ “ไทย” ไปยังผู้อ่านอีกด้วย

หากพิจารณาความคิยย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏแตกต่างกันในตัวบทหนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ ดังกล่าวจะเห็นว่า ความคิยย่อยที่ปรากฏแตกต่างกันเหล่านี้เป็นความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลและปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้ามามีส่วนต่อการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ของหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรดังจะได้อภิปรายในส่วนต่อไป

๕.๒ วิธีปฏิบัติทางวาทกรรมของวาทกรรมหนังสือเรียน

จากแนวคิดของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) วาทกรรมมิได้ประกอบด้วยตัวบท (text) เพียงอย่างเดียว แต่ประกอบด้วยตัวบทและบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยวิธีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) และวิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural practice) และได้เสนอให้วิเคราะห์บริบททั้ง ๒ ระดับนี้ควบคู่กับการวิเคราะห์ตัวบท ดังนั้นในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้ศึกษาวิธีปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ระดับประถมศึกษาของทั้ง ๔ หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรประถมศึกษาประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ตามแนวคิดชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อสารของไฮม์ (Hymes, 1974) ตามคำแนะนำของฟาน ไค์

(van Dijk, 2006) เพื่อให้เห็นภาพรวมของกระบวนการ การผลิตและกระจายตัวบท (Process of production) และกระบวนการบริโศกและตีความตัวบท (Process of interpretation) ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียนดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้น

การวิเคราะห์องค์ประกอบของการสื่อสารตามกรอบการวิเคราะห์ชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสารนั้น ไฮส์ม (Hymes, 1974) ได้เสนอว่า ในเหตุการณ์การสื่อสารหนึ่งๆ จะประกอบด้วยองค์ประกอบของการสื่อสาร ๘ ประการ ได้แก่ ฉาก (Setting) ผู้ร่วมเหตุการณ์ (Participant) จุดมุ่งหมาย (Ends) การลำดับวัจนกรรม (Acts sequence) น้ำเสียง (Key) เครื่องมือ (Instrumentality) บรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์และการตีความ (Norms of interaction and interpretation) และประเภทของการสื่อสาร (Genre) เมื่อผู้วิจัยนำการวิเคราะห์นี้มาวิเคราะห์เหตุการณ์ การสื่อสารของการใช้หนังสือเรียน ทำให้พบรายละเอียดของกระบวนการผลิตและกระจายตัวบทหนังสือเรียนและกระบวนการบริโศกและตีความตัวบทหนังสือเรียน ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ฉาก (Setting/Scene)

ฉาก หมายถึง สถานที่และเวลาซึ่งเป็นสภาวะแวดล้อมทางกายภาพของเหตุการณ์การสื่อสาร ผู้วิจัยพบว่า สถานที่และเวลาที่มีส่วนสำคัญต่อกระบวนการผลิตและกระบวนการตีความตัวบทหนังสือเรียนมีดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๒.๑.๑ ฉากด้านการใช้ตัวบทหนังสือเรียน

ผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนนั้นถูกนำมาใช้ในฉาก ๒ รูปแบบ ได้แก่ ฉากการเรียนการสอนในชั้นเรียน และฉากการเรียนและการทบทวนนอกชั้นเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การเรียนการสอนในชั้นเรียน

เนื่องจากหนังสือเรียนเป็นสื่อการศึกษาประเภทเอกสารประกอบการเรียนการสอน ดังนั้นจากสำคัญที่หนังสือเรียนถูกนำไปใช้มากที่สุดก็คือ ฉากของการเรียนการสอนในชั้นเรียนของโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาต่างๆ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับอนุญาตอย่างถูกต้องตามกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของรัฐ การใช้หนังสือเรียนในชั้นเรียนจึงตอกย้ำความน่าเชื่อถือและความเป็นทางการของหนังสือเรียนให้ผู้อ่านรับทราบ

นอกจากนี้ ฉากการเรียนการสอนในชั้นเรียนยังมีองค์ประกอบเฉพาะทั้งด้านบุคคลและวัตถุที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ บุคคลที่ปรากฏในฉากนี้จะประกอบด้วยบุคคล ๒ กลุ่มได้แก่ ครูซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้สอนและนักเรียนซึ่งเป็นผู้เรียน และในชั้นเรียนจะประกอบด้วยอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้เพื่อการเรียนการสอน เช่น โต๊ะนักเรียน โต๊ะครู กระดานดำ และป้ายนิเทศ เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะที่เป็นแบบแผนเฉพาะตัว ทำให้ผู้ที่อยู่ในฉากนี้รับรู้ได้ว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในฉากนี้เป็นเหตุการณ์ของการเรียนการสอนเพื่อศึกษาหาความรู้ ซึ่งมีมีลักษณะเป็นกิจลักษณะและเป็นทางการ ด้วยเหตุนี้ การใช้หนังสือเรียนในชั้นเรียนจึงส่งผลให้นักเรียนซึ่งเป็นผู้บริโภคหนังสือเรียนนั้นรับรู้และบริโภคหนังสือเรียนในฐานะของเอกสารทางวิชาการ และพร้อมที่จะยอมรับสารต่างๆ ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนด้วยความเชื่อมั่น

๒) การเรียนและการทบทวนนอกชั้นเรียน

หนังสือเรียนนั้นนอกจากจะใช้ในฉากการเรียนการสอนในชั้นเรียนดังกล่าวแล้ว บางครั้งยังถูกนำมาใช้นอกชั้นเรียนอีกด้วย ดังจะเห็นว่า เมื่อนักเรียนเลิกจากการเรียนในชั้นเรียนแล้ว นักเรียนยังอาจต้องทำแบบฝึกหัดหรือทำการบ้านตามที่ครูสั่งซึ่งเป็นการทบทวนและทำความเข้าใจบทเรียนด้วยตนเองหลังจากได้เรียนในชั้นเรียน บางครั้งนักเรียนยังอาจต้องทบทวนบทเรียนเพื่อเตรียมสอบเก็บคะแนนในส่วนต่างๆ ตามแผนการสอนที่ครูผู้สอนกำหนดและสอบคัดเลือกเพื่อเข้าศึกษาต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้น นอกจากนี้บางครั้งนักเรียนยังอาจมีการเรียนเพิ่มเติมหรือซักถามครูและผู้ปกครองเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาบทเรียนในส่วนที่ตนไม่เข้าใจขณะเรียนในชั้นเรียน เหตุการณ์นอกชั้นเรียนเหล่านี้เป็นเหตุการณ์ที่ล้วนเกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียนทั้งสิ้น

เหตุนี้ หนังสือเรียนจึงมิได้ใช้เฉพาะเพียงในชั้นเรียนเท่านั้น แต่การเรียนและการทบทวนนอกชั้นเรียนก็เป็นอีกกรูปร่างหนึ่งที่หนังสือเรียนถูกนำไปใช้เช่นกัน

หากพิจารณาการใช้หนังสือเรียนนอกชั้นเรียนจะเห็นว่า ถึงแม้หนังสือเรียนจะถูกใช้ในอกชั้นเรียน แต่ก็เป็นการใช้ในฉากของ “การศึกษา” กล่าวคือ การใช้หนังสือเรียนนอกชั้นเรียนนั้นเป็นการใช้เพื่อศึกษาและทบทวนบทเรียน ดังนั้น สถานที่ต่างๆ ที่ใช้หนังสือเรียนถึงแม้จะอยู่นอกชั้นเรียนก็กลายเป็นพื้นที่ทางการศึกษาไปโดยปริยายเช่นกัน ดังนั้นการใช้หนังสือเรียนในฉากการเรียนและการทบทวนนอกชั้นเรียนจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีการเน้นย้ำความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของหนังสือเรียนซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และบริโภคหนังสือเรียนของผู้ใช้หนังสือเรียนด้วยเช่นกัน

๕.๒.๑.๒ ฉากด้านการผลิตตัวบทหนังสือเรียน

จากการศึกษาการผลิตตัวบทหนังสือเรียนพบว่า หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรนั้นผลิตขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ทำให้สภาพแวดล้อมทางสังคม แนวคิดทางการเมือง รวมถึงนโยบายจัดการศึกษาในช่วงเวลาต่างๆ แตกต่างกันไปด้วย ซึ่งอาจส่งผลต่อกระบวนการผลิตหนังสือเรียนดังนี้

๑) หนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓

หนังสือเรียนฉบับนี้เป็นหนังสือเรียนที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในหลักสูตรที่กำหนดขึ้นใหม่ตามแผนการศึกษาแห่ง พ.ศ.๒๕๐๓ ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งมีนโยบายที่จะปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารประเทศในหลายๆ ด้าน รวมถึงทางด้านการศึกษา (สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๐) อูมา สุคนธมานและคณะ (๒๕๓๕) กล่าวว่า การจัด การศึกษาในช่วงนี้เน้นการใช้การศึกษาเพื่อสร้างคนให้รองรับกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสอดคล้องกับความจำเป็นด้านความมั่นคงของประเทศ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีความพยายาม

ที่จะพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจเชิงเกษตรอุตสาหกรรม และเห็นว่าการพัฒนาประเทศตามแนวทางนี้ประกอบกับการจัดรูปแบบการบริหารที่เข้มงวดโดยการกำกับดูแลของภาครัฐจะช่วยให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดีและทำให้ประเทศรอดพ้นจากภัยคอมมิวนิสต์ที่กำลังรุกรานอยู่ในขณะนั้นได้ ทั้งยังจะทำให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมประเทศมหาอำนาจตะวันตกและเป็นผู้นำในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากนี้จอมพลสฤษดิ์ยังเชื่อว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดในการส่งผ่านแนวคิดและทำให้แนวคิดของตนประสบความสำเร็จ สามารถสร้างสมาชิกใหม่ที่มีคุณภาพ มีความรู้เพียงพอสำหรับการพัฒนาประเทศ มีระเบียบวินัย รู้จักหน้าที่ สร้างค่านิยมเพื่อต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์ รวมถึงสร้างแบบแผนของสังคมระบบทุนนิยมตามอย่างตะวันตก โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีความใกล้ชิดกับประเทศไทยในขณะนั้น เพื่อรักษาเสถียรภาพความมั่นคงของประเทศที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

๒) หนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑

หนังสือเรียนฉบับนี้ เป็นหนังสือเรียนที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในหลักสูตรการศึกษาที่ได้กำหนดขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๒๑ ในสมัยของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ แผนนี้ เกิดขึ้นด้วยแนวคิดที่ต้องการจะปรับปรุงระบบการศึกษาซึ่งเริ่มมีขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๒ ประกอบกับแรงหนุนหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองซึ่งนำโดยนักเรียนนิสิต นักศึกษาและประชาชน เมื่อวันที่ ๑๔ - ๑๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ (สำนักงานปลัดกระทรวงกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๐) เหตุการณ์ดังกล่าว เป็นผลจากความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างคนในสังคม อันเนื่องมาจากนโยบายการส่งเสริมการลงทุนทางเศรษฐกิจแต่ขาดการกระจายการพัฒนาอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ชนชั้นทางสังคมเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้น และเกิดการผูกขาดทางธุรกิจโดยกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมือง ทำให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงและการเอาเปรียบประชาชนของข้าราชการ เกิดขึ้นจากความไม่พอใจของประชาชน (อูมา สุคนธมานและคณะ, ๒๕๓๕) ภายหลังจากเหตุการณ์นี้ ประชาชน ตลอดจนนิสิต นักศึกษาได้ใช้เสรีภาพทางการเมืองในการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นยุคที่ประชาธิปไตยเบ่งบาน ทั้งที่โครงสร้างของสังคมทางการเมือง การปกครอง และการศึกษายังไม่พร้อมเท่าที่ควร สภาพสังคมไทยในช่วงนี้จึงมี

ความสับสนอยู่ค่อนข้างมาก แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้จึงมุ่งที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว โดยจัดการศึกษาให้บุคคลออกไปประกอบอาชีพ และสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพเหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๐)

๓) หนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓)

หนังสือเรียนฉบับนี้ผลิตขึ้น เพื่อใช้ในหลักสูตรการศึกษาที่ปรับปรุงขึ้นจากหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสภาพเศรษฐกิจ สังคมและความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๕) ในสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ สภาพเศรษฐกิจของไทยในช่วงนี้พัฒนาไปอย่างก้าวกระโดด มีการดำเนินนโยบายส่งเสริมการลงทุนกับต่างประเทศ เน้นพัฒนาสินค้าเพื่อการส่งออก ส่งเสริมตลาดหุ้นและการค้าอสังหาริมทรัพย์จนทำให้ราคาที่ดินในช่วงนี้มีราคาสูงเกินกว่าความเป็นจริง การศึกษาในช่วงนี้จึงเป็นการส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลพลเอกชาติชาย เน้นการให้การศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาประเทศที่กำลังต้องการทรัพยากรบุคคลที่มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม รวมถึงเร่งรัดการผลิตกำลังคนในสาขาวิชาชีพที่ขาดแคลนเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงาน การจัดการศึกษาในช่วงนี้จึงเป็นไปเพื่อปฏิรูปสังคมไทยให้เป็นสังคมยุคใหม่ที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับผู้นำของภูมิภาค เป็นผู้นำทางการเมือง และมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นการปฏิรูปสังคมมิให้ล้าหลังประเทศตะวันตก (อุมา สุคนธมาน และคณะ, ๒๕๓๕)

๔) หนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔

หนังสือเรียนฉบับนี้ผลิตขึ้นในสมัยของพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เพื่อใช้ในการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่ปรับปรุงขึ้นใหม่เพื่อทันกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๔) สังคมไทยในช่วงนี้เป็นสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์หรือ

ยุคโลกไร้พรมแดน ทำให้คนบนโลกสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการผสมผสานความคิด ค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ระหว่างกัน ในด้านบวกกระแสโลกาภิวัตน์ช่วยเร่งให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างรวดเร็วและกระตุ้นให้ประเทศต่างๆ ร่วมกันแก้ปัญหาทางสังคม เช่น การละเมิดสิทธิมนุษยชน การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันกระแสโลกาภิวัตน์ก็ทำให้เกิดยุคการค้าเสรี การแข่งขันทางธุรกิจระหว่างประเทศต่างๆ มีความเข้มข้นมากขึ้น สร้างกระแสบริโภคนิยมให้แก่คนรุ่นใหม่ วัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศต่างๆ ถูกคุกคามจากวัฒนธรรมของต่างชาติ (โครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์”, ๒๕๓๕)

จากการวิเคราะห์จากด้านการผลิตตัวบทหนังสือเรียนดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรนั้นผลิตขึ้นในช่วงเวลาที่มีสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่แตกต่างกันซึ่งเป็นการจัดการศึกษาในระยะเหล่านั้นมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันตามไปด้วย ปรียบทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันเช่นนี้จึงอาจส่งผลต่อการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียน ทำให้อุดมการณ์บางประการถูกผลิตซ้ำ รวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงให้แตกต่างกันไปในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรด้วย

๕.๒.๒ ผู้ร่วมเหตุการณ์ (Participant)

ผู้ร่วมเหตุการณ์ หมายถึง ผู้พูด - ผู้ฟัง หรือ ผู้ส่งสาร - ผู้รับสารในการสื่อสาร และอาจนับรวมถึงผู้อื่นที่ร่วมอยู่ในเหตุการณ์การสื่อสาร หากบุคคลนั้นมีอิทธิพลต่อสถานการณ์การสื่อสารที่กำลังดำเนินอยู่ในสถานการณ์การสื่อสารการเรียนการสอนที่ใช้หนังสือเรียนเป็นเอกสาร ประกอบการเรียนการสอนพบว่า มีผู้ร่วมเหตุการณ์ที่มีส่วนร่วมกับการใช้หนังสือเรียน ๓ กลุ่ม ได้แก่ ผู้ส่งสาร คือ ผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียนและครูผู้สอน ผู้รับสาร คือ นักเรียนระดับประถมศึกษา และผู้ร่วมเหตุการณ์ คือ หน่วยงานของรัฐด้านการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๒.๒.๑ ผู้ส่งสาร

จากการศึกษาสถานการณ์การสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน พบว่ามีสถานการณ์การสื่อสารที่สำคัญ ๒ สถานการณ์ คือ สถานการณ์การผลิตตัวบทหนังสือเรียนและสถานการณ์การใช้ตัวบทหนังสือเรียน ด้วยเหตุนี้ ผู้ส่งสารของตัวบทหนังสือเรียนในสถานการณ์การสื่อสารทั้งสองดังกล่าวจึงเป็นบุคคล ๒ กลุ่ม ได้แก่ ผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียนซึ่งเป็นผู้ส่งสารในสถานการณ์การผลิตตัวบทหนังสือเรียน และครูผู้สอนซึ่งเป็นผู้ส่งสารในสถานการณ์การใช้ตัวบทหนังสือเรียน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๒.๒.๑.๑ ผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียน

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียน พบว่าผู้เรียบเรียงตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรนั้นเป็นบุคคลและกลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓

หนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ ประกอบด้วยหนังสือเรียน ๔ ชุด ได้แก่ หนังสือสอนอ่านมาตรฐาน เล่ม ๑ และ ๒ หนังสือบันไดก้าวหน้า (หรือชุด เรณู-ปัญญา) เล่ม ๑ - ๔ หนังสือนิทานร้อยบรรทัด เล่ม ๑ - ๖ และแบบเรียนภาษาไทย เล่ม ๑ - ๕ ซึ่งมีผู้เรียบเรียงและคณะผู้เรียบเรียงแตกต่างกันดังนี้

หนังสือสอนอ่านมาตรฐาน

หนังสือสอนอ่านมาตรฐานเป็นหนังสือเรียนสำหรับนักเรียนชั้นเริ่มเรียนที่นายยง อิงคเวทย์ เรียบเรียงขึ้น และกระทรวงศึกษาธิการให้จัดพิมพ์เพื่อใช้สำหรับสอนนักเรียนที่เริ่มเรียนตามแนวใหม่ คือ สอนคำทั้งคำแทนการสอนสะกดทีละตัว นายยง อิงคเวทย์ ผู้นี้เริ่มต้น

รับราชการเป็นครูจัตวาที่โรงเรียนพณิชยการวัดแก้วฟ้า แล้วย้ายมาทำงานตำแหน่งต่างๆ ในกระทรวงศึกษาธิการ ตำแหน่งสุดท้ายที่ได้รับคือ ศึกษาพิเศษเอก สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดระยะเวลาที่รับราชการ นายยง อิงคเวทย์ได้ขวนขวายหาความรู้ทั้งภาษาไทย ภาษาจีนและภาษาอังกฤษจนมีความชำนาญ และได้รับเชิญเป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับวรรณคดีจีน การสอนภาษาไทยในสถาบันการศึกษาหลายแห่ง (คุรุสภา, ๒๕๓๕)

หนังสือบันไดก้าวหน้า

หนังสือบันไดก้าวหน้าเป็นหนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ นายกี กิรติวิทโยพาร (บางแห่งเขียนเป็น วิทโยลาร) หรือหลวงกิรติวิทโยพาร เป็นผู้เรียบเรียง และนายเหม เวชกร เป็นผู้วาดภาพประกอบ นายกี กิรติวิทโยพาร ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนชุดนี้เคยรับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมวิชาการ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ช่วงก่อน พ.ศ.๒๕๐๐) ต่อมาถูกถอดถอนออกจากราชการเพราะเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ นอกจากหนังสือบันไดก้าวหน้าแล้ว ยังได้แต่งหนังสือเรียนไว้อีกหลายเล่ม เช่น แมวสีสวาด ไม่เป็นไรลืมเสียเถิด ออมไว้มันฉลาด และอุดมเด็กดี (อเนก นาวิกมูล, ๒๕๔๖)

หนังสือนิทานร้อยบรรทัด

หนังสือนิทานร้อยบรรทัดนี้ กรมวิชาการได้มอบหมายให้หลวงสำเร็จวรรณกิจ (บุญ เสงฆะนันท์) เรียบเรียงขึ้นเพื่อใช้เป็นหนังสือสอนอ่านชั้นประถมควบคู่กับแบบเรียนภาษาไทยระดับประถมศึกษา หลวงสำเร็จวรรณกิจ เริ่มรับราชการเป็นครูที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ จากนั้นก็เจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการตามลำดับ กระทั่ง พ.ศ.๒๔๘๘ ได้เป็นอธิบดีกรมอาชีวศึกษา และ พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้เป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา และเป็นครูผู้สอนหนังสือตลอดชีวิต (คุรุสภา, ๒๕๓๕)

แบบเรียนภาษาไทย

แบบเรียนภาษาไทยนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเป็นผู้ดำเนินการเลือกสรรและตัดตอนมาจากหนังสือต่างๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เนื้อเรื่องเป็นสุภาษิตบ้าง นิทานบ้าง หรือข้อความบางส่วนจากวรรณคดีเรื่องต่างๆ บ้าง (เบ็ญจวรรณสุนทรากุล, ๒๕๕๐) เมื่อพิจารณารายนามคณะกรรมการผู้ดำเนินการเลือกสรรวรรณคดีในหนังสือเรียนชุดนี้ที่ปรากฏในคำนำของหนังสือเรียนพบว่า หนังสือเรียนแต่ละเล่มจะมีคณะกรรมการที่แตกต่างกัน แต่ล้วนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสิ้น เช่น นายเจือ สตะเวทิน นางสาวช่อนกลิ่น พิเศษสกลกิจ และนางสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เป็นต้น

๒) ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑

ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ นี้ กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือเรียนภาษาไทยขึ้นเพื่อดำเนินการจัดทำหนังสือเรียนของแต่ละระดับชั้น ซึ่งประกอบด้วยคณะที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษา ประมาณ ๕ – ๘ คน และคณะปฏิบัติงาน ประมาณ ๘ – ๒๐ คน โดยหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ทั้ง ๒ เล่ม มีนางสาวพัฒน์ ภาสบุตร เป็นประธานคณะปฏิบัติงาน ส่วนหนังสือเรียนเล่มอื่นๆ ในชุดนี้มีนางรัชนี ศรีไพรวรรณ เป็นประธานคณะปฏิบัติงาน

๓) ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓)

ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) นี้ กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำขึ้นคณะหนึ่งเพื่อดำเนินการจัดทำหนังสือเรียนแต่ละเล่ม โดยแต่ละเล่มจะประกอบด้วยคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิประมาณ ๓๐ คน มีนายโกวิท ประวาลพุกษ์ เป็นประธานกรรมการจัดทำหนังสือเรียน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ เล่ม ๑ และ เล่ม ๒ ส่วนหนังสือเรียนชั้นอื่นๆ มีนายบรรเทา กิตติศักดิ์ เป็นประธานกรรมการ จากรายนามคณะกรรมการผู้จัดทำหนังสือเรียนแต่ละเล่มที่ปรากฏอยู่ท้ายหนังสือเรียนพบว่า ส่วนใหญ่คณะกรรมการผู้จัดทำหนังสือจะเป็นชุดเดียวกัน มีเพียงบางเล่มเท่านั้นที่มีการปรับเปลี่ยนคณะกรรมการไปบ้าง

ในการนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้แต่งตั้งคณะกรรมการร่วมพิจารณาปรับปรุงหนังสือเรียนชุดนี้ประกอบด้วยที่ปรึกษาและคณะกรรมการจำนวนทั้งสิ้น ๔๐ คน มีรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานกรรมการ จากรายนามคณะกรรมการชุดนี้พบว่า คณะกรรมการผู้ได้รับการแต่งตั้งประกอบด้วยอาจารย์จากสถาบันการศึกษาทั้งระดับอุดมศึกษาและประถมศึกษาศึกษานิเทศก์ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดต่างๆ และเจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาหนังสือกรมวิชาการ

๔) ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔

หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ประกอบด้วยหนังสือเรียน ๒ ชุด ได้แก่ หนังสือเรียนชุด พื้นฐานภาษา ซึ่งใช้สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๒ เล่ม และ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๒ เล่ม รวมทั้งสิ้น ๔ เล่ม และหนังสือเรียนชุด ภาษาเพื่อชีวิต ซึ่งใช้สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ - ๓ และ ๕ - ๖ แต่ละชั้นประกอบด้วยหนังสือภาษาพาทีและหนังสือวรรณคดีลำนำ อย่างละ ๑ เล่ม รวมทั้งสิ้น ๘ เล่ม หนังสือเรียนทั้ง ๒ ชุดดังกล่าวมีคณะผู้เรียบเรียงต่างกัน ดังนี้

หนังสือเรียนชุดพื้นฐานภาษา

หนังสือเรียนชุดพื้นฐานภาษานี้เป็นหนังสือเรียนที่ปรับปรุงขึ้นจากหนังสือเรียนที่ใช้ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ และ ๔ ของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) ดังนั้น คณะผู้เรียบเรียงหนังสือชุดนี้จึงเป็นผู้เรียบเรียงคณะเดียวกันกับหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) ดังกล่าวข้างต้น

อย่างไรก็ดี กระทรวงศึกษาธิการ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการชั้นชุดหนึ่งเพื่อปรับปรุงหนังสือเรียนชุดนี้ ให้มีเนื้อหาสอดคล้องตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยคณะกรรมการที่ปรึกษา จำนวน ๕ คน ได้แก่ อธิบดีกรมวิชาการ รองอธิบดีกรมวิชาการ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ และผู้อำนวยการสถาบันภาษาไทย และคณะกรรมการผู้ทำหน้าที่ผู้เขียนและผู้ตรวจ จำนวน ๑๖ คน มีนายบรรเทา กิตติศักดิ์ เป็นประธานกรรมการ

หนังสือเรียนชุดภาษาเพื่อชีวิต

หนังสือเรียนชุดภาษาเพื่อชีวิตเป็นหนังสือเรียนที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการจัดทำขึ้น โดยการจ้างที่ปรึกษาคือ มหาวิทยาลัยรังสิตซึ่งมอบให้ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ชลธิรา สัตยาวัดนา เป็นประธานการจัดทำ การจัดทำหนังสือเรียนชุดนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้แต่งตั้งคณะกรรมการ ขึ้น ๒ คณะได้แก่ คณะกรรมการอำนวยการ มีหน้าที่จัดทำแผนงาน โครงการจัดทำหนังสือเรียนและ แบบฝึกหัดและอำนวยการและติดตามผลการดำเนินงาน โครงการ มีที่ปรึกษาด้านพัฒนา กระบวนการเรียนรู้เป็นประธานกรรมการ และคณะกรรมการดำเนินงาน มีหน้าที่กำหนด ผู้วิจัย ผู้เรียบเรียง ผู้ตรวจ ผู้วาดภาพประกอบ และบรรณาธิการในการจัดทำหนังสือ บริหารการจัดทำ หนังสือเรียนและแบบฝึกหัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และรายงานผลการดำเนินงาน มีศาสตราจารย์ (พิเศษ) ชลธิรา สัตยาวัดนา เป็นประธานกรรมการ

สำหรับคณะผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนชุดนี้ประกอบด้วยคณาจารย์และ ผู้เชี่ยวชาญซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละเล่ม แต่ทุกเล่มจะมีศาสตราจารย์ (พิเศษ) ชลธิรา สัตยาวัดนา เป็นประธานคณะผู้จัดทำ นอกจากนี้ยังมีคณะผู้ตรวจ ของสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นผู้ตรวจสอบหนังสือเรียนด้วย

จากการศึกษาผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรดังกล่าวสรุปได้ว่า ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนทุกหลักสูตรนั้น คือ ข้าราชการและคณะกรรมการที่หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษา คือ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานแต่งตั้งหรือรับรองให้เป็นผู้เรียบเรียงทำหนังสือเรียน กล่าวได้ว่า ผู้ที่สามารถเข้าถึง (access) การผลิต ตัวยกหนังสือเรียนเป็นกลุ่มบุคคลเฉพาะ ซึ่งจะต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้อง ตามกฎหมายบุคคลทั่วไปที่มีได้ผ่านกระบวนการนี้มีอาจเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตตัวยกหนังสือเรียนได้ ด้วยเหตุนี้ การผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนนี้จึงสงวนไว้เฉพาะแก่กลุ่มบุคคลบางกลุ่ม ผู้ได้รับอนุญาตจากรัฐเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่รัฐเข้ามาควบคุมการผลิตผ่านผู้ทรงคุณวุฒิ เฉพาะกลุ่ม

นอกจากนี้ หนังสือเรียนแต่ละเล่มยังมีทำให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เรียบเรียงหนังสือเรียน โดยระบุคุณวุฒิทางวิชาการหรือตำแหน่งบริหารหน่วยงานด้านการศึกษาของรัฐให้ผู้อ่านได้รับทราบด้วย เช่น ศาสตราจารย์กิตติคุณ รองศาสตราจารย์ อธิบดีกรมวิชาการ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่ปรึกษาฯ ด้านพัฒนาระบบการเรียนรู้ ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ และมาตรฐานการศึกษาและศึกษานิเทศก์ รวมถึงหน่วยงานที่บุคคลเหล่านั้นสังกัด เช่น คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ การระบุรายละเอียดเหล่านี้ให้ผู้อ่านรับทราบนั้นมีผลอย่างยิ่งในการสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้อ่านว่า หนังสือเรียนเหล่านี้มีความถูกต้อง สมบูรณ์ทั้งด้านวิชาการและความเหมาะสมกับการเรียนรู้ของผู้เรียน อุดมการณ์บางประการที่สอดแทรกอยู่ในหนังสือเรียนจึงได้รับการตีความในลักษณะเดียวกันนี้ด้วย

๕.๒.๒.๑.๒ ครูผู้สอน

หากพิจารณาเหตุการณ์การใช้หนังสือเรียนในฉากของชั้นเรียนจะเห็นว่า ในเหตุการณ์ดังกล่าว ครูผู้สอนถือเป็นผู้ส่งสารของหนังสือเรียนไปยังนักเรียนซึ่งเป็นผู้รับสาร การที่ครูผู้สอนเป็นผู้ส่งสารในเหตุการณ์การใช้หนังสือเรียนนั้นนับเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้หนังสือเรียนกลายเป็นวาทกรรมที่มีความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับ เนื่องจากหากพิจารณาความสัมพันธ์

ระหว่างครูกับนักเรียนในสังคมไทยจะเห็นว่า ครูนั้นมีสถานภาพที่สูงกว่านักเรียนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ เพราะครูเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ ตลอดจนคุณธรรม จริยธรรมต่างๆ ให้แก่ศิษย์ ครูจึงเป็นผู้มีพระคุณกับศิษย์ วิชาพุทธ วิเชียรโชติและคณะ (๒๕๑๒) อธิบายว่า เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะ ในอดีต พระภิกษุซึ่งเป็นผู้ที่คนไทยให้ความเคารพเป็นอย่างมากนั้นทำหน้าที่เป็นครูผู้สอนวิชาความรู้ต่างๆ มาก่อน ต่อมา แม้ว่าคนทั่วไปจะทำหน้าที่ดังกล่าวแทนพระภิกษุก็ตาม แต่ครูก็ยังคงได้รับการยอมรับว่าเป็นปูชนียบุคคลที่ควรเคารพ นับถือ และกตัญญู ดังที่สถาบันการศึกษาต่างๆ ในประเทศไทยทุกแห่งและทุกระดับชั้นต่างมีการจัดพิธีไหว้ครูขึ้นเป็นประจำทุกปี

นอกจากนี้ การใช้คำเรียกแทนนักเรียนว่า “ลูกศิษย์” ยังแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนนั้นที่เปรียบเสมือนความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกที่มีความเมตตา กรุณา รัก เคารพและผูกพันกันเป็นอย่างมาก ครูจึงเป็นผู้ที่นักเรียน รวมถึงคนไทยทั่วไปให้ความเคารพ ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับครู เช่น พิธีไหว้ครูของนักเรียนดังกล่าว พิธีไหว้ครูของนักดนตรีและศิลปิน และการเริ่มต้นบทประพันธ์ด้วยบทไหว้ครูของกวี อีกทั้งครูยังเป็นอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาทเฉพาะเพื่อสรรเสริญพระคุณ นอกเหนือจากพระรัตนตรัย เทพ และบิดามารดา ครูจึงเป็นบุคคลที่สถานภาพสูงและเป็นที่เคารพนับถือในสังคมไทย

ด้วยเหตุนี้ เมื่อตัวบทหนังสือเรียนถูกถ่ายทอดโดยครู เนื้อหาของหนังสือเรียนจึงกลายเป็นสิ่งที่ผู้เรียนยอมรับและเชื่อมั่นว่ามีความถูกต้อง ดีงามและมีคุณค่าสำหรับตน ดังนั้นสารต่างๆ ในหนังสือเรียนจึงสามารถถ่ายทอดไปยังนักเรียนได้โดยง่าย รวมถึงอุดมการณ์ที่อาจปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนนั้นด้วย

๕.๒.๒.๒ ผู้รับสาร

หากพิจารณาเหตุการณ์การใช้หนังสือเรียนจะเห็นว่า ผู้รับสารในเหตุการณ์การสื่อสารนี้คือ นักเรียนระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับเริ่มต้นในระบบการศึกษาของประเทศไทย นักเรียนในหลักสูตรการศึกษาทั้ง ๔ หลักสูตรเป็นบุคคลที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ มีอายุ ตั้งแต่ ๗ – ๑๓ ปี และไม่จำกัดเพศ

การศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาในระดับที่รัฐกำหนดให้คนไทยทั่วประเทศเข้ารับการศึกษามาโดยเริ่มตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.๒๔๖๔ เป็นต้นมา (ระลึก ธาณี, ๒๕๒๗) ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่า ผู้รับสารของหนังสือเรียนนั้น คือนักเรียนไทยที่เข้าสู่ระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานที่รัฐกำหนด ทำให้ตัวบทหนังสือเรียนนั้นแพร่กระจายและเข้าถึงประชากรกลุ่มต่างๆ ของประเทศได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้การที่ผู้รับสารของหนังสือเรียนเป็นเยาวชน อายุประมาณ ๗ - ๑๓ ปี ซึ่งเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ จึงยิ่งทำให้สารรวมถึงอุดมการณ์ที่รวมอยู่ในหนังสือเรียนสามารถถ่ายทอดและเป็นที่ยึดจำของผู้อ่าน ได้ดียิ่งขึ้นอันเป็นผลจากวัยของผู้รับสารดังกล่าว

๕.๒.๒.๓ ผู้ร่วมเหตุการณ์

จากการศึกษาเหตุการณ์การผลิตและการใช้ตัวบทหนังสือเรียนพบว่า นอกจากผู้ส่งสารและผู้รับสารดังกล่าวแล้ว ในเหตุการณ์ทั้งสองยังปรากฏผู้ร่วมเหตุการณ์ คือ หน่วยงานของรัฐด้านการศึกษาร่วมอยู่ด้วย หน่วยงานรัฐด้านการศึกษาดังกล่าว ได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่กำหนดแต่งตั้งหรือมอบหมายให้บุคคลหรือคณะบุคคลทำหน้าที่เป็นผู้เรียบเรียงหนังสือเรียน รวมถึงพิจารณาอนุญาตให้หนังสือเรียนฉบับนั้นๆ ใช้เป็นหนังสือเรียนในโรงเรียนได้ การที่หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ดูแลจัดการการศึกษาของชาติเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียบเรียงหนังสือเรียนนั้นมีส่วนอย่างยิ่งในการทำให้ผู้ใช้หนังสือเรียนมีความเชื่อมั่นว่า หนังสือเรียนเหล่านี้เป็นเอกสารที่มีมาตรฐานถูกต้องและเหมาะสมกับผู้อ่านในระดับชั้นนั้นๆ เนื่องจากมีกระบวนการผลิตที่อยู่ในการกำกับดูแลของหน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษาโดยตรงทุกขั้นตอน

๕.๒.๓. จุดมุ่งหมาย (End)

จุดมุ่งหมาย หมายถึง เป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่ผู้ร่วมเหตุการณ์ตั้งไว้ในการสื่อสารว่าต้องการให้เกิดสิ่งใดขึ้นในการสื่อสารครั้งนั้น จากการศึกษาหลักการและวัตถุประสงค์ของทั้ง ๔ หลักสูตร คือ หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ประกอบกับวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอนรายวิชาภาษาไทยของหลักสูตรดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า เป้าหมายสำคัญของการผลิตหนังสือเรียนนั้นประกอบด้วยจุดมุ่งหมาย ๒ ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๒.๓.๑ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ทางภาษาไทยแก่ผู้เรียน

จุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งของการผลิตหนังสือเรียนคือ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ด้านภาษาและวรรณคดีไทย รวมถึงพัฒนาทักษะการภาษาไทยทั้งด้านการฟัง การพูด การอ่านและการเขียนในระดับต่างๆ ให้แก่ผู้เรียน เช่น เข้าใจธรรมชาติของภาษาและหลักภาษาไทย การเปลี่ยนแปลงของภาษาและพลังของภาษา (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๔) สามารถใช้ภาษาไทยเป็นสื่อในการติดต่อและแสวงหาความรู้เพิ่มเติม (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๖) สามารถใช้ผลการเรียนวิชาภาษาไทยมาช่วยในการคิด การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาและวินิจฉัยเหตุการณ์ต่างๆ อย่างมีเหตุผล (กระทรวงศึกษา, ๒๕๒๐; ๒๕๓๔) เป็นต้น จุดมุ่งหมายประการนี้เป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดการเรียนการสอนรายวิชาภาษาไทยของทุกหลักสูตรและระบุไว้อย่างชัดเจนในหลักสูตรต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า จุดมุ่งหมายประการนี้มุ่งเน้นผลทางด้านการศึกษาและการเรียนรู้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ใช้หนังสือเรียนเหล่านี้

๕.๒.๓.๒ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเตรียมสมาชิกใหม่ของสังคม

จุดมุ่งหมายของการผลิตหนังสือเรียนอีกประการหนึ่งคือ เพื่อใช้อบรม ขัดเกลาและปลูกฝังอุปนิสัยหรือคุณสมบัติบางประการให้แก่ผู้เรียน จากการศึกษาหลักการและวัตถุประสงค์ของทั้ง ๔ หลักสูตรซึ่งเป็นที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนจำเป็นต้องใช้เป็นหลักสำคัญของการเรียบเรียงหนังสือเรียนพบว่า หลักสูตรเหล่านั้นมีการระบุความมุ่งหมายของหลักสูตรเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมผู้เรียนให้มีคุณสมบัติต่างๆ เช่น มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว มีวินัยในตัวเอง ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน รู้จักคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล มีน้ำใจเป็นนักกีฬา รู้คุณค่าในความเป็นไทยและภูมิใจที่เกิดในแผ่นดินไทย เชื่อมมั่นในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ เป็นต้น นอกจากนี้ จากการศึกษาวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอนรายวิชาภาษาไทยของหลักสูตรต่างๆ ยังพบว่า มีการระบุวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังเจตคติที่ดีเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดีไทยแก่ผู้เรียนรวมอยู่ด้วย

หากพิจารณาจุดมุ่งหมายดังกล่าวจะเห็นว่า จุดมุ่งหมายประการนี้เป็นความพยายามที่จะปลูกฝังคุณลักษณะบางประการที่รัฐเห็นว่าดีงามและพึงให้เกิดมีในตัวผู้เรียนผ่านการใช้หนังสือเรียน จึงอาจกล่าวได้ว่า หนังสือเรียนนั้นถูกใช้เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ของรัฐในการเตรียมสมาชิกใหม่ของสังคมให้เข้าสู่ระเบียบแบบแผนที่รัฐเห็นว่าเหมาะสม ซึ่ง ฟาน ไดค์ (van dijk, 2008) เห็นว่าเป็นการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของผู้มีอำนาจในสังคมไปสู่ผู้เรียน การสร้างสมาชิกที่พึงประสงค์ดังกล่าวช่วยให้รัฐสามารถปกครองและควบคุมสังคมได้ง่ายและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

๕.๒.๔. การลำดับวัจนกรรม (Acts sequence)

การลำดับวัจนกรรม หมายถึง การเรียงลำดับของวัจนกรรมในการสื่อสารว่าควรใช้วัจนกรรมใดก่อนและหลังตามลำดับ จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า หนังสือเรียนแต่ละเล่มจะแยกเนื้อหาการสอนออกเป็นบทเรียนต่างๆ โดยบทเรียนแต่ละบทจะประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญ ๒ ส่วน ดังต่อไปนี้

๕.๒.๔.๑ บทอ่านประจำบทเรียน

บทอ่านประจำบทเรียนเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบทอ่านที่ผู้เรียบเรียงนำมาให้ผู้เรียนได้อ่านเพื่อฝึกทักษะการอ่าน ซึ่งเป็นทักษะสำคัญประการหนึ่งในการเรียนวิชาภาษาไทย เนื้อหาส่วนนี้เป็นเนื้อหาส่วนสำคัญที่ปรากฏในบทเรียนทุกบทของหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย ทุกเล่มของทุกหลักสูตร จากการศึกษาเนื้อหาส่วนนี้พบว่า บทอ่านประจำบทเรียนนั้น ประกอบด้วยวัจนกรรมสำคัญดังนี้

๑) การเล่าเรื่อง

การเล่าเรื่อง คือ การกล่าวถึงบุคคลหรือตัวละครเพื่อให้ผู้อ่านได้รับทราบว่าบุคคลหรือตัวละครนั้นๆ ประสบเหตุการณ์ใดบ้างตามลำดับ การเล่าเรื่องนี้ถือได้ว่าเป็นวัจนกรรมสำคัญที่ปรากฏในส่วนของบทอ่านประจำบทของหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยทุกเล่มของทุกหลักสูตร เนื่องจากเนื้อหาของบทอ่านประจำบทเรียนนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกทักษะการอ่านให้นักเรียน จึงได้นำเรื่องเล่าหรือยกเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลหรือตัวละครต่างๆ มาเป็นบทอ่านประจำบทเรื่องราวที่หนังสือเรียนนำมาเป็นบทอ่านนั้นนอกจากจะสอดคล้องกับความสามารถในการอ่านของนักเรียนระดับนั้นๆ แล้ว เนื้อเรื่องยังสอดแทรกคติ คำสอน รวมถึงแนวทางการปฏิบัติในสังคมที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนเชื่อว่าเหมาะสม เช่น ความขยันหมั่นเพียร การไม่พุดปด มารยาทในการเข้าสังคม สุขอนามัยที่ผู้เรียนพึงปฏิบัติ ให้แก่นักเรียนด้วย

๒) การอธิบาย

การอธิบาย คือ การชี้แจงรายละเอียดเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากการศึกษาตัวบทหนังสือเรียนพบว่า การอธิบายนี้อาจปรากฏหรือไม่ปรากฏในเนื้อหาของบทอ่านประจำบทก็ได้ แต่หากปรากฏก็มักเป็นการอธิบายความเป็นมาเกี่ยวกับวรรณคดีหรือวรรณกรรมเรื่องที่บทเรียนนั้นนำมาเป็นบทอ่าน และมักปรากฏในส่วนต้นก่อนบทอ่านเพื่อให้

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับบทอ่านที่ผู้เรียนจะได้อ่านต่อไป เช่น การอธิบายความเป็นมาของวรรณคดี เรื่องสามก๊กก่อนที่นักเรียนจะได้อ่านเรื่องสามก๊กตอนที่บทเรียนนั้นตัดตอนมา เป็นต้น

๓) การทดสอบ

การทดสอบเป็นวัจนกรรมอาจที่ปรากฏหรือไม่ปรากฏในเนื้อหาของบทอ่านประจำบทก็ได้ แต่หากปรากฏก็มักมักพบในส่วนท้ายของบทอ่านประจำบทเรียน การทดสอบนี้โดยมากมักเป็นปรากฏในรูปประโยคคำถาม แต่การใช้ประโยคคำถามในเนื้อหาของบทอ่านนี้ ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนมิได้ต้องการข้อมูลบางประการที่ตนไม่ทราบจากผู้อ่านดังเช่นวัจนกรรมคำถามทั่วไป แต่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนต้องการสอบวัดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องทีอ่านว่าผู้เรียนจดจำหรือเข้าใจเรื่องราวที่อ่านได้ถูกต้องหรือมากน้อยเพียงใด

๕.๒.๔.๒ ความรู้เกี่ยวกับภาษาไทย

เนื้อหาของบทอ่านนี้เป็นส่วนที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนต้องการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภาษาไทยในด้านต่างๆ เช่น ความหมายของคำศัพท์ หลักภาษาไทย และทักษะการใช้ภาษาในระดับและรูปแบบต่างๆ เป็นต้น จากการศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า เนื้อหาส่วนนี้จะปรากฏต่อจากส่วนของบทอ่านประจำบทเรียนของหนังสือเรียนเกือบทุกเล่ม ยกเว้นเพียงหนังสือเรียนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกทักษะการอ่านในระดับเริ่มแก่ผู้เรียนโดยเฉพาะ ได้แก่ หนังสือแบบสอนอ่านมาตรฐาน หนังสือแบบเรียนชุดบันไดก้าวหน้า และหนังสือชุดนิทานร้อยบรรทัดของหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ จะไม่ปรากฏเนื้อหาของบทอ่านนี้

จากการศึกษาเนื้อหาของบทเรียนพบว่า เนื้อหาส่วนนี้ประกอบด้วยวัจนกรรมสำคัญได้แก่

๑) การอธิบาย

การอธิบายที่ปรากฏในเนื้อหาส่วนของความรู้เกี่ยวกับภาษาไทยนั้น จะเป็นการอธิบายเพื่อชี้แจงให้ผู้เรียนเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะและการใช้ภาษาไทยในด้านต่างๆ เช่น ความหมายและการใช้สำนวนไทย ลักษณะของคำขวัญและสุภาษิต และลักษณะของคำพ้องรูปพ้องเสียง เป็นต้น

๒) การแนะนำ

การแนะนำเป็นอีกวัจนกรรมหนึ่งที่มีกพบในเนื้อหาส่วนความรู้เกี่ยวกับภาษาไทย เซิร์ล (Searle, 1969: 67) กล่าวว่า การแนะนำเป็นวัจนกรรมที่ทั้งผู้พูดและผู้ฟังไม่แน่ใจว่าผู้ฟังเองนั้นจะกระทำสิ่งนั้นอยู่เป็นปกติและผู้พูดเชื่อว่า การกระทำที่ผู้พูดแนะนำนั้นเป็นสิ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง จากการศึกษาด้วยบทหนังสือเรียนพบว่า การแนะนำที่ปรากฏในเนื้อหาส่วนนี้มักเป็นการแนะนำวิธีการใช้ภาษาในรูปแบบที่แตกต่างกันว่าควรปฏิบัติเช่นไร เช่น การแนะนำวิธีการเขียนบรรยายภาพและเรื่องราวต่างๆ และการแนะนำวิธีการสัมภาษณ์ เป็นต้น

๓) การสั่ง

การสั่งเป็นวัจนกรรมหนึ่งที่มีกพบในเนื้อหาส่วนนี้ เซิร์ล (Searle, 1969: 66) กล่าวว่า วัจนกรรมการสั่งนั้นเป็นการกล่าวถ้อยของผู้พูดที่ต้องการให้ผู้ฟังกระทำบางสิ่งตามที่ตนต้องการ โดยแฝงไว้ด้วยอำนาจหรือสิทธิบางประการของผู้พูดในการบอกให้ผู้ฟังกระทำหรือปฏิบัติสิ่งนั้น จากการศึกษาด้วยบทหนังสือเรียนพบว่า การสั่งที่ปรากฏในเนื้อหาส่วนนี้มักเป็นการสั่งให้ผู้เรียนปฏิบัติตามกิจกรรมที่ผู้เรียบเรียงกำหนดให้ผู้เรียนกระทำตาม กิจกรรมเหล่านั้นมีส่วนช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะและการใช้ภาษาไทยให้แก่ผู้เรียน เช่น การสั่งให้หาความหมายที่ถูกต้องของคำศัพท์หรือสำนวน และการสั่งให้แต่งประโยคด้วยโครงสร้างแบบต่างๆ เป็นต้น

จากการศึกษาการลำดับวัจนกรรมในตัวบทหนังสือเรียนแสดงให้เห็นว่า วัจนกรรมที่ปรากฏในเนื้อหาส่วนต่างของหนังสือเรียนนั้นมีทั้งสิ้น ๕ ประเภทได้แก่ การเล่าเรื่อง การอธิบาย การทดสอบ การแนะนำ และการสั่ง หากพิจารณาวัจนกรรมที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนดังกล่าว จะเห็นว่า วัจนกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงสถานภาพของหนังสือเรียนได้เป็นอย่างดี ๒ ประการ คือ

๑) การที่หนังสือเรียนปรากฏการใช้วัจนกรรมการเล่าเรื่องและการอธิบายนั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของตัวบทหนังสือเรียนที่เป็นเครื่องมือในการเรียนการสอนและเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ ซึ่งอาจมีผลให้ผู้อ่านรับรู้และตีความตัวบทหนังสือเรียนที่อาจสื่ออุดมการณ์บางประการมาสู่ผู้เรียน ผู้เรียนจึงพร้อมที่จะเชื่อและปฏิบัติตามอุดมการณ์ที่สื่อมานั้นด้วย

๒) การปรากฏการใช้วัจนกรรมการทดสอบ การแนะนำ และการสั่งในตัวบทหนังสือเรียนนั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของตัวบทหนังสือเรียนที่อยู่เหนือผู้อ่าน เนื่องจากสามารถประเมินและตัดสินความรู้ความสามารถของผู้เรียน สามารถให้คำแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน รวมถึงมีอำนาจหรือสิทธิบางประการที่สามารถสั่งให้ผู้เรียนกระทำบางสิ่งที่คุณต้องการได้ สถานภาพของหนังสือเรียนที่แสดงผ่านการใช้วัจนกรรมเหล่านี้ในหนังสือเรียน จึงอาจทำให้ผู้เรียนพร้อมที่จะเชื่อและปฏิบัติตามอุดมการณ์ต่างๆ ที่สื่อผ่านตัวบทได้โดยง่าย

๕.๒.๕ น้ำเสียง (Key)

น้ำเสียง หมายถึง ท่วงทำนองในการสื่อสาร จากการศึกษการใช้ภาษาในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนส่วนใหญ่จะสื่อสารกับผู้อ่านด้วยน้ำเสียง ๒ ลักษณะ คือ น้ำเสียงของวัจนลีลาแบบหาหรือ ซึ่งมักใช้ในส่วนของเรื่องราวหรือนิทานที่ใช้เป็นบทอ่านประจำบทเรียน และน้ำเสียงของวัจนลีลาแบบเป็นทางการซึ่งมักใช้ในส่วนของการอธิบายให้ความรู้แก่ผู้เรียน ตลอดจนแบบฝึกและกิจกรรมท้ายบทเรียน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๒๐) เดิมยังมีขายกับตา ปลุกถั่วปลุกงาให้หลานเฝ้า แต่หลานชายนั้นเป็นเด็กกำลังมัวแต่จะเล่น ที่งั่วงาในไร่ ให้กัลกเอาไปกินเสียถึงเจ็ดเล็ดเจ็ดทะนาน ขายออกไปเห็นเข้าก็ตั้งหน้าค่าหลานเพื่อจื่อเป็นการใหญ่ ฝ่ายตาออกไปก็พลอยโกรธเข็ญดี เด็กนั้นเป็นรื้อรอยไปทั้งตัว...

(แบบเรียน เล่ม ๓. ๒๕๐๓: ๑๑๒)

(๑๒๑) เช้าวันเปิดเรียน อากาศแจ่มใส มานีกับชูใจเดินไปโรงเรียนด้วยกัน เด็กทั้งสองเดินคุยกันอย่างมีความสุข พอผ่านประตูโรงเรียน มานีพูดกับชูใจว่า
“ชูใจ เธอรู้ไหมว่า ฉันดีใจมากที่โรงเรียนเปิด ฉันคิดถึงคุณครูไพลิน”
“ฉันก็เหมือนกัน ฉันคิดถึงคุณครูไพลิน และคิดถึงพวกเราทุกคน”

(ป.๒ เล่ม ๑. ๒๕๒๑: ๑๔)

(๑๒๒) แม่ยิ้มและเล่าเพิ่มเติมว่า

“ตอนที่แม่เป็นเด็ก แม้ว่าบ้านคุณยายจะมีคนช่วยทำงานบ้านหลายคน แต่คุณยายก็ให้ลูกๆ ช่วยงานต่างๆ ในบ้าน เพื่อฝึกให้ลูกๆ ทำงานเป็น เมื่อมีเหย้ามีเรือนจะได้ไม่ลำบาก แม่ทำกับข้าวได้เพราะแม่คอยเป็นลูกมือช่วยงานในครัว โดยพยายามสังเกตและจดจำ เช่น เวลาต้มน้ำพริกแกง สมัยก่อนต้องตำด้วยครกหินหรือครกดิน ไม่ได้ใช้เครื่องบดไฟฟ้าอย่างที่หลายคนนิยมใช้กันทุกวันนี้ คุณยายจะสอนเคล็ดลับว่า การต้มน้ำพริกแกงควรใส่อะไรก่อน ใส่อะไรหลัง ไม่ใช่ใส่เครื่องแกงทุกอย่างลงไปพร้อมๆ กัน”

(ป.๔ เล่ม ๑. ๒๕๓๓: ๓๔)

(๑๒๓) เด็กๆ ช่วยกันคิด ช่วยกันใช้ปัญญา เก่งเล็กก็คิด เก่งใหญ่ก็คิด ทุกคนต่างคิด
 เก่งใหญ่หันมาสะกิดเก่งเล็กว่า “ฉันคิดได้แล้ว”
 เก่งเล็กถามเก่งใหญ่ว่า “เธอคิดอะไร”
 เก่งใหญ่พูดว่า “เรามาเป็นเพื่อนกันดีไหม”
 เก่งเล็กยิ้มดีใจ เก่งใหญ่ยอมเป็นเพื่อนกับเขาแล้ว
 คุณครูใจดียิ้มชอบใจ ถามเด็กๆ ว่า “เธอรู้ไหมว่าเก่งใหญ่ คิดอะไรได้แล้ว”

(ป.๒ ว. ๒๕๔๔: ๑๗)

ตัวอย่างที่ (๑๒๐) – (๑๒๓) นี้เป็นตัวอย่างที่ได้จากบทอ่านประจำบทเรียนของหนังสือเรียน
 ฉบับต่างๆ หากพิจารณาการใช้ภาษาจะเห็นว่า ตัวอย่างเหล่านี้เป็นการใช้ภาษาที่มีน้ำเสียงของ
 วจนลีลาแบบหรือทั้งส่วนของการบรรยายเหตุการณ์ของเรื่องและบทสนทนาของตัวละครต่างๆ ใน
 เรื่อง ดังจะเห็นว่า ในด้านการเลือกใช้คำ ตัวอย่างเหล่านี้มีการใช้คำที่สุภาพ ไม่ใช่คำสแลงหรือ
 คำศัพท์เฉพาะกลุ่มที่มักพบในการสื่อสารระดับไม่เป็นทางการหรือภาษาปากแม้กระทั่งข้อความที่
 เป็นบทสนทนาของตัวละครในเรื่อง การใช้คำลงท้ายเพื่อแสดงการถามเช่น “ไหม” “อะไร” ใน
 ตัวอย่างที่ (๑๒๑) และ (๑๒๓) นั้นก็เลือกใช้รูปเขียนแบบเต็ม มิได้ใช้รูปเขียนแบบย่อเสียงเพื่อเลียน
 ภาษาพูดที่มักนิยมออกเสียงแบบกร่อนเสียง นอกจากนี้ยังมีการใช้คำสรรพนาม “ฉัน” “เธอ” “เรา”
 และ “พวกเรา” ในตัวอย่างที่ (๑๒๑) และ (๑๒๓) และคำว่า “แม่” ในตัวอย่างที่ (๑๒๒) ซึ่งเป็น
 คำสุภาพที่มักใช้แทนผู้พูด – ผู้ฟังในการสื่อสารแบบกึ่งทางการ ในด้านการใช้สำนวนจะเห็นว่า
 มีสำนวนที่มักใช้ในภาษาพูดอยู่บ้าง เช่น “มัวแต่จะเล่น” “ตั้งหน้าตั้งตาเพื่อจื่อเป็นการใหญ่”
 ในตัวอย่างที่ (๑๒๐) และ “มีเหย้ามีเรือน” ในตัวอย่างที่ (๑๒๒) ส่วนด้านการใช้ประโยค จะเห็นว่า
 ตัวอย่างเหล่านี้มีการใช้ประโยคที่สมบูรณ์ กระชับและสื่อความตรงไปตรงมา ลักษณะการใช้ภาษา
 เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการใช้น้ำเสียงของวจนลีลาแบบหรือ ที่ปรากฏในค้วบทหนังสือเรียน

นอกจากการใช้น้ำเสียงของวจนลีลาแบบหรือ ดังกล่าวแล้ว หนังสือเรียนยังมักใช้น้ำเสียง
 ของวจนลีลาแบบเป็นทางการสื่อสารกับผู้อ่านด้วย ซึ่งมักพบการสื่อสารด้วยน้ำเสียงนี้ในส่วนของ
 การอธิบายเพื่อให้ความรู้และแบบฝึกหรือกิจกรรมท้ายบทที่สร้างให้นักเรียนได้ทบทวนและทดสอบ
 ความรู้ความเข้าใจในบทเรียนของผู้เรียน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑๒๔) เรื่องราชาธิราชเป็นวรรณคดีประเภทร้อยแก้วเรื่องที่สองแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถัดจากเรื่องสามก๊กซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทอัครราช พระภริมรัศมี และ พระศรีภูริปริชา ร่วมกันแปลและเรียบเรียงจากพงศาวดารมอญ

(ป.๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๑: ๒๔๕)

(๑๒๕) การโต้ว่าที่เป็นกรกล่าวโต้แย้งกันอย่างมีเหตุผลเกี่ยวกับหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งของ ผู้พูด ๒ กลุ่ม เรียกว่า ฝ่ายเสนอ เป็นฝ่ายเสนอความคิดเห็นและฝ่ายค้าน อีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายคัดค้านความคิดเห็นของฝ่ายเสนอ แต่ต้องคัดค้านหรือแสดง ความไม่เห็นด้วยอย่างมีเหตุผล ผู้พูดทั้งสองฝ่ายจะต้องใช้ศิลปะการพูดจูงใจคนให้ คล้อยตามความคิดเห็นของฝ่ายตน

(ป.๕ เล่ม ๒, ๒๕๓๓: ๔๕)

(๑๒๖) ๓. ท่านได้รับคติสอนใจอย่างไรบ้าง จากการได้อ่านรามเกียรติ์ตอนองคตสื่อสาร (แบบเรียน เล่ม ๕, ๒๕๐๓: ๑๗๖)

(๑๒๗) หาชื่อเพื่อนหรือบุคคลที่รู้จักซึ่งเป็นชื่อที่มีไม้ทัณฑฆาตกำกับ ให้ได้มากที่สุด

(ป.๓ ก. ๒๕๔๔: ๔๕)

ตัวอย่างที่ (๑๒๔) และ (๑๒๕) นั้นเป็นข้อความที่ยกมาจากการอธิบายให้ความรู้ ประกอบบทเรียนแก่ผู้เรียน ส่วนตัวอย่างที่ (๑๒๖) และ (๑๒๗) เป็นข้อความที่ยกมาจากแบบฝึก และกิจกรรมท้ายบทเรียน หากพิจารณาการใช้ภาษาของตัวอย่างเหล่านี้จะเห็นว่า ในการดำเนินการใช้ คำนั้นมีการใช้คำที่ค่อนข้างเป็นศัพท์เฉพาะหรือศัพท์ทางวิชาการ เช่น “วรรณคดีประเภทร้อยแก้ว” ในตัวอย่างที่ (๑๒๔) “การโต้ว่าที่” “ฝ่ายเสนอ” และ “ฝ่ายค้าน” ในตัวอย่างที่ (๑๒๕) และ “ไม้ทัณฑฆาต” ในตัวอย่างที่ (๑๒๗) มีการใช้คำเพื่อแทนผู้ที่ถูกกล่าวถึง เช่น การใช้คำสรรพนาม “ท่าน” แทนผู้อ่านในตัวอย่างที่ (๑๒๖) การใช้คำว่า “บุคคลที่รู้จัก” ในตัวอย่างที่ (๑๒๗) และการออกพระ นามพระมหากษัตริย์และออกนามข้าราชการด้วยพระนามเต็มและราชทินนาม คือ “พระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช” “เจ้าพระยาพระคลัง (หน)” “พระยาอินทอัครราช”

“พระภริมรัศมี” และ “พระศรีภริปริษา” ในตัวอย่างที่ (๑๒๔) ด้านการใช้สำนวน จะเห็นว่า ตัวอย่างเหล่านี้จะใช้สำนวนภาษาสื่อความแบบตรงไปตรงมา ข้อความที่ใช้จะเน้นการเสนอเนื้อหาสาระของเรื่องราว และสื่อความหมายให้ผู้อ่านเข้าใจความคิดและเจตนาของผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนอย่างแจ่มแจ้ง ส่วนด้านการใช้ประโยค จะเห็นว่า มีการใช้ประโยคที่ค่อนข้างมีความซับซ้อนมากขึ้น มีการลำดับความสัมพันธ์ระหว่างประโยคอย่างต่อเนื่องและมีโครงสร้างประโยคตามแบบแผนทางไวยากรณ์ ลักษณะการใช้ภาษาเช่นนี้แสดงให้ถึงการใช้น้ำเสียงของวจนลีลาแบบเป็นทางการในการสื่อสารระหว่างผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนกับผู้อ่านซึ่งเป็นผู้เรียนผ่านตัวบทหนังสือเรียน

การใช้น้ำเสียงของวจนลีลาแบบหารือและวจนลีลาแบบเป็นทางการในการสื่อสารระหว่างผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนกับผู้อ่านผ่านตัวบทหนังสือเรียนดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึง สถานภาพระหว่างผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนซึ่งเป็นผู้ส่งสารและผู้อ่านซึ่งเป็นผู้รับสาร ตลอดจนการตีความตัวบทหนังสือเรียน ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ การใช้น้ำเสียงของวจนลีลาแบบเป็นทางการในการสื่อสารเพื่อให้ความรู้ต่างๆ แก่ผู้เรียน และน้ำเสียงของวจนลีลาแบบหารือในบทอ่านที่ถึงแม้จะต้องการให้ผู้เรียนมีความสุข สนุกสนาน เพลิดเพลินพร้อมกับการได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ รอบตัวและฝึกทักษะการอ่านจากบทอ่านก็ตาม แสดงให้เห็นว่า ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนต้องการให้ผู้อ่านเห็นว่า สารที่ได้รับจากหนังสือเรียนนั้นเป็นสิ่งที่จริงจัง มิได้มุ่งเน้นความบันเทิงหรือความสำราญอารมณ์แก่ผู้อ่านเช่นงานบันเทิงคดีทั่วไป ความคิดของผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนที่แสดงออกด้วยน้ำเสียงดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่ช่วยเน้นย้ำถึงสถานภาพของตัวบทหนังสือเรียนในฐานะที่เป็น “หนังสือเรียน” ซึ่งเป็นแหล่งรวมของ “ความรู้” ที่ “ถูกต้อง” และ “น่าเชื่อถือ” และความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนกับผู้อ่านในฐานะของ “ผู้สอน” และ “ผู้ได้รับการสอน” ให้ผู้อ่านได้รับรู้อย่างชัดเจนขึ้นอีกวิธีหนึ่งด้วย

๕.๒.๖ เครื่องมือ (Instrumentality)

เครื่องมือ หมายถึง วิธีการในการสื่อสาร การใช้เครื่องมือสื่อสารแบบต่างๆ รวมถึงลักษณะภาษาที่ใช้ และการใช้อวัจนภาษา

หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาทั้ง ๔ หลักสูตรที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษานี้เป็นวัสดุทางการศึกษาประเภทเอกสารประกอบการเรียนการสอน หนังสือเรียนเหล่านี้จึงใช้รูปเขียนภาษาไทยเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสาร ดังจะเห็นว่า ส่วนประกอบต่างๆ ของบทเรียน อันได้แก่ บทอ่านประจำบท เนื้อหาเกี่ยวกับความรู้และทักษะการฟัง พูด อ่านและเขียนภาษาไทยมาตรฐาน ตลอดจนแบบฝึกหัดท้ายบทในหนังสือเรียนแต่ละเล่มนั้นต่างถ่ายทอดไปสู่ผู้อ่าน โดยใช้ภาษาไทยมาตรฐานซึ่งสื่อด้วยรูปเขียนตัวอักษรภาษาไทยเป็นหลัก และปรากฏรูปภาพสีหรือขาวดำประกอบบทเรียนตลอดทั้งเล่ม รูปภาพประกอบนั้นพบมากเป็นหนังสือเรียนระดับต้น เช่น ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ และ ๒ แต่เมื่อเป็นหนังสือเรียนในระดับที่สูงขึ้นรูปภาพก็จะปรากฏน้อยลงตามลำดับ

การเลือกใช้ภาษาไทยมาตรฐานเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารนั้นเป็นสิ่งที่ตอกย้ำให้เห็นถึงความเป็นทางการและเป็นมาตรฐานของหนังสือเรียน เนื่องจากภาษาไทยมาตรฐานเป็นภาษาราชการและเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารที่เป็นทางการของคนในสังคมไทย อีกทั้งยังเป็นภาษาที่คนส่วนใหญ่ของประเทศเข้าใจและสามารถใช้สื่อสารระหว่างกันได้ ด้วยเหตุนี้ การที่หนังสือเรียนใช้ภาษาไทยมาตรฐานเป็นเครื่องมือในการสื่อสารจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นทางการและความเป็นมาตรฐานของหนังสือเรียน และทำให้หนังสือเรียนสามารถสื่อสารเข้าถึงคนส่วนใหญ่ของประเทศได้ด้วยเช่นกัน

การเลือกรูปเขียนเป็นเครื่องมือในการสื่อสารนี้เป็นสิ่งที่ทำให้สารที่ประกอบอยู่ในหนังสือเรียนทั้งที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับภาษาและทักษะการใช้ภาษาไทยซึ่งเป็นสารสำคัญของหนังสือเรียนและอุดมการณ์บางประการที่อาจปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนนั้นมีความคงทน ผู้รับสารคนเดิมสามารถกลับมาอ่านซ้ำหรือสามารถเปลี่ยนผู้อ่านซึ่งเป็นผู้รับสารใหม่ได้โดยที่เนื้อหาและสาระของหนังสือเรียนไม่เปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มความเป็นทางการให้แก่หนังสือเรียนอีกทางหนึ่งด้วย ส่วนการใช้อวัจนประกอบนั้นเป็นการเพิ่มความน่าสนใจให้แก่หนังสือเรียน

เพื่อให้นักเรียนซึ่งเป็นเยาวชนสนใจติดตามเนื้อหาของบทเรียนมากขึ้น และอาจทำให้อุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนนั้นถ่ายทอดไปสู่ผู้อ่านได้โดยที่ผู้อ่านมิทันรู้ตัว

นอกจากนี้ หนังสือเรียนยังถูกผลิตขึ้นในลักษณะของสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งนอกจากจะทำให้สารที่ประกอบอยู่ในหนังสือเรียนมีความคงทนมากขึ้นแล้ว การผลิตหนังสือเรียนในลักษณะของสื่อสิ่งพิมพ์ยังทำให้ตัวบทต่างๆ ที่ประกอบอยู่ในหนังสือเรียนสามารถผลิตซ้ำใหม่ได้อย่างไม่จำกัด และสามารถแพร่กระจายตัวบทเหล่านี้ไปสู่นักเรียนซึ่งเป็นผู้รับสารในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศได้อย่างทั่วถึง ดังจะเห็นว่า ตลอดระยะเวลาของการประกาศใช้หลักสูตรแต่ละหลักสูตรซึ่งมีระยะเวลากว่า ๑๐ ปีนั้น ได้มีการผลิตหนังสือเรียนฉบับต่างๆ อยู่ตลอดเวลาตามความต้องการของนักเรียนที่เพิ่มจำนวนขึ้น อาทิ หนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ เล่ม ๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ ที่ผลิตขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๓๒ ระบุว่า การจัดพิมพ์ครั้งนี้เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๑๓ โดยจัดพิมพ์จำนวน ๑,๒๐๐,๐๐๐ เล่ม การจัดพิมพ์จำนวนมากเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการแพร่กระจายไปในวงกว้างของหนังสือเรียนที่ผลิตขึ้นในลักษณะของสื่อสิ่งพิมพ์ได้เป็นอย่างดี

จากการวิเคราะห์เครื่องมือที่หนังสือเรียนใช้ในการสื่อสารจะเห็นว่า การสื่อสารโดยใช้รูปเขียนและสื่อสิ่งพิมพ์นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่มีผลต่อการเข้าถึงและรับ (passive access) อุดมการณ์ต่างๆ ในหนังสือเรียนเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ เครื่องมือทั้ง ๒ ประเภทดังกล่าวเป็นสิ่งที่ช่วยให้ตัวบทหนังสือเรียนมีความคงทน สามารถอ่านซ้ำหรือเปลี่ยนกลุ่มผู้อ่านได้ และสามารถผลิตซ้ำได้อย่างไม่จำกัดตามความต้องการของผู้อ่านทั่วประเทศ จึงเป็นการเพิ่มช่องทางให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงตัวบทหนังสือเรียนได้อย่างไม่จำกัด อุดมการณ์ที่ประกอบอยู่ในตัวบทเหล่านี้จึงสามารถแพร่กระจายไปสู่ผู้อ่านในวงกว้างได้ด้วยเช่นกัน

๕.๒.๗. บรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์และการตีความ (Norm of interaction and interpretation)

บรรทัดฐานของการปฏิสัมพันธ์และการตีความ หมายถึง ข้อตกลงอันเป็นที่ทราบและยอมรับกันเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของผู้ร่วมเหตุการณ์ในระหว่างการสื่อสาร และข้อตกลงเกี่ยวกับการตีความความหมายของสารที่ใช้ในการสื่อสาร ซึ่งอาจแตกต่างกันตามลักษณะของวัฒนธรรมใน

แต่ละสังคม จากการศึกษาเหตุการณ์การใช้หนังสือเรียนพบบรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์และการตีความ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๒.๗.๑ บรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์ (Norm of interaction)

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมเหตุการณ์ในขณะผลิตและใช้หนังสือเรียนจะเห็นว่า ในเหตุการณ์การผลิตหนังสือเรียน ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนทั้งหน่วยงานภาครัฐและผู้ทรงคุณวุฒิผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารนั้นจะเรียบเรียงหนังสือเรียนในฐานะของผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่สามารถกำหนดเนื้อหาสาระ รวมถึงรูปแบบและองค์ประกอบต่างๆ ของหนังสือเรียนแต่ละเล่มว่าควรมีลักษณะเป็นเช่นไร สิ่งใดเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของนักเรียนในระดับชั้นนั้นๆ โดยที่นักเรียนซึ่งเป็นผู้รับสารไม่สามารถเลือกเนื้อหาสาระ รูปแบบและองค์ประกอบของหนังสือเรียนที่ตนเองจะใช้ได้ ด้วยเหตุนี้ ในขั้นของการผลิต ผู้ส่งสารซึ่งหมายถึงผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนจึงเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือผู้รับสารหรือนักเรียนอย่างชัดเจน

ส่วนในเหตุการณ์การใช้หนังสือเรียนจะเห็นว่า ในฉากการเรียนการสอนในชั้นเรียน ครูซึ่งเป็นผู้ส่งสารจะทำหน้าที่เป็นผู้สอนที่มุ่งถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่างๆ ให้แก่นักเรียนซึ่งเป็นผู้รับสาร ในสังคมและวัฒนธรรมไทยยกย่องให้ครูเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมสูง เป็นที่เคารพและเชื่อถือของศิษย์ รวมถึงสังคมทั่วไป ดังนั้นการใช้หนังสือเรียนในฉากการเรียนการสอนในชั้นเรียน ผู้ส่งสารหรือครูจึงเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าผู้เรียน เนื้อหา รวมถึงอุดมการณ์ต่างๆ ในหนังสือเรียนที่ถ่ายทอดโดยครูนั้นจึงเป็นสิ่งที่นักเรียนผู้รับสารยอมรับ เชื่อถือ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามโดยไม่มีข้อโต้แย้ง ส่วนการใช้หนังสือเรียนในฉากของการทบทวนความรู้นอกชั้นเรียนนั้น ผู้ส่งสารคือผู้ปกครองซึ่งจะทำหน้าที่ส่งสารในฐานะของผู้สอนหรือผู้แนะนำที่มีความใกล้ชิดกับนักเรียนซึ่งเป็นผู้รับสาร เนื้อหา รวมถึงอุดมการณ์ต่างๆ ในหนังสือเรียนที่ถ่ายทอดผ่านผู้ปกครองจึงเป็นสิ่งที่นักเรียนพร้อมที่จะยอมรับและปฏิบัติตามเช่นกัน

เมื่อพิจารณาปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารทั้งในเหตุการณ์การผลิตและการใช้หนังสือเรียนจะเห็นว่า ผู้ส่งสารในทุกเหตุการณ์การสื่อสารนั้นเป็นผู้ที่มีสถานภาพและอำนาจที่สูงกว่าผู้รับสารหรือนักเรียนทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ อุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนจึงเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดผ่านผู้ส่งสารที่ผู้รับสารให้การยอมรับและเชื่อถือ อุดมการณ์เหล่านั้นจึงกลายเป็นที่ยอมรับของผู้รับสารไปด้วยเช่นกัน

๕.๒.๓.๒ บรรทัดฐานของการตีความ (Norm of interpretation)

เนื่องจากหนังสือเรียนเป็นตัวแทนที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนโดยการควบคุมและดูแลของหน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบด้านการศึกษาของประเทศ ในตัวเล่มของหนังสือเรียนจึงปรากฏเอกสารราชการต่างๆ เกี่ยวกับการแต่งตั้งคณะกรรมการเรียบเรียง การตรวจสอบ และการประกาศรับรองให้หนังสือเรียนสามารถใช้ในโรงเรียนได้ อีกทั้งยังปรากฏชื่อของหน่วยงานของรัฐผู้เป็นผู้ผลิต รวมถึงตราของหน่วยงานนั้นเพื่อยืนยันว่า หนังสือเรียนฉบับนั้นผลิตขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐผู้มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการศึกษา นอกจากนี้ หนังสือเรียนยังเรียบเรียงขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับและได้รับการรับรองจากหน่วยงานของรัฐ และถ่ายทอดโดยครูผู้มีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ให้แก่นักเรียน หนังสือเรียนจึงมีสถานภาพที่เป็นแหล่งรวมของความรู้ที่ผู้อ่านพึงเชื่อได้ว่ามีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ สารต่างๆ ที่ประกอบอยู่ในหนังสือเรียนจึงมีสถานะเป็นความรู้ที่เป็นมาตรฐานสำหรับนักเรียน อุดมการณ์ที่นอกเหนือจากสาระความรู้ด้านภาษาไทยจึงสามารถถ่ายทอดไปยังผู้อ่านได้โดยไม่มีกั๊กท้วงหรือตั้งข้อสงสัย อุดมการณ์เหล่านั้นจึงยังสามารถถ่ายทอดไปสู่ผู้อ่านได้มากยิ่งขึ้น

๕.๒.๘. ประเภทของการสื่อสาร (Genre)

ประเภทของการสื่อสารซึ่งหมายถึงประเภทของปริจเฉทนั้น จะเห็นว่าหนังสือเรียนเป็นการสื่อสารที่มีลักษณะเป็นปริจเฉท ๒ ประเภท คือ ปริจเฉทหนังสือเรียนและปริจเฉทการสั่งสอน

ในด้านการเป็นปริจเฉทหนังสือเรียนนั้นจะเห็นว่า หนังสือเรียนเป็นการสื่อสารที่มีรูปแบบและวัตถุประสงค์เฉพาะ กล่าวคือ มีการเรียบเรียงเนื้อหาเป็นบทเรียนต่างๆ ในแต่ละบทเรียนจะประกอบด้วยบทอ่านประจำบทเรียน ความรู้ทางภาษาไทยที่ได้จากบทอ่านหรือที่ผู้เรียบเรียงต้องการให้ผู้เรียนศึกษาในบทเรียนนั้น และแบบฝึกหัดหรือกิจกรรมท้ายบทเรียนเพื่อเสริมการเรียนรู้และความเข้าใจให้แก่นักเรียน รูปแบบของหนังสือเรียนดังกล่าวเป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการผลิตหนังสือเรียนที่ต้องการใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนของนักเรียน

ในด้านการเป็นปริจเฉทการสั่งสอนนั้นจะเห็นว่า หนังสือเรียนนั้นเรียบเรียงขึ้นเพื่อต้องการชี้แจงให้นักเรียนซึ่งเป็นผู้อ่านเข้าใจถึงสิ่งต่างๆ ไม่เพียงแต่ความรู้ทางภาษาและการใช้ภาษาไทยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รอบตัวผู้อ่าน ตลอดจนการถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติตนและการดำรงตนอยู่ในสังคมที่เชื่อว่าเป็นประโยชน์แก่นักเรียนเพื่อให้นักเรียนปฏิบัติตาม การสื่อสารด้วยปริจเฉทประเภทนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่มีอำนาจเหนือนักเรียนซึ่งผู้ใช้หนังสือเรียน

การที่หนังสือเรียนสื่อสารไปยังนักเรียนด้วยการสื่อสารทั้ง ๒ ประเภทดังกล่าว เป็นสิ่งที่ทำให้หนังสือเรียนมีสถานภาพแตกต่างจากวาทกรรมประเภทอื่น กล่าวคือ เป็นวาทกรรมสถาบันที่มีความเป็นแบบแผน เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือว่าเป็นสิ่งที่ปรากฏในการสื่อสารประเภทนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่การเรียนรู้ของนักเรียน อีกทั้งยังเป็นวาทกรรมที่มีอำนาจเหนือนักเรียนซึ่งเป็นผู้บริหาร อดุมการณ์ซึ่งอยู่นอกเหนือสาระทางวิชาการที่ประกอบอยู่ในหนังสือเรียนจึงสามารถถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียนได้โดยง่ายและปราศจากการโต้แย้ง

ผลการวิเคราะห์หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาทั้ง ๔ หลักสูตรตามกรอบการวิเคราะห์ชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสารข้างต้นช่วยให้เห็นองค์ประกอบของการสื่อสารซึ่งจะนำไปสู่ภาพรวมของวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) ทั้งด้านกระบวนการผลิตและกระจายตัวบท และกระบวนการบริโภคนิยมและตีความตัวบทซึ่งเป็นบริบทของหนังสือเรียนในฐานะวาทกรรม ดังนี้

กระบวนการผลิตและกระจายตัวบท

หากพิจารณาด้านกระบวนการผลิตตัวบทจะเห็นว่า หนังสือเรียนนั้นเป็นตัวบทที่ผลิตโดยรัฐกล่าวคือ เรียบเรียงขึ้นโดยนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาไทยและการศึกษาซึ่งรัฐมอบหมายหรือให้การรับรอง ขั้นตอนการผลิตต่างๆ อยู่ในการควบคุมดูแลของหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการจัดการศึกษาเพื่อประชาชน จึงเป็นการทำให้หนังสือเรียนกลายเป็นตัวบทที่มีสถาบันรับรอง มีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับว่ามีคุณภาพ ถูกต้อง เหมาะสมแตกต่างจากวาทกรรมสาธารณะประเภทอื่น

นอกจากนี้ หากพิจารณาวัตถุประสงค์ของการผลิตหนังสือเรียนยังพบว่า นอกจากหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยจะผลิตขึ้นเพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนที่ให้ความรู้เกี่ยวกับภาษาไทยแก่นักเรียนแล้ว หนังสือเรียนยังผลิตขึ้นเพื่อปลูกฝังลักษณะหรือความคิดที่รัฐเห็นว่ามี ความถูกต้อง เหมาะสม หรือเป็นสิ่งที่นักเรียนควรปฏิบัติไปสู่ผู้เรียนด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าหนังสือเรียนนั้นเป็นเครื่องมือที่รัฐใช้ถ่ายทอดอุดมการณ์บางประการแก่เยาวชนเพื่อเตรียมเยาวชนให้เป็นสมาชิก “ที่พึงประสงค์” ของสังคม

ส่วนด้านการกระจายตัวบทพบว่า หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ได้รับการรับรองให้ใช้ในระบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐ ซึ่งทุกคนจำเป็นต้องเข้ารับการศึกษาในระดับนี้ตามที่รัฐกำหนด เด็กทุกคนที่เข้ารับการศึกษาตามระบบนี้ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่และกระจายอยู่ในส่วนต่างๆ ของประเทศจึงจำเป็นต้องใช้หนังสือเรียนเหล่านี้ในการศึกษา หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่สามารถเข้าถึงคนกลุ่มต่างๆ ของประเทศได้อย่างไม่จำกัด ประกอบกับการที่หนังสือเรียนยังมีลักษณะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์จึงสามารถผลิตซ้ำตามความต้องการของผู้อ่านได้อย่างไม่จำกัดเช่นกัน

หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่สามารถเข้าถึงคนกลุ่มใหญ่ของประเทศและสามารถถ่ายทอดอุดมการณ์แก่คนเหล่านั้นได้โดยง่าย

กระบวนการบริโกลและตีความตัวบท

หากพิจารณากระบวนการบริโกลและตีความตัวบทจะเห็นว่า ด้วยเหตุที่หนังสือเรียนผลิตขึ้น โดยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญและผ่านการตรวจสอบดูแลจากภาครัฐ จึงทำให้สารเหล่านั้นได้รับการตีความว่าเป็นความรู้ที่เป็นมาตรฐานและเชื่อว่าคุณต้อง เหมาะสม อุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนจึงได้รับการตีความไปในลักษณะเดียวกัน ผู้อ่านจึงพร้อมที่จะเรียนรู้ ทำความเข้าใจ จดจำและปฏิบัติตามอุดมการณ์เหล่านั้นด้วยเช่นกัน

เมื่อพิจารณาการใช้หนังสือเรียนในสถานการณ์การเรียนการสอนจะเห็นว่า หนังสือเรียนเป็น ตัวบทที่มีครูผู้สอนเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาต่างๆ ไปสู่นักเรียนซึ่งเป็นผู้รับสาร เนื่องจากครูเป็นผู้มีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียนโดยตรง อีกทั้งยังเป็นบุคคลที่สังคมไทยให้ความเคารพ ยกย่องความรู้และความคิดต่างๆ ในหนังสือเรียนเมื่อถ่ายทอดผ่านครูจึงกลายเป็นสิ่งที่นักเรียนเชื่อว่าถูกต้อง ดีงามหรือเหมาะสมที่จะปฏิบัติตามโดยมิได้โต้แย้ง

นอกจากนี้ หนังสือเรียนยังสื่อสารกับผู้อ่านด้วยปริเจตสั่งสอนและวัจนกรรมคำสั่ง การแนะนำ การอธิบายและการทดสอบ ประกอบกับการใช้น้ำเสียงที่จริงจังในการสื่อสารกับผู้อ่าน จึงทำให้ผู้อ่านเห็นว่าตนเองเป็นเพียงผู้เรียนที่มีหน้าที่เรียนรู้และปฏิบัติตามสิ่งที่หนังสือเรียนบอกให้ปฏิบัติ ในขณะที่หนังสือเรียนเป็นผู้บอกว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ผู้เรียนควรกระทำและสามารถประเมินผู้เรียนว่าสามารถปฏิบัติตามสิ่งที่หนังสือเรียนบอกให้กระทำได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนนั้นเป็นตัวบทที่มีอำนาจเหนือกว่าผู้อ่าน ได้อีกทางหนึ่งด้วย

การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยข้างต้นนั้นช่วยทำให้เห็นว่า กระบวนการผลิตและบริโกลตัวบทหนังสือเรียนมีความเกี่ยวข้องกับรัฐและประชาชนในวงกว้าง หนังสือเรียนมีกระบวนการผลิตที่ซับซ้อน เป็นแบบแผนและอยู่ในการควบคุมของรัฐ

หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์ที่รัฐเห็นว่าเหมาะสมไปยังผู้เรียน เพื่อมุ่งสร้างสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคม อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนจึงมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลและบทบาทสำคัญในการชี้นำสมาชิกในสังคม โดยที่สมาชิกเหล่านั้นอาจไม่รู้สึกรู้สีกว่า

๕.๓ วิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมของวาทกรรมหนังสือเรียน

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ต่างๆ ที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียนกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยจะศึกษาวิเคราะห์ใน ๒ ประเด็น คือ อิทธิพลของสังคมที่มีต่อการสื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียน และผลของการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนที่มีต่อสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๓.๑ อิทธิพลของปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่มีต่อการสื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียน

แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) เห็นว่า สังคมและวัฒนธรรมนั้นก็มิใช่ออย่างยิ่งต่อการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ในวาทกรรม จากการวิเคราะห์วิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมของหนังสือเรียนพบว่า ความคิด ความเชื่อของสังคมที่เกี่ยวกับการสื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียนนั้น ประกอบด้วยความคิดด้านต่างๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๓.๑.๑ ค่านิยม ความคิด หรืออุดมการณ์ในสังคมไทย

จากการวิเคราะห์วิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมของหนังสือเรียนพบว่า ค่านิยม ความคิด รวมถึงอุดมการณ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียน ผู้วิจัยเห็นว่า ค่านิยม ความคิดหรืออุดมการณ์ที่มีผลต่อการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ของหนังสือเรียนนั้นประกอบด้วย ความคิดเรื่องความอาวุโส ความคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ ความคิดทางพระพุทธศาสนา ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) ความคิดเรื่องความอาวุโส

กาญจนา กลั่นกลั่น (๒๕๒๕) กล่าวว่า ค่านิยมที่สังคมไทยให้ความสำคัญและถือปฏิบัติกันมานานค่านิยมหนึ่ง คือ ค่านิยมเกี่ยวกับความมีอาวุโส (seniority value) ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวของเหตุการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์และวรรณคดีที่แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยให้ความสำคัญกับเรื่องความมีอาวุโสเป็นอย่างมาก มาลินี วงษ์สิทธิ์ (๒๕๓๕) เห็นว่า ค่านิยมความมีอาวุโส นั้นเป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากระบบเจ้าขุนมูลนายที่มีอยู่ในสังคมไทยมาอย่างช้านาน ระบบดังกล่าวได้สร้างค่านิยมให้เห็นว่า ผู้น้อยต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ การตัดสินใจ รวมถึงความคิดริเริ่มที่จะดำเนินการสิ่งใหม่เป็นเรื่องที่ผู้ใหญ่เป็นผู้คิดและตัดสินใจทั้งสิ้น และเมื่อความคิดดังกล่าวได้ถือปฏิบัติกันในครอบครัว เยาวชนในครอบครัวถึงได้รับการเลี้ยงดูให้เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ พี่ ป้า น้า อา รวมถึงญาติผู้ใหญ่ทุกคนด้วย ค่านิยมเกี่ยวกับความมีอาวุโสจึงกลายเป็นสิ่งที่สังคมไทยยึดถือและปฏิบัติกันโดยทั่วไป

หากพิจารณาอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนจะเห็นว่า ความคิดที่ให้ความสำคัญกับความมีอาวุโสดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสื่ออุดมการณ์เด็ก ทั้งอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ และอุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน ดังจะเห็นว่า อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับความเป็นผู้ใหญ่ นั้นได้สื่อภาพของผู้ใหญ่ให้เป็นผู้ที่มีความพร้อมทั้งความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นภาพที่สอดคล้องกับค่านิยมความมีอาวุโสที่เห็นว่า ความคิดริเริ่มที่จะดำเนินการสิ่งใหม่เป็นเรื่องที่ผู้ใหญ่เป็นผู้คิดและตัดสินใจ ซึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในตัวผู้ใหญ่ว่า เป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ต่างๆ เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดียังได้สื่อให้เห็นว่า ลักษณะของเด็กดีประการหนึ่งที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่านตรงกัน คือ การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ซึ่งก็เป็นผลมาจากค่านิยมเกี่ยวกับความมีอาวุโสที่เห็นว่า เด็กซึ่งเป็นผู้ผู้น้อยนั้นต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ผู้ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์มากกว่านั่นเอง

๒) ความคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์

ระบบอุปถัมภ์นั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความไม่เสมอภาคในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม (อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, ๒๕๔๓)

ลูเซียน เอ็ม แฮงส์ (Lucian M. Hanks) ม.ร.ว. อकिन รพีพัฒน์ ร่วมกับนักวิชาการ โดยเฉพาะจากสำนักคอร์แนลล์ ได้อธิบายโครงสร้างของสังคมไทยว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่กำหนดสถานภาพของบุคคลลดหลั่นจากบนลงล่าง กล่าวคือ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีโครงสร้างที่เน้นความแตกต่างระหว่างฐานะตำแหน่ง ซึ่งได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และที่มีฐานะสูงกว่ากับผู้รับอุปถัมภ์ที่มีฐานะต่ำกว่า (อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, ๒๕๔๓) แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ระบบอุปถัมภ์นั้นเป็นความคิดสำคัญที่มีผลต่อการจัดโครงสร้างของสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง

ม.ร.ว. อकिन รพีพัฒน์ (๒๕๔๓) กล่าวว่า ระบบอุปถัมภ์นั้นเป็นผลมาจากความเชื่อเรื่องบุญกรรมและเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ของคนไทย ที่เชื่อว่า การที่เราเกิดมาไม่เท่าเทียมกันนั้นก็เพราะบุญบารมีที่ได้สะสมไว้ในชาติก่อนแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ คนไทยจึงยอมรับว่า ความแตกต่างกันในฐานะตำแหน่งต่างๆ นั้นเป็นธรรมชาติและเป็นธรรมดา และยึดถือความแตกต่างกันดังกล่าวเป็นหลักในการจัดระเบียบสังคม

เมื่อพิจารณาความคิดเกี่ยวกับการจัดลำดับช่วงชั้นในสังคมที่หนังสือเรียนสื่อผ่านอุดมการณ์ต่างๆ ได้แก่ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ อุดมการณ์รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ อุดมการณ์ผู้ชรา อุดมการณ์ผู้พิการและอุดมการณ์คนจนจะเห็นว่า อุดมการณ์เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคมที่ถึงแม้จะมีสถานภาพลดหลั่นไม่เท่าเทียมกันแต่ก็มิได้มีความขัดแย้งกัน แต่กลับมีความสัมพันธ์ในลักษณะแบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ความคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนจากการที่ตัวบทหนังสือเรียนมักใช้โครงสร้างประโยคที่แสดงให้เห็นว่า บุคคลที่อยู่ในสถานภาพที่สูงกว่า เช่น ผู้ใหญ่ ผู้ชาย พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือผู้มีฐานะเป็นผู้ให้ความดูแล ในขณะที่ผู้ที่มีสถานภาพที่ต่ำกว่าเช่น เด็ก ผู้หญิง

ประชาชน หรือคนจนนั้นเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากผู้ที่มิสถานภาพสูงกว่าเหล่านั้น ภาพความสัมพันธ์ดังกล่าวที่ปรากฏในหนังสือเรียนนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลมาจากความคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ที่ทำให้คนในสังคมไทยยอมรับความแตกต่างของฐานะตำแหน่งของบุคคลในสังคม และปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของผู้ได้บังคับบัญชาหรืออยู่ในการอุปถัมภ์ของตน ดังเช่นที่ แสงส์ (๒๕๔๓) ได้กล่าวไว้

๓) ความคิดทางพระพุทธศาสนา

ความคิดทางพระพุทธศาสนานับเป็นอีกความคิดหนึ่งที่มีผลต่อการสื่ออุดมการณ์ ในหนังสือเรียน ดังจะเห็นว่า อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดื้อนั้น ได้สื่อลักษณะของเด็กดีหลายประการ ที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ คุณธรรมที่สำคัญและปรากฏในหนังสือเรียน เช่น ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู กตเวทิตะ ความซื่อสัตย์ สุจริต ความขยันหมั่นเพียร ความยุติธรรม ความประนีประนอม และการไม่พูดเท็จ

ด้านความเมตตา กรุณานั้นเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาให้เขามีความสุข (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖: ๒๐๐) ส่วน กรุณา คือ ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖: ๖) หลักธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ปรากฏอยู่ในธรรมหมวดต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น เบญจธรรมหรือธรรม ๕ ประการ ที่ควรประพฤติควบคู่กับการรักษาเบญจศีลซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานสำหรับทุกคน เป็นหลักธรรมในพรหมวิหาร ๔ หรือธรรมประจำใจของท่านผู้มีคุณความดีอันยิ่งใหญ่ ๔ ประการ นอกจากนี้ ในทางพระพุทธศาสนายังพุทธศาสนสุภาษิตที่กล่าวยกย่องเมตตาไว้ด้วย เช่น โลกิยัตถมุกตา เมตตา ความว่า เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก (ธรรมสภา, ๒๕๔๐: ๑๑) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความมีเมตตาว่าเป็นสิ่งที่ทำให้โลกคงอยู่ได้ เป็นต้น หลักธรรมและพุทธศาสนสุภาษิตดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความเมตตาและกรุณานั้นเป็นคุณธรรมประการหนึ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญและเป็นคุณธรรมที่บุคคลทั่วไปพึงปฏิบัติ

ความกตัญญูทเวตินั้นในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง ความเป็นผู้รู้อุปการะที่ ท่านทำแล้วและตอบแทน ซึ่งเป็นคุณธรรมที่จัดเป็น ๑ ใน ๒ ของบุคคลที่หาได้ยาก (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖: ๒) นอกจากนี้ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็ปรากฏพุทธศาสนสุภาษิตที่กล่าวยกย่อง ความกตัญญูไว้เป็นจำนวนมาก เช่น สปุริสภูมิ ยทิที่ กตญฺจตา กตเวทิตา ความว่า การรู้คุณและ ตอบแทนคุณเป็นคุณธรรมพื้นฐานของคนดี (ธรรมรักษา, ๒๕๓๕: ๑๗๒) และ นิमितฺตํ สาธูรูปานํ กตญฺจกตเวทิตา ความว่า ความกตัญญูทเวติเป็นเครื่องหมายของคนดี (ธรรมสภา, ๒๕๔๐: ๔๘๘) ในทางตรงข้ามก็ปรากฏพุทธศาสนสุภาษิตที่กล่าวเตือนความอกตัญญูไว้ด้วย เช่น กญฺฐํ นิปฺผวิตํ เสยฺโย น ตฺวเวกฺขจฺโย นโร ความว่า การเก็บไม้ลอยน้ำ ยังคิดว่าช่วยคนอกตัญญู (ธรรมรักษา, ๒๕๓๕: ๑๗๔) และ ยสุมี กตญฺจตา นตฺถิ นโร ความว่า ความกตัญญูไม่มีใน คนใด การคบกับคนนั้นก็ไร้ประโยชน์ (ธรรมรักษา, ๒๕๓๕: ๑๗๕) พุทธศาสนสุภาษิตดังกล่าว แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความกตัญญูทเวตินั้นเป็นคุณธรรมที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ เป็นอย่างมาก โดยเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นคนดีได้นั้นจะต้องมีความกตัญญูทเวติเป็นพื้นฐาน และ หากผู้ใดไม่มีความกตัญญูทเวติแล้วก็จะกลายเป็นบุคคลที่ไร้ประโยชน์และคุณค่า

ความขยันหมั่นเพียรซึ่งตรงกับคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ วิริยะนั้น คือ ความพยายามทำกิจ ไม่ท้อถอย (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖: ๒๓๖) ในทางพระพุทธศาสนาจัดให้ วิริยะนี้รวมอยู่ในหลักธรรมหลายหมวด เช่น อธิปไตย ๔ คือ คุณธรรมอันเป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จ โปชฌงค์ ๗ คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ และ บารมี ๑๐ คือ คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งขวคเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖) ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพื่อการตรัสรู้ นอกจากนี้ยังปรากฏพุทธศาสนสุภาษิตที่กล่าวยกย่อง ความขยันหมั่นเพียรไว้ด้วยเช่นกัน เช่น นาลโส วินฺทเต สุขํ ความว่า คนไม่เกียจคร้าน ย่อมพบแต่ ความสุข (ธรรมสภา, ๒๕๔๐: ๑๑๘) และ วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ ความว่า คนพ้นทุกข์ได้เพราะ ความเพียร (ธรรมสภา, ๒๕๔๐: ๑๑๙) การรวบรวมความเพียรไว้ในธรรมหมวดต่างๆ ตลอดจน การกล่าวยกย่องความเพียรไว้ในพุทธศาสนสุภาษิตดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญกับความเพียรว่าเป็นคุณธรรมที่สำคัญประการหนึ่งที่บุคคลทั้งหลายพึงปฏิบัติ

ความซื่อสัตย์สุจริตหรือการไม่อยากได้ของของผู้อื่นมาเป็นของตัวเองนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า เป็นสิ่งที่ดี โดยจัดให้ความซื่อสัตย์ให้เป็นมโนสุจริตหรือความประพฤติดีทางใจประการหนึ่ง และในทางกลับกัน ความไม่ซื่อสัตย์ก็ถูกคิดเทียบ โดยจัดให้ความโลภหรือความคิ้ออยากได้ของของบุคคลอื่นนั้นเป็นมโนทุจริตหรือความประพฤติชั่วทางใจประการหนึ่งด้วยเช่นกัน (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖)

ส่วนการไม่พูดเท็จนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า เป็นวจีสุจริตหรือความประพฤติดีทางวาจาประการ รวมถึงจัดอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือ ทางแห่งกรรมดีหรือกรรมอันนำไปสู่สุคติในหมวดของวจีกรรมหรือการกระทำทางวาจา ในทางตรงข้าม การพูดเท็จนั้นก็จัดให้เป็นวจีทุจริตหรือความประพฤติไม่ดีทางวาจาและอกุศลกรรมบถหรือกรรมอันนำไปสู่ทุคติหรือทางไม่ดีด้วยเช่นกัน (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖) แนวคิดดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการไม่พูดเท็จในทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

เมื่อพิจารณาหลักธรรมประการต่างๆ ที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญดังกล่าว ทั้งความเมตตา กรุณา ความกตัญญูกตเวที ความเพียร ความซื่อสัตย์สุจริตและการไม่พูดเท็จจะเห็นว่า หลักธรรมประการต่างๆ เหล่านี้ได้ปรากฏเป็นลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนหลักสูตรต่างๆ สื่อไปยังผู้อ่าน เพื่อให้ผู้อ่านซึ่งเป็นเยาวชนปฏิบัติตาม จึงอาจกล่าวได้ว่า ในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีของหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรนั้น ต่างได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมประการต่างๆ ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยนับถือด้วยก็ว่าได้

นอกจากอุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีดังกล่าวแล้ว อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ก็เป็นอีกอุดมการณ์หนึ่งที่น่าจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นว่า ภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านนั้นเป็นภาพของผู้ปกครองที่มีความเสียสละประโยชน์สุขของพระองค์เพื่อประชาชนและประเทศชาติ มีเมตตาต่อประชาชน และประกอบด้วยคุณธรรมต่างๆ นั้นก็สอดคล้องกับทศพิธราชธรรม หรือธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินซึ่งประกอบด้วย ๑) ทาน การให้ทรัพย์สินสิ่งของ ๒) สีล ประพฤติดีงาม ๓) ปริจจาคะ ความเสียสละ ๔) อาชวระ ความซื่อตรง ๕) มัททวะ ความอ่อนโยน ๖) ตะบะ ความทรงเดชเผากิเลสตัณหา ไม่หมกมุ่นในความสุขสำราญ ๗) อักโกธะ ความไม่กริ้วโกรธ

๘) อวิหิงสา ความไม่ข่มเหงเบียดเบียน ๙) ขันติ ความอดทนเข้มแข็งไม่ท้อถอย และ ๑๐) อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมดา (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖) นอกจากนี้ ยังปรากฏพุทธสุภาษิตเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่เปรียบเทียบพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนกับบิดาผู้ดูแลบุตร คือ ปุตุตถกัมมวิย ราชานो पञ्च रकुञ्जत्तु सपुष्पा ความว่า พระราชาจงรักษาประชาราษฎร์ ให้เหมือนบิดารักษาบุตรทุกเมื่อ (ธรรมสภา, ๒๕๔๐: ๓๗) การใช้อุปมาอุปไมยเช่นนี้เป็นกลวิธีวิธีการหนึ่งที่หนังสือเรียนใช้สื่อภาพของพระมหากษัตริย์ไปยังผู้อ่าน ความสอดคล้องกันดังกล่าวระหว่างภาพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านกับหลักทศพิธราชธรรมและพุทธศาสนสุภาษิตในทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนนั้นเป็นความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาดังกล่าว

๔) ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่

เสนาะ เจริญพร (๒๕๔๘) กล่าวถึงความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่หรืออุดมการณ์ปิตาธิปไตย (Patriarchy) ว่าเป็นวิถีคิดหรือแบบแผนปฏิบัติอันมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญคุณค่า และอภิสิทธิ์แก่เพศชายเหนือกว่าเพศหญิงอย่างเป็นระบบ ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่เป็นอำนาจที่แฝงเร้นกว่าอำนาจรัฐหรืออำนาจทุนซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างเปิดเผยในรูปของกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับ แต่ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่เป็นคติที่แทรกซึมอยู่ในทุกความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชีวิตประจำวันและมีลักษณะเป็นโครงสร้างครอบคลุมบทบาท พฤติกรรม วิถีคิดทั้งเพศหญิงและเพศชาย รวมถึงเพศอื่นๆ ด้วย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรมักสื่อความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงและผู้ชาย โดยที่จัดจำแนกผู้หญิงและผู้ชายออกเป็นกลุ่มเฉพาะของตน และสื่อภาพของผู้หญิงด้วยภาพของ “แม่” และ “แม่บ้าน” กล่าวคือ เป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว ผู้หญิงจึงมิได้ถูกสื่อให้เป็นเพศที่มีการแสวงหาความรู้ แต่กลับถูกสื่อให้เป็นผู้ที่อ่อนแอ บอบบางและอ่อนไหวง่าย นอกจากนี้ ผู้หญิงยังมีพื้นที่จำกัดอยู่เฉพาะบ้านหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว เช่น สถานอนามัยและตลาด ตรงข้ามกับผู้ชายที่หนังสือ

เรียนมักสื่อให้เห็นว่า เป็นผู้ที่มีหน้าที่ปกป้อง ค้ำครองและหาเลี้ยงครอบครัว ผู้ชายจึงมีความเข้มแข็ง แข็งแรง เอาจริงเอาจังกับการงานและไฝหาความรู้อยู่เสมอ พื้นที่ของผู้ชายจึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในบ้านแต่สามารถอยู่ในพื้นที่อื่นนอกบ้าน เช่น ที่ทำงานและที่ว่าการอำเภอได้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ผู้ชายยังถูกสื่อให้เป็นผู้นำหรือผู้กระทำสิ่งต่างๆ เพื่อผู้หญิง ในขณะที่ผู้หญิงเป็นผู้ตามหรือผู้รับประโยชน์จากผู้ชาย

การสื่อความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงและผู้ชายของหนังสือเรียนดังกล่าวเป็นการสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายด้วยมุมมองที่จำกัด ไม่เป็นกลางและไม่รอบด้าน กล่าวคือ เพศหญิงถูกจำกัดให้อยู่ในพื้นที่ส่วนตัว มีบทบาทหน้าที่เฉพาะในการดูแลความเป็นอยู่ของคนในบ้าน เป็นผู้ตามหรือผู้รับประโยชน์จากผู้ชาย ในขณะที่ผู้ชายสามารถอยู่ได้ในพื้นที่สาธารณะ มีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว เป็นผู้นำหรือผู้กระทำสิ่งต่างๆ เพื่อผู้หญิง ความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงและผู้ชายชายดังกล่าวจึงมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญ คุณค่า และอภิสิทธิ์แก่ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิง จึงอาจกล่าวได้ว่าความคิดดังกล่าวเป็นความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่นั่นเอง

๕.๓.๑.๒ แนวคิดหรือนโยบายที่รัฐให้ความสำคัญ

นอกจากความคิด ความเชื่อต่างๆ ของสังคมจะเกี่ยวข้องกับการสื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียนแล้ว แนวคิดหรือนโยบายที่รัฐให้ความสำคัญยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ของหนังสือเรียนอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจาก หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่รัฐเข้ามามีบทบาทในกระบวนการผลิตเป็นอย่างมาก ดังผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียนดังได้กล่าวข้างต้น

จากการศึกษาพบว่า แนวคิดหรือนโยบายของรัฐบาลนั้นมีผลต่ออุดมการณ์ที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านทั้งการทำให้อุดมการณ์บางประการยังคงถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรและการทำให้อุดมการณ์บางประการในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรมีความเปลี่ยนแปลงไป

แนวคิดหรือนโยบายของรัฐที่มีผลต่อการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนนั้นมีทั้งที่ถ่ายทอดมาเป็นวัตถุประสงค์ของหลักสูตร และแนวคิดหรือนโยบายที่นอกเหนือจากวัตถุประสงค์ของหลักสูตรการศึกษาต่างๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) แนวคิดและนโยบายของรัฐกับการสื่ออุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี

อุดมการณ์ที่มีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรซึ่งเป็นผลจากแนวคิดหรือนโยบายของรัฐนั้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีไปยังผู้อ่าน อุดมการณ์นี้สื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพของเด็กดีซึ่งผนวกกันระหว่างภาพของพลเมืองที่ดีของประเทศและภาพของสมาชิกที่ดีของสังคม โดยภาพของการเป็นพลเมืองดีของประเทศนั้น คือ เคารพและเทิดทูนสถาบันสำคัญของชาติทั้ง ๓ สถาบัน คือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ รวมถึงการรักษาประโยชน์ส่วนรวมของชาติ ส่วนภาพของสมาชิกที่ดีของสังคมนั้น คือ การปฏิบัติตนในฐานะสมาชิกที่ดีของสังคม กล่าวคือ มีการกระทำ คำพูด ความคิดและสติปัญญาที่ดีซึ่งเป็นผลดีต่อสังคม หากพิจารณาภาพของเด็กดีที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่านดังกล่าวจะเห็นว่า ภาพดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรทั้ง ๔ หลักสูตรที่มุ่งปลูกฝังให้นักเรียนมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศตามระบอบประชาธิปไตย ยึดมั่นในคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ เคารพและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำประโยชน์เพื่อประเทศชาติ รวมถึงมีความรัก ความภาคภูมิใจในแผ่นดินไทย ขณะเดียวกันก็ต้องมีคุณธรรม จริยธรรมที่นักเรียนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมผู้หนึ่งพึงมี เช่น ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด อุดมทุน มีวินัยและมีน้ำใจเป็นนักกีฬา (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๖๖; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๖๑; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๖๔; กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๔) ด้วยเหตุนี้ ภาพของเด็กดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรจึงยังคงเป็นภาพของพลเมืองดีของประเทศและสมาชิกที่ดีของสังคมอยู่อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้หากพิจารณาในรายละเอียด ลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่านนั้นมีลักษณะหลายประการที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวคิดและนโยบายของรัฐที่มีผลต่อการสื่อความคิดไปสู่ผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อลักษณะของเด็กดีที่มีการปรับเปลี่ยนไปใน

หลักสูตรต่างๆ ความเป็นผู้มีวัฒนธรรมซึ่งพบในหนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ นั้นเป็นลักษณะของเด็กดีประการหนึ่งที่น่าจะเป็นผลจากนโยบายรัฐบาล กล่าวคือ สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๔๕ เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติให้เป็นวัฒนธรรมชั้นสูง อันเป็นเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าของชาติ เนื่องจาก เห็นว่าการที่ชาติจะเจริญได้นั้นก็ต้องอาศัยการที่คนในชาติเป็นผู้มีวัฒนธรรม (เปรมาสัตยวุฒิพงศ์, ๒๕๕๒) ผลจากแนวนโยบายดังกล่าวอาจส่งผลให้ ความเป็นผู้มีวัฒนธรรมนั้น กลายเป็นลักษณะของเด็กดีประการหนึ่งในหนังสือเรียนที่ผลิตขึ้นหลังจากแนวนโยบายนี้ คือ หนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓

การรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นลักษณะของเด็กดีอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวคิดหรือ นโยบายของรัฐที่มีผลต่อการสื่ออุดมการณ์ได้เป็นอย่างดี หากพิจารณาลักษณะของเด็กดีที่หนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่านจะเห็นว่า ลักษณะดังกล่าวปรากฏเป็นลักษณะของเด็กดีที่พบในหนังสือเรียน ๓ หลักสูตร โดยเริ่มปรากฏในหนังสือเรียนตั้งแต่หลักสูตร ประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ เป็นต้นมาจนถึงหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ทั้งนี้ เนื่องจาก รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในปี พ.ศ.๒๕๐๗ เมื่อเกิดปัญหาหมอกควันในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ จนทำให้มีชาวอังกฤษเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงได้ให้กระทรวงสาธารณสุขหาทางป้องกันมิให้เกิดเหตุการณ์เช่นเดียวกันนี้ในประเทศไทย แต่ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๗ ในสมัยของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ประกาศใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ.๒๕๑๗ ซึ่งปรากฏกฎหมายหลายมาตราที่กล่าวถึงการอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อม (โสภารัตน์ จารุสมบัติ, ๒๕๕๑) ด้วยเหตุนี้ การรักษาสิ่งแวดล้อมจึงมิได้ปรากฏเป็นลักษณะของเด็กดีในหนังสือเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๓ และกลับปรากฏอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ เป็นต้นมา เนื่องจากรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ดังกล่าว

ความพอเพียงเป็นลักษณะของเด็กดีอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวคิดและนโยบายของรัฐที่มีต่อการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีได้อย่างชัดเจนเช่นกัน ความพอเพียงปรากฏเป็นลักษณะของเด็กดีประการหนึ่งเฉพาะในหนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ทั้งนี้เนื่องจาก ในปี พ.ศ.๒๕๔๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ประมวลและยกเว้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และได้รับพระบรมราชานุญาตให้เผยแพร่ในวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒ (ชัยวัชรวิทย์ มีนะนันท์, ๒๕๔๖) จากนั้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้เริ่มบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๔๒ – ๒๕๔๕) เป็นครั้งแรก (จุฑาทิพ คล้ายทับทิม, ๒๕๕๐) ด้วยเหตุนี้ ลักษณะความพอเพียงจึงเริ่มปรากฏใน หนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ หลักการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมา เป็นส่วนหนึ่งในแผนการพัฒนาประเทศดังกล่าว

๒) แนวคิดและนโยบายของรัฐกับการสื่ออุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย

การสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายในหนังสือเรียนนั้นเป็นอีกความคิดหนึ่งที่ได้รับ อิทธิพลจากแนวคิดหรือนโยบายของภาครัฐ หากพิจารณาการสื่อภาพของผู้หญิงในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรจะเห็นว่า ถึงแม้หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรจะคงสื่อภาพของผู้หญิงให้เป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” อย่างต่อเนื่องก็ตาม แต่ก็พบว่า หนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ เริ่มสื่อภาพของผู้หญิงในฐานะของผู้ที่ทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวด้วยเช่นเดียวกับผู้ชายที่หนังสือเรียนสื่อให้เป็นผู้รับหน้าที่นี้มาโดยตลอด และขณะเดียวกันผู้ชายในหนังสือเรียนทั้ง ๒ หลักสูตรดังกล่าวก็เริ่มเป็นผู้ที่รับผิดชอบงานบ้านด้วยเช่นกัน การปรับเปลี่ยนการสื่อภาพของเพศทั้งสองดังกล่าวนี้ได้รับอิทธิพลอย่างยิ่งจากการปรับเปลี่ยนแนวคิดและนโยบายเกี่ยวผู้หญิงของรัฐบาลซึ่งเริ่มจริงจังและเป็นรูปธรรมในการกำหนดให้ผู้หญิงเป็นเป้าหมายพิเศษของการพัฒนาประเทศไทยเป็นครั้งแรกใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ.๒๕๓๐ – ๒๕๓๓) และในปี พ.ศ.๒๕๓๒ รัฐบาลได้กำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาสตรีอย่างจริงจัง จนทำให้หน่วยงานภาครัฐต่างๆ ให้ความสนใจกับการพัฒนาสตรีมากขึ้น (ปริศรา แซ่ก้วย, ๒๕๔๔) ด้วยเหตุนี้ ภาพของผู้หญิงและผู้ชายจึงมีการเปลี่ยนแปลงจากภาพเดิมที่มีความจำกัดให้มีหน้าที่เฉพาะดังกล่าวให้เป็นภาพที่กว้างและยืดหยุ่นขึ้น เพศทั้งสองสามารถทำงานในสิ่งที่แต่เดิมมักคิดว่าเป็นหน้าที่เฉพาะของอีกเพศหนึ่งได้ โดยเริ่มปรากฏในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และ

ปรากฏต่อเนื่องมาจนถึงหนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการปรับเปลี่ยนแนวคิดและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับผู้หญิงดังกล่าว

๓) แนวคิดและนโยบายของรัฐกับการสื่ออุดมการณ์ผู้ชรา

การสื่อภาพของผู้ชราในหนังสือเรียนนั้นเป็นความคิดอีกประการหนึ่งที่มีผลมาจากแนวคิดและนโยบายของรัฐ จากการวิเคราะห์หนังสือเรียนพบว่า ภาพของผู้ชราที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่านอย่างต่อเนื่องคือ ภาพของผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม แต่มีภาพของผู้ชราบางประการที่หนังสือเรียนบางหลักสูตรสื่อแตกต่างออกไป ได้แก่ การสื่อภาพของผู้ชราว่าเป็นผู้ที่แข็งแรงอยู่ ซึ่งปรากฏในหนังสือเรียน ๒ หลักสูตร คือ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๑) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ และภาพของผู้ชราว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจหดหู่ ซึ่งปรากฏเฉพาะในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๑) ภาพของผู้ชราทั้ง ๒ ประการนี้ในหนังสือเรียนดังกล่าวเป็นภาพที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดและนโยบายเกี่ยวกับผู้ชราของรัฐ ทั้งนี้เนื่องจากในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) ได้มีการกำหนดให้เรื่องผู้สูงอายุเป็นแนวนโยบายและเป้าหมายสวัสดิการสังคม ด้านการสวัสดิการสงเคราะห์เป็นครั้งแรก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้ กล่าวว่า เนื่องจากสภาพสังคมในขณะนั้นทำให้สภาพความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ มีความเห็นห่างกันมากขึ้น ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย ทำให้ผู้ชราถูกทอดทิ้งมากขึ้น นอกจากนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับดังกล่าว ยังได้เริ่มส่งเสริม พัฒนาและดึงความสามารถของผู้ชราออกมาช่วยสังคมมากขึ้น (ปิยากร หวังมหาพร, ๒๕๕๔)

นโยบายของรัฐเกี่ยวกับผู้ชราดังกล่าวเป็นผลทำให้ภาพของผู้ชราที่ยังคงมีร่างกายที่แข็งแรงอยู่นั้นเริ่มปรากฏในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๑) ซึ่งเป็นช่วงหลังจากการกำหนดนโยบายดังกล่าว และยังคงปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ ส่วนภาพของผู้ชราที่มีสภาพจิตใจที่หดหู่นั้นก็ได้รับอิทธิพลจากการที่รัฐตระหนักว่า การทอดทิ้งคนชราที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น

เป็นปัญหาและจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไขดังกล่าว แต่ภาพของผู้ชราภาพนี้กลับปรากฏเฉพาะในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) โดยมีได้ปรากฏซ้ำในหนังสือเรียนหลักสูตรต่อมา

๔) แนวคิดและนโยบายของรัฐกับการสื่ออุดมการณ์ชนบทและคนชนบท

การสื่อภาพของชนบทและคนชนบทในหนังสือเรียนนั้นก็เป็นความคิดอีกประการหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหรือนโยบายของรัฐ จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลพบว่า ภาพของชนบทที่เป็นที่ด้อยพัฒนานั้นปรากฏเฉพาะในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) เท่านั้น และภาพของคนชนบทที่มีความอดอยากเร็นแค้นนั้นก็ปรากฏในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับแนวนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาล พบว่า ภาพของชนบทและคนชนบทดังกล่าวสอดคล้องกับแนวนโยบายการพัฒนาชนบทที่รัฐบาลกำหนดขึ้น กล่าวคือ ถึงแม้แนวคิดการพัฒนาชนบทของหน่วยงานภาครัฐนั้นจะเริ่มมีขึ้นตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ.๒๕๒๐ แล้วก็ตาม แต่การศึกษาการพัฒนาชนอย่างจริงจังได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๐ แต่กระนั้นการศึกษาในช่วงนี้ก็ยังคงเป็นการรวบรวมและทบทวนแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมา (จินตนา ศรีตงกุล และคณะ, ๒๕๓๐) จนกระทั่งในปี พ.ศ.๒๕๒๕ จึงได้มีแผนพัฒนาชนบทขึ้นเป็นการเฉพาะบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๒๕ – ๒๕๒๙) เป็นฉบับแรกและยังคงปรากฏแผนพัฒนาชนบทในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อมาด้วย (โฆษิต ปันเปียมรัชฎ์, ๒๕๓๐) ด้วยเหตุนี้การปรากฏภาพของชนบทในลักษณะเป็นที่ด้อยพัฒนาและคนชนบทที่ใช้ชีวิตอย่างอดอยากเร็นแค้นในหนังสือเรียนฉบับดังกล่าวจึงเป็นภาพที่ปรากฏขึ้นเพื่อสนับสนุนแนวนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐบาลที่เกิดขึ้นในช่วงดังกล่าว และต้องการให้นักเรียนผู้อ่านเห็นด้วยและปฏิบัติตามแนวนโยบายนี้ของรัฐบาลนั่นเอง

๕) แนวคิดและนโยบายของรัฐกับการสื่ออุดมการณ์ประเทศไทย

การสื่อความคิดว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งล้ำสมัยและไร้คุณค่าในอุดมการณ์ประเทศไทยนั้นเป็นความคิดอีกประการหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหรือนโยบายของรัฐจากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ความคิดย่อยนี้ปรากฏในค้วบทหนังสือเรียน ๒ หลักสูตร คือ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๑) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔ เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับการดำเนินนโยบายด้านศิลปวัฒนธรรมของรัฐพบว่า เนื่องจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อนำประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ สังคมไทยจึงกลายเป็นสังคมที่เปิดรับและยอมรับวัฒนธรรมต่างประเทศมากขึ้น จนทำให้วัฒนธรรมไทยถูกลดคุณค่า กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ รัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เล็งเห็นความสำคัญของการรื้อฟื้นศิลปะและวัฒนธรรมไทย โดยได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นเพื่อทำงานด้านการฟื้นฟูความสำคัญของศิลปะและวัฒนธรรมไทย ซึ่งแนวคิดนี้ก็ได้รับการสืบทอดต่อในรัฐบาลชุดต่างๆ ถัดมา (ชัยรัตน์ จันทร์ปลั่ง, ๒๕๕๐) ด้วยเหตุนี้ การสื่อความคิดว่า คนไทยมองว่า “สมบัติ” ของชาติไทยเป็นสิ่งล้ำสมัยและไร้คุณค่าในหนังสือเรียนทั้ง ๒ หลักสูตรดังกล่าว จึงเป็นความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากแนวนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการฟื้นฟูให้ประชาชนเล็งเห็นความสำคัญของศิลปะและวัฒนธรรมไทยให้มากขึ้น ดังกล่าวนั่นเอง

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้นแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า แนวคิดและนโยบายในการพัฒนาประเทศต่างๆ ที่รัฐให้ความสำคัญนั้นมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสื่ออุดมการณ์ในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร อันอาจเป็นเพราะหนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่รัฐเข้ามามีบทบาทในการผลิตเป็นอย่างมาก ประกอบกับการที่หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ประชาชนให้การยอมรับและสามารถเข้าถึงประชาชนในวงกว้างของประเทศ รัฐจึงสามารถใช้หนังสือเรียนเป็นสื่อเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์บางประการเพื่อชี้นำประชาชนให้ปฏิบัติตามแนวคิดและนโยบายที่รัฐกำหนดเพื่อประโยชน์ในการบริหารประเทศนั่นเอง

๕.๓.๒ ผลของการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนที่อาจมีต่อสังคม

ตามความเห็นของเฟร์คลอฟ (Fairclough, 1995) นอกจากสังคมและวัฒนธรรมจะมีผลต่อการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ในวาทกรรมแล้ว อุดมการณ์ต่างๆ ในวาทกรรมยังส่งผลต่อสังคมด้วย เช่นกันจากการศึกษาอุดมการณ์ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่านนั้น พบว่าอุดมการณ์เหล่านี้เป็นชุดความคิดที่อาจนำไปสู่การประกอบสร้างระบบความคิด ความเชื่อของผู้อ่านรวมถึงสังคมใน ๓ ด้าน ได้แก่ ภาพของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคม ภาพของบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ในสังคม และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๓.๒.๑ การนิยามความหมายของ “สมาชิกที่พึงประสงค์” ของสังคมไทย

หากพิจารณาอุดมการณ์ต่างๆ ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านจะเห็นว่า อุดมการณ์เหล่านี้ประกอบด้วยความคิดที่พยายามสื่อให้เห็นถึงภาพและนิยามความหมายของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่ออุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีซึ่งกล่าวถึงลักษณะต่างๆ ของบุคคลทั้งด้านการกระทำ การใช้เวลา รวมถึงความคิดและสติปัญญาว่าลักษณะใดเป็นลักษณะที่มีคุณค่า ควรประพฤติและปฏิบัติ และลักษณะใดเป็นลักษณะที่ไม่มีคุณค่า ไม่ควรประพฤติและปฏิบัติ

หากพิจารณาความคิดของอุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านจะเห็นว่า หนังสือเรียนได้สื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า ภาพของสมาชิกที่ดีและเป็นที่ต้องการของสังคมนั้นประกอบด้วยภาพ ๒ ด้านประกอบกัน ได้แก่ ภาพของความเป็นพลเมืองดีของชาติที่แสดงให้เห็นว่าสมาชิกที่ดีของสังคมนั้นจะต้องปฏิบัติตนในฐานะพลเมืองที่ดีของชาติ คือ เคารพและเทิดทูนสถาบันสำคัญของชาติทั้ง ๓ สถาบัน คือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ รวมถึงการรักษาประโยชน์ส่วนรวมของชาติ และภาพของสมาชิกที่ดีของสังคมที่แสดงให้เห็นว่า สมาชิกที่ดีของสังคมนั้นจะต้องปฏิบัติตนในฐานะสมาชิกที่ดีของสังคมด้วยเช่นกัน กล่าวคือ มีการกระทำ คำพูด ความคิดและสติปัญญาที่สามารถธำรงรักษาปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในสังคมไว้ได้ เช่น ความสุภาพเรียบร้อยทั้งทางกายและวาจา ความซื่อสัตย์ ความปรารถนาดีและไม่เบียดเบียนผู้อื่น รวมถึงเป็นสิ่งที่มิประโยชน์แก่สังคม มิใช่เพื่อประโยชน์เฉพาะตนเองเพียงฝ่ายเดียว เช่น ความฉลาด

ที่อาจช่วยสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคม ความขยันหมั่นเพียรที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาประเทศ รวมถึงความสามัคคีและการมีระเบียบวินัยที่ช่วยให้สังคมสามารถดำเนินไปอย่างเรียบร้อย อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดีจึงเป็นอุดมการณ์สำคัญที่หนังสือเรียนใช้เพื่อสื่อภาพของสมาชิกที่พึงปรารถนาของสังคมไปสู่ผู้เรียนซึ่งมีฐานะเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคมและจะเติบโตเป็นกำลังสำคัญของชาติต่อไป แต่ในอีกแง่หนึ่ง การนิยามความหมายของ “สมาชิกที่พึงประสงค์” ที่อยู่ในระเบียบวินัยและแบบแผนที่รัฐเห็นว่าเหมาะสมนั้นก็เอื้อให้ให้รัฐสามารถควบคุมบริหาร และปกครองคนในสังคมได้ง่ายและมีประสิทธิภาพมากขึ้นเช่นกัน

นอกจากอุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดีแล้ว ผู้วิจัยยังเห็นว่า อุดมการณ์ประการอื่นๆ ที่หนังสือเรียนสื่อ ไปยังผู้อ่านนั้นก็มีส่วนในสื่อภาพของสมาชิกที่ดีของสังคมในมิติต่างๆ ไปสู่ผู้อ่านด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เนื่องจากบุคคลมีปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลายกับผู้อื่นในสังคม แต่ละบุคคลจึงมีบทบาทที่หลากหลายตามสถานภาพที่ได้เพิ่มขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์นั้น (พัทยา สายหู, ๒๕๕๐) ด้วยเหตุนี้ การที่หนังสือเรียนสื่อภาพของบุคคลในสถานภาพต่างๆ ว่ามีบทบาทเป็นเช่นไรนั้นจึงเป็นการสื่อถึงลักษณะที่เห็นว่าผู้ที่อยู่สถานภาพนั้นๆ ควรปฏิบัติตนเช่นไร การสื่อความคิดเช่นนี้จึงเป็นการแสดงภาพของสมาชิกที่ดีของสังคมในมิติของสถานภาพที่มีความแตกต่างกันไปสู่ผู้อ่านด้วยเช่นกัน

ภาพของสมาชิกที่ดีของสังคมในมิติของสถานภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นได้จาก อุดมการณ์ที่มีความคิดเกี่ยวกับบุคคลสถานภาพต่างๆ คือ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ที่แสดงให้เห็นว่า หากคุณเป็นเด็กก็ควรเชื่อฟัง ให้ความเคารพและตอบแทนพระคุณผู้ใหญ่ และหากคุณเป็นผู้ใหญ่ก็ควรแนะนำ สั่งสอนเด็กด้วยความเมตตาและปรารถนาดีจึงจะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชายที่แสดงให้เห็นว่า หากคุณเป็นหญิงก็ควรทำหน้าที่ดูแลเลี้ยงดูบุตรที่ตนให้กำเนิด รวมถึงดูแลความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ของสมาชิกในครอบครัว และหากเป็นชายก็ควรทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองครอบครัว รวมถึงทำงานหาเลี้ยงครอบครัวด้วย อุดมการณ์รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนแสดงให้เห็นว่า หากคุณเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ต้องเป็นมิตรและห่วงใยประชาชนและปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของประเทศและประชาชนเป็นสำคัญ อุดมการณ์ผู้พิการ ผู้ชราและคนจนแสดงให้เห็นว่า หากเรามีได้มีสถานภาพดังกล่าวก็ควรช่วยเหลือบุคคลชายขอบเหล่านั้นให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

หากพิจารณาลักษณะของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคมที่หนังสือเรียนถ่ายทอดไปสู่ผู้อ่านดังกล่าวจะเห็นว่า การสื่อความคิดนี้เป็นความพยายามในการกำหนดกรอบและชี้แนะให้สมาชิกในสังคมโดยรวมปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ในระดับสังคม โดยมีได้คำนึงถึงประโยชน์และความต้องการของผู้ปฏิบัติในระดับของปัจเจก นอกจากนี้ลักษณะบางประการยังเอื้อประโยชน์แก่คนบางกลุ่มในขณะที่ผู้ปฏิบัติเองอาจเสียประโยชน์ เช่น ความมีระเบียบวินัยและการเชื่อฟัง ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมและธำรงสังคมเนื่องจากความมีระเบียบวินัยและการเชื่อฟังนั้นที่สิ่งทีเอื้อให้แก่ผู้ปกครองสามารถควบคุมและจัดการผู้ได้ปกครองให้ปฏิบัติตามสิ่งที่ตนต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่หากพิจารณาในมุมมองของผู้ปฏิบัติ ความมีระเบียบวินัยและการเชื่อฟังนั้นเป็นสิ่งที่จำกัดหรือตีกรอบให้มิอาจทำตามความต้องการของตนเองได้ ทั้งที่จริงแล้วสิ่งที่ตนต้องการปฏิบัติ นั้นอาจเป็นผลดีหรือมิได้เป็นผลเสียต่อสังคม แต่กลับขัดต่อระเบียบหรือสิ่งที่ผู้นำกำหนดให้ทำ หรือแม้กระทั่งการสื่อภาพของผู้หญิงที่เป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” ก็เป็นการกำหนดกรอบให้คนในสังคมรวมถึงผู้หญิงรู้สึกว่างานของ “แม่” และ “แม่บ้าน” นั้นเป็นสิ่งที่ผู้หญิงต้องกระทำหรือเป็นไปตามธรรมชาติของเพศหญิง โดยมีได้ตั้งคำถามหรือต่อต้าน

ลักษณะของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคมดังกล่าวนี้เมื่อถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่มีอำนาจ ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากสังคมเป็นอย่างมากแล้ว การนิยามความหมายของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคมผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนจึงมีแนวโน้มที่จะทำให้ชุดความคิดดังกล่าวมีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียน

๕.๓.๒.๒ การนำเสนอภาพอุดมคติของบุคคลและสิ่งต่างๆ ในสังคม

นอกจากการนิยามความหมายของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคมแล้ว อุดมการณ์ต่างๆ ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านนั้นยังอาจมีผลต่อการกำหนดการรับรู้เกี่ยวกับบุคคลและสิ่งต่างๆ ในสังคม ทำให้ผู้อ่านมีทัศนคติต่อสิ่งรอบข้างตามภาพอุดมคติที่หนังสือเรียนสื่อมา ภาพอุดมคติเหล่านี้บางส่วนอาจเป็นการนำเสนอในมุมมองที่จำกัด ไม่เป็นกลาง หรือไม่รอบด้าน ด้วยเหตุนี้อุดมการณ์ในหนังสือเรียนจึงอาจส่งผลกระทบต่อกรอบสร้าง “ความรู้” หรือ “ความจริง” เกี่ยวกับบุคคลและสิ่งต่างๆ ในสังคมว่ามีลักษณะเป็นเช่นนั้นจริงหรือมีธรรมชาติเป็นเช่นนั้น ทั้งที่

ในความเป็นจริงแล้วบุคคลและสิ่งนั้นๆ อาจมิได้มีลักษณะเป็นเช่นภาพที่หนังสือเรียนสื่อมาเสมอไป

จากการวิเคราะห์อุดมการณ์ต่างๆ ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์เหล่านี้อาจส่งผลต่อการรับรู้ภาพของบุคคลและสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑) ภาพอุดมคติของเด็กและผู้ใหญ่

ภาพอุดมคติของเด็กและผู้ใหญ่นั้นเป็นภาพสำคัญภาพหนึ่งที่หนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่านและสังคม หากพิจารณาอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ที่หนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่านจะเห็นว่า เด็กในหนังสือเรียนนั้นเป็นผู้ด้อยความรู้และประสบการณ์ อ่อนแอ คือ ชนและเกียจคร้าน ในขณะที่ผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ เข้มแข็ง และมีเมตตาต่อเด็ก หากพิจารณาภาพของเด็กและผู้ใหญ่นักจะเห็นว่า เด็กและผู้ใหญ่ในหนังสือเรียนนั้นมีลักษณะที่ค่อนข้างจำกัดและมีความตายตัว เนื่องจากในความเป็นจริงเด็กและผู้ใหญ่อาจมิได้มีลักษณะเป็นดังเช่นภาพที่ปรากฏในหนังสือเรียนเสมอไป

ในบางเรื่องเด็กบางคนอาจมีความรู้และประสบการณ์มากกว่าผู้ใหญ่เนื่องจากเป็นสิ่งที่เด็กคนนั้นปฏิบัติเป็นประจำจนเกิดทักษะความชำนาญ เช่น เด็กที่อยู่ในหมู่บ้านชาวประมงใช้ชีวิตอยู่กับทะเลอาจมีความรู้เกี่ยวกับสภาพอากาศและความแปรปรวนของท้องทะเลมากกว่าผู้ใหญ่ที่อาศัยอยู่ในบริเวณเทือกเขาห่างไกลทะเล แต่อย่างไรก็ตามเด็กเหล่านี้ก็มีทักษะความชำนาญน้อยกว่าผู้ใหญ่ในหมู่บ้านเดียวกัน

ภาพอุดมคติของผู้ใหญ่ที่หนังสือเรียนนำเสนอ นั้นมักเป็นภาพของผู้ใหญ่ที่พึงประสงค์ ซึ่งคาดหวังจะให้เด็กเติบโตเป็นเช่นนั้น แต่ในขณะที่เดียวกันภาพดังกล่าวอาจไม่ใช่ภาพที่สะท้อนความเป็นจริงทั้งหมดกล่าวคือ ผู้ใหญ่บางคนอาจมิได้เป็นผู้ที่มีความเมตตาและปรารถนาดีต่อเด็กดังที่หนังสือเรียนสื่อภาพนั้นไปยังผู้อ่านเสมอไป ดังจะเห็นว่า มักมีรายงานเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เด็กถูกทารุณกรรมให้พบเห็นได้อย่างต่อเนื่อง ศูนย์พิงได้ จ.ขอนแก่น (๒๕๕๐: ออนไลน์) ได้รวบรวมสถิติการช่วยเหลือเด็กที่ถูกทารุณกรรมของกองสงเคราะห์เด็กและบุคคลวัยรุ่น

กรมประชาสงเคราะห์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๓ – ๒๕๓๕ พบว่า ปี พ.ศ.๒๕๓๓ มีการช่วยเหลือเด็ก ๒๒ ราย ปี พ.ศ.๒๕๓๔ มีการช่วยเหลือเด็ก ๓๐ ราย และ ปี พ.ศ.๒๕๓๕ มีการช่วยเหลือเด็ก ๒๒๑ ราย นอกจากนี้ ศูนย์ข้อมูลความรุนแรงต่อเด็ก สตรี และความรุนแรงในครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (๒๕๔๘: ออนไลน์) ยังได้รายงานไว้ในปี พ.ศ.๒๕๔๑ กองคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก กรมประชาสงเคราะห์ ได้ให้ความช่วยเหลือเด็กที่ถูกทารุณกรรมทั้งสิ้น ๑๖๐ ราย มีทั้งกรณีทำร้ายทางกาย ทางเพศ และถูกปล่อยปละละเลย โดยผู้กระทำทารุณส่วนใหญ่คือ คนรู้จัก ได้แก่ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง เพื่อนบ้าน รวมทั้ง ครู ด้วยเหตุนี้ ภาพของผู้ใหญ่ที่มีลักษณะ อุดมคติดังกล่าวจึงอาจเป็นการสร้างความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องเสมอไป และอาจทำให้เด็กขาด ความตระหนักรู้และขาดความระมัดระวังตัวในบางครั้ง

๒) ภาพอุดมคติของผู้หญิงและผู้ชาย

สำหรับภาพอุดมคติของผู้หญิงและผู้ชายนั้น หนังสือเรียนมักสื่อภาพแทนของผู้หญิงว่าเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว ผู้หญิงจึงมิได้ถูกสื่อให้เป็นเพศที่มีการแสวงหาความรู้ แต่กลับถูกสื่อให้เป็นผู้ที่อ่อนแอ บอบบางและอ่อนไหว ตรงข้ามกับผู้ชายที่มีหน้าที่ปกป้อง คุ้มครองและหาเลี้ยงครอบครัว ผู้ชายจึงมีความเข้มแข็ง แข็งแรง เอาจริงเอาจังกับการงานและใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ แต่ในความเป็นจริงแล้วผู้หญิงและผู้ชายอาจมิได้มีลักษณะเช่นนั้นเสมอไป ผู้หญิงอาจเป็นผู้ประสบความสำเร็จในด้านการทำงานนอกบ้านได้ เช่น นางสิริมาโอบันดาราไวยาเก อดีตนายกรัฐมนตรีนครศรีธรรมราช ซึ่งได้รับเลือกตั้งในปี พ.ศ.๒๕๐๓ และเป็น นายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกของโลก และตั้งแต่บัดนั้นก็มิใช่ผู้หญิงที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในประเทศต่างๆ รวมทั้งสิ้น ๕๑ คน (มดิชน, ๒๕๕๔: ออนไลน์) นอกจากนี้ ในการอันดับบุคคลที่ทรงอิทธิพลที่สุดในโลกของนิตยสารฟอร์บปี พ.ศ.๒๕๕๔ นั้น มีผู้หญิงที่ได้รับการจัดอันดับรวมอยู่ด้วย ๒ คน ได้แก่ นางแองเจลา มาร์เกิล นายกรัฐมนตรีประเทศเยอรมัน และนางโซเนีย กานธี นายกรัฐมนตรีประเทศอินเดีย (บุคคลที่ทรงอิทธิพลที่สุดในโลก จัดอันดับโดยนิตยสารฟอร์บ, ๒๕๕๔: ออนไลน์) การที่ผู้หญิงได้ดำรงตำแหน่งผู้นำประเทศและการได้จัดอันดับให้เป็น ผู้ทรงอิทธิพลที่สุดในโลกดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงนั้นมิได้มีความสามารถจำกัดอยู่เฉพาะ

การเป็น “แม่” และ “แม่บ้าน” ดังเช่นที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านและสังคม และความเข้มแข็ง มุ่งมั่นและเอาจริงเอาจังกับการงานต่างๆ นั้นก็มีใช้คุณสมบัติที่มีเฉพาะเพศใดเพศหนึ่ง แต่สามารถมี ได้ในบุคคลทุกเพศ ด้วยเหตุนี้ การที่หนังสือเรียนสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายให้มีลักษณะเฉพาะที่ ตายตัวดังกล่าว จึงเป็นการสื่อภาพอุดมคติของเพศทั้งสองให้ผู้เรียนรวมถึงสังคมเห็นว่าเพศทั้งสองมี ลักษณะเป็นเช่นนั้น จนอาจเป็นการตอกย้ำความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศทั้งสองในสังคมให้ยังคง อยู่ต่อไป

๓) ภาพอุดมคติของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ภาพอุดมคติของเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นอีกภาพหนึ่งที่ด้าบทหนังสือเรียนสื่อไปยัง ผู้อ่านและมีความน่าสนใจ ดังจะเห็นว่า หนังสือเรียนนั้นสื่อภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นผู้เป็น มิตรกับประชาชน ช่วยเหลือดูแลและปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน แต่เจ้าหน้าที่ของ รัฐอาจมิได้มีลักษณะเช่นนั้นเสมอไป จากการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน โดย สวนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต (๒๕๕๕: ออนไลน์) กรณีปัญหาทุจริต ระหว่างวันที่ ๓ – ๗ มกราคม ๒๕๕๕ โดยมีประชาชนทุกสาขาอาชีพร่วมแสดงความคิดเห็นทั้งสิ้น ๑,๘๘๔ คน พบว่า อาชีพที่ ประชาชนเห็นว่ามี การทุจริตมากที่สุด ๓ อันดับแรก ได้แก่ นักการเมือง ข้าราชการ และตำรวจ ผลการสำรวจดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของประชาชนทั่วไปแล้ว ในบางครั้งเจ้าหน้าที่ของ รัฐก็มิได้กระทำเพื่อประโยชน์ของประเทศและประชาชนเช่นที่หนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่าน แต่กลับ มีการทุจริตเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้องด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ภาพของ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่หนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่านนั้นเป็นภาพอุดมคติที่มุ่งจะสร้างทัศนคติด้านบวก ให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งอาจเป็นการรักษาความน่าเชื่อถือและประโยชน์ด้านการทำงานของรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐก็เป็นได้

๔) ภาพอุดมคติของผู้ชรา

ภาพของผู้ชราที่หนังสือเรียนมักสื่อให้ผู้อ่านเห็นคือ ภาพของผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรมไม่สามารถทำงานต่างๆ ได้มากนัก ทำให้ผู้ชราถูกมองว่าเป็นผู้ที่ไม่สามารถทำประโยชน์แก่สังคมได้มากนัก แต่ในความเป็นจริงแล้ว ผู้ชราเป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ มีประสบการณ์ชีวิต และบางคนยังสามารถทำงานเพื่อประโยชน์ของสังคมได้เช่นกัน ดังเช่นการจัดตั้งโครงการธนาคารสมองตามแนวพระราชดำรินในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อรวบรวมผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถในต่างๆ มาเป็นวุฒิสภาเพื่อร่วมกันทำงานและพัฒนาประเทศต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑) ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้ชรามิได้เป็นผู้ที่ร่างกายทรุดโทรมจนไม่สามารถทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นดังเช่นที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่าน

๕) ภาพอุดมคติของผู้พิการ

หนังสือเรียนมักสื่อภาพอุดมคติของผู้พิการให้เห็นว่า เป็นผู้ที่มีความผิดปกติจนต้องใช้ชีวิตอยู่ด้วยความยากลำบาก ผู้พิการจึงเป็นผู้ที่มีความทุกข์ ซึ่งอาจเป็นเพราะหนังสือเรียนต้องการปลูกฝังความเห็นอกเห็นใจ เพื่อให้ผู้เรียนช่วยเหลือผู้พิการเหล่านี้ แต่การสื่อภาพดังกล่าวอาจกลับทำให้ผู้อ่านมีภาพของผู้พิการที่ไม่รอบด้านมากนัก จากงานวิจัยของสุรพล ปธานวิช และคณะ (๒๕๔๑) พบว่า ตามการประเมินของหัวหน้างาน ลูกจ้างผู้พิการสามารถผู้พิการสามารถทำงานได้ระหว่างร้อยละ ๕๐ - ๑๐๐ ของคนปกติ โดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง ๘๒.๑๔ - ๘๗.๒๔ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้พิการมีความสามารถในการทำงานและช่วยเหลือตนเองได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้งานวิจัยของอรอนงค์ สงเจริญ และ อรุณี ลิ้มมณี (๒๕๔๖) และ สมัย ศิริถาวรและคณะ (๒๕๔๗) พบว่า ผู้พิการนั้นมีระดับสุขภาพจิตอยู่ในเกณฑ์เฉลี่ยของบุคคลทั่วไป ร้อยละ ๓๔ และ ๒๘.๕ ตามลำดับ และมีสุขภาพจิตสูงกว่าบุคคลทั่วไป ร้อยละ ๘.๖ และ ๖.๑ ตามลำดับ งานวิจัยทั้ง ๒ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้พิการส่วนหนึ่งใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ผู้พิการทุกคนจึงมิได้เป็นผู้ที่มีทุกข์อย่างเช่นภาพที่หนังสือเรียนสื่อมายังผู้อ่านเสมอไป ภาพของผู้พิการที่ปรากฏในหนังสือเรียนจึงเป็นการให้ภาพเพียงส่วนเดียวโดยมิได้สะท้อนให้ผู้อ่านเห็นภาพของผู้พิการทั้งหมดในสังคม

๖) ภาพอุดมคติของประเทศไทย

ภาพอุดมคติของประเทศไทยนับได้ว่าเป็นภาพที่สำคัญประการหนึ่งที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้เรียน ดังจะเห็นว่า หนังสือเรียนทุกหลักสูตรต่างสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วหลายพื้นที่ในประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาภัยแล้งเป็นประจำทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงคิดค้นวิธีทำฝนเทียมหรือฝนหลวงเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน โดยทรงเริ่มศึกษาค้นคว้าตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๘ และทดลองปฏิบัติการจริงในท้องฟ้าเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๕๑๒ นอกจากนี้ ในปี พ.ศ.๒๕๓๗ มุลินธิโลก สีเขียว (๒๕๓๗) ยังได้รายงานสถานการณ์การขาดแคลนน้ำในหลายพื้นที่ของประเทศไทยที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๓๖ เช่น การขาดแคลนน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภคในบ้าน โนนกลาง หมู่ ๔ ต.เข้ อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ ซึ่งมีสภาพแห้งแล้งติดต่อกันมานานถึง ๕ ปี และปัญหาการแย่งน้ำกันระหว่างชาวนาและชาวสวนส้มเพื่อทำการเกษตรใน อ.หนองเสือ จ.ปทุมธานี เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ปัญหาเรื่องความแห้งแล้งในประเทศนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยาวนาน และสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนในหลายพื้นที่ของประเทศ แต่หนังสือเรียนกลับมักมิได้นำเสนอภาพดังกล่าวให้ผู้อ่านรับรู้ การสื่อภาพของประเทศไทยให้มีความอุดมสมบูรณ์นั้น แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้นพยายามสื่อภาพด้านบวกของประเทศเพื่อให้อ่านเกิดความรักและความภาคภูมิใจในประเทศไทยของตน โดยอาจมิได้นำเสนอให้อ่านเห็นภาพของประเทศไทยตามข้อเท็จที่ปรากฏมากนัก

ภาพอุดมคติของประเทศไทยที่เป็นประเทศที่มีความสงบร่มเย็นนั้นเป็นอีกภาพหนึ่งที่หนังสือเรียนทุกหลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่านเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นการพยายามทำให้อ่านเห็นว่าประเทศไทยที่อาศัยอยู่นั้นเป็นประเทศที่มีความสงบสุข แต่หากพิจารณาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในประเทศในช่วงเวลาที่หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรผลิตและใช้ในการเรียนการสอนจะเห็นว่า ช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยมีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นหลายครั้ง เช่น เหตุการณ์ความไม่สงบเรียบร้อยในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ ๓ จังหวัด ซึ่งเริ่มเกิดความขัดแย้งตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และยังคงมีความขัดแย้งเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (คอยลิน อันวาร์ และ สุกลักษณ์ กาญจนขุนดี, ๒๕๔๗) เหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ.๒๕๐๐ เหตุการณ์รัฐประหาร

พ.ศ.๒๕๐๑ เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เหตุการณ์ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๘ และเหตุการณ์ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๕ เหตุการณ์ความไม่สงบเรียบร้อยในประเทศดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในความเป็นจริงแล้วประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีความไม่แน่นอนทางการเมือง จนทำให้เกิด เหตุการณ์ความไม่สงบเรียบร้อยเกิดขึ้นเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ภาพความเป็นประเทศที่มีความสงบร่มเย็นของประเทศไทยที่หนังสือเรียนทุกหลักสูตรสื่อ ไปยังผู้อ่านนั้นจึงเป็นภาพที่มีได้ สะท้อนความเป็นจริงเกี่ยวกับประเทศไทยให้ผู้อ่านได้เห็นมากนัก

จากการสื่อภาพอุดมคติของบุคคลและสิ่งต่างๆ ในสังคมดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นได้ อย่างชัดเจนว่า หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่อาจมีผลต่อความคิดและทัศนคติกับกลุ่มบุคคลบางกลุ่ม รวมถึงสิ่งต่างๆ ในสังคมของผู้อ่าน และด้วยเหตุนี้ หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่มีความน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมว่าเป็น ความรู้ที่เป็นมาตรฐาน หนังสือเรียนจึงมีอำนาจทำให้ผู้อ่านอาจเชื่อว่า กลุ่มบุคคลและสิ่งต่างๆ เหล่านั้นน่าจะมีลักษณะเป็นเช่นนั้นจริง ทั้งที่บางส่วนอาจมิได้สอดคล้อง กับข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสังคมนัก การสื่อภาพของกลุ่มบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ในสังคมเหล่านั้นจึง อาจส่งผลต่อการทัศนคติของคนในสังคมที่มีต่อกลุ่มบุคคลและสิ่งเหล่านี้ จนอาจเกิดการเอื้อ ประโยชน์ให้แก่กลุ่มบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งถูกลดความสำคัญลงเช่นกัน

๕.๓.๒.๓ การกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคม

การกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคมเป็นผลจากการสื่ออุดมการณ์ ในหนังสือเรียนอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นได้กับผู้อ่านและสังคม จากการวิเคราะห์อุดมการณ์ใน ตัวบทหนังสือเรียนแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อ ไปยังผู้อ่านนั้นมักปรากฏ ความคิดย่อยที่สื่อให้เห็นว่า ในคู่ความสัมพันธ์ต่างๆ นั้นใครมีอำนาจหรือลำดับชั้นแตกต่างกัน อย่างไร การสื่อความคิดเช่นนี้เองอาจนำไปสู่การสร้างความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแบบแผน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคมของผู้อ่าน ซึ่งมีผลต่อการแสดงออกทางสังคมของ ผู้อ่านในระดับถัดไป

ในการสื่ออุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ เด็กถูกเสนอภาพให้เป็น ผู้ที่มีสถานภาพและอำนาจน้อยกว่าผู้ใหญ่ เด็กจะต้องให้ความเคารพ เชื่อฟังและปฏิบัติตามที่ผู้ใหญ่ สั่งสอน ผู้ใหญ่มีสิทธิที่จะสั่งให้เด็กปฏิบัติตามสิ่งที่ตนต้องการได้ ในขณะที่เด็กทำได้เพียงขอร้องให้ ผู้บูรณากระทำตามสิ่งที่ตนเองต้องการ การสื่ออุดมการณ์เช่นนี้จึงเป็นการสื่อความคิดที่จัดลำดับให้ ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าเด็ก ไปยังผู้อ่าน

อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชายก็เป็นอุดมการณ์หนึ่งที่อาจส่งผลต่อ การกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคมไปยังผู้อ่าน ดังจะเห็นว่า อุดมการณ์นี้ได้สื่อ ความคิดให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้ชายเป็นเพศที่มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองและหาเลี้ยงครอบครัว ในขณะที่ ผู้หญิงมีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรและดูแลความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ของสมาชิกในครอบครัว ผู้ชายมีพื้นที่อยู่ ในที่สาธารณะ ในขณะที่ผู้หญิงมีพื้นที่จำกัดอยู่เฉพาะในบริเวณบ้าน ความคิดดังกล่าวนี้จึงอาจผลต่อ การปฏิบัติระหว่างกันของผู้หญิงและผู้ชาย ว่าเพศใดมีบทบาทหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่ออีกเพศหนึ่ง อย่างไร ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมตาม สถานภาพด้านเพศสภาพนั่นเอง

อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอุดมการณ์อีกชุดความคิดหนึ่งที่สื่อให้เห็น ถึงการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคมระหว่างพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ กับประชาชน ดังจะเห็นว่า อุดมการณ์นี้ได้สื่อภาพให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์นั้นทรงเป็นผู้ปกครอง ที่มีความเสียดุล ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ทรงเป็นที่ เคารพรักของประชาชน พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์จึงทรงเป็นบุคคลที่มีสถานภาพสูง กว่าสามัญชนทั่วไป

อุดมการณ์รัฐกับประชาชนที่ดัวบทหนังสือเรียนสื่อ ไปสู่ผู้อ่านนั้น ก็ได้แสดงให้เห็น เห็นว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลช่วยเหลือประชาชนและเป็นที่เคารพของประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐจึงเป็นผู้ที่มีสถานภาพที่สูงกว่าประชาชนทั่วไป เช่นเดียวกับครูที่ดัวบทหนังสือ เรียนสื่อให้เห็นว่า เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์ นอกจากนี้ยังเป็น

เคารพรักของนักเรียน ความคิดเหล่านี้จึงเป็นการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ไปยังผู้อ่าน

นอกจากนี้ อุดมการณ์ผู้ชรา ผู้พิการและคนจนนั้นก็ได้อธิบายความคิดที่แสดงให้เห็นว่า บุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลที่ต้องการความช่วยเหลือของผู้อื่นในสังคมซึ่งเป็นการสื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนปกติและผู้มีฐานะกับผู้ชรา ผู้พิการและคนจนในลักษณะของการเป็นผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์

จากการสื่อความคิดเกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในลักษณะของกลุ่มความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันดังกล่าว ได้แก่ เด็กกับผู้ใหญ่ ผู้หญิงกับผู้ชาย พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ กับสามัญชน เจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน คนชรา กับคนไม่ชรา ผู้พิการกับคนปกติ และคนจนกับผู้มีฐานะนั้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า อุดมการณ์ต่างๆ ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านนั้น อาจส่งผลต่อความคิดเกี่ยวกับแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคมของผู้อ่านที่กำหนดให้บุคคลในคู่ความสัมพันธ์ต่างๆ นั้นปฏิบัติต่อกันเช่นไร ซึ่งอาจนำไปสู่การแสดงออกทางสังคมของผู้อ่านและความคิดอันมีผลต่อการจัดระเบียบของสังคมในที่สุด

สรุป

การศึกษาในบทนี้ ส่วนแรกผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร โดยได้ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นว่า ความคิดใดเป็นความคิดที่ปรากฏในหนังสือเรียนทุกหลักสูตรอย่างต่อเนื่องและความคิดใดเป็นความคิดที่ปรากฏเพียงบางหลักสูตร ผลการศึกษาในส่วนนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของอุดมการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียน

ส่วนถัดมา เป็นการศึกษาในระดับวิปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) โดยศึกษาตามกรอบการวิเคราะห์ชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสารของไฮล์ม (Hymes, 1974) เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการผลิตและกระจายตัวบท และกระบวนการบริโภคและตีความตัวบท ผลการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นโดยการควบคุมดูแลของรัฐ มีผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่างๆ

เป็นผู้เรียบเรียง และมีครูซึ่งเป็นผู้ที่สังคมให้ความเชื่อถือเป็นผู้ถ่ายทอดไปยังผู้อ่าน หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่มีสังคมยอมรับและเชื่อว่าสิ่งที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่มีอำนาจเหนือกว่าผู้อ่าน อุดมการณ์ต่างๆ ที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนจึงสามารถส่งผลต่อผู้อ่านได้มากขึ้นด้วยเช่นกัน ประกอบกับการที่หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ใช้ในการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งรัฐกำหนดให้ประชาชนทุกคนต้องได้รับการศึกษาในระดับนี้ หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่ผู้เข้าศึกษาระดับนี้ทุกคนจำเป็นต้องใช้ และด้วยเหตุนี้ หนังสือเรียนผลิตขึ้นในลักษณะของสื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือเรียนจึงสามารถผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการที่มีมากนั้น ได้อย่างไม่จำกัด ทำให้หนังสือเรียนกลายเป็นวาทกรรมที่แพร่กระจายเข้าถึงคนในสังคมได้อย่างกว้างขวาง

ส่วนสุดท้าย เป็นการศึกษาในระดับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural practice) โดยได้กล่าวถึงผลของการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนที่มีต่อสังคม และอิทธิพลของสังคมที่มีต่อการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียน ผลการศึกษาพบว่า การสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนนั้นมีผลจากความคิด ความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในสังคม อันได้แก่ ความคิดเรื่องความอาวุโส ความคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ ความคิดทางพระพุทธศาสนา ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ รวมถึงแนวคิดหรือนโยบายที่รัฐให้ความสำคัญที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในและยุคสมัย ขณะเดียวกันการอุดมการณ์ในหนังสือเรียนเหล่านี้ก็มีผลต่อสังคมในด้านต่างๆ ด้าน ได้แก่ การนิยามความหมายของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคม การนำเสนอภาพอุดมคติของบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ในสังคม และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคมด้วยเช่นกัน

ผลการศึกษาในบทนี้แสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ต่างๆ ที่ตัวบทหนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านผ่านกลวิธีทางภาษาที่หลากหลายนั้นมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับบริบทที่รายล้อมตัวบทหนังสือเรียน กล่าวคือ เนื่องจากหนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นในบริบทสังคมไทย โดยอยู่ในการควบคุมดูแลของหน่วยงานภาครัฐจึงทำให้แนวนโยบายต่างๆ ของรัฐ รวมถึงความคิด ความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมไทย อันได้แก่ ความคิดเรื่องความอาวุโส ความคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ ความคิดทางพระพุทธศาสนา ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ สามารถเข้าไปมีอิทธิพลต่อการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ

ภายในตัวบทหนังสือเรียน ประกอบกับการที่หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งรัฐกำหนดให้เด็กทุกคนต้องเข้ารับการศึกษาและมีลักษณะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ นักเรียนในระบบการศึกษาของรัฐทั่วประเทศที่จำเป็นต้องใช้หนังสือเรียนนั้นสามารถเข้าถึงหนังสือเรียนได้อย่างสะดวก อุดมการณ์ต่างๆ ในตัวบทหนังสือเรียนจึงสามารถแพร่กระจายไปสู่สังคมในวงกว้างได้ ขณะเดียวกัน เมื่อนักเรียนใช้หนังสือเรียนซึ่งได้รับการรับรองจากรัฐ โดยมีครูเป็นผู้ถ่ายทอด นักเรียนจึงยอมรับและเชื่อถือว่า สารต่างๆ ในหนังสือเรียนเป็นความรู้ที่มีความถูกต้องและเหมาะสม อุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนนั้นจึงเป็นที่ยอมรับของผู้อ่านตามไปด้วย อุดมการณ์เหล่านี้จึงนำมามีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อของผู้เรียนทั้งในด้านความคิดเกี่ยวกับการนิยามความหมายของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคม ภาพแทนของบุคคลและสิ่งต่างๆ ในสังคม และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคมของผู้อ่านด้วยเช่นกัน

บทที่ ๖

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๖.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้เลือกศึกษาวิเคราะห์หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาซึ่งรัฐเป็นผู้ควบคุมการผลิต เนื่องจากเห็นว่า หนังสือเรียนนั้นมิได้เป็นเพียงเอกสารทางวิชาการแต่ยังเป็นสารทางอุดมการณ์ที่มุ่งถ่ายทอดค่านิยมและความเชื่อต่างๆ ของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าไปสู่ผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าในสังคม อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ผู้เข้าศึกษาในระบบการศึกษาของรัฐจำเป็นต้องใช้อุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนจึงสามารถถ่ายทอดและส่งผลกระทบต่อสังคมได้ในวงกว้าง

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ ๒ ประการ คือ ๑) ศึกษาอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔ ตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางภาษาศาสตร์ (linguistically-oriented CDA) และใช้กรอบมิติทั้งสามของวาทกรรมของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ และ ๒) ศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาของแต่ละหลักสูตรดังกล่าว ทั้งนี้ผู้วิจัยมีสมมติฐานในการวิจัย ๒ ประการ ได้แก่ ๑) อุดมการณ์บางชุดในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาเป็นอุดมการณ์ที่ผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร เช่น ความรักชาติ ความเคารพผู้อาวุโส และการให้ความสำคัญแก่เพศชาย แต่อุดมการณ์บางชุดปรากฏเฉพาะบางหลักสูตรเท่านั้น เช่น ความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และ ๒) กลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์ดังกล่าวมีหลายกลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้รูปประโยคบางชนิด การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน การใช้อุปลักษณ์ การใช้สหพ และการลำดับเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยบรรลุลักษณะที่ ๒ ประการดังกล่าว พบว่าผลการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยทั้ง ๒ ประการ โดยมีผลการศึกษที่สำคัญ ๓ ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๖.๑.๑ กลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบว่า กลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์ต่างๆ นั้นมีทั้งสิ้น ๑๕ กลวิธีใหญ่ ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การอ้างถึง การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยโครงสร้างประโยค การซ้ำกระบวนประโยค การใช้กลวิธีทางวาทศิลป์ การใช้วัจนกรรม การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน การใช้เสียงที่หลากหลาย การกำหนดกรอบการตีความ การลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง การบรรยายภาพไว้คู่กัน การสร้างให้กลายเป็นตัวตลกในเรื่อง และการใช้ส่วนประกอบของตัวบทหนังสือเรียน

กลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์ดังกล่าวประกอบด้วยกลวิธีย่อยและใช้ในการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ แตกต่างกันไป ดังตารางต่อไปนี้

ผลการศึกษากลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์ในฉบับทหนังสือเรียนดังกล่าว พบว่า กลวิธีทางภาษาที่มักใช้ในการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ในหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยโครงสร้างประโยค การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน และการใช้เสียงที่หลากหลาย

ผลการศึกษาดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนมีการใช้กลวิธีทางภาษาที่หลากหลาย ทั้งในระดับการเลือกใช้คำศัพท์ การเรียบเรียงประโยค การสื่อความหมายทั้งในระดับอรรถศาสตร์ และวัจนปฏิบัติศาสตร์ รวมถึงกลวิธีทางปริจเฉท ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานของงานวิจัยนี้

๖.๑.๒ อุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียน

ผลการศึกษาอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรพบอุดมการณ์ที่หนังสือเรียนดังกล่าวสื่อไปยังผู้อ่านทั้งสิ้น ๑๐ ชุดความคิด ความคิดย่อยของแต่ละอุดมการณ์ปรากฏในฉบับทหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตรแตกต่างกันดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๖.๒ สรุปผลการศึกษาอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียน

อุดมการณ์และความคิดในตัวบทหนังสือเรียน	หลักสูตรที่ปรากฏ			
	๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
๑) อุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนทุกเล่มของทุกหลักสูตร				
๑.๑) อุดมการณ์เด็ก				
๑.๑.๑) อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ดี				
- เด็กดีคือ สมาชิกที่ดีของสังคมและพลเมืองดีของชาติ	✓	✓	✓	✓
- เด็กดีเป็นผู้ที่มีคุณค่า ส่วนเด็กไม่ดีเป็นผู้ที่ไร้คุณค่า	✓	✓	✓	✓
- ลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดีเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ส่วนลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ	✓	✓	✓	✓
๑.๑.๒) อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่				
- เด็กแตกต่างจากผู้ใหญ่	✓	✓	✓	✓
- เด็กคือ ผู้ด้อยประสบการณ์ อ่อนแอ และเกียจคร้าน ส่วนผู้ใหญ่คือ ผู้มีประสบการณ์ เข้มแข็ง และมีเมตตาต่อเด็ก	✓	✓	✓	✓
- เด็กมีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่	✓	✓	✓	✓
- เด็กที่สามารถกระทำประโยชน์เพื่อผู้ใหญ่ได้เช่นกัน	-	✓	✓	✓
๑.๒) อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย				
- ผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชาย	✓	✓	✓	✓
- ผู้หญิงคือ “แม่” และ “แม่บ้าน” ส่วนผู้ชาย คือ ผู้ปกป้องและหาเลี้ยงครอบครัว	✓	✓	✓	✓
- ผู้หญิงค้อยกว่าผู้ชาย	✓	✓	✓	✓
- ผู้ชายเป็นผู้ทำงานบ้าน	-	✓	✓	✓
- ผู้หญิงเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว	-	-	✓	✓

อุดมการณ์และความคิดในตัวบทหนังสือเรียน	หลักสูตรที่ปรากฏ			
	๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
๒) อุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนบางฉบับ				
๒.๑) อุดมการณ์ประเทศไทย				
- ประเทศไทย คือ ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและสงบร่มเย็น	√	√	√	√
- สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเป็นสิ่งดีและมีคุณค่า	√	√	√	√
- ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งล้ำสมัยและไร้คุณค่า	-	-	√	√
๒.๒) อุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์				
- พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้มีคุณสมบัติ ที่น่ายกย่อง	√	√	√	√
- พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้มีบุญบารมี	√	√	√	√
- พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ปกครองที่เสียสละและมีความเมตตา	√	√	√	√
- พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ที่คนไทยให้ความเคารพรัก	√	√	√	√
๒.๓) อุดมการณ์รัฐกับประชาชน				
- รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนได้อย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ	√	√	√	√
- เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นมิตรที่ดีของประชาชน	-	√	-	√
- ประชาชนเห็นว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาชน	-	√	-	-
๒.๔) อุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบท				
- ชนบทเป็นสถานที่ที่มีความสุขสบาย	√	√	√	√
- คนชนบทเป็นผู้ดีด้อยกว่าคนเมืองและไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เจริญแล้วได้	√	√	√	√
- เมืองเป็นสถานที่ที่มีความเจริญและสะดวกสบายแต่มีความวุ่นวาย	-	√	√	√

อุดมการณ์และความคิดในตัวบทหนังสือเรียน	หลักสูตรที่ปรากฏ			
	๒๕๐๓	๒๕๒๐	๒๕๓๓	๒๕๔๔
- คนเมืองเป็นผู้ที่เร่ร่อนและสนใจแต่ตนเอง	-	√	-	√
- ชนบทเป็นสถานที่ที่ยังไม่พัฒนาจึงคือความเจริญ	-	-	√	-
- คนชนบทใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและเป็นมิตร	-	√	-	√
- คนชนบทเป็นผู้อดอยาก แร้นแค้น	-	-	√	√
๒.๕) อุดมการณ์ครูและศิษย์				
- ครูคือผู้อบรม สั่งสอนที่ดี	√	√	√	√
- ครูเป็นที่รักและเคารพของศิษย์	√	√	√	√
๒.๖) อุดมการณ์คนชายขอบในสังคมไทย				
๒.๖.๑) อุดมการณ์ผู้ชรา				
- ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม	√	√	√	√
- ผู้ชราเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล	-	√	√	√
- ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง	-	-	√	√
- ผู้ชราเป็นผู้ที่มีความหดหู่	-	-	√	-
๒.๖.๒) อุดมการณ์ผู้พิการและเด็กพิเศษ				
- ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างยากลำบาก	-	√	√	√
- ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น	-	√	√	√
- มีคนในสังคมมองว่าผู้พิการเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่ดี เนื่องมาจากรูปลักษณ์ภายนอก	-	√	-	-
- ผู้พิการและเด็กพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป	-	-	-	√
- ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นที่คนในสังคมละเลยและไม่ให้ความสำคัญ	-	-	-	√
๒.๖.๓) อุดมการณ์คนจน				
- คนจนเป็นผู้ที่สถานภาพทางสังคมต่ำ	-	√	-	√
- คนจนเป็นผู้อดคัด ขัดสนและต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น	-	√	-	-
๒.๖.๔) อุดมการณ์ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย				
- ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยคือผู้อื่น	√	√	√	-

อุดมการณ์และความคิดในตัวบทหนังสือเรียน	หลักสูตรที่ปรากฏ			
	๒๕๐๓	๒๕๒๑	๒๕๓๓	๒๕๔๔
๒.๕) อุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน				
- “จอม” เป็นผู้ที่ชั่วร้าย	-	√	√	-
- “พม่า” เป็นผู้ทำลาย “ไทย”	-	-	√	-
- “มอญ” เป็นชาติพันธุ์ที่รุ่งเรืองและเป็นมิตรกับ “ไทย”	-	-	-	√
๒.๑๐) อุดมการณ์ประชาธิปไตย				
- ประชาธิปไตยเป็นระบอบที่มีคุณค่า	√	√	-	√

ผลการศึกษาอุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในตัวบทหนังสือเรียนข้างต้นแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนนั้นสามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ กลุ่มตามการปรากฏดังนี้

๑) อุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร ประกอบด้วยความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ ดังนี้

อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดี ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า เด็กดีคือสมาชิกที่ดีของสังคมและพลเมืองดีของชาติ เด็กดีเป็นผู้ที่มีคุณค่า ส่วนเด็กไม่ดีเป็นผู้ที่ไร้คุณค่า และลักษณะและพฤติกรรมของเด็กดีเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ส่วนลักษณะและพฤติกรรมของเด็กไม่ดีเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ

อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า เด็กแตกต่างจากผู้ใหญ่ เด็กคือผู้ด้อยประสบการณ์ อ่อนแอ และเกียจคร้าน ส่วนผู้ใหญ่คือ ผู้มีประสบการณ์ เข้มแข็ง และมีเมตตาต่อเด็ก และเด็กมีอำนาจและสถานภาพต่ำกว่าผู้ใหญ่

อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า ผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชาย ผู้หญิงคือ “แม่” และ “แม่บ้าน” ส่วนผู้ชาย คือ ผู้ปกป้องและหาเลี้ยงครอบครัว และผู้หญิงค้อยกว่าผู้ชาย

อุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทย ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า ประเทศไทย คือ ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรืองและสงบร่มเย็น และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเป็นสิ่งดีและมีคุณค่า

อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้มีคุณสมบัติที่นำยกย่อง พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้มีบุญบารมี พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ปกครองที่เสียสละและมีความเมตตา และพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงเป็นผู้ที่คนไทยให้ความเคารพรัก

อุดมการณ์เกี่ยวกับรัฐกับประชาชน ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งงานของตนได้อย่างสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ

อุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบท ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า ชนบทเป็นสถานที่ที่มีความสุขสบาย และคนชนบทเป็นผู้ดีอวกว่าคนเมืองและไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เจริญแล้วได้

อุดมการณ์เกี่ยวกับครูและศิษย์ ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า ครูคือผู้อบรม สั่งสอนที่ดี และครูเป็นที่รักและเคารพของศิษย์

อุดมการณ์เกี่ยวกับคนชายขอบในสังคมไทย ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายทรุดโทรม

๒) อุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนบางหลักสูตร ประกอบด้วยความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ ดังนี้

อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า เด็กที่สามารถกระทำประโยชน์เพื่อผู้ใหญ่ได้เช่นกัน

อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า ผู้ชายเป็นผู้ทำงานบ้าน และผู้หญิงเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว

อุดมการณ์เกี่ยวกับประเทศไทย ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็น
สิ่งล้ำสมัยและไร้คุณค่า

อุดมการณ์เกี่ยวกับรัฐกับประชาชน ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นมิตรที่ดี
ของประชาชน และประชาชนเห็นว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นที่เคารพ
ของประชาชน

อุดมการณ์เกี่ยวกับเมืองและชนบท ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า เมืองเป็นสถานที่ที่มี
ความเจริญและสะดวกสบายแต่มีความวุ่นวาย คนเมืองเป็นผู้ที่เร่งรีบและสนใจแต่ตนเอง ชนบทเป็น
สถานที่ที่ยังไม่พัฒนาจึงดี้อยความเจริญ คนชนบทใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและเป็นมิตรคนชนบทเป็น
ผู้อดอยาก แร้นแค้น

อุดมการณ์คนชายขอบในสังคมไทย ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า ผู้ชราเป็นผู้ที่ต้องได้รับ
การดูแล ผู้ชราเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง ผู้ชราเป็นผู้ที่มีความหดหู่ ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ใช้
ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างยากลำบาก ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น
มีคนในสังคมมองว่าผู้พิการเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่ดีเนื่องมาจากรูปลักษณ์ภายนอก ผู้พิการและเด็กพิเศษ
แตกต่างจากคนทั่วไป ผู้พิการและเด็กพิเศษเป็นผู้ที่คนในสังคมละเลยและไม่ให้ความสำคัญ
คนจนเป็นผู้ที่สถานภาพทางสังคมต่ำ คนจนเป็นผู้ที่อดคัด ขัดสนและต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น
และชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยคือผู้อื่น

อุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ความคิดย่อยที่สื่อว่า “ขอม” เป็นผู้ที่ชั่วร้าย
“พม่า” เป็นผู้ทำลาย “ไทย” และ “มอญ” เป็นชาติพันธุ์ที่รุ่งเรืองและเป็นมิตรกับ “ไทย”

อุดมการณ์ประชาธิปไตย ที่สื่อให้เห็นว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบที่มีคุณค่า

ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์บางชุดที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือ
เรียนเป็นอุดมการณ์ที่ผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร แต่อุดมการณ์บางชุดปรากฏ
เฉพาะบางหลักสูตรเท่านั้น ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของงานวิจัยนี้

๖.๑.๓ ความสัมพันธ์ของอุดมการณ์ วิธีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม

นอกจากการศึกษาอุดมการณ์และกลวิธีที่สื่ออุดมการณ์เหล่านั้นในตัวบทหนังสือเรียนแล้ว งานวิจัยนี้ยังได้ศึกษาวิธีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) และ วิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural practice) ของวาทกรรมหนังสือเรียนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ในตัวบทกับปริบทคือ วิธีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมตามแนวการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) อีกด้วย

การศึกษาวิธีปฏิบัติทางวาทกรรมตามกรอบการวิเคราะห์ชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสารของไฮล์ม (Hymes, 1974) เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการผลิตและการกระจายตัวบทและกระบวนการบริโภคนิยมและตีความตัวบทหนังสือเรียน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการที่เอื้อต่อการสอดแทรกอุดมการณ์ไว้ในตัวบทและกระจายอุดมการณ์ไปยังผู้อ่าน ได้แก่

๑) หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นโดยการควบคุมดูแลของรัฐ มีผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่างๆ เป็นผู้เรียบเรียง และมีครูซึ่งเป็นผู้ที่สังคมไทยให้ความเคารพและเชื่อถือเป็นผู้ถ่ายทอดไปยังผู้อ่าน ประกอบกับการที่หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้สอนความรู้ต่างๆ แก่นักเรียน หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่คนในสังคมไทยยอมรับและเชื่อว่าสิ่งที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่มีอำนาจเหนือกว่าผู้อ่าน ผู้อ่านจึงพร้อมที่จะเชื่อและยอมรับอุดมการณ์ต่างๆ ที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนโดยมิได้คิดต่อต้านหรือโต้แย้ง

๒) หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ได้รับการรับรองให้ใช้ในระบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐ ซึ่งทุกคนจำเป็นต้องเข้ารับการศึกษาในระดับนี้ตามที่รัฐกำหนด เด็กทุกคนที่เข้ารับการศึกษา จึงจำเป็นต้องใช้หนังสือเรียนเหล่านี้ในการเรียน หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่สามารถเข้าถึงคนกลุ่มต่างๆ ของประเทศได้อย่างไม่จำกัด ประกอบกับการเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือ

เรียนจึงสามารถผลิตซ้ำได้อย่างไม่จำกัดตามความต้องการของผู้อ่าน ส่งผลให้อุดมการณ์ต่างๆ ในหนังสือเรียนนั้นสามารถกระจายไปสู่ผู้อ่านทั่วประเทศได้ในวงกว้าง

๓) เนื่องจากหนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองหลักสูตรการศึกษาที่รัฐเป็นผู้กำหนด โดยมีรัฐเป็นผู้ควบคุมดูแลการผลิต รัฐจึงสามารถถ่ายทอดแนวคิดหรือนโยบาย บางประการ ไปสู่ประชาชนโดยใช้หนังสือเรียนเป็นสื่อได้

สำหรับการวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural practice) แสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ในหนังสือเรียนเหล่านี้ก็มีส่วนสัมพันธ์กับความคิด ความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในสังคม คือ ความคิดเรื่องความอาวุโส ความคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ ความคิดทางพระพุทธศาสนา ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ รวมถึงแนวคิดหรือนโยบายที่รัฐให้ความสำคัญ ขณะเดียวกันการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนนั้นก็มิอิทธิพลต่อสังคมใน ๓ ด้าน ได้แก่ การนิยามความหมายของของสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคม การนำเสนอภาพอุดมคติของบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ในสังคม และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคม ในแง่หนึ่งผลของการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนดังกล่าวเป็นการเตรียมเด็กให้เป็นสมาชิกที่ดีแก่สังคม แต่ในอีกแง่หนึ่ง ผลการสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนดังกล่าวก็อาจเอื้อประ โยชน์ต่อรัฐและผู้มีอำนาจในสังคมบางกลุ่มในการจัดการควบคุมหรือปกครองคนในสังคมด้วยเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากระบบความคิด ความเชื่อต่างๆ ในสังคมไทยและขณะเดียวกันก็ผลิตซ้ำ ตอกย้ำหรือสื่อความคิด ความเชื่อต่างๆ กลับไปสู่ผู้อ่านและสังคมโดยรวมด้วยเช่นกัน หนังสือเรียนจึงมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเอกสารทางวิชาการที่ใช้เพื่อประกอบการเรียนการสอนในชั้นเรียนตามที่หลักสูตรกำหนดเท่านั้น แต่หนังสือเรียนยังทำหน้าที่เป็นสารทางอุดมการณ์ที่ตอกย้ำหรือสื่อความคิดต่างๆ ที่มีผลต่อทัศนคติและการแสดงออกทางสังคมของคนในสังคมไทยด้วยเช่นกัน

อุดมการณ์ที่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลังการใช้ภาษาที่ปรากฏในวาทกรรมหนังสือเรียนซึ่งเป็นวาทกรรมที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งประเภทหนึ่งในสังคมไทยนั้น ในด้านบวก อุดมการณ์เหล่านี้ช่วยเตรียมเด็กให้เป็น “สมาชิกที่ดี” ของสังคม แต่อีกด้านหนึ่ง อุดมการณ์เหล่านี้ก็สะท้อนความไม่เท่าเทียมกันของบุคคลในสังคม รวมถึงภาพที่ไม่เป็นกลางของบุคคลและสิ่งต่างๆ ไปสู่เด็กด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงหวังว่า งานวิจัยนี้จะช่วยสร้างความตระหนักผู้ถึงอุดมการณ์ที่แฝงเร้นอยู่ในหนังสือเรียนดังกล่าว ซึ่งอาจนำไปสู่การทำความเข้าใจความเป็นไปของสังคมไทย และอาจช่วยแก้ไขหรือลดปัญหาในสังคมอันอาจเกิดจากการสื่ออุดมการณ์เหล่านั้นได้ในที่สุด นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังว่า งานวิจัยนี้จะช่วยเป็นแนวทางในการสร้างหนังสือเรียนฉบับต่อไป เพื่อให้เป็นวาทกรรมที่สื่ออุดมการณ์อย่างเป็นกลางมากขึ้น อันอาจนำไปสู่ความมั่นคงของสังคมไทยอีกประการหนึ่งด้วย

๖.๒ อภิปรายผลการศึกษา

๖.๒.๑ จากการศึกษางานวิจัยต่างๆ ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสื่ออุดมการณ์และความคิดต่างๆ ไปสู่ผู้อ่านผ่านหนังสือเรียนทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมถึงทั้งที่ศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และศึกษาตามแนวทางการศึกษาอื่น พบว่า งานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนนั้นเป็นสารที่สื่ออุดมการณ์และความคิดต่างๆ ไปสู่ผู้อ่าน ๕ ประการ ได้แก่

๑) อุดมการณ์ทางการเมือง เช่น งานวิจัยของ หลิว (Liu, 2005) โอทีซา (Ote iza, 2003) ปินโต (Pinto, 2004) นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๓๘) รังสิมา โฆสิตังกูร (๒๕๓๕) ลักษณ์า ปันวิชัย (๒๕๔๒) วัชรินทร์ มัสเจริญ (๒๕๓๓) และ สุมินทร์ จุฑาทงกูร (๒๕๒๕)

๒) ความคิดทางคุณธรรมจริยธรรม เช่น งานวิจัยของนิตยา มณีศรี (๒๕๓๑) พิมเสน บัวระภา (๒๕๓๑) พิสมร วัฒนพานิช (๒๕๒๕) และสถิตย์ แดงเกษม (๒๕๔๘)

๓) อุดมการณ์เกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางเพศ ได้แก่ งานวิจัยของบรินเดิลและอาร์นีออต (Brindle and Arnot, 1999) ริฟกิน (Rifkin, 1998) นิสา ชูโต และคณะ (๒๕๓๘) และ สรัญญา เอกธรรมสุทธิ (๒๕๔๕)

๔) อุดมการณ์เกี่ยวกับชนชาติหรือชาติพันธุ์ของประเทศเพื่อบ้าน ได้แก่ มัทนียา พงศ์สุวรรณ (๒๕๔๗) วารุณี โอสถารมย์ (๒๕๔๔) และสุนทร ชูตินทรานนท์ และคณะ (๒๕๕๒)

๕) อุดมการณ์เกี่ยวกับภาษา ได้แก่ งานวิจัยของเด ลอส เฮอร์อส (De Los Heros, 2009)

สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยทั้ง ๔ หลักสูตรนั้น มีการถ่ายทอดอุดมการณ์บางประการที่คล้ายคลึงกับที่พบในงานวิจัยก่อนหน้านี้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีอุดมการณ์บางประการที่แตกต่างออกไป อุดมการณ์ที่คล้ายคลึงกับงานวิจัยก่อนหน้านี้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นอุดมการณ์ที่มีลักษณะร่วมกับหนังสือเรียนอื่น ได้แก่

๑) การถ่ายทอดความคิดทางการเมือง เช่น การปลุกฝังความรักชาติ การมีเจตคติที่ดีต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข การเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ รวมถึงการสื่อภาพของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเอื้อต่อการทำงานของรัฐบาลและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

๒) การปลุกฝังคุณธรรมจริยธรรมต่างๆ ที่สังคมต้องการซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในการสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดี

๓) การสื่อภาพของผู้หญิงและผู้ชายในมุมมองที่จำกัด และแบ่งแยกผู้หญิงออกจากผู้ชาย

๔) การสื่อภาพของชาติพันธุ์ของประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ ขอม พม่าและมอญด้วยมุมมองที่จำกัดซึ่งอาจก่อให้เกิดทัศนคติที่ดีหรือไม่ดีบางประการแก่ชาติพันธุ์เหล่านั้น

๕) การสื่อความคิดให้เห็นว่าภาษาไทยเป็นสมบัติของชาติที่ทรงคุณค่าไปยังผู้อ่าน

ส่วนอุดมการณ์ที่แตกต่างไปจากอุดมการณ์ที่พบในหนังสือเรียน ซึ่งมีผู้วิจัยมาก่อนหน้านี้ ได้แก่

๑) การสื่อความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ซึ่งสื่อให้เห็นภาพแทนของเด็กและผู้ใหญ่ รวมถึงสถานภาพและอำนาจระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ในสังคมไทย

๒) การสื่อภาพของคนเมืองและคนชนบทที่ทำให้เห็นถึงความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มบุคคลทั้งสอง โดยคนชนบทเป็นผู้ที่ถูกมองว่าด้อยกว่าคนเมือง

๓) การสื่อภาพแทนของคนชายขอบในสังคม ได้แก่ ผู้ชรา ผู้พิการ และคนจนไปยังผู้อ่าน

ด้วยเหตุนี้ ผลการวิจัยนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่า หนังสือเรียนนั้นมีได้เป็นเพียงเอกสารทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังเป็นวาทกรรมที่สื่อความคิด ความเชื่อต่างๆ เพื่อประกอบสร้าง “โลก” ในการรับรู้ของเด็กซึ่งเป็นผู้ใช้หนังสือเรียนเหล่านี้

๖.๒.๒ เมื่อได้พิจารณาเปรียบเทียบอุดมการณ์และความคิดต่างๆ ที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรและจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนรายวิชาภาษาไทยที่ระบุไว้ในหลักสูตรทั้ง ๔ หลักสูตร พบว่า ถึงแม้จะมีอุดมการณ์บางประการที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนรายวิชาภาษาไทยของทั้ง ๔ หลักสูตร เช่น อุดมการณ์เด็กดีและเด็กไม่ตี อุดมการณ์ประเทศไทย และอุดมการณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่กระนั้นก็พบว่า มีอุดมการณ์หลายประการที่มิได้ปรากฏหรือมิได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรและจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนรายวิชาภาษาไทย ได้แก่ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ อุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย อุดมการณ์รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ อุดมการณ์เมืองและชนบท อุดมการณ์ผู้ชรา อุดมการณ์ผู้พิการ อุดมการณ์คนจน อุดมการณ์ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย และอุดมการณ์ชาติพันธุ์ประเทศเพื่อนบ้าน

นอกจากนี้ หากพิจารณาอุดมการณ์ที่มิได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนจะเห็นว่า อุดมการณ์ที่หนังสือเรียนทุกเล่มของทุกหลักสูตรสื่อไปยังผู้อ่านซึ่งพบทั้งสิ้น ๓ อุดมการณ์นั้น มีถึง ๒ อุดมการณ์ที่มิได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร คือ อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ และอุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย ด้วยเหตุนี้ จึงแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรนั้นมีได้เพียงแต่สื่อความคิดและอุดมการณ์ต่างๆ เพื่อปลูกฝังคุณสมบัติต่างๆ ตามที่วัตถุประสงค์ของหลักสูตรและจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยกำหนดไว้เท่านั้น แต่ยังแฝงความคิดและอุดมการณ์อื่นที่มีผลต่อทัศนคติ การมองโลก รวมถึงการแสดงออกทางสังคมไปยังผู้เรียน โดยที่ผู้เรียนเองก็ไม่ทันรู้ลึกคิดว่ากำลังได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวจากหนังสือเรียน

๖.๒.๓ จากการศึกษาแผนการศึกษาแห่งชาติทั้ง ๓ ฉบับที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหลักสูตร ทั้ง ๔ หลักสูตร ได้แก่ ฉบับ พ.ศ.๒๕๐๓ ฉบับ พ.ศ.๒๕๒๑ และฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ พบว่า ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ.๒๕๒๑ และ ฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ นั้นมีการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีการความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียน หรือการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาความรู้และอาชีพของแต่ละคนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ (สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๐) แต่หากเปรียบเทียบความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติดังกล่าวกับผลการวิจัยครั้งนี้จะเห็นว่า ความคิดที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านผ่านกลวิธีทางภาษานั้นมิได้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติข้างต้นนัก กล่าวคือ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับการเชื่อฟังและการกระทำตาม เช่น เชื่อฟัง สอนง่าย หลาบจำ ทำตาม และปฏิบัติตาม เพื่อสื่อภาพของเด็กดีและภาพของเด็กไปยังผู้อ่าน โดยไม่พบคำศัพท์ที่กล่าวถึงการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียน จะพบก็แต่เพียงคำศัพท์ที่แสดงถึงความมีปฏิภาณไหวพริบเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า ลักษณะของเด็กและเด็กดีที่หนังสือเรียนสื่อไปยังผู้อ่านผ่านกลวิธีทางภาษานั้นเน้นคุณสมบัติของการเป็นผู้ที่เชื่อฟังและกระทำตามผู้ใหญ่มากกว่าการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ดังเช่นที่แผนการศึกษาแห่งชาติทั้ง ๒ ฉบับกำหนด

นอกจากนี้ ในด้านการส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือการศึกษาตลอดชีวิตนั้น พบว่า ตัวบทหนังสือเรียนมีการใช้กลวิธีทางภาษา โดยเฉพาะการเลือกใช้คำศัพท์ที่สื่อให้เห็นว่าการศึกษาและเรียนรู้นั้นเป็นลักษณะที่ปรากฏในการสื่อภาพของเด็ก ส่วนผู้ใหญ่ มีเพียงการสื่อภาพของผู้ชายเท่านั้นที่มีลักษณะด้านนี้ปรากฏให้เห็น ขณะที่ การสื่อภาพของผู้หญิงไม่มีลักษณะด้านการเรียนรู้ปรากฏอยู่เลย ผลการศึกษาดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนได้สื่อความคิดเกี่ยวกับการศึกษาและการเรียนรู้ให้ผู้อ่านเห็นว่า เป็นสิ่งที่จำกัดเฉพาะบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น การศึกษาและการเรียนรู้จึงมิได้ขยายไปสู่บุคคลทุกเพศ ทุกวัยหรือเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ดังเช่นความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติทั้ง ๒ ฉบับดังกล่าว

๖.๒.๔ จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ระดับชั้นของหนังสือเรียนนั้นมีผลต่อการเลือกใช้กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์และการสื่อความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ ไปยังผู้อ่านด้วยเช่น ดังนี้

๑) ด้านกลวิธีทางภาษา ผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนชั้นประถมช่วงต้นกับหนังสือเรียนระดับชั้นที่สูงขึ้นนั้นมีการเลือกใช้กลวิธีทางภาษาบางประการแตกต่างกัน ถึงแม้จะเป็นกลวิธีทางภาษาในกลุ่มเดียวกันและใช้เพื่อสื่ออุดมการณ์เดียวกันก็ตาม ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในการสื่ออุดมการณ์เด็กดีที่พบว่า หนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาช่วงต้น คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ – ๒ มักพบการใช้คำแสดงทัศนภาวะ “ต้อง” ซึ่งแสดงถึงการบังคับมากกว่าหนังสือเรียนระดับชั้นที่สูงขึ้น ในขณะที่หนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาที่สูงขึ้นมักใช้คำแสดงทัศนภาวะ “พึง” ซึ่งแสดงให้ผู้เรียนเห็นว่า สิ่งใดควรประพฤติมากกว่าหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาช่วงต้น หรือการใช้การซ้ำกระสวนประโยคนั้นเป็นกลวิธีที่พบเฉพาะหนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษา ปีที่ ๑ – ๒ เท่านั้น ส่วนการใช้กลวิธีทางวาทศิลป์ ได้แก่ การใช้อุปลักษณ์ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ และการใช้คำขวัญนั้นเป็นกลวิธีทางภาษาที่มักพบในหนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ เป็นต้น ความแตกต่างด้านกลวิธีทางภาษาในตัวของหนังสือเรียนที่ต่างระดับชั้นกันดังกล่าวอาจเป็นผลมาจากความสามารถในการเรียนของผู้เรียนที่อยู่ในช่วงอายุที่ต่างกัน ผู้เรียนเรียงหนังสือเรียนจึงเลือกใช้กลวิธีทางภาษาที่แตกต่างกันเพื่อสื่ออุดมการณ์ไปสู่ผู้เรียนที่ต่างระดับชั้นกันดังกล่าว

๒) ด้านการสื่อความคิดย่อยของอุดมการณ์ต่างๆ ผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษาช่วงต้นกับหนังสือเรียนในระดับที่สูงขึ้นมีการสื่อความคิดย่อยของบางอุดมการณ์แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากการสื่อความคิดย่อยของอุดมการณ์เด็ก คือ “เด็กเป็นผู้ที่สามารถกระทำประโยชน์เพื่อผู้ใหญ่ได้” ซึ่งพบในหนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ – ๖ หากพิจารณาการสื่อความคิดย่อยดังกล่าวจะเห็นว่า เป็นการสื่อภาพของเด็กที่สอดคล้องกับวัยของผู้เรียนที่เติบโตพอที่จะช่วยผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองทำงานอื่นมากขึ้น รวมถึงการสื่อความคิดย่อยของอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย คือ “ผู้หญิงเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว” นั่นก็เป็นความคิดย่อยที่พบในหนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ – ๖ ซึ่งเป็นการสื่อภาพของผู้หญิงที่ต่างไปจากหนังสือเรียนในระดับชั้นที่ต่ำกว่าซึ่งมักเป็นภาพของผู้หญิงที่เป็น “แม่” หรือ “แม่บ้าน” ทั้งนี้อาจเป็น

เพราะผู้หญิงที่ผู้เรียนในระดับประถมศึกษาช่วงต้นๆ ใกล้เคียงคือ “แม่” ของตนเอง ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลเลี้ยงดูลูก ประกอบกับความสามารถในการเรียนรู้ของเด็กในระดับเริ่มเรียนที่อาจยังไม่สามารถเข้าใจบาทหน้าที่ของบุคคลต่างๆ ในสังคมที่มีความซับซ้อนได้มากนัก ด้วยเหตุนี้จึงอาจทำให้ผู้เรียนเรียงหนังสือเรียนเลือกที่จะไม่สื่อภาพของผู้หญิงที่เป็น “ผู้หาเลี้ยงครอบครัว” กับผู้เรียนที่มีอายุน้อย เนื่องจากอาจจะขัดกับการรับรู้ของผู้เรียนและอาจสร้างปัญหาในการเรียนรู้ของผู้เรียนก็เป็นได้

๖.๒.๕ จากการวิเคราะห์ข้อมูลหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตร เป็นที่น่าสังเกตว่า หนังสือเรียนทุกหลักสูตรพยายามสื่ออุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ เพื่อให้ผู้เรียนเห็นว่าเด็กเป็นบุคคลคนละกลุ่มกับผู้ใหญ่ รวมถึงมีลักษณะและพฤติกรรมหลายประการแตกต่างจากผู้ใหญ่ เช่น เด็กเป็นผู้ขาดวุฒิภาวะและประสบการณ์ ส่วนผู้ใหญ่เป็นผู้มีวุฒิภาวะและประสบการณ์ หรือเด็กเป็นผู้เกียจคร้าน สนใจแต่การเล่นสนุก ส่วนผู้ใหญ่เป็นผู้ที่เอาจริงเอาจังกับการงาน เป็นต้น แต่กระนั้น หากพิจารณาการใช้เสียงที่หลากหลายเพื่อสื่ออุดมการณ์ต่างๆ กลับพบว่า ถ้อยคำของเด็กและผู้ใหญ่ที่ถูกใช้เพื่อชักจูงผู้เรียนให้คล้อยตามอุดมการณ์ต่างๆ นั้นเป็นถ้อยคำที่มีความคิดไปในทำนองเดียวกัน เช่น การใช้เสียงของตัวละครเด็กและผู้ใหญ่เพื่อสื่อความคิดว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่มีความค่า หรือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีเมตตาต่อประชาชน เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า เด็กและผู้ใหญ่นั้นมีความคิดหลายประการคล้ายคลึงกัน ด้วยเหตุนี้ ภาพของเด็กและผู้ใหญ่ที่สื่อในอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่จึงขัดแย้งกับภาพของเด็กและผู้ใหญ่ที่สะท้อนผ่านการใช้กลวิธีการใช้เสียงที่หลากหลาย ความขัดแย้งกันดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ภาพของเด็กและผู้ใหญ่ที่มีความแตกต่างกันนั้นเป็นภาพที่หนังสือเรียนเลือกนำเสนอแก่ผู้เรียน

๖.๓ ข้อเสนอแนะ

๖.๓.๑ ระหว่างดำเนินการวิจัยนี้ ได้มีการผลิตและเผยแพร่หนังสือเรียนตามหลักสูตรการศึกษาแกนกลาง พ.ศ.๒๕๕๐ ขึ้น ซึ่งมีได้อยู่ในขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ จึงน่าสนใจว่า หนังสือเรียนชุดนี้มีการสื่ออุดมการณ์ใดซ้ำกับอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนทั้ง ๔ หลักสูตรในการศึกษานี้หรือไม่ หรือสื่ออุดมการณ์ใดที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เพื่อสร้างความตระหนักรู้ในการบริโภควาทกรรมชุดนี้

๖.๓.๒ เนื่องจากงานวิจัยนี้ใช้ข้อมูลหนังสือเรียนเฉพาะรายวิชาภาษาไทย แต่ในการเรียนของนักเรียนนั้นยังมีการใช้หนังสือเรียนรายวิชาอื่นๆ อีกเช่นกัน จึงน่าสนใจว่า หนังสือเรียนรายวิชาอื่นมี การสื่ออุดมการณ์ใดบ้าง สอดคล้องหรือขัดแย้งกับอุดมการณ์ที่สื่อผ่านหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยหรือไม่

๖.๓.๓ นอกจากหนังสือเรียนแล้ว ในกระบวนการเรียนการสอนยังมีการใช้วาทกรรมประเภทอื่นร่วมด้วย เช่น หนังสืออ่านนอกเวลา หนังสืออ่านเพิ่มเติมที่กำหนดให้นักเรียนอ่าน การสื่อสารระหว่างการเรียนการสอนของครูและนักเรียน รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือแบบเรียนสำเร็จรูปจึงน่าสนใจว่า วาทกรรมเหล่านี้สื่ออุดมการณ์ใดบ้าง ไปสู่ผู้เรียนและอุดมการณ์เหล่านั้น สอดคล้องกับที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียนหรือไม่ เพื่อแสดงให้เห็นว่า วาทกรรมที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอนนั้นสื่อหรือประกอบสร้างทัศนคติ รวมถึงการแสดงออกทางสังคม ประการใดบ้างสู่ผู้เรียน

๖.๓.๔ จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสังเกตพบว่า หนังสือเรียนต่างระดับชั้นกันนั้นมีการสื่ออุดมการณ์บางประการที่แตกต่างกันดังได้กล่าวถึงในการอภิปรายผลการศึกษาข้างต้น จึงน่าสนใจศึกษาเปรียบเทียบการสื่ออุดมการณ์ระหว่างหนังสือเรียนระดับชั้นต่างๆ ซึ่งอาจทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับอายุของผู้เรียนในรายละเอียดมากยิ่งขึ้น

๖.๓.๕ ผู้วิจัยเห็นว่า เด็กเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ วาทกรรมต่างๆ ที่ผลิตขึ้นสำหรับเด็กหรือเด็กเป็นผู้บริโภคนั้นจึงมีส่วนสำคัญยิ่งในการปลูกฝังทัศนคติต่างๆ ให้แก่เด็ก ด้วยเหตุนี้ จึงน่าสนใจว่า วาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับเด็กและยังไม่มีผู้สนใจศึกษาในประเด็นนี้ เช่น รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กนั้นสื่ออุดมการณ์ใดบ้างไปสู่เด็ก ซึ่งนอกจากจะได้รับความรู้ทางวาทกรรมแล้ว ยังเป็นการสร้างความตระหนักในการบริโภควาทกรรมเหล่านี้และนำไปสู่การแก้ไขหรือลดปัญหาทางสังคมต่างๆ ที่อาจเกิดตามมาได้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กฤษฎาภรณ์ หงส์ดามรงค์. ๒๕๔๓. **ปริเฉทเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์.** รายงานผลการวิจัยทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กฤษฎาภรณ์ หงส์ดามรงค์ และ ชีรนุช โชคสุวณิช. ๒๕๕๑. **วิจัยปฏิบัติการศาสตร์.** กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา กลั่นกลิ่น. ๒๕๒๕. **ความคิดเห็นเกี่ยวกับระบบอาวุโสของพยาบาลวิชาชีพในภาคเหนือ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาพยาบาลศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. ๒๕๒๑. **วรรณคดีวิจารณ์.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กอยลิน อันวาร์ และ สุกัลกษณ์ กาญจนขุนดี. ๒๕๔๗. **ไฟใต้ใครจุด?** กรุงเทพฯ: อินโดไชน่าพับลิชชิง. ๒๕๓๕. **ประมวลประวัติครู.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- โฆษิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. ๑๐ ปีของ “ชนบทไทย”. ใน ๑๐ ปี **ชนบทไทย.** หน้า ๑๓-๑๕. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จำเริญ วงษ์ชี่. ๒๕๔๒. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ห้วงเวลาของตัวละครเด็กในวรรณคดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยระดับชั้นประถมศึกษาและระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จินตนา ศรีตงกุล และคณะ. ๒๕๓๐. **กองศึกษาและเผยแพร่การพัฒนากับงานพัฒนาชนบท. ใน ๑๐ ปี ชนบทไทย.** หน้า ๑๖-๓๐. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จุฑาทิพ คล้ายทับทิม. ๒๕๕๐. **การเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ๒๕๔๓. **วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.

- ชนกพร พัวพัฒนกุล. ๒๕๔๘. **อุดมทรรศน์เกี่ยวกับ “เขมร” ในปริเฉทหนังสือพิมพ์ไทย: กรณีเหตุจลาจลสถานทูตไทยในกัมพูชา พ.ศ.๒๕๔๖.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. ๒๕๔๒. **หน้าที่ของอุปถัมภ์จากมุมมองของผู้พูดภาษาไทย.** วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ๑๖ (ธันวาคม): ๒๔๕-๒๖๘.
- ธรรมรักษา. ๒๕๓๕. **พระไตรปิฎก ฉบับสุภายิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๔ แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: สติ.
- ธรรมสภา. ๒๕๔๐. **พุทธศาสนสุภายิต ฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ธัญญรักษ์ มีนะนันท์. ๒๕๔๖. **ความพร้อมในการนำนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ: ศึกษากรณีสำนักงานส่งเสริมการเกษตรจังหวัดเชียงใหม่.** สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญรัตน์ จันทร์ปลั่ง. ๒๕๕๐. **การศึกษาวิวัฒนาการภารกิจทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสถาบันอุดมศึกษาไทย (พุทธศักราช ๒๔๕๕-๒๕๔๕).** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาอุดมศึกษา ภาควิชา นโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นพรัตน์ ตฤณชาติวิเศษย์. ๒๕๓๖. **การวิเคราะห์คำขวัญในฐานะกลไกการสร้างอุดมการณ์ของรัฐในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม (๒๔๘๑ - ๒๔๘๗).** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นววรรณ พันธุมเมธา. ๒๕๔๗. **คลังคำ.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- นววรรณ พันธุมเมธา. ๒๕๕๑. **ไวยากรณ์ไทย.** กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นววรรณ พันธุมเมธา ปราณี กุลละวณิชย์ และเพ็ชรศิริ วงศ์วิภานนท์. ๒๕๒๖. **คำขวัญในภาษาไทย: รายงานผลการวิจัย.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิตยา มณีศรี. ๒๕๓๑. **การวิเคราะห์คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ๒๕๓๘. **ชาติไทยและเมืองไทยในแบบเรียนประถมศึกษา. ใน ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์.** หน้า ๔๕-๗๕. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิตยา ชูโต และคณะ. ๒๕๓๘. **การประเมินหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนเชิงถ่ายทอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทชายหญิง.** ม.ป.ท.: คณะอนุกรรมการการศึกษา อาชีพ และวัฒนธรรม คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักรายการรัฐมนตรี.

นุชจรี ใจเก่ง. ๒๕๕๑. ระลึกชาติใจแบบเรียนภาษาไทย. อ่าน. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ก.ย.

บุคคลที่ทรงอิทธิพลที่สุดในโลก จัดอันดับโดยนิตยสารฟอร์บ [ออนไลน์]. ๒๕๕๔. แหล่งที่มา:

<http://www.oknation.net> [๒๒ มีนาคม ๒๕๕๕]

เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล. ๒๕๕๐. วิวัฒนาการแบบเรียนไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: โครงการ
เผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปวีณา วังมี. ๒๕๔๓. รัฐไทยกับการกล่อมเกลากองเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๕ –
๒๔๘๗. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิยากร หวังมหาพร. ๒๕๕๔. ผู้สูงอายุไทย: พัฒนาการเชิงนโยบายภาครัฐจากอดีตสู่ปัจจุบันและ
แนวโน้มในอนาคต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

เปรมา สัตยวุฒิพงศ์. ๒๕๕๒. รัฐนิยม: เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม. ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร
(บรรณาธิการ). ๑๐๐ เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย. หน้า ๒๕๑-๒๕๗.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พระธรรมปิฎก. ๒๕๔๖. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ:
เอส. อาร์. ฟรินด์ติ้ง แมส โปรดักส์.

พลเดช โตวิวัฒน์. ๒๕๒๑. วิเคราะห์นวนิยายเรื่องทางช้างเผือกกับหนังสือเรียนภาษาไทยชั้น
ประถมศึกษา หลักสูตรพุทธศักราช ๒๕๒๑ เชิงปฏิสัมพันธ์. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร.

พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง. ศูนย์ข้อมูลความรุนแรงต่อ เด็ก สตรี และ
ความรุนแรงในครอบครัว. นโยบายและแผนขจัดความรุนแรงต่อเด็กและสตรี [ออนไลน์].
๒๕๕๘. แหล่งที่มา: <http://www.violence.in.th/> [๒๒ มีนาคม ๒๕๕๕]

พัทธา สายหู. ๒๕๔๐. กลไกของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

พิมเสน บัวระภา. ๒๕๓๑. การศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยหลักสูตร
ประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- พิศมร วัฒนพานิช. ๒๕๒๘. การวิเคราะห์คำนิยมที่มีอยู่ในหนังสือเรียนภาษาไทยวิชาบังคับ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรศรา แซ่ก้วย. ๒๕๔๔. สถานะสตรีศึกษา: ชาตินิยมในสตรีศึกษาไทย รายงานความล้มเหลวในการทบทวนเอกสารสตรีศึกษาภาษาไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๔๒: รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภัทรา อังคนาวีศัลย์. ๒๕๔๘. การเมืองของการให้ความหมายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ในแบบเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการให้การยอมรับ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มติชน. เปิดกรรรายชื่อทำเนียบ ๕๑ นายกรัฐมนตรีหญิงทั่วโลก ที่มี ๒ ผู้นำดังถูกลอบสังหาร [ออนไลน์]. ๒๕๕๔. แหล่งที่มา: <http://www.matichon.co.th/> [๒๒ มีนาคม ๒๕๕๕]
- มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. สวนดุสิตโพล. ระดมสมอง “คนไทย” แก่ “ทุจริต คอร์รัปชัน” [ออนไลน์]. ๒๕๕๕. แหล่งที่มา: <http://www.dusitpoll.dusit.ac.th/> [๒๒ มีนาคม ๒๕๕๕]
- มัทนียา พงศ์สุวรรณ. ๒๕๔๗. การเสนอแนวทางการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยกับราชอาณาจักรกัมพูชา จากการวิเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ในหนังสือแบบเรียนวิชาสังคมศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาลินี วงษ์สิทธิ์. ๒๕๓๕. ทศนคติเกี่ยวกับผู้สูงอายุของคนหนุ่มสาวไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มูลนิธิโลกสีเขียว. ๒๕๓๗. สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย ปี ๒๕๓๗. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโลกสีเขียว.
- ระลึก ธานี. ๒๕๒๗. วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๐๓). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- รังสิมา โฆสิตังกูร. ๒๕๓๘. แนวคิดเรื่องหน้าที่พลเมืองในแบบเรียนประถมศึกษา (พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๕๓๗). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๒. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๕. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

ลักษณะ ปันวิชัย. ๒๕๔๒. อุดมการณ์รัฐของประเทศไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๖๔-๒๕๗๑: ไม่มี “ชาติของประชาชนไทย” ในแบบเรียน. ใน รัฐศาสตร์สาร, ๒๑: ๓.

วัชรินทร์ มีสเจริญ. ๒๕๓๑. แบบเรียนสังคมศึกษากับการกลมกลืนทางการเมืองไทยในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์: ศึกษากรณีความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วารุณี โอสถารมย์. ๒๕๔๔. แบบเรียนไทยกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เพื่อนบ้านของเรา” ภาพสะท้อนเจตนคติอุดมการณ์ชาตินิยมไทย. ใน กาญจณี ละอองศรี (บรรณาธิการ), ลาวผู้หยิ่ง-ไทยรู้อะไร : วิเคราะห์แบบเรียนสังคมศึกษา. หน้า ๖๘-๘๒ กรุงเทพฯ : โครงการอาณานิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค.

ศิริพร ภักดีผาสุข. ๒๕๕๓. โครงการวาทกรรม “ความเป็นหญิง” ในนิตยสารสุขภาพและความงามภาษาไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ๒๕๑๖. หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๐๓. มปท.: มปท.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ๒๕๒๑. หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช ๒๕๒๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ๒๕๓๔. คู่มือหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ๒๕๔๕. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. สำนักงานปลัดกระทรวง. ๒๕๓๐. การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ: อดีต-ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

ศูนย์ฟังได้ จ.ขอนแก่น. ทำอย่างไรเมื่อเด็กถูกทารุณ [ออนไลน์]. ๒๕๕๐. แหล่งที่มา:

<http://mx.kkpho.go.th/> [๒๒ มีนาคม ๒๕๕๕]

สตีลย์ แดงเกษม. ๒๕๔๘. วิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏที่ปรากฏในหนังสือเรียนครูศึกษา. สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

สมัย ศิริทองถาวร และคณะ. ๒๕๔๗. ความสุขและความเข้มแข็งของคนพิการในจังหวัดเชียงใหม่. นนทบุรี : สถาบันพัฒนาการเด็กราชนครินทร์ กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.

- สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์ ทัทยา จันทรมังกร และศตวรรษ เป็ยงบุญทา. ๒๕๔๗. หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทยที่ได้รับรางวัล: การวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและวาทกรรม. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สรัญญา เอกธรรมสุทธิ. ๒๕๔๘. การวิเคราะห์บทบาทหญิงชายในหนังสือแบบเรียนภาษาไทยในช่วงชั้นที่ ๑ และช่วงชั้นที่ ๒ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสตรีศึกษา สำนักบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัฒน์. ๒๕๔๘. วิจารณ์การตักเตือนในภาษาไทย: กรณีศึกษาครูกับศิษย์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ. ๒๕๕๒. ขาดินิยมในแบบเรียนไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุมินทร์ จูทางกูร. ๒๕๒๘. การกล่อมเกลாத่างการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๕. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรพล ปธานวนิช และคณะ. ๒๕๔๑. ชีวิตการทำงานของลูกจ้างพิการในประเทศไทย: รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุริชัย หวันแก้ว. ๒๕๕๐. คนขายขอบ: จากความคิดสู่ความจริง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสภารัตน์ จารุสมบัติ. ๒๕๕๑. นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและสิ่งพิมพ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสนาะ เจริญพร. ๒๕๔๘. ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคทองสนุ่. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อकिन รพีพัฒน์, ม.ร.ว. ๒๕๔๗. ระบบอุปถัมภ์และโครงสร้างชนชั้นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. แปลโดย จรรยา เศรษฐบุตร. ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บรรณาธิการ). ระบบอุปถัมภ์. หน้า ๑๓๗-๑๘๔. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บรรณาธิการ). ๒๕๔๗. ระบบอุปถัมภ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรอนงค์ สงเจริญ และ อรุณี ลิ้มมณี. ๒๕๔๖. สุขภาพจิตและความต้องการของคนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว: กรณีศึกษาศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพคนงาน. นครปฐม: วิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล.

- อาพร มะนูน. ๒๕๓๕. การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดีในหนังสือเรียนและหนังสืออ่านเพิ่มเติม หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช ๒๕๒๑. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อิราวดี ไตลังคะ. ๒๕๔๖. ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อุมา สุคนธมาน และคณะ. ๒๕๓๕. พัฒนาการด้านการศึกษาไทย ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๘๕-๒๕๓๕: การประถมศึกษา. ใน พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และ ทิสนา แจมมณี (บรรณาธิการ). พัฒนาการ การศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕. หน้า ๗๐-๑๓๓. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยกาญจนาภิเษก เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอเชีย สแตนดาร์ด โทม์. **Hegemony** [ออนไลน์]. ๒๕๕๐. แหล่งที่มา: <http://av.sac.or.th/> [๑ สิงหาคม ๒๕๕๒]
- เอนก นาวิกมูล. ๒๕๔๖. แบบเรียนในดวงใจ : รวมภาพแห่งความทรงจำอันสดใสในวัยเยาว์. กรุงเทพฯ: บ้านพิพิธภัณฑ์.
- แสวงส์, ลูเวียน เอ็ม. ๒๕๔๓. การจัดระเบียบสังคมในรูปบริวารและแวดวง. แปลโดย ชญาดา ศิริ ภิรมย์. ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บรรณาธิการ). ระบบอุปถัมภ์. หน้า ๑๘๕-๒๑๘. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Apple, M.W., and Chirstian-Smith, L.C. 1991. The politics of the textbook. In M.W. Apple and L.C. Chirstian-Smith (Eds.), **The politics of the textbook**. New York: Routledge.
- Bakhtin, M. M., 1971. Discourse typology in prose. In: L. Mateika and K. Pomorska, eds., Readings in Russian poetics, 176-196. Cambridge: MIT Press. Cited in Maynard S. K. 1996. Multivoicedness in speech and thought representation: The case of self-quotation in Japanese. **Journal of Pragmatics** 25: 207-226.

- Bakhtin, M. M., 1981. The dialogic imagination, ed. by M. Holquist and trans. by C. Emerson and M. Holquist. Austin, Texas: University of Texas Press. Cited in Maynard S. K. 1996. Multivoicedness in speech and thought representation: The case of self-quotation in Japanese. **Journal of Pragmatics** 25: 207-226.
- Bakhtin, M. M., 1986. Speech genres and other late essays, ed. by C. Emerson and M. Holquist, trans, by V.W. McGee. Austin, Texas: The University of Texas Press. Cited in Maynard S. K. 1996. Multivoicedness in speech and thought representation: The case of self-quotation in Japanese. **Journal of Pragmatics** 25: 207-226.
- Bellak, L. 1942. The nature of slogans. **The Journal of Abnormal and Social Psychology** 37 (4): 496.
- Brindle, P. and Arnot, M. 1999. 'England Expects Every Man to Do His Duty': The Gendering of the Citizenship Textbook 1940 -1966. **Oxford Review of Education** 25, (1/2 Political Education (Mar. – Jun)): 103-123.
- Charteris-Black, J. 2004. **Corpus approaches to critical metaphor analysis**. New York: Palgrave Macmillan.
- Chatman, S. 1978. **Story and discourse: narrative structure in fiction and film**. New York: Cornell University Press.
- De Los Heros, S. 2009. Linguistic pluralism or prescriptivism? A CDA of language ideologies in *Talento*, Peru's official textbook for the first-year of high school. **Linguistics and Education** 20: 172–199.
- Fairclough, N. 1989. **Language and power**. London: Longman.
- Fairclough, N. 1992. **Discourse and social change**. Cambridge: Polity.
- Fairclough, N. 1995. **Critical discourse analysis: the critical study of language**. London: Longman.
- Fowler, R. 1991. **Language in the news: discourse and ideology in the British press**. London: Routledge.
- Hymes, D. 1972. On Communicative Competence. In J.B.Pride and J.Holmes (eds.). **Sociolinguistics: Selected Reading**. Harmondsworth: penguin.
- Lakoff , G. and Johnson, M. 1980. **Metaphors we live by**. Chicago; London: The University of Chicago Press.

- Leitch, V.B. 1983. **Deconstructive Criticism: An Advance Introduction**. New York: Columbia University Press.
- Levinson, S.C. 1983. **Pragmatics**. Cambridge : Cambridge University Press.
- Lisovskaya, E. and Karpov, V. 1999. New Ideologies in Postcommunist Russian Textbooks. **Comparative Education Review** 43 (4): 522-543.
- Liu, Y. 2005. The construction of cultural values and beliefs in Chinese language textbooks: A critical discourse analysis, **Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education** 26 (1): 15 - 30.
- Ote ́a, T. 2003. How Contemporary History is Presented in Chilean Middle School Textbooks. **Discourse & Society** 14 (5): 639-660.
- Ote ́a, T and Pinto, D. 2008. Agency, responsibility and silence in the construction of contemporary history in Chile and Spain. **Discourse & Society** 19 (3): 333-358.
- Panpothong, N. 1996. **A pragmatics study of verbal irony in Thai**. PhD Dissertation. University of Hawai'i.
- Pinto, D. 2004. Indoctrinating the Youth of Post-War Spain: A Discourse Analysis of a Fascist Civics Textbook. **Discourse & Society** 15 (5): 649-667.
- Richard, I. A. 1936. **Principles of literary Criticism**. London. Cited in Hawkes, T. 1972. **Metaphor**. London: Methuen.
- Rifkin, B. 1998. Gender Representation in Foreign Language Textbooks: A Case Study of Textbooks of Russian. **The Modern Language Journal** 82 (2): 217-236.
- Rogers, R. and Christian, J. 2007. 'What could I say?' A critical discourse analysis of the construction of race in children's literature. **Race Ethnicity and Education** 10 (1): 21 – 46.
- Saeed, J. I. 2003. **Semantics**. 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- Searle, J. R. 1969. **Speech Acts: An essay in the philosophy of language**. Cambridge: Cambridge University Press.

- Talbot, M. 1992. The construction of gender in a teenage magazine. In: N. Fairclough, ed., *Critical language awareness*, 174-199. London and New York: Longman. Cited in Maynard S. K. 1996. Multivoicedness in speech and thought representation: The case of self-quotation in Japanese. **Journal of Pragmatics** 25: 207-226.
- van Dijk, T. 1995. Discourse semantics and ideology. **Discourse & Society** 6 (April): 243 - 289.
- van Dijk, T. 1996. Discourse, power and access. In Carmen Rosa Caldas-Coulthard and Malcolm Coulthard (Eds.), **Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis** . pp. 84-104. London: Routledge.
- van Dijk, T. 1998. **Discourse as structure and process: discourse studies: a multidisciplinary introduction volume 1**. London: Sage.
- van Dijk, T. 2001. Critical Discourse Analysis. In D. Tannen, D. Schiffrin & H. Hamilton (eds.), **Handbook of Discourse Analysis**. pp. 352-371. Oxford: Blackwell.
- van Dijk, T. 2004. **Ideology and Discourse Analysis**. Ideology Symposium Oxford, September.
- van Dijk, T. 2006. Discourse and manipulation. **Discourse & Society** 17 (May): 359-383.
- van Dijk, T. 2008. **Discourse and power**. New York: Palgrave Macmillan.
- Watzlawick, et al., 1967. **Pragmatics of human communication: a study of interactional patterns, pathologies and paradoxes**. New York: W.W. Norton.
- Wortham, S. and Locher, M. 1996. Voicing on the News: An Analytic Technique for Studying Media Bias. **Text**. 16 (4): 550 – 585.
- Young, J. P. 2000. Boy Talk: Critical Literacy and Masculinities. **Reading Research Quarterly**, 35 (3): 312-337.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายวิสันต์ สุขวิสิทธิ์ สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) สาขาวิชาภาษาไทย จากภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปีการศึกษา ๒๕๔๓ สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย สาขาวิชาภาษาไทย จากภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา ๒๕๔๗ และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาไทย ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา ๒๕๕๐ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง